M. TULLII CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

JO. AUG. ERNESTI

QUI ET NOTAS SUAS

ADJECIT.

VOLUMINIS SECUNDI

PARS SECUNDA.

ORATIONES.

OXONII,
EXCUDEBANT COLLINGWOOD ET SOCII.
Prostant venales apud W. H. Lunn, J. Mackinlay, J. Mawman, W. Miller, T. Payne, R. H. Evans, J. Faulder, Londini; et J. Cooke, J. Parker, Oxonii.
MDCCCX.

M. TULLII CICERONIS p. 146. a.

PRO

L. FLACCO

ORATIO, QUARTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cæsare et Bibulo Coss. accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam triennium pro Prætore obtinuerat, a D. Lælio. Inter ejus defensores (nam tum tribus fere actionibus causæ perorabantur, uti e Cicerone discimus,) fuit Cicero; quo Consule Prætor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicanda conjuratione juverat. Defensionis autem hæc est ratio, ut partim a superioris vitæ innocentia, a summis in rempubl. meritis ducatur, partim a Græcorum testium in universum omnium, tum horum inprimis, levitate, qui contra Flaccum testimonii dicendi causa ex Asia Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere aut certe minime consentientes habere, qui Græcos vehementer admirabantur, summo artificio magnam Græcis laudem concedit ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiæ, fidem autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; tanquam, quod aurum avertisse, quod Judæi Hierosolymam mittere solebant quotannis, religionis causa, et civibus Rom. quibusdam injuriam fecisse dicebatur.

CUM in maximis periculis hujus urbis atque imperii, gra- 1
vissimo atque acerbissimo reipublicæ casu, socio atque ad- 1
jutore consiliorum periculorumque meorum, L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, judices, [1] honoris potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret: cum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem, prope quingentesimo anno reipublicæ, retulisset? Sed si forte aliquando 2
aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus exstitisset: existimabam, L. Flacco multitudi-

1 *honoris potius*] Faërnus malebat *honorum*, quod in Mss. quibusdam invenerat; nempe ut melius responderet *miseriarum*: nec displicebat Grævio. Male. v. Clav. in h. v. Unus consulatus reliquus erat Flacco. nam prætor tum erat.

nis potius imperitæ, nullo tamen cum periculo, quam sapi-
entissimorum et lectissimorum virorum judicium esse sube-
undum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus om-
nium tum salus esset non civium solum, verum etiam gen-
tium defensa ac retenta, [2]neminem umquam putavi per eos
ipsos periculum hujus fortunis atque insidias creaturum.
Quodsi esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci
pernicie cogitaret: numquam tamen existimavi, judices,
D. Lælium, optimi viri filium, optima ipsum spe præditum
summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ
sceleratorum civium potius odio et furori, quam ipsius vir-
b. tuti atque [3]institutæ adolescentiæ conveniret. Etenim cum
a clarissimis viris justissimas inimicitias sæpe cum bene
meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus,
quemquam amicum reipublicæ, posteaquam L. Flacci amor
in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla
3 accepta injuria, denuntiaturum. Sed, quoniam, judices,
multa nos et in nostris rebus et in republica fefellerunt:
ferimus ea, quæ sunt ferenda. tantum a vobis peti-
mus, ut omnia reipublicæ subsidia, totum statum civitatis,
omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præ-
sentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris
sententiis, in hoc uno judicio positam esse et defixam pute-
tis. Si umquam respublica consilium, gravitatem, sapien-
tiam, providentiam judicum imploravit: hoc tempore, hoc,
2 inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut
Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique
venerunt, sed de vestra republica judicaturi, de civitatis
statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua
reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogita-
tionesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, præsidia
innocentium, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, [4]jura
4 ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester?
quem implorem? Senatumne? at is ipse auxilium petit a
vobis, et confirmationem auctoritatis suæ vestræ potestati
permissam esse sentit. an equites Romanos? judicabitis
principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus sen-
seritis. an populum Romanum? [5]at is quidem omnem suam
de nobis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc
loco, nisi apud vos, nisi per vos, judices, non auctoritatem,

2 *neminem unquam putavi per eos ipsos*] Facilior esset oratio, si esset sic: *per eos ipsos nem. u. p.*

3 *institutæ adolescentiæ*] i. e. initiis adolescentiæ, quæ adhuc fuere. Frustra Grævius addi volebat *sic*.

4 *jura ceciderunt*] Sic cum Grævio edidimus ex ipsius Mss. item Guelf. et edd. pr. veteribusque usque ad Manutium. Recentiores *occiderunt*.

5 *at i. q. de nobis p. tradidit vobis*] *De nobis* pro *bonis* bene Ms. Memmii. nam respondet mox *tenuerimus*.

quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua extremaque pendet, tenuerimus: nihil est præterea, quo confugere possimus: nisi forte, quæ res hoc judicio tentetur, p. 147.
quid agatur, cui causæ fundamenta jaciantur, judices, non a.
videtis. Damnatus est is, qui Catilinam, signa patriæ inferentem, interemit: quid est causæ, cur non is, qui Catilinam [6] ex urbe repulit, pertimescat? repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri ac bonorum omnium, mecum potius contendant! utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem *

Permulta desunt.

Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? 3
Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum. 6
ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania. vox de quæstura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit. muta est hujus temporis accusatio. Præturæ jurisdictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur. [7] ea vero, in summo et periculosissimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus læditur. Antequam dico, a quibus, [8] qua spe, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrûm. Per deos immortales! judices, vos, quomodo is, b.
qui anno ante Romæ jus dixerat, anno post in Asia jus dixerit, a testibus quæretis ignotis? ipsi conjectura nihil judicabitis? In tam varia jurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates. quæ est umquam jacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui in uber- 7
rima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen effugit? Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? [9] Timolites ille vicanus, homo non 8

6 *ex urbe repulit*] Suspicabar *depulit*.

7 *ea vero in s.*] Mss. plerique, etiam noster, et ed. W. *at vero*, quod Grævius recepit. placebat et Grutero. Sed nimis vicinum est aliud *at*, unde huc tractum videtur.

8 *qua spe, qua vi*] Delevi verba, *qua vi*, quæ absunt a Mss. plerisque etiam Gu. et ed. W.

9 *Timolites ille vicanus*] Ex *vicanus*, quod in Mss. et edd. est, Turneb. Adv.

modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quæstoremque cognoverunt? quem vos præsentes constantissimum senatorem, justissimum prætorem, [10] atque amantissimum reipublicæ civem judicastis?
4 De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios te-
9 stes audietis? At quos testes? primum dicam (id quod est commune) Græcos: non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem. nam, si quis umquam de nostris hominibus a genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit; me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non sunt: multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video conci-
p. 148. tatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum:
a. tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem et fidem numquam ista natio coluit; totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas,
10 quod pondus, ignorant. Unde illud est? DA MIHI TESTIMONIUM MUTUUM. [11] num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est: ut etiam, qui græce nesciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse aiebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus. nihil dixit, [12] quod læderet eum, cum cuperet. impediebat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit?
11 Quam promtus homo P. Septimius? quam iratus de judicio, et de villico? tamen hæsitabat; tamen ejus iracundiæ

XXX, 4. fecit nomen proprium *Nicanus*, quod et recepit Lambinus. P. Manutius etiam *Tmolites:* quod non est necesse. Sane de nomine proprio valde est probabile, eo usum h. l. Ciceronem: centies in Verrinis hæc forma est. Per contemtum civem Timolitem vocatum vicanum, ut videtur Grævio, non valde placet.

10 *atque amantissimum*] Sic e vestigiis Ms. Guelf. edidi pro *ac amant.* Grævius e Ms. Fr. et ed. 1472. cui adde ed. W. 1480. dedit *et.* quod et ipsum rectum est.

11 *num Gallorum, num H.*] Ed. W. *non—non.* male.

12 *quod læderet eum*] *Eum* abest pluribus Mss. etiam nostro, et ed. W. Ceteræ omnes habent, meæque aures id requirunt. Itaque non secutus sum Grævium, qui delevit.

religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cælius,
quod, cum in re manifesta [13] putasset nefas esse, publica-
num judicare contra publicanum, sublatus erat e numero
recuperatorum. tamen tenuit se, neque attulit in judicium
quidquam ad lædendum, nisi voluntatem. Hi si Græci fu-
issent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quam
dolor ac simultas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis
eversos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate
processit, ut lædat: non jurisjurandi, sed lædendi verba
meditatur. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum:
ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quis-
que, nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimus-
que deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum ju- 12
diciis testem diligenter expenditis. etiam si formam homi-
nis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos
putatis. [14] qui autem dicit testimonium ex nostris homini-
bus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut
timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus mi-
nusve, quam sit necesse, dicat! [15] Num illos item putatis?
quibus jusjurandum jocus est: testimonium ludus: existi-
matio vestra tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio
[16] proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non
dilatabo orationem meam. etenim [17] potest esse infinita, si
mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare
vanitatem. sed propius accedam: de his vestris testibus di-
cam. Vehementem accusatorem nacti sumus, judices, et 13
inimicum in omni genere odiosum ac molestum: quem
spero [18] his rebus fore magno usui et amicis et reipublicæ.

13 *putasset*] int. Flaccus, qui in provincia, cum judicium esset de publicano, judicem admittere noluit publicanum.

14 *qui autem testim. d.*] Sic edd. pr. omnes præter W. quæ habet *cum*. Mss. fere *tum*, quod recepit Gruterus. neutrum convenit sententiæ, et verbis *ex nostris hom.*

15 *Num illos item putatis*] Sic Ms. noster, non *idem*, in quo intelligi deberet *facere*.

16 *proposita est omnis in i. m.*] Grævius conjicit *omnibus*. Ita Ms. Gu. sed *omnis* verum est, nec opus erat addi *omnibus*. Enimvero *proposita* mihi suspectum est, malimque *posita*: quod sensum meliorem facit, et auget mirifice invidiam. ipsum impudens mendacium ducunt pro mercede, laude.

17 *posset esse infinita*] Sic edd. inde a Mediol. priores *potest*, ut habent Mss. etiam noster. id restituit Grævius. Conjeceramus olim *possit*, propter *libeat*, quod non patitur *posset*. Sed libros secuti sumus.

18 *his rebus*] Mss. fere, etiam noster, *verbis*. Faërnus corrigebat *moribus*. alius apud eum: *aliis rebus*, qui non putabat iis rebus ac moribus posse esse utilem. *Rebus* defendit Victorius. Sane nihil refert, quid ex iis sequare: *verbis* ferri non potest. *Rebus* primus dedit Junta, forte e Colotiano libro, quem Aldus cum ceteris secutus est. Nempe, si vehemens, odiosus et molestus erit in causis justis, hominibus improbis urgendis; proderit amicis et reip. Talis Archidemus ap. Xenoph. Mem. Socr. II, 4. 6. qui odiosus et molestus erat Sycophantæ. Sic Cicero Act. I. Verr. 12. se profitetur hominibus improbis *accusatorem odiosum, assiduum et acerbum adversarium.*

sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam accusationemque suscepit. qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immo vero quantus exercitus? [19]quæ jactura? qui sumtus? quanta largitio? Quæ quamquam utilia sunt causæ, timide tamen dico; quod vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiæ esse quæsitum.
6 Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, judices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidia, [20]lege hac recenti ac nova, certus
14 est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut
p. 149. hanc vim omittam, quanta illa sunt? quæ quoniam accusa-
a. torio jure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, [21] distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Lælio, paterno amico ac pernecessario, [22]ut hunc hoc judicio arcesseret: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paullo ante [23] in eadem provincia familiarem Lælium Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et prædonum et regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, [24] testimonii denunciatione terreret: qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico

19 *quæ jactura, qui sumtus, quanta largitio?*] Idem ter dicit: sed et alibi *jactura* et *sumtus* junguntur. v. Clav. in *jactura*. Ms. noster vitiose *religio*.

20 *lege hac recenti ac nova*] Lex recens, et novas res constituens est *Julia* de repetundis, quam eo ipso anno, quo hæc caussa acta est, tulerat Julius Cæsar Consul. Deinde *est* Faërnus corrigebat bene *sit*: quod et nobis in mentem venit ex ratione legitimæ latinitatis.

21 *distributis partibus*] Est, missis certis hominibus, qui partibus provinciæ certis rumorem istum spargerent. Sed et res et verbum *tota* locum vitii suspectum putes facere, ut J. Gronovio fecit, qui ea verba e c. 7. huc tracta putat. Sed ille locus longius hinc abest, quam ut per errorem oculorum librarius ea verba huc transtulerit. Sufficiebat sane *tota Asia:* sed fortasse Cicero voluit vehementiorem cupiditatem accusatoris, de qua ante dixit, indicare, qui etiam dimiserit certos homines, qui hanc famam spargerent, et, ne qua pars Asiæ ab illo rumore libera maneret, inter eos distribuerit partes Asiæ.

22 *ut hunc hoc jud. a.*] Ms. Guelf. *ut hoc judicio hunc arc.* quod mollius videtur: etsi non ignoro usitatum esse, idem verbum diverso casu conjungere.

23 *familiarem L. in eadem pr. Flacco v.*] Hæc quidem collocatio dura est, quæ tam longe a *familiarem* dirimit *Flacco*. Ms. Gu. edd. W. 1480. *qui p. a. in eadem provincia familiarem Lælium Flacco v.* quod est mollius, ideoque recepi. Forte dederat Cicero etiam *familiarem Flacco Lælium*.

24 *testim. denunciatione terreret*] Quod pœna esset constituta legibus, si quis dicere testimonium nollet, cum esset legitime denunciatum. Mox, *qui domi stare non poterant*, sunt obærati, qui urgentur a creditoribus &c. Mox dicuntur *egentes*.

commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes 15
metu, tenues præmio, [25] stultos errore permovit: sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, [26] nec jurejurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ.

O morem præclarum, disciplinamque, quam a majori- 7
bus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur. [27] Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. quæ sciseret plebes, aut quæ populus juberet; summota concione, distributis partibus, tributim et centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita, juberi vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ respublicæ sedentis concio- 16
nis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis perculsa et afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, b.
hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique consederant: tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant: tum optime meritos cives e civitate ejiciebant. Quodsi hæc Athenis tum, cum illæ non solum in Græcia, 17
sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Lælio est. processit ille, et Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paullo ante omni largitione saturati, Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores, id zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Sicilia publice duxi. verum erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatus. Quare 18

25 *stultos errore*] Falsa opinione de Pompeii voluntate.

26 *nec jurej. constr. sed porrig. m.*] *non j. j. constricta*, ut testimonia legibus Rom. Mox c. 7. est psephisma *jurati senatus. porrigenda manu* quid sit, paullo post ipse Cicero docet.

27 *Nullam illi n.*] J. Gronovius monet, Victorium addidisse *enim*: nec abnuit, si e libris sit. Grævius repudiat, quod nec in Faërni editione sit, nec in Mss. Franc. At cur non inspexere edd. vett. Grævius primam illam suam, et Med. Omnes edd. vett. habent. Primus omisit P. Manutius 1540. forte casu. Ego restitui, consentitque et Ms. Guelf.

jam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est,
8 sintne hæc testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto
loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu
venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locu-
pletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii de-
nunciatione deterret: egentes et leves [28] spe legationis et
viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifi-
ces et tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum,
p. 150. quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper sum-
a. mo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, pro-
pter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero
est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen
acerbitati, scriptura, decumæ, portorium morti, libenter ar-
19 ripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote
igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimo-
nia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cu-
jusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem
concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini peni-
tus naturam rationemque criminum: jam nihil præter spem,
nihil præter terrorem ac minas reperietis. *

Deesse videntur nonnulla.

9 In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. duæ
20 rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo. nec
tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla re-
citatur. Quam vero facile falsas rationes inferre, et in ta-
bulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn.
Pompeii litteris ad Hypsæum, et Hypsæi ad Pompeium
missis, quæso cognoscite. LITTERÆ POMPEII, ET HYPSÆI.
Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græco-
rum consuetudinem licentiamque impudentem videmur?
nisi forte, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo
impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, et in
21 L. Flaccum aut timidos fuisse aut religiosos putamus. Sed
fuerint incorruptæ litteræ domi: nunc vero, quam habere
b. auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo lex ad præ-
torem deferri, judicum signis obsignari jubet. tricesimo die
vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facile possint, idcirco
lex obsignatas in publico poni voluit. at obsignantur cor-

28 *spe legationis et viatico publ.*] *Legatio* intelligenda est de iis, qui publice a senatu mittuntur, ut testimonium dicant nomine civitatis, quod genus sæpe est in Verrinis: et quia sequitur *viatico publico*, bene ea lectio convenit, quæ est in Mss. plerisque, etiam nostro, et edd. W. Aldi seqq. Sed ceteræ R. 1480. Br. Med. Junt. habent *largitionis*. Et hæc quoque lectio bona est, et a Lambino in Ms. Memn. reperta, quem unum commemorat pro hac lectione, non inspexit edd. vett. Ego tamen *legationis* prætulerim, quia id difficilius intelligitur et facilius mutari potuit, quam *largitionis*, præsertim cum id insit in viatico publico, et in *privata benignitate*. Sed eligat quisque ipse.

ruptæ. Quid refert igitur, tanto post ad judices deferan-
tur, an omnino non deferantur?

Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est?
tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa exspecta- 10
tio, quæ versari in judiciis solet? nam antea, cum dixerat
accusator acriter et vehementer, cumque defensor supplici-
ter demisseque responderat: tertius ille erat exspectatus lo-
cus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dis-
simulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? Una se- 22
dent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant,
non verentur. De subselliis queror? una ex domo prodeunt.
si verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An
quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura inter-
roget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respon-
deat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore
antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem inter-
rogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit:
convicit et elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, 23
qui, priusquam hoc, TE ROGO, dixeris, [29] plura etiam effun-
dat, quam tu ei domi ante præscripseris? Quid ego autem
defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut
vita lædi. Qua disputatione orationem refellam ejus, qui
dicit, DEDIMUS: nihil amplius? In hominem dicendum est
igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid di-
cam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id
quod jamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: p. 151.
primum de communi genere testium. dicet enim natio mi- a.
nime in testimoniis dicendis religiosa. propius accedo. nego
esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed
et fremitum egentium, et motum quendam temerarium
Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. [30] qui gessit,
non adest: qui numerasse dicitur, [31] non est deductus: pri-
vatæ litteræ nullæ proferuntur: publicæ retentæ sunt in
accusatorum potestate. summa est in testibus. hi vivunt
cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum ac-
cusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem et cogni- 24
tionem veritatis, an [32] innocentiæ labem aliquam ac ruinam
fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, judices, ut etiamsi

29 *plura etiam effundat*] Sic, aut *effuderit* legendum semper putavi ex re et latinitate vera. Nunc, quia in Ms. Guelf. est *effundat*, (cui tamen manus sec. superscripsit *e*,) id recepi.

30 *qui gessit, non adest*] int. negotium; qui pecunias quæsivit apud negotiatores et confecit.

31 *non est deductus*] v. Clav. in h. v. Intelligendus autem A. Sextilius e c. 15.

32 *i. labem a. aut ruinam*] Puto scribendum *ac ruinam*. Nam *labes* idem est, quod *ruina*. Vitium ortum est ab iis, qui *labem* pro macula capiebant. Sic Dom. 1. *labes ac flamma*. Et respondet hoc superioribus: *disceptationem et cognitionem*.

in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen [33] in
11 conditione atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum pro-
25 deretis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit: cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est: quæ usque ad hoc tempus [34] honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac peremni contestataque virtute majorum, non modo non degenerarit L. Flaccus, [35] sed, id quod ma-
b. xime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset, omnes boni connivendum esse arbi-
26 trarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, judices, vos oro et obtestor, ut totam causam, quam maxime intentis oculis, (ut aiunt) acerrime contemplemini. [36] nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur.

12
27 Etenim jam universa istorum cognita cupiditate, accedam

33 *in conditione atque in exemplo*] Grævius edidit *imitatione*, secutus auctoritatem *P. Victorii*, quem, ut religiosissimum criticum, putat sumsisse e bonis Mss. At ille sumsit e Juntina, quæ prima sic habet: superiores omnes *conditione*. Victorium olim et alii secuti sunt, P. Manut. C. Stephanus, Hervagius. Unde *Junta* hanc lectionem sumserit, nescio, forte e sequentibus: *imitationem exempli*. Est autem vitiosa; *conditione* verum est. Pertimescenda sunt ista primum, quia periculosam faciunt conditionem civium romanorum, cum ita eorum fortunæ obnoxiæ fiunt hominibus talibus: eaque est usitata Ciceroni et exquisita latinitas. Exempla alia sunt in Clave. Et si *conditione* tollatur, nihil jam erit, quo referantur in sequentibus: *ne ignotis testibus—civem ac supplicem vestrum dederetis.* Nam hoc ita refertur ad *conditione*, ut sequens alterum, *ne periculosam imitationem exempli—proderetis*, ad *exemplum*.

34 *honoribus, imperiis*] Ita dedi cum Grævio pro *imperio*, e Ms. S. Victoris, et lectione librorum scr. et edd. *imperii*, ut W. Sic et edidit Lambinus, placebatque Faërno. *Honores et imperia* bene junguntur, ut *magistratus et imperia* passim. v. Græv. ad h. l.

35 *sed, id quod max. fl.* &c.] Hæc est lectio edd. pr. nempe Rom. quam Br. Med. Ald. Victorius sequuntur. At ed. W. 1480. *in qua maxime florere generis sui gloriam*, quod ego prætulerim, sed tamen sic, ut pro *qua* sit *quo*. Ms. Gu. *in quod*. Ea quidem lectio melior est latinitate. Nam *id floret in ejus gloria* bene latine dici, dubitare licet. certe hanc formam non observavi.

36 *nihil religione—veritate—dolore expr.*] Est elegantissimus e concinnitate locus, in quo omnia genera argumentorum inartificialium exprimuntur. Nam *religio* pertinet ad testimonia juratorum hominum—*veritas* ad tabulas, literas publicas et privatas—*dolor* ad quæstiones per tormenta.

ad singulas querelas criminationesque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quod nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quæramus. Utrum igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an vestri prætores, [37] vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione atque provincia, quæ mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum præsidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. Hæc enim ratio 28
ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quæritur enim in re domestica continentiæ laus: in publica digni- p. 152.
tatis. Quodsi etiam præsidii causa classem habuit, quis a.
erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immo tu auges molestiam. Ille enim 29
classes prædonum, urbes, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit: illud vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia jam bella terra marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius præsentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant; quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? Quid nos hic? nonne ipso Pompeio au- 13
ctore, Silano et Murena consulibus, decrevimus, ut classis 30
in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum [38] sestertium ter et quadragies erogabamus? Quid

37 *vestri duces*] Sic edd. vett. omnes præter W. quæ habet *judices*, ut plerique Mss. etiam Gu. stulte.

38 *sest. ter et qu. rogabamus*] Correximus cum Lambino *erogabamus*, etsi libri alii omnes *rogabamus* habent. Similiterque ap. Liv. XXII, 23. pro *rogaretur*, in tali sensu, viri doctissimi corrigunt *erogaretur*. Gruterus intelligi vult *populum*: idque probat Drakenborchius ad l. c. Sed in sumtibus ex ærario faciendis non rogatur populus, sed ad senatum refertur, ac decernitur. Si tamen esset talis rogatio, a tribuno certe populari facta esset; quod fuisset contra jus et auctoritatem senatus. Ita Cicero non dixisset: *nos rogabamus*, quod ad senatum necessario pertinet.

postremo anno? nonne M'. Curio et P. Sextilio quæstoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum [39] per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur. nihil quo revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas,
31 urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quodsi,
b. Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset. idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis Adramitenus, homo nobilis, cujus est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus, et gloriosius, quam Romæ triumphasse? At neminem cepisti. Quam multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum, sed etiam tempe-
14 statum moderatione et conversione. Reliquum est, ut
32 quæratur, utrum ista classis, cursu et remis, an sumtu tantum et litteris navigarit. Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, et in descriptione æquabili sumtus? dimidium ejus, quo Pompeius erat usus, imperavit. Num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni: qui,
p. 153. a. [40] cum in omnes Asiæ civitates pro portione pecunias de-

39 *per Ptolemæum regem*] Nempe eum, contra quem Clodia post lex facta est. v. Clav. in Ptol. n. 3. et *Leges Clodiæ*.

40 *cum omnes Asiæ civitates proportione in provincias descripsisset*] Hæc vulgata lectio evidenter vitiosa est. nec ullum sensum commodum habet, qui sit aptus antecedentibus et consequentibus, et latinitati. Ineptum enim est *in provincias civitates describere*. Immo provinciæ describuntur in civitates:

scripsisset; illam rationem in imperando sumtu et Pom-
peius et Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea
summa completa. [41] Non refert vero. Quid lucretur? 33
[42] cum enim genus imperatæ pecuniæ suscipit: id, quod tu
crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in
ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua
crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem
meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges
imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector:
sed aliis magis, gravioribus atque majoribus. aliud quiddam
statuit, aliud vidit. existimavit, quocumque tempore audi-
tum quid esset de prædonibus, quam vellet subito, se clas-
sem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia
fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen au-
tem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui
antea non erant instituti, non cum successor aliquid immu-
tat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi
essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

Sed, quoniam [43] de communi totius Asiæ crimine di- 15
ctum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus 34
sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce
maxima legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades.
[44] prodeant. Etiamne præconem mentiri coëgisti? est enim,
credo, is vir iste, ut civitatis nomen sua auctoritate susti-
neat: damnatus turpissimis judiciis domi, notatus litteris
publicis: cujus de probris, adulteriis ac stupris exstant
Acmonensium litteræ: quas ego non solum propter longi-
tudinem, sed etiam propter turpissimam obscœnitatem ver-
borum, prætereundas puto. Dixit publice data drachma-

describere enim est *partiri*, *dividere*. Sermo autem est de divisione pecuniæ solvendæ in partes, quæ singulis civitatibus imperentur. Ergo verum est, quod ingenium Lambini reperit et edidit, frustra obloquente Grutero, *in omnes Asiæ civitates pro portione pecunias descripsisset*. Nam statim idem est in applicatione: *illam rationem* (descriptionem Sullæ) *imperando sumtu* (i. e. pecuniis) *secutus est*. Nihil potest sensu meo esse evidentius. Itaque recepi. Et id saltem intelligi potest, vulgatum nullo modo.

41 *Non refert vero*] Nempe in tabulas acceptorum et expensorum, quas exhibeat, ut, quomodo usus sit pecunia, appareat. Est objicientis. Respondet defensor: non id facit lucrandi caussa, aut id ei nihil prosit.

42 *cum genus imp. pec. suscipit*] Edd. pr. omnes *genus*, præter ed. W. quæ habet *onus*, quod post unus Lambinus revocabit, et deinde Grævius: estque id in plerisque Mss. Saltem vestigium ejus, ut in Guelf. *honus*. Neque tamen ausus sum id recipere: habet enim speciem glossæ, ortæ a verbo *suscipit*, quod proprie de onere dicitur. Sed id intelligi in *genus imperatæ pecuniæ* potest, quod qui confitetur, suscipit onus criminis. v. Clavis in *suscipere*.

43 *de communi totius Asiæ crimine*] Sic habent edd. ante Gruterum, qui e suis Mss. quibuscum consentit Guelf. edidit *totius communis Asiæ*. Cogitabat *commune Asiæ*, ut Grævius, qui tamen *totius*, ut glossam, delevit. Antiqua lectio vera est; *commune Asiæ crimen* est, quod Asia provincia universa in Flaccum conjicit: sequentur crimina singularum civitatum.

44 *prodeant*] Faërnus putabat excidisse *ceteri*. melius Grævius, ante *procedit* ponendum esse.

rum CCVI [45] millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil pro-
tulit: sed adjunxit id, quod certe, quoniam erat domesti-
b. cum, docere debuit, se privatim drachmarum CCVI millia
dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus di-
35 cit, tantum numquam est ausus, ut haberet, optare. Ab
A. Sextilio dicit se dedisse, et a suis fratribus. Potuit dare
Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis.
Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant:
quam volent, impudenter mentiantur: et, quod numquam
habuerint, dedisse se dicant. tamen aliquid fortasse coram
producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, in-
quit, Sextilium. Cedo tabulas. non deportavi. Fratres
saltem exhibe. [46] non denunciavi. Quod ergo unus Ascle-
piades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus,
impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore
[47] jecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertime-
36 scamus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus
Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cujus qui-
dem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut
signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civita-
tis, solere suos cives ceterosque Græcos, [48] ex tempore
quod opus sit, obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam
laudationem. nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita
et dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc causa maxime
postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum
firmum in græcis hominibus consilium, nullam denique esse
testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimo-
nii atque orationis tuæ [49] describi ac distingui potest, ut
Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Lælio
præsenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus
præterea suis terrenti ac minanti, [50] nihil temporis causa

45 *millia*] Hic et post verbum hoc abest Mss. quibusdam, etiam nostro, et edd. pr. Addidit Aldus. Sane id et alibi omissum est in libris, vel quod notam ejus verbi non intelligebant librarii, vel quod finalis antecedentis verbi eam absorpserat.

46 *non denunciavi*] v. Clav. in h. v. item de verbis *deportare* et *exhibere*.

47 *jecerit*] Hic quoque libri veteres *legerit*, ut aliis locis, v. c. Rosc. Com. 9. *legerit* explicant *recitare de tabulis*. frustra. Crimina non recitantur de literis et tabulis, sed argumenta criminis confirmandi. Sane infra c. 17. est *de tabulis publicis recitat*, quo utitur ad defendendam illam lectionem Grævius. Sed ibi sermo est de tabulis publici testimonii, quæ recitari debent. Denique Asclepiades diserte dicitur *sine tabulis dixisse*. Ergo non legit aut recitavit. Itaque lectionem *jecerit*, quæ est a Victorio, servavi. Est, in Flaccum dixit.

48 *ex tempore, quod opus sit, obsignare d.*] Male in edd. vulgatis post *ex tempore* interpungitur. Non, ex tempore obsignant, quod est nihili, sed eas literas obsignant, quæ ex tempore fiunt, quas temporis ratione postulante faciunt, non sua sponte et consulto. Infra quidem est, *nihil temporis causa scripsisse aut obsignasse*: sed ibi *temporis caussa* proprie pertinet ad *scripsisse*.

49 *describi ac distingui*] De verbo *describere*, ut synonymo alterius *distinguere*, v. Clav. in h. v.

50 *nihil temporis causa*] Hæreo in verbo *nihil*. Nam videtur velle docere,

scripsisse aut obsignasse videantur. Equidem in minimis 16
rebus sæpe res magnas vidi, judices, deprehendi ac teneri, 37
ut in hoc Asclepiade. [51] Hæc, quæ est a nobis prolata p. 154.
laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica; quæ fere est a.
omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, sæpe unicuique nostrûm. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur
datum, [52] ceram esse vidimus. Hic ego, judices, si vos Ac- 38
monensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, et, quantum maxime [53] possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, confiderem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tamquam in aliquem testem, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, 17
tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pa- 39
stores, nescio quos, cupidos litterarum! siquidem nihil istis, præter litteras, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Pœna est, ut opinor, [54] Dorylæi gravior, quam apud alios, falsarum et

testimonium pro Flacco plus valere posse, quam quod contra eum expressum sit a Lælio. In illo dando liberi fuere, in hoc coacti, idque temporis, i. e. necessitatis præsentis causa, dedisse videntur. Ita aut delendum sit *nihil*, aut corrigendum *nonnihil*. Nisi vero totum est ironicum, propter manifestam absurditatem, si absenti testimonium temporis causa dedisse dicantur, præsenti et terrenti nihil temporis causa dederint: quod prætulerim, ne corrigi quid sine libris debeat.

51 *Hæc, quæ est a n. p.*] *Est* addidi cum Grævio, quod in Mss. suis Faërnus, Lambinus, Grævius, nos in Gu. reperimus. Est vero in omnibus edd. pr. Casu excidit in ed. P. Manutii 1540. quem secuti videntur Gryph. Steph. &c. quod non animadversum peperit notas criticas.

52 *ceram esse vidimus*] Sic pro vulgato *videmus*, quod facit clausulam hexametri, dedimus e Mss. Faërni, Francii, Guelf. ed. W.

53 *possem, contenderem*] Guilielmius conjiciebat *possem contendere*, sc. voce; quod placebat Grutero. puto verum esse. nam sic solet Cicero.

54 *Dorylæi*] Sic Mss. vetustiores et meliores, etiam noster, item edd. pr. præter Med. in qua erratum fuit operarum, *Dorylensium*. nam sequitur fere ed. Brix. id erratum servavit et propagavit Victorius: nec tamen omnes eum secuti sunt, ut Ald. N.

corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil
erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarunt, dicere amis-
40 sas. Quiescant igitur, et me hoc in lucro ponere, atque aliud
agere patiantur. Non sinunt. supplet enim ille nescio quis,
et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo
potest. Qui de tabulis publicis recitat iis, quæ in accu-
satoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem:
sed tamen judicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cu-
jusquemodi sunt, proferuntur. cum vero is, quem nemo ve-
strúm vidit umquam; nemo, qui mortalis esset, audivit;
tantum dicit, DEDI: dubitatis, judices, quin ab hoc igno-
tissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic
eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in
causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse di-
ceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples
testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis au-
41 ctor injuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cum
efferretur magna frequentia, [55] consessuque vestro, mortis
illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis in-
juste, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contuber-
nales: præsertim quod tua negligentia factum arbitremur.
homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset,
fiscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte
relevavit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero
quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus
est, [56] aculeo jam dimisso, ac dicto testimonio? At istud co-
lumen actionis tuæ, Mithridates, posteaquam, biduum re-
tentus testis a nobis, effudit, quæ voluit, omnia, repre-
hensus, convictus, fractusque discessit, ambulat cum lorica:
p. 155. metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere
a. se alliget, cum jam testem illum effugere non possit: ut,
qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen
aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avari-
tiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat.
Sed de hoc teste, [57] totoque Mithridatico crimine, disseruit

55 *consessuque vestro*] Cum vos in judicio sederetis, et funus præter judicium duceretur.

56 *aculeo jam dimisso*] Libri ser. plures *demisso*, ut etiam Gu. alius *emisso*. *Dimisso* melius est, in quo et amissio inest. Post edidi *At* pro *Ut*, quod a Grateri libris est; alienum ab h. l. sic et Grævius fecit. *Columen actionis tuæ*. Ursinus in Ms. Vatic. quo usus erat Faërnus, esse dixit *accusationis*, quod ei videbatur melius: et *actionis* potest e compendio natum esse, ut in Epitoma Liviana L. VII. ubi v. Drakenb. Potest quidem et *accusatio* esse glossa *actionis*: sed tamen *accusatio* aptior *columini*, quam *actio*. Similem locum meminimus esse apud nostrum, ubi aliquis per irrisionem dicitur *totam accusationem humeris suis sustinere*.

57 *totoque Mithridatico crimine*] Non dubitavi addere *crimine*, quod in Mss. reperere Faërnus et Lamb. in aliis excidit. nam vulgata sine hoc verbo nullum sensum habet. Grævius

et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus,
ad reliqua pergamus.
Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum 18
accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus 42
et loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam [58] ma-
gistrum illorum se esse dicat: et, qui ita sit ambitiosus, ut
omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad
illam ætatem in senatum venire non potuit: et, qui se ar-
tem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse om-
nibus turpissimis judiciis convictus est. Pari felicitate una 43
legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla condi-
tione pervenire potuit, et furti et pro socio damnatus est.
Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem se-
natorium: sed cum [59] rempublicam nimium amplecteretur,
peculatus damnatus, et bona, et senatorium nomen amisit.
Hi tres etiam [60] ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt.
nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine
comite venissent. Decreto scribendo primum video affu-
isse Lysaniam: cujus fratris bona, quod is populo non sol-
vebat, prætore Flacco, publice venierunt. præterea Philip-
pus est, Lysaniæ gener, et Hermobius: cujus frater Poles,
[61] item pecuniæ publicæ est condemnatus. Dicunt se 19
Flacco, et iis, qui simul essent, drachmarum XV millia de- 44
disse. Cum civitate mihi res est acerrima, (et [62] conficien- b.

volebat *crimine* vel *negotio* intelligi, sed contra consuetudinem latinæ linguæ.

58 *magistrum illorum*] Sic edd. pr. usque ad Mediol. quæ dedit *aliorum*, quam secuti sunt Junt. Ald. Victorius &c. Vetus restituit Gruterus e Mss. suis, estque et in nostro. Sane id pronomen jam aliquoties cum *alius* confundi vidimus, sumusque proclives ad illam lectionem et hoc loco recipiendam: sed quia tamen *illorum* commode ad *accusatores* referri potest, qui paullo ante commemorantur, libros scriptos potius secutus sum. Si quis malit *aliorum*, sinam eum judicio suo uti: præsertim cum ei faveat mox, *se artem dicendi ceteris traditurum profiteatur*.

59 *remp. nimium amplecteretur*] Lepida ambiguitas. *remp.* refert ad ærarium et pecuniam publicam, et intelligit *furtum* pec. publicæ.

60 *ærarii nostri tabb.* &c.] i. fraudem fecerunt, cum in lautiis plus accepere, quam debebant: novem servos in comitatu suo qui dicerent esse, cum nullum haberent. Patet hinc, etiam talibus legatis civitatum provincialium locum et lautia data.

61 *item pec. publ. est condemnatus*] *Item* retulerim potius ad id, quod de Pole dixit, quam ad peculatum. Non solvebat ærario, quod debebat.

62 *conficientissima literarum*] Hoc totum abest a Ms. Guelf. ut ab ed. W. Alii habent *acerrima literarum*. Ms. S. Dionysii et Franc. *conficiendarum literarum diligentissima*, quod post Lambinum recepit Grævius. Et solet hæc diligentia literarum conficiendarum a Cicerone in Verrinis laudari et in privatis et in civitatibus. Sed mihi totum hoc, quocumque modo legatur, a glossatoribus videtur esse. Primum, per veram latinitatem, *conficiens literarum* non potest esse, qui conficit literas s. tabulas, sed habens vim efficiendi vel conficiendi. Tale est illud ipsum, quod Grævius adfert e V. de Fin. B. et M. *bonorum corporis conficientia*, i. e. per quæ bona corporis consequimur, quæ habent vim illa bona efficiendi. Ergo *conficientissima literarum* non potest esse a Cicerone. Alterum *conf. lit. diligentissima* bene

tissima litterarum): in qua numus commoveri nullus potest sine quinque [63] prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: et, cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; [64] majorem etiam aliquam cum huic iidem darent, in ædem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minime convenit. nam aut omnia [65] occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cum operi publico referunt, iidem homines subito eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum: a quæstore numeravit: quæstor a mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Numquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni [66] et personarum genere, et litterarum explicaris. [67] Vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adsunt, neque in decreto nominantur?

latinum est: sed quorsum hic commemoratur ea diligentia? ad quam, nihil est in sequentibus, quod proprie referatur, nec insit in *acerrima;* immo ipsa diligentia conf. lit. quoad hic intelligi debet, est in eo verbo. Nam *acerrima* profecto nihil est aliud quam *diligentissima in pecuniis publicis tractandis:* estque paullo etiam plus, quod in diligente labor et cautio, in acri etiam studium intelligitur. Off. I, 4. etiam junguntur *acer et diligens: si acres ac diligentes esse volumus, intelligemus sæpe magna ex parvis:* sive ut synonyma: sive, ut in illo studium, in hoc cura intelligatur. Sed ad diligentiam in pecuniis tractandis etiam literæ pertinent, et in patre familias Romano diligente, profecto non modo cura quærendæ et conservandæ rei familiaris inest, sed etiam confectio curiosa literarum s. tabularum. Itaque credo, illud de diligentia conficiendarum literarum, et varietatem ejus exprimendi, esse a glossatoribus, qui interpretari vellent *acerrima* accommodate ad rem præsentem, et nossent, Ciceronem sæpe in Verrinis, de confectione tabularum, ut necessaria in re pecuniaria publica et privata, dicere, ejus negligentiam reprehendere, &c. Cum deinde et a Mss. vel totum, vel ex parte absit, puto id legitime deleri posse. Ceterum, tantum uncis inclusi.

63 *prætoribus—quæstoribus —mensariis, qui* &c.] Multitudo eorum, qui in pecuniis erogandis adhibentur, est argumentum magnæ diligentiæ. *prætores,* non more Rom. sed pro magistratibus dicuntur. Gr. στρατηγοὶ, quod verbum sic et in Actis Apost. occurrit. Diligentia etiam in *mensariis* cernitur, i. e. iis, qui pecunias solvunt et accipiunt in mensa: quod a populo creantur, ut fiant, quorum fides perspecta est populo, cum Romæ et aliis locis sint ministri quæstorum, qui ab ipsis leguntur.

64 *majorem aliam*] Mss. et edd. pr. *aliquam.* i. e. aliam quam, ut sæpe. miror hic Gruterum non, ut solet, libros secutum esse. Sed id sæpe mutatum est a librariis etiam.

65 *occulte referenda*] i. e. sub nomine ficto et caussa falsa, ut occultetur fraus et donatio.

66 *et personarum genere et literarum*] *Personarum,* nominibus eorum, qui dedere et accepere: *literarum* quid sit, nemo explicavit: nec ipse satis intelligo. Videtur eo pertinere, ut in erogatione pecuniæ apud illam civitatem triplex perscriptio esse debeat, prætoris, quæstoris et mensarii, triplexque genus tabularum, per quas intelligeretur, mensarium solvisse jussum a quæstore, quæstorem jussisse jussu prætoris, utque omnium tabulæ inter se consentirent.

67 *Vel quod* &c.] Est exemplum aliud perscriptionis non accuratæ et explicatæ, quia nec personæ nominantur, nec earum tabulæ proferuntur.

non enim credo significari isto loco illum, [68] qui se erigit, Heraclidem. [69] Utrum enim in clarissimis est civibus is, quem [70] judicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, [71] sed usque Tmolo petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam. res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, [72] huic uni in vita commissa sola est. Custos, T. Aufidio prætore, frumento publico est positus. pro quo cum a [73] P. Varino prætore pecuniam accepisset: celavit suos cives, [74] ultroque iis sumtum intulit. Quod posteaquam Temni, litteris a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor p. 156.
fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset: Heraclidem a.
istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impuden- 46
tiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculo- 20
nio. Cum verbis se locupletem faceret; haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: [75] pecuniam sumsit mutuam a Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen [76] credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. [77] Ei cum

68 *qui se erigit*] i. e. subsellio surgit, velut admirans vel dicturus aliquid contra.

69 *Utrum enim*] Sic omnes libri, pro *num*, ut aliis quibusdam locis. v. Clavem in h. v.

70 *judicatum hic duxit Hermippus*] v. infra c. 20. extr. et Clav. in *ducere*.

71 *sed usque Tmolo petivit*] Inde a Tmolo venit Temnum, et se obtulit civitati ad legationem, cum nemo esset, qui vellet ire, v. c. 8. ut aliquid lucraretur.

72 *huic uni — commissa sola est*] Non commodum sensum hoc habet. nam quomodo *uni sola* commissa est res talis, cum ante dicat tenuissimis committi solitas esse res tales. Videtur legendum, *huic una—commissa soli est*: unum genus id rerum, quod esset tenue, et tenuissimis alias committebatur, ei ita commissum est, ut socios in negotio gerendo non haberet. *In vita* est, quoad vixit.

73 *P. Varino*] v. de scriptura nominis Clavem.

74 *ultroque iis sumtum intulit*] P. Manutius interpretatur: atque etiam insuper sumtus factos in rationibus scripsit: nam hoc est *intulit*. Sed quosnam sumtus? in quam rem? nempe res ad illud frumentum pertinet, quod prætor, pecunia data, acceperat: ipse Heraclides per vim ablatum scripserat. Intelligendi sumtus in frumento avehendo, quo Varinus voluisset.

75 *pecuniam sumsit mutuam a Sexto Stola*] Faërnus in libro antiquo pro *mutuam* reperit *tum*, quod est et in Ms. Guelf. Eo alludit ed. W. quæ habet *tamen*, et R. Br. 1480. quæ habent *mutuum*. mihi quidem hoc melius videtur. nam *pecuniam sumere*, sine *mutuam*, elegantius est, et sic est statim post. Nec inane est illud *tum*: sed refertur ad sequentia, ubi dicitur iterum sumsisse pecuniam ab Fufiis, ut solveret creditori primo: quod non viderunt, qui *tum* rejecere. Pro *Stola* edd. pr. *Scola*.

76 *credidit P. F. Veratii, l. h. fidei*] Primum Muretus in Ms. vetere reperit *Neratii*, quod est notius nomen. Sed tamen et *Veratii*, quamquam rarius, occurrunt. Tum *fide* in Ms. Vat. reperit Faërnus, quod cum Grævio recepimus. Nam sic et post est, et non bene dicitur *credere alicujus fidei*.

77 *Ei cum solveret*] int. Heraclides, cum Stolæ redderet pecuniam: nam sic *solvere alicui* supra est c. 18. extr. et alibi. Mox *Fufiis* ex nota observatione debebit esse vel *Furiis* vel *Fu-*

solveret, sumsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. ejus enim fide sumsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam hujus fide sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi
47 ignorantiam litterarum: neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei numum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano, respondet, [78] se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit; ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat: hunc æstuantem et tergiversantem judicio ille persequitur:
48 a recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existimare,
b. judices, non unam, et eandem omnibus in locis esse fraudatorum et infitiatorum impudentiam, fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent. negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romæ: Fufiorum se affirmavit numquam omnino nomen audisse: Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suæ, probris omnibus maledictisque vexavit. Sed cum se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi illa oratione jactaret, repente, testimoniis Fufiorum nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione judicaverunt. Cum judicatum non
21 faceret, addictus Hermippo, et ab hoc ductus est. Habetis et honestatem hominis, et auctoritatem testimonii, et cau-
49 sam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset, ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos judicavisse. Frater meus, pro sua æquitate prudentiaque, decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret. si metu coactos diceret,

fiis. Atque etiam non multo post Codex noster habet *de nomine Fufiano.* In Ms. Gu. desunt omnia, quæ sunt inter hoc nomen et post *a Fufiis.* Oculus a primo ad alterum aberravit, ut sæpe factum est.

78 *se omnem*] Ab his verbis lacuna est in Ms. Gu. usque ad verba c. 23. in princ. *Sed exponam, quid in re sit.*

haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil
esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem manci-
pia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius,
legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit:
re judicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus 50
esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: perse-
quitur Hermippus, qui numquam istius impudentiæ cessit.
petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui le-
gatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judi-
catum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir or- p. 157 a.
natissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur: qui cum sen-
tentiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, [79] ab eo
judice abiit, et quod [80] judicium lege non erat, causam to-
tam reliquit. Satisne vobis, judices, videor ad singulos
testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantum-
modo cum universo genere confligere? Venio ad Lysaniam 51
ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem
tu, cum ephebum Temni cognosses, [81] quoniam te nudus
delectarat, semper nudum esse voluisti. [82] Abduxisti Temno
Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi fœnore, fidu-
cia tamen accepta, occupavisti. hanc fiduciam commissam
tibi dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe re-
cuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum
coëgisti: qui quoniam testimonium [83] nondum dixit, quid-
nam sit dicturus, exspecto. Novi genus hominum, novi
consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid
sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam
dixerit. totum enim convertet atque alia finget. Quam-
obrem et ille servet, quod paravit: et ego me ad id, quod
attulerit, integrum conservabo.

Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa et 22
magna studia et officia contuli; et quam meus frater in pri- 52
mis colit atque diligit: quæ si civitas per viros bonos gra-
vesque homines querelas ad vos detulisset, paullo commove-
rer magis. nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio

79 *et ab eo judice abiret, quod j.*] Hæc manifeste vitiosa sunt; nam sensum non habent. Edidi cum Grævio e Ms. Faërni, *ab eo judice abiit, et quod.* *Et* ortum e repetitione finalis in verbo præcedente: ex *abiit et* factum *abiret.*

80 *judicium lege non erat*] i. e. non judicium, quod proprie dicitur, in quo ex lege agitur, adeoque arbitrium. Intelligitur ex eo, quod dixit, *judex sumitur:* qui est arbiter. nam is modo sumitur, judex datur.

81 *quoniam te nudus delectarat*] Est ambiguitas faceta in verbo *nudus;* in quo proprie respicitur ad *ephebum,* qui nudus exercetur; sed innuitur aliquid obscœni: *semper nudum,* privatum bonis omnibus.

82 *Abduxisti T. Appollonidem*] Intelligenda est urbs, in quam Lysaniam suum abduxit. Mox *fiducia accepta* est hypotheca, et quidem fundi paterni.

83 *nondum dixit*] *Nondum* est e conjectura Faërni, recepta a Lambino et Grutero. Delevit Grævius, sed non explicavit sententiam loci. Sententia necessario requirit *nondum.*

causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore,
sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori,
Ætideni, Lepisones, ceteri homines apud nos noti, inter
suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civi-
tatis? Nonne esset putidum, si hanc causam agerent se-
b. vere, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Mæ-
andrium? [84] huic illi legato, huic publico testi patronum
suum jam inde a patre, atque majoribus, L. Flaccum,
53 [85] mactandum civitatis testimonio tradidissent? Non est
ita, judices, non est profecto. Vidi ego in quodam judicio
nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium,
vidi Archidemum, quod quidem idem hic mihi Mæandrius,
quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, ci-
vitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine le-
vius, [86] nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc
habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem lit-
terarum, si hunc testem injuriæ, si hunc [87] auctorem que-
relarum; remittant spiritus, comprimant animos suos, se-
dent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse ex-
pressam faciem civitatis. sin istum semper illi ipsi domi
proterendum esse et conculcandum putaverunt: desinant
putare, auctoritatem esse in eo [88] testimonio, cujus auctor
23 inventus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, ut, quam-
obrem ista civitas [89] neque severe Flaccum oppugnarit, ne-
54 que benigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano
nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: invita
solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum
odium, hinc omnis offensio. [90] Quo cum venisset Lælius
ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset;
[91] exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt,
neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt.
usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps

84 *huic tali legato*] *Huic illi legato* edd. pr. recte. non qualitas legati aut testis, sed hominis spectatur.

85 *mactandum c. testimonio tr.*] *Mactandum* non accipio jugulandum, sed, ut dicimus, malis, maledictis, conviciis mactare. pro Cæl. *quo etiam majore malo es mactandus.*

86 *nihil egentius*] Vix huic loco aptum est *egentius*. Vitia enim commemoranda sunt.

87 *auctorem querelarum*] Camerarius malebat *actorem*. Et sane incommodum est, bis idem verbum dici. Cur enim non dixit supra *auctorem doloris et querelarum*, ut paullo post? At in illo bella est gradatio, *custos*, *testis*, *actor*.

88 *testimonio. cujus auctor i. e. nemo*] i. e. qui Macandrio testimonium dicendum mandarunt. Sic mox, *neque illius testimonii auctores esse voluerunt*.

89 *neque severe opp.*] Mittendo homine idoneo, cui fides haberi posset.

90 *Quo cum venisset Lælius*] Durius est *quo*, quod ad civitatem referri debet, quæ est ab h. l. paullo remotior.

91 *exsiluerunt principes*] Hæc lectio est e Ms. uno H. Stephani: ceteri scr. et edd. vett. *siluerunt*. Utinam explicassent, quid esset *exsiluerunt*, qui id receperunt. Significat, statim, festinanter surrexere et abiere. Sedibus exsilire et similia passim occurrunt.

principum esset Mæandrius: cujus lingua, quasi flabello
seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque 55
civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, et gravis, ut
ipsi existimari volunt, justum dolorem querelasque cogno-
scite. Quæ pecunia fuerit apud se, [92] Flacci patris nomine, p. 158.
collata a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. a.
Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a
Trallianis requiro, quam pecuniam a se ablatam queruntur,
suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum.
cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam
ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad hujus
dies festos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, ca-
pere non licuit. Jam id videro: sed primum illud tenebo. 56
queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet
alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod ejus
non fuit. quid hoc impudentius dici aut fingi potest? de-
lectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia
ad honores L. Flacci poneretur. hæc pecunia tota ab hono-
ribus translata est in quæstum et fœnerationem: recuperata
est multis post annis. Quæ civitati facta est injuria? At 24
moleste fert civitas. Credo. avulsum est enim præter 57
spem, quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. im-
pudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem
jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non
civitas, sed imperiti homines, a Mæandrio concitati. Quo
loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit te-
meritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid
in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima
et moderatissima civitate, cum est forum plenum judicio-
rum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et
civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeri-
tatis, et moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus
excitari concionum videtis? Quid vos fieri censetis Tralli-
bus? [93] an id, quod Pergami? nisi forte hæ civitates existi-
mari volunt, facilius una se epistola Mithridatis moveri b.
impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem
suam, jura omnia officii humanitatisque violarent; quam ut

92 *Flacci patris nomine*] Sub ejus nomine scripta in tabulis accepti: paullo post: *creditum nobis L. Flacci p. nomine.*

93 *an id, quod Pergami?*] Hoc non intelligo. Sylvius correxit *an non idem quod P.* probatque Lambinus. Sed nec hoc commodum est. Puto scribendum *non id quod Pergami?* aut tantum *quid Pergami?* Certe hoc facilem explicatum habet: duas civitates exempli causa dixit pro omnibus. Si illud verum, respexit ad factum Pergamenorum in bello Mithridatico, quod non memini me reperisse. Forte ad Pergamenos primos misit illas literas de civibus Rom. interficiendis, aut illi in ea re aliquid insigne fecere. Et fuit illa civitas inprimis amica Mithridati, et ejus quasi sedes in illo bello, ut multis locis Plutarchi constat.

filium testimonio læderent, [94] cujus patrem armis pellen-
58 dum suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista no-
mina civitatum nobilium opponere. quos enim hostes hæc
familia contemsit, numquam eosdem testes pertimescet.
Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ
civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed opti-
matum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Ro-
mano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate im-
peritorum excitatus; [95] patimini, me delicta vulgi a publica
25 causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non
59 licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, necne? si licuit,
sicuti certe licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse
nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius: si non
licuit; tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis heres
rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum
ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavis-
sent, [96] a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetrave-
runt; neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius
dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse
Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornan-
dis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis Trallianis
60 fuisse? Quæ quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur,
gravius agerem, judices, quam adhuc egi: quantam Asiati-
cis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem ani-
mos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam uni-
versorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto
p. 159. temporis, miseram crudelemque cædem: prætores nostros
a. deditos, legatos in vincula conjectos, nominis prope Ro-
mani memoriam cum vestigio imperii, non modo [97] ex ædi-
bus Græcorum, verum etiam ex litteris esse deletam.
[98] Mithridatem deum, illum patrem, illum conservatorem
Asiæ, illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum nomina-
61 bant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco con-

94 *cujus patrem armis p.*] Nempe in bello Mithridatico, cum a Romanis repente deficerent et Romanos ejicerent, in his L. Flaccum, rei patrem, Consulem tum.

95 *patimini*] Pro *patiamini* Mss. Faërni, Græv. Guelf. edd. pr. præter W. idque est melius. Mox pro *patri Flacci* quædam edd. pr. *patri Flacco*; forte melius.

96 *a Flacco omnia q. v. impetraverunt*] Nempe, ut remitteret civitati ut condonaret pecuniam, quam e fœnore fecissent, quam ipse non minus quam sortem pro sua vindicare poterat.

97 *ex ædibus Gr.*] H. Stephanus in Ms. reperit *ex sedibus*.

98 *Mithridatem Deum, illum patrem*] Sic recte distinxit Grævius, ut est et in ed. Ald. et aliis. in nominibus ceteris variant scr. et edd. Lambinus edidit, ut e Mss. *Dionysum*, *Nysium*, *Bromium*. *Dionysum* etiam Grævius, sublato *Bacchum*, quod in Fr. erat *Nisum*, ut est et in Guelf. nempe quia Mithridatem *Dionysum* appellatum aliunde constat. *Nysius* tamen est nomen Bacchi, idque præfero, quia est epitheton *Bacchi*, ut *Evius*: *Dionysus* est in *Baccho*. Sed non multum refert. *Bromium* etiam ed. Junt. Ald.

suli portas tota Asia claudebat: [99] Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur urbe se jactent, 26
quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia. tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent, tum, si audebunt, dignitati horum [100] componant suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, 62
fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur: et eorum eadem terra parens, altrix, [1] patria dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen, hujus urbis laude nitatur. Adsunt 63
Lacedæmonii; cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum [2] septingentos jam annos amplius unis moribus, et numquam mutatis legibus vivunt. b.
Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque vero te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum [3] militem quæstoremque cognosti: cujus ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud

99 *Cappadocem*] Per contemtum sic appellari puto, non historice tantum. Sic et alibi a Cicerone *Cappadox* pro stulto, stupido dicitur.

100 *componant*] Mss. plures etiam Guelf. item edd. R. 1480. Br. Med. Junt. Ald. habent *anteponant*, quod revocavit Grævius. *Componant* ex ed. W. revocavit Victorius, ut aptius præcedenti *comparent*.

1 *patria*] Non alibi reperi hoc elogium: intelligo sedem propriam fortunarum suarum a majoribus sibi traditam.

2 *septingentos jam a.* &c.] Hæserunt in hoc numero viri docti: quia tum jam 700 annos usi erant hac disciplina, cum ab Achæis mutabatur. v. Livium 38, 34. extr. item, quod dicuntur nunquam mutatæ illæ leges, cum sublatæ dudum essent ab Achæis; propter quod hoc oratorie dictum putat Grævius. Primum Cicero illo numero usus videtur, quia ille ex historia notus: sed addit amplius. Nunquam mutatæ illæ leges, intellige, ab ipsis: et sunt etiam restitutæ, ut iis Ciceronis tempore adhuc uterentur.

3 *militem quæstoremque*] Guilielmius conjiciebat *tribunum militum*, ut est c. 40. Non satis intellexit rationem rei. Equestris militia ante quæsturam nulla alia est, nisi tribunatus aut præfectura. Itaque *militis* nomine sua sponte tribunatus intelligi potest, atque et alibi *milites fieri* dicuntur nobiles homines, cum tribuni aut præfecti fiunt.

scio an cunctis gentibus [4] anteponendam dicam: quæ tam procul a Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam
64 æmulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, ut [5] Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus.

27 Quamquam quis ignorat, qui modo umquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. Asiæ maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augeret, sed ut ob-
65 sessam teneret. Quamobrem quæso a vobis, Asiatici testes, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium,
p. 160. Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria?
a. nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, [6] in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus, vestro nobis judicio standum esse de
66 vobis? Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

28 Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis hæc causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæ-

4 *anteponendam jure dicam*] *Jure* delevi cum Lambino et Grævio. abest a Mss. pluribus, etiam Guelf. et ed. W. Friget sane.

5 *Græcorum cupiditati*] i. studio improbo Flacci ad interitum redigendi. v. Clav. in h. v.

6 *in Care*] Firmat hanc lectionem etiam Ms. Gu. in quo est, ut in aliis codd. repertum *eu re*. Græcorum proverbium est ἐν Καρὶ κίνδυνος. Alii Mss. et edd. *in Caria*.

sita est. Scis, [7] quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantum ut judices audiant. neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judæorum no- 67
mine, quotannis ex Italia, et ex omnibus [8] provinciis [9] Hierosolyma exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, judices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum sæpe antea senatus, tum, me consule, gravissime judicavit. Huic autem barbaræ superstitioni resistere, severitatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summæ fuit. At Cn. b.
Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in 68
tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. non enim, credo, religionem et Judæorum, et hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quæsitum et prolatum palam, non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat: Apameæ manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paullo amplius per hunc ipsum L. Peducæum, judicem nostrum; [10] Adramyttii per Cn. Domitium, legatum. Pergami non multum. Auri 69
ratio constat: aurum in ærario est. furtum non reprehenditur: invidia quæritur: a judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis,

7 *quanta sit manus*] Apparet, jam tum magnam multitudinem Judæorum inter ceteros peregrinos Romæ fuisse, quæ et sub Cæsare aucta est, data libertate religionis suæ exercendæ per SCtum: unde illi Judæorum tumultus ad statuam Cæsaris interfecti: de quo in epistolis est, &c.

8 *vestris provinciis*] *Vestris* non est in Ms. Guelf. item edd. R. Br. Med. Junt. Puto melius. Non loquitur ad populum. Et dixisset potius *nostris*: quia oratio dicta in judicio, non in concione.

9 *Hierosolymam*] Sic omnes libri. Tamen credo, a Cicerone esse *Hierosolyma*; quia post semper pluralis est. Librarii christiani ad formam hanc inducendam proclives fuere: et in aliis libris ea forma refellitur exemplis melioribus, quæ pluralem habent. v. nubem exemplorum ap. Oudendorp. ad Suet. Aug. c. 93. ubi hunc locum non prætermisit. Itaque sic non dubitavi corrigere.

10 *Adramyttii*] Sic cum Grævio pro *Adrumeti*, etiam contra libros scr. et edd. dedi. Nam *Adrumetum* est in Africa, illa in Asia: nomen notius substitutum rariori. Sic et correxit manus vetus in ed. Juntinæ exemplo nostro.

abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, [11] quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, [12] quod elocata, quod servata.

29 Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id to-
70 tum vides in laudem esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere, me esse curiosum. quousque negotiabere? præsertim cum sis isto loco natus. annos jam triginta in foro versaris; sed tamen in
p. 161. Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari
a. commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, [13] purpuram Tyriam. In qua tibi invideo, quod
71 unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari libet: [14] cur non Pergæ? Smyrnæ? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et jus a nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, [15] prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses, amantissimos populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam [16] pater tuus habuerit umquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia

11 *quid de i. n. s. ostendit armis*] Oratorie dictum videtur. Spectat res ad ea, quæ Pompeius fecerat, coactis Hierosolymis et cetera Judæa, inter Hyrcanum et Aristobulum animis divisa, parere decreto suo. Nempe ostendit, se imperio Rom. subesse et ejus Imperatoribus parere nolle, quod Pompeio restitit.

12 *quod elocata*] Ms. Guelf. *quod est locata:* utrumque recte dicitur. Vulgatum præfero. Locata est publicanis, qui tributum impositum et vectigalia exigerent. Difficultas est in *servata*, pro quo quidam maluere *serva facta*, quod et Jos. Scaligero placuit. Ed. Junt. habet *serva*, nescio an consulto. Si *servata* verum est, sensus videtur esse, quod in imperio nostro et potestate mansit, nec ab eo se liberare potuit.

13 *purpuram Tyriam*] Videlicet in tunicæ clavo, ut eques. Sed lepide exagitat avaritiam hominis, qui semper eandem tunicam gestabat.

14 *cur non Pergami? Smyrnæ* &c.] Sic omnes edd. pr. Victorius correxit *Pergæ*, ut et manus docta correxit in exemplo ed. Junt. Secutus est Victorium R. Stephanus. Ego conjeci: *cur Pergami, non Smyrnæ?* aliter *Pergami* stare non potest. Nam ibi negotiabatur. Præterea Victorium secutus sum.

15 *prætor odio est*] Edd. pr. ante Victorium omnes, etiam Ms. Gu. *pop. Rom.* idque defendit et restituit Grævius; quippe ista refert ad urbem Romam. quod mihi rectum non videtur. Nam illud de urbe Roma, quod ab ea perpetuo abesset, jam desierat dicere. *Verum esto.* Quæritur jam, quare Pergameno in foro negotietur potius, quam in urbe aliqua, ubi magistratus Rom. conventus juridicos aget, et jus dicat, eamque ob causam sint multi Romani. subjicit, quia ibi majus otium, quod eo prætor non veniat, nulli conventus sint; in quo prætoris nomen necessarium est. Nempe Pergameni suis legibus utebantur, liberi ab illo imperio, quod in aliis civitatibus provinciæ R. per magistratum Rom. exercebatur, ut non essent obnoxii injuriis magistratuum Rom. *liberam civitatem* in principio dixit. Hinc illud: quare tu ergo Apollonidienses tam crudeliter tractas, in quorum urbe vivis?

16 *pater tuus*] Cum ibi negotiaretur. Ceterum innuere videtur etiam aliquid de patris sævitia fœneratoria.

frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu prædia habere voluisti. omnino mallem, (et magis erat tuum, si te crassi agri delectabant,) hic alicubi in Crustumnio, aut in Capenati paravisses. Ve- 72
rum esto: Catonis est dictum: Pedibus compensari pecuniam. Longe omnino a Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. [17] emisses. Amyntas est genere, 30
honore, existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. cujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ et filia. Numquid harum rerum a me fingi- 73
tur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiato- b.
res. Exsurge Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus, quas contudit, digitos, quos confregit, nervos, quos concidit, restituere non potest. filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde. Hæc Flacco non probasse te miraris? cui, quæso, 74
tandem probasti? Emtiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti. [18] tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercenarium et administrum consiliorum tuorum. adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus, irritæ venditiones, irritæ proscriptiones. [19] Num restituis? defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas præclaras proscriptiones et emtiones tuas. repudiant, rejiciunt. At qui homines?

17 *emisses. Amyntas est*] Valde abrupte dixit. Nam lector desideret aliquid post *emisses*, quod transitum faciat ad narrationem, quæ criminis objecti confirmationem habet; quod nunc intelligi debet, nisi quid excidit.

18 *tutor his rebus G. l.*] Mss. quidam ut Guelf. *his verbis*. male. Grævius conjicit *mulieribus*: quod convenit bene sequentibus. Sed tamen non est necesse. *His rebus* int. tabulis emtionum.

19 *Non restituis*] Mss. plures et boni *Num restituis?* Consentiunt edd. pr. omnes. In P. Manutii ed. 1540. primum est *non restituis*, ut et habet Ms. noster. Vetus restitui. Mox pro *reciperent* scribendum puto *recipiant*.

Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es
laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum tuo-
rum assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse,
quam Lælium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num
honestior est civitas [20] Pergamena, quam Smyrna? at ne
31 ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otii, ut possem
75 recitare psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castri-
cium mortuum: [21] primum, ut in oppidum introferretur:
quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: post-
remo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Sci-
pioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta
p. 162. non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales!
a. *decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis*
76 appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia or-
namenta censeo, quæras. Pergameni te deriserunt. Quid?
tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, claris-
simum virum, præstantissima sapientia, singulari ingenio:
mihi crede, ludebant. cum vero [22] coronam auream litteris
imponebant: re vera non plus aurum tibi, quam monedulæ
committebant. Ne tum quidem hominum venustatem et
facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni
[23] proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Or-
bius, homo et prudens et innocens, contra te omnia decre-
32 vit. [24] In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratio-
sior. Utinam neque ipsum neque me pœniteret! Flaccum
77 in curia decrevissent. Veridicas adjungis causas inimicitia-
rum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribu-
nus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri
Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cum ille, cui
dies dicta est, prætor postea factus sit, et consul: ille, qui
diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere.
Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cum tribunus mili-
tum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi
[25] per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni?

20 *Pergamena, quam Smyrnæ?*] Ed. W. *Smyrna:* quod sequendum, aut potius *Smyrnæa*, ut voluit Camerarius: qui recte judicat, *civitas Smyrnæ* non esse latinum. Absorpta est ultima litera a prima verbi sequentis. Interea edidi *Smyrna*, quia est in ed. veterrima.

21 *primum ut in opp.*] Edd. primæ non habent hanc ῥῆσιν ab his verbis usque ad *Vel quod ait Lucc.* (p. 764.) Primum edita est a Cratandro e Ms. quem suppeditarat Peutingerus. Absunt et a Ms. Guelf.

22 *c. a. literis imponebant*] i. e. verbis, non facto: opponitur *re vera.* mox *monedulæ* est e correctione Peutingeri ex Isidori Origg. XII, 7. In Ms. erat *monedium* Ap. Isidorum est *committendum.* Forte Cicero dedit *committendum putabant.*

23 *proscriptiones*] In ed. Cratandr. et sqq. est *perscriptiones.* male. sermo est de venditionibus. In eadem mox est *Globium*, sed in margine correctum *Globulum.*

24 *In P. Globulum—Veridicas*] Hæc sunt vitiosa, nec corrigi possunt conjecturis. Forte tamen fuit *Apud P. Gl.* Quædam excidisse videntur in Ms. unde sumta sunt.

25 *per leges militares*] sc. quæ excu-

Cur autem [26] prætor te, inimicum paternum, in consilium
vocavit? * [27] quæ quidem quam sancte solita sint observari,
scitis omnes. Nunc [28] accusamur ab iis, qui in consilio no- 78
bis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque opor-
tuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In ab-
sentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles.
non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, ET
DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixis- b.
set? quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris
mei litteras, plenissimas humanitatis et æquitatis, reprehen-
surus es? quas easdem mulieri a me datas, [29] apud Patara-
nos requisivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERÆ Q.
CICERONIS. Quid? hæc Apollonidenses, occasione facta, 79
ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? ad
Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me con-
sule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de inju-
riis unius Deciani detulerunt? [30] At hæc prædia etiam in
censu dedicavisti. Mitto, quod aliena: mitto, quod pos-
sessa per vim: mitto, quod [31] convicta ab Apollonidensi-
bus; mitto, quod [32] a Pergamenis repudiata: mitto etiam,
quod a nostris magistratibus [33] in integrum restituta: mitto,
quod [34] nullo jure, neque in re, neque in possessione tua.
Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant 80
jus civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud æra-
rium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista
prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius
accidisset, ut ex iisdem prædiis et Apollonide et Romæ
imperatum esset tributum. Verum esto. gloriosus fuisti.
voluisti magnum agri modum censeri, et ejus agri, qui
[35] dividi plebi Romanæ non potest. Census es præterea
numeratæ pecuniæ [36] centum triginta H-S millia. Eam

sationem dabant in delectu militari, si quis inimicum sibi esse tribunum docere posset, a quo deligeretur.

26 *prætor—in consilium vocavit*] Te in judiciis adhibuit judicem. *Prætor* est e correctione. In Ms. erat *per te*.

27 *quæ quidem*] Non est, quo referatur hoc. Videtur aliquid excidisse, de juribus necessitudinis, quæ essent inter prætorem et eos, quos in consilio habere soleret, ut inter prætorem et quæstorem.

28 *accusamur*] Gruterus vitiose dedit *accusantur*.

29 *apud Pataranos*] Nomen hoc non est in ed. Cratandri. Totum hoc est corruptum.

30 *At hæc pr.*] Sic edidimus pro *Adhæc*, quod nihili est. Est objectio Deciani. Sic corrigebat et Lambinus, probante Grævio. De verbis *in censu dedicavisti* v. Clavem in *dedicare*.

31 *convicta ab Apoll.*] Falsæ possessionis, ut per fraudem et contra jus possessa.

32 *a Pergamenis repudiata*] Cum Decianus ut sua cuperet in tabulis publicis scribi: de quo supra.

33 *in integrum restituta*] Dicitur alias de personis modo, ut bene notat Camerarius. Forte *in integrum* est insititium.

34 *nullo jure, neque in re, neque in poss.*] Ed. Crat. habet *in jure*. Post non habet *in*. Primum *in* ortum e prima syllaba sequentis verbi. Delevi.

35 *dividi pl. R. non potest*] Forte melius *posset*.

36 *centum triginta H-S. m.*] Sum-

opinor [37] tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto.
Census es mancipia Amyntæ. neque huic ullam in eo fe-
cisti injuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac
primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse
censum. Retulit ad jurisconsultos. [38] Constabat inter om-
nes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, cum *
[39] [maximam habiturum esse familiam. Responsum est,
ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum
33 rem cognosceret: itaque decrevit]. Habetis causam ini-
81 micitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium
detulerit hanc [40] opimam accusationem. Nam ita questus
est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi au-
ctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus:
is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit. Sic-
cine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud
quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses, pudentissi-
mum hominem, nobilissima familia natum, optime de re-
publica meritum, in discrimen omnium fortunarum voca-
visti? [41] Sed defendam Decianum: qui tibi in suspicionem
nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus.
82 Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judi-
cium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem
ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Ni-
mirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio
subscriptoris tui. quod [42] ornabat facile locum, quem pre-
henderat, et acute testes interrogabat, aut circumveniebat;
fortasse fecistis et tu, et populi sermo, [43] ne exciperes. Id-
circo Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed, ut hoc
verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse
83 corruptum. Ita scitote, judices, esse cetera: vel quod ait
[44] Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se ab-

ma hæc pecuniæ nimis parva est; itaque sine dubio vitiosa. Scriptum fuit CXXX H-S. quod est, ut recte Manutius, *centies tricies sestertium.*

37 *tibi num. non esse abs te*] Exprobrat facete fraudes et furta: non habes illam pecuniam de tuo.

38 *Constabat inter omnes*] h. l. est, consentiebant in hoc inter se JCti omnes, qui advocati erant. Decretum autem est in verbis *responsum est* &c. *Itaque* est *atque ita*, ut alibi.

39 *maximam—decrevit*] Quæ uncis inclusa sunt, non fuere in Ms. Peutingeri, sed ab H. Stephano in alio libro in margine reperta, unde Lambinus edidit primus. Ceterum latinitas est vera et Cicerone digna.

40 *opimam accus.*] Indicat verbo pecuniæ promissione inductum ad accusandum esse Lælium.

41 *Sed defendam*] Cratander edidit *scilicet*, quod defendit P. Manutius, ironiam inesse statuens. Sane totum est ironicum, non, ut opinor, *scilicet*. *Sed* e conjectura Fabri et Stephani est. Lambinus tamen se et in cod. scr. nescio quo, reperisse dicit.

42 *ornabat facile locum*] Ed. Crat. *facere*: unde factum *facile*, alii *facete*.

43 *ne exciperes*] Locus est vitiosus, et aliquid excidit: unde et lacuna est in ed. Cratandri ante *fortasse fecistis*. P. Manutius sic corrigit et explet: *p. sermo fecisset, ut ex populi sermone crederes*, quod et placebat Grævio. Alii non multo secus. Etiam sequentia non intelligo.

44 *Lucceius*] Est alter subscriptor Lælii.

duceret, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiæ,
quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nam quid
emebat, cum te emebat? ut ad se transires? quam partem p. 162.
causæ tibi daremus? an ut enuntiares consilia Lælii? qui a.
testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare
una? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse,
num dubium est? an ne vehementer, ne copiose accusares?
Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs
te impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio 34
gravis injuria facta est, et non ferenda: quod, cum esset 84
uxor ejus Valeria, intestato mortua, sic egit eam rem Flac-
cus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid re-
prehendas, scire cupio. quod falsum intenderit? qui doces?
Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid?
ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In
manum, inquit, convenerat. Nunc audio. sed quæro, usu,
an coemtione? usu non potuit. nihil enim potest de tutela
legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëm-
tione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certe Flaccum
fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari non 85
destitit, non debuisse, cum prætor esset, suum negotium
agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio
tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es,
pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos,
venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari impe-
rio obtineres. si quis eas suas esse dixisset, concessisses?
Tu, T. Vecti, si qua tibi [45] in Africa venerit hereditas; usu
amittes? an tuum, nulla avaritia, salva dignitate, retinebis?
At istius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine,
petita possessio est. [46] non igitur impressio, non occasio,
non vis, non tempus, non imperium, non secures ad inju-
riam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem 86
etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit b.
aculeum testimonii sui. negavit, a privato pecuniam in pro-
vincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco,
non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non
oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi do-
cueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi
causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni sæpe fece-
runt, rectum est: quod ego non reprehendo; socios video
queri: prætorem, si hereditatem [47] in provincia non reli-

45 *in Africa*] Videtur Africam provinciam sortitus esse, in quam post abiret. Pro *venerit* Ms. Gu. male *venit*.

46 *non impressio*] Respondent sibi *impressio, vis, imperium*. ad Div. V, 2. junguntur pro synonymis *vi et impressione evertere aliquem*.

47 *in provincia non reliquerit*] Faërnus in suis Mss. non reperit *non*: Lambinus nec in Memmiano: itaque correxit *in prov. creverit*, quod multi

querit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem
35 suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, quæcumque
87 sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate [48] moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ, occultæ: blanditiæ, apertæ: venientes prætores exspectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.
88 Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui
p. 163. villicus cædem fecerat: Septimium ardentem iracundia vi-
a. dere potuistis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est: ean-
36 dem laudatis, cum de nobis judicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non ve-
89 nit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit. quo splendore vir? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. quod statuerat facere, ad-

probarunt, P. Manutius etiam in notis explicat, tanquam in textu habeat. Sed in nulla ed. Manutiana est in textu. At Gruterus vulgatum in omnibus Mss. reperit, Grævius in suis, nos in Guelf. estque in edd. vett. omnibus. Et bene dicitur *hereditatem relinquere.* Itaque servavi

48 *moderatus est religioni suæ*] Immo *iræ* moderatus est religione sua, non *religioni.* Nam *moderari religioni* est cavere, ne religionis studio modum excedamus in aliqua re. Aut in *moderatus* vitium est, pro eoque legendum *obtemperavit*, *obsecutus*, aut simile, aut *iræ m. e. religione sua.*

ductus hujus pudore, et non amplissimis patrimonii copiis,
id non solum fecit, sed etiam prolixe cumulateque fecit.
Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non ce-
pisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis. At 90
Falcidianum crimen est ingens. talenta quinquaginta se
Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest.
Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, et
alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam
pecuniam Flacco datam. Ergo is, [49]qui si aram tenens
juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus
probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui b.
patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere
potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. Quid atti- 91
nuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere?
adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non
liceret. nunc denique materculæ suæ festivus filius, aniculæ
minime suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecu-
niam, [50]quacum trajecerat, non consumsisse, sed Flacco
dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo 37
prætore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis milli-
bus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat,
ut rata sit emtio. Emit igitur aliquid, quod certe multo
pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo. Minus
igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri 92
præterea blanditur? cur epistolis et sororis et matris imbe-
cillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum?
Retinetur, credo, in provincia: mater negat. venisset, in-
quit, si esset denunciatum. Tu certe coëgisses, si ullum
firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab ne-
gotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen proposi-
tum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor,
jacent victi. nam iste unus totam Asiam magnitudine pocu-
lorum bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de
epistolis istis indicavit? [51]mulieres negant se scire. Quis
is est igitur? ille ipse tibi, se ad matrem et sororem scri-
psisse, narravit? [52]an etiam scripsit oratu tuo? At vero 93

49 *qui si aram t.*] Grævius corrigit *cui, si* &c.

50 *quacum trajecerat*] i. *quacum* profectus erat in Asiam, ut eam fœnori daret, et negotiando augeret ac lucrum faceret. Sic legitur e correctione Gruteri et Guilielmii: in Mss. Franc. Guelf. est *quam trajecerat*, quod de fœneratione intelligit Lambinus, unde *pecunia trajectitia est in jure*. Sed ille non trajecerat pecuniam fœnori, sed confecerat.

51 *mulieres negant se scire, qui sis*] Hanc lectionem fecit Gruterus. Grævius dedit e libris suis: *Mulieres negant se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi se* &c. quod est etiam in Ms. Gu. nisi quod omittit *ipse*. Sic igitur et nos edidimus. Sic habet etiam ed. Juntina. Edd. R. 1480. Br. Med. consentiunt Ms. nostro.

52 *an etiam scripsit oratu tuo*] Sic edd. pr. omnes et Ms. Gu. Duo Mss. Grut. *hortatu*. *Rogatu* edidit primus Victorius. Vetus restituit Gruterus.

M. Æbutium, et constantissimum ét pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum,
pari fide præditum, C. Manilium? qui profecto de tanta
pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu
p. 164. igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis,
a. illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum
putasti? præsertim, cum ipse non deducendo Falcidium,
[53] judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsentis fictam vocem et simulatum dolorem?

94 Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut [54] de Deciani censu tamdiu disputo? de salute
omnium nostrûm, de fortunis civitatis, de summa reipubl.
taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, judices, sustinetis. Videtis,
in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac
38 perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines,
tum hoc vel maxime moliuntur, ut vestræ quoque mentes,
vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ
atque inimicissimæ reperiantur. gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. non
putant satis conversam rempublicam, nisi in eandem impio-
95 rum pœnam optime meritos cives detruserint. Oppressus
est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam:
neque tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis judicibus
damnatus esset; cujus damnatione sepulcrum L. Catilinæ,
floribus ornatum, hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est: justa Catilinæ facta sunt. Nunc a Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu
liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam
si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium sa-
96 turaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego,
revocemus ejectos: nimiæ pietatis et summi amoris in pa-
b. triam vicissim nos pœnas, si ita placet, sufferamus. nos jam
ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis
pericula comparantur. Quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem

53 *judicium feceris*] Ms. Fr. *indicium*, quod probat Grævius. *Judicium* verum est. Etiam *factis* judicamus, sive, judicium facimus. *Indicium facere* est de facto, non de futuro.

54 *de Deciani censu t. disputo, postulo*] *De censu Deciani* quidem aliquid dictum c. 32, nempe quod prædia sua in censum detulerit: sed in eo non est caput rei, sed in *injuria*, quæ ei a Flacco facta sit. Conjeci *causa*. Verbum *postulo* omnes deleri velint, sed contra libros non audent. Conjeceram *expostulo*, et sic edidit Lambinus. Sed, quia verbum plane abest a Ms. Guelf. delere non dubitavi; ut feeit jam P. Victorius.

concitassent: æquiore animo ferre possemus. illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim [55] populi Romani perspiciunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, 97
si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modo non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur; operæ facessant: servitia sileant. nemo erit tam injustus, qui me audierit, sit modo liber et civis, quin potius de præmiis meis, quam de pœna cogitandum putet. O dii immortales! quid hoc mi- 39
serius? nos, qui P. Lentulo ferrum, et flammam, de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus: lectissimorum civium et amplissimorum sententias pertimescimus. [56] M'. Aquillium patres nostri multis avaritiæ 98
criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum. nemo illorum judicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, cum, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Jan. scirent p. 165.
esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus a.
ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. Quanta, reipublicæ causa, lætitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est? Semper graves et sapientes judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicæ tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, judices, non de 99
Flacco dabitur solum: dabitur de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis: dabitur [57] de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismet ipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. non judicatis in hac causa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis ac vestra 40
republica judicatis. Quodsi provinciarum vos ratio magis 100

55 *Pop. Rom. persp. jam mentem*] *Jam* rescripsi pro *eam* cum Victorio et Grævio. nam *eam* nihil habet, quod ei respondeat. Vident, quomodo jam pop. Rom. de caussa Catilinæ sentiat: apud eum nil se efficere posse: quod plane consentit sequentibus.

56 *M'. Aquillium*] Sic, non *M. Aquillium*, ut est in vulgg. plerisque, etiam Grut.

57 *de omnibus bonis civibus*] Faërnus deleri volebat *civibus*. recte. nec enim uspiam addit Cicero.

movet, quam vestra: ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ provinciæ primum magnam partem ejusdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam, Græcis autem, Lydis, et Phrygibus, et Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio et Cælio, testibus, P. Servilius et [58] A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio respondebit. annui temporis criminationem
101 omnis ætas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, judices, debet, quod se tribunum militum, quod quæstorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, [59] exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit: prosit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula
b. cum meis conjunxit: prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes: prosit etiam senatus po-
102 pulique Romani præclara et vera laudatio. O nox illa, quæ pæne æternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam vocabantur: cum ego te, Flacce, cælum noctemque contestans, flens flentem obtestabar: cum tuæ fidei optimæ et spectatissimæ, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in litteris reipublicæ pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt a me actæ? quæ ab senatu? quæ a bonis omnibus? Quis tibi, quis C. Pomtinio, fortissimo viro, quemquam bonum [60] putaret umquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe salutarem appellare possum.
41 O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi!
103 miserum me, metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me.) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ gravitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce

58 *A. Metellus*] Sic Gruterus pro Q. et M. quod ante edebatur. *A.* etiam habet Ms. Gu. v. et Clav.

59 *exercitibus ornatissimis, prov. gravissimis*] *Ex. ornatissimis*, laude rerum fortiter gestarum et victoriis: *pr. gravissimis*, quarum testimonio fides debet haberi propter fidem in Rom. disciplinam egregiam. Sic *graves civitates* Verr. II, 6.

60 *putaret*] Si refertur ad illa tempora, de quibus sermo est, scribendum *putasset:* si ad præsentia, *putet.* Illud prætulerim, nisi *putaret* pro *putasset* dictum est. v. ad Verr. I, 41.

populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad p. 166.
viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore polli- a.
cebar. Putavi, speravi, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. At, L. Flaccum qui- 104
dem, judices, si (quod dii immortales omen avertant!) gravis injuria afflixerit: numquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit. semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suæ, et patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! judices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia, quæ concu-
piverunt? Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, 42
sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse sal-
vis. Nolite, judices, existimare, eos, quibus integrum est, 105
qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem et lubricam esse ducebat, huic planæ et stabili præponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, judices, tædet; ostendite: mutabunt sententiam, [61] qui poterunt: constituent, quid agant, quibus integrum est: nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quam plurimos
esse vultis, declarabitis hoc judicio, quid sentiatis. [62] Huic, 106
huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, judices, hoc judicio vivendi præcepta dabitis. cui si patrem conservatis: qualis ipse debeat esse civis, præscribetis. sin
eripitis; ostendetis, bonæ rationi, et constanti, et gravi nul- b.

61 *qui poterunt*] Mss. et edd. habent vel *potuerint* vel *potuerunt*. Correximus *poterunt*. Sic enim latine dici debet, quia sermo est de futuro simpliciter, sine respectu ad præteritum. Sic post, *constituent—quibus integrum est*.

62 *Huic—puero*] Filio L. Flacci, quem arreptum ostentavit judicibus misericordiæ causa, ut et alii fecerant. Ceterum hoc loco Mss. et edd. fere sunt interpolati. Lacunæ fuere in Mss. ut in licat noster Guelf. inde varietas interpolandi.

lum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, ut sensum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ, judices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicæ reservate.

---

p. 167. a.

M. TULLII CICERONIS

PRO

P. SULLA

ORATIO, QUINTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

D. Junio Silano et L. Murena Coss. de conjuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo SCto, quod erat de conquirendis conjuratis factum. Quoniam autem bis conjuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinariarum ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera conjuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Præmissa ergo responsione ad ea, quæ in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum ejus inconstantiam, levitatem, et nimiam in judiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quæ L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat, et tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullæ cum conjuratis societate compertum esse.

1 [1] MAXIME vellem, judices, ut P. Sulla et antea dignitatis
1 suæ [2] splendorem obtinere, et, post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut [3] amplissimo honore, cum communi ambitionis invidia, tum singulari Autronii odio everteretur, et in his pristinæ fortunæ reliquiis, miseris et

1 *Maxime vellem*] Hæc oratio inprimis, locis pluribus e Ms. Erf. est expleta et correcta.

2 *splendorem obtinere*] Edd. vett. *obtineret:* quod revocavit Grævius, male. non fert verbum *antea;* quod requirit *obtinuisset,* si finite hoc verbum dicatur.

3 *amplissimo in honore—everteretur*] *In* delendum est. nam *everti* nunquam hanc præpositionem habet: nec *everteretur* absolute capi potest. de re v. Clav. in *P. Sulla.*

afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne suppli-
cio quidem suo satiare posset: quamquam ex hujus incom-
modis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris
malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri
lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quon-
dam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent, improbi ac per-
diti cives, [4] redomiti atque victi, præcipitante republica,
vehementem me fuisse, atque fortem; conservata, mitem ac
misericordem faterentur. Et quoniam L. Torquatus, meus 2
familiaris ac necessarius, judices, existimavit, si nostram in
accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset,
aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere:
cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem
officii mei. quo quidem genere non uterer orationis, judices,
hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi
locis et data facultas est, et sæpe dabitur de mea laude di-
cendi. Sed, ut ille, judices, quantum de mea auctoritate
deripuisset, tantum se de hujus præsidiis [5] deminuturum
putavit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, con-
stantiamque hujus officii ac defensionis probavero; causam b.
quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primum abs te illud, 3
L. Torquate, quæro, cur me a ceteris clarissimis viris, ac
principibus civitatis, in hoc officio atque in defensionis
jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hor-
tensii factum, [6] clarissimi viri atque ornatissimi civis, non
reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est
consilium a P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus exstin-
guendi imperii, delendæ urbis; mihi majorem hæ res dolo-
rem, quam Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent?
meum denique gravius esse judicium, qui adjuvandus in his
causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus
esse videatur? Ita, inquit. Tu enim investigasti, tu pate- 2
fecisti conjurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, 4
qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod
antea fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta
per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. quem cum

4 *redomiti atque victi*] Sic Mss. et edd. pr. Primus Junta edidit *edomiti*, quod et alii, Victorius, Lamb. &c. secuti sunt. Si Junta habuit e libro Colotiano, feratur: *redomitus* quidem certe non est contra analogiam linguæ, restituitque Gruterus. Aldus dedit *re domiti*, sive operæ potius.

5 *deminuturum putavit*] Restitui *putavit*, quod erat in Ms. S. Victoris, et per compendium *putat* in Mss. Dresd. Fr. Sic, ut opinor, e Codice Colotiano, Junta. *Speravit* dedere edd. Med. Aldd. Victor. Lamb. &c. Gruterus omisit, cum a plerisque Mss. ejus abesset, ut ab edd. R. W. Br. Sed necessarium est tale verbum, nec id e sequente *sentio* intelligi potest. Prætuli autem *putavit*, quod id est in Mss.

6 *cl. viri atque ornatissimi civis*] Grævius dedit *clar. atque orn. viri*, e Mss. suis et ed. Adami, sive Wald. Edd. ceteræ habent vulgatum, idque rectum est. Cicero sæpe utrumque conjungit, ut mox c. 2. *summi viri et clarissimi cives*.

videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum,
[7] non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet:
quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi
interclusus esse debuerit. quæro illud etiam, si me, qui defen-
do, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existi-
mes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et
dignitate [8] celebrari hoc judicium, ornari causam, defendi
hujus innocentiam vides? Non enim una est ratio defen-
sionis ea, quæ posita est in oratione. omnes, qui adsunt,
qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque aucto-
5 ritate defendunt. An vero, in quibus subselliis hæc orna-
menta ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere
nollem, [9] quorum ego opera illum in locum atque in hanc
celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac
p. 168. magnis laboribus et periculis, adscendissem? Atque, ut in-
a. telligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod
ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non
desim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adesse huic vi-
des. intelliges, et de hoc, et de ceteris judicium meum et
6 horum par atque unum fuisse. Quis nostrûm adfuit Var-
gunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim
qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim jam
se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille,
tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem di-
remisset. Quis nostrûm Ser. Sullam? [10] quis P. Lentulum?
quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit?
[11] quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in
causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, [12] non

7 *non dubitasse, quin defenderet*] In hac sententia alias *dubitare* struitur cum infinitivo; secundum quod esse debebat *non dubitasse inn. P. Sullam defendere.*

8 *celebrari—vides*] Locus sic constitutus est a Grutero e Ms. Pal. ejusque lectionis veritas ex ipsa concinnitate membrorum intelligitur. Ante erat *cel. judicium et ornari, causam defendi hujus innocentis vides. Ornari* est honestari.

9 *quorum ego opera* &c.] *Quorum* debet referri ad *ornamenta ac lumina eir.* Sed id est durum: cum interpositum sit *in his me apparere nollem*, sc. subselliis. Vereor, ne aut exciderit aliquid, aut transpositum sit. Pro *opera* alii libri *opere*, item *ope*. quod forte melius. Sed et aliud est in hoc loco, quod non satis concoquo. Ut, *ille locus atque hæc celsissima sedes dignitatis atque honoris* est consulatus, putoque pro *hanc* legendum *illam.*

10 *quis P. Lentulum*] Restitui ejectum a Grutero *Lentulum;* qui sane in edd. pr. non est, abestque Mss. plerisque. Primus inseruit textui ed. Junt. sine prænomine, certe e Ms. Colotiano. Grævius et in Ms. Fr. reperit. Gruteri dubitatio est, quod P. Lentulus nunquam reus conjurationis fuit, et judicio damnatus: quod ita est: sed *P. Sulla*, frater Servii, quem hic intelligi vult, e Sallustii Catil. 17. est hic ipse, pro quo est oratio: qui certe hic intelligi non potest. Nempe non necesse est, omnes hos reos conjurationis intelligere, de quibus judicio quæsitum sit.

11 *quis his horum adfuit*] Offendit hoc aures nostras. An *nostrum?*

12 *non defendendos esse non putant*] Sic edd. pr. consensu. Excidit in libris nonnullis primum *non:* unde quidam corrigendi caussa, aut alterum

defendendos esse non putant: in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ [13] parricidio suspicere. Quid Autronio? nonne sodales, non collegæ sui, 7
non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod [14] non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. Quamobrem 3
quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi vero me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, im- 8
ponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria severum: crudelem b.
nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et respublica imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit. illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: hæc in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. Quare 9
nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium atque una est bonorum omnium causa. nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republica causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor. Oneris mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, 10
inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi est, judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autro-

non delevere, ut Fr. 2. ed. W. aut *deserendos* fecere, ut Ms. Gruteri, e quo id inseruit editioni suæ.

13 *parricidio*] E Ms. Erf. et Pal. addidit primus Gruterus, optime.

14 *non modo non occultari*] Alterum *non* omissum erat in Ms. Pal. optimo: idque placebat Grutero. Nec ego spreverim, cum et alibi sic ante *sed etiam* sit. v. Clav. in *non*, et *modo*. Sed ut, si plures libri in hac forma consentiant, defendam, ita ob unius, quamvis boni, auctoritatem non deleam.

nium. videor enim non solum studium ad defendendas
causas, verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre: qua
et moderate ego utar, judices, et omnino non uterer, si ille
4 me non coëgisset. Duæ conjurationes abs se, Torquate,
11 constituuntur: una, quæ Lepido et Volcatio consulibus, pa-
tre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me
p. 169. consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris
a. tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis
non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus
esset, tamen illorum expertem temporum et sermonum
fuisse: credo, quod nondum penitus in republica versabar
quod nondum ad propositum mihi finem honoris pervene-
ram, quod mea me ambitio et forensis labor ab omni illa
12 cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis?
omnes hi, quos vides huic adesse, et in primis Q. Horten-
sius: qui cum propter honorem ac dignitatem, atque ani-
mum eximium in rempublicam, tum propter summam fa-
miliaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum
communibus, tum præcipuis patris tui periculis commove-
batur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo
est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii ve-
stri fuit, et timoris. cujus in hoc crimine propulsando cum
esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non mi-
nus inerat auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur
conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis
prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modo
enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis
13 fama pervenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vo-
biscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum con-
flari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum
testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt,
in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis,
ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse.
Mei consulatus autem tempus, et crimen maximæ conjura-
b. tionis a me defendetur. Atque inter nos partitio non est
fortuito, judices, nec temere facta: sed, cum videremus,
eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes
esse possemus, uterque nostrûm id sibi suscipiendum pu-
tavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset.
5 Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Horten-
14 sium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me con-
sule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicæ periculis
audivi, multa quæsivi, multa cognovi. nullus umquam de
Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ perve-
nerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet
valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio

investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere.
Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille am- 15
bitus judicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur. hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate
superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac 16
vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, au-
daciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio conce- p. 170.
pit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum a.
interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone
et congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maxima- 17
rum rerum verissimi indices, illum multorum litteræ ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœna compressus, convertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem. hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accom-
modatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem ho- 6
minum atque causarum, dissimilem me in utroque præbui.
Veniebat enim ad me, et sæpe veniebat, Autronius, multis 18
cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret, oblivisceret. quæ si de uno me cogitasset; qua mollitia sum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac

19 precibus restitissem. Sed, cum mihi patriæ, cum vestro-
b. rum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum veniebat in mentem; et cum illæ infestæ ac funestæ faces, universumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum cinis patriæ versari ante oculos, atque [15] animum memoria refricare cœperat: tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, [16] cum
20 scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes adspicere, neque hujus M. Messallæ, hominis necessarii, preces sustinere potui. neque enim est causa adversata naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnavit. nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

7 Hic ait se ille, judices, regnum meum ferre non posse.
21 Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, judices, regnum, [17] sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum, regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis
p. 171. a. meis hoc respondeo: si falsum dixerim; [18] te in eos di-

15 *animum mem. refricabat*] i. e. memoria earum rerum animum rursus ita adficiebat, ut dolor pristinus instauraretur. Alias *refricare dolorem* et similia dicunt, i. e. quasi fricando instaurare. Sed animus veluti fricatur memoria, ut dolor excitetur, velut in vulnere non omnino sanato.

16 *cum scirem*] Videtur glossæ simile: nisi numeri explendi caussa a Cicerone additum est, qui sublato hoc languidior videtur.

17 *sed non permissum*] Gruterus in optimo Palatino reperit *sed repressum*: quod recepit Grævius; qui *permittere regnum* recte dici non putat. Immo recte dicitur: sed lenius esse h. l. videtur, quam pro re, et potius pro *mandare, tradere in potestatem* dicitur, quam pro non impedire. Non audeo decernere.

18 *te in eos dixisse*] P. Manutius interpretatur, tu quoque in eos dixisti, adeoque et ipse falsum testimonium dixisti. Sed id non convenit satis. Immo, atque ita idem id fecisti, in quo regnum meum intelligi putas. Mox *probare* delendum judicat Grævius. Sed Torquatus non in dicendo testimonio regnum quærebat, sed in eo, quod propter testimonium ejus damnati sint: Cicero respondet, non in eo esse regnum, si jurati testis testimonium probetur judicibus. Est ergo

xisse. sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus
dicas, probare. De hujus spe tantum dico, nullas a me
opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter
fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam re- 22
cepisses, numquam mihi restitisset, sed, indicta causa, pro-
fugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta
gravitate hominem, [19] si, hos tales viros non suo stare judi-
cio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi
ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem
rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is,
qui calamitosos non deserit? At hic etiam, [20] id quod tibi
necesse minime fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium,
et Numam, et me tertium peregrinum regem, esse dixisti.
Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur
me esse dixeris. nam, [21] si ita sum, non tam est admiran-
dum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, reges
Romæ fuerunt, quam consulem Romæ fuisse peregrinum.
Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, et addo 23
etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi
imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamob-
rem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videan-
tur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos ha-
beret inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo
huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, objecit
umquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in
quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potu-
eris, quæ non ad maximam partem civium conveniret. Sed 8
tamen te a me, pro magnis causis nostræ necessitudinis,
monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt om-
nes esse patricii. si verum quæris, [22] ne curant quidem:
nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri pu-
tant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam et 24
nomen et honos inveteravit et huic urbi et hominum famæ b.
ac sermonibus: quam tibi illos competitores tuos peregri-
nos videri necesse erit, qui jam [23] ex tota Italia delecti, te-
cum de honore et de omni dignitate contendunt? quorum

probare necessarium, et numerosam orationem efficit.

19 *si, hos tales viros*] *Si* poterat abesse: sed non est vitiosum: verum post *si* interpungendum est, intelligendumque *concedam*.

20 *id quod t. necesse non fuit*] Jocus est in Torquatum, cujus ingenio facetiæ non conveniebant.

21 *si ita sum*] *Ita* redundat fere, ut in *si ita est*: sufficiebat, *si sum* sc. peregrinus.

22 *ne curant quidem*] Nempe, quia tum patricii nihil admodum præcipui juris habebant, cum honores etiam plebeiis paterent.

23 *ex tota Italia delecti*] Quid hic sit *delecti*, non assequor. Quomodo candidati ex tota Italia delecti sunt? Vitium hic agnosco: correctionem, quæ mihi placeret, nondum excogitare potui.

cave tu quemquam peregrinum appelles, ne [24] peregrinorum suffragiis obruare. qui, si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, et te ex somno sæpe excitabunt; nec patientur, se abs te,
25 [25] nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, judices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, [26] a Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire libere: populi utilitati magis consulere, quam voluntati: nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet: quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.
9 Ego, tantis a me beneficiis in republica positis, si nullum
26 aliud mihi præmium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos,
p. 172. sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis,
a. quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quieto frui? Quid, si hoc non postulo; si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia; si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vendicat a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda quidquam relinquitur temporis: tamen hoc regnum appellabitur? [27] cujus vicarius qui velit esse,

24 *peregrinorum*] Non proprie, sed quos Torquatus per contemtum dicebat cives, qui non essent Romæ nati, sed in municipiis, coloniis.

25 *n. virtute vincentur*] An *vincantur?*

26 *a. T. t. hoc vitium sileretur*] *Vitium* non in sensu morali dicitur, sed civiliter. In Candidato quidem honorum Rom. sine dubio vitium est peregrinitas: quod peregrini proprie ad honores adspirare non possunt. Et vitium dicitur, quicquid facit, ut aliquid non sit legitimum, quicquid reprehendi potest. Igitur non sequar viros doctos, qui cum Phil. Rubenio Elect. I, 3. *convicium* corrigunt, ut Guilielmius, Grævius. *Sileretur* est sileri deberet.

27 *cujus vicarius qui velit esse*] Qui velit in ejus locum succedere, i. e. suscipere idem onus, eadem facere. Sic

inveniri nemo potest. [28] Longe a me abest regni suspicio.
Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne 27
replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus in-
venies. Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis extule-
runt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. quibus de re-
bus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum di-
cere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc et
vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto
in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redun-
darit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, 28
et in qua urbe verser, intelligo. plenum forum est eorum
hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, judices, a
meis non removi. nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui
conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse de-
lere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios ex-
torquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas ac
nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum ne-
scius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improbo- b.
rum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam
bellum esse susceptum. Quodsi illis meis præsidiis forte 10
invides: et, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni om- 29
nium generum atque ordinum, suam salutem cum mea con-
jungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum
mihi uni maxime sunt infensæ et adversæ. qui me non so-
lum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem
consceleratum repressi: sed eo etiam magis, quod nihil jam
se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero quid 30
ego miror, si quid ab improbis de me improbe dicitur:
[29] cum L. Torquatus ipse, primum, his fundamentis adoles-
centiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, de-
inde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senato-
ris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immode-
ratione verborum? qui, cum suppressa voce de scelere P.
Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tan-
tummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis: de sup-
plicio P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce di-
cebat. In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, 31
[30] quæ leniter dixerat, vobis probare volebat, eos autem,

Mur. 37. successorem suum in Consulatu Murenam vocat *vicarium suæ diligentiæ*.

28 *Longe a me abest regni suspicio*] *A me* e Mss. Erf. et Pal. optimo addi voluit Gruterus: sed operæ neglexere. Addidit Grævius. Addidi et ipse, etsi credo etiam abesse posse salvo sensu. Nam facile intelligi potest, *hinc, a me.*

29 *cum L. Torquatus, primum ipse*] Legendum est, *cum L. T. ipse, primum*, ut facile monitus lector sentiet.

30 *quæ leniter dixerat*] *Leniter* dedi pro vulgato *leviter*, quod res requirit, et conjectura assecuti sunt et alii, Ursinus, Lambinus. Quid opus conjectura? *leniter* jam editio Junt. habet.

qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intellige-
bat, ea, quæ clare diceret, ita illos audituros, quibus se ven-
ditabat, ut vos quoque audiretis, [31] qui id non probabatis:
deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæ-
que causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui
alterum conjurationis accuset, quam videri conjuratorum
pœnam mortemque lugere. Quod cum [32] is tribunus ple-
bis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos
p. 173. relictus, non mirum est: difficile est enim tacere, cum do-
a. leas. te, si quid ejusmodi facis, non modo talem adolescen-
tem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis
32 esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud
maxime, quod isto ingenio et prudentia præditus, [33] causam
reipublicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas
non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute com-
11 muni gesserunt. Et quem tu horum, qui adsunt, quibus te
contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum
statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam mise-
rum, ut et se perire cuperet, et nihil haberet, quod salvum
esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri ac
nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit,
ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehen-
dis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, neca-
33 vit? Itaque attende jam, Torquate, [34] quam ego defugiam
auctoritatem consulatus mei. maxima voce, ut omnes ex-
audire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes ani-
mis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magno-
pere lætor: erigite mentes auresque vestras, et me de invi-
diosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul
cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere con-
flatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriæ
comparasset: cum ad occasum interitumque reipublicæ Ca-
tilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Len-
tulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei
capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine
exercitu, quinque hominibus comprehensis [35] atque confos-

31 *qui id non probabatis*] Sic edd. vett. consensu, non *probatis*. Atque sic legendum dudum conjeceram, atque etiam ante in verbis, *qui ea probatis*, aut *probaretis*. In ed. Gruteri primum operarum errore irrepsit *probatis:* nec id animadversum a Gronovio et Grævio. Atque etiam *id* puto delendum: deberet esse *ea*, ut supra.

32 *is tribunus f. qui* &c.] Metellum Nepotem intelligi, recte judicat P. Manutius: nam eo tribuno dicta est hæc oratio, Coss. Murena et Silano.

33 *causam reipubl.*] v. Clav. in *causa*.

34 *quam ego defugiam a. c.*] Edd. et scr. quidam *quam ego non defugiam:* eodem sensu. Sed libri meliores edd. et scr. *quam ego defugiam;* quod est venustius. ironice dictum.

35 *atque confossis*] Durius hoc visum est: unde correctum in libris, *confessis*, quod et Gruterus probat. Frustra. Loqui vult de supplicio, et paullo post *pœna* eorum commemoratur. *Confossis* non proprie accipien-

sis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perdito- b.
rum pœna redemi. An me existimasti hæc injuratum in 34
judicio non esse dicturum, quæ [36] juratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui forte inci- 12
piat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus [37] contubernalis in consulatu, atque etiam in prætura [38] fuisset, auctor, adjutor, particeps exstitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis; parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cum esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. Videsne, ut 35
eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, judices, testor: mihi de memetispo tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset: ego quoque hoc tempore [39] nihil aliud [agerem], nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa oratione in me esset invectus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiamsi dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa [40] hanc a me orationem flagitasset.

dum, sed pro interfectis. Sic et *judiciis confossi et jugulati* occurrunt.

36 *juratus in maxima conc.*] int. cum prohibitus a Metello ab oratione ad populum in deponendo consulatu, juravit, se remp. conservasse.

37 *contubernalis in cons.*] v. Clav.

38 *fuisset, auctor, a. p. e.*] Locus in edd. pr. et Mss. valde turbatus vitiosa interpunctione, bene constitutus est a Grutero. *auctor* hic est approbator consiliorum de rebus gerendis; sive particeps consiliorum: alterum *cum auctor* Grævius non male delendum judicat. *Juventutem* intellige de ordine equestri, cujus opera Cicero inprimis usus est. Itaque is, qui in eo ordine potens esset, bonam operam navare poterat.

39 *nihil aliud agerem, nisi* &c.] *Agerem*, suspectum mihi est: eo deleto et latinior et elegantior erit oratio.

40 *h. a me o. flagitasset*] Hic in tempore verbi hæsi semper: structura latinæ orationis desiderat, ut opinor, *flagitabat*. Ordo enim propositionum naturalis est hic, *cum ille—defensionem meam auctoritate spoliare voluisset, causa ipsa flagitabat h. o. etiamsi dolor m. non cogeret respondere.* Hoc perspicuum est. Jam structura periodica hic in temporibus et modis nil mutat.

13 Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat?
36 sed lege indicium, et vide, quemadmodum nominatus sit.
L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autro-
p. 174. nium secum facere. Quæro, num Sullam dixerit Cassius?
a. nusquam. sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, [41] eos pari calamitate esse; quæsiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem,
37 et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen, una facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum et interrogatum. nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis non tam illustres fuissent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset. etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret, exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Au-
38 tronium, quam Sullam nominasset. Jam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, hujus in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id
39 mihi criminosum videretur. Sed ego in judiciis et in
b. quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis: sed num arguatur. etenim cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, [42] ne illi umquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, judices, celatum esse Cassium de Sulla uno. nam de ceteris certe

41 *eos pari calamitate esse*] Quia pariter damnati erant de ambitu, et consulatu privati. Infra est *afflicta fortuna*.

42 *ne ulli u.—de se ipso conf. esset*] *Ulli* edidit primus Victorius, consulto an vitio operarum, nescio: quem imitati sunt P. Manutius, R. et C. Steph. et alii, factaque est vulgata lectio. At edd. aliæ pr. omnes *illi*, quod et Lambinus servavit, recte. Pertinet enim ad Allobroges. nam de quibus timere poterat, ne indicarent, nisi quibus confitebatur? Non, inquit, timuit, ne Allobroges indicarent rem. nam si timendi causam habuisset, non illis etiam de se confessus esset. Tum *de se ipso* corr. *de se ipse*.

sciebat: et ea domi ejus pleraque conflata esse constabat.
Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei
Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: nescire
dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus
scierit, de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negatio-
nis hujus, quam si extra conjurationem hunc esse, se scire
dixisset. nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse,
ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam
non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum
satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit, 14
me accusat. ait, [43] me aliter, ac dictum est, in tabulas pu- 40
blicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam,
quæ vestra sunt: nec vero possum meo tantum ingenio
dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa
turbulentissima tempestate reipublicæ, mea sponte dispexe-
rim.) vos profecto animum meum tum conservandæ patriæ
cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitati-
onibus [44] ad unam salutem reipublicæ convertistis: vos de-
nique in tantis tenebris erroris et inscientiæ clarissimum
lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, judices, nisi, 41
recenti memoria senatus, auctoritatem hujus indicii monu-
mentis publicis [45] testatus essem, fore, ut aliquando non
Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me
multum fefellit,) sed ut aliquis [46] patrimonio naufragus, ini- p. 175.
micus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, a.
quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato,
posset in malis reipublicæ portum suorum malorum aliquem
invenire. Itaque introductis in senatum indicibus, consti-
tui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, re-
sponsa perscriberent. At quos viros? non solum summa 42
virtute et fide; cujus generis in senatu facultas maxima:
sed etiam, quos sciebam memoria, [47] scientia, consuetudine

43 *me aliter, ac dictum est*] sc. ab indicibus. Scripsisse Ciceronem credo *esset*, nisi accipimus e Ciceronis persona dictum, quod h. l. non placet. *Est* et *esset* confundi sæpe per compendium scribendi, alibi jam vidimus, et est notissimum.

44 *ad u. salutem reip. contulistis*] *Contulistis* vitiosum esse, omnes sensere. Conjecere Lamb. *compulistis*, alii *transtulistis*. Ego recepi *convertistis*, quod in optimo Palatino fuit: id est verbum in hac re proprium. Vulgatum ortum est e *prætulistis* in versu sequente.

45 *testatus essem*] Pro testatam fecissem auctoritatem indicii. *auctoritas indicii* est per periphrasin indicium ipsum, quia index est auctor rei, ut testis.

46 *patrimonio naufr.*] Concinnius foret *patrimonii*, et sic forte scripsit Cicero.

47 *scientia*] h. l. est ejus, qui didicit arte, e dictis alterius ea, quæ rem et causam continent, discernere a ceteris et in brevem summam redigere: unde post ad eandem rem *ingenium* commemorat. nec enim est id cujusque ingenii. Verba *aut etiam scribendum*, infra post *referendum* delevi, ut placebat Grævio. Nam non sunt in Mss.

et celeritate scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi
posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messal-
lam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Clau-
dium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere
referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. Quid
deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulas
publicas relatum, ut [48] illæ tabulæ privata tamen custodia,
more majorum, continerentur: non occultavi, non conti-
nui domi, sed describi [49] ab omnibus statim librariis, dividi
passim et pervulgari atque edi populo Romano imperavi.
divisi toti Italiæ, [50] emisi in omnes provincias: ejus indi-
cii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse nemi-
43 nem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nul-
lum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem
perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam
subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita
ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset
tantum aut de reipublicæ aut de alicujus periculo memi-
nisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam re-
prehendere illud indicium, aut temere creditum criminari:
postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis
b. quæreretur: ne aut [51] oblivio mea, aut memoria, videretur
nimia: ne denique aut negligentia, turpis, aut diligentia,
44 crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro,
cum indicatus tuus inimicus esset, et esset ejus rei frequens
senatus et recens memoria testis, tibi, meo familiari et con-
tubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribæ mei,
si voluisses, quam in codicem retulissent; cum videres ali-
ter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum fa-
miliari meo questus es? aut, quoniam tam facile inveheris
in amicos, [52] iracundius ac vehementius expostulasti? Tu,
cum tua vox numquam sit audita; cum, indicio lecto, de-
scripto, divulgato, quieveris, tacueris: repente tantam rem
enuntiare audeas? et in eum locum te deducas, ut ante,

melioribus, nec ea res desiderat. nam *scribere* nec est ingenii, nec fidei, et id est etiam in verbo *referendum* sc. in literas. sunt a glossatore.

48 *illæ tabb. privata cust. more maj. cont.*] Nempe magistratus domi habebat tabulas, SCta, dum in ærarium referrentur.

49 *ab omnibus librariis*] Publicis senatus et consulum scribis. infra Ciceronis scribæ memorantur. Pro *pervulgari* libri quidam *divulgari*, ut infra est. bene.

50 *emisi in o. pr.*] Edd. pr. *divisi*, pro quo Lambinus dedit e Memmii conjectura *dimisi*, bene latine. Sed melius Gruterus e Ms. Erf. *emisi*, sc. ex Italia.

51 *oblivio m. aut memoria nimia*] Durius est *nimia*, præsertim de *memoria*. Sensus est, ne aut obliviscendo, aut prave reminiscendo peccare viderer, ac viderer plus dicere de indicio, quam in eo fuisset: quod proprie non est memoriæ, sed fingentis.

52 *ir. ac veh.*] E Ms. Dr. dedi *ac* pro *aut*, quod et sine libro sic corrigi debebat.

quam me [53] commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo judicio, convictum esse fateare? Mihi cujus- 16
quam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me 45
ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo et crudeles insidias in rempublicam [54] factas, et in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quodsi jam essem oblitus severitatis et constantiæ meæ, tamne amens eram, ut cum litteræ posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, 46
jamdudum, fero, et nonnumquam animum, incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse et reflecto. permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, [55] cedo amicitiæ, tribuo parenti. sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo umquam me tenuissima p. 176
[56] suspicione perstrinxit, quem non præverterim. Sed a.
mihi hoc credas velim. non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor facillime posse superare. Tu, quoni- 47
am minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra: tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. quodsi esses usu atque ætate robustior: essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus. nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam videar. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere possum. 17
si, quod eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque 48
ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo?

53 *commutati indicii*] Pro immutati in deterius. Plene dixit Fat. 17. *ex veris in falsa commutare.*

54 *factas, et in me p. c. constitutas*] *Constitutas* e Ms. Erf. recte addidit Gruterus; Grævius rejecit, non sentiens necessitatem hujus verbi: quod si abest, aures adsuetas numeris Ciceronianis, et præceptis ejus de numero, non implet oratio. Si non ita scripsisset Cicero, saltem *factas* deberet esse ante *putarem:* sed in hac forma numeri longe melius et sonantius cadunt. Similiter infr. c. 17. bene numerum explevit addito ex eodem Ms. *unquam.*

55 *cedo amicitiæ*] Absolute hoc bene dicitur, et apte ad præsentis loci sententiam: sed omnia cetera verba referuntur ad *aliquid,* etiam ultimum *tribuo,* quocum *cedo amic.* non convenit. Puto scribendum *concedo.* Paullo post: *si quid est tibi remissum atque concessum.* Mox *tute* optime Gruterus induxit pro vulgato *vitæ.*

56 *suspicione perstrinxit—præverterim*] *Perstrinxit* refertur ad dicta, quibus mala suspicio movetur: *præverterim* est superarim, quo verbo post utitur: i. e. cui ego non multo plus reddiderim, in eo genere, quam ab ipso accepissem. Frustra hæsit Lambinus.

Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæstione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est unquam suspicatus, quam is, [57] qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi: intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse, quam me humanitatis.

49 At vero cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad pro-
b. pulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longe dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri ex-
18 emplo, atque instituto optimi cujusque faciebant. Ego
50 vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod [58] jam ab hoc expetas? honor ad patrem, [59] insigna honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis [60] me, quia defendam, et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii judi-
51 cem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii

57 *qui de aliis multa cogitavit*] int. suspicatus est, adeoque ab suspicionibus, sc. in re tacita, non alienus. Hinc intelligitur, male hoc verbum sollicitasse Lambinum, et corrigendum putasse *[illegible]*: quod in margine Dresd. reperit Grævius.

58 *jam ab hoc exp.*] Sic edd. vett. et MSS. quod melius est, quam *ab eo*, ut vidit Grævius.

59 *insignia honoris*] Oratorie dictum, nec ad ἀκρίβειαν. Intelligit, patrem consularem habere, de familia consulari esse, et similia: mox et *exuvias Sullæ* vocat venuste.

60 *me, quia defendam*] Rectius puto *qui d.* pro quo sæpe vitiose datum a librariis *quia* in tali structura.

susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum
puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Horten-
sio communicata; respondeat Hortensius. sin tu ais illum
comitatum Autronii et Catilinæ, cum in campo, consulari-
bus comitiis, quæ a me habita sunt, cædem facere volue-
runt: Autronium tum in campo vidimus: et, quid dixi vi-
disse nos? Ego vidi. vos enim tum, judices, nihil labora-
batis, neque suspicabamini. Ego tectus præsidio firmo
amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum re-
pressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum ad- 52
spirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate p. 177.
sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autro- a.
nio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur
criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de in-
dicando dubitat, ut dicitis, [61] informat adhuc adumbratum
indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter
falcarios ad M. Leccam, nocte ea, quæ consecuta est
[62] posterum diem nonarum Novemb. me consule, Catilinæ
denunciatione convenit? quæ nox omnium temporum con-
jurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinæ
dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio
totam per urbem cædis atque incendiorum constituta est:
tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confite-
tur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum
prima luce consulem salutatum [63] venisset, intromissus
meo more et jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.
Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio: cum Ca- 19
tilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinque- 53
retur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur:
Autronio, ut occuparet Etruriam, præscriberetur: cum om-
nia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla,
Corneli? Num Romæ? immo longe abfuit. Num [64] in iis
regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius.
Num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maxime
quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero
minus. fuit enim, ut jam ante dixi, Neapoli: fuit in ea

61 *informat adhuc ad. i. filii*] Hæc est lectio edd. vett. quam sequitur et Grævius, nisi quod pro *adhuc* habent antiquiori scriptura *adhoc*, unde factum *ad hoc*. Sensus est; adhuc laborat in indicio componendo et elaborando, ut speciem majorem habeat, quod nunc filius rude et imperfectum edit: nam hic est *adumbratum indicium*. Vulgo: *inf. ad hoc a. i. filium*.

62 *posterum diem nonarum Nov.*] Sic Tacit. H. I, 26. *postero Iduum die*. Edd. vett. *nonis*. An *nonas*? quod sane melius.

63 *veniret*] Immo *venisset*: vulgatum vitiosum ita est, ut et tiro sentire vitium debeat.

64 *in iis regionibus, quo se Catil. inferebat*] Pro *regionibus* in edd. pr. est *legionibus*, quod male defendebat Grævius. Primus *regionibus* edidit Junta, quem Victorius et alii secuti sunt, sine dubio e Ms. Colotiano. Verbis, *quo se inferebat*, legiones non conveniunt, sed regiones. *Inferre se in locum aliquem*, aliquo, bene latinum est. v. Intt. ad Liv. II, 5.

54 parte Italiæ, quæ maxime ea suspicione caruit. Quid ergo
indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab
eo hæc mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti
b. simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: [65] inter-
positi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus de-
beri. [66] Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, pos-
set alia familia Fausti munus præbere. Utinam quidem
hæc ipsa non modo iniquorum invidiæ, sed et æquo-
rum exspectationi satisfacere posset! Properatum vehe-
menter, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero
tempus dandi muneris non valde appropinquaret. nec
opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, fa-
55 milia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille
precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos
ipsos emat; neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Cæ-
sarem, Q. Pompeium, C. Memmium: quorum de senten-
tia tota res gesta est. At præfuit familiæ Cornelius. Jam
si in comparanda familia suspicio est nulla: quod præfuit,
nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se
ad ferramenta prospicienda. præfuit vero numquam; eaque
res per Balbum Fausti libertum, omni tempore administrata
est.

20 At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam
56 missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius,
judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est ali-
quanto ante furorem Catilinæ, et ante suspicionem hujus
conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed
cum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot
annos fuisset. ac profectus est non modo ob causam, sed
etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniæ
rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procu-
p. 178. rante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cin-
a. cii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est:
ut, [67] quæ causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas reti-
nendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminu-
57 tis. Jam vero illud quam incredibile? quam absurdum?
qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vel-
let, cum familiarissimum suum dimittere ab se et mandare
in ultimas terras? utrum quo facilius Romæ ea, quæ cona-
batur, efficeret, [68] si in Hispania turbatum esset? [69] At hæc

65 *interpositi s. gl.*] v. Clav.

66 *Arrepta est familia*] Nempe festinata Sullæ emtione per speciem muneris.

67 *quæ causa ceteros*] v. Catil. II, 8.

68 *si in Hispania turbatum esset*] Mss. quidam *isset*, quod placet valde Lambino, intellecto *Cincius*. Sed ita etiam *Hispaniam* scribi deberet. Vulgatum bene habet; si per eum motus in Hispania concitati essent.

69 *At hæc ipsa—agebantur*] *Hæc ipsa*, sc. quæ Romæ conabatur, *agebantur per se s. c.* ipse solus poterat facere, sine socio Cincio, nec eo opus habebat. Est objectio Torquati. Nescio, quare in hoc loco hæserit Grævius, et eum corruptum putarit.

ipsa per se, sine ulla conjunctione, agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum, officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? [69] verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est 58
causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis et in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. a quo quidem genere, judices, ego 59
numquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Cincius numquam [70] sibi cognationem cum prædiis esse existimavit b.
suis. itaque se non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

Jam vero, quod subjicit, Pompeianos esse a Sulla impul- 21
sos, ut ad istam conjurationem et ad hoc nefarium facinus 60
accederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurasse videntur? quis hoc umquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc [71] dissidio ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum colonorumque dissensio, delata ad patronos est, cum jam inveterasset, ac

69 *verisimile non est*] Deleri vult Lambinus, suntque et Rosc. Am. 41. Verr. IV, 6. suspecta. Sed si ea absint, ultima *ab se dimitteret* non bene conveniunt verbis superioribus, *dimittendum esse arbitraretur*, et esse deberet, *secum non haberet*, aut simile quid.

70 *sibi cognationem cum pr. s.*] Eleganter. nempe cognatio est a natura, nec tolli potest.

71 *discidio ac dissensione*] *Discidio* conjiciebat Lambinus. At id est in edd. pr. Sed post *discidio* lenius est *dissensione*: deberetque esse *discessione*? *Dissidio* inde a Juntina editione est in omnibus. *Discidio* tacite restituit Gruterus, quem Grævius sequitur. male. Ego *dissidio* restitui: tum quia id *dissensione* requirit, tum quia post sola *dissensio* memoratur.

multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res co-
gnita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissen-
serit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos
61 a Sulla magis, quam sese esse defensos. Atque hoc, judi-
ces, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum homi-
num, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc pa-
tronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni
fortuna, atque in omni honore incolumem habere non po-
tuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos
[72] tutari conservarique cupiunt. Adsunt pari studio Pom-
peiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita [73] de
ambulatione et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt,
62 ut idem de communi salute sentirent. Ac ne hæc quidem
P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus,
quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda
colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna
dijunxerit, ita carus utrisque est atque jucundus, ut non
alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

22 At enim et gladiatores, et omnis ista vis, rogationis Cæ-
p. 179. ciliæ causa comparabantur. atque in hoc loco in L. Cæci-
a. lium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehemen-
ter invectus est: cujus ego de virtute et constantia, judices,
tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promul-
gavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui,
fuisse, ut consultum esse voluerit [74] fratri, cum republica
pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno,
63 destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re [75] per
L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudan-
dus. [76] primum Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res
judicatas videbatur voluisse rescindere. ut statueretur:
Sulla recte reprehendit. Status enim reipublicæ maxime
judicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amo-

72 *tutari conservarique*] Sic edd. pr. usque ad Junt. item Mss. Aldus correxit *conservareque* dedit, idque omnes secuti sunt, nempe quia *tutari* non videbatur convenire. Offendit aures nimis *conservareque*. Itaque vetus restitui. *tutari* passive dicitur. Veteres Grammatici ita dici *tueor* et *tutor* monuere, ut ex iis Grævius docet. Paullo ante *in* addidimus cum Grævio ex edd. pr. et Mss. ante *honore*.

73 *de ambulatione et de suffragiis*] Sic est in edd. vett. intelligendaque porticus, in cujus usu ad deambulandum aliquid controversiæ habuisse videntur veteres Pompeiani et cives. Male correctum est *ambitione*, primum in ed. Mediol. quam ceteræ secutæ sunt.

74 *fratri, cum rep.*] Edd. ante Gruterum habebant, *tamen cum rep.* ut edd. pr. pleræque. Gruterus deleri volebat *tamen*: operæ servarunt. Non est in Mss. plerisque, nec in ed. W. et inde ductis, nec coit cum ceteris. Sed in edd. pr. locus etiam alio modo corruptus est; ut R. Br. 1480. &c. *ut consul esse voluerit, tamen* &c.

75 *per L. Cæcilium S. a.*] Dum Cæcilius accusatur, magis spectatur Sulla, quam Cæcilius ipse; nec aliam ob causam ea de Cæcilio dicuntur, quam ut Sulla suspectus criminis fiat.

76 *primum Cæcilius—reprehendit*] Sequor Gruterum, qui locum ita reliquit, ut in libris scr. et edd. reperitur. Frustra hic conjecturæ sine libris exercentur.

ri dandum arbitror, ut quisquam [77] de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat: sed pœnam ambitus eam ferebat, [78] quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cum de pœna queritur, sed legem. damnatio enim est judicum, quæ manebat: pœna legis, quæ levabatur. [79] Noli igitur animos [80] eorum ordinum, qui 64
præsunt judiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa, nemo labefactare judicium est conatus. nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris sui judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit. Sed quid ego de hoc plura 23
disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paullo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Cæcilium protulisset; implorarem sensus vestros: uniuscujusque indulgentiam in suos b.
testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex 65
dies fuit proposita paucos; ferri cœpta numquam: [81] posita est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius: et [82] id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam istam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica egit: agrariæ legi, quæ tota a me reprehensa et abjecta est, [83] intercessorem fore profes-

77 *de salute suorum consulat*] Nihil facilius est, quam cum Augustino, Lambino conjicere *saluti*. Sed qui librarius hoc in illud mutaverit? Etiam *pœnam ferre* non usitatum est. Ergo corrigemus *de pœna ferebat?* multa talia sunt in oratoribus et poëtis, quæ non sunt tentanda statim et ad vulgarem rationem revocanda, si modo non prorsus cum analogia linguæ pugnent.

78 *quæ fuerat nuper sup. leg. constituta*] *Nuper* possit inculcatum videri, ortumque e primis syllabis verbi sequentis. Interpungendum forte post *nuper*, ut sensus sit: quæ non ante multos annos, ante Calpurniam a. U. 686. latam fuerat, constituta illa legg. super. Sed in eo inest aliquid duri. *Superiores leges* distinguuntur *a proxima*, ut supra Verr. III, 18. et pro Arch. 5. censores *proximi* et *superiores*. nam *proxima* est illa quidem ipsa etiam superior, sed in hac significatione solet addi *proxima*.

79 *Noli igitur*] Videtur scribendum *nemo*, ut ante: quia in altero membro sic est. nec de solo Cæcilio dicit, sed iis omnibus, qui ei legi fautores et adjutores erant. *Igitur* hic est de genere, ut supra *itaque*.

80 *eorum ordinum, qui præsunt judiciis*] Nempe ex lege Aurelia, quæ tum valebat: i. e. senatus, equitum et tribb. ærar.

81 *posita est in senatu* &c.] Dici videtur, ut ponere rationem. v. Clav. in *ponere*. Sed quomodo populum latuit, cum *proposita* fuerit, ut ante dixit, etsi paucos dies? Debet de legislatione intelligi, nisi quis malit cum Grævio delere, cum verbis sequentibus *pop. Rom. latuit*, in quo et *Romanum* friget. Totus locus est in libris valde vitiosus, et valde in eo variant libri scripti et editi.

82 *id mandato S.*] Grævius e Ms. Pithœi dedit *mandatu*. non displicet. *Id* etiam h. l. friget.

83 *intercessorem fore pr. e.*] An excidit *se* post *fore?* Etiam ante pro *est* malim *erat*.

sus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem numquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipu-
66 blicæ commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, [84] ne per vim quid ageretur, quis tum nostrûm Sullam, aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, [85] metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

24 Hic tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn.
67 Pompeium de meis rebus gestis, et de summa reipublicæ misi: et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: et, si furorem incredibilem biennio ante conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui
p. 180. existimem, Cn. Pisonem, et Catilinam, et Vargunteium, et
a. Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine
68 P. Sulla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Januariis cum lictoribus? sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, judices, P. Sullæ persona suscipit.

69 Jam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum: de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque con-
25 vertere. Omnibus in rebus, judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non

84 *ne p. v. q. ageretur, quis tamen nostrum S. &c.*] *Tamen* est alienum. Lambinus corrigebat *tandem*. Grævius *tum* e Mss. suis bene reposuit. Sic et ed. W. Sed tota constructio vitiosa est: *ne quid ageretur—Sullam et C. verebatur*. An corrigendum *ageret* vel *agerent*: quod est exquisitius, pro *ne Sulla et C. per vim quid agerent*.

85 *metum nobis seditionesque*] Per ἓν διὰ δυοῖν, metum seditionum, intelligit Grævius.

ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, ut alia 70
omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures umquam hoc respuerunt conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis [86] perversam atque impiam religionem recor- b.
datur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus [87] in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? omitto ceteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de 71
omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis. intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maxime est hujus periculo et crimini) non sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus. quem [88] in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. Agedum, conferte nunc 26
[89] cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano no- 72
tissimam, judices, et eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum non dicam audacius, sed quod cuiquam paullo minus consideratum videretur? Factum quæro? verbum ecquod umquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At vero in illa gravi

86 *perversam atque i. religionem*] v. Catil. III, 4.

87 *in Hispaniam*] Ad Sertorium: *de Metelli P. vulnere*, quod ei a Cethego inflictum est.

88 *in stuprorum defensionibus*] Non defensiones alienorum stuprorum in foro et judiciis intelligo, sed suorum, in quibus esset deprehensus. Nam *pugni et calces* non locum habent in defensionibus forensibus.

89 *cum illis vitam Sullæ*] Secutus sum Grævium, pro *illius vita vitam S.* Illud habent Mss. Græv. Ed. W. Sic protulit et L. Valla. Ceteræ primæ *cum illius vitam. Vita* addidit Victorius, quod absorberi potuit per sequens verbum *vitam*: et ita fieri debebat, cum *illius* genuinum putabatur.

L. Sullæ victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior? quis
misericordior inventus est? quam multorum hic vitam est a
L. Sulla deprecatus? quam multi sunt summi homines et
ornatissimi, et nostri, et equestris ordinis, quorum pro sa-
lute se hic Sullæ obligavit? quos ego nominarem, neque
enim ipsi nolunt, et huic, animo gratissimo, adsunt: sed
p. 121. a. quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi
dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis,
73 quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ comme-
morem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in pri-
vatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita a fortuna de-
formata sunt, ut tamen a natura incheata compareant. Quæ
domus? quæ celebratio quotidiana? [90]quæ familiaris di-
gnitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine mul-
titudo? Hæc diu multumque, et multo labore quæsita, una
eripuit hora. Accepit P. Sulla, judices, vehemens vulnus
et mortiferum: verumtamen ejusmodi, quod videretur ejus
vita et natura accipere potuisse. Honestatis et dignitatis
habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si
nemo alius habuit in consulatu petendo, [91] cupidior judi-
catus est hic fuisse, quam ceteri. sin etiam in aliis nonnul-
lis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse
74 gravior, quam in ceteris. Postea vero quis P. Sullam, nisi
mœrentem, demissum, afflictumque vidit? quis umquam
est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum
adspectum lucemque vitare? Qui cum multa haberet in-
vitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum,
quæ tamen ei sola in malis restiterunt: abfuit ab oculis ve-
stris; et, cum [92]lege retineretur, ipse se exilio pæne multa-
27 vit. [93]In hoc vos pudore, judices, et in hac vita, tanto
sceleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini
os: conferte crimen cum vita: [94]vitam, ab initio ad hoc
75 tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rem-
publicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosne amicos,
tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ
quondam erant ornatæ, nunc sublevantur adversæ, crudelis-

90 *quæ familiaris dignitas*] Idem mox c. 28. *ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate.* Ambiguitas est quædam in hac forma. Ex posteriori loco videtur apparere, esse dignitatem a familiaribus, quibuscum vivere consuevimus.

91 *cupidior judicatus est hic fuisse*] Vereor, ut *judicatus est* rectum sit. Credo fuisse *judicatur*: et hic illud e superioribus, aberrantibus librarii oculis, huc translatum: quod non consentit argumentationi et sententiæ.

92 *lege retineretur*] Per legem manere in patria posset, quod ea non exilii pœnam habebat.

93 *In hoc vos pudore, judices*] Sic habet ed. Junt. quod et Grævio venit in mentem, et facile cuilibet venerit. nam vulgatum, *in h. vos pudore judicii*, nihili est.

94 *vitam explicatam*] Non, ab ipso actam, sed ab eo, qui judicare debet, totam perspectam. ductum a volumine, quod explicatur totum, ut perspici omnia, quæ insunt, possint

sime perire voluit, ut cum Lentulo, et Catilina, et Cethego b.
fœdissimam vitam ac miserrimam, [95] turpissima morte pro-
posita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos
mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in
hunc hominem ista suspicio. nova quædam illa immanitas
exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis
ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente
tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, 76
judices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum
fuisse. neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis
umquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis
hostis patriæ sit inventus. belluæ quædam illæ ex portentis
immanes ac feræ, forma hominum indutæ, exstiterunt.
Perspicite etiam atque etiam, judices. nihil enim est, quod
in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite
Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes.
quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines,
quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas
scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos faci-
norum reperietis? Ex magnis, et diuturnis, et jam despera-
tis reipublicæ morbis ista repente vis [96] erupit, ut, ea con-
fecta et ejecta, convalescere aliquando et sanari civitas pos-
set. neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis
in republica pestibus, diutius hæc stare potuisse. itaque eos
non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœ-
nas, Furiæ quædam incitaverunt. In hunc igitur gregem 28
vos nunc P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt 77
atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, reji-
cietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate,
in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac nu-
merum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum præ- p. 182.
sidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? a.
quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur,
[97] si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deserue-
rit? si non aderit? si nihil adjuvabit? Quæstiones nobis 78
servorum ac tormenta accusator minitatur: in quibus quam-
quam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gu-
bernat dolor, moderatur natura cujusque tum animi, tum
corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infir-
mat metus, ut [98] in tot rerum angustiis nihil veritati loci re-

95 *turp. morte proposita*] In qua vita turpissima mors imminebat ac metuenda erat.

96 *erupit, ut—posset*] Sic edidi pro vulgato *possit*.

97 *si — deseruerit*] Sic recte edd. Junt. Ald P. Manutii &c. Lamb. et e Ms. Fr. Grævius *deseret*. Edd. pr. *deseritur* vel *deseruit*, quæ e compendio scribendi orta sunt, ut *deseret* e conformatione cum sequentibus. Fortuna non adest, cum deseruit.

98 *in tot rerum angustiis*] Eleganter. cum tot malis animus ejus, qui tor-

linquatur. [99] Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox, ea,
79 quæ gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, vestra moveat. vestra enim, qui [100] cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine, aut simultate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam objicere invidiæ, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad pœnam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillime perspici:
29 subito flecti fingique non posse. Quid vero hæc auctoritas,
80 (semper enim de ea dicendum est: quamquam a me timide modiceque dicetur,) quid, inquam, hæc auctoritas nostra, qui a ceteris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam
b. defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave est hoc dictum fortasse, judices, si appetimus aliquid: si, [1] cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave. sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: [2] profecto conceditis, judices, ut nobis libertatem retinere li-
81 ceat, si minus liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares: ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quam dignitatis afferre. [3] Adfuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At

quetur, in angustias redactus est, et ad desperationem.

99 *Vita—torqueatur*] Elegantissima allegoria. sic non modo ed. Asc. sec. quam unam Grævius pro hac lectione commemorat, sed Junt. Ald. unde habet Asc. Manut. &c. Edd. pr. *Torquate*, quod miror Grutero placuisse.

100 *cum s. elegantia*] Honestate, quæ est in recte factis, ubi nihil vitii est. nam hæc proprie elegantia dicitur. v. Clav.

1 *cum c. de nobis silent*] Nihil de laudibus nostris dicunt, nos non laudant. sic et *tacemus* capiendum: *grave* est, offendit. patet e sequentibus.

2 *profecto conceditis*] Ms. Fr. *concedetis*, quod recepit Grævius, non erat necesse. *libertatem*, int. dicendi, quæ prosunt ad defensionem necessariam.

3 *Adfuerunt Catil.*] In judicio de repetundis.

idem non adfuit [4] alio in judicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. sin [5] illa res prima valuit: non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis et consulatus honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante 82
hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, ne- p. 183.
que cujusquam ornamenta orationis desiderat: potest quis- a.
quam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus et periculis, quibus pæne oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego præcipue de consularibus disputo. nam hæc et hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, et universi senatus, communis est laus: ut constet, post hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, [6] attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.
Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ 30
consul non adfui, qui testimonium de conjuratione dixi in 83
alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, et in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, ejus-

4 *alio in judicio*] Cum inter sicarios reus esset.

5 *illa res de pecuniis repetundis*] Delevi cum Grævio, *de pec. rep.* quod non est in Mss. plerisque et edd. R. Br. Med. Junt. Ald. Est a glossatore. nam *de rep. p.* e superioribus intelligi potest, si tamen de ea causa hic sermo est, nec patitur addi *prima*. Sed illa *res prima* non ad illam causam de repetundis referenda videtur. P. Manutius de conjuratione prima intelligit. Sed ego locum hunc non intelligo.

6 *attestante m. omnium*] Variant scr. et edd. inter hanc lectionem et alteram *attestantem memoriam o.* quam Gruterus secutus est. Ego cum Grævio alteram prætuli, quia præcedit *mihi*, non *me*. Lambinus e conjectura edidit, *ad testandum memoriam o.* eamque probabant Turnebus et alii, ut Lambinus ait, qui huic correctioni valde confidit. Nec est ea absurda. Sed mihi ea, quam recepi, facilior videtur, lectio. Reddit rationem, quare satis dixerit: nempe, quia omnium memoria testatur, vera esse, quæ dixit.

dem nunc causam vitamque defendere? Si medius fidius,
judices, non me ipsa respublica, meis laboribus et pericu-
lis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua di-
gnitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem
timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cujus ex
insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur ho-
nos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis:
b. cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties
renovetur memoria per me inventæ salutis: ego sim tam
demens; ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium
gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et con-
84 silio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, di-
cet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens ju-
dicetur? Ego vero, judices, non modo nihil mihi assumo, in
quo quispiam repugnet: sed etiam, si quid ab omnibus
conceditur, id reddo ac remitto. non in ea republica versor,
non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis
omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati,
quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quan-
85 tum omnes inimici invidique patiantur. [7] Grave esse vide-
retur, cum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit,
qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias ege-
rit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in ju-
dicio: non defenderem, si conjurasset. non dico id, quod
grave est: dico illud, quod in his causis conjurationis non
auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille conjuratio-
nis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam,
si conjurasse arbitrarer. Ego, judices, de tantis omnium
periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crede-
rem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi,
nullius indicio, nullius suspicione, nullius litteris [8] de repu-
31 blica P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam. Quamobrem
86 vos, dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio
præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, popu-
lumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me con-
sule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me
p. 184. animo ac libero, P. Sullæ causam defendere: nullum a me
a. sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra
salutem omnium defendi ac tegi. nihil de hoc consul com-
87 peri, nihil suspicatus sum, nihil audivi. [9] Itaque idem ego

7 *Grave esse videretur*] Edd. quædam vett. ut Junt. *videtur*.

8 *de re P. Sullæ rem* &c.] Locus sine dubio vitiosus est. Lectio vulgata est ab Aldo. Edd. pr. omnes *de R. P. Sullæ*, vel *de rep. Sullæ*. Ita conjungendum, *nullius literis de republica*, quod saltem sensum habet. unde etiam vulgatæ prætuli. Sed cur additur *de rep.* et quid est *res ulla Sullæ?* Conjecturam nullam cujusquam probabilem reperi. Accipiendum de male facto.

9 *Itaque idem ego ille* &c.] Cum hoc sine dubio conjungendum est id, quod

ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, (persolvi patriæ, quod debui: reliqua jam a me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur:) tam sum misericors, judices, quam vos: tam mitis, quam qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit. salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video esse in hoc P. Sulla, judices, odio dignum, 88
misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, [10] quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari et perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. Sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc [11] labem tanti sceleris in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser, conjurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, 89
judices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt judiciorum itinera et fori, quam campi et disciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, judices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore judicio: nunc, ne b.
corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in civi- 32
tate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui

infra est: *tam sum misericors* &c. Itaque illa *persolvi patriæ — debentur*, debent esse in parenthesi dicta; neque aliter constat structura orationis totius.

10 *quæ habet ornam.*] Puto corrigendum esse *habebit:* nam et post futura sunt. Vitium ortum est e compendiaria scriptura. Post, *unius judicii calamitate*, quod fuit de ambitu.

11 *labem tanti sceleris*] Sic cum Lambino edidi e Ms. H. Steph. et Pithœi, in quibus id repertum est: nisi uterque idem est. *tanti generis familia* nihili est.

fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis,
90 judices, vos obtestatur. Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseriis, par erat. Etsi nihil aliud Sullæ nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum [12] in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? Lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademta ignominia fœdissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cujus ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.
91 O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renunciatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o [13] cæcam cupiditatem! o præposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex lætitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt, ut, qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut
p. 185. a [14] cui novæ calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in
33 luctu perire. Sed jam impedior egomet, judices, dolore
92 animi, ne de hujus miseria plura dicam. Vestræ jam sunt partes, judices: in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. [15] Vos, rejectione interposita, nihil

12 *in hac f.—destitutus sit*] v. Clav. in h. v.

13 *cæcam cupiditatem*] Dicitur h. l. lenius, de cupiditate boni opinati, cum appetimus rem specie præclaram, et nescimus, eam nobis perniciosam fore.

14 *cui—locus relictus esset*] *Esset* verum esse non potest: non enim pendent hæc a præcedentibus. Sunt duo membra: quid erat mali, quod abesset: quæ nova calamitas locum habebat. Ergo debet esse *relictus erat:* respondet, *quid mali erat.*

15 *Vos, rejectione interp.* &c.] Vulgo *Vos et r.* Delevi *et*, quod locum hic habere non potest, et non est in ed. Junt. Ceterum hic locus non est ab interpretibus explicatus, ne a P. Manutio quidem intellectus, qui unius accusatoris dicit fuisse, rejicere judices, et verbum *delecti* proprie accepit, non in sensu judiciali. Nempe post sortitionem primam judicum Torquato placuit, quosdam ex judicibus, qui forte exissent, rejicere, quod et accusatori et reo licebat. Videtur opinio fuisse, Torquatum non postulaturum rejectionem, quod judices ita lecti essent viri famæ optimæ: repente deinde mutasse consilium et postulasse. unde dicit Cicero, id factum, nihil se suspicante. Hinc intelligendum verbum *interposita*. Tum deinde *delecti* judices, non sunt, quos Torquatus legit; nam hoc non licebat actori causæ: sed qui facta rejectione, per subsortitionem facti sunt judices. Et hi judices apud Ciceronem dicuntur *lecti* vel *delecti,* ut jam supra docuimus per aliquam occasionem, et diximus in Clave. Nec id impedit, quod *ab accusatoribus delecti* dicuntur: nam id dicitur, quia accusatores rejectionem et deinde subsortitionem postulaverant.

suspicantibus nobis, repentini in nos judices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate
ac misericordia mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipsa 93
causa debet: tum est vestri animi atque virtutis declarare, [16] non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita rejectione, devenire convenerit. In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus conjuncti sumus, mansuetudine et misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

16 *non esse eos vos*] Hoc referendum est ad spem accusatoris. *Interjecta rej.* visum nobis est ab glossatore e superioribus additum. Abesse quidem commode potest.

M. TULLII CICERONIS b.

PRO

A. LICINIO ARCHIA POETA

ORATIO, SEXTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui cum poëtica floreret laude, et ab omnibus pæne Italiæ populis expeteretur, inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratiosus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratius quidam, eumque reum fecit lege Plautia Papiria de civitate, qua cautum erat, ut, qui fœderatis civitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et LX. diebus apud Prætorem essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causa suscepta Cicero, commemorata Archiæ secum et summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justæ orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis inprimisque poëticæ facultatis, tum in ipsius Archiæ laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum civitate Rom. Archiam esse.

1 SI quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit
1 exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non in-
fitior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio
aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta,
a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorru-
isse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius
fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam quoad
longissime potest mens mea respicere spatium præteriti
temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde
usque repetens, hunc video mihi principem, [1] et ad suscipi-
endam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum ex-
stitisse. Quodsi hæc vox, hujus hortatu præceptisque con-
formata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepi-
mus, quo ceteris opitulari et alios servare possemus, huic
profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salu-
2 tem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte
miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, ne-
que hæc dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem [2] huic
uni studio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes
artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam
commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se
2 continentur. Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me
3 in quæstione legitima, et in judicio publico, cum res aga-
p. 186. tur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, et
a. apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac
frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a con-
suetudine judiciorum, verum etiam a [3] forensi sermone ab-
horreat: quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc
veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum
spero, non molestam; ut me pro summo poëta atque eru-
ditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum littera-
tissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore
exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac lit-
terarum paullo loqui liberius: et in ejusmodi persona, quæ,
[4] propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque

1 *et ad suscipiendam et ad ingred.*] *Suscipiendam* pertinet ad consilium discendi artes dicendi: *ingrediendam* ad actum discendi. Illud spectat mox *hortatu*, hoc *præceptis*.

2 *huic uni studio*] Sic legendum esse, res et ratio docet. Respondent sibi *uni* et *penitus*. Vidit et Puteanus, sed volebat *huicce*; idque recepit Lambinus: nempe ut facilius origo *cuncti*, quæ est vulgata lectio, appareret: quod non erat necesse: nam et sic *cuncti* nasci potuit in cohærente scriptura.

3 *forensi sermone*] A genere verborum, quo in forensibus causis utimur, nempe e jure et similibus rebus: cum in illo, quo hic usus est, sint multa scholæ et eruditionis verba, quæ in foro non audiebantur.

4 *propter otium ac st.*] *Otium* est vitæ genus a negotiis liberum: *studium* genus doctrinæ, quod colitur. Hoc pertinere clarum est ad Archiam: ad quem adeo et *tractata est* pertinet, non ad oratorem, ut putabat Passeratius. v. Clav. in h. v.

tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam: 4
perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis 3
artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) [5] celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in ceteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena græcarum artium ac dis- 5
ciplinarum: studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis, et hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ, non negligebantur. Ita- 6.
que hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate ceterisque præmiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset [6] jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo. nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam [7] studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed etiam hoc non solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturæ atque virtutis, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello, illi Nu- 6
midico, et ejus Pio filio. audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio. a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore: quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo in- 4
tervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo jure ac

5 *celeriter antecellere contigit*] Non satis hoc consentit initio. Arbitror aut *ei* excidisse post *celeriter*, aut pro *contigit* legendum *cœpit*.

6 *jam absentibus notus*] Usitatius foret *jam absens notus.* nam absentia illa non Romanis, sed Archiæ convenit, qui absens Romæ tum erat. An in terminatione aliquid latet?

7 *studium atque aures*] Ipse versus scribere (*studium*) et sentire pulcritudinem carminum posset.

fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum
ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Lu-
7 culli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Sil-
vani lege et Carbonis, SI QUI FŒDERATIS CIVITATIBUS
ADSCRIPTI FUISSENT: SI TUM, CUM LEX FEREBATUR,
p. 187. IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT: et, SI SEXA-
a. GINTA DIEBUS APUD PRÆTOREM ESSENT PROFESSI.
Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet,
professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiaris-
8 simum suum. Si nihil aliud, nisi [8] de civitate ac lege,
dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. quid enim ho-
rum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscri-
ptum negabis? Adest vir summa auctoritate, et religione,
et fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non au-
divisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Ad-
sunt Heracleenses legati, nobilissimi homines: hujus judicii
causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt;
qui hunc [9] [adscriptum] Heracleensem dicunt. Hic tu ta-
bulas desideras Heracleensium publicas; quas Italico bello,
incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum,
ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non
possumus: et de hominum memoria tacere, litterarum me-
moriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religio-
nem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque: ea, quæ
depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas
9 idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium
[10] in Italia non habuit is, qui tot annis ante civitatem da-
tam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ
collocavit? At non est professus. Immo vero iis tabulis
professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque præto-
5 rum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam
cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur, [11] Ga-
binii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem

8 *de civitate ac lege*] Maluere quidam *hac lege;* non bene. Dicendum erat de civitate Heracleensi, ut patet e seqq. non de civitate Romana hic sermo est: deinde de lege Carbonis, an ea in Archiam conveniret, ut jure civis Rom. esset.

9 *adscriptum Heracleensem*] Sensit unus Lambinus, hic inesse aliquid duri, correxitque *Heracleæ esse:* quod et ipsum habere mihi videtur aliquid duri. Ego *adscriptum* esse a glossatore puto, repetitum e lege: *qui f. c. adscripti fuissent.* Sic infra c. s. *semper se Heracleensem esse voluit.* Mihi res ita manifesta videtur, ut *adscriptum* uncis incluserim.

10 *Romæ non habuit*] Sic vulgo. Sed hoc non erat opus. Lex domicilium in Italia postulabat, non Romæ. Fuit enim absurdum, hoc postulare. Argumentatio est hujusmodi: Si Romæ multis annis ante, quam Heracleensis civis factus esset, habitavit: necessario in Italia habuit domicilium. Sed id ante demonstratum est, in princ. hujus cap. Recte ergo Lambinus edidit *in Italia*, quod nos propter evidentiam rei imitati sumus. Ceterum hæc responsio, non objectio, ut Lambino visum est, per interrogationem facta est; et sic nos exprimi curavimus.

11 *Gabinii*] v. Clav. in *P. Gab.*

calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus [12] modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem et ad judices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. b.
[13] His igitur tabulis nullam lituram [14] in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate 10
dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuito civitatem [15] in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? [16] cum ceteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo [17] in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, rejicietur? Census nostros re- 11
quiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, [18] quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum. et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus est a [19] L. Lucullo prætore et consule. Quære argumenta, si qua potes. numquam enim hic neque 6
suo, neque amicorum judicio revincetur.

12 *modestissimus*] Qui legum diligentissimus observator esset. v. Clav. in h. v.

13 *His tabulis*] sc. in quibus Metellus unius nomine dubitabat, quæque adeo in ceteris fide dignæ, atque adeo et in nomine Archiæ.

14 *in nomen*] Pro *in nomine*, ut quidam corrigendum putarunt: sed et aliis locis Cicero hoc casus permutat.

15 *in Græcia*] Passeratius non magnam Græciam intelligi vult, quod Rhegini, Locrenses &c. in ea essent: inde argumentationem non procedere. Immo hoc nihil impedit. Argumentatur a toto ad partes, nempe ad eas civitates, quæ Archiam civem suum fecerant. Cum tam faciles essent civitates Græciæ magnæ omnes in civitate tribuenda etiam levibus hominibus, Rheginos &c. difficiles in Archia fuisse non est credibile.

16 *cum ceteri*] Qui se Rheginos, Neapolitanos &c. ferebant, homines mediocres &c. etiam tum, cum lex Papia peregrinos, præterquam Italos, urbe pepulisset, in tabulas earum civitatum irrepserint, ut nempe pro Italis essent, et Romæ manere possent.

17 *in eorum municipiorum tabb.*] Nempe, cum Rhegium, Locri, Neapolis &c. ante modo fœderatæ civitates fuissent, lege L. Cæsaris municipia facta erant. adde huc Cic. ad Div. XIII, 30.

18 *quæ tu criminaris, ne ipsius quidem jud.*] E *criminaris* intelligendum, dicendo, cum dicis, vel simile quid, unde pendeant sequentia. non male tamen Grævius corrigit *queis*.

19 *L. Lucullo præt. et cons.*] Verissime Grævius corrigit *Proconsule*.

12 Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc nomine dele-
ctemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc fo-
rensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessæ conquie-
scant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod
quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos no-
stros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse
p. 183. contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego
a. vero fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si
qui ita se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque
ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucem-
que proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita
vivo, judices, ut ab nullius umquam me [20] tempore aut
commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avo-
13 carit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem
me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum
ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludo-
rum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam
requiem animi et corporis conceditur temporum: quantum
alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleæ,
quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia reco-
lenda sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est
magis, quod [21] ex his studiis hæc quoque censetur oratio
et facultas; [22] quæ quantacumque in me, numquam amico-
rum periculis defuit. quæ si cui levior videtur: illa quidem
certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio.
14 Nam, nisi [23] multorum præceptis, multisque litteris mihi
ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere ex-
petendum, nisi laudem atque honestatem: in ea autem
persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mor-
tis atque exsilii, parvi esse ducenda: numquam me pro sa-
lute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos pro-
fligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed
pleni omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena ex-

20 *tempore aut commodo*] Sic primus edidit Ald. nep. et e Mss. Pal. Gruterus, quod et defendit, nec tamen edidit, in prima saltem recensione, Victorius, Varr. Lect. II, 9. repertum in Mss. Grævius tamen lectionem veterem restituit *commodum*. male. Non attendit ad structuræ Ciceronianæ formam et concinnitatem. Nam singulis substantivis, in nominativo positis, addidit verbum, *ut otium abstraxerit—voluptas avocarit* &c. Si *aut commodum* dixisset, sine dubio et huic verbum suum addidisset: nisi vero excidit id verbum. nam sane, in sequente hujus sententiæ exornatione, commodi primo loco mentio fit: *quantum ceteris ad res suas obeundas* &c.

21 *ex his studiis censetur*] Sic edidit Gruterus e Ms. suo et ed. W. quam hic Gruterus primam dicit: ceteri *crescit*, ut edd. ceteræ omnes. *Oratio et facultas* est pro facultas orationis. In horum studiorum parte est eloquentia.

22 *quæ quantacunque in me*] Excidit *est* vel ante *in me*, vel post. Non solet sic Cicero omittere.

23 *m. pr. multisque literis*] *Præcepta*, intelligit philosophos, quos audierat; *literas*, poëtarum, historicorum, philosophorum libros lectos.

emplorum vetustas; [24] quæ jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores et græci et latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum vir- 7
tutes litteris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudi- 15
bus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves exstitisse fateor. etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam [25] conformatioque doctrinæ: tum illud
[26] nescio quid præclarum ac singulare solere existere. Ex 16
hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi adversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia [27] adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præ-
bent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant no- p. 189.
biscum, peregrinantur, rusticantur. a.

Quodsi ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro 17
gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum

24 *quæ jacerent*] Arbitror ad sola *exempla* pertinere; nam *libris* quidem non conveniunt hæc. Pro *accederet* Ms. Erf. *accenderet*, quod et in ed. Junt. reperi, id valde placebat Grævio, mihi non.

25 *conformatioque d.*] Hoc cum Grævio prætuli vulgatæ *confirmatioque*, quod et Ms. Erf. habet, et ed. Junt. et post hanc aliæ. Ceteræ *confirmatio*. Bene etiam *confirmatio* v. c. ingenii dicitur, sed pro corroboratione, ut Læl. 20. *confirmatis corroboratisque ingeniis et ætatibus*: quod h. l. non aptum. Doctrina dat ingenio veram et pulcram formam, quod *fingere* dicit Cicero alibi, et verbo *conformandi* et ante c. 6. usus erat in eadem re. Similiter aberratum est, ut sæpe in his verbis, de Fin. V, 15. IV, 2.

26 *nescio quid*] v. Clav. in *nescio*.

27 *adolescentiam agunt*] Ita libri scr. et edd. pr. omnes. Primus *aiunt* edidit P. Victorius: qui tamen *agunt* defendit Var. L. XXVI, 12. Sed vulgo non bene explicant. v. Clav.

8 in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi [28] conciliarat a nobis omnibus: [29] nos animorum incredibiles motus cele-
18 ritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me [30] in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis? Quæ vero accurate cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. [31] Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi [32] divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque mu-
19 nere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa et soli-
b. tudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii præterea
9 pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, [33] repudiabimus?

28 *conciliarat*] Ed. W. *conciliat*, e compendio scripturæ.

29 *nos animorum* &c.] Cur *nos?* cum ante sit *a nobis*. Puto scribendum *hos*. Voluere librarii conformare hoc superiori *ille c. m.* Sed id nec necessarium erat, nec res fert, nec similitudo membrorum id desiderat: nam de Roscio non prædicatur contrarium τȣ̃ *negligemus*.

30 *in hoc novo g. d.*] Inusitato in forensi oratione; intelligit locum communem de studiis literarum.

31 *Hunc non e. d.*] Grævius *Hunc ego non diligam?* melius. Sic et edd. vett.

32 *d. sp. inflari*] *Inflari* e Mss. suis dedit Gruterus, in suisque reperit Grævius. Habent et edd. R. Br. Med. Sic Div. I, 6. *inflatus* divinus. Alii *afflari*.

33 *repudiabimus*] Grævius e Mss. et edd. W. Med. (Sic et ed. 1480. Junt.) *repudiamus* reposuit, ut ἐμφατικώτερον: quod ego non sentio. *repudiabimus* verum est: et hac forma Cicero in tali argumentatione utitur. vid. paullo post c. 10. initio. Ortum est *repudiamus* e compendiaria scriptura, ut paullo ante in ed. W. *conciliat* pro *conciliarat*.

præsertim cum omne olim studium atque omne ingenium
contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque
celebrandam? Nam et Cimbricas res adolescens attigit, et
ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, ju-
cundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a 20
Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum
[34] facile præconium patiatur. Themistoclem illum, sum-
mum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur,
*quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: ejus, a
quo sua virtus optime prædicaretur.* Itaque ille Marius
[35] item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea,
[36] quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bel- 21
lum, magnum atque difficile, et in multa varietate terra ma-
rique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non
modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, ve-
rum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim
Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis
quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi
Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innu-
merabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus
est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex
omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam
esse atque servatam: [37] nostra semper feretur et prædicabi-
tur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa p. 190.
hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa a.
navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri tri-
umphi. [38] Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis po-
puli Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superi- 22
ori noster Ennius. itaque etiam in sepulchro Scipionum pu-
tatur is esse constitutus [39] e marmore. At iis laudibus
certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Ro-
mani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tolli-

34 *facile præconium patiatur*] Debebat esse *p. f. patiatur*. Sed numeri causa transposuit Cicero. nam melius sic cadit oratio et concursus nimis frequens ejusdem terminationis vitatur.

35 *item eximie*] Mss. Fr. et Pith. omittunt *item*. nempe librarii non capiebant vim verbi, quod Cicero libenter pro *etiam* dicit, in quod et interdum in libris commutatur.

36 *quæ gesserat*] E sua persona hoc dixit: alias debebat esse *gessisset*.

37 *nostra s. feretur*] *Nostra* maxime cum *pugna navalis*: per συζυγίαν cum *classis* jungitur.

38 *Quare, quorum* &c.] Pantagathus corrigebat *quia*, quod in Mss. Dr. et Fr. repertum recepit Grævius. Et sic edd. pr. Male. nam non cohæret hoc bene cum antecedentibus. *Quare* primus recte Aldus. Vitium ortum est e compendio scribendi.

39 *e marmore*] Edd. pr. *et marmoratis laudibus*, ut et Mss. Primus correxit P. Manutius ed. 1540. recte. Sensus est: quod simulacrum marmoreum est in monumento Africani, id putant vulgo esse Ennii. Ceterum non frustra, ut opinor, suspicatus est Guilielmius, hic aliquid excidisse. Nam in his *Carus fuit—e marmore*, nihil est, cui respondeant sequentia: *at iis laudibus:* nam de iis nil est in istis. Eo etiam, sc. quæ exciderunt, referendum illud, *qui hæc fecerat:* nam ea hic non memorata sunt.

tur. magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?

23 Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex græcis versibus percipi, quam ex latinis, vehementer errat: propterea, quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, [40] quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maxi-
24 mum et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens,*
b. *qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris.* Et vere. nam, nisi Ilias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbave-
25 runt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere [41] non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret; credo, hunc petentem repudiasset? quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *ne quid post ea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, [42] hujus ingenium et virtutem

40 *quo minus manuum* &c.] Delevi cum Lambino vulgatum *minus:* nam in pluribus Mss. non reperitur, teste Lambino, Victorio Var. Lect. I, 4. Grutero et Græv. Defendit tamen P. Burmannus ad Virg. G. III, 319. ut dictum pro *quo non*, et intelligit regiones ultra imperium Romanum. at id non patitur *eodem*, deberetque esse ***eo.*** Et ultra *regiones orbis terræ* nihil est.

41 *non potuit*] Suspicor Ciceronem scripsisse, *non potuisset:* nam et post est *Sulla—credo, hunc repudiasset:* et sic semper post. sæpe in libris scr. *potuit* est pro *potuisset*.

42 *hujus ingenium*] Mirum est, Gruterum prætulisse *ejus*, quod sensus et structura nullo modo admittit. Recte repudiavit Grævius.

in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Me- 26
tello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc 11
dissimulandum, quod obscurari non potest; sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi, [43] etiam p. 191.
illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen a.
suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt.
Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, 27
Attii, amicissimi sui, carminibus [44] templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati, poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, in- 28
dicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum [45] hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus præ- 29
sentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquan-

43 *etiam illis libellis*] Alii, ut Grævius, *in illis*. Forte melius *etiam iis libellis*: certe hoc accuratius est et suavius, cum *illi* mox præcesserit.

44 *templorum ac monumentorum suorum*] In hac conjunctione cum *templorum* quomodo *monumenta* dicantur, videant studiosi in Clave.

45 *hortatus sum*] Mss. multi et edd. W. Junt. *hortari*. mirifice. Non potest intelligi, quomodo sic erraverint librarii, nisi aliud quid subest. An erat *incitari?* quod et numerosius est.

12 dam. An vero tam parvi animi [46] videamur esse omnes,
30 qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum
b. tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines [47] reliquerint, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

31 Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem [48] amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis: causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus a vobis, judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus
32 esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus

46 *videamur esse*] Sæpe inclinavi ad corrigendum *videmur esse*, i. e. sumus. Mox series sententiæ videatur requirere, *nobiscum simul mori omnia velimus.* is esset vere parvus animus, qui nullum gloriæ sensum haberet. Philosophi contra non secum omnia sua mori, sed nomen suum et famam conservari volunt.

47 *reliquerunt*] Scribendum *reliquerint.* Tum post pro *nonne* sine dubio scribendum est *non.* Refertur ad *an. An—non multo malle.* Itaque sic correxi.

48 *amicorum studiis*] Delevimus cum Grævio *studiis*, quod a plerisque Mss. abest, et ed. W. nec id patitur servari oratio. Delevit jam Lambinus, et voluit deleri Gruterus, sed operæ non paruerunt. Pro *venustate* quidam libri *vetustate*, quod et nonnulli defenderunt, ut Muretus et Jos. Scaliger; nec absurde. In amicis Cicero sæpe commemorat vetustatem. Sed *venustas* non solet commemorari ad commendationem talem: *venustas* tamen multo minus apta est. Puto aliud verbum hic latere, interea *vetustate* edidi.

sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, [49] certo scio.

49 *certe scio*] Immo *certo scio*.

M. TULLII CICERONIS p. 198. a.

AD

QUIRITES

POST REDITUM

ORATIO, SEPTIMA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo et Q. Metello Coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio, ab exsilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod hæc ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Hæc demonstratio duas partes habet: prima comparat hunc præsentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe præfert, quamquam et illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum Consularium, P. Popilii, Q. Metelli Numidici, et C. Marii, seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint, ipse autem nemine præter fratrem supplicante, SCto et lege, totius Italiæ consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quæ ab homine grato in populum et rempublicam proficisci possint.

QUOD precatus a Jove Optimo Maximo, ceterisque diis 1
immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me fortunas- 1
que meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes umquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin et ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, et illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines et audaces in rempublicam et in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me uno potius, quam in

optimo quoque, et [1]in universa republica deficeret: hoc si
animo in vos liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos,
patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei,
misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me
esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio
senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio
2 divino, immortalique vestro, maxime lætor, Quirites. Etsi
homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabi-
lis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione
cursu: tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent;
incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc, vestro bene-
ficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius ho-
minum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi?
mihi vero, et propter indulgentiam meam, et propter excel-
lens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non
b. tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti.
3 Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quam mihi meus
frater. non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc,
cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum reddi-
distis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ
fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt,
[2] quam tunc incolumes afferebant. Amicitiæ, consuetudi-
nes, vicinitates, clientelæ, ludi denique, et dies festi, quid
haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.
4 Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra,
quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc
renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent.
Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid
caritatis, [3]quid voluptatis habeat! quæ species Italiæ! quæ
celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ
fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium!

1 *i. v. r. deficeret*] Mss. et edd. vett. fluctuant inter *deficerent*, *deflecterent* et *deferrent*. Istud certe melius, recteque prætulit Gruterus. nec tamen placet satis viris doctis, qui etiam conjiciendo nil melius repererunt. *Deficeret* satis bene explicari potest. Verbo *contineretur* proprie respondebat *effunderetur*, ut Epp. ad Div. I, 9. *cum inclusum odium—quod ego me omne effudisse arbitrabar*. Sed voluit etiam consequens exprimere, nempe, ut in eo effundendo finis odii fieret, ut id omne consumeretur atque desineret, cujus generis formæ et aliæ apud Ciceronem occurrunt.

2 *quam t. incolumitates afferebant*] *Incolumitates*, quod Gruterus dedit, sine dubio vitiosum est; nec enim bene respondet superiori, nec est in libris scr. et edd. quæ habent *incolumitatis*: unde factum ab Junta *incolumi*, quod deinde omnes secuti sunt. Hotomannus volebat *incolumes*. Lamb. *incolumes totæ* edidit, nec tamen *incolumes* spernebat. utrumque melius respondet *reliquis fortunis*: sed melius est *incolumes*, quod respondet *reliquis fortunis*: in eoque inest *totæ*. *mihi* refertur ad utrumque. *reliquæ plus vol. afferunt*, et *tunc incolumes afferebant*. Itaque *incolumi*, in quo inest *mihi*, alienum foret. Has ob causas *incolumes* edidi.

3 *quid voluptatis habeat*] Vulgo est *habet*, quod latinitas verum esse non sinit. Vitium est e compendio. In Mss. ut Guelf. est *h̄t* vel *h̄bt*.

quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. [4] Sed tamquam bona valitudo jucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui numquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? 2
ut intelligere possitis, neminem umquam [5] tanta eloquentia 5
fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, et liberos nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, [6] parvus sum procreatus: a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum et incredibili pietate cognitum red- p. 199.
didistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, [7] quæ a.
pæne amissa est: a vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa præterea a diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore [8] uni populo Romano debeamus.

Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, 6
ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse

4 *Sed tanquam b. v.*] Edd. pr. quædam ut W. et scr. habent: *sic tanquam*, *sicut tanquam*. alterutrum debebat omitti, non utrumque. *Tanquam* est verum, *sicut* est a glossatore, non *tanquam*, quod quia rarius sic dicitur, addita est glossa *sicut*. Tusc. V, 5. *tanquam levia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista.* &c. Recte ergo *tanquam* dedere R. Br. Med. &c. male *sicut* Grævius prætulit.

5 *tanta eloquentia*] Ms. Gu. ut Fr. Dr. ed. W. *tantæ eloquentiæ*. male. non sinit sequens *d. genere dicendi*. neque referri potest ad *genus*, ut librarii videntur putasse: *dicendi genus* dicitur, non *eloquentiæ genus*.

6 *parvus s. pr.*] Grævius *parvus* ejici volebat auctore Cod. Dr. male. *Consularis* in altero membro requirit in hoc aliquid, cui opponatur. *Id quod n. erat* est, ut natura rerum fert.

7 *quæ pæne amissa est*] scr. *esset* aut *erat*. Vitium ortum est e compendio, ut sæpe alibi. Mox Mss. et edd. vett. quædam *ope* et *opere*. Vulgatum melius.

8 *universim cuncto pop. R.*] Mire se torsere hic viri docti. Cicero scribere debuit, et sic sine dubio scripsit, *uni populo R.* opponitur enim *diis imm. parentibus, vobismetipsis*. Sed *universim*, pro quo libri quidam *universo*, Gu. *universum*, temere ortum est e verbo *universis*, quod non longe hinc abest, estque ineptum. *Cuncto* abest etiam a Mss. quibusdam. Itaque sic edidimus.

3 videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii,
nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi præterea
cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Me-
tello, clarissimo viro, [9] jam spectata ætate filius, non L.
Diadematus, consularis, summa auctoritate vir, non C. Me-
tellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos,
qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Ser-
vilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metello-
rum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris
supplicaverunt. Quodsi ipsius summa dignitas maximæque
res gestæ [10] non satis valerent: tamen filii pietas, propin-
quorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacry-
7 mæ populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Ma-
rii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra pa-
trumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indi-
b. gnissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis
fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit; sed [11] in dis-
cessu civium, exercitu se armisque revocavit. [12] Me au-
tem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo
armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina
quædam et inaudita [13] pietas atque virtus, fratrisque mei
miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lu-
8 gubres a vobis deprecatæ sunt. Frater erat unus, qui suo
squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium
mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si
vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam. et
tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse, non modo
domicilio, [14] sed ne sepulcro quidem se a me esse sejun-

9 *sp. ætate filius: non L. Diadematus*] Sic habent edd. pr. et Mss. apud Grut. etiam Guelf. male in recentioribus *non* omissum et comma post *filius*. Nam hic *filius* est *Metellus Pius*, Numidici filius, non *Diadematus*. Pro *Diadematus* libri quidam scr. et edd. *Dalmaticus*, vitiose. Vera lectio est in edd. R. W. 1480. Br. *Dalmaticus* est primum in ed. Med. unde ad ceteras fluxit. Verum restituit Lamb.

10 *non satis valerent*] Ms. Gu. *valent*, ut edd. pr. omnes, usque ad Junt. nempe per compendium, quod et explicari potest *valuissent:* quod nescio an melius ac latinius sit: sed et illud rectum ex consecutione temporum, *potuerunt, si non valerent.*

11 *in discessu civium*] Sic edd. pr. consensu. E correctione datum est *dissensu*, ut sæpe *dissidium* pro *discidium*, quod et Grævius revocavit. male. Nam id verbum lenius est, quam pro re. Discidium illud fuit, non dissensus. *Discessu* etsi durius, tamen verum est. Cives in duas partes discesserant: sicut et, cum divortium fit, *discedere* conjuges dicuntur, non dissentire. Sic, quamquam alia in re, Tusc. I, 29. *est interitus, quasi discessus, et secretio, et direptio earum partium.*

12 *Me autem*] Alii libri scr. et edd. *At me*, nil refert.

13 *auctoritas atque v.*] Hærent omnes in *auctoritas*, quæ nec rei convenit, nec adolescenti Pisoni, qui tantum quæstorius erat. Cicero scripsit *pietas*, ut est in altera Or. in senatu c. 15. *summa virtute et pietate gener.* idque in textum h. l. inferre non dubitavi. Mox post *fratris* abest *mei* a quibusdam Mss. etiam Gu. et edd. Sed quia et *generi* adjunctum habet; reliqui.

14 *sed ne sepulcro quidem*] Hoc non consentit verbo *negaret*, debebatque esse *sed vel*, sive *etiam*. An est

ctum. Pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: [15] pro eodem absente unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, [16] qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor et luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum 4
in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis.

Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non po- 9
tui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quod mea virtus præstare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello, nobilissimo et con- p. 200.
stantissimo cive; numquam de C. Mario, custode civitatis a.
atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribuni- 10
ciis [17] [superiores] illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero [18] non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia at-

negligentia quæsita Ciceronis, sic scribentis, tanquam ante esset *diceret*, ut fortior esset negatio?

15 *pro eodem abs.*] Mss. et edd. habent *eo me*, *eodem me*, *me*, *eodem* sine *me*. Ego hoc cum Lambino delegi, Grævius *me* edidit, *eodem* ineptum judicans. male. Vis est in *eodem*: mirum enim in eodem homine non idem factum præsente et absente. *Me* contra junctum verbo *eodem* friget.

16 *qui domi, qui in foro*] Mirum est, quomodo se in h. l. torserint viri docti, conjiciendo et interpretando. *Qui domi* sane abest a libris quibusdam scriptis, etiam Gu. ed. W. delevitque Grævius. Edd. R. 1480. Br. *Unus hic qui domi, qui in foro—inventus est enim*. *Enim* delevit ed. Med. Atque hæc vulgata facta. Junta dedit: *Unus hic domi in foro, qui p. e. mihi ætate filius, inventus est beneficio parens* &c. Arbitror locum sic esse constituendum: *Unus hic inventus est, qui domi, qui in foro, mihi esse posset* (vel tantum *esset*) *pietate filius, beneficio parens, amore q. s. f. frater*. Hæc est, in principio quidem, forma structuræ Ciceronianæ in simili sententia, in fine concinnitatis. Sic Verr. I, 43. *solus tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates virorum, nisi etiam rescinderes mortuorum.* Vult dicere, omnia hic unus præstitit, quæ filii, parentes, fratres præstare possunt. Non præstiterim ceterum, illa *domi, qui in foro*, esse a Cicerone, non a glossatore: immo esse, valde probabile facit locus similis in Or. in senatu dicta c. 15.

17 *superiores illi*] *Superiores* sine dubio insititium est delendumque, tractum huc et inculcatum e superioribus. Sentiet, spero, quisque admonitus. Est enim plane alienum, cum pertineat ad eos, quos proxime nominavit. Uncis inclusi.

18 *non modo non*] Alterum *non* abest a Mss. Dresd. Gu. ed. W. delevitque Grævius, quod et alibi *non modo* sit pro *non modo non*. male. v. Clav. in *non*.

que auctoritate perfecit. [19] Nullus in eorum reditu motus
municipiorum et coloniarum factus est. At me in patriam
ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis in-
terfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt. ego iis,
a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico au-
tem optimo viro et mitissimo, altero consule [20] referente
reductus sum: cum [21] is inimicus, qui ad meam perniciem
vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu dun-
taxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus
5 esset. Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus
11 consul, numquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui
erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Anto-
nius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega sena-
tum aut populum est cohortatus. at pro me superiores con-
sules semper, ut referrent, efflagitati sunt: [22] sed veriti
sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi
affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provin-
ciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas sena-
tus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalen-
dis vero Jan. posteaquam orba respublica consulis fidem,
b. tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul,
parens, deus [23] salutis nostræ, vitæ, fortunæ, memoriæ, no-
minis, [24] simulac de solemni religione retulit, nihil humana-
12 rum rerum sibi prius, quam de me agendum judicavit. At-
que eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis, quem
ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum
et cunctus ordo, et multi cum summi viri orarent, et Cn.
Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret;

19 *Nullus motus municip.*] In partem meliorem dicitur. nihil municipia fecere, non venere Romam ad juvandum reditum ejus.

20 *referente*] Hoc verbum delendum puto. Nam inimicus Ciceroni consul Metellus, non retulit de Cicerone, sed, Lentulo referente, non adversatus est intercedendo. v. Or. in Sen. c. 10. De Lentulo intelligi non potest: nam de inimicis sermo est. Ceterum infra c. 6. quod Metello relatio tribuitur, *pariter referente*, id improprie dictum est: nec de propria relatione accipiendum, sed relatio Lentuli cum eo communicatur, quia eam probavit denique. Infra c. 8. solus Lentulus dicitur *agere*.

21 *is inimicus*] Atilius trib. pl. qui Lentulo Kal. Januariis referenti intercesserat; de quo et infr. c. 5. et in Or. pro Sextio.

22 *sed veriti sunt* &c.] Hæc per ironiam dicuntur. *fœdus provinciarum* pertinet ad id, quod pacti erant cum inimicis Ciceronis, Clodio, alter, Piso, Macedoniam, alter, Gabinius, Syriam: quas provincias lege Clodii acciperent, si Ciceronem non adjuvissent, ut patet ex Or. de Prov. Cons.

23 *salus nostræ vitæ*] Grævius e Ms. Dresd. *Deus salutis nostræ, vitæ* &c. scribi volebat, ut conjecerat Lambinus. Id ego recepi. nam sic habent edd. R. 1480. Br. M. d. quas nemo hic consuluit. *Salus* est in ed. W. quod revocavit Junta, quem Aldus et ceteri temere secuti sunt: ortum est a compendio scribendi.

24 *simulac de sol. religione* &c.] De Feriis latinis: de quibus relatio prima consulis esse solebat. *Solemni* aberat a Ms. Fr. turbat et Ms. Gu *simulac de sole de relig.* An fuit *e more?* Prima scil. relatio non tantum de feriis lat. fuit, sed omnino *de religione*: et alibi semper simpliciter in hac re est *de religione*. Optimum ergo, sequi Ms. Fr.

noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur, et voluntate tamen perfecta senatus causa, ad vos mense Jan. deferebatur. Hic tantum interfuit inter 13
me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse [25] revocatas; cum viderem, ex ea parte homines, [26] cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules, emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me [27] constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, [28] quod et vincere et vinci luctuosum reipublicæ fore putavi. At inimici mei, mense Jan. cum de me ageretur, 14
corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis et ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum præsidio, non legum tuerentur; tribuni plebis, vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset explo- 15

p. 202. a. 6

25 *revocatas*] Etiam Ms. Gu. habet *renovatas*, ut Dr. Fr. ed. W. usitata confusione.

26 *cujus partis nos pr.*] Mss. quidam, etiam Gu. ed. W. *cui parti*, quod male Grævius recepit. Exempla ejus omnia sunt aliena. nam in iis verba sunt, quæ dativum regunt, ut *præbere, promittere*, quibus dissimile est *numerare*.

27 *constrictum*] Quidam scr. in his Gu. et edd. pr. omnes *adflictum* ad Aldum usque, qui primus *constrictum* edidit; quod et sententia et forma loquendi Ciceronis in hac sententia desiderat. Miror hic Grævium hæsisse.

28 *quod et vincere* &c.] Mss. multi, etiam Gu. item edd. pr. usque ad Victorium habent, *quod potui, quod* (vel *quoniam*) *et v.* &c. Idque Grævius restituit. Puto, *quod potui* esse a glossa. Potuisse, sua sponte ex antecedentibus intelligi potest.

ratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicæ periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pæne omnes fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, præstanti in me benivolentia et divino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, et [29] pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis coloniisque omnibus
16 commendavit. Ita me nudum a propinquis, nulla cogna-
b. tione munitum, consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum ge-
7 starum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obse-
17 cravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistra-

29 *pariter referente*] Quomodo intelligendum sit, ante dictum ad c. 4.

tibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, [30] L. Gellii: qui, quia p. 202. a.
suam classem attentatam magno cum suo periculo pæne sensit; dixit in concione vestra: *si ego consul, cum fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.*

En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, 8
tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, 18
agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ restitutus, tantum vobis, [31] quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore: numenque vestrum æque mihi grave et sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa
reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum. Quodsi 19
quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit [32] vis et injuria, et sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis, quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamita-
tis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere 20
audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam

30 *L. Gellii, qui suam classem—sensit*] Hæc quidem commodam interpretationem vix habere possunt. De classe centuriarum interpretatur P. Manutius: eam tentatam esse a Clodianis, corrumpere volentibus. unde ortum tumultum Gellio periculosum. Sed quomodo *classis alicujus* dicitur? centuriam dici sic scio, non classem: nec classium custodes in comitiis, sed suffragiorum. Et quomodo ista cohærent, quia sua classis tentata erat periculose, propterea de Cicerone sic judicavit? Intelligenda est classis, cui in bello piratico præfuit sub Pompeio in mari Tusco, auctore Flor. III, 6. quæque tentata videtur esse ad corrumpendum et Gellium deserendum, ut vidit Ferratius p. 363. Vereor tamen valde, ne ἔμβλημα sit, undecunque sumtum. Nota in margine videtur fuisse de incommodo Gellii, quod alibi repertum esset: eam in textum migrasse. Nam tamen non cohærent sententiæ. Si sustuleris, nemo sentiat.

31 *quantum facere possum*] *Facere* mihi suspectum est. Si esset *præstare*, non hæsissem. *Facere* iis, quæ promittit, non consentit. Sapit certe glossam. Mox Ms. Gu. *polliceor*, male. Sed sic et alibi peccatum, ut aliquoties notavimus.

32 *vis et injuria*] *Vis* abest a Mss. quibusdam, etiam Gu. et ed. W. quod Grævio placebat. Nescio, quare. *Vis et injuria* sæpe apud Ciceronem et alios conjunguntur.

b. obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis
ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejus-
dem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, con-
cursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam
suam conservasset; cum parva navicula trajectus in Afri-
cam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque
venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commis-
surum, ut, cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, vir-
tutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset.
Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re
plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis;
ego, qua consuevi, utar. quoniam illi arti in bello ac sedi-
21 tione locus est: huic in pace atque otio. Quamquam ille
animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego
de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica per-
9 mittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor
omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio
reipublicæ, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi ini-
micissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ,
nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam
suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et digni-
tati meæ: quartum, qui, cum custodes reipublicæ [33] esse
deberent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus
imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: [34] sic ulciscar
genera singula, quemadmodum a quibusque sum provoca-
tus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos
amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, vir-
tuti et gloriæ serviendo: mercatores provinciarum, revo-
cando domum, atque ab iis provinciarum rationem repe-
22 tendo. Quamquam mihi majori curæ est, [35] quemadmo-
dum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam
p. 203. referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crude-
a. litatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior
ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod su-
periorem esse contra improbos, minus est negotii, quam
bonis exæquari: tum etiam [36] ne tam necessarium quidem

33 *esse debuerunt*] Scribendum sine hæsitatione *deberent:* ut ante, *cum non possent, inviderunt.*

34 *s. u. genera singula*] Hujus lectionis veritatem contextus et res docet: *quia quatuor genera hominum me violarunt—sic ulciscar singula genera: malos cives, perfidos amicos* &c. Sic primus edidit Junta: quem secutus est Victorius, P. Manutius &c. Ante editum erat *facinora singula*, ut habet et Ms. Gu. ex quo Gruterus fecit *facinorum singula.* At hic nulla facinora commemorata sunt; sed homines improbi, invidi &c.

35 *quemadmodum quidem*] *Quidem* a Mss. aliquot abest: delevitque Grævius. Et potest utique abesse: sed est tamen elegans, nec ab librariorum ingenio natum. Gr. ὅπως δή. suntque et alia exempla.

36 *ne tam nec. quidem*] Sic bene Victorius cum seqq. male Grævius *nec* restituit. Hodie quidem satis constat, *nec quidem* non esse bene latinum, et corrigendum *ne quidem,* ubi in libris

est, male meritis, [37]quam optime meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus 23
reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec [38]id reipublicæ repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est, tempore et die memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. [39][Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, pecuniæ debitæ: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit.] Quapropter 10
memoriam vestri beneficii colam benivolentia sempiterna, 24
[40]non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulsandis, animum; neque [41]in sententia simpliciter referenda, fidem;

occurrit, nisi sit pro *et ne qu.* ut sæpe factum est etiam per libros meliores.

37 *quam optime meritis*] Est a Victorio. Superiores edd. omnes *male meritis referre quod debeas, quam ut bene meritos colas.* Sane non valde placet *quam optime meritis:* altera forma est concinnior, et superiori similior: modo esset, *quam bene meritos colere.*

38 *id reip. repetere*] Hæsere in verbo *repetere* viri docti, et id varie tentarunt corrigere. non feliciter. Hotomannus *temporibus* corrigebat, Grævius *dare.* Facilius et melius erat *remittere. Remittere aliquid reip.* elegans est et sæpe occurrit, quamquam fere in genere deteriori, ut simultates, injurias. Sed quia ante etiam *exorari* in tali genere dicitur, cum alias dicatur in altero, in injuriis, nihil impedit, quo minus et *remittere* sic dicatur.

39 *Atque in off. p.—dissolvit.*] Hoc totum abest a Mss. Dresd. Fr. 1. Guelf. ed. W. Grævius bene suspicabatur, ex alio loco Ciceronis, ut L. 1. de offic. huc esse translatum, sc. scriptum primum in margine, deinde in textum venisse. Nam profecto non bene consentit ceteris. Nec enim est hic commendatio gratiæ referendæ, sed necessitas ejus major quam ulciscendi demonstratur.

40 *non solum dum* &c.] Si *non* est verum, debet esse interpunctio major, i. e. colon post *sempiterna:* alias esse debet *nec solum.* In verbo *spirabo* valde variant scr. et edd. *superabo, exsuperabo, exspirabo* &c. Illud verum est. *Anima mea* delendum putabat Grævius, et *dum spirabo,* vel *superabo* legendum. Sed id aures non explet. Promittit Cicero perpetuitatem memoriæ non modo suæ, quoad vivat, sed etiam alienæ, nempe per monumenta literarum, quibus memoriam rei tantæ ad posteritatem propagaturus erat. *monumenta beneficii permanebunt,* ad utrumque pertinet, *dum a. sp. mea,* et *cum mortuo.* Habet aliquid duri oratio, sed concinnitatis consectatio interdum talia adfert, quæ negligentiæ aliquid habent.

41 *in sententia simpliciter referenda*] Primo hærent in *referenda,* pro quo vel *ferenda* vel *efferenda* legi volunt. *Ferre sententiam* de senatoribus non est proprie. Sed sunt et plura exempla, quæ vid. in Clave in *ferre.* Itaque *ferenda* probo. Sed quare nemo hæsit in *simpliciter?* quod profecto locum hic non habet. *Simpliciter dicere sententiam* bene habet: sed id

neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benivolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo
b. meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium [42] vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

est nihil aliud, quam bona fide, fideliter dicere sententiam. at id est in *fide*. Atque hic non modus rerum agendarum exprimitur, sed res ipsæ tantum, consilia de republ. periculorum propulsatio, et sententiæ dictio: de modo sequitur, in diligentia, animo, fide. Ergo *simpliciter* delendum est, quod glossatori debetur.

42 *vim et numen tenetis*] Simpliciter et proprie dixisset *locum tenetis;* pro quo in nonnullis *vis* elegantius dicitur: eique addidit *numen*, quod idem est ac *vis:* apud me dignitatem et auctoritatem Deorum habetis.

---

p. 204. a.

M. TULLII CICERONIS

POST

REDITUM, IN SENATU

ORATIO, OCTAVA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello Consulibus, quorum illius præcipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem, privatis inimicitiis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad Consules superioris anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post Consules maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas, iisque omnibus inprimisque Miloni et P. Sextio nominatim gratias agit. Sequuntur deinde prætores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat, qui omnes nominatim, nullus tamen præcipue laudantur. E reliquis autem Senatoribus nulli nisi Pompeio nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia et colonias adierat, omnique gratia et ope ad ejus restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tan-

dem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicæ hoc tam gravi casu deminutum esse, confirmat pro Domo sua.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fra- 1
tremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cu- 1
mulate gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ na-
turæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id
tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest [1] existere
ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum
atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit ve-
stra in nos universa promerita, non dicam complecti
orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem opta-
tissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes,
nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas,
qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil pot-
est esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidi-
stis. Quodsi parentes carissimos habere debemus, quod ab 2
iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si
deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus, et ce-
teris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cujus ho-
noribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu digni-
tatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus;
si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis de-
cretis sumus honestati: immensum quiddam et infinitum
est, [2] quod vobis debemus, qui vestro singulari studio atque
consensu, parentum beneficia, deorum immortalium mu-
nera, populi Romani honores, [3] vestra de me multa judicia, b.
nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, cum multa vobis,
magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia
diis immortalibus [4] debeamus; hæc antea singula per illos
habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus. Ita- 2
que, patres conscripti, quod ne optandum quidem est ho- 3
mini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur.
Quod enim tempus erit umquam, quo vestrorum in nos be-
neficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tem-
pore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non
multo post discessum meum, universi me revocavistis, re-
ferente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem ha-
buit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime ti-
midum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ:

1 *existere ubertas ing.*] Eleganter *existere*, pro oriri, velut de flumine loqueretur: idque aptissimum ubertati: ne quis putet pro *esse* dici.

2 *quod vobis debemus*] Sic recte habebat Ms. Franc. Vulgo *debeamus*, ut in seqq.

3 *vestra de me multa judicia*] *Multa* accurate respondet verbo *sæpe* in superioribus.

4 *debeamus; hæc antea*] Sic edidi e Mss. etiam Guelf. et edd. primis omnibus. Vulgo, *debeamus, quod h. a.*

[5] posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consuli-
4 bus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, [6] qui et promulgarent de salute mea, et ad vos sæpenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, sed, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus [7] promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pæne delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, [8] princeps autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine
p. 205. a. consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: [9] sententias dicere prohiberemini: [10] caput meæ proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute con-
3 jungere. Postea vero quam singulari et præstantissima vir-
5 tute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kal. Jan. [11] dispicere cœpistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri summa dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis pæne omnium virtus et fides, reipublicæ subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute

5 *posteaquam*] Grævius e Ms. dedit *postea vero quam*, non male. Post *sub alieno scelere*, int. Gabinii et Pisonis.

6 *qui et promulgarent*] *Et* addidit Grævius e Mss. quibus Gu. consentit, et ed. W. Mox idem delevit *ea*, post *sed*. bene.

7 *promulgavit*] Quia præcedit *lata erat*, videtur legendum *promulgavisset*: mox et *delerant* melius sit quam *delerunt*. Ceterum hoc dixit, *si revixissent* &c. quia in lege Clodii erat, Ciceroni aqua et igni interdici, quod cives indemnatos necasset.

8 *princeps a. civ.—tueretur*] Intelligunt Pompeium e c. 3. sed Mss. plures a manu sec. etiam Gu. item edd. vett. quædam *principes — tuerentur*, non male. Et intelligendus tamen est Pompeius inprimis.

9 *sententias d. pr.*] Videtur addendum *vos* in principio.

10 *caput m. pr. recitaretur*] Nempe, caput legis, quo, relatio de Cicerone ne fieret, prohibitum erat, recitabatur assidue et opponebatur referre volentibus. Sed hoc nimis abrupte dictum. Edd. pr. addunt *cumque*. delevit Ald. bene. cf. c. 4. pr.

11 *dispicere*] Sic e scriptura Mss. et edd. vett. quarundam. *despicere* dedere Lambinus et Gruterus. alii Mss. habent *respicere*, etiam Gu. sed in litura est *r*. itemque edd. vett. quædam. Grævius restituit *respicere*. Sane *lucem* videtur *respicere* desiderare: nam *dispicere* simpliciter dicitur. Sed fortasse *lucem* insititium est.

mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam
revertisset. Quo quidem mense, quid inter me et meos ini- 6
micos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem de-
serui, ne propter me civium vulneribus respublica cruenta-
retur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed
flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque post-
ea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis:
nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic
ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curi-
am, tacitam et fractam civitatem videbatis. Quo quidem 7
tempore, [12] cum is excessisset, qui cædi et flammæ, vobis
auctoribus, restiterat, cum ferro et facibus homines tota
urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum
templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis fasces
fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctis-
simum corpus, non tactum ac violatum manu, sed vulnera-
tum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli per- b.
moti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione
reipublicæ, paullum a mea causa recesserunt. reliqui fue-
runt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec
promissa, nec minæ, nec tela, nec faces a vestra auctorita-
te, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.
Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortu- 4
næ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indi- 8
cium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me
mihi, si meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset. qui ut est
designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se
et republica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis veta-
retur, cum præclarum caput recitaretur, NE QUIS AD VOS
REFERRET, NE QUIS DECERNERET, NE DISPUTARET, NE
LOQUERETUR, NE PEDIBUS IRET, NE SCRIBENDO ADES-
SET: totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem
putavit, qua civis optime de republica meritus, nominatim,
sine judicio, [13] una cum senatu reipublicæ esset ereptus. Ut
vero iniit magistratum, non dicam, [14] quid egit prius, sed
quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in
posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immor- 9
tales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc
anno P. Lentulus consul est? quanto majus dedissetis, si su-

12 *cum is excessisset*] De se loqui putant: at mihi hoc non satis placet. discessus Ciceronis id tempus, de quo hic est sermo, longius præcesserat, quam ut de eo dici posset commode, *cum is excessisset*. Atque etiam verbum *excessisset* durius pro *abisset* vel *abesset*.

13 *una cum senatu*] Quia sententias dicere non licebat, senatus ipse sublatus videbatur.

14 *quid egit*] Male Mss. quidam et edd. *egerit*, quod et Grævius tacite edidit. Non pendet hoc a *non dicam*, ut putavere librarii. Cicero parum esse putabat, si diceret, *quid egit prius*: dixit plus, *quid egit omnino*.

periore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos vero numquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quod vere
p. 206. a. dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quodsi Q. Metellus illo tempore[15] consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, [16] humiles, parvæ, oppletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestræ dignitatis. quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa præsertim publica et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo,
11 cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset; egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset; neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quam quod intra
b. mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnunciare[17] concilio aut comitiis; ne legi

15 *consul fuisset unicus*] Pro *unicus* Mss. quidam et edd. W. et aliæ *non inimicus*. Arbitror verum esse *unus*. nam præcedit *duo Coss.* et sequitur *auctor et adscriptor*: quod ipsum eo refertur. *Unicus* plane alienum est.

16 *humiles, parvæ*] Sic Mss. Pall. Gu. ed. W. idque verum est, ut contextus docet facile. Vulg. *pravæ*.

17 *concilio aut comitiis*] *Concilium* est concio populi, vocata ad legem promulgandam et recitandam ante comitia.

intercedere liceret: ut lex Ælia et [18] Fufia ne valerent: quæ
nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribuni-
cios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innume- 12
rabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum
sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cuncti-
que equites Romani se ad [19] lenonis impurissimi pedes ab-
jecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium
lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? [20] Neque
eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque
dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset
ausus: se Nonarum Decembr. quæ me consule fuissent, cli-
vique Capitolini pœnas ab equitibus Romanis esse repetitu-
rum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit,
compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, præ-
stanti dignitate hominem, et saluti meæ pro familiaritate,
reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperio-
sus exire urbe jussit: et cum vos vestem mutandam cen-
suissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam
ante fecissent; ille unguentis oblitus, cum toga prætexta,
quam omnes prætores, ædilesque tum abjecerant, irrisit
squalorem vestrum, et [21] luctum gratissimæ civitatis: fecit-
que, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte
vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incom-
moda patriæ lugeretis, ediceret. Cum vero [22] in Circo 6
Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a 13
latrone archipirata, productus esset: primum processit, qua
auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma,
composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa
voce et temulenta: quod in cives indemnatos esset animad- p. 207.
versum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displi- a.

18 *Fufia*] Plane sic Ms. Guelf. v. Clav. in hac lege.

19 *lenonis impurissimi*] Sic habent edd. W. Med. Junt. et inde ceteræ. Edd. R. 1480. B. *impudentissimi*. Gruterus e libris quibusdam suis *impudicissimi*, quod et Mss. Erf. Gu. habent. Id potest intelligi ex superioribus, ubi Gabinium dixit corpus suum ad omnium libidines divulgasse. Sed id conveniebat in juventutem, non in ætatem consularem, nec in lenones, quorum proprium epitheton est *impurus*, quod adeo et hic servavi: *impudicissimi* puto esse a librariis Germanicis, qui pro *libidinosissimi* accipiebant.

20 *Neque eo contentus fuit*] Sic edd. pr. omnes et Ms. Gu. addito *eo*, velut Erf. Restituit Grævius, sed post *contentus*: locus alter est usitatior, et ibi, quomodo exciderit, facilius intelligitur. Non inspexerat Grævius edd. vett. In recentioribus errore operarum excidit.

21 *luctum gratissimæ civitatis*] Sic edd. pr. omnes. Victorius, nescio unde et an consulto, edidit *gravissimæ*: quod secuti sunt alii ad Lambinum, qui, tanquam e vetere Ms. prodebat *gratissimæ*, sequente Grutero. Quia nullus Ms. auctor lectionis *graviss.* commemoratur, suspicatus sum, eam esse a lapsu operarum.

22 *in Circo Flaminio*] Exemplum concionis, non in foro, sed in loco spectaculorum habitæ, ut apud Græcos in theatris: habitaque est concio a Clodio, in quam jussit venire Gabinium Consulem, ut interrogatus de Ciceronis causa, responderet, per quæ sui conatus adjuvarentur.

cere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter [23] Cæsoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, præter simulatam [24] versutamque tristitiam, nulla res commendaret: [25] non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem prætericns cum incultum, horridum, mœstumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidi-
14 nosum et perditum non putares. Cum hoc homine, [26] an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, [27] elingue, tardum, inhumanum negotium. Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum vero etiam [28] litteris studere incipit, et helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, [29] qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere ali-
15 quod gaudium delectationemque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque æstimant voluptates, senten-

23 *Cæsoninus Calv.*] L. Piso Consul alter, Collega Gabinii. *Calventii* nomen additur per irrisionem, quia avus fuerat Calventius, homo Gallus civitate donatus, cujus filiam pater Pisonis duxerat in matrimonium. v. Ascon. in Or. in Pison. et infra c. 7.

24 *versutamque*] Valde fluctuant scripti et editi libri in hoc epitheto. Edd. pr. omnes *irritamque*, et sic Mss. plerique. *versutamque* est a Victorio. In aliquot Mss. est *fictamque*, unde Grævius conjicit *mimicamque*, cujus glossam putat *fictamque* esse.

25 *non juris—liberalitas*] Hoc totum abest a Ms. Guelf. (in margine tamen a m. sec. adscriptum est,) et ed. W. In ceteris varie corrupteque legitur: nec, ut est hodie in vulgatis, recte se habet: videturque esse totum delendum. Fortasse adscriptum in margine fuit aliquid hujusmodi e Pisonianæ parte ea, quæ periit.

26 *an cum stipite Æthiope*] In Ms. Erf. additur *vel: cum vel Æthiope stipite*, unde Grævius putat scribendum: *cum Æthiope vel stipite*, delendumque *si*: quod placet. *Servi Æthiopes* etiam a Comicis inducuntur contemtim, ut apud Terentium in Eunucho.

27 *elinguem*] Malim referre ad *negotium*, ut cetera, et scribere *elingue*: et punctum scripsi post *negotium*, ut est in edd. pr.

28 *literas studere*] Mss. Pall. meliores, Erf. et ed. 1480. *literis*. atque sic cum Grævio edidimus. nam alterius constructionis nullum certum est exemplum apud bonos auctores linguæ latinæ.

29 *qui disputent*] Putet aliquis *disputant* scribendum esse, ut ante est *disserunt*: et sic est in Ms. Gu. et ed. W. 1480. Junt. etc. sed *disputent* elegantius est: Græci οἳ λέγοιεν ἄν.

tiamque dicunt, et judicant, quantum cuique libidini tri- b.
buendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita
contemsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas li-
bidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo
vultum importunum in forum detulisset. [30] Is me, quam- 7
quam me quidem non; (cognoram enim, propter Pisonum
affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio ma-
terna Transalpini sanguinis abstulisset;) sed vos, populum-
que Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in
multis sæpe accidit, sed rugis superciliοque decepit. L. Pi- 16
so, tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo, ista
fronte, non vita, tanto supercilio, (non enim possum dice-
re, [31] tantis rebus gestis,) cum A. Gabinio consociare con-
silia pestis meæ? Non te illius unguentorum odor, non vi-
ni anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam
cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses,
frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius
uti non liceret? Cum hoc tu [32] coire ausus es, ut consula-
rem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatus auctori-
tatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum fœde-
re addiceres? Te consule, tuis edictis et imperiis, senatui
populoque Romano non est licitum, non modo sententiis
atque auctoritate sua, sed [33] ne luctu quidem ac vestitu rei-
publicæ subvenire. Capuæne te putabas, in qua urbe do- 17
micilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, [34] sicut
eras eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos
consules senatui paruerunt? Tu es ausus, in Circo Flami-
nio productus, cum tuo illo pari dicere, te semper miseri-
cordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos
tum, [35] cum a patria pestem depellerent, crudeles demon-

30 *Is me* etc.] Non præstiterim, hunc locum sic, ut Gruterus constituit, fuisse a Ciceronis manu. Sed libri ita variant, ut hic nil certi sit. Itaque sic reliqui. Grævius edidit sic: *Is me quidem minime; cognoram enim p. P. affinitatem: quamquam longe hunc* &c. quod mihi non placet: certe non *quamquam*, quod nullo modo verum esse potest.

31 *tantis rebus gestis*] *Rebus* abest edd. ante Manut. 1540. et Lambinianam, et Mss. etiam Guelf. præter Erf. qui a m. sec. sed antiqua habet. Recte additum est.

32 *coire*] Grævius e Ms. Pith. *tu coire*. recte.

33 *ne luctu quidem*] Grævius e Ms. Pith. edidit *vultu et vestitu*. sic et est in Erf. a m. sec. quod non improbem valde: sed tamen vulgata magis placet: Pertinet res ad edictum de veste non mutanda, in qua est *luctus*, ut diserte appellat Cicero supra c. 5. Sensus est ergo, ne luctu quidem, qui veste mutata indicatur. Atque etiam c. 15. conjunguntur *flentes et sordidati*. cf. pro dom. 21. extr.

34 *sicut eras eo t.*] Proprie erat Capuæ *duumvir*: sed brevitatis et concinnitatis causa non addidit, et abusus est nomine consulis propter similitudinem magistratus utriusque, præsertim in illa urbe, quæ tum pæne Roma altera putabatur, ut Cicero ait Philipp. XII, 3.

35 *cum a patria pestem depulissem*] Grævius hoc spurium putabat, et abest a Mss. quibusdam, etiam Gu. et ed. W. Sed ita perit orationis ambitus et non

p. 208. strabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, [36] quem co-
a. mitiis tuis, prærogativæ primum custodem præfeceras, quem
Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constrictum
inimicis reipublicæ tradidisti: tu meum generum, propin-
quum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis
et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu,
clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum repu-
blica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto
scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem
horam interesse paterere inter meam pestem et tuam præ-
dam; saltem dum conticesceret illa lamentatio et gemitus
18 urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam,
cum tibi arbitria funeris solvebantur. uno eodemque tem-
pore domus mea diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum
consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alte-
rum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium
ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a
bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo
Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto,
duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium, provinciæ,
legiones, imperia donabantur.

8 Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute ful-
sistis; summa tribunorum plebis prætorumque fide et di-
19 ligentia sublevati. Quid ego de præstantissimo viro, T. An-
nio, dicam? aut quis de tali cive satis digne umquam lo-
quetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesti-
cum potius hostem, si legibus uti liceret, judicio esse fran-
gendum: sin ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam
virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum
manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit.
posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille
b. omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta,
neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa
virtute, ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio
posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum
bonis, [37] spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem
20 depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide,
P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate,
pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nul-
los impetus, nullum vitæ discrimen vitandum umquam pu-
tavit: qui causam senatus exagitatam concionibus improbo-

satis explet aures. Ceterum restitui veterem lectionem *expellerent* leviter mutatam in *depellerent*, quod tempus necessarium hic est. *Depulissem* est a Grutero.

[36] *quem comitiis tuis*] *Tuis* bene e Ms. Pith. Erf. addidit Grævius.

[37] *spem audacibus*] Hoc a Grutero additur e Mss. Etiam in Gu. est *et audac.* ut in edd. pr. ante Aldum omnibus, qui id delevit.

rum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. Jam ceterorum [38] offi- 21
cia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui cum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M'. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, et amicitiæ et reipublicæ causa, dixit: [39] legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, 22
ea contra vim et ferrum perficere potuisset: mense Janua- p. 209. a.
rio nostrum statum recuperassemus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam vero prætores quo animo in me fuerint, vos exi- 9
stimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgarit de mea salute cum collegis pæne omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septi- 23
mii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me, et in rempublicam constiterunt.

Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa prætereo. non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, [40] proditoribus meis non indicem dolorem

38 *officia studiaque vid.*] Ms. Gu. *officii studia.* Gruterus tacite edidit *off. studia.* Est forte error operarum.

39 *legem separatim*] Gruterus e Mss. Pall. et Erf. voluit edere *speciatim*, sed operæ non paruerunt. Sed sic edidit Grævius e Dresd. et Fr. 1. Sic et edd. R. Br. Med. Junt. Ald. Utinam dixissent, quid esset *speciatim*, et id Ciceronianum esse. Est e glossa hominis barbari, sive e compendiaria scriptura, pro qua recte Victorius dedit *separatim*: quod et secuti sunt editores sequentes. v. Clav. in h. v. In Ms. Gu. locus totus *Multa de me—promulgarit* abest, adscriptus in margine m. sec. nec est in edd. W. 1480.

40 *proditoribus* &c.] Grævius e Mss. quibus noster Gu. consentit, et ed. W., edidit: *proditores non indicem, dolo-*

profectionis meæ: defensores reditus dignitate consoler.
24 Quodsi mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus judicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego [41] huic homini ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent: quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et jacenti consularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a
b. desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quam quod, [42] illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce [43] ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem
10 defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris
25 potui relinquere, quam, hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pæne Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, et auctoritatis, et orationis suæ divina quadam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio

rem profectionis meæ reditus dignitate consoler: quod sequatur. qui velit. mihi quidem adhuc dubium est. Nam proditores indicarat: et quia in toto loco de personis loquitur, et quidem ex utroque genere, etiam hic de personis esse debet oratio. et e duplici genere, proditoribus, et defensoribus.

41 *huic homini*] P. Lentulo, quem manu demonstrabat.

42 *illo petente*] Grævius e Ms. Pith. *referente*. Sane referente Lentulo factum est decretum: sed potest Cicero indicare voluisse, eum ita retulisse, ut et preces adhiberet.

43 *ter omnino post Romam conditam*] Sic e Mss. optimis edidit Gruterus, firmantque Mss. Grævii, uti conjecerant ante Brissonius et Turnebus Olim erat, *te Romule p. R. c.*

et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Me-
tellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos:
in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria dis-
cessus, [44] molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus
fuit. [45] Itaque dimittitur non modo salutis defensor, qui 26
[46] ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam p. 210.
adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die, [47] cum CCCCXVII a.
ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent,
dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis
excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis
consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicas-
setis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis
in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit
ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque au-
diente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditi
vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire. Ad 11
hæc non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta di- 27
gnitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne
quis ulla ratione rem impediret: [48] qui id impedisset, gra-
viter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salu-
temque bonorum, concordiamque civium facturum: et ut
ad vos de eo statim referretur: meque etiam, si diutius ca-
lumniarentur, redire jussistis. Quid? ut [49] agerentur gra-
tiæ, qui e municipiis venissent? quid? ut [50] ad illam diem,

44 *molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem fuit*] Sic erat in Mss. tribus optimis, Palat. nono, Erf. Pith. recteque recepit Grævius; nam et cum historia consentit. Vulg. *honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.*

45 *Itaque dimittitur*] Sic edd. pr. nisi quod W. *dimittit*, ut Ms. Gu. id est elegantius, ut opinor, quam quod post in ed. Junt. et aliis datum est *hic fuit*, vel *exstitit*, quod et restituit Grævius: veluti cum pro *factus est* dicitur *discessit.* Nempe a servitio dimissus est defensor Ciceronis, sicut magistri doctos dimittunt e schola sua discipulos.

46 *ante hoc unum beneficium*] In Ms. Erf. est a manu sec. *suum*, id recepit Grævius. Ego vulgatum fero. An e compendio factum est pro *unicum?* Fuit enim permagnum beneficium.

47 *cum* CCCCXVII—*Quid denique illo die*] Hæc exciderunt in Ms. Gu. sed in margine m. s. adscripta sunt. Absunt et ab ed. W.

48 *qui id impedisset, graviter* &c.] Ms. Gu. *impediret.* quod rectius videtur: i. e. impedire conaretur, quæ interpretatio in alterum non cadit. Sed etiam structura non cohæret. Videtur scribendum: *si quis impediret.* In altero membro Grævius addidit *vos*; quod non erat necesse. Nempe hominem ægre ferre non possunt, sed rem: quod correctionem nostram necessariam facit.

49 *agerentur gratiæ, qui*] Excidit *iis:* quod commode abesse non potest. Vestigium est in Ms. Gu. qui habet *gratis, qui* &c. quod sine dubio e *gratiæ iis* confluxit.

50 *ad illam diem, res cum redissent.*] Torsit se frustra in h. l. Lambinus. Gruterus et Grævius tacent. *res cum redissent*, quid sit, notum est. v. Clav. Sed hic sensus commodus non est: quid id ad *illam diem?* in verbis *res c. r.* debet esse explicatio illius diei. Intelligitur autem dies comitiorum, qua lex de Cicerone juberetur a populo suffragiis ferendis, post trinundinum ab illa promulgatione, ad quam aderant homines ex municipiis. Sed hoc non est in verbis *cum res redis-*

cum res redisset, rogarentur, ut pari studio convenirent?
[51] Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique
meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad
nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis?
quo die nos comitiis centuriatis, quæ maxime majores co-
mitia justa dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam,
ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum
28 meum comprobarent: quo die quis civis fuit, qui fas esse
putaret, quacumque aut ætate, aut valitudine esset, non se
de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequen-
tiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius ordinum-
b. que omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores,
custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti
atque divino non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli
clarissimi cives; sed [52] equis insignibus et curru aurato re-
portati.

29 Possum ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus vi-
deri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis,
sed etiam apud universum populum Romanum, salutem rei-
publicæ et conservatam per me, et conjunctam esse cum
mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit,
imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctori-
tate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Ro-
manum pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non
solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse cum
propter metum dimicationis et sanguinis, domo se teneret,
etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea [53] et
promulgarent et referrent? qui in colonia nuper constituta,
cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emtus in-
tercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate hone-
stissimorum hominum, et publicis litteris [54] consignarit,

sent. Vera est vetus lectio, *cum res redisset,* i. e. cum iterum ageretur apud populum. Itaque restitui.

51 *Quid denique illo die*] Mss. Pal. non. Erf. Pith. *ille dies.* Idque recepit Grævius. Utinam docuisset, quomodo cum nominativo reliqua oratio consentiret, et quid ei in sequentibus responderet. Vulgatum verum puto; sed etiam verbum aliquod excidisse in istis, *non modo* &c. ut *illustrius* aut simile quid: nam ista non possunt referri ad *natalem.* Nam omnino hac ultima parte libri valde lacunosi et vitiati sunt, ut Ms. Guelf. et ed. W.

52 *equis insignibus et c. a.*] Est elegans periphrasis triumphi, qua usus est, ut [illegible]rosior fieret oratio, forte et ut invidiam verbi vitaret.

53 *et promulgarent et ferrent*] Si utrumque ad legem pertinet, suntque synonyma, ferri utcunque potest; sed duplex *et* de rebus diversis intelligi jubet. Eamque ob causam lectionem, quæ ante Gruterum fuit *referrent,* prætuli. Volebat Pompeius eos et apud senatum et apud populum pro Ciceronis salute agere.

54 *consignavit*] Sic Gruterus, Grævius, qui etiam paullo post *elaborarit* correxit *elaboravit.* At idem ubique modus esse debet: et in tota serie est conjunctivus. Itaque *consignarit* edidi, et post *putarit.* Et sic est et in Ms. Gu. qui tamen et ipse post aberrat, et *elaboravit* habet, ut alii.

principesque, Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit? Quibus autem officiis T. Annii beneficia 12
[55] remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus 30
denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benivolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit?

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi, et agam gratias. Universis egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me p. 211.
præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt, a.
tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos universos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari, et precari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda atque recolenda. Hodier- 31
no autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligen- 32
dum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœ- 13
nas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim [56] alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur. Aditus templorum erant non solum præsidiis et manu, verum

55 *remunerabor*] Mss. quidam, ut Erf. Gu. item edd. quædam pr. *remunerabo.* quod Grævius recepit: non ego.

56 *a. c. alii citabantur, alii rel.*] Sume c. 5. duo tantum genera sunt, *compellare* et *relegare*: sæpe mihi suspectum fuit *citabantur*: nam citare est præconis in judiciis, ut accepit Hotomannus: sed id est ab h. l. alienum et falsum. pro Synonymo verbi præcedentis esse non potest, quia *alii* facit diversum genus contumeliæ. nam si capita nominatim appellabantur contumeliæ causa, quomodo hoc verbum dicitur; idem est in *compellare*: cui supra additur *nominatim*.

etiam demolitione sublati. [57] Alter consul, ut me et rempu-
blicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipubli-
cæ proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obliga-
b. rat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos,
magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non
33 dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duæ
partes esse in republica cum putarentur: altera me depo-
scere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter
suspicionem cædis putabatur. Qui autem me [58] deposcere
videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod
numquam inficiando suspicionem hominum curamque mi-
nuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum,
me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum,
partim derelictum; [59] servos simulatione collegiorum nomi-
natim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pæne iisdem
ducibus ad spem cædis et incendiorum esse revocatas;
equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis;
omnes, cædis metu esse permotos: potui, potui, patres
conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armis-
que defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis
non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissem præsentem
adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos. si
victus essem: multis bonis et pro me, et mecum, etiam
post me esse pereundum: tribuniciique sanguinis ultores,
esse præsentes: meæ mortis pœnas, judicio et posteritati
14 reservari. [60] Nolui, cum consul communem salutem sine
34 ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonos-
que viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare:
ac, si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis,
reipublicæ funestum fore videbatur. Quodsi mihi æternam
esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse po-
tius, quam sempiterno dolore multassem. sed cum viderem,
me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac urbe ab-
futurum: neque ego illa exterminata mihi remanendum
p. 212. amplius putavi: et illa, simul atque revocata est, me [61] se-
a. cum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones,

57 *Alter consul*] Hoc verum esse non potest per sequentia. Ant. Augustinus et Lambinus corrigebant *consules*: quod verum puto: et est in Ms. Gu. sed per compendium *consul'*. quod fefellit librarios. Sed post *eos* delendum, quod additum est post vitiatam scripturam in *consul*. *Alter* autem est *alius* vel *unus*. Post *alius* est Cæsar, iturus in Galliam, qui cum exercitu morabatur ad urbem eo tempore, ut tradit Plutarchus.

58 *deposcere videbantur*] Grævius e Ms. Pith. edidit *dicebatur*, non necessario.

59 *servos—revocatas*] Hoc abest a Ms. Gu. Sed in margine additum est.

60 *Nolui*] Est hoc abrupte dictum. melius cohæreret oratio, si supra esset *sed quia videbam*, aut *sed cum viderem—reservari: nolui*.

61 *secum p. reportavit*] Miror Grævium recepisse *revocavit* e Ms. Pith. et correctione Erf. *secum* non patitur.

mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes, et religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cujus mei 35
sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam 36
sum pariter cum republica restitutus: non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi 15
aliquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? nam et importata est, quia defenderam civitatem: et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, no- 37
bilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, b.
non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est: squalore et lacrymis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitæ et mortis deposceret: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. Alter fuit propu- 38
gnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consularis, qui Pontum et Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil umquam senatus de P. Popillio decrevit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribuniciis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cum alter eorum senatui pa-

ruisset, alter vim cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pæne delevit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exstite-
39 runt. Quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta pæne suis humeris reportarit: non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem numquam amiserim.

---

213. a.

M. TULLII CICERONIS

PRO

DOMO SUA, AD PONTIFICES

ORATIO, NONA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam et eversam, deinde, ne profana umquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariæ præficiendo senserat. Secunda de jure publico agit, et in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem ejici, aut de capite ejus, vel de bonis quidquam detrahi, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi jus non est. nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus: adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum: nihil horum in illa adoptione quæsitum est. Atque hæc de non servato adoptionis jure. Quæ omnis notio, cum Pontificum

esse debuit, apud ipsos Pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de cælo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de cælo servavit: rata igitur esse non potest: quodsi rata non est, qui potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmandam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat. quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Cæsar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. et per auspicia et per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque jam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat. id enim privilegium est: quod sacratæ leges et XII *tabulæ vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse jussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum judicia populi ita moderata essent a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungeretur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur: tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam multam irrogaret, aut judicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari cœptus esset, ad diem judicii trinæ nundinæ intercederent, prodicta die, qua die judicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa judiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent: sunt enim hæc:* Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni interdictum sit. *Cum ferri debuerit,* ut interdicatur, *non,* ut interdictum sit. *quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minus. scriptum est enim:* Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit: *qui si falsum retulit, recte scripta lex est: si verum, nulla est. verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus jussu in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur hæc in lege vitia, primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit,* ut ei venire Romam liceret, *sed* ut veniret. *Quarta pars Clodii maledictum, exsulem, &c. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanæ, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, et totius Italiæ de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quæ celebritas umquam major populi Romani, quantus omnis generis hominum, ætatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exsul non sum. indemnatus enim discessi. nemo me ulla umquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem di-*

xit. libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; et quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo hominum e servis conductis, et facinorosis, et egentibus congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius prædicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, et quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium Pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In extrema parte preces ad Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios Penates, et familiares, ad Vestam continentur: ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum cærimoniis atque templis perditissimorum civium furori ferroque objecerit: si nihil umquam magis, quam de reipublicæ salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

1 CUM multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris in-
1 venta atque instituta sunt; tum nihil præclarius, quam
quod [1] eosdem et religionibus deorum immortalium, et
[2] summæ reipublicæ, præesse voluerunt: ut amplissimi et
clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices] religiones, sapienter interpretando, [rempublicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa [3] in sacerdotum populi Romani judicio ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique com-
2 missa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistra-

1 *vos eosdem*] *Vos* mihi semper suspectum fuit, quia hic agitur de genere universo, et sequi deberet *conservaretis*, et aberat Mss. duobus Lamb. Putavi esse delendum.

2 *summæ reipubl.*] Cur *summæ?* Cicero intelligit hoc, quod nemo nisi senator fieri Pontifex poterat. Sed non omnes senatores præsunt *summæ reip.* At video tamen epitheton habere debere verbum *reipublicæ*, ut par membrum sit *religionibus deorum imm.* Summam reip. igitur intelligamus partem præcipuam reipublicæ, cui præest senatus. Sed in toto hoc loco hæreo: nec enim habet elegantiam Ciceronianam. Non enim placet *remp. bene gerendo remp. conservare.* nec *pontifices* h. l. placent: qui sunt sine dubio a glossa. Hos igitur et *rempubl.* posteriori loco deleverim: ita bene oratio habet. Interea uncis inclusi, et diligentius locum interpunxi.

3 *in sac. p. R. judicio*] Recte Grævius *in* restituit, quod et Mss. quidam et edd. pr. quædam habent: nec aliter uspiam Cicero.

tus improborum ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicæ, suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, [4] rescinduntur: erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ 3
ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: b.
[5] omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, [6] cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, 2
quæ te tanta pœna tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicæ sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. [7] Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed 4
jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, sena-

4 *rescinduntur*] Pantagathus corrigebat *rescindentur*: malim *rescindantur*: respondet enim τῷ *defenderit* in antecedentibus.

5 *omittam ordinem d. meum*] Grævius tacite addidit *non*, quod et Ms. Gu. habet. Neutrum intelligo. Quid est *ordo dicendi meus?* Videtur dicere velle, se deserturum usitatam sibi rationem dicendi, quæ esset, non respondere maledictis, sed rebus, argumentis; quod Clodius nil præter convicia protulerit. An fuit: *omittam consuetudinem dicendi meam.*

6 *cujus exercitationem — munivit*] Hoc non intelligo: nec placet *exercitationis* verbum, quod non bene convenit rei, et est nimis lene pro re tali. Et verbum *muniendi* plane est alienum.

7 *Fuisti tu*] Hotomannus malebat *tum*: recte, ut opinor; *quoniam te ad populum contulisti*, pertinet ad sententiam Ciceronis, de frumentaria curatione Pompeio mandanda, quod populus volebat.

tus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum
adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico. im-
3 pudentiæ primum respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta
5 reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et [8] exer-
citus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum homi-
num minis, servorum delectu, [9] obsessione templorum, oc-
cupatione fori, oppressione curiæ, domo et patria, ne cum
improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a se-
p. 214. natu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia deside-
a. ratum, arcessitum, revocatum, conservandæ reipublicæ cau-
sa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium
6 intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque
veni, et [10] domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus
fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem pa-
ratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu,
armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum
mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi, et gladia-
toribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse.
posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum [11] in
Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumenta-
riæ, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perter-
ritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: ve-
ni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum
7 paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optime
de me ac de republica meritus, cum Q. Metellus, qui, cum
meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostræ, et
precibus tuis, salutem ac dignitatem meam prætulisset, me
arcesserent in senatum: cum tanta multitudo civium, [12] tam
recenti beneficio suo, me ad referendam gratiam nomina-
tim vocarent, non venirem: cum præsertim te jam illinc
cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me
etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque
omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod,
cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo veni-
rem? Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse
turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem
ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem?
4 Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire:
8 nec cum his sentio, qui [13] statuunt minus bonis temporibus

8 *exercitus terrore*] int. Cæsaris, ad urbem cum exercitu moventis: de quo supra dictum.

9 *obsessione templorum*] Intelliguntur omnia loca publica ad forum, ut basilicæ. v. Clav.

10 *domo me tenui*] Ante Grut. vulgo *domi* edebatur.

11 *in Capitolium*] Grævius e Mss. duobus addidit *etiam*. Sic et Ms. Gu.

12 *tam recenti officio suo*] Sine dubio scribendum *beneficio suo*: quod respondet *gratiæ referendæ*, non officium.

13 *statuunt—ipsi non venire*] Libri scr. in his Gu. atque etiam edd. *ut*

in senatum ipsi non venire; non intelligentes, [14] hanc suam b.
nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuisse. At enim nonnulli, propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, [15] discesserunt. non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. puto, suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, 9
sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem
restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam 10
dixi? Primum eam, quam populi sermo [16] in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque
allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in p. 215.
sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam a.
omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede, non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, [17] nihil decerni libere potuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo senatusconsulto. ab universo senatu reclamatum
est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego 5
sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit?

ipsi non venirent, quod non displicet Grævio. Ms. Franc. 1. etiam *statuerunt*, quod non displicet propter sequentia: modo abesset *ipsi*, quod hic mihi frigere videtur.

14 *h. s. n. perseverantiam*] sc. in absentia ab senatu. respicit ad *statuunt*, vel *statuerunt*, in quo firmitas et constantia voluntatis intelligitur.

15 *discesserunt*] Opinor ex urbe in agros.

16 *in animis nostris*] Ms. Gu. *vestris*, ut est et in Ms. Dresd. melius.

17 *nihil decerni libere potuit*] Cur *libere?* sententia et res videntur requirere *jure, legitime;* nempe quod v. c. justa frequentia non esset.

[18] quæ res, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam [19] puta-
11 runt? Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, [20] propter varietatem venditorum, miserant, partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed [21] in præsenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas timeretur: concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. [22] qui si verus fuit, ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. [23] sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus
12 furori tuo? Quid, si utrumque fuit, et ut fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exsisteres?
b. nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ et illud nativum, et hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur et præsens caritas, et futura fames. non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum. si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et res esset ea, quæ sua sponte

18 *quæ res, quæ c.*] In Mss. quibusdam est *vis vel jus quæ c.* In Fr. 1. *quæ vis, quæ caussa*, quod Grævio placet propter *famem*. Sic et ed. Junt. Sed refertur oratio ad superiora *causa capiendi consilii non fuit*: quibus *vis* non satis apta. Sufficiebat *quæ causa?* sed Cicero libenter *rem et causam* conjungit.

19 *putarunt*] Recte sic edd. Mss. quidam et edd. vett. *putavisti*, vel *putavit*. Grævius illud recepit male. Quale est: *putasti te renovaturum consilia tua.* Quis sic loquitur? Dixisset, *sperasti* vel *putasti, te renovare posse cons. t. Putarunt* pendet a *tuorum*.

20 *propter varietatem venditorum*] Hoc quidem intelligi non potest. Varietatem annonæ scio, sed non varietatem venditorum. Grævius conjiciebat *pr. avaritiam vend.* quod sane intelligi potest: nec tamen satisfacit.

21 *in præsenti*] Mss. plures et edd. vett. *in præsentia.* male. *periculum* præsens et ante oculos propositum, rectum et elegans est. Miror Grævium, quamquam tacite, edidisse *præsentia.*

22 *qui si verus fuit*] i. e. non alieno instinctu ortus, sed suo, et sua sponte, nempe, ut sequitur e caussa vera et idonea. Est tamen modus loquendi durior. Mox pro *potuit* legere *debuit* facile, ut mihi in mentem venerit, et video aliis venisse; sed non est necesse: *potuit* i. e. jure suo, sine reprehensionis timore.

23 *sin in causa fuit annona* &c.] Sin annona tantum prætextum seditionis præbuit; revera tu es causa et auctor. Grævius *in* delevit, auctore P. Manutio: et potuit facile e præcedente verbo oriri. Atque etiam in libris quibusdam non reperitur. Possis et legere: *sin in annona fuit causa seditionis.*

multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; [24]videturne ipsa respublica et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent: nemo negat. hanc istum otii et pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis.
Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in se- 13
natu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum, desperatis ducibus, decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta [25]fax adhæresceret?

Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, 14
fuerintne partes meæ pæne præcipuæ. Quem tum Ser- 6
gius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapida- p. 216.
tione illa nominabant? quem annonam præstare oportere a.
dicebant? nonne me? quid? puerorum illa [26]concursatio nocturna tum a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, [27]imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam

24 *videturne ipsa r.*] Pro, nonne videtur? cujus generis et alia exempla apud Ciceronem sunt, ut supra jam notatum est. Similiter c. 6. init. *fuerintne meæ partes præcipuæ?*

25 *fax adhæresceret*] Venuste faces dicuntur *adhærescere*, sc. jactæ ab hostibus, incendendi caussa. Sic infr. c. 24. *tela* dicuntur *adhærescere.* Item inde tropice *argumenta* dicuntur *adhærescere.* Frustra ergo Grævio placet *adolesceret*, quod Ms. Fr. et ed. W. habet. Ms. Gu. habet *ardesceret.*

26 *conc. nocturna? num a t.*] *Num*, vitiosum est, scribendumque, *tum*. sic ante: *quem tum — dicebant.* Et signum interrogandi non est in Ms. Gu. et edd. pr. Res est clara. Itaque sic correxi.

27 *imperitis*] Intelligo pueros, de quibus ante.

15 annonam nec opinata vilitas consecuta est. Erant, qui deos
immortales (id quod ego sentio) [28] numine suo reditum
meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad
illam rationem conjecturamque revocabant, qui, quod in
meo reditu spes otii et concordiæ sita videbatur, in discessu
autem quotidianus seditionis timor, jam pæne belli depulso
metu, commutatam annonam dicebant: quæ quia rursus in
meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vili-
7 tatem boni viri [29] dictitarant, annona flagitabatur. Ego
denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar,
sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Roma-
no universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo
16 die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni
exspectatus. multis sententiis jam dictis, rogatus sum sen-
tentiam. dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam.
Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; [30] quasi pos-
sem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar
b. bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere
non poteram. [31] delegavi amico locupletiori, non quo illi,
ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem
enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod
nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio,
virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfe-
17 cturum. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei re-
ditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu
meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapi-
næ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset:
sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii,
tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi,
senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive
egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligen-
tia, [32] pro tanto beneficio populi Romani præstare debui:
præsto: promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc, quod
satis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine,

28 *numine suo*] Vi sua, quæ se exsereret in vilitate reddita. *reditus* autem intelligendus de decreto reditu. mox in *illam rem ad illam rationem* primum *illam* delendum: et tamen relinquitur aliqua durities.

29 *dictitabant*] Scr. *dictitarant*. Res est perspicua. itaque sic correxi. Mox *depulsis* int. de foro, ubi concursus factus.

30 *quasi possem—habebatur*] Valde variant libri in hoc loco scripti et editi. Omnes sunt vitiosi: nec conjecturis aliquid expeditum est. Arbitror totum esse insititium, et a glossatoribus ortum, qui aliquid simile superioribus initio capitis, intelligi putabant.

31 *delegavi amico locupletiori*] *Locupletiori* non proprie dicitur, sicut nec *delegare*: sed tropice et venuste pro eo, qui majorem rei efficiendæ facultatem habet: ut e sequentibus intelligitur.

32 *pro tanto beneficio populi Rom.*] Grævius e Ms. suo edit *populo R.* quocum consentit Gu. Sed vulgatum melius, quod in eo non ita frequens est eadem terminatio, quæ offendit aures meas in lectione Græviana.

in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num 8
igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea 18
reprehenditur? [33] Rem maximam eripui e peste summi pe-
riculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis,
vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet
iste speculator communium miseriarum, qui semper in rei-
publicæ malis sceleris sui faces [34] inflammarit.

Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni.
Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompeio plu-
rima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra
ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat,
eum victoriæ populi Romani [35] pœnitere. non ita tecum
ago. Cum his hæc a me haberi oratio potest, qui ita dis- 19
putant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pom-
peium delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil
cuiquam dare: cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate p. 217.
hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne a.
laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis: quibus ille, cum
esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit
nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constan-
tiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore
extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit.
Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quæ 20
tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari
nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum,
regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure re-
gnantem, causa incognita, publicasses, populumque Roma-
num scelere obligasses: cum in ejus regnum, bona, fortu-
nas, [36] latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre,
avo, majoribus societas nobis et amicitia fuisset: hujus
pecuniæ deportandæ, et, [37] si quis suum defenderet, bello
gerendo M. Catonem præfecisti. Dices, quem virum? 21

33 *Rem maximam*] int. annonam, rem frumentariam: eam in hunc statum deduxi, ut jam summum periculum pestis sublatum sit.

34 *inflammarit*] Scribendum est *inflammavit*, vel *inflammarat*. Sic infra c. 12. *tulerit* pro *tulerat*.

35 *pœnitere*] Mss. fere, etiam Gu. et edd. ante Victorium, *necesse est pœnitere*. Grævius ait, se probaturum lectionem vulgatam, si e libris scriptis esset. Satis scio, Victorium quædam ex ingenio correxisse: an et hic, nescio. Ceterum *pœniteat* clare repudiat lectionem *necesse est*. Debebat enim dicere, *pœnitet*. Si quis malit *pœnitet* legere, et *necesse est* addere, mea pace fecerit.

36 *latrocinium hujus imperii*] Omnes Mss. quos quidem commemorari vidi, habent *patrocinium*. Victorius induxit *latrocinium*, an e Ms. nescio. Sed ea lectio ita manifeste vera est, ut Ms. opus non sit: nec quisquam *patrocinium imp. h. immittere* explicavit. Sane durius est *latroc. imperii:* sed sunt plura ejusmodi in hac oratione.

37 *si quis suum jus def.*] *Jus* abest Mss. et edd. pr. ante Aldum omnibus, estque a glossa ortum. Itaque delevi cum Grævio. Sed præterea corrigendum arbitror *si is suum defenderet:* int. rex: quis enim intelligi potest alius, qui dici possit, *suum defendere* voluisse aut ausum esse?

Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum
reipublicæ, virtute, consilio, [38] ratione vitæ, mirabili ad
laudem, et prope singulari. [39] Sed quid ad te, qui negas
esse verum, quemquam [40] ulli rei publicæ extra ordinem
9 præfici? Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam;
[41] qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate pro-
duxeras, sed pro tuo scelere subduxeras. Quem tuis Ser-
giis, Lolliis, Titiis, ceterisque cædis et incendiorum duci-
bus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnato-
rum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse di-
xeras: ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nomi-
b. natim rogatione tua detulisti: et tanta fuisti intemperantia,
22 ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras
in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres.
CÆSAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris es-
se hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque ad-
scriberet, PROCONSUL, aut TRIBUNO PLEBIS: deinde gra-
tulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem [42] tribuna-
tu tuo removisses, et [43] quod idem in posterum de extraor-
dinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut num-
quam tibi ille litteras misit: aut, si misit, in concione reci-
tari noluit: [44] aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certe
consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum reci-
tatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia
virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et conti-
nentia, tegere videntur improbitatem et legis, et actionis
23 tuæ. [45] Quid? homini post homines natos turpissimo, sce-
leratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilem-
que Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecu-

38 *ratione vitæ*] Sic pro *ratione, vita*, ut est in edd. pr. et Mss. plerisque, dedi ex edd. Ald. Vict. Manutii &c. ut et Grævius fecit. In vulgata *ratione* nihil est.

39 *Sed quid ad te*] Puto scribentum, *Sed quid id ad te*, ut alibi correximus.

40 *ulli rei publicæ*] Sic exprimendum hoc erat, non uno verbo *reipublicæ;* nisi excidisse dicas *parti*. sed illud exquisitius est.

41 *qui in ipso Catone, quem—subduxeras*] Hic est vitium orationis, quod nemo vidit superiorum. Nihil est, quod respondeat verbis *qui in ipso Catone*. Aut excidit aliquid, ut *inconstans fuisti*, vel simile quid; aut *qui* delendum est. Deinde punctum scripsi post *subduxeras*. Nam in sequentibus plena et propria est sententia: *Quem — objeceras, quem — objeceras: hunc* &c. *Pro illius dignitate* est, propter illius d. et sic *pro scelere tuo* accipiendum.

42 *tribunatu tuo*] Excidit præpositio *a*.

43 *quod idem — libertatem ademisses.*] Ursinus corrigit *eidem* sc. Catoni; libertatem obloquendi iis, qui potestatem extraordinariam dare vellent vel peterent. bene. Sic et Guilielmius.

44 *aut, sive ille m.*] *Aut* locum hic non habet. Debet esse *at*, vel *sed*.

45 *Quis provinciam*] Delevi *provinciam*, quod in nullo Codice reperitur, nec est in edd. pr. Primus addidit Junta, secutique sunt hoc alii postea. Deinde pro *Quis* rescripsi *Quid* ex edd. pr. R. 1480. Br. &c.

niam ad emendos agros constitutam, [46] ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, et Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini tæterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam [47] recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen [48] ærarium cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consulares, 24
quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, [49] decreta lege sanxit: eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? Nos, quod nominatim rei maximæ, pæne jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur? Quid 10
tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus et procellis, cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses; ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed exci- 25
tatus aliquando Cn. Pompeii, (dicam ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicæ, civitatemque fractam malis, [50] mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus

p. 218. a.

46 *ereptam vi—actis*] Hoc vitiosum est, nec sine libris melioribus corrigi potest.

47 *recenti lege soceri*] Sic libri omnes. Passeratius corrigi volebat *generi*, i. e. C. Cæsaris, quod recepit Lambinus. Sed sic jam ediderat P. Manutius 1540. idque verum esse historia docet, et ipse Cicero Or. in Pisonem.

48 *ærarium cum eo partitus es*] sc. pecunia grandi ex ærario Pisoni per legem data, quam cum eo partitus es.

49 *decreta lege sanxit*] Delendum *decreta*: nisi aliud in eo verbo latet. Leges non decernuntur, nisi, quæ auctore Senatu feruntur, quod a lege tribunitia, qualis Sempronia fuit, est alienum. Itaque et mox *leges Sempronias*, quod ex edd. vett. restitui volebat Grævius, non potest esse verum. Vulgatum verum est. *Rescindere provincias* est decreta de provinciis tollere.

50 *mutam, debilit.*] Pro *mutam* Mss. et edd. vett. *mutatam*. Utrumque vitiose. Grævius corrigit *nudatam*. bene in se: sed inter *fractam* et *debilitatam* vix locum habet.

non fuit? scilicet tu heluoni spurcissimo, prægustatori libi-
dinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex.
Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem
tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publi-
cum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, om-
nes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re pri-
mum caritas nata est: deinde inopia. Impendebat fames,
incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium
26 fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore
b. impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam,
summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse rem-
publicam, a quo sæpe se et servatam et amplificatam esse
meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio.
Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, so-
roricida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis,
quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt,
conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse
confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, li-
cuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente
senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus
repudiatis, oppressa captaque republica? mihi, populo Ro-
mano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ
flagitantibus, non licuit de salute populi Romani senten-
27 tiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii di-
gnitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe
laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui
11 meæ saluti opem et auxilium tulisset. Desinant, desinant
homines, iisdem machinis, sperare me restitutum posse la-
befactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim
[51] par amicitiæ consularis fuit umquam in hac civitate con-
junctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius?
quis apud populum Romanum de illius dignitate [52] indu-
strius, [53] quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor,
quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius di-
gnitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædica-
tio de mea laude, quæ remuneratio benivolentiæ prætermis-
28 sa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem
in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque

51 *par amicitiæ consularis*] *Consularis* abest Mss. et edd. pr. P. Victorius primus dedit. non profecto ex ingenio. Ceterum tota forma loquendi est insolentior.

52 *industrius*] Forma hæc est contra analogiam, nec aliud ejus exemplum exstat, quod sciam. Atque etiam parum amplum et aptum *dignitati* verbum. Credo Ciceronem scripsisse *illustrius*: nam hæc quidem forma adverbialis reperitur in Epist. ad Div. X, 19. Et sic P. Manutius et Lambinus volebant.

53 *quis senatui*] Forma hæc non uspiam occurrit. Ms. Gu. *senatus* scr. *in senatu*.

officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi p. 219.
illum esse uni inimicissimum, dicerent: ut neque ego, ab a.
illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixe mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, ponti- 29
fices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, 30
sed pæne deditum: nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, æque ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et 12
noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasque adiit: hic Italiæ b.
totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. Quare istam orati- 31
onem, qua es usus, omittas licet: post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro exspectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, [54] aut de reli-

54 *aut de religione* &c.] Gruterus corrigit, *aut de religione pontifex, aut de rep. civis*, int. *ut*. cum Guilielmio e vestigiis Mss. bene

gione pontificum, aut de republica, quam eum aut cærimoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

32 Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut [55] opinio tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in jus religionis, et in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam.
33 Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, cærimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli et
13 scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate,
p. 220. etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse a
a. majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re
34 constituti judices sint, detrahi possit. [56] Videsne, me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium. Dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere,
35 esse debuit. Nisi forte ex te ita quæsitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: et ob eam cau-

55 *opinio tulerat*] Sic bene pro *tulerit* Grævius e Ms. Fr.

56 *Videsne me* &c.] Hoc totum primum non cohæret cum antecedentibus: nemo ex legibus potest indemnatus puniri. Nec magis conveniet, si deleamus *non*, et legamus, *meque illud agere* &c. Est hic, ut opinor, lacuna. Ceterum si hunc locum per se consideramus, prima illa sunt sic corrigenda, ut diximus, quod nec Grutero displicebat: alias nulla commoda sententia est. Deinde legendum est *patricium*, quod Gruterus in optimo Palatino nono reperit, deleto etiam *hoc dico*, et sibi placere monuit.

sam adoptari, [57] non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæsita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, [58] jure Quiritium legitimo tutelarum et heredita-
tum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per æta- b.
tem pater esse potuisti. Dico apud pontifices. nego, istam 14
adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod 36
[59] hæ vestræ sunt ætates, ut is, [60] qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; [61] vel eo, quo fuit. deinde, quod causa quæri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, et legitimo, et pontificio jure quærat: et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut hæc simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videa-
tur. Quæ major calumnia est, quam venire [62] imberbem 37
adolescentulum, bene valentem ac maritum: dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure. nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. [63] Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur. [64] Cur enim quisquam velit, tribunum plebis

57 *non ut filius esses*] Mss. Victoris et Pal. nonus addunt *ejus*. bene, ut opinor.

58 *jure Q. legitimo tutelarum*] Quod tutela ad gentiles et agnatos redit ex legibus.

59 *hæ vestræ ætates sunt*] Vulgo *sint*, et mox *soleat;* sed latinitas *sunt* et *solet* requirit: quorum alterum et est in edd. pr. Itaque et alterum correxi.

60 *qui te adoptavit*] Mss. quidam et edd. pr. addunt *patris loco:* quod Grævius recepit, ut Ernestius. Quis sic dixit *adoptare patris loco?*

61 *vel eo, quo fuit*] Ad obscenitatem trahunt.

62 *imberbem adolesc.*] Quia Charisius L. I. p. 74. ed. Patsch. ait, Ciceronem aliquo loco scripsisse *imberbum*, propterea hic formam eam recepit Lambinus, post, contra consuetudinem suam, Gruterus, contra libros.

63 *Cur ergo adoptatur*] Hoc suspectum est merito. Grævius totum hoc usque ad *relinquetur* non reperit in Mss. Fr. et Dresd. abestque et a Guelf.

64 *Cur enim quisquam vellet* &c.] Correxi *velit*, ut latinitas postulat, et sequentis orationis universæ forma. Antiquarii scribebant *velet:* inde *vellet* factum.

se fieri non licere? [65] angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, [66] quia patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adopta-
38 bitur. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, [67] neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, [68] si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patri-
p. 221. a. cium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures. quorum ego libros, si qui
39 sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, [69] cum de cælo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse servatum? Adest præsens vir singulari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cælo. [70] Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime. neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt.
40 [71] Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo,

65 *angustiorem consulatus petitionem*] Nempe, quia duo plebeii esse possunt, non patricii, et necessario unus saltem de plebe, patricius non item.

66 *quia patricio non sit is locus*] *Is* habent Mss. etiam Gu. et edd. vett. pleræque. sed mallem etiam *patricii*. nam adscito *is*, *patricio* locum habere non potest.

67 *neque auctores cent. et cur. com.*] Ergo tantum senatores, qui generis patricii essent, auctores comitiorum facti, non totus senatus? nam huc video referri etiam a Manutio et J. Fr. Gronovio, ad quos etiam lectores amandat suos Grævius. Frustra. nam quod ap. Sallustium Hist. L. III. *comitia libera facta* dicuntur *ab auctoribus patriciis*, id ad senatum pertinet totum, exprimitque id, quod sæpe est apud Livium de *patribus factis auctoribus*, in quo SCtum intelligendum, quod non a solis patricii generis senatoribus fit: et forte cum Ciacconio ibi legendum *patribus*. Latet hic aliquid, quod non intelligo: nec uspiam traditum reperi, quod lucem daret. An diceis causa patricii quidam senatores adhibiti sunt, per quos senatus auctoritatem suam pronunciaret, quia in principio rei, nempe sub regibus, senatores omnes patricii fuerant?

68 *si magistr. patricii cr. non sint*] Int. e sequentibus: si per intercessiones, obnunciationes &c. acciderit, ut nulli magistratus crearentur, redeatque res ad interregnum.

69 *cum de cælo servatum sit*] v. dicta in Clave in Lege *Ælia*.

70 *Infirma igitur &c.*] Est objectio Clodii, invidiam apud Cæsarem facere volentis Ciceroni. *tua sententia* incerta est lectio. Nam Mss. et edd. pr. non habent *sententia*, et ab Aldina etiam *tua* abest. Prima ed. Junt. habet *tua sententia*, quod Victorius cum ceteris secutus est. In uno Ms. Fr. tamen reperit Grævius.

71 *Sed hæc de auspiciis acta sunt a te*] Quænam? nam nihil commemoratum est, nisi, eum neglexisse auspicia: de hoc igitur intelligendum hoc est.

acta sunt a te. tu, tuo præcipitante jam, et debilitato tri-
bunatu, auspiciorum patronus subito exstitisti: tu M. Bi-
bulum [72] in concionem, tu augures produxisti. te interro-
gante augures responderunt, cum de cælo servatum sit, cum
populo agi non posse. tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo
servasse, respondit: idemque in concione dixit, ab Appio,
fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia ado-
ptatus esses, tribunum plebis non fuisse. Tua denique om-
nis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæ-
sar egisset, [73] quæ contra auspicia essent acta, per senatum
rescindi oportere, quod si fieret, dicebas, te tuis humeris
me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis b.
amentiam, [74] ubi per suum tribunatum Cæsaris actis illiga-
tus teneretur. Si et sacrorum jure pontifices, et auspicio- 41
rum religione augures totum evertunt tribunatum tuum,
quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi
atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in judi- 16
cio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quæ-
dam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri
causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam vi-
ros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt.
Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in
ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptio-
ne satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin ea-
dem observanda sunt: [75] si decrevit senatus, M. Drusi legi-
bus, quæ contra legem Cæciliam et Didiam latæ essent,
populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod 42
in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribu-
num plebis non fuisse. Atque ego hoc totum non sine
causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros,
principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure
agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione
[76] funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id fu-

72 *in concionem*] Mss. et edd. pr. fere *in concione*, quod prætulit Græ-vius. Vulgatum usitatius est.

73 *quæ c. ausp. essent acta*] An *quia?* Sic volebat Augustinus: Lamb. in Mss. reperit *quod*, atque id edidit. Sed *quæ* potest esse pro *quod ea*. Sic post c. 16. *M. Drusi legibus, quæ contra legem C. et D. latæ essent, populum non teneri.* Sed abest a Ms. Guelf. totum, quod præcedit, *quæ Cæsar egisset.* An alterutrum est a glossatore?

74 *ubi per suum tr.* &c. Hic quoque variant libri. quidam habent *ut*, pro *ubi*, quidam neutrum, ut R. Br. item pro *illigatus*, *alligatus*: quod eodem redit, et pro quo librarii interdum *obligatus* et *illigatus* scripsere. Tum Græ-vius reperit *tenetur*: unde conjicit: *ut per s. tr.—illigatus tenetur.* Sed hoc non convenit præcedentibus. Fortasse scribendum *qui* pro *ubi*. ita omnia plana fuerint. Si vulgata est a Cicerone, lacuna hic sit necesse est: nam sensus plenus non est.

75 *si decrevit senatus—teneri: jam intelligis*] Sic, addito *si* e Mss. et ed. W. mutataque interpunctione post *teneri*, constituit locum Græ-vius.

76 *funere elatam esse*] *Funere* puto esse a glossatore.

nus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant. [77] [quod de me civi, ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ: quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant.] Quare licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, [78] quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

43 [79] Fueris sane tribunus plebis tam jure ac lege, quam fuit [80] hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem
17 nominatim de capite civis indemnati tulisti? Vetant leges
p. 222. sacratæ, vetant XII tabulæ, leges [81] privis hominibus ir-
a. rogari: id est enim privilegium. nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam
44 in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EJUS UT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebeiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines judi-
45 caverunt. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata judicia populi sint a ma-

77 *quod de me civi—dicebant.*] Hæc mihi semper suspecta fuerunt. Habent enim frigidam et inanem repetitionem ante dictorum. Ecce absunt a Ms. Gu. Itaque uncis inclusi.

78 *quibus illi actionibus* &c.] Hæc non intelligo. Hæreo in *constitutum*. Ed. 1480. habet *tribunatum tum non comprobaverunt*: quæ sunt nihili.

79 *Fueris sane*] Ms. Gu. *fueris tamen*: non male. Mox *tam jure quam lege, quam*. Vitiosum est hoc. Debebat esse *ac lege*, vel *tam*. et sic correxi.

80 *hic ipse Rullus*] Quis est iste *Rullus?* Non profecto is, contra quem sunt orationes Ciceronis, ut P. Manutius putat. non hunc sic laudarit. In Or. de Har. R. inter pontifices dicitur *P. Servilius Rullus*. Est, ut opinor, alter e duobus fratribus, qui a. U. 677. Prætores fuere, alter C. alter P. prænomine.

81 *privis hominibus*] Sic pro *privatis* rescripsi, ut voluit Jos. Scaliger ad Festum in *Privos*, et placebat Grutero. Res ipsa clare postulat. singulis hominibus nominatim legem irrogare non licebat: qui sunt *privi*, unde privilegium dicitur talis lex.

joribus constituta, primum, ut [81] ne pœna capitis cum pe-
cunia conjungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accu-
setur: ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam
multam irroget, aut judicet: quarta sit accusatio trinum
nundinum prodicta die, qua die judicium sit futurum: tum
multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis con-
cessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro b.
salute: denique etiam si qua res illum diem, aut auspiciis,
aut excusatione, sustulit, tota causa judiciumque sublatum
est. [82] Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusa- 18
tor, ubi testes: quid indignius, quam; qui neque adesse sit 46
jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, li-
beris, fortunis omnibus, [83] conductos, sicarios, egentes, et
perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc
de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem
respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expeteba-
tur, cui nihil oberat præter conversionem status et inclina-
tionem communium temporum: quid tandem futurum est
iis, quorum vita remota ab honore populari et ab hac illu-
stri gratia est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium
multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc 47
tribuno plebis licentiam, et intuemini paullisper animis
juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate
videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius,
tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ
coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præ-
sertim populari et spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor [84] peritus et callidus? VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIO AQUA ET IGNI INTERDICATUR? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine judicio ferundum. Non tulit, ut interdicatur. quid ergo? UT INTERDICTUM SIT. O cœnum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua? ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia, quoniam jam [85] dialecticus es, et [86] hoc

81 *ne pœna cap. cum pecunia conjungatur*] *Pecuniam* possum intelligere de multa, cujus et post aliquoties est mentio. Sed qui modus loquendi, *pœnam capitis cum pecunia conjungere?*

82 *H. c. s. in re* &c.] Signa interrogationis sustuli: suntque conjungenda cum his, ut consequens, *quid ind.* Vidit et Olivetus. Sed sic edd. pr.

83 *conductos et sicarios*] Grævius delet *et*. Mss. Dr. Gu. habent *ut.* forte per glossam additum est, ex causa, *ut sicarios*. Sed et infra *sicarii et fures*. Itaque Grævium secutus sum.

84 *peritus et call.*] Grævius *peritus* pro glossa deleri vult. In edd. pr. copula non est, quod juvat conjecturam.

85 *dialecticus es*] Addidi *es* cum Grævio, quod edd. pr. omnes præter W. habent.

86 *hoc quoque liguris*] sc. dialecticam subtilitatem attingis. acerbe dixit *liguris*, respiciens obscenitatem linguæ, quam S. Clodio sæpe exprobrat.

quoque ligurris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confir-
48 mari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum
p. 223. a. impurissimo, rempublicam perdidisti? neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc Clodium esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontificem adhibere, quem velles: postremo [87] ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædem socium, extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quem-
19 quam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti. Itaque
49 cum tu florens ac potens [88] per medium cohortis popularis volitares: [89] amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. qui in judicium venerant: sive accusatores erant, sive rei; te deprecante damnabantur. denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et judicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit. accusare [90] alienæ damnationis scelerisque socios, propter calumniæ metum, non est ausus.
50 De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, [91] digito, voce, præda, suffragio: quocumque venit, repudiatus convictusque discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, QUOD M. TULLIUS FALSUM SENATUS-CONSULTUM RETULERIT. Si igitur retulit falsum senatus-

87 *ne in pr. quidem societate*] Pithœus et Grævius corrigunt *sectione*, quia mox *prædæ socius* non convenit *societati prædæ*. Sed sic quoque *prædæ socius* friget. Ms. Gu. habet *prædonem socium*. sic et edd. pr. omnes ante Victorium. Unde putavi corrigendum *prædem*, quod et P. Manutium a. 1540. edidisse reperi. Conjunguntur ea et alibi. v. Nepos Attic. 6.

88 *per medium forum popularis vol.*] Mss. fere *per medium scortum populare*, quod Lamb. recepit, addito ex aliis *forum*. edd. R. 1480. Br. *per medium sortitum popularem*. At ed. Junt. *per medium cohortis popularis*, quod et in Ms. Fr. 1. reperit Grævius et recepit: quem secutus sum.

89 *amici illi tui*] Vatinius et alii, cum ædilitatem petebat, ipsis fretus. mox *Palatinam* intellige, tribum, in qua censebatur post adoptionem, et in qua se regnare putabat.

90 *alienæ damnationis ac sceleris*] Hæc non intelligo. Historiam ignoramus. Ms. Gu. edd. R. Br. Med. *dominationis*.

91 *digito, voce, præda suffr.*] Intelligi potest *digito*, de scriptore, *voce* de auctoribus et defensoribus, etiam *suffragio*. Sed quid est *præda*, in hoc quidem loco? nam aliis locis de societate prædæ e bonis Ciceronis intelligi potest.

consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non b.
ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus [92] uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, [93] omnium facinorum et stuprorum omnium, Decumis et Clodiis, auctoribus, obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse 51
non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim di- 20
ceres? damnatum? certe non. expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem? pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. ejectio nusquam est. Verum sit. quid? [94] operum publicorum exactio: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: præterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse: unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule est unum, quam 52
quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, et exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam: cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? Quodsi jam populus Romanus de 53
ista re consultus esset, et non omnia per servos latronesque p. 224.
gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege a.
placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? [95] Quæ est, quæso, alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis et Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus complu-

92 *uno sortitu retulisti*] *Uno sortitu* quid sit, v. in Clave in h. v. De *retulisti* v. ibidem in *referre*.

93 *omnium facinorum* &c.] Hotomannus excidisse putat substantivum, *principem*, aut simile. bene. non enim pendent hi genitivi ab *auctoribus*, in quibus intelligendum *legis*, et debet hic aliquid dictum esse de Clodio, quod e contrario respondeat elogiis Drusi, Scauri, Crassi.

94 *operum public. exactio*] Intelligenda est ædificatio in monte Palatino, in area domus Ciceronianæ, cum inscriptione. In exactione et locatio intelligenda. Grævius malebat *extructio*: sed non est hæc forma loquendi in hac re, et de *curatione*.

95 *Quæ est quasi alia vis*] Correxi *quæso*: quod unum huic loco aptum.

ribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? [96] An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti?
21 Cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo li-
54 beros, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quærebas? Cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? Cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti? Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti:
55 tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, [97] ingens pecunia, ut tibi
b. omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, [98] tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem et dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, [99] per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent: [100] senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare, et suppli-

96 *An si in ipsa latione—pervenire potuisti*] Hic locus mihi nunquam placuit, nec habet Ciceronianum characterem.

97 *ingens pecunia*] int. ex ærario, velut ad usus publicos in imperio, ad ornandam, ut dicebant, provinciam.

98 *tibi suos paratos cent.*] Fluctuant libri scr. inter *paratos* et *speratos*. Illud edd. vett. hoc Lamb. et Grut. habent. *paratos* restituit Grævius. Utinam dixissent, qui essent illi *parati* vel *sperati centuriones*. Ab edd. R. Br. plane abest, itemque *tibi pecunias*, quod verum videtur. nam cur *centuriones* potissimum commemoret, et *suos paratos* dicat frigide; cum alterum sufficiat: et pecuniæ hic alienæ sunt, ubi de vi tantum sermo est.

99 *per amicos suos complerent*] Hæc sensum nullum habent. Grævius suspicatur, excidisse *terrore:* alii aliter tentant. frustra.

100 *senatum—ampl. ordinem*] Alterutrum delendum: puto, *senatum*, quæ videtur glossa amplissimi ordinis. nam pronomen debet esse in principio, sicut in ceteris membris. Sic et Hotomannus.

care, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem vis erat? [1] Quid igitur ego cessi, aut qui timor fuit? [2] non dicam, in 22
me: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum for- 56
tissimorum millia? quid nostri equites Romani? quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque majorum, ut possem præsens sustinere? Utrum si dies dicta esset, judicium mihi fuit 57
pertimescendum? an sine judicio privilegium? [3] judicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cujus tanta [4] bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam [5] me absentem per se probarit? an senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me præsente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem [6] expetitum atque revocatum queratur? An vero [7] in judicio periculi nihil fuit: privile- 58
gium pertimui? ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet. Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid? si vocatæ p. 225.
tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua a.
salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati [8] scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. Quid enim 23
vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, 59
omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes, oculosque flectebant. quid parvus fi-

1 *Quid i. e. gessi*] *Gessi* vitiosum est. Pantagathus et Manutius corrigebant *cessi*. bene. Jubent sequentia sic legi.

2 *non dicam in me*] Non placet. *timor est in me:* quis ita loquitur? melius abfuerit. nam plane non apparet, quorsum id additum sit, aut dicatur.

3 *jud. in causa tam turpi?*] Aut *tam* delendum, aut *turpi* vitiosum est. nam nihil est in responsione, quod ad turpitudinem refellendam pertineat. Forte est a glossa. satis erat dicere *judicium?* ut post tantum *privilegium*.

4 *bonitas est*] Legendum *esset* vel *erat*.

5 *me absentem*] Sic e Pal. nono optimo edidit Gruterus. alii omnes addunt *per se*, quod defendit ac restituit Grævius. *ipsa per se* bene latinum est. itaque et ipse restitui.

6 *exspectatum ac r.*] *Exspectatum* sine dubio vitiosum est. Grævius e Ms. Fr. dedit *expetitum*. Sic jam Junta ediderat, non modo Aldus N. Id recepi, quia tamen intelligi potest.

7 *in judicio p. n. f.*] Grævius addi vult *si:* quod non est necesse. in *privil. p.* intellige *sed*.

8 *scelerique*] Addidit primus P. Victorius.

lius? quem, quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit, quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus mœror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?
60 Sed quid ego vestram [9] crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritia devorasses, argenti et suppellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, [10] Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achaiam, Thessaliam, [11] Bœotiam, Græciam, Macedo-
b. niam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et val-
61 varum fuisse. Neque porro illa manus copiæque Catilinæ cæmentis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum [12] intestinumque suscepimus, non præda adducti, sed odio [13] solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur: * *

24 Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus; non
62 citatus. abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur, [14] senatusconsulta volabant: co-

9 *crudelitatem expromo*] *Expromere crudel.* alias est exserere, ut Mil. 13. non commemorare, in tali certe contextu. conjeci *exprobro*.

10 *Campanum i. consulem*] Pisonem, qui tum duumvir Capuæ erat. v. in s. p. Red. c. 7.

11 *Bœotiam, Græciam—o. barbariam &c.*] *Bœotia* et *Græcia* cur separatim? cum Bœotia esset pars Græciæ, Græcia Achaiæ, *Thessalia* Macedoniæ: sed potuit augendi caussa facere. Similis locus est in Pison. c. 16. ubi tamen tantum *Achaia*, *Thessalia*, *Græcia*. *barbaria* est in regionibus Illyricanis, Thracia &c. *bona civium R.* intelligenda eorum, qui in provinciis istis negotiabantur: sed tamen non satis apto loco hic commemorantur.

12 *intestinumque*] Palat. nonus optimus non habet. Conjecerunt viri docti *internecivum*, quod et Grævio placet. Si *intestinum* verum est significat, in intimis animis defixum, ut *odium intestinum* dicitur.

13 *solemus excidere*] Vetus lectio est *excipere*, quam et Gruterus restituit. Sed ea nullum sensum habet. *Excidere* itaque restituimus, quod Aldus, Victorius &c. dedere. P. Manut. 1540. et Lamb. *exscindere*. nihil interest.

14 *SCta volabant*] Sic edidit ex Mss. optimis Gruterus: sed sine sensu. nec vero aliæ lectiones sunt meliores.

lumnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Ro-
mano, [15] ad socrum consulis portabantur: in fundum autem
vicini consulis non instrumentum, aut ornamenta villæ, sed
etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non prædæ
cupiditate, (quid enim erat prædæ?) sed odio et crudelitate
funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio non for-
tuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, et in con-
juratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ
delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc 63
ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore
opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnem-
que impetum discordiarum, omnem [16] diu collectam vim
improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito,
jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo cor-
pore. In me uno consulares faces, jactæ manibus tribu- p. 226. a.
niciis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conju-
rationis nefaria tela adhæserunt. Quodsi, ut multis fortis-
simis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluis-
sem: aut vicissem cum magna internecione improborum,
sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod
illis optatissimum erat, una cum republica concidissem.
Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi 64
summa cum dignitate reditum: nec intelligebam, [17] fieri
diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam
ipse servassem. [18] quod si non liceret: audieram et legeram,
clarissimos nostræ civitatis viros se [19] in medios hostes ad
perspicuam mortem, pro salute exercitus, injecisse: ego,
pro salute reipublicæ universæ, dubitarem hoc meliore con-
ditione esse, quam Decii, quod illi ne auditores quidem suæ
gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem.
Itaque infractus furor tuus, inanes faciebat impetus. omnem 25
enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exce-
perat. non erat in tam immani injuria tantisque ruinis novæ
crudelitati locus. Cato fuerat proximus. quid ageres? [20] non 65

15 *ad socerum*] Sic scr. et edd. omnes. Ego *socrum* edidi, ut Manutius 1540. probante Lambino. Jubet clare locus Or. in Pison. c. 11. *Apud socrum tuam, prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas.*

16 *diu collect. vim improb.*] *Vis improborum* est ira, ut patet e verbo *collecta* et *erumpebat:* similiter de odio dixit ad Div. I, 9.

17 *fieri diutius posse*] *Diutius* mallem transponi post *ut mihi.*

18 *quod si non liceret* &c.] Torsere se viri docti in hoc loco constituendo per emendationes, per distinctiones. Ego sic constituerim. *Quid? si non liceret? Audieram—injecisse: ego, pro salute—potuissem?* Est enim manifesta argumentatio a minori ad majus: cujus hæc est forma legitima. Paullo post puto pro *esse* legendum *facere: hoc facere*, sc. ut me morti objicerem: aut *in hoc,* nempe, in morte oppetenda.

19 *in m. hostes—injecisse*] Pro conjecisse, v. Clav. et Drakenb. ad Liv. XXXIV, 46.

20 *non erat, ut qui*] Hic locus varie interpolatus est in Mss. Est corruptus, nec sanari potest sine melioribus libris.

erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuriæ.
quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. præda peri-
erit. alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Sic
M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur.
Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter
per honorem turpissimum: alter per honestissimam calami-
66 tatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtu-
tibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato,
in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in
b. concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se
fecisse et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium
judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori
suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex ejus custodia,
per insidias, [21] regis amici filium, hostem, captivum, surri-
puisset, et ea injuria virum fortissimum lacessisset: spera-
vit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum
ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: et primo qui-
dem, adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabini-
67 us: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cædes, quas
lapidationes, quas fugas fecerit: quam facile ferro, quoti-
dianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum
suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro, curiaque privarit,
domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare [22] potestis,
quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum hæc Cn.
Pompeium terruerit jam distracta et extincta.

26 Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis vir pru-
68 dentissimus, et cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veri-
tati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu feren-
dam non censuit; qui me consuluisse reipublicæ, cessisse
tempestati, amiciorem vobis ceterisque civibus, quam mihi
ac meis exstitisse, vi, armis, [23] dissensione hominum ad cæ-
dem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil
de meo capite potuisse ferri: [24] nihil esse inscriptum, aut
posse valere: omnia contra leges moresque majorum, teme-
re, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. quodsi illa
lex esset, nec [25] referre ad senatum consules, nec sententiam
dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non opor-

21 *regis amici filium*] Tigranis, cujus filium captivum domi suæ habebat Pompeius.

22 *potestis*] Grævius ex Ms. Fr. et ed. W. dedit *potuistis*. nihil interest. mox idem *aggregata* ex iisdem, quod et habent edd. 1480. et Junt. non male.

23 *dissensione hominum*] Ms. Guelf. *discessione*. melius. v. ad Quir. p. red. c. 3.

24 *nihil esse inscriptum*] Vitiosum esse *inscriptum*, omnes consentiunt. Corrigunt alii *jure scriptum*, ut Hotomannus, Lambinus; alii *jure scitum*, ut P. Manutius. Illud melius videtur. Ed. Junt. habet *nihil esse scriptum*.

25 *referre ad senatum consules*] Videtur scribendum *consulibus*, ut post *s. dicere sibi*. Pendet utrumque a *licere*. Vitium ortum est e compendio *Coss.*

tere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labes in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de 69
me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sen- p. 227.
tentiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse a.
nullam, atque esse potius flammam temporis, [26] interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque 70
hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines legum judicioremque metuentes, cnm frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, ne- 27
que privatus, neque consul legem esse umquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines [27] alienissimi a P. Clodio judicarant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii 71
leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Se- b.
natus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed UT VENIREM. non enim voluisti id,

26 *interdictum sceleris*] Severum et imperiosum edictum interpretatur Hotomannus: Grævius refert ad legis verba, *aqua et igni interdictum sit.* Neutrum satis placet. Cicero non vult nomen legitimum ei rei tribuere, quale tamen est *interdicti* verbum: nec bene convenit verbo *sceleris*, aut *flammæ*, *voci*.

27 *alienissimi a P. Clodio*] Omnino nulla cognatione juncti Clodio; opponitur enim *frater Q.* Metellus, Nepos.

quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam [28] ad administrandam civitatem restitutus.

72 Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsulem appellare ausus es, cum [29] tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exsilii simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen, calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est pœna peccati: opinione autem hominum etiam, si est pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis con-
28 siliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in
73 terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima et pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, [30] si ego non fuissem, nec futuram esse
74 ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo
p. 228. a. equester. [31] omnes omnium publicorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum judicium decretumque

28 *ad adm. civitatem restitutus*] Non convenit illud verbo *restitutus*. Videntur permutata esse hæc, et a Cicerone esse: *magis ut arcessitus ad admin. civitatem viderer, quam imperio pop. Rom. restitutus*. Nam *Romam* jussus erat venire; quod ad civ. administrandam pertinebat. *Imperio* restitutus esse poterat, etsi Romam non veniret.

29 *tantis sceleribus esses et factis notatus*] Mss. Grævii delent *et factis*, etiam Gu. (qui tamen habet *esses annotatus*) item ed. W. Itaque Grævius delevit. Sed ita non plena est oratio ad modum Ciceronis. Arbitror excidisse *male*. *Cum tantis sceleribus esses et malefactis notatus*. Hoc sonat Ciceronianum.

30 *si ego non fuissem*] Olim edebatur *fuissem restitutus*, quod sublatum a Lambino et Grutero, miror a Grævio esse restitutum, qui hic frustra hæret, et male intelligit, *si ego non fuissem*, quod ad tempora Catilinaria pertinet, quibus Cicero ni fuisset, resp. perisset.

31 *omnes omnium publicorum societates*] Non bene revocavit Grævius *publicanorum*, quod edd. vett. habent, frustraque negat *societates vectigalium* aut *publicorum* dici posse. Immo ad Div. XIII, 65. sunt *socii scripturæ*: quod est genus vectigalium. Eodemque modo dicuntur *socii Bithyniæ* ibid. 9. et ap. Cæsar. B. G. III, 3. *societates omnium provinciarum*, i. e. vectigalium in provinciis. Itaque servavi lectionem a Grutero e bonis Mss. editam, quibus consentit Guelf. Immo frigeret *omnium*, si *publicanorum* verum esset: quod non est, si *publicorum* verum est.

esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, [32] nulli pagani aut montani, (quoniam plebei quoque urbanæ majores nostri conventicula, et quasi consilia quædam esse voluerunt,) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina 75
atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiæ decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus, mihi videor in cælum adscendisse, non solum in patriam revertisse? [33] Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? Constat enim, nullis umquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, 76
quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate [34] lætitiaque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quodsi in isto 29
tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, b.
sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, [35] si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

32 *nulli pagani aut montani*] v. Clav. in his verbis.

33 *Ille dies quis fuit*] Malim cum Faërno *qui*. Mox *ipse* ante *vidit* delevi cum Grævio, quod in nulla ed. pr. est, nec in Ms. Gu. Itemque ex iisdem et cum eodem restitui *enim* post *constat*, quod in ed. Grut. casu exciderat.

34 *lætitiaque comitatum*] Grævius ex uno Ms. Fr. dedit *ac comitatu*. etiam Ms. Gu. habet *comitatu*, sed sine copula. Putem scribendum *comitatus*, quod videntur exigere illa, *a porta in Cap. atque inde domum*. Proprium verbum erat *deduxit*: pro eo dixit, *comitatus honestavit*.

35 *si fieri potest*] Scribendum puto *possit:* id latinitas postulat. Compendium pot. quod est in Ms. Gu. et ed. 1480. potuit gignere vitium.

77 Esto, non fuit in me pœna ulla peccati. at fuit judicii. Cujus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, [36] nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? [37] Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, [38] nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AUCTORNE ESSES, UT IN TE P. FONTEIUS VITÆ NECISQUE POTESTATEM HABERET, [39] UT IN FILIO. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit in-

78 vitus amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum in

p. 229. libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescumque vel-

a. let quis, in hoc genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo umquam ullo populi jussu

30 amittet invitus. Qui cives Romani [40] in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciundum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquæ et ignis interdictione fa-

79 ciebant. Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari

36 *nisi cum pro populo fecisti*] Acerbissime dictum in Clodium. Respicit ejus clandestinum ingressum in sacrarium Bonæ Deæ, cui pro populo sacra fiebant.

37 *Scilicet, cum hoc juris*] Ms. Gu. *sed cum*, ut edit. pr. Junt. *sed quod*. *Sed* quidem in omnibus est. Ceterum oratio est pendens, et caret consequente: quod sensit Lambinus: qui addidit *potest desinere civis esse, cum h.* idque in textum recepit. Sane sic perspicua omnia: sed est audacius factum.

38 *nisi ipse auctor f. s.*] i. e. nisi ipse consensum professus sit. similiter mox est.

39 *ut in filio*] v. Gell. V, 19. unde patet non spurium hoc esse, ut Lambino videbatur.

40 *in colonias Latinas*] i. in novas colonias, quibus adscripti tantum jus latinitatis haberent e SCto, de novæ cujusque coloniæ jure.

homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere po-
tuit, concilio advocato, conductis operis non solum egen-
tium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die
confirmavit Romæ non fuisse? Quod si non fuit, quid te 80
audacius, [41] qui in ejus nomen incideris? quid desperatius,
qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare
meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit,
propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret se
Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaveris?
Hoc tu igitur homo popularis jure munitam civitatem et
libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno ple-
bis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle
et jubere dixerint, possit unusquisque nostrûm amittere?
Tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de ci- b.
vitate et libertate ea jura sauxerunt, quæ nec vis tempo-
rum, nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec
denique universi populi Romani potestas, quæ ceteris in re-
bus est maxima, [42] labefactare posset. At tu etiam, ereptor 81
civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio
cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam
[43] in meis ædibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta injuria,
legem et inscriptionem statuæ refelleret. quæ res munici-
pibus Anagninis multo majori dolori fuit, quam quæ idem
ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid? si ne scri- 31
ptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se
Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tri-
bunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem ample-
cteris?

Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non 82
modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me
honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua
voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superio-
rum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Ita-
liæ honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, ne-
gare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut
mihi aqua et igni [44] interdiceretur? quod Gracchus de P.
Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissi-

41 *qui in ejus nomen incideris*] J. Fr. Gronovius Obs. IV, 1. aut *in* deleri vult, quod a multis Mss. abest, etiam Guelf. aut *æs* addi cum P. Manutio. Vulgatum verum puto etiamnum. v. Clavem in *incidere*.

42 *labefactare posset*] Audacter sic edidi pro *possit:* jubente latinitatis lege certa.

43 *in meis ædibus*] In area ædium consecrata.—*in tanta tua injuria*, cum tu me publica injuria ipse adfecisses. mox *ornatissimis*, post *Anagninis* delevi, quod et a libris antiquis abfuit, teste Lambino, et sine substantivo stare non potest, denique non est epitheton municipum et similium. dixisset *honestissimis hominibus*.

44 *interdiceretur*] Nempe scriptum erat a Clodio, *interdictum sit*, in quo sæpe argutatur, ut patet e sqq.

mi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, [45] quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, [46] etiam quibus damnatis interdi-
83 ctum est, scriptum est in legibus. Quære hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino: sed si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si [47] patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, [48] eique imperium est abro-
p. 230. gatum. Si in illo [49] pœna legitima turpitudinem non ha-
a. buit propter vim temporum: in me, cui dies dicta non est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in
32 ipsa quidem rogatione [50] proscripta est? At vide, quid in-
84 tersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum præteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco
85 senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum judicems ubdidit? quis meorum amicorum testamentum dis-

45 *quod fieri non poterat*] Nempe, ut factum esset, quod factum non erat. Sed Grævius e Mss. duobus et ed. W. edidit, *quod ferre non poterant:* ut edd. veteres omnes habent *quod ferri non poterat:* eaque vera lectio est, quam restitui. *Fieri*, ut opinor, per errorem operarum irrepsit in Gruterianam: nam ea prima sic habet, nec de ea mutatione aliquid admonuit Gruterus. Et hanc lectionem Grævius vulgatam vocat.

46 *etiam quibus damnatis interdictum est*] Sic edidi, pro *quibusdam*, ut edd. et scr. habent, de conjectura evidente virorum doctorum, quam et edidere Aldus Nepos et Gryphius: int. quibus post damnationem legitimam aqua et igni interdictum esset.

47 *patrem tuum*] App. Claudium, qui cum Servilio Isaurico consul fuit. v. Planc. 21. Quod ei imperium abrogatum esse dicitur, P. Manutius interpretatur de imperio Consulari. Quo? quod in urbe habebat? de eo vero nihil proditum est. Immo post Consulatum obtinuit Macedoniam. Ergo de imperio in provincia intelligendum. sed quomodo de absente fieri talis lex potuit? nec de eo aliquid traditum reperio.

48 *eique imperium est abrogatum*] Mss. et edd. pr. *et æque imp. e. a.* unde fecere *eique.* Grævius corrigit *eique inique.* Non bene coëunt, *qui—noluit, eique* &c. nec Cicero sic struit orationem. Fuit, opinor, *quod*, vel *quia.*

49 *pœna legitima*] Quæ lege constituta esset in eum, qui citatus non adesset.

50 *perscripta est*] Mss. et edd. pr. *præscripta est:* unde Grævius bene facit *proscripta est.* v. Clav. Ante pro *dies dicta numquam est* edd. vett. *non est*, sic et alii Mss. et Ga. idque recepi. *Numquam* e sequentibus huc tractum.

cessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, [51] quod et si
adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere con-
tra tuam legem et juvare dubitavit? Denique universus se-
natus multo ante, quam est [52] lata lex de me, GRATIAS
AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM:
tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA
MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum
restitutum negas esse civem, quem ejectum universus sena-
tus non modo civem, sed etiam egregium civem semper pu-
tavit? At vero, ut annales populi Romani et monumenta 86
vetustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, et M. Furius Ca- b.
millus, et M. Servilius Ahala, cum essent optime de re-
publica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque
subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exsilium
profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam
pristinam dignitatem restituti. [53] Quodsi his damnatis non
modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam,
sed etiam honestavit: nam, etsi optabilius est, cursum vitæ
conficere sine dolore, et sine injuria; tamen ad immortali-
tatem gloriæ plus affert, desideratum esse a suis civibus,
quam omnino numquam esse violatum: [54] mihi, sine ullo
judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis
restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? Fortis et 87
constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit.
tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam
calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de
republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et
per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in
re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis:
tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam tem-
poris calamitas propagavit. Quodsi et illis, qui expulsi 33
sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis,
rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non co-
mitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civita-
tis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, [55] qui pro-
fectus sum integer, abfui simul cum republica, [56] redii cum
maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule redu-

51 *quod et si adessem*] Sensere viri docti duritiem loci. Ed. Juntæ habet, *quod, si adessem.* melius. Credo excidisse aliquot syllabas, et fuisse *quod tribueret, si adessem.*

52 *lata lex, de me gr.*] Vitiosa est interpunctio, quam correxi.

53 *Quodsi iis damnatis*] Lenius est *his*, quod e Ms. Gu. recepi. Consentiunt edd. vett. W. 1480. Junt.

54 *mihi*] Debebat esse *in me:* sed potuit simile facere consequens antecedenti.

55 *qui profectus sum integer*] i. e. nulla damnatione ejectus et notatus.

56 *redii cum maxima dignitate*] Secutus sum Manutium et Grævium, qui sic edidere pro vulgato *dicam maxima cum dignitate*. Res est evidens. Reditus enim mentionem factam patet e sequentibus. Ed. Junt. habet *cum m. d.* sine *dicam*, ut erat in Pr. pr.

cente, altero prætore petente, tuum scelus, meum probrum
88 putas esse oportere? Ac, si me populus Romanus incitatus
iracundia, aut invidia, e civitate ejecisset, idemque postea
mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, te-
p. 231. a. meritatem atque injuriam suam restitutione mea reprehendis-
set: tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi
tale judicium non dignitati potius, quam dedecori putaret
esse oportere. nunc vero, cum me in judicium populi nemo
omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus
non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si con-
tenderem, superare non possem: contraque a populo Ro-
mano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est,
quare quisquam mihi se [57] ipsa populari ratione anteponat?
89 An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex
iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim
afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quo-
tidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum,
nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo
duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios præfeceras.
O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam
nationes exteræ, quam [58] gentes ultimæ pertimescant, mul-
titudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis,
90 ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi
Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam
tibi, contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem et stu-
dium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus
regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo
clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes
civitatis, omnes ordinum [59] atque ætatum omnium, suffra-
gium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre cense-
bant: cum denique homines in campum, non tabernis, sed
34 municipiis clausis, venerunt. Hoc ego populo, si tum con-
91 sules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent,
b. nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri resti-
tissem. Sed publicam causam contra vim armatam [60] sine
populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis,
fortissimi viri, [61] vis intima, privati hominis, displiceret:

57 *ipsa pop. ratione*] Addendum est *in*, quod prima in *ipsa* absorpsit: quamquam et *ipsa* h. l. mihi suspectum est. Supra dixerat *in optima ratione*, quæ est optimatium: hæc est popularium.

58 *g. u. pertimescant*] Sic rescripsissem pro *pertimescunt*, etiam sine libris. At sic habent Mss. Dresd. Fr. Guelf. edd. W. Junt. Item mox cum Grævio *ex servis, ex conductis* dedi, quod et Ms. Gu. ed. Junt. habent.

59 *atque ætatum omnium*] Excidisse arbitror *homines*. nec enim *principes* hic intelligi possunt: *homines* et paullo post in hac re commemorantur. Itemque mox pro *venerunt* scribendum *venerant*: respondet τῷ *censebant*, pro quo dixisset *censuerunt*, si dixisset *venerunt*.

60 *sine populi præsidio*] Cum populus præsidio ipse careret, et obnoxius esset istis armatis Clodianis, adeoque mihi opem ferre non posset.

61 *vis intima*] Grutero placet P. Ma-

sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in ge-
renda republica putabatur fuisse segnior, [62] gestam multis
senatusconsultis non modo defendit, sed etiam ornavit:
mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et te-
cum, et cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tem- 92
pore multa etiam alia metuenda. ad servos, medius fidius,
res pervenisset. tantum homines impios ex vetere illa con-
juratione inustum nefariis mentibus bonorum odium re-
tinebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ
soleam de me prædicare: et homo facetus inducis etiam
sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse
me Jovem: eundemque dictitare, Minervam esse sororem
meam. [63] Non tam insolens sum, quod Jovem esse me
dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Jovis esse
existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco:
tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne
tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem
et uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, 35
quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare: quis 93
umquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario
dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines ob-
jiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis,
laboribus, patriam esse conservatam, non tam sum existi-
mandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non con-
fiteri. sed si mihi ante hæc durissima reipublicæ tempora p. 232.
nihil umquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius tem- a.
poris, cum a patria perniciem depuli: quid? me huic male-
dicto utrum non respondere, an demisse respondere de-
cuit? Ego vero etiam reipublicæ semper interesse putavi, 94
me illius pulcherrimi [64] facti, quod ex auctoritate senatus,
consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem,
splendorem verbis dignitatemque retinere: præsertim cum
mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera
mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, [65] ju-

nutii conjectura, *ultima*. sed et hoc durum. Dixit et Tacit. XV, 2. *vires intimæ* i. e. summæ.

62 *gesta*] Hoc verbum mihi semper suspectum fuit, pro *gesta* scribendum *gestam*. literam ultimam absorpsit prima sequentis. Ita omnia bene se habent: *qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior*, *gestam* (int. a Scipione, interfecto Graccho)—*defendit*. Res est ita evidens, ut sic rescribere non dubitarim.

63 *Non tam insolens* &c.] Clodius respexisse videtur eo, quod Cicero se *servatorem urbis* dixerat, et in area domus suæ, Minervæ, Urbis custodi, signum posuerat. Ceterum locum sanum esse puto, et ironice hæc dicta. Clodius insolentiam objecerat, Cicero multo magis se indoctum dicit, quod Minervam sororem suam dixisset, de Clodii scilicet criminatione. Sic et Olivetus. Libri quidam scr. et edd. *non tam ineruditus*. alii, ut Guelf. ed. Vict. *non tam eruditus*. illud recepit Grævius. Male. Ita *quod* esset pro *ut*, quod latinitas Ciceronis non patitur.

64 *facti, quod—gessissem*] Insolens est hæc forma.

65 *jurato dicere*] Nempe in depo-

rato dicere fas fuisset. Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis deside-
95 ratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est. objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit, et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse?
36 turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim umquam de me dixi sublatius, asciscendæ laudis causa potius, quam criminis depellendi:) dico
96 igitur, et quam possum maxima voce dico: Cum omnium perditorum et conjuratorum [66] incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicæ reliquias; si victus essem, nullas futuras. quod cum judicassem: deflevi conjugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitu-
b. dinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam [67] concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interiissem, nullo
97 modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum [68] a tot rerum tanta varietate divellerer: quas

nendo Consulatu, cum Metellus nihil nisi jurare jussisset, ubi populus juravit, verum jurasse Ciceronem, cum, se remp. conservasse, jurasset.

66 *incitata vis*] Sic Mss. plerique et edd. vett. In duobus, sed bonis, Gruterus reperit *incita:* sed id poëticum est et recte repudiatum a Grævio. *Concitus* quidem apud prosaicos reperitur, sicut et *concitor:* sed non *incitus*. Per compendium excidit syllaba, ut infra in *prætextatos*, ubi omnes scripti habent *prætextos*.

67 *concidere*] Sic edidi cum Hotom. et Lambino. Mss. et edd. vett. *condere*, pauci a Grutero inspecti *concedere*. Neutrum sensum habet. *Condere* est e compendio. Manifeste Cicero lusit in *concidere* et *occidere:* quæ concidunt, rursus erigi et restitui possunt; quæ occidunt, plane pereunt. πίπτειν πεπτωκυῖαν ἀναστῆσαι vel ἀνορθῶσαι etiam Græci. Statim ipse Cicero: *me jacentem excitari posse*. Rem ita evidentem putavi, ut sic corrigere ausus sim.

68 *a tot rerum tanta varietate*] Miror hic neminem hæsisse. Quid est *divelli a tot rerum tanta varietate?* Non *varietas* inest in *tot rebus?* Cicero scripsit *suavitate* vel *caritate*. hoc verius et efficacius. Vix abstinui manum a correctione textus. *Rerum*

idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu comme-
morare possum: infitiari me esse hominem, et communem
naturæ sensum repudiare? Tum vero neque illud meum
factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempubli-
cam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa re-
liquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi du-
ritiam, sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit, stupo-
rem potius, quam virtutem putarem. Suscipere tantos 37
animi dolores, atque ea, quæ capta urbe, accidunt victis, 98
stante urbe, unum perpeti, et jam se videre distrahi a com-
plexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ deni-
que causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani
beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis
gradu, videre [69] prætextatos inimicos, nondum morte com-
plorata, arbitria petentes funeris: hæc omnia subire con-
servandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non
tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuo-
rum ac tui, quam communis humanitas postulat: ea laus
præclara atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara
ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa deserit,
nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat:
qui autem ea relinquit, reipublicæ causa, a quibus cum p. 233.
summo dolore divellitur, ei patria cara est: cujus salutem a.
caritati anteponit suorum. Quare, disrumpatur licet ista 99
furia, [70] [atque] audiat hæc ex me, quoniam lacessivit.
[71] Bis servavi, ut consul togatus armatos vicerim, privatus
consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum
tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate, et
senatum, et omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste
vidi: posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et
omnes mortales, et privatim, et publice judicarunt, sine
meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro judicio contine- 100

caritas eleganter pro rebus caris, ut Liv. XXIV, 5. *Hieronis caritas* pro *Hiero carus*.

69 *prætextatos inimicos*] Non sine vi usus est hoc epitheto. nempe in funere et luctu prætexta deponitur: hi Consules, arbitria funeris petentes, prætextati sunt, et insultant funeri Ciceronis. Sic post e contrario commemorat, se senatum &c. mutata veste vidisse.

70 *atque audiat hæc ex me*] Offendit me *atque*; idque puto esse ab interpolatore, qui hoc cum *disrumpatur* connectendum putabat. Sed hæc talis sententia, *disrumpatur licet*, solet absolute et in parenthesi dici. Quid autem est *audiat licet?* Itaque saltem uncis inclusi *atque*.

71 *B. s. ut consul—cesserim*] Hæc corrupta esse videntur multis viris doctis. Sententia quidem aperta est. Dixit se servasse primum consulem togatum, victis armatis, deinde privatum, cum Coss. armatis cesserit. Sed forma verborum est vitiosa. Lambinus sic conformabat locum: *et cum consul togatus armatos vici, et cum privatus consulibus armatis cessi.* Cicero sane sic eleganter et suo more dicere poterat: sed mutatio nimis dura videtur. Lenius fuerit addere *ita* post *servavi.*

tur. Nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod
in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus,
sententiisque fecistis; video me plane ac sentio restitutum.
sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam
monumentum præbet inimico doloris mei, sceleris sui,
publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius,
quam pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea
totius urbis domus est mea, pontifices: in qua si manet il-
lud, [72] non monumentum [urbis], sed sepulchrum, inimico
nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam
habitandum in ea urbe, in qua tropæa et de me et de re-
38 publica videam constituta. An ego tantam aut animi duri-
101 tiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus
urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties
judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam, non
ab inimico meo, sed ab hoste communi, [73] et ab eodem ex-
structam et positam in oculis civitatis, ne umquam conquie-
b. scere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appeten-
tis, domus est complanata. Ecquid aliud? æquum accidisse
Melio populus Romanus judicavit: nomine ipso Æquime-
lii, [74] stultitià pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob
eandem causam eversa: atque in eodem loco ædes posita
Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ pu-
blicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine
loci notaretur. M. Manlius, cum ab adscensu Capitolii
Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii
sui gloria: regnum appetisse est judicatus: ergo ejus do-
mum eversam duobus lucis convestitam videtis. Quam igi-
tur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam
pœnam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo
102 ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor conju-
rationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar? Hanc
vero, pontifices, labem turpitudinis et inconstantiæ poterit
populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis prin-
cipibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum

72 *non monumentum urbis*] Verbum *urbis* suspectum est mihi. Quid enim est *monumentum urbis*, quid *sepulcrum urbis?* E proxime superiori versu huc tractum est temere. *Monumentum* absolute dicitur sæpe: hic autem ludit venuste in monumenti et sepulcri verbis. v. Clav. in h. v.

73 *et ab eodem exstructam*] Lambinus excidisse putabat *ædem*. Alii putant *domum* intelligi. Bene. Nam sic et post dicit, ut c. 58. Sed quomodo domus illa dicitur exstructa, cujus area visebatur? Arbitror esse intelligendum hoc de iis, quæ in area domus vastatæ posita sunt, ut porticu, de quibus post dicit. Sic *exstrui caput* dicitur apud Juvenalem: *mensa exstrui epulis* mox apud nostrum c. 39. Melius quidem nil occurrit.

74 *stultitia pœna*] Hoc quidem verum esse non potest. Lenissima correctio est Hotomanni, corrigentis *stultitiæ*: quamquam lenius, quam pro re, verbum videtur. Grævius scribi vult: *n. ipso Æquimelii Melii pœna compr. est.* Libri ita sunt corrupti, ut nihil certi extricari possit.

domo Fulvii Flacci ad memoriam pœnæ publice constitutæ
conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho
contra salutem reipublicæ fecerat, et senatus sententia est
interfectus, et ejus domus eversa et publicata est: in qua
porticum post aliquanto Q. Catulus de mánubiis Cimbricis
fecit. Ista autem fax ac furia patriæ, cum urbem, Pisone
et Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eo-
demque tempore et clarissimi viri mortui monumenta de-
lebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat:
ut, qua pœna senatus affecerat eversorem civitatis, eadem
iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti
custodem patriæ judicassent. Hanc vero in Palatio atque 39
in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris 103
tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, ca- p. 234.
lamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad me- a.
moriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro
amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis,
non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris
disturbare cuperetis. nisi quem forte illius castissimi sacer-
dotis superstitiosa dedicatio deterret.

O rem, quam homines soluti ridere non desinant: tri- 104
stiores autem sine maximo dolore audire non possint! Pu-
bliusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem
eripuit, is in meam intulit? hunccin' vos, qui estis antistites
cæremoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum
publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc au-
dire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen
horret? res omnes humanas religione vestra contineri pu-
tat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt,
summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abu-
titur? Ex isto ore, religionis verbum excidere aut elabi
potest? [75] quam tu eodem ore, accusando senatum, quod
[76] severe de religione decerneret, impurissime tæterrimeque
violasti. Adspicite, adspicite, pontifices, hominem reli- 40
giosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontifi- 105
cum,) monete eum, modum quendam esse religionis: ni-
mium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse
fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod
alienæ domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis
imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari,
nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem
umquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata co-
luerunt, et publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium b.

75 *quam tu*] Sic pro *cum tu* cum Lambino rescripsi: nisi quis malit in fine corrigere *violaris*, intellecto *religione*.

76 *severe de relig. decerneret*] Nempe, cum Clodius sacra polluisset.

Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, [77] qui cæcus est factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari: cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse?

106 Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, aras, focos, deos penates, subjectos esse libidini tribuniciæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sem-
41 piterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religi-
107 onibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, [78] una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam
p. 235. domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos
a. immortales existimatis, cujus labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et eversam [79] per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immi-
108 grare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione præ-

77 *qui cæcus est factus*] Intellige Metellum, qui, Palladium cum e flammis ardentis templi Vestæ eripuisset, cæcus factus est. Is materno genere erat propinquus Clodii. Sic bene Grævius.

78 *una justa illa rogatione*] Hoc vitiosum esse nemo dubitet. Lambinus corrigit *universa illa r.* nullo sensu: Gruterus *ista illa r.* deleto *una*: non melius. Quid *si injusta illa*? ita *vir bonus* bella ironia subjicitur. *dominum se—voluisset*, pertinet ad cetera bona, quæ diripienda dedit consulibus.

79 *per vim hominis*] Vitiose. *per vim* locum hic non habet, maleque e Mss. duobus illatum est a Grutero. Edd. omnes, et Mss. alii: *per unius*: quod restituit Grævius. Sed id sane friget. Puto Ciceronem scripsisse *per istius*. Interea veterem lectionem servavi.

dæ, [80] societatis, emtionis, contaminaverunt, [81] nullius neque privati neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulcra Libertas, deos penates et familiares meos lares expulit, [82] ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, 109
quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo 42
magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

At quæ dea est? Bonam esse oportet, [83] quandoquidem 110
est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum [84] hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et con- b.
sularem, et singulari bonitate, et modestia præditum (quem satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Romano a pedisequis conculcari juberes: cum [85] indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cum [86] forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, et miserrimæ populi Romani servitutis? Eumne po- 111
tissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? At unde in- 43
venta est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. ejus non longe a Ta-

80 *societatis, emtionis*] Hæc si vera, conjungenda essent cum *prædæ*, ut esset societas emtæ prædæ. Sed forte ista duo verba sunt a glossatore; verbumque *societatis* interpretatur *contagionem; emtio* autem *prædam.*

81 *nullius neque privati* &c.] Non, quod eo nomine in judicium vocati sint; nam id factum non est; sed quod per alias caussas rei facti et damnati.

82 *ut a te ipsa—collocaretur*] Sic edd. pr. et Mss. plerique. Male Gruterus e duobus dedit, *ut te ipsa collocaret:* nam hoc factum non est. Diserte enim ante dixit, Clodium dominum ædium fieri non esse ausum.

83 *quandoquidem*] Mss. quidam, etiam Gu. et edd. quædam vett. *quoniam quidem.* Grævius suspicatur *quæ quidem.* parum refert.

84 *hunc clarissimum virum*] M. Lucullum intelligit P. Manutius. Recte, v. c. 51.

85 *indemnatum*] Ad Ciceronem pertinet.

86 *forum—possideres*] Grævius malit *obsideres.* eleganter. Sed et illud rectum. alibi est *tenere forum,* quod est *possidere.*

nagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc [87] quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. Etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, et communibus locis, tota e Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa, [88] sane
112 frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, [89] interversa ædilitate, a L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modo [90] eadem prima littera competitorem habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum [91] magis istorum, quam publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? hæc me
p. 236. domo mea pellet? [92] hæc ultrix afflictæ civitatis, reipu-
a. blicæ spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memo-
113 riam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa et quotidie majora præmia in republica fore putabas? [93] negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent; quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent.
114 Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum

87 *quidam homo nobilis*] Appius Claudius, frater Clodii, qui ædilis fieri cogitabat, sed factus non est, quia post maluit prætor fieri.

88 *sane frugaliter*] Sine impensa, omnibus per fraudem et vim ablatis.

89 *interversa ædilitate*] Quomodo *interversa*, cum ipse sua sponte petitionem omiserit et se ad petitionem præturæ contulerit? An legemus *intermissa?* pro *prætermissa;* quia ædilitatem in ordine magistratuum petendorum omittere volebat.

90 *eadem pr. l. comp.*] Valde h. l. torquent, aut semet ipsos viri docti. Manutius refert ad tabulas publicas, earumque corruptelas, mutatis ceteris nominis literis. Pertinet sane ad fraudem, sed, ut opinor, tabellarum in suffragiis, in quibus tantum prima litera candidati scriberetur, quem quisque crearet.

91 *magis istorum*] Claudiorum fratrum, hominum libidinosorum.

92 *hæc ultrix afflictæ civitatis*] Quomodo sic dicatur illa Dea, non intelligo. Immo *victrix* fortasse legendum, quod passim cum *ultrix* commutatum est: *victrix* illa dicitur eleganter, quæ quasi de afflicta civitate triumphat, quo modo illud verbum et alibi dicitur. Nisi vero aliud verbum in eo latet, quod respondeat *spoliis*, ut *civitas* respondet *reipubl.*

93 *negabas fas esse*] i. e. fieri posse, quod id sc. nimis nefas esset. vid. Or. in Sen. p. Red. c. 4.

manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum [94] diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta 44
quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iste num- 115
quam aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Sejo contendit, [95] ut sibi do- b.
mum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. [96] Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope 116
tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit. [97] causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret et venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere. posuit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ, quam reliquit: [98] quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen

94 *diceret — responderes*] Debebat esse *dixisset—respondisses.*

95 *ut Q. Postumius sibi*] *Q. Postumius* recte delevit Grævius, qui id in Mss. Fr. Dresd. non reperit, nec est in Guelf. itemque nec in edd. W. Junt. Ald. P. Manut. &c. Victorius primus dedit. ante in R. Br. 1480. Med. erat *Q. Vesteius:* sed ante est *atque severe contendit.*

96 *Aff. Postumius*] Dedi *Postumus* ex edd. quibusdam vett. cum P. Manutio. Id est cognomen Seii, non *Postumius.*

97 *caussa fuit*] Quæ *caussa?* nihili est hoc, nec sensum habet. An scripsit *ea*, quod pro compendio *c̄a*, ut scriptum est in Ms. Guelf. acceptum? Sensus est: ea, decima pars, habuit ambulationem et porticum et simulacrum.

98 *quem in numerum* &c.] Hæc non intelligo.

45 dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

117 Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat
p. 237. enim auctoritatem in uno. quæ est in his omnibus: sed ta-
a. men auget et ætas et honos dignitatem. opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peri-
118 tiores vetustas facit. Quis ergo affuit? [99] Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. sin autem scientia est quæsita: quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique [100] adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit,
119 mater coëgit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. [1] Ergone pontificem putatis, si is postem tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? [2] At istæ dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a majoribus nostris

99 *Frater uxoris meæ*] Pinariæ sc. v. Perizon. Animadv. hist. c. 5. p. 200.

100 *adolescentem qu.*] Lambinus addi volebat *scientem*. Ego intelligo *alium*, quod, ut ap. Græcos ἄλλος, interdum omittitur.

1 *Verbone pontifices — consecrare posse*] *Verbone pontifices* habent omnes edd. pr. præter W. quæ habet *Ergo me*, vitiose pro *Ergone*. Eædem omnes *consecrari*. Primus Victorius *consecrare*, forte vitio operarum. P. Manutius 1540. edidit *verone* per conjecturam. Viri docti conjecere *Verbone pontificis*. Sed Grævius in Mss. suis reperit *Ergone*, quod et Ms. Guelf. habet, item *consecrari*. Et hoc recepit Grævius. Ego anceps diu hæsi. *Verbone* verum esse non potest, quia id statim post est, *si aliquid dixerit*. *Pontifices* porro verum esse non potest. nam præterquam quod *is* non habet, quo referatur; nam ad superiora referri non potest, quia hic non est de illo pontifice Clodiano sermo, sed de toto genere; mox præcessit *pontifices*, et frigide repetitur. Puto ergo scribendum: *Ergone pontificem putatis— consecrare posse?* aut *Ergo per pontificem—consecrari posse*, quia in *consecrari* omnes Mss. et edd. veteres consentiunt. Mox est *per pontificem dedicare*. Interea illud recepi, in quo una modo litera a me est.

2 *An ista*] Recte Grævius corrigit *At istæ* &c. Nexus orationis ita postulat.

constitutæ sunt. Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim jam 46
deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui 120
respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum b.
ejus per pontificem dedicarit: id, vos [3] ista auctoritate constituetis, ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille [4] clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, et pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis 121
dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ, etiamsi scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. ibi enim postis est, ubi templi aditus est et valvæ. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando: simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

Quamquam quid ego de dedicatione [5] loquor? aut quid 122
de vestro jure, et religione contra, quam proposueram,
disputo? Ego vero, si omnia sollemnibus verbis, veteribus 47
et priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cum tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam tæterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres: domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, 123
pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, et verba, ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus [6] priscis, et

3 *ista auctoritate*] Sc. consecrationis a pontifice factæ.

4 *clarissimus tribunus pl. p. f.*] Sic cum Grævio edidi, deleto *vir* post *clar.* quod ab omnibus Mss. et edd. pr. abest.

5 *loquor, aut—disputo*] Sic scribendum esse mea sponte vidi, non *loquar aut disputabo*, ut est in vulgatis: nam in hac forma semper utitur Cicero tempore præsenti. Et jam erat disputatum, ut futuro locus non esset. Reperi deinde in Guelf. *disputo*.

6 *priscis et pæne solemnibus*] Lambino videbatur legendum *plane*. Tale quid sane res desiderat. Suspicabar *bene solemnibus*, quia in libris veteribus scribitur *pene*.

p. 238. pæne sollemnibus, bona civis cujuspiam consecrarit, non va-
a. lebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis [7] veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et cla-
124 rissimo viro? Certe non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quodsi tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul [8] reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam
48 urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto
125 Gabinium: Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit. quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, [9] quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio [10] nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum [11] obtestatio tibicinis? quid foculus, quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum ti-
b. morem quid voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, et, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando?
126 Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides, pœnam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus et egestatem reli-

7 *veterum temp.*] Mss. Gruteri *perveterum.* sic et Gu. Mox pro *religioni* Mss. Fr. Dresd. Gu. qui et *religarit* habet, *religionibus*, ut et ed. W. Junta &c. Id aut recipiendum (excidit ultima syllaba casu) aut *religione* scribendum. nam *religione obligare* dicitur, non *religioni.* ut supra 40. extr. et c. 51. *religione devincire.* Itaque dedi *religionibus.*

8 *reip. sanguinem—visceribus ærarii*] E pecunia publica, in ipsis ærarii angustiis.

9 *quibus—recusares, alios everteres*] Durius hoc est, ob duplicem constructionem. Hotomannus putabat, *uti recusares:* sed ita non fit mollius.

10 *nullum habet jus*] *Jus* aberat Ms. Lambini, abest et Gu. et ed. Rom. Br. Potest e superioribus intelligi. sed est durius. quomodo *consecratio* et *dedicatio* differant, v. in Clave in *Consecratio.*

11 *obtestatio tibicinis*] v. Clavem in *obtest.*

quæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas injuria potuit accidere: id in me infirmas? et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, 127
habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur 49
loqui? discite orationem, pontifices, et vos flamines: etiam tu, rex, disce [12] a gentili homine: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, [13] et quis dicit, et quid, et quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus præfecerat? Video enim esse legem veterem tribuniciam, quæ vetet, injussu plebis ædes, terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum do- 128
micilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri,
[14] non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator p. 239.
agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, quæ a.
religionem afferrent, [15] [ipso] si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse: non repugno. sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas consecrares: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrúm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papi- 50
ria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris ædibus, ac [16] non de publicis templis. [17] Unum

12 *a gentili homine tuo*] *Homine* aberat a Mss. Grævii, nec est in Gu. item edd. ante Victorium; quæ tamen omnes hic sunt vitiosæ. Victorius quidem non inseruit *hominem* sine libris bonis, nec tacuisset Gruterus, si non reperisset in libris suis. At *tuo* factum est e lectione vitiosa *at tu* in edd. vett. et Mss. Id itaque delevi. nam alterutrum quidem vitiosum est.

13 *et quis dicit* &c.] Scribendum est *dicat*.

14 *non ita, ut nostra*] *Ita* mihi suspectum est.

15 *ipso si loco e. c.*] Mss. quidam, etiam Gu. et ed. W. *ipsi*. Grævius utrumque vitiosum ac delendum putat. recte. *loco* est, ubi recte fieri potest.

16 *non de publicis templis*] Omnia templa sunt publica; sed addidit, ut responderet *nostris*. *non de publicis templis*, quorum consecratio lege populi mandatur. exempla sunt apud Livium.

17 *Unum verbum consecrationis*] Aliquid in tua lege esse de consecratione tibi mandanda et per te facienda, ut eam tu potestatem a populo accepisse videare

ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex
129 est, ac non vox sceleris, et crudelitatis tuæ. Quodsi tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non [18] syngraphas cum Byzantiis exsulibus et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, [19] si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, [20] fœdera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, [21] imperia adscribebantur novæ juventuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperii, interficiendo consilia inibantur, senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunicia teneretur. Hæc cum tot, tantaque agerentur: non mirum est, præsertim in furore animi et cæcitate, multa illum et te fefellisse.

130 At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis, in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico
b. collocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum curiamque Concordiæ de-
51 dicaret. Quæso, pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ de-
131 dicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis,

18 *syngraphas cum exsulibus* &c.] Paciscebatur cum iis pecuniam, pro qua Clodius eos lege restitueret. *cum legatis regiis*, ut reges a pop. Rom. appellarentur, cum senatus nollet, ut patet e seqq. et pro Sext.

19 *si minus re, at verbis legitimis*] Non tu quidem vere jus accepisses istorum faciendorum, quia tota lex est vitiosa, at verbis tamen, quia in lege scriptum esset, ut tu consecrare mea bona posses.

20 *fœdera feriebantur provinciarum*] Grævius in his sine caussa hæret, et interpungit post *feriebantur*, cetera corrupta putat. *fœdera provinciarum* facta sunt cum Gabinio et Pisone, quæ et supra commemorata sunt, fortasse et cum aliis, qui opimas provincias expeterent.

21 *imperia adscribebantur novæ juventuti*. Hoc non intelligo. nec conjecturis aliquid expeditum est. Et libri valde variant.

sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici
consilii religione Concordiæ devinxisset. Tu cum ferro,
cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus
copiis perditorum, [22] absentis exercitus terrore et minis,
consulum societate et nefario fœdere, servitute oppressam
civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis [23] ad
ludibrium pudicitiæ, quam ad simulationem religionis. Ille
in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedica-
bat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac pæne
ossibus simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ,
collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad 132
quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut pian-
dum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen
instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum
delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam p. 240.
atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdo- a.
tes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhi-
bendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus
est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo
dedicationem communicares? quorum quidem tu non con-
temsisti, sed pertimuisti dignitatem. An tu auderes quærere 52
ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio
atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus
ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, pri-
mum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis ejus,
cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia
tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis atque
imperii conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda et
perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum 133
dedico domum Ciceronis, [24] ut mihi præeatis, postemque
teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia sin-
gulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum
te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque
auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perter-
ruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo,
[25] atque in patriæ parricidio et scelere. Quæ cum videres, 134

22 *absentis exercitus terrore*] Cæsariani, ut supra dictum.

23 *ad ludibrium impudentiæ*] Sic edd. omnes et Mss. noti. Sed Gruterus memorat, qui repererint *pudicitiæ:* et in Pal. nono fuisse *impudicitiæ.* Itaque edidi *pudicitiæ;* nam evidens est, hic esse debere nomen rei bonæ, ut post *religionis.* mala res non ludibrium fieri potest, sed res bona. Pertinet eo, quod libertatis illud signum erat meretricis simulacrum.

24 *ut mihi præeatis*] int. verba, carmen dedicationis, quod est Pontificis. At *postemque teneatis* quomodo dicitur? cum satis constet, postem teneri non a pontifice, qui stat ad foculum et præit verba, sed a consecrante et carmen pontificis pronuntiante. Debebat esse *postem tenenti.* Sed tamen et post pontifex dicitur *postem tangere*, nescio, quomodo.

25 *atque in patriæ parr. et scelere*] Dupliciter *interesse* struitur: utraque ratio recta; sed tamen est durius, eodem in loco dupliciter strui verbum

tum te ad tuum affinem, non delectum a te, sed relictum a ceteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus [26] ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in [27] vivi, et jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: [28] qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, pœnamque hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque præberet: [29] aut,
b. si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum univer-
135 sis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret?

53 Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi
136 pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret; [30] non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello, consulibus,

idem. Suspicatus sum, delendum esse *atque*. nisi totum est a glossatore *furoris*.

26 *ab illis* &c.] Nempe *Pinariis*, quorum nomen ille affinis Clodii habebat, ut supra vidimus, et fortasse se ex illo genere ortum ferebat.

27 *vivi et jam sp.*] Lambinus corrigit *etiam tum*. bene, ut opinor. nam *et jam spirantis* post *vivi* absurdum est. Et sunt Mss. hic vitiosi. Guelf. habet *ut in vim jam spirantibus capitibus caput suis m. imp.* a quo non multum abit ed. W.

28 *qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, pœnamque*] Sic hunc locum correxi e Ms. Guelf. et edd. R. 1480. Br. Med. Junt. in quibus totidem literis ac verbis hæc sunt: idque sensus et series orationis requirit. et sic volebat Pantagathus corrigi: nec difficile erat correctionem reperire. Vulgo est: *qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc* &c.

29 *aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus*] Sustuli vitiosam interpunctionem post *aliquid*. Pro *perfecit* Ms. Guelf. habet *perfecerit*. bene, opinor.

30 *non videri ea r. p. d.*] Quia præcedit *signum*, aut *id* legendum, aut *ea* delendum videatur. Si est a Cicerone, refertur ad id, quod supra dixerat c. 51. voluisse signum Concordiæ, curiam ei Deæ dedicare: ut *ea* referatur ad signum et ad curiam.

aram, et ædiculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, injussu populi dedicasset, sacrum [31] non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia [32] senatus sustulerit, ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita senatusconsultum. SENATUSCONSULTUM. Videtis- 137
ne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sa- p. 241. a.
crum esset? et ut, si quæ essent incisæ aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in [33] templo inaugurato prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum. tu, procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicæ tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, [34] reipublicæ tantum nomine contaminaris: in civis hujusce ædibus, et in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletæ reipublicæ collocaris, [35] ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, [36] sublatoque Q. Catuli nomine incideris: id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam?

At si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas 138
fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse? Dixi a principio, nihil 54
me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito

31 *non videri esse*] Grævius *esse* deleri volebat, quia in hac formula nunquam additur. Quia in optimo Ms. S. Victoris non fuit, teste Grutero, delevi.

32 *senatus sustulerit*] Non bene convenit verbum *sustulerit*. sensus requirit *gesserit*, *curarit*, aut simile quid. non enim videtur ad signum referri, sed ad totam actionem ejus rei, ut e seqq. patet.

33 *templo inaugurato*] In curia, quæ sæpe templum ap. Ciceronem dicitur. *Inaugurato* redundat: nam in *templo* intelligitur, qui est locus inauguratus: sed addidit æquandæ orationis caussa, quod statim post est *loco augusto*, nempe sub saxo sacro, ut supra dixit.

34 *reip. tantum nomine*] Quorsum hic *tantum* valeat, non video. An *tantum non nomine c.* Grævius recepit *tamen*, ut habent edd. quædam vett. Sed id valde friget: nec habet, quo referatur.

35 *ad equitum notam*] In equitibus hic merito hæsit Lambinus. Conjecit *ejus*, sc. reipublicæ. non placet. aliud hic latet, quod in mentem non venit. *ad temporum notam* alibi est: simile quid et hic esse debet.

36 *subl. Catuli nomine incideris*] Nempe, quia jam non Catuli, sed Clodii porticus erat. Grævius excidisse putat *tuum*; immo *tuo*: refertur enim oratio ad *quod*: *tu—quod—dirueris—contaminaris—collocaris—incideris*.

jure pontificum, dicturum. quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici,
139 [37] quid præcipi, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimis pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invi-
b. diam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset: tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque
55 mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum
140 est ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus obscœnis, idemtidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somnis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis prædonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram
141 nefarie consecraret? Non potuit ullo modo (quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, et magistro, qui cogeretur docere,
p. 242. antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum
a. immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes

37 *quid præcipere, quid tangi*] Primum *præcipi* debet esse, ut simile sit ceteris: idque quia est in Ms. Gu. recepi. Sed idem non habet *quid tangi*, ut nec in suis reperit Grævius, absque et ab edd. quibusdam vett. Et id sane intelligi potest in *teneri:* quia tamen et supra verbo tangendi usus est, non moverim loco.

immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

Quæ cum ita sint, pontifices, revocate jam animos ve- 56
stros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rem- 142
publicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero
causa solis vestris cervicibus sustinetis. [38] Vobis universi
senatus perpetua auctoritas, [39] cui vosmetipsi præstantissi-
mi semper in mea causa præfuistis; vobis Italiæ magnifi-
centissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis
campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos
principes atque auctores fuistis, vobis omnes societates,
omnes ordines, omnes, [40] qui aut re, aut spe denique sunt
bona, omne vobis erga meam dignitatem studium, et judi-
cium non modo commissum, verum etiam commendatum
esse arbitrantur. Denique ipsi dii immortales, qui hanc 143
urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gen-
tibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse rei-
publicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum re-
ditus et gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potesta-
tem judiciumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifi-
ces, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in b.
diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissi-
mis manibus tecta sedesque convellit: ducibusque consuli-
bus, tamquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerri-
mi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii pe-
nates ac familiares mei, per vos in meam domum mecum

38 *Vobis univ. senatus &c.*] Hæc periodus non bene cohæret, estque structura ἀνακόλουθος. Nam quod est in fine *arbitrabuntur,* non convenit primis. Ceterum Grævius bene hoc corrigit *arbitrantur*, ex quo *arbitrabantur*, ut habent libri quidam, etiam Gu. et *arbitrabuntur* factum.

39 *cui vosmetipsi præstantissimi s. &c.*] *Præstantissimi* vitiosum esse, qui attenderit, facile sentiet, sensitque Manutius. Latere tamen in eo aliquid videtur. Quidam correxere *præstantissime*, probante valde Grævio. Mihi non placet. Sensus est: in quo vos semper in primis participes consiliorum de salute mea fuistis, et meam causam egistis. v. Clav. in *præesse.* An Cicero scripsit *præsentissime?*

40 *qui aut re aut spe—boni*] Non intellexere hoc viri docti, qui conjecere *specie. re boni sunt*, qui bene de republica sentiunt, quia in ea habent multum boni, rem familiarem, honores &c. *spe boni*, qui possunt sperare, se quoque divites, honoratos fore. Et aliis locis ista duo in bonis civibus Cicero conjungit, malos autem fere nullam rem, nullam spem habere, ut pro Sextio et alibi. Sed Ms. Gu. habet *bona:* quod melius puto. Sallust. Catil. 21. *neque res neque spes bona ulla.* ubi v. Cort. Ibid. 20. *res mala, spes multo asperior.* Similia sunt apud Ciceronem, ut *neque in re, neque in spe bona esse.*

57 erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter be-
144 neficia populus Romanus Optimum, propter vim Maxi-
mum nominavit, teque, Juno regina, et te, custos urbis,
Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis
laborum exstitisti, precor ac quæso: vosque, qui maxime
me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc
mihi proposita est contentio, patrii penates familiaresque,
qui huic urbi et reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quo-
rum ego a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam
flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sa-
cerdotes ab hominum amentia, furore et scelere defendi:
cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut
sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio
145 commisceri. ut, si in illo pæne fato reipublicæ objeci meum
caput pro vestris cærimoniis atque templis, perditissimo-
rum civium furori atque ferro: et, si iterum, cum ex mea
contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos
sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac
meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tem-
pore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis om-
nibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogita-
tione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium
laborassem; tum mihi republica aliquando restituta liceret
frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent; ut
p. 224. perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego
a. devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus,
146 tum denique convictam esse et commissam putabo. Nam
nunc quidem, pontifices, non solum domo, de qua cogno-
scitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus.
Urbis enim celeberrimæ et maximæ partes adversum illud
non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem
cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendum-
que esse videatis: nolite, quæso, cum, cujus reditu restitu-
tam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis orna-
58 mentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. Non
me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopula-
tio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis cru-
delissime capta permovet: caduca semper et mobilia hæc
esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunæ et tem-
porum munera: quorum ego non tam facultatem umquam
et copiam [41] expetendam putavi, quam et in utendo ratio-
nem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum

41 *extendendam*] Hoc Gruterus revocavit e Mss. et edd. pr. Ed. Junt. prima *expetendam* dedit, quod exemplum omnes deinde, Aldus, Vict. P. Manutius &c. secuti sunt: eamque lectionem restitui, quia altera plane abhorret a sequentibus, quibus tamen id verbum commune est: sensit etiam Grævius.

propemodum jam est definita [42] moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostræ memoriæ, relinquemus. domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quam eversa, carere sine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis esse: quæso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

42 *moderatio rei fam.*] Dixit pro modo et magnitudine. Sensus est: Ego jam tantum habeo, quantum mihi satis est ad usum vitæ meæ.

M. TULLII CICERONIS

DE

HARUSPICUM RESPONSIS,

IN SENATU

ORATIO, TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Exaudito in agro propinquo et suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, et horribili armorum fremitu, perterrita tam novo tantoque motu civitate, senatus, ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis, haruspices, Etrusca vetere disciplina instructos, et interpretandi peritos, consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt, scriptaque senatui dederunt: Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, diis cœlestibus:

Ludos minus diligenter factos, pollutosque:
Loca sacra et religiosa, profana haberi:
Oratores contra jus fasque interfectos:
Fidem et jusjurandum neglectum:
Sacrificia vetusta, occultaque minus diligenter facta, pollutaque.

Monere deos immortales, ne per optimatum discordiam dissensionemque patribus principibusque cædes periculaque creentur, au-

xilioque deminuti deficiantur, quare ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat:

Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur.

Octo sunt hæc haruspicum responsa: quorum ex illo, loca sacra et religiosa profana haberi, Clodius Ædilis cur. in concione dixit, in ea causa domum esse Ciceronis; quam a se consecratam, profanam haberi. inde sumta Cicero occasione suæ domus defendendæ, invidiaque liberandæ, hanc orationem habuit in senatu, in qua, post expiatam ædium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est invectus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quodsi quid calamitatis reipublicæ impendeat, ejusdem sceleri furorique tribuendum. Nam quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira deorum immortalium, Ludos minus diligenter factos pollutosque; *non posse Ludos ullos, nisi Megalesia significari, quæ Clodius Ædilis fecerat, pollueratque servorum multitudine in scenam immissa; cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere solerent. De locis sacris religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet, diciique, suam domum tribus judiciis esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Seio interfecto, teneat, in ea sacellum, aras fuisse. in eadem causa ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianæ sacellum in Cæliculo sustulerat, et Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, incenderat, inædificarat, oppresserat. In tertio responso,* Oratores contra jus fasque interfectos, *notari. ait, scelus Clodii et Pisonis: quorum ille Theodosium Chium, legatum a libera civitate missum, sica percutiendum curaverit, hic Platonem ex Orestide, libera Macedoniæ parte, cum ad se legatus venisset, crudelissima nece affecerit. Quarto,* Fidem et jusjurandum neglectum, *designari judices illos, qui manifesto incestus crimine Clodium contra fidem ei jusjurandum absolverant. In quinto,* Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque, *facile Clodii culpam agnosci, qui sacra Bonæ deæ, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluisset. Sextum, ad Clodium ex parte quadam spectare, quia discordiam optimatium moliretur; ex alia parte ad optimates ipsos inter se dissidentes. Septimum,* Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur, *distribuitur in Vatinium et Clodium. repulsam enim tulerat Vatinius in petitione ædilitatis: deterrimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, deos immortales, patriam læsisset.*

1 HESTERNO die, Patres conscripti, cum me et vestra di-
1 gnitas et frequentia equitum Romanorum, [1] quibus senatus dabatur, magnopere commosset: putavi mihi reprimendam esse P. Clodii [2] impudicam impudentiam, cum is publicano-

1 *quibus senatus dabatur*] Ad defendendam causam contra Syros, quorum vectigalia conduxerant, et qui adversus eos querimonias ad senatum detulerant.

2 *impudicam impudentiam*] Facile est, intelligere quo spectet epitheton *impudicam*: sed tamen ab hoc loco est alienum, ut opinor. Suspicatus sum *impunitam*, i. e. effrenem, ut Or. I, 52. *impunita libertas.*

rum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaque hominem furentem exsultantemque continui, simulac periculum judicii intendi: [3] duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris
ferociamque compressi. Attamen [4] ignarus ille, qui consu- 2
les essent, exsanguis atque æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpissem: cepi equidem fructum maximum, et ex consurrectione omnium vestrûm, et ex comitatu publicanorum. sed vecors repente [5] sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; et simulac Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pæne limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Cujus ego de effrenato et præcipiti furore quid dicam? [6] haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, [7] in facto ipso, a gravissimo viro, P. Ser-
vilio confectus ac trucidatus. cujus si etiam vim et gravita- p. 244.
tem illam singularem, ac pæne divinam, assequi possem: a.
tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit [8] inimicus, quam ea, quæ collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui he- 2
sterno die dolore me elatum, et iracundia [9] longius prope 3
digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. Ego enim, patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis

3 *duobus inceptis verbis*] i. vix, nondum plane pronunciatis: sententia bona; sed modus loquendi durus. Ipsa forma orationis non satis placet, nec sine vitio eam esse puto.

4 *ignarus ille, qui consules essent*] i. e. non tales, quales habuisset Pisonem et Gabinium, ut posset tales minas jactare impune.

5 *sine suo vultu*] Bene *suo*, i. e. feroci illo et minaci, qui esse solebat. mox Grævius ex edd. pr. *simul ad Cn. L. adspexit.* non bene. nam videtur casu ejus adspectus Clodio oblatus esse.

6 *haud potest*] Mss. quidam *aut*, ab aliis abest. quod placet Lambino, interrogative capienti: quod esset sane efficacius.

7 *in facto ipso*] Mihi sapit hoc glossatorem. nam apud Ciceronem aut alios veteres scriptores non reperi. *Statim* est id, quod vulgo dicunt *in ipso facto.* Mox pro *possem* in ed. Grut. errore operarum irrepsit *possent.*

8 *inimicus, quam ea*] *Inimicus* est Cicero; *quam ea* non placet, pro *iis:* quod videtur ultima in *inimicus* absorpsisse: et correctores reparare voluisse.

9 *longius prope progressum*] Mss. et edd. habent vel *prope progressum*, vel *prope digressum.* Hoc quidem alienum a sensu: in illo *prope* videtur minuere rem contra contextura. Itaque Lambinus delevit, quod mihi non displicet, sed contra libros omnes non sum ausus. Est enim tamen tolerabile.

insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum au-
ctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primo re-
liquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt,
præmiisque nefariæ pactionis funditus una cum republica
oppressum exstinctumque voluerunt: quique suo ductu et
imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a socio-
rum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre po-
tuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopu-
lationem, [10] vastitatem eam, sua cum præda, meis omnibus
4 tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum
his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pæne hujus imperii pe-
stibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id
tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum,
3 quantum vester atque omnium bonorum dolor postulavit. In
Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo
die fuit, cum illum [11] ambustum religiosissimis ignibus, co-
gnovi muliebri ornatu, ex incesto stupro atque ex domo
pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac mul-
to ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta im-
b. penderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam im-
portunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis,
nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum il-
lud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem
5 civitatis. Non multum mihi sane post ad odium accessit.
nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis,
odio dignitatis, odio reipublicæ. non me magis violavit,
quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos,
quam Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit,
quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere
violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo et-
iam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum
numquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam
stipitem illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, ni-
si se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc perse-
quar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et
glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit:
non dubito, quin sit miserrimus. sin autem id non videt:
6 periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Acce-
dit etiam, quod exspectatione omnium fortissimo et claris-
simo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia esse
videtur: cui me præripere desponsam jam et destinatam

10 *vastitatem eam*] i. e. quam hostium urbibus inferre non potuerant. malim tamen *eam* abesse.

11 *ambustum rel. ignibus*] *Rel. ignes* pertinent ad sacrificium Bonæ Deæ, cui interfuit: *ambustus* iis dicitur, quia non deprehensus et correptus est, sed emissus, atque adeo certum periculum evasit, ut *ambusti judicio* dicuntur, qui ejus periculum vix evasere. Eodem sensu mox dicitur *vulneratus.*

laudem, cum ipse ejus opera et dignitatem et salutem recu-
perarim, valde est iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio na- 4
tus mihi videtur ad interitum exitiumque Karthaginis, qui
illam a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labe-
factatam, pæne captam aliquando, quasi fatali eventu, so-
lus evertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam,
exstinguendam, funditus delendam natus esse videtur, et p. 245.
quasi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cogno- a.
vit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui fer-
ro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam,
qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiisque
terreret, [12] non modo vincire, verum etiam vincere oporte-
ret. Huic ego, et tali, et ita de me, ac de patria merito 7
viro, numquam mea voluntate præripiam eum præsertim
reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter sa-
lutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc
illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bo-
norum omnium, exspectatione supplicii [13] jam non diuturna
implicatus, feretur tamen hæsitans, et, in me impetum im-
peditus facere conabitur: resistam, et aut concedente aut
etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut he-
sterno die, cum mihi [14] stans tacenti minaretur, voce tantum
attigi legum initium et judicii. consedit ille. conticuit.
[15] Diem dixisset, ut jecerat: fecissem, ut ei statim [16] tertius
a prætore dies diceretur. [17] Atque hoc sic moderetur, et
cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, esse
jam consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit,
statim me esse arrepturum arma judiciorum atque legum.

Atqui paullo ante, patres conscripti, concionem habuit, 8
quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum univer-
sum argumentum sententiamque audite. cum riseritis impu-
dentiam hominis, tum a me de tota concione audietis. De 5
religionibus, sacris et cærimoniis est concionatus, patres
conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius sacra et religiones
negligi, violari, pollui questus est. non mirum, si hoc vobis
ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominem, [18] quo-

12 *non m. vincire, v. etiam vincere*] Sic e Mss. edidit Lambinus, ut etiam sine libris debebat, quod miror Gruterum et alios non esse secutos.

13 *jam non diuturna*] Cujus exitus non multo post erit.

14 *stanti tacens*] Grævius corrigit *stans tacenti*, recte, ut opinor. Sequentia firmant: *consedit ille, conticuit.* Frustra Ferratius *stanti tacens* defendit p. 340.

15 *Diem dixisset, ut fecerat*] Sensit Lambinus vitium, sed non correxit. Scripsit Cicero: *ut jecerat*, ut minatus erat. Correctio necessaria est. nam clarum est, non dixisse revera diem, sed tantum minatum esse. Recepi ergo.

16 *tertius dies*] i. e. detulissem nomen apud prætorem: post delationem tertius dies dicitur, quo adsit, cujus nomen delatum est: eaque est comperendinatio.

17 *Atque hoc sic moderetur*] Vereor, ut verum sit. nec intelligo.

18 *quomodo ipse gloriari solet*] Re-

modo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsul-
tis; quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta,
b. hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ stuprum
intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis qui-
dem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio
stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis
9 conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus exspectatur
de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus reli-
giosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur,
an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque
defendat? Responsum haruspicum hoc recens [19] de fremitu
in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum
etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra et religiosa,
profana haberi.* In ea causa esse dixit domum meam, a
10 religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo
mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum
multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modo
justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Repe-
rictis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de
istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maxi-
mis, prope jam voce Jovis Optimi Maximi præmoneri.
11 Sed primum expiabo religionem ædium mearum, si id fa-
cere vere ac sine cujusquam dubitatione potero. sin scrupu-
lus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modo pati-
enti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium
religionique parebo.

6 Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista re-
ligionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam ve-
stræ domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo
maxima ex parte sunt liberæ religione, tamen una mea do-
mus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te
enim appello, Lentule, et te, Philippe. ex hoc haruspicum
responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad
p. 246. hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo?
a. quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus
judiciis, liberata est: quam primum inimicus ipse, in illa
tempestate ac nocte reipublicæ, cum cetera scelera stilo illo
impuro, [20] Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset, ne una qui-
dem attigit littera religionis. deinde eandem domum popu-
lus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, co-

f[e]rtur ad *concio sua*. gloriabatur concionem populi semper a suis partibus esse, et in sua potestate.

19 *de fremitu*] An excidit *terræ?*

20 *S. Clodii ore tincto*] Sic e Mss. edidit Gruterus bene: cum ante *ore tincto* abesset, et ederetur *Clodius.* Vitio tamen operarum in ejus editione mansit *Clodius:* quod nos correximus. Mox *nulla litera religionis attigit*, est, nihil omnino in lege scripsit, quod eo pertineret, ut domus religiosa, religione devincta fieret.

initiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque suffragiis,
eodem jure esse jussit, quo fuisset. Postea vos, patres con- 12
scripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiæ, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, [21] vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium Vestæque matris cærimoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod, post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, [22] pontifices minores, causa cognita duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes li- b.
beraverunt. Nego umquam post sacra constituta, quorum 7
eadem est antiquitas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de ca- 13
pite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium judicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant judicum. [23] Religionis explanatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest: quod idem in judicio capitis durum atque iniquum est. tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam umquam de cæremoniis virginum judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo et Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent, cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba fecissent,

21 *vox interdiceretur*] Scio *interdicere* sic dici: sed tamen hic durius est: proboque eorum sententiam, qui *intercluderetur* corrigunt.

22 *pontifices minores*] Ed. W. habet *majores*. male. de pontificibus minoribus v. Clavem.

23 *Religionis explanatio*] Grævius e Ms. Franc. et de conjectura virorum doctorum *expiatio* edidit, cujus lectionis vestigia sunt etiam in ed. W. At dudum sic ediderat Junta, quem P. Manutius secutus est. Ego malui plures libros sequi, præsertim cum hic proprie de judicio sermo sit, et infra etiam e. g. sint *portentorum explanationes*, i. e. responsa de portentis expiandis et expiandi modo.

omnesque iidem scribendo adessent: domum meam, judicio
14 pontificum, religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit? Verum referte: quod ex senatusconsulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omni liberastis: aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit: aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores nostri sacra religionesque, et privatas, et publicas, commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio, an pæne cunctæ jure opti-
p. 247. mo: sed tamen [24] jure privato, jure hereditario, jure aucto-
a. ritatis, jure mancipi, jure nexi. nego esse ullam domum aliam, æque privato jure, [25] atque optima lege, publico vero
15 omni præcipuo, et humano, et divino jure munitam. Quæ primum ædificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatus-
8 consultis munita atque septa est. Primum negotium [26] iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille saxis, et ignibus, et ferro vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, [27] quæ esset in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempubli-
16 cam esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, [28] a judicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est [29] in via publica: at mihi in Palatio resti-

24 *jure privato*] Hoc est genus, ceteræ sunt species, de quibus Clavis videnda suis locis.

25 *atque optima lege*] Variant hic libri. P. Manutius corrigebat, *quo quæ optima lege:* quod placebat Grævio. Mihi a glossatore esse videtur.

26 *iisdem magistr.—quibus*] Est apta h. l. periphrasis Consulum. Respicit illud SCtum: *videant Consules* &c.

27 *quæ esset in eos*] Edidi *esset* pro vulgato *est* necessario, quia sequitur *oppugnassent*. Si *est* verum esset, ut e persona Ciceronis dictum, sequeretur *oppugnaverunt*.

28 *a judicibus puniendam*] Grævius probabat conjecturam Fabri *muniendam*, quo verbo supra aliquoties usus est, sed de jure, non de judiciis. Frustra. *punire* est ulcisci. v. Clav.

29 *in villa publica*] Hoc quidem

tuta. illi locus: at mihi etiam parietes atque tectum. illi, quam ipse privato jure tueretur: mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus lingua, cujus antea manu eversa vos mihi et liberis meis, manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, b.
quam arrogans videatur. Quamquam, si me, tantis laboribus 17
pro communi salute perfunctum, efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem; quem aiebant [30] negare, ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis, et equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? litterate respondissem. [31] Tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo respondet, quidquid potest, cum est lacessitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, 9
quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitu- 18
dine ostenti, et gravitate responsi, et una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui forte videor plus, quam ceteri, qui æque, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas sollemnesque cæremonias, pontificatu: rerum bene ge-

certe vitiosum est. Alii corrigunt *via*, Rubenius *Velia publica*, Palmerius *in Velia publice*, quod præfert Grævius. At Valerius non ædificavit in Velia, sed sub Velia, imo clivo, ad Veliam, qui locus cum non esset Valerii, ei a senatu dari debuit. Itaque, dum melius reperiatur, dedi *in via publica*, quia id in ed. Junt. est. Grævius negat, *viam publicam* dici. Immo dicitur, ut ap. Plaut. Curc. IV, 2, 41. *Domus data est*, int. domus ædificandæ potestas. *Villa* orta est ex eo, quod nota esset *villa publica*.

30 *negare, ferre me posse*] Videtur *se* ante *ferre* excidisse.

31 *Tacuissem, desertum negotium*] Omisit *fuisset*, ut par esset alteri, *literate respondissem*. int. causam meam deseruissem.

p. 243. rendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictio-
a. nes Apollinis, vatum libris: portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem non obscure nobis [32] paullo ante
19 prædixerint. Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit in cælum, deos esse non sentiat, et ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse [33] natum, et auctum, et retentum? Quam volumus licet, patres conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ [34] domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

10 Quare, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete
20 animos, et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: QUOD IN AGRO [35] LATINIENSI AUDITUS EST STREPITUS CUM FREMITU. Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriæ datam disciplinam: nos nonne haruspices esse
b. possumus? EXAUDITUS IN AGRO PROPINQUO ET SUBURBANO EST STREPITUS QUIDAM RECONDITUS, ET HORRIBILIS FREMITUS ARMORUM. Quis est ex gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano præmonstrare et præcinere fateatur? De ea re scriptum est, postulationes esse Jovi, Sa-
21 turno, Neptuno, Telluri, diis cælestibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob de-

32 *paullo ante prædixerint*] Refer ad *Etruscorum*. Grævius e Ms. Fr. et ed. W. edidit *prædixerit*. at disciplina non prædixit, sed aruspices Etrusci.

33 *natum, et a.*] Grævius volebat *et natum*: bene.

34 *domestico nativoque sensu*] Alibi vocat *vernaculum*. intelligitur autem illa indoles Romanorum, per quam melius aliis, quid pulcrum, honestum in dicendo et agendo, intelligebant: vocant hodie characterem, gustum.

35 *Latiniensi*] Grævius e Ms. Fr. malebat *Latinensi*: at illam formam defendit J. Fr. Gronov. ad Liv. 23, 26.

licta quæro. [36] LUDOS MINUS DILIGENTER FACTOS POLLUTOSQUE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum,) vosque, pontifices, [37] ad quos epulones Jovis Optimi, Maximi, si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? [38] quanto, aut quo scelere polluti? respondebis et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentia contemtum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cærimonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos 11
pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, 22
atque illa [39] Mater Idæa, te, te, Cn. Lentule, [40] cujus abavi manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. [41] vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc ædili religioso, repente fornicibus ostiisque omnibus, [42] in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ [43] in privato quondam tuo p. 249, a.

36 *Ludos m. d.*] Grævius *ob* excidisse judicat: quod et hic facile excidere potuit. Sed in ceteris particulis Responsi c. 16 seqq. pariter sunt accusativi omnes sine *ob*, ut intelligendum videatur *esse*. Nempe sunt verba responsi.

37 *ad quos—afferunt*] Verbum proprium in hac re est *deferunt*: et sic legendum videtur. Verba hæc in hac sententia interdum in libris permutantur. v. Drakenb. ad Liv. 2, 36. Sunt tamen et quædam loca, ubi *afferre* est pro *deferre*, quæ tamen et ipsa suspecta sunt.

38 *quanto, aut quo scelere*] Cur non inverse, *quo aut quanto?* sed Cicero videtur scripsisse *quando aut quo scelere*: *quando* est, qua in re.

39 *Mater Idæa*] Sic cum Lambino ex emendatione Faërni edidi pro vulgato *Mater Dea*: quod est evidenter vitiosum. Sic est et in Verr. V, 72. de Legg. II, 9.

40 *cujus ab avia*] Sic edd. omnes, præter P. Manutii, qui *abavi* a. 1540. edidit, cum mallet *atavi*, ut in notis habet, nihil admonens, unde sit *abavi*. Jam *ab avia* per naturam rei verum esse non potest. Nam *Claudia* illa, quæ accepit cum Scipione matrem Deorum, Virgo Vestalis fuit, nec ea potest avia esse. Ergo locus necessario corrigendus est. Lenissima correctio est *abavi*, atque id recepimus, quia una modo litera a vulgata abit. Secundum seriem quidem familiæ Lentuli hujus Marcellini, avus est Scipio, qui belli Jugurthini anno primo mortuus est, proavus, qui Serapio cognomine dictus est, de quo mox hoc ipso capite, abavus Scipio Corculum, atavus, is, qui vir optimus est judicatus, de quo h. l. sermo est. Sed Cicero potuit in hac genealogia memoria labi, ut et ipsi alibi et aliis accidit.

41 *vis innumerabilis incitata* &c.] Verbum *incitata* mihi vitiosum videtur. Vis innum. servorum ex omnibus vicis collecta est. *Incitata* hic plane est alienum, et quod in illo significari potest, id est in *immissa*. Ferrem tamen, si esset in altero membro: *incitata ab hoc*. Est ut opinor a glossatore.

42 *in scenam*] Scenam dixit pro cavea consessuque spectatorum, ut infra patebit: quod alibi non reperi, nec ab alio notatum.

43 *in privato qu. tuo proavo*] Scipione Serapione, qui consule Mucio arma cepit privatus, v. supra Dom. 34. post Planc. 36.

proavo. te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum
tuum stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni seque-
bantur, cum ille, servorum et ludiorum multitudini senatum
populumque Romanum vinctum ipso consessu, et constri-
ctum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis tradi-
23 disset. An, [44] si ludius constitit, aut tibicen repente conti-
cuit, aut puer ille patrimus et matrimus [45] si terram non
tenuit, [46] aut tensam, aut lorum omisit, aut, si ædilis [47] ver-
bo, aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque er-
rata expiantur, et mentes deorum immortalium, ludorum in-
stauratione placantur: si ludi ab lætitia ad metum traducti
sunt, si non intermissi, sed peremti atque sublati sunt; si
civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre
voluit, exstiterunt dies illi festi pæne funesti: dubitabimus,
24 quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac si volu-
mus ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari:
hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pæne ad
cædem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam,
accepimus, [48] agros et nemora cum quodam strepitu fremi-
12 tuque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano,
et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit.
Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri
majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu,
[49] Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more
institutisque maxime casti, sollemnes, religiosi; quibus ludis
primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus
iterum consul ille major dedit: ut eos ludos hæc lues im-
pura polluerit: quo si qui liber aut spectandi, aut etiam re-
ligionis causa, accesserat, manus afferebantur: quo matrona
nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita ludos
b. eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita
in hac urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem ap-
pellantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio ex-

44 *si ludius constitit*] Idem hinc repetiit Arnobius IV, quid hoc sit v. in Clave in *ludius*, conf. in *Consistere*.

45 *si terram non tenuit*] i. e. attingere non potuit, quamquam conatus, cum in carmine Telluris nomen appellaretur, ut patet e Macrob. Sat. III, 9.

46 *aut tensam, aut lorum omisit*] Arnobius in hoc loco repetendo nullam tensæ mentionem facit, sed tantum omissi lori: unde mihi verba *aut tensam* de glossa suspecta sunt. Dixisset saltem *tensæ lorum*, quod sc. est intelligendum. In *simpulo* bene a Lambino correctus est Cicero ex Arnobio, quod post demum in uno Palat. nono repertum est; cur non et in hoc corrigemus?

47 *verbo aut simpulo aberr.*] *Verbo* in carmine sacrificii, *simpulo* est in libatione faciencia. Arnobius habet *deerrarit*. nihil refert.

48 *a. et n. cum q. strepitu fremituque peragrare*] Legatur Lucretius II, 598 sqq.

49 *Megalensibus*] Diebus festis Matri Deorum: in quibus ludi fiunt. Suspecta vox Lambino et aliis. Et sane infra ludi et Megalensia permutantur, et de ludis ipsis dicuntur, qui jam commemorati ante sunt. Etiam diversitas scripturæ suspectum facit verbum.

terna, et Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos
ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc
ædile, servorum Megalesia fuerunt. Proh dii immortales! 25
qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique
nobiscum? [50] ludos esse pollutos significatis ac plane dicitis.
Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturba-
tum dici potest, quam, [51] omne servitium, permissu magi-
stratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præ-
positum, ut alter consessus potestati servorum objiceretur,
alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam
venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: vide-
mus universi repente examina tanta servorum immissa in
populum Romanum septum atque inclusum, et non commo-
vemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etrusco-
rum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent. 26
Quod igitur ex aliquo disjuncto diversoque monstro signi-
ficatum caveremus, id [52] cum ipsum sibi monstrum est, et
cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur,
non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus?
istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem
facit, cum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere
maluerit, quam Caii, aut Appii, Claudiorum? Illi cum
ludos facerent, servos de cavea exire jubebant: tu in alte-
ram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. itaque qui
antea voce præconis a liberis semovebantur, tuis ludis non
voce, sed manu liberos a se segregabant. Ne hoc quidem 13
tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra p. 250.
majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, a.
quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, con-
taminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quon- 27
dam, defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata,
sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocave-
runt: quæ vir is accepit, [53] qui est optimus populi Romani
judicatus, P. Scipio: fæmina autem, quæ matronarum ca-
stissima putabatur, Q. Claudia: cujus priscam illam [54] seve-

50 *ludos esse p.*] Edd. vett. quædam habent *ludos publicos:* quod recepit Grævius. non placet, quia in aruspicum responso *ludos* simpliciter est.

51 *omne servitium, p. m. liberatum*] Quia liberis tantum licebat ad spectacula venire: liberi facti servi videbantur, cum ad spectaculum vocati essent. Scena duplex est cavea, quam paullo post pro scena ponit.

52 *cum ipsum sibi m. est* &c.] Sensus est: apum examen ipsum nihil periculi habet, sed periculum modo indicat: at servorum examen non modo est monstrum, quod id in ludis non solet adesse et conspici, sed etiam ipsum periculosum est. *Disjunctum et diversum monstrum* est, quod a periculo et noxa diversum est, ipsum periculi nil per se habet.

53 *qui est optimus populi R. judicatus*] Sic e Mss. tribus bonis edidit Gruterus. Ante erat, *a populo Rom. judicatus;* quod melius puto.

54 *severitatem sacrificii*] Quid h. l. sit *sacrificii*, nemo dixerit. Puto esse delendum, ortumque e *mirifice.* pro quo Mss. quidam et edd. R. Br. *mirifica* habent. Suspicatus sum aliquando *sacerdotii*, nempe quia Vestalis fuit: et

ritatem [sacrificii] mirifice tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obli-
28 gares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris, et Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, [55] cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis numos solebant, totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omina illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam urbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam princi-
29 pem aram, et in illo loco fanoque persolverent. Quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque
b. amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. sed alter est rex judicio senatus per nos; pecunia Brogitarus, per te appellatus: [56] alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi numum nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, [57] non repudiavit: quod Pessinuntem per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, [58] ut in pristina religione

irrisio acerba est in Clodiam, si cum Vestali comparetur: sed potius severitatem pudicitiæ, aut simile quid dixisset.

55 *cujus legati—solebant*] Hæc absunt edd. omnibus ante Victorium: sunt tamen in Ms. Erf. ut notavit Grævius, reperitque etiam sine dubio in Mss. Gruterus, quia nihil de iis admonet.

56 *alterum putabo regem*] Pertinet ad Brogitarum. Sed est hic duplex difficultas: prima, quod non est alterum membrum, quod huic respondeat: unde Ursinus addi volebat: *alterum semper, alterum tum p.* Deinde, quomodo Clodius crediderit Brogitaro pecuniam, qui ab eo accepisse dicatur. Nempe accepit non præsentem pecuniam, sed syngraphas: unde jocose dixit *credidit*.

57 *non repudiavit*] Bene, ut opinor, J. Fr. Gronovius deleri volebat *non*. Nempe Deiotarus nolebat Rex esse lege et beneficio Clodii. In eo profecto nulla laus esse poterat, quod beneficium Clodii accepisset.

58 *ut in pristina religione servaret*] Frustra tentatus hic locus est, v. c. *ut pristinam religionem s.*

servaret: quod cæremonias, ab omni vetustate acceptas, a
Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum mu-
nere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere.
Sed, ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est
primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos
prædictum et responsum esse fateatur?

Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam mi- 30
ram! de mea domo dicere audes? Committe vel consuli- 14
bus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea
quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata
est. At in iis ædibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano,
viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum
dico fuisse et aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum
firmabo ac docebo. agatur modo hæc res, [59] (quod ex eo 31
senatus consulto, quod nuper est factum, referri ad vos ne-
cesse est,) habeo, quæ de locis religiosis velim dicere. Cum
de domo tua dixero: in qua tamen ita est inædificatum sa-
cellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum:
tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid di- p. 251.
cere. putant enim nonnulli ad me pertinere, [60] armamentari- a.
um Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, et ego re-
cordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximæ religi-
onis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent:
quod ædes Telluris est curationis meæ: quod is, qui illud
armamentarium sustulit, meam domum pontificum judicio
liberatam, secundum fratrem suum judicatam esse dicebat.
movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum,
inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem
ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse 32
loquimur: quamquam hoc si minus civili jure perscriptum
est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum
est, ut nihil mortales a diis immortalibus usu capere possint.
Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, 15
quæ fiunt cum maxime? quæ videmus? L. Pisonem, quis
nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum
Dianæ sacellum [61] in Cœliculo sustulisse? adsunt vicini ejus
loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui [62] sacrificia gen-
tilitia, illo ipso in sacello, [63] statuto loco, anniversarii facti-

59 *quod ex eo SCto &c.*] Hoc in parenthesi accipiendum: sed fortasse *quam* legendum, vitio orto e compendio scripturæ. *referri* est pro *deferri*, ut et alibi.

60 *armam. T. aperire*] i. curare ut id occlusum et sublatum rursus restituatur, ut e sequentibus patet. Sublatum autem erat a P. Clodii fratre.

61 *in Cœliculo*] In Cœlio minore, colliculo, subjecto monti Cœlio. Apud Varronem et alios dicitur *Cœliolus*, e sic Grævius scribendum h. l. putat.

62 *sacrificia gentilitia*] Hoc ex edd. vett. restituimus. Gruterus edidit *gentilia* sine admonitione: inde errori operarum deberi patet: servavere tamen Gronov. et Grævius. Varietas eadem est etiam in scriptis apud Liv. II, 36.

63 *statuto loco, anniversarii*] *Statuto loco* redundat, nam sacellum est statu-

tarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A. Sex. Serrano sanctissima sacella [64] suffossa, inædificata, oppressa, summa
33 denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mente? quam amiseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi jusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo pulvinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulcro [65] in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod
b. impuri et sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre; tollam altius tectum: [66] non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti.

16 Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. ORA-
34 TORES CONTRA JUS FASQUE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis [67] esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, jus legatorum, cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo, [68] qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc atque omnia venena tractantur, [69] qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sica percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certo scio.
35 Nec confero nunc in te unum omnia. spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc et tu tibi confidis magis, [70] et nos prope jure diffidimus.

tus istis sacris locus. Gruterus in margine Ms. reperit *foco:* sed hoc quoque supervacuum. *statutus dies* in talibus sacris memoratur. Atque etiam edd. quædam veteres, ut Junt. habent *stato*, quod melius est. *anniversarii* ex edd. pr. et Mss. restituit bene pro *anniversaria*. Dicitur et de hominibus, ut *anniversarii hostes* ap. Livium. Mediol. habet *statuto anni tempore:* quod si e Ms. bono ductum est, prætulerim, scribamque *stato anni tempore:* Locus certe est in libris interpolatus.

64 *suff. incensa*] Hoc quidem hic locum non habet, abestque a Mss. Erf. Fr. Itaque delevi, ut videbatur Grævio: cum et ab edd. Rom. Br. absit.

65 *in imperatoris monumento*] Intelligit Catulum et ejus porticum, monumentum e manubiis factum.

66 *non ut ego te despiciam*] E tecto sc. altius sublato: dicitur tamen etiam simul in contemtum: sed ne tibi pateat prospectus in urbem.

67 *esse video serm.*] Audio hoc sic vulgo accipi, ut ad Alexandrinos legatos pertinere dicatur.

68 *qui omnes judices e c. i. f. effudit*] *Judices* quidem sunt alieni. Nam qui c. sequente sunt, corrupti pecunia, huc non pertinent, non illi in carcere fuere, nec in eorum paucitatem *effudit* convenit &c. Non dubitavi *indices* edere, ut est Mur. 24. ubi vid.

69 *qui cum Hermacho C. syngraphas fecit*] Item intelligendum hoc, ut supra, qui ab Hermacho pecuniam pactus est, cujus nomine ei literas, syngraphas, dedit, cum numerare non posset. pro qua pecunia Clodius Theodosium tollendum curavit.

70 *et nos prope jure diffidimus*] Hoc non satis intelligo. Cui diffidit? nempe

Quis Platorem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam [71] ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissime et crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM ET JUSJURANDUM 17
NEGLECTUM. Hoc quid sit, per se ipsum non facile inter- 36
pretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judi- p. 252.
cum manifesto perjurio dici: quibus olim erepti essent a.
numi, nisi a senatu præsidium postulassent. quare autem de his dici suspicer, hæc caussa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium, et te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari.

Et video, in haruspicum responsis [72] hæc esse subjuncta, 37
SACRIFICIA VETUSTA OCCULTAQUE MINUS DILIGENTER FACTA POLLUTAQUE. Haruspices hæc loquuntur, an patrii penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Quis præter hunc unum? Obscure dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? VETUSTA OCCULTAQUE. Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, sæpius, cum te accusaret, usurpasse, quam hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quam hoc, quod a regibus æquale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium, [73] omni memoria, violavit, nemo umquam adiit, [74] nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Ve-

reipublicæ, securitati publicæ: quia tam multi sunt impuri.

71 *ad nostrum—imperatorem*] i. Pisonem, qui sibi nomen illud assumserat, velut magna victoria potitus.

72 *hæc esse subjuncta*] Ms. Erf. *subjecta:* quod Grævius præfert: sed ea est glossa. Etiam alii *subjungere* de serie et ordine rerum dixere.

73 *in omni memoria*] *In* cum Grævio delevi, auctore Ms. Erf. cui et alii et edd. veteres R. Br. Junt. &c. consentiunt. Et sic latinitas postulat.

74 *nemo neglexit*] Quid hoc est? Debet esse aliquid hic, quod sit inter *adire* et *adspicere* medium: est enim gradatio.

stales, fit pro populo Romano? fit in ea [75] domo, quæ est in
imperio; fit incredibili cærimonia; fit ei deæ, cujus ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam
18 dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit,
mihi crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quod te ju-
b. dices [76] emiserunt excussum et exhaustum: suo judicio,
absolutum; omnium, condemnatum: aut quod oculos, ut
38 opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante
te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quam libidinis? ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis? Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: [77] homines prope confitentem propter pecuniam judicio liberaverunt? [78] hominibus injuria tui stupri illata in ipsos dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi;
39 ac majora non esse quærenda. A diis quidem immortali-
bus quæ potest homini major esse pœna, furore atque dementia? nisi forte in tragœdiis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quam illa exsultatio Athamantis, et quam [79] somnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis; cum, quod ineas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis: tum das eas pœnas, quæ solæ sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se:

75 *domo, quæ est in imperio*] De domo Pontificis sermo est. Quomodo ea est *in imperio:* nempe, quia Pontifex tum Cæsar erat in imperio? sed hoc durum est.

76 *emiserunt excussum et exhaustum*] Elegans est *emittere* de reo, qui tenetur velut constrictus testimoniis, legibus &c. v. Clav. in h. v. Miror Grævium *dimiserant* prætulisse. *excussus* et *exhaustus* sc. nummis.

77 *prope confitentem*] Sic cum Victorio, Lambino, Grævio edidi. Sed Lambinus etiam *propter pecuniam*, quod edd. veteres omnes habent, nisi quod quædam *prope pecuniam*, ut R. Br. Med. idque et ipse servavi.

78 ***hominibus injuria t. st. illata in** ipsos d. n. f.*] Pungit Cæsarem, qui rem nimis leniter tulit. Et sequentia ad eum pertinent.

79 *somnium matricidarum*] Mss. plures, etiam Erf. *senium*, quod præfert Grævius. Sed id verbum lenius est, quam pro re.

denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: p. 255.
deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare mi- a.
serior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam [80] si omnino oculos non haberes.

Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa 19
esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haru- 40
spices a diis jam immortalibus [81] dicant moneri: NE PER OPTIMATIUM DISCORDIAM DISSENSIONEMQUE, PATRIBUS PRINCIPIBUSQUE CÆDES, PERICULAQUE CREENTUR, AUXILIOQUE DIMINUTI DEFICIANTUR, [82] QUA RE AD UNUM IMPERIUM PROVINCIÆ REDEANT, EXERCITUSQUE PULSUS, DIMINUTIOQUE ACCEDAT. Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste: nec ulla vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tamquam fortis in pugna vir, acceptis a
forti adversario [83] vulneribus adversis cadere videatur. Ti. 41
Gracchus convellit statum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut a patris avique Africani præstabili insignique virtute, præterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus et pæne demens, ut auctor esset egregius, [84] et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene
sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro b.
salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea mo-

80 *si omnino oculos non haberes*] Si, de vulgari opinione, in illis sacris cœcus factus esses. v. supra c. hoc ipso.

81 *dicant moneri: Ne* &c.] Hæc lectio est a Lambiniani ingenii elegantia; edd. vett. omnes addunt *monent ne*, quod et restituit Grævius. Mirer, si Gruterus in Mss. suis lectionem veterem repererit, et nihil contra dixerit; qui tam proclivis fuit ad Lambinum reprehendendum. Itaque non imitatus sum Grævium, cum profecto istud *monent* valde h. l. frigeat.

82 *qua re ad unum*] Hæc sunt profecto vitiosa, et in libris tanta varietas est, ut emendari nunc non possint.

83 *v. adversis, cadere videatur*] In Mss. et edd. vett. fere additur *et honestis*, vel *homines*, unde secundum Ursini conjecturam Grævius fecit *honeste*. *Et honestis* est glossa verbi *adversis*, nisi et hoc ipsum est a glossatore: nam si vir fortis a forti vulnera accipit, ea alia quam adversa esse non possunt. Sed videtur a Cicerone additum, ut omnia essent æqualia: *vir fortis, fortis adversarius, vulnera adversa.*

84 *et ad a.—perfectus*] Usitatius foret *factus*: sed *perfectus* est efficacius. Sic Græci τετελεσμένος, ἐξηρτισμένος, ἄρτιος πρός τι.

20 lestia quandam tamen dignitatem. Hic vero, de quo ego
42 ipse tam multa nunc dico, proh dii immortales! quid est?
quid valet? quid affert, ut tanta civitas, [85] si cadet (quod
dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui
post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scur-
rarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia
expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus:
deinde jam robustus, provinciæ se ac rei militari dedit, at-
que ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum li-
bidines Barbarorumque satiavit: post, exercitu L. Luculli
sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romæque, re-
centi adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos fa-
ceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævari-
caretur. inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua
provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos neca-
vit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque
conflavit. unde ut rediit, quæstum illum maxime fœcundum
uberemque, campestrem, totum ad se ita redegit, ut homo
popularis [86] fraudaret improbissime populum, idemque vir
clemens divisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelis-
43 sima morte mactaret. Exorta est illa, reipublicæ, sacris,
religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis funesta
quæstura: in qua idem iste deos hominesque, pudorem,
pudicitiam, senatus auctoritatem, jus, fas, leges, judicia,
violavit. Atque hic ei gradus (o misera tempora, stultasque
nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam,
p. 254. [87] hic primus est aditus ad popularem jactationem atque ad-
a. scensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, cui
feriendo, quæstor C. Mancini consulis cum esset, interfue-
rat, et in eo fœdere improbando senatus severitas, dolori
et timori fuit: istaque res illum, fortem et clarum virum, a
gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum
mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expeten-
das domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quod
in annonæ caritate quæstorem [88] a sua frumentaria procu-
ratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit,
scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima
causa profectum, Caioque Julio, consulatum [89] contra leges
21 petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura
44 provexit. Fuit in his omnibus causa, etsi non justa, (nulla

85 *si cadet*] Ser. *si cadat?*

86 *fraudaret improb. pop.*] Pecunia ea, quæ populo dividi debebat, per divisores ad se conversa.

87 *h. pr. est aditus—adscensus*] De re præterita sermo est. An excidit *factus* post *adscensus?*

88 *a sua frum. procuratione*] Quæ ad eum, ut Quæstorem Ostiensem, pertinebat. Viri quidam docti *sua* delendum putaverunt: nam sane languet. mihi tamen *frumentaria* magis glossam sapit.

89 *contra leges petenti*] Post ædilitatem, cum nondum prætor fuisset. Asconius.

enim potest cuiquam male de republica merendi justa esse causa,) gravis tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciolis, a strophio, [90] a psalterio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. [91] Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, [92] arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri [non] liceret. Quod anno ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus, [93] principe Cn. Pompeio sententiam dicente, excluserat, acerrimeque una voce ac mente restiterat: id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum b.
est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat, quod [94] affinis et sodalis, vir clarissimus, qui illum reum non laudarat, excluserat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: et eo fecisse auctore se diceret, cujus auctoritatis neminem posset pœnitere. Injecta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ. petita est auctoritas vestra: gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status.

90 *a psalterio*] Sic dedi pro *psaltrio* ex edd. W. 1480. Ceteræ *psaltrio*, quæ forma nuspiam occurrit.

91 *Nisi eum m.—deprehendissent*] Hoc verum esse non potest: nam sententia non constat. Immo si eum deprehendissent et virum agnovissent, convictus sceleris fuisset, et expulsus civitate. Videtur ergo legendum *non depreh.* nempe non deprehenderunt, quia muliebriter exornatus juvenis erat. Deprehenderunt e gradu virili agnitum, sed emiserunt. Ita sensus est: nisi, ita ornatus, fefellisset mulieres.

92 *arreptus est unus—fieri non liceret*] In *arreptus* vim temeritatis bene agnoscit Manutius: sed nec ipse, nec alii sensere vitium in negatione, quæ sine dubio delenda est. Etenim an eum noluerunt tribunum fieri? immo ad hoc arreptus est, ut fieret, quia eum suis consiliis idoneum putarent. Scilicet patriciorum verbum tenebras offudit, quibus ex lege tribunis fieri non licet. Sed si eo pertineret sequens, deberet esse *quibus tribunis plebis f. n. licebat*. Atque etiam si negatio vera esset, referreturque hoc ad *unus*, deberet esse *licebat*. Ceterum in *cui liceret* intelligendum quod secutum est, facta adoptione: atque eo pertinent quæ sequuntur de Metelli studio impediendæ rei, legis curiatæ, per quam adoptio fieret.

93 *principe Cn. P. s. dicente*] Recepi correctionem P. Manutii, quæ et sponte mihi in mentem venerat, præsertim, cum et liber antiquus Manutii sic fere habuerit. Nam vulgatum *principi—dicenti* plane alienum est. quippe Pompeius adversarius Clodii in ea re fuit, eo anno, qui ante Consulatum Cæsaris fuit: et Pompeius nunquam discors senatui fuit.

94 *affinis et sodalis*] Est Pompeius, cujus filius Clodii e sorore neptem in matrimonio habebat. Quomodo Pompeius *sodalis* Clodii dicatur, non intelligo. *Consul*, qui mox commemoratur, est Cæsar; qui, lex curiata ut perferretur, in Consulatu suo perfecit, consentiente sc. Pompeio, quocum amicitiam inierat: unde Cæsar dixit, id auctore Pompeio factum. v. Sueton. in Cæs.

hæc enim certe [95] petebantur, cum in me, cognitorem ha-
rum omnium rerum, illa flamma illorum temporum con-
jiciebatur. Excepi, et pro patria [96] solus exarsi; sic ta-
men, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum
22 pro vobis et fumantem videretis. Non sedabantur discordiæ:
46 sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos [97] defendi
putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe,
qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem,
flagitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam preci-
bus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit dis-
cordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus con-
quiescamus. non sinit eadem ista labes: eas habet conciones,
[98] ea miscet ac turbat, [99] ut se modo vendat his, modo illis:
nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, lau-
datiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gau-
deant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim
faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque
miror: primum, quod [100] quemquam clarum hominem, at-
que optime de republica meritum, impurissimi voce homi-
nis violari [1] facile patiuntur: deinde quod existimant, per-
diti hominis profligatique maledictis posse, id quod minime
conducit ipsis, cujusquam gloriam dignitatemque violari:
postremo, quod non sentiunt id, quod tamen mihi jam su-
spicari videatur, [2] illius furentis ac volalatici impetus in se

95 *petebantur*] In ed. Grut. vitio operarum irrepsit *petebatur*, quod tamen Gron. et Græv. servavere.

96 *solus exarsi*] Puto scribendum *arsi*: syllabamque *ex* e verbo *excepi* temere repetitam. nam *pro patria exardescere* bene latine non dicitur. Convenit verbo *arsi*, quod mox est, *me pro vobis fumantem videretis*. Mox *ictum* int. ignibus, velut fulmine. Ovid. *quam qui Jovis ignibus ictus* &c.

97 *defendi putabamur*] P. Victorius edidit *defensi*, quod ceteri secuti sunt. Credo in Victoriana esse vitium typographicum, quod non animadversum est ab iis, qui ejus exemplum sequerentur.

98 *ea miscet, ac turbat*] Bis *ea* est in edd. W. Junt. quod secutus est Grævius, *miscere ac turbare* pro synonymis sæpe ponuntur et sic junguntur.

99 *ut se modo vendat his, modo illis*] Sic Lambinus in Ms. reperit et edidit. Vulgata est: *ut modo vendat illis*. *sese* addit etiam ed. Juntæ, deletque *modo*. at ita nihil est, ad quod *illis* referatur. alterum *modo* cum *his* addendum esse, in eo consentiunt fere omnes. Sed etiam pro *vendat* volunt *venditet*, quod non est necessarium. nam cur *vendere se alicui* non eodem modo dici possit ac *venditare se alicui*, cum sit alterum ex altero factum?

100 *quemquam clarum—sæpe meritum*] *Quemquam* et *sæpe* delevit Grævius: illud quidem non bene; nam si absit, videatur hoc ad unum Pompeium pertinere: nunc etiam efficacior fit oratio. At *sæpe* recte deletum est, idque imitatus sum: abest enim ab edd. pr. omnibus.

1 *facile patiuntur*] *Facile* mihi languere videtur: nisi si excidit *tam*, quod non displicet.

2 *illius furentes et violentos impetus*] Edd. vett. et Mss. plures habent vel *furentes et volaticos i.* vel *furentis et volatici Cos.* vel *furentis et violenti Cos.* vel *Consulis*, ut R. B. Med. Junt. Grævius hinc dedit *furentes et volaticos*. Ego prætuli *illius furentis et volatici*, i. e. inconstantis, putoque etiam *hominis* addendum; e cujus compendio *hos* factum *cos*. Inconstantia quidem hominis, ut Grævius bene monuit, in sequentibus notatur.

ipsos posse converti. [3] Atque ex hac nimia nonnullorum 47
alienatione, et quibusdam hærentia tela in republica, quæ p. 255.
quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed ali- a.
quanto levius ferebam. An iste, [4] nisi primo se dedisset
iis, quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse [5] ar-
bitrabatur: nisi eos in cælum suis laudibus præclarus au-
ctor extolleret: nisi exercitum C. Cæsaris, (in quo fallebat,
sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, inquam, exercitum
signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: nisi
Cn. Pompeio adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat,
facere clamaret: nisi consules causam conjunxisse secum,
in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis
mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset?
Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, emergere 23
auctoritatem vestram e [6] fluctibus illius servitutis, revi- 48
viscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit
subito fallacissime venditare. Tum leges Julias contra au-
spicia latas, et hic, et in concionibus dicere: in quibus le-
gibus inerat [7] curiata illa [lex], quæ totum ejus tribunatum
continebat; quam cæcus amentia non videbat: producebat
fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæ-
sare leges ferente, de cælo semperne servasset? semper se
ille servasse dicebat. augures interrogabat, quæ ita lata es-
sent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Fere-
bant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime
meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius
processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, [8] ut prædi-
care est solitus, consiliorum suorum, invehi cœpit. inibat
gratiam a nonnullis. [9] Tum vero est ratus, se posse, quo- 49 b.

3 *Atque ex hac* &c.] Hæc ita depravata sunt in libris, ut, judice Grævio, nulla certa emendatio, sine melioribus libris, reperiri possit. Ego primum deleverim *et*, quod et abest ab ed. Junt. deinde scripserim, *quibusdam hærent jam tela in rep.*

4 *nisi se dedisset iis* &c.] Observanda hic ἀκρίβεια in temporibus, ne quis putet, legendum esse *dederet*, cum imperfecta sequantur. Nempe reliqua omnia fecit, cum ad partes istas se adjunxisset; hoc semel factum, cetera sæpe, post, et assidue.

5 *arbitrabatur*] Edd. pr. omnes *arbitrabamur*, nisi quod Rom. Br. *arbitramur*. Quod nunc editur, est e correctione P. Manutii, quæ sine dubio vera est. *Arbitrabamur* tamen defendit Ferratius p. 419.

6 *f. illius servitutis*] Sic et Mss. quidam et edd. W. Junt. melius, quam vulgatum *illis*. Sicut non dixit *e metu illo cædis*, sic nec *fluctibus illis*.

7 *curiata illa lex*] *Lex* videtur esse delendum, ortum a glossatore: quod facile sentient aures latinæ. Mox item *quod cæcus a. non videbat*: non *quam*. ortum vitium est e compendio: nisi vero intelligas, quam legem in illo numero legum Juliarum non videbat, quod tamen durius est.

8 *ut pr. est solitus*] Scribendum *erat*: nam tum non prædicabat, sed ante prædicarat.

9 *T. v. est ratus se posse*] Ms. Erf. *Tum vero elatus spe posse, quomodo.* quod recepit Grævius, putavitque nemini paullum humaniori non probatum. Sane *elatus spe* placet. Sed tota forma orationis ita vitiosa fit: deberetque esse: *est elatus spe, posse se, quomodo—ita illum.* Tam multa mutare non ausim.

niam togatum domestici belli exstinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere: tum est illa in templo Castoris scelerata et pæne deletrix hujus imperii sica deprehensa. tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio et facto suo liberavit. nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas ejus perferre; cum in concionibus diceret, velle se in Carinis [10] ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit
24 luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. Videtis igi-
50 tur, hominem per seipsum jampridem afflictum ac jacentem, perniciosis optimatium discordiis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, restiterunt: etiam, [11] ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? [12] quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritus accipiat, ut a me dicitur:
p. 256. dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius,
a. tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maxi-
51 mis laudibus efferebat, videbatur. Utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, et jampridem ad pœnam exitiumque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum esse in

10 *ædificare alteram porticum &c.*] i. e. destruere et consecrare domum Pompeii, sicut meam incensam consecrasset.

11 *ne causam diceret*] Cum Milo accusare hominem vellet, *ne privatus esset*, effecere, ut statim a tribunatu ædilis curulis fieret.

12 *quo tandem decepti munere?*] Hæreo in *munere*: nam quod sequitur, in eo non est munus, quod quidem intelligere possim.

hac civitate [13] dignum hujus imperii gloria dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam, quid sit, nescio: tamen 52
hoc statuo, [14] hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, et nonnumquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quam se cito inverterit. nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem
gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias a diis 25
immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque 53
P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt. DETERIORES, REPULSOS, [15] [quod jam audietis] hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditæ, longeque a communi salute
disjunctæ. Quare, cum dii immortales monent de optima- b.
tium discordiis: de clarissimorum, et optime meritorum civium dissensione prædicunt. cum principibus periculum cædemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a
religiosis. Vobis, o clarissimi atque optimi cives, et ve- 54
stræ saluti consulendum et prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, [16] adjungitur. ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu conjecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla.

13 *dignum hujus imperii gloria*] *Gloria* ab omnibus edd. ante Victorium abest: sed tamen in Gruteri Mss. fuit, qui nihil hic monet, estque et in Erf. Ego delendum puto, ut ambiguitas sit in verbis Clodii; quæ nulla est, si additur *gloria*. nec Cicero dixisset, se nescire, quid hoc esset, aut id pertinere ad ejus laudem minuendam.

14 *hunc, si am. e. Pompeio*] Grævius *sic* excidisse putat. *hunc sic—laudaturum illum n. f.* nempe, ut unum dignum imperii R. gl. diceret. Verissime: nisi si quis malit post *ita laudaturum*.

15 *quod jam audietis*] Irrepserat in ed. Lamb. et per hanc in alias *quos*, errore opinor operarum. Restituit *quod* Grævius. Mihi tota hæc parenthesis spuria videtur.

16 *adjungitur. ne* &c.] Delevi *etiam* ante *ne*, auctore Ms. Erf. nam sive præcedentibus adjungas, ut faciunt libri quidam, quos sequitur Grævius, languet, sive sequentibus.

Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem [17] regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissedit. utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem po-
55 testatem, quamquam rempublicam recuperavit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc e civitate discordia. jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista serpens, quæ [18] tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc, compressa at-
26 que elisa morietur. Monent enim iidem, ne occultis consi-
p. 257. liis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora, quam ejus,
a. qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc [19] tantam colluvionem illi, tantamque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis. verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, justitium illud [20] concoctum ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

56 Sequitur illud, NE DETERIORIBUS REPULSISQUE HONOS AUGEATUR. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. nam id quidem multis sæpe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repule-

17 *regnaverit*] Debebat esse e latinitate accurata *regnaret*. mox Ms. Erf. *dissedit*, *utrique h.*, pro *dissensit*, *utrisque*, quod recepi. Sic noster et Acad. IV. 47. *utrique* est etiam in ed. W.

18 *tum hic—tum—illuc, c. a. elisa*] Hunc locum vitiosum esse et alii sensere. Grævius corrigit: *effert*, *illico se c. a. elisa m.* De *illico* non consentio. *illuc* refertur manifeste ad *hic*. *elisa* plane verum puto atque etiam edidi. Sed et illud *tum—tum* hic non placet.

19 *tantam colluvionem*] i. e. confusionem et perturbationem rerum, quæ ex istis rebus necessario oritur.

20 *conceptum ac m.*] E Ms. Erf. Fr. et ed. W. Grævius recepit *concoctum*. bene. Ed. W. habet etiam *coactione* pro *coitione*.

runt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cavete: quorum quidem magna 57
est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum vellet inducere: nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque in eo penitus b.
defixa atque hærentia præteriret. Parentibus, et diis im- 27
mortalibus, et patriæ nos primum natura conciliat. eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc cælesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit. deorum ignes, [21] solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria lo- 58
quar? qui primum eum civem vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiis depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissime judicaveratis: deinde everso senatus, ut ego semper dixi, [22] comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam, et Fufiam, maxime reipublicæ salutares: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit, qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid vero? ea, 59
quanta sunt; quæ in ipsum se scelera; quæ in suos edidit? quis minus umquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius ætas fuit? quis umquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem P. 258. a.

21 *solennes mensas*] Si vera est lectio, intelliguntur mensæ diis positæ cum lectis stratis. Sed Codices multi boni habent *solia, mensas*, quod Grævius bene recepit. v. Grævium. sunt sellæ positæ diis ad mensam et stratæ, unde *sellisternium* ap. Tacit. XV, 44.

22 *comite, duce*] Intelligit sc. ipse se, per modestiam, comitem, Clodius, invidiam ut faceret, ducem appellabat.

Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum Brogitatorumque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis, [23] Rostra ipsa mandentem?

60 Quare, id quod extremum est in haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIPUBLICÆ STATUS COMMUTETUR. etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrúm humeris cohærebunt.

28 Fuit quondam ita firma hæc civitas, et valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. ærarium nullum est: [24] vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: [25] suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus, ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis.

61 Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. nam, ut meliore simus loco, [26] ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. quo ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego [27] hanc orationem, patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, et has partes, [28] honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, et possem sustinere: [29] sed tamen facile, tacentibus

23 *Rostra ipsa mandentem*] Grævius conjecit *lambentem* e Verr. III, 11. sed *jejunis* i. e. famelicis postulat *mandentem*. Ceterum, quid sit *mandere rostra jejunis hominibus*, nemo explicavit. Dixit autem pro *naves ipsas*, quomodo hic locus profertur a Nizolio, ex editione nescio qua. Sed lepide pro eo dixit *rostra ipsa*. Illi Scyllæ canes mandebant tantum homines e navibus fractis aut demersis: Clodii canes, ipsas naves, præ magnitudine famis mandebant: i. e. ipsam rempublicam per leges quas in *Rostris* ipse ferebat. Edd. W. 1480. habent *mandantem*.

24 *v. non fruuntur* &c.] Per injurias scil. magistratuum provincialium: pertinet inprimis ad Pisonem et Gabinium.

25 *suffragia descripta ten.*] Sensus est: pauci ita inter se partiti sunt suffragia tribuum, ut ea omnia in potestate habeant, et quicquid velint, cives jubeant, creent &c. v. Clav. in *describere* init.

26 *ne optandum quidem est*] Non, quo non sit optabile, et digna res, quæ optetur, votis expetatur; sed quia nulla spes potiundi, quod optetur, apparet, stultumque est optare, cujus omnis spes præcisa sit.

27 *hanc orationem — non suscepissem*] Ursinus in vetere libro reperit *actionem*, quod est sane aptius verbo *suscipere*, itemque ceteris. In sequentibus est *oratio*, unde potest hic correcta esse vox *actionis*. Sed et Or. 71. Sull. 71. pro *uti* dicitur *suscipere*. v. Clav.

28 *honoribus populi Rom.*] Hæc Grævio glossam *ornamentorum* olent. non male. Et abest ab ed. W. *honoribus*. Verum esse videtur: *h. partes populi Romani, vestris pl. orn.*

29 *sed tamen—reticuissem*] Hoc in

ceteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. [30] mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quodsi cetera magis pervulgata nos sæpe et leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut deus aliquis [31] lapsus de cœlo, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus sonitus ejus, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, [32] quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus. hæc eadem profecto, [33] quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pæne oratio judicanda est, cum ipse mundus, cum aër atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, et inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes, et obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

(Margin: b. — 62 — 63)

parenthesi accipiendum. Ceterum durius paullo tam frequens est *sed*. Fortasse legendum *attamen*.

30 *mea fuerunt verba*] *Mea* abest Ms. Fr. ed. W. et Grævius mallet abesse. Sed refertur ad *haruspicum: verba mea—sententiæ haruspicum*.

31 *delapsus e cœlo*] Ed. vett. prope omnes *elapsus*, ed. W. Ald. *lapsus. delapsus* est a Lambino. *e* abest Ms. Erf. *delabi de cœlo* dicitur, non *e cœlo*. Et sic est in ed. R. Br. Med. Itaque edidi *lapsus de cœlo*.

32 *quod nondum est relatum*] Ad senatum. sed est pro *delatum*.

33 *quæ futura prospicimus*] *Futura* abest Mss. Erf. Fr. ed. W. 1480. delerique vult Grævius. Delevissem, nisi videretur a Cicerone additum ad æquanda membra: *futura prospicimus—impendentia pertimescetis*.

p. 259. a.

M. TULLII CICERONIS
PRO
CN. PLANCIO
ORATIO, PRIMA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum ædilitatem simul petissent Cn. Plancius et M. Junius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus. Qua ille ignominia commotus Plancium ex lege Licinia de sodalitiis *h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis (nam quorum opera tribus corrumpebantur, sodales et sequestres dicebantur. v. pro Cælio c. 7.) accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, quem olim exsulem quæstor Macedoniæ complexus erat, omnibusque modis foverat, ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero eum hac oratione accurate defendit ad Quæsitorem C. Alfium, quem accusator pro facultate, quam lex Licinia dabat, ediderat una cum judicibus reliquis; qui inde judices editicii appellantur. Primis et ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quæ cum in Ciceronem erant dicta, tum in genere totaque vita Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio c.* 15—27. *in ipso accusationis capite refutando versatur.*

1 CUM propter egregiam et singularem Cn. Plancii, judi-
1 ces, in mea salute custodienda fidem, tam multos et bonos viros ejus honori viderem esse fautores: capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, [1] huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix: dolebam, judices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is

1 *h. a. e. fautores*] Ita habent Mss. plerique et edd. W. 1480. Junt. Aliæ *fauturos*, quas Lamb. et Gruterus secuti sunt. Ego non adversor huic lectioni, quia hæc forma est insolens, quod alios, in his Grævium, movisse videtur; nam sine dubitatione est ea etiam ad Att. XII, 49. sed quia non convenit sequentibus. nam deberet sequi *adversariam fore*. Et nescio an sic legendum sit. Nam quomodo potuit dicere, *esse adversariam*, cum judicium nondum esset, et cum ipse post dicat, judices esse omnes tales, a quibus nihil timeat? Itaque, si quis corrigere velit *fore*, is legat *fauturos*. Interea servavi *fautores*. repetitio quidem ejusdem verbi nullum momentum facit. nam et alia exempla sunt.

meam salutem atque vitam sua benivolentia, præsidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, judices, conspe- 2
ctus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit; [2] cujus non exstet in me suum meritum; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui meipsum maxime [3] salvum videre voluerunt: sæpiusque, judices, mihi [4] venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meæ, reum sibi hunc potissimum delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur.
Quamquam mihi non sumo tantum, judices, neque arrogo, 3
ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo. [5] sin omnia præstitero, quæ sunt a bonis viris exspectanda: petam a vobis, judices, ut, cujus misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa majores suscipio, quam in ceteris, etiam [6] hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura pæne quam de re reoque
dixerunt. Quamquam, judices, si quid est in me ipso ita 2
reprehensum, ut id ab hoc sejunctum sit, non me id magno- 4
pere [7] conturbat: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. quæ vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso prædicarentur? aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego puta-

2 *cujus non exstet in me suum meritum*] Ms. Erf. *summum*, ut edidit Lambinus tacite, sequente Grævio. *Suum* mihi elegantius videtur. Nempe quisque in suo genere, suo modo, de Cicerone meritus est.

3 *salvum videre vol.*] *Videre* suspectum fuit Guilielmio. bene. nam Cicero semper *salvum velle aliquem* dicit.

4 *venit in mentem, admirandum esse*] Alias Cicero semper dicit hac forma: *venit in mentem admirari.*

5 *sin o. præstitero—expetenda*] Efficaciter *præstitero*, pro, inesse in eo, demonstravero. Pro *expetenda* Mss. Erf. Dr. *exspectanda*, quod cum Grævio recepi, nam pro *postulare* non dicitur *expetere*. Sæpissime hæc verba confunduntur in libris. Nubem exemplorum habes ap. Drakenb. ad Liv. X, 8.

6 *hanc molestiam assumo*] Pro, hæc molestia accedit, paullo durius. nam non sua sponte hanc molestiam subiit, sed aliunde accessit. An scripsit *hanc molestiam sumo!* ut alibi, *animo sumsi dolorem* i. e. hausi. prima syllaba facile ex ultima præcedentis verbi nasci potuit.

7 *conturbat*] Bene hoc Grævius e Ms. Erf. pro *conturbet*.

rem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, judices, et modice, ne quid ipse offendam; et tum denique, cum [8] respondero criminibus ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum, defensus esse videatur.

5 Sed mihi in causa facili atque explicata, perdifficilis, judices, et lubrica defensionis ratio proponitur. nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto usu nostro tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa justæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint. neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quam con-
p. 260. sensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem
a. [9] non modo est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facien-
6 da esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque [10] hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa et magna sunt: non solum [11] hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, [12] si illam accusationis conditionem sequar: aut optime de me meriti salus deserenda est.
3 Sed ego, Laterensis, [13] cæcum me et præcipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam
7 me causa ipsa deducit. [14] Quid? tu dignitatis judicem putas esse populum? Fortasse nonnumquam est. utinam vero

8 *respondero criminibus*] In Plancium collatis. male Grævius e Ms. Erf. *omnibus* edidit, et intelligit *accusatoribus*. *Criminibus respondere* sæpe est apud Ciceronem.

9 *non modo id est i. h. r. m.*] Verbum *id* delendum est, quia sequitur *dicere*: cum post *id* debeat esse *quod contra illum dicendum est*, ut mox post *illud*. Putavere librarii addendum esse, quia sequitur *illud*. Quia abest ab edd. multis ante Gruterum, Victor. P. Manutii &c. delevi.

10 *hoc uno maxime urget*] Plancium se. Usitatius foret *unum*: sed illud exquisitius.

11 *hujus dignitatis jactura f.*] J. Fr. Gronovius corrigebat *huic*. bene.

12 *si illam acc. conditionem sequar*] i. e. si imiter accusatorem, et de dignitatis comparatione dicam, aut accusatorie agam.

13 *cæcum et præcipitem ferri*] Cupiditate incensum facere contra amicitiæ leges et veritatem.

14 *Quid? tu non inanem d. j.*] Valde variant hic libri. Abest a plerisque *non*. Erfurtensis etiam omittit *inanem*: unde Grævius edidit, *tu an dignitatis judicem p.* *Inanem* sine dubitatione vitiosum est, idque agnoscit Gruterus. Ego aut Grævium sequar, aut legam: *tu idoneum d. j.* Interea Grævium secutus sum, sed omisi *an*, ad vitandum hiatum duriorem: quia in libris non est, nisi in Erf.

semper esset! sed est perraro, et si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia, et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, [15] quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio.
Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de 8
jure populi: qui et potest et solet nonnumquam dignos præterire: nec, si a populo præteritus est, quem non oportuit, a judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. b.
Nam si ita esset: quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent judices; [16] vel, quod multo etiam minus esset ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exsilio, qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque [17] quamquam, qua nolui, janua sum ingressus in causam, sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rem- 4
publicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores 9
tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse et abjectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, [18] quantum a te dissentiam. Si, medius fidius, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent: gravius de te judicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur. non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, a quibus est maxime ambitus. denique, si judicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad judicandum, sed impetu nonnumquam, et quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia:

15 *quod sit proprium laudis tuæ*] *Proprium* non bene redundat. Vereor, ne delendum sit. Nam si scripsit, *quod sit proprium l. t.* inepte adduntur sequentia.

16 *vel quod m. e. minus est ferendum*] Semper putavi *esset* legendum, quod latinitas necessarium facit. Sed sic deinde reperi in ed. Junt. Itaque recepi. Eadem præterea habet, *vel id q.* Et placeret legere, deleto *vel, id qu. m.* &c. Sed non bene tam celeriter *id* esset post *id judices haberent. vel* refertur ad *multo etiam magis*, ut *vel maxime*, et similia.

17 *quamquam—sum ingressus*] Sic edd. W. 1480. Junt. &c. Idque vel sine libris reposuissem pro vulgato *sim*. quod est contra latinitatem.

18 *quantum a te diss.*] Grævius e Ms. Erf. addidit *ego*. non necessario. Centies sine pronomine hoc habet Cicero.

semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non
semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri
oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.
10 [19] At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso ita tecum
p. 261. contendam paullo post, ut conservem dignitatem tuam:
a. sed, ut fueris dignior: non competitor, a quo es victus, sed
populus, a quo es præteritus, in culpa est. In quo primum
illud debes putare, comitiis, præsertim ædiliciis, studium
esse populi, non judicium. eblandita illa, non enucleata esse
suffragia: eos, qui suffragium ferant, [20] quid denique ipsi
debeant, considerare sæpius, quam, quid cuique a republica
videatur deberi. Sin autem mavis esse judicium: non tibi
11 id rescindendum est, sed ferendum. Male judicavit popu-
lus. At judicavit. Non debuit. At potuit. Non fero.
At multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. est enim
hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus
principis populi, et omnium gentium domini ac victoris,
posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique:
nostrum est autem, [21] qui in hac tempestate populi jacta-
mur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere
alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni
non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non
defatigari supplicando.

5 Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te
12 oratione potius, quam mea, disputem. qui si tecum congre-
diatur, et si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi,
Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cum essetis æque
boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me
contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisse
supplicarat. Respondebis, credo, te splendore et vetustate
familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. at vero te
ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revoca-
bit: semper se dicet rogari voluisse, [22] semper sibi suppli-
cari: M. Seium, [23] qui ne equestrem quidem splendorem
b. incolumem a calamitate judicii retinere potuisset, homini
nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, præ-

19 *At fueris d.*] Grævius e Ms. Erf. edidit *ut*, nempe, quia in repetitione post parenthesin est *ut*. male. potuit variare. Nam semper in principio talis sententiæ est *at*.

20 *q. denique ipsi debeant*] Pro *denique* Grævius ex Erf. recepit *cuique*. Non ausus sum imitari: quia *denique* videtur referri ad *primum*, cui nihil respondet, si id deletum sit. Et si hic *cuique* recipitur, non bene est idem in altero membro.

21 *qui—populi jactamur*] Sic bene e Mss. Grævius pro vulgato *jactemur*. quod et sine libris intelligi poterat.

22 *semper sibi placuisse*] Hic verbum deesse, quivis sentiat. Ms. Erf. id habet, sed sine *placuisse: et semper sibi supplicari*. quod cum Grævio recepi. mallem tamen: *semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse.*

23 *qui ne equestrem quidem splendorem &c.*] Splendor equitum est in magnitudine rei familiaris: is diminutus est, cum damnatus judicio, magnam ejus partem amisisset.

tulisse: præposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico [24] C. Seranum, non stultissimum hominem, (fuit enim et animi satis magni, et consilii,) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, [25] vita etiam contemta ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, [26] cum tu esses Cyrenis, 13
me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: et, quo plus intererat, eo plus aberas a me: certe non videbam. deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti ac dereliquisti. cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, [27] si hoc indicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti: ego quoque, inquam, et respublica ad ea te tempora [28] revocavi, ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis: ædiles quicumque erunt, [29] idem mihi sunt judices parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas: aut, si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas, censeo, mihi paullo diligentius supplicare.

Hæc populi oratio est: mea vero, Laterensis, hæc: 14
Quare victus sis, non debere judicem quærere, modo ne 6
largitione sis victus. nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quod populo sup- p. 262.
plicetur: [30] nihil, quod diremtio, nihil, quod [supplicatio a.

24 *C. Seranum*] Sic ex optimis libris pro *C. Serenum* restituit Grævius: quod et per conjecturam viderat P. Manutius. v. Clav. in *Serenus*. deinde idem *non stultissimum* in quo tamen *non* est e conjectura, sed necessaria. Vulgatum *subtilissimum hominem* verum esse non potest: quod id verbum sic non dicitur, ut h. l. intelligi deberet. Omissio particulæ *non* peperit eam lectionem, cum videret corrector verbum laudis requiri.

25 *vita etiam contemta ac sordida*] Pro *contemta* J. Fr. Gronovius legit *contenta*, i. e. parca, ad Plaut. Asin. I, 1. 63. ubi est, *mater ipsum arcte et contente habet*. Verum *contenta* honestius mihi videtur quam pro sententia loci. Infra junguntur *turpissimus et sordidissimus*.

26 *cum tu esses Cyrenis*] Fuit in provincia Cyrenaica quæstor Laterensis, cum laude: cujus rei et infra mentio.

27 *si hoc indicasti*] Edd. vett. *judicasti*, ut et Mss. multi; idque revocavit Grævius: male. etsi id satis bene convenit proximis, *te gubernare non posse*, tamen non sequentibus *si nolle;* quod manifeste *indicasti* requirit.

28 *revocavi*] Forte *revocavimus*.

29 *idem mihi sunt judices parati*] Hoc vitiosum esse, nemo dubitet. A libris nullum est auxilium, quia hæc, a verbis *sunt jud.—redde*, in solo Erf. reperiuntur, unde primus protulit Gruterus. Grævius corrigit, *iidem mihi sunt, judices, grati*. Sed allocutio judicum hic aliena est. An *iidem—ludi parati* dixit? Nempe hos maxime spectabat in hac re populus.

30 *nihil, quod diremtio, nihil quod s.*

magistratuum,] renuntiatio suffragiorum exspectetur; simul
15 ut, qui sint professi, [31] videro, dicam: hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus: cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus. sublata sunt studia, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum
16 aliquem, et consilium, et rationem [32] requiremus? Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit: datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu [33] in judicio exprimis, quod non fit in campo? [34] Hic, quam ille, dignior: perquam grave est dictu. [35] Quomodo igitur est æquius? Sic credo; quod agitur; quod satis est judici; hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset [36] sic dicere, sed impune tamen deberem dicere; Non recte. nam [37] quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

m. &c.] Primo dedi *diremtio* pro vulgato *direptio*. Sic est in ed. Junt. Sic placebat P. Manutio. Prope semper *diremtus* et *direptus* in libris vett. confunduntur. v. Clav. in *direptus*. et quos ibi commemoravi. In codd. R. Br. Med. est *directio*, quod pariter pro *diremtio* est in libris, ut passim ad Livium notat Drak. Et idem est cum *diribitio*, quod ex Erf. Grævius edidit, et quod conjectura assecutus erat Gruchius de Comitiis. Sed, quod sequitur, *supplicatio magistratuum* est ejiciendum. nihil medium est inter diremtionem suffragiorum et renunciationem eorum, ut et vidit Manutius. Uncis inclusi.

31 *videro, dicam*] Sic Ms. Erf. Vulgo: *video, quid dicam*. mox in *ex equ. loco* Ms. Dr. delet *ex*. bene. item mox *gradum* vulgati habent; *gradus* est ex Erf. quod cum Grævio secuti sumus. Idem Ms. post *prætorio* addit *nomine*, non bene: ut supra *genus* est commune utrique, sic hic *locus*. Est glossatoris.

32 *requiremus*] Sic Erf. recte pro *requiramus*. Etiam sine libro ita correxissem. Mox quidam scr. et ed. *vocare*. quod non necessario recepit Grævius. Deinde *vestram* omittunt quidam: sed id abesse non potest. *vestram* est, dignitatis vestræ. Sic est et infra c. 7. pr.

33 *in judicio exprimis*] Exprimere conaris, vis, cogis facere.

34 *Hic, quam ille, dignior*] Puto corrigendum *hic, an ille*.

35 *Quomodo i. e. æquius*] sc. dictum vel dicere. sic Ms. Erf. Vulgo *æquum*. Etiam *quod agitur* abest Ms. Dresd.

36 *sic dicere*] Lambinus conjecit *si dicerem*. Sic plane Erf. Ego puto esse a glossatore. Si est aliquid veri, deleam *sic*.

37 *quid assequerere*] Nempe hoc esset e mente Laterensis. Si tibi faterer, populum non recte creasse, nihil tu lucrarere. Ms. autem Erf. *assequerer*,

Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et 7
doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo 17
venisse cursu, qui semper patuerit [38] hominibus hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuæ [39] contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, et b.
te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et [40] ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed 18
tamen hæc tibi est prima cum Plancio, generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias, et in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? [41] Etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es 8
ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ fa- 19
miliæ sunt consulares, (in quibus est etiam Juventia,) [42] quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tuscu- p. 262.
lanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem fa- a.
cile possum) cum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn.

ut conjecerat Lambinus. Sed sic jam ed. Junt. quod recepit Grævius. Nempe de suo commodo hic loquitur, non de alieno. Itaque et ipse recepi.

38 *hominibus hoc nostr. e. l.*] Grævius addidit e Ms. Erf. *ortis.* glossam sapit.

39 *contentionem vestrum*] Immo *vestram,* ut supra paullo ante. (quamquam ibi quoque Manutius malebat *vestrum.*) Et sic libri edd. plures et Erf. Junt. habet *nostram.* male.

40 *ab eo, qui hos dimovit, potius— qui in te ipsum incubuerunt*] Sensus est, qui fecit, ut hi non fierent, non, ut tu non fieres—qui proprie tecum contenderunt, feceruntque, ut tu non fieres.

41 *Etenim*] Legendum puto *At enim.* Est enim initium novi argumenti. Et in libris hæc duo interdum permutata sunt.

42 *quot e reliquis*] Ed. W. 1480. Mss. plures *tot.* Non hoc solet sic adjungere Cicero.

Saturnini, patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, sellam curulem attulisset, mirandum in modum lætati sunt. alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus, nam malevolos non esse certo scio,) numquam intellexi vehementius [43] hominum suorum honore
20 lætari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe, num de [44] Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi, fortasse de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse
21 potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, [45] sed oculorum conjectum, sed solidam et robustam et assiduam frequentiam præbue-
b. runt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehe-
9 menter moventur. Omnia, quæ dico de Plancio, dico ex-
22 pertus in nobis. sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, [46] non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas,

43 *hospitum suorum*] Sic vulgati. Grævius e Ms. Erf. edidit *municipum*. Et sic potuit Cicero dicere, estque id verbum paullo post. At quia id longius recedit a vulgata, malim *hominum*, quod in suo Ms. repererat Ursinus. idque eodem puto me jure recepisse, quo Grævius *municipum*.

44 *Ti. Coruncanio*] Eundem pro Sull. 7. Tusculanis annumerat Cicero. pro *Fabiis* autem recte Grævius e Ms. Erf. reposuit *Fulviis*, quos Tusculo ortos certum est. Plin. H. N. VII, 43. v. si placet ad h. l. Perizon. Animadv. Hist. c. 5.

45 *sed oculorum conjectum*] i. e. ut arbitror, ut homines eam frequentiam cum admiratione viderent, et oculis in eam defixis, sive potius ut oculi omnium essent in eum candidatum conversi, quem illi sequerentur, quod melius *frequentiæ* convenit.

46 *non fucata*] Ms. Erf. *fucosa*. recepit Grævius. Ante *assueta m.* erat suspectum Lambino: et ipse efficacius aliquid pro *assueta* mallem, quale ante *infuscata*.

nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur. iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Late- 23
rensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat. quibus e municipiis vix jam, [47] qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis est igi- 24
tur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria; vel quod erat pater is, qui est princeps jam diu publicanorum: vel quod is ab sociis unice diligebatur: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat, vel quia hujus in illum ordinem summa p. 264.
officia quæsturæ tribunatusque constabant: vel quod illi in a.
hoc ornando ordinem se ornare, et consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timide dico, sed tamen 10
dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. valuit causa rogandi, non gratia. Nec, [48] si vir am- 25
plissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, [49] quod me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maxime. neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus: sed ut quasi parenti, et [50] custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis

47 *qui carnem Latinis petant*] sc. e victimis, quæ fiunt in Albano, feriis latinis. nam earum in partem veniebant omnes, qui socii latini essent, si ad sacrificium solenne venissent.

48 *si vir amplissimus*] Videtur esse Cn. Pompeius.

49 *quod me valuisse dico*] Victorius edidit *qui*: quod est sane elegantius. Sed libri omnes stant pro *quod*.

50 *custodi meo*] Erf. habet *custodi salutis meæ*, quod Grævius recepit. mihi videtur esse glossa: *meo* commune est *parenti et custod.* Infra etiam est, *quod me custodierit*.

fuit gratiosa. nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.
26 Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro efferebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ex [51] civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt: quod [52] fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, [53] votis, ominibus, lacrimis prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione ce-
b. dentem receperit, juverit, custodierit; his, et senatui, populoque Romano, ut haberent, [54] quem reducerent, conservarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

11 Vitia mehercule Cn. Plancii, res hæ, de quibus dixi,
27 tegere potuerunt: [55] ne tu, in ea vita, de qua jam dicam, tot et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat. qui si adesset: non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis conjunctus: sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli. quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit: omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc
28 putent, [56] assiduitate testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quæstor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam

51 *civili errore*] In fugam ejectum civilibus turbis, et errantem.

52 *fessum inedia fluctibusque*] Quibus *fluctibus?* cum nondum mare tetigisset. nec in illa palude fluctus erant, in qua inter arundines latebat. nisi augendi causa orator sic dixit.

53 *lacrimis votisque omnibus*] Grævius bene e Ms. Erf. *votis, ominibus, lacrimis*. deinde librarius *votis omnibus* scripsit pro *votis, ominibus*.

54 *quem reducerent*] Sic bene Ms. Erf. pro *quod*. id et sine libris sic corrigendum erat. Sic post c. 11. *quod si adesset* est in multis libris, pro *qui si adesset*.

55 *ne tu—mirere*] *Ne* hic est pro *nedum*, cujus formæ exempla multa dedere Gron. et Drakenb. ad Liv. III, 52.

56 *assiduitate*] Advocationis constantia, cum semper adsunt, cum causa agitur, v. Clav. Eadem assiduitas, sed aliis verbis, de legatis Macedonicis narratur.

causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic
assident, pro hoc laborant: huic si præsto fuerint, gratius
se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem et
mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti fa-
cit, ut morem illum majorum, qui præscribit, in paren-
tum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis p. 265.
benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit, non for- a.
tasse tam vehemens, quam isti, [57] quos tu jure laudas: sed
certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam de-
sideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si mi- 12
nus [58] in scena sunt, at certe, cum sunt prolata, laudan- 29
tur: ut vivat cum suis: primum cum parente, (nam meo ju-
dicio pietas fundamentum est omnium virtutum,) quem ve-
retur ut deum, [59] (neque enim est multo secus parens liberis,)
amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid di-
cam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum
hoc C. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris
hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctus socie-
tatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo
reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos vide-
tis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solida, judices,
et expressa; hæc signa probitatis, non fucata forensi spe-
cie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa oc-
cursatio et blanditia popularis: adspicitur, non attrecta-
tur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumi-
tur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, [60] tam ex- 30
ternis, quam domesticis: nonnullis rebus [61] inferiorem, quam
te, generis et nominis, dico: superiorem aliis, municipum,
vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria:
parem virtute, integritate, modestia; ædilem factum esse
miraris?

Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo [62] non modo nomine, sed ne suspicione

57 *quos tu jure laudas*] Suspectum fuit viris doctis *jure*: mihi quoque; sed pro glossa, adscripta, quia alias tribuni vehementes non laudantur. Atque hoc videntur existimasse qui *dilaudas* corrigunt.

58 *in scena sunt*] i. e. valde in oculos incurrunt omnibus, ut alibi loquitur, et admirationem movent.

59 *neque enim est multo secus*] *Est* bene additum ex Erf. int. quam Deus hominibus.

60 *tam ext. quam domesticis*] Sic Ms. Erf. et inde Grævius. Vulgatum inde a Lambino, *qua—qua* est e mera conjectura. edd. vett. *quem—quem*, inepte.

61 *inferiorem, quam te*] *Quam* elegantius abesset, sed quia et alia quædam hujus formæ exempla sunt, feramus: quanquam in illis exemplis multum incerti est. Sed fortasse totum hoc *quam te* est ex interpolatione. Deinde in *generis et nominis dico*, ultimum verbum verum esse non potest. requiritur enim substantivum, ut in sequentibus *studio, memoria*. An *splendore?* *Dico* et ipsum est ab glossatore, nam est *scilicet*.

62 *non modo nomine*] Nec Lambinus vim hujus verbi assecutus est, qui correxit *crimine*, nec Grævius, qui pro crimine dictum putat. Pertinet autem ad verbum, quo usus erat Lateren-

quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba
etiam fingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in
provinciam aliquem dicis, libidinis causa: quod non crimen
est, sed [63] impunitum in maledicto mendacium. Raptam
b. esse mimulam. quod dicitur Atinæ factum a juvene, [64] ve-
31 tere quodam in scenicos jure maximeque oppidano. O
adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod
licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur.
Emissus aliquis e carcere, [65] et quidem emissus, ut cogno-
stis, necessarii hominis optimique adolescentis rogatu: idem
postea [66] præmandatis requisitus. Atque hæc, nec ulla alia,
[67] sunt conjecta [maledicta] in ejus vitam, de cujus vos pu-
13 dore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit,
etiam obesse filio debet. O vocem duram atque indignam
tua probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater
ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros
obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si [68] sordidissi-
mus: tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes ju-
dices et misericordes: valeret, inquam, communi sensu om-
32 nium, et dulcissima commendatione naturæ. Sed cum sit
Cn. Plancius [69] is eques Romanus, ea primum vetustate
equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes
equites Romani fuerint, summum in præfectura florentissi-
ma gradum tenuerint et dignitatis et gratiæ: deinde, ut
ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos
homines, equites Romanos, summo splendore fuerit: ut

sis, *bimaritus:* unde dicit, *ut verba etiam fingas.* nam *etiam* bene e Ms. Erf. ed. Victorii. Sic et ed. Junt. Verbum igitur *bimaritus* tum novum.

63 *impunitum in maledicto mend.*] *Maledicto* Ms. Erf. recte. ante vulgati vel *maledico* vel *maleficio.* Sed nec *impunitum* satis probo. *Impunitus* pro effrenatus quidem dicitur de licentia et similibus, sed non de mendacio, ut opinor.

64 *vetere quodam i. s. jure* &c.] Malim sane, *more:* nec enim *jus* hoc fuisse potest: quamquam huic verbo favet *in scenicos:* sed quod post dicit, *licuisse. oppidano* autem dicit, quia in oppidis latinis ille mos viguit: nisi legendum *oppidanos.*

65 *et quidem emissus, ut*] Grævius e Ms. Erf. addidit *per imprudentiam, emissus.* Nempe Plancius tribunus emisit aliquem e carcere, quem non debebat, captus precibus: sed cum mox pœnituit facti, et hominem requisivit; quod est in verbis corruptis.

66 *præmandatis requ.*] P. Manutius corrigebat *propere mandatis,* Turnebus *prætoris mandatu,* quod Lambinus, Brutus et Grævius recepere, probabatque J. Fr. Gronov. ad Gell. IV. In quo tamen mihi restat scrupulus, quod ita rem non Plancius, sed alius magistratus correxit: et *mandatu* an Cicero dixerit, non satis certum: etsi Cæcin. 7. inde a Lambino sic editum est, sed e conjectura.

67 *sunt conjecta maledicta in e. v.*] Mihi verbum *maledicta* suspectum de glossa est: putemque Ciceronem tantum scripsisse *hæc sunt conjecta in vitam ejus*, ut et alibi loquitur de criminibus et reprehensionibus ejusmodi vitæ atque morum. Clarum facit *nec ulla alia* sc. crimina.

68 *sordidissimus*] Ms. Erf. addit *si,* eleganter. idque recepi.

69 *is eques Rom.*] Suspectum mihi fuit *is*, quia sequitur *ea vetustate*, in quo id etiam inest. Sed quia in altero membro est *ut ipse* &c. locum habere potest. Omnino in hac periodo non est eadem forma orationis. nam in ultimo membro est *si*, pro *cum*, quod est in principio.

postea princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus et justissimus [70] judex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modo in eo nihil umquam reprehensum, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At 33
id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua li- p. 266.
bertas, quæ malis oppressa civilibus, extollere jam caput, et a.
aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, aspere, et ferociter, et libere dicta commemorem? Consuli P. Nsiacæ præco Granius, medio in 14
foro, cum ille, edicto justitio, [71] domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an [72] quod auctiones essent? Immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille eum salutasset, ut fit, dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? ille L. Crassi, ille M. Antonii [73] voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impune. nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas. Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ 34
potius, quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi cum a sociis et a se injuriam propulsaret? Cum [74] senatus

70 *judex—auctor*] Quem primum equites in multis rebus arbitrum sumserint—quem societates publicanorum consiliarium habuerint, cujus consiliis in rebus maximis uterentur.

71 *domum descendens*] Alias dicuntur homines nobiles *descendere in forum*, hic Nasica *descendere domum*, nempe de foro. An scripsit *discedens domum?* nam et alibi est *abire e foro.*

72 *quod auctiones essent—immo quod legiones*] Grævius e Ms. Erf. quod *rejeciæ auctiones essent—i. q. legationes*, ut *rejectæ* sit primum dilatæ, deinde non auditæ. Quia historiam ignoro, non satis certo intelligo. Sic putavi intelligendum. Scipio per jocum quærit, an propterea tristis esset, quod jam plures auctiones fierent, unde ille scil. lucrabatur. Granius respondet, *immo, quod legiones:* nempe justitium indictum fuisse videtur, tumultus caussa, ut legiones conscriberentur ad bellum gerendum. Sic et P. Manutius cepit, qui ad Scipionem refert, cujus in consulatu bellum contra Jugurtham decretum est, qui Serapio dictus est.

73 *voluntatem—perstrinxit*] *Voluntatem*, si vera est lectio, intelligemus de sensu in republica, et partibus, ut προαίρεσις apud Græcos dicitur, quod contextus suadet. Nam hoc dicit, ut defendat libertatem Plancii in reprehendendis consiliis, decretis magistratuum, senatus.

74 *senatus impediretur*] Cæsare Consule, cum publicani peterent, ut sibi pars pecuniæ, pro vectigalibus pactæ, remitteretur, eique rei Cæsar faveret, impedivit Cato, quo minus responsum daretur. Post lege Cæsaris, quæ post *lex de publicanis* dicitur, perfectum est, ut tertia pars remitteretur, de quo est mox in sequentibus.

impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tribu-
tum, responsum equitibus Romanis redderetur: omnibus
illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem
hic tulit paullo apertius. Communis ille sensus in aliis for-
tasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis,
35 quam ceteri, et vultu promtum habuit, et lingua. Quam-
quam, judices, (agnosco enim ex me,) permulta in Plancium,
quæ ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia
dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed conten-
b. tione dicendi, aut lacessitus; et quia, ut fit in multis, exit
aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non
rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego
autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et ho-
mine ingenuo dignum atque docto; non aspernor: stoma-
chor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur.
Nam quod primus scivit legem de publicanis, tum, cum
vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit,
quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est,
quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia
primus scivit: utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam
legem ferebat? si sortis: nullum crimen est in casu. si con-
sulis: splendor etiam Plancii, hunc a summo viro princi-
pem ordinis [75] esse judicatum.

15 Sed aliquando veniamus ad causam. in qua tu nomine
36 legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges
complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege,
nisi editicios judices, es secutus: quod genus judiciorum
[76] si est æquum nulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo,
quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit
ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in cete-
ras causas; de ipso denique ambitu, [77] rejectionem fieri vo-
luerit judicum alternorum: cumque nullum genus acerbi-
tatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum pu-
37 tarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an et agitata,
cum ista [78] in senatu res agebatur, et disputata hesterno die
copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus.
Hoc igitur sensimus: cujuscumque tribus largitor esset,
[79] per hanc consensionem, quæ honeste magis quam vere so-

75 *esse judicatum*] *Esse* cum Grævio addidimus e Ms. Erf.

76 *si est æquum nulla in re, nisi*] Multi libri scr. et edd. habent *ulla*, quod secutus est Grævius. Sed latinitas non patitur. Nam post *ullus* esse debet *præterquam*, aut *præter*, non autem *nisi* · quod tantum est post *nullus*, aut *non alius ullus*. Ceterum sensus requirit, *ulla præter hanc tribuariam*, aut *præterquam hac tr.*

77 *rejectionem fieri v. judicum alt.*] Sic corrigit Lambinus. Plane sic in Ms. Erf. reperit Grævius. *rejectio judicum alternorum* quid sit, v. in Clave in *rejicere*. Vulg. *de rejectione f. v. judicium alternorum.*

78 *in senatu agebatur*] Cum lex Domitia de ambitu, quæ tum ferebatur, examinaretur, de quo est infra.

79 *et per consensionem magistratuum, quæ honeste sed.*] Hæc est lectio

dalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, cum maxime iis hominibus, qui ejus tribus p. 267.
essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ede- a.
rentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, [80] eosdem fore testes et judices. Acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maxime esset cuique conjuncta,
tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, 16
quas tribus edidisti? Terentinam, credo. [81] Fuit id æquum, 38
et certe exspectatum est, et fuit dignum constantia tua. Cujus tu tribus [82] venditorem, et corruptorem, et sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemonia? quid cum [83] Veientina? quid cum Crustumina? nam Metiam, non quæ judicaret, sed
quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, 39
quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad sententiam legis, sed ad suam [84] spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, [85] non largitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, [86] remota ratione illa, quam in decernendo secuti su-

vulgata: quam cum Grævio e Ms. Erf. correximus, primo delendo *et*, addendoque *hanc*, deinde delendo *magistratuum*, quod inepta glossa addidit, denique post *honeste* addendo *magis quam vere:* quamquam hæc ultima nobis aliquam suspicionem glossæ movent. Voluit dicere senatus: si per coitionem largitio facta et tribus corrupta esset: dixit primo, verbo, quod et in deteriorem partem dicitur, *consensionem:* deinde eam honesto verbo *sodalitatem* appellari in lege, cum sit proprie consensio, vel coitio. Mox *corrumperet* est corrumpere vellet, tentaret; nisi legendum *corrupisset:* nam in sequentibus est de corruptione jam facta.

80 *eosdem fore testes et judices*] Hoc quid sit, et quomodo, e sequentibus intelligetur: v. c. mox c. 16. est *Metia, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur.* Nempe tribus edendæ erant, quæ judicarent de ambitu et tribubus corruptis: ita si testibus ex iis tribubus opus erat, eædem tribus testes erant et judices.

81 *Fuit id æquum*] Edd. aliæ addunt *certe.* deleverim dein proximum *et.*

82 *venditorem*] Qui primum hoc legat, et Plancium corruptarum tribuum reum esse sciat, credat *emtorem* legendum esse, quod et Lambino in mentem venerat; sed *sequestrem* id non patitur, quod semper in hac re dicitur de conciliatore corruptionis, qui paciscitur, apud quem pecunia deposita est, hoc est, venditor tribus, qui suffragia vendit: quamquam idem etiam emit. Sed quomodo Plancius *venditor et sequester* est? nempe quia per eum vendit suffragia tribus ei, qui pecuniam dedit: sicut perductores sunt et venditores et corruptores puellarum.

83 *Veientina*] Ms. Erf. *Ufentina.* In ceteris scriptura varia et corrupta est. Similiter in *Metia* valde variant. Est autem *Mutia* primum e conjectura Lambini editum, sed quæ e Ms. ducta esset: post clare in Erf. repertum.

84 *spem aliquam de civitate*] Intellige, de potestate testium ex universo populo deligendorum, non e tribubus certis. Hoc infra clare dicit.

85 *non largitione corruptas*] *Corruptas* est e Ms. Erf. notatum a Grutero, additum a Grævio, recte.

86 *remota ratione illa*] Quod eadem tribus fieret testis et judex.

40 mus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, [87] inscio, notes et tuos, et tuorum necessarios, vel [88] iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum judicum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspi-
b. cari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas
41 causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio
17 per se non acerba est. An vero nuper clarissimi cives [89] nomen editi judicis non tulerunt, cum ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus rejiceret, [90] L referret, [91] omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut nemi-
42 nem rejiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum judicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti: ignotis te judicibus uti malle, quam notis indicavisti. fugisti sententiam legis: æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce, causam versari
43 maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis aut [92] tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, [93] si reus tribum ederet, Voltiniam for-

87 *inscio*] Recte vitiosam vocem putant Gruterus et alii. Libri variant in ea valde: an legendum *invito*? nam et reperitur *insuto*, *in sicco*, quæ ex *invito* fieri potuere.

88 *iniquos meos*] v. Clav. Grævius tamen edidit *inimicos*.

89 *nomen editi judicis*] Libri quidam boni, ut Erf. *editum*. Sed et *editi*, præsertim h. l. rectum est.

90 L *referret*] i. e. rejectorum loco ederet. Grævius mavult *ferret*, i. e. simpliciter, ederet, quos judices esse vellet.

91 *omniaque potius permiscuerunt*] Non intelligo, quid sit *omnia permiscuerunt*. Suspicatus sum *permiserunt*, ferre voluerunt, quam judices editos.

92 *tacitum testem*] i. e. qui non sua sponte de Plancii innocentia diceret; aut quem *excitares*, jubere, testimonium dicere, cum scires, eum laudaturum Plancium.

93 *si reus tribum ederet*] Sic Erf. recte. Vulgo *tribus*.

tasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam,
non edidisset. et, si quæsitor edendus fuisset, quem tandem
potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, [94] cui notissi-
mus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem p. 258.
justissimumque, edidisset? cujus quidem æquitas, et meæ a.
similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla
cupiditatis suspicione præ se fert, facile declarat, non fuisse
fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem
exoptandum fuisse videatis.

Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non 18
eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te 44
doceo consilium non servatum senatus. Etenim quis te tum
audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium?
respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratio-
sum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur.
Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de
ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut ob-
servantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri,
qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque vero 45
tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra
modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris inter-
dicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, [95] ne
conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis
munus in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt
officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in
genere et fuimus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora po-
stulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse vi-
demus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, de-
scriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem
senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt.
Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse b.
Plancium, conscripsisse, [96] sequestrem fuisse, pronuntiasse,
divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat,
noluisse. tribulibus enim judicibus, non modo severitatem
illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre posse-
mus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos judices 46
habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia cer-
tissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos
dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris impo-
sueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare
malueris, quam eos, qui scirent, judicare? Ego Plancium, 19

94 *cui notissimus esse debet*] Rectius foret *debeat*. quia præcedit *habet*.

95 *ne conficere necessariis suis*] Sic ex Erf. edidit bene Grævius: pro vulgato *reficere*. Sequentia ita clare hoc requirunt, ut etiam conjectura assequi attentus potuisset. Verbum hoc usitatum in hac re. v. Clav. in h. v.

96 *sequestrem fuisse*] Sic et mox iterum. Est h. l. qui spondet pecuniam: et quidem suam, qui est caput pecuniæ. Mox ipse egisse dicitur *per sequestrem*, quod aliter est. v. Clav.

Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in pe-
titione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodales
vocas; officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso.
sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id,
quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum ami-
47 citiis non esse assecutum. Jam, ut ego doceo, gratiosum
esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro
multis spoponderit, [97] in operas plurimos patris auctoritate
et gratia miserit: quod denique omnibus officiis per se, per
patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam
comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum
esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. quod si non potes:
noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium
putare esse gratiam, noli [98] observantiam sancire pœna.

Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario cri-
mine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua de-
sinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata decla-
48 matione contendere. sic enim tecum ago. Quam tibi com-
modum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes,
per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit. ego, si id
facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies
quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera conten-
tio? placetne sic agi? Non possum magis pedem conferre
p. 269. (ut aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissi-
a. mulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto atque
urgeo, [99] insector, posco, atque adeo flagito crimen: quam-
cumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius,
tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, do-
cebo: [100] nec erit hæc alia ratio Plancio ac Laterensi. nam
ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quo-
rum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi
ipsi adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris,
redditurum.

20 Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus
49 sit Plancius designatus ædilis. quæ comitia primum [1] ha-
bere cœpit consul cum omnibus in rebus summa auctoritate,

97 *in operas—miserit*] Honeste hic dici, non ut in Jure, res ipsa docet. Quia dicit, eum patris gratia et auctoritate id fecisse, intelligere oportet honestas operas, nempe apud publicanos, quorum ministri in provinciis *operæ* sæpe apud Ciceronem dicuntur. v. Clav. in h. v.

98 *obs. sancire pœna*] v. Clav. in h. v.

99 *insector*] Ms. Erf. *insequor*. *Sed insector* eodem modo dicitur, et apud Ciceronem pro Font. 1.

100 *nec erit hæc alia r. P. ac Laterensi*] Grævius efficacius putabat, quod est in Ms. Erf. *ac tibi, Laterensis.* Mihi vulgatum venustius videtur. Forte autem ante legendum *hic* videatur; quod bene haberet: sed *hæc* est elegantius.

1 *habere cœpit consul*] M. Crassus. v. Clav. in Lex Licinia. Is subito et præter opinionem comitia ædilitia habuit, statim cum Consularibus. Sed ea non perfecta sunt.

tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium; ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: [2] descriptæ, renuntiatæ. longe plurimum valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa, tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non [3] unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere vo- 50
luisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, b.
et populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid or- 21
natissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. 51
Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime

2 *descriptæ*] Proprie debebat esse *descripta*, scil. suffragia, cum lata essent. Sed retulit ad tribus. Ms. Erf. *diribitæ*, ut supra *diribitio* pro *diremtio*: et poterat etiam hic dicere *diremtæ*: sed *descriptæ* idem est.

3 *unius tribus pars*] Est centuria: fuere enim plures in tribu quaque. Post *comitia tota comitiis prærogata* sunt illa comitia centuriata, in quibus, quia plurimum valuit Plancius, id est, suffragia multa tulit, fuit quasi prærogativa futurorum comitiorum tributorum, et honorum Plancii. Frustra *comitiis* deleri vult Grævius. Quia *prærogativa comitiorum* dicitur, ut *prærogativa triumphi*, possunt et *comitia prærogari comitiis*. Nec recte recepit *prærogativa* e Ms. Erf. et Pith. Id verbum irrepsit, quia notum erat librariis, unde et Erfurtensis fecit *fuerit*. *Prærogare* certe est verbum bonum, unde et *prærogativa* ducitur.

conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Pisonem in ista ædilitate, offensiuncula accepta, summos a populo Romano esse honores adeptos. Avus vero tuus, et P. Nasicæ, tibi ædiliciam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: et C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: et L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii: quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos.
52 Sed quid ego ædilicias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, [4] benigne a populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa nobilitate et eloquentia, quæstor C. Cælius, claris-
p. 270. simus ac fortissimus adolescens: tribuni plebis P. Rutilius
a. Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater, et majores tui, non consolandi tui gratia, dicerent, [5] neque vero, quo te liberarent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur: sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima ætate suscepisti, cohortarentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te [6] detractum: detractum dico? si mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum
22 tua. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua, [7] ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, [8] quid de summa republica sentires. fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis
53 tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis

4 *benigne factum videretur*] Detracto sumtu, qui in ludos ab ædilibus faciendus erat, cum ipsi non essent valde divites.

5 *neque v. quo te liberent—sed ut—cohortentur*] Scribendum est *liberarent—cohortarentur*: præcedit enim *dicerent*. Atque sic edidi. Vitia orta sunt a compendiis scribendi, sicut in ed. R. et Br. est etiam *dicent* pro *dicerent*. Nec vero *dicent* verum est, quia ante jam est imperfectum.

6 *detractum: detractum dico*] P. Manutius gloriatur, se per conjecturam restituisse hunc locum, addendo *detractum* ante *dico*: in quo ei credulus fuit Grævius, qui ex eo ceteros habere dicit. Immo sic jam est in ed. 1480. et Juntæ, item Victorii, post quem edidit suum exemplum (a. 1540.) P. Manutius. Sed videtur non habuisse illa exempla antiqua, et potuit invenire correctionem antequam Victorii exemplum (a. 1534.) viderat. Ceterum non est tanti. *dico* potuit quemque monere, verbum *detractum* repetendum esse. Hæc dixi, ut monerem studiosos, ut sibi in hoc genere caverent: nec tale quid, non inspectis exemplis omnibus, jactarent, aut pronunciarent.

7 *ne aliquid jurares*] Sermo est de petitione, non ædilitatis, sed tribunatus in consulatu Cæsaris, cum candidati trib. juberentur jurare in eam legem; quod Laterensis recusavit. v. Cic. ad Att. II, 18. ubi res narratur.

8 *quid de summa rep.*] Sic Ms. Erf. quod cum Grævio recepi, etsi et vulgatum *reipublicæ* rectum est. Sed sic etiam habent edd. 1480. Junt. Ceteræ *R. P.*

animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante et præcaventem numquam [9] certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin
coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plotio tulerit
Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulis-
sent? At nonnullas punctis pæne totidem. Quippe cum
jam facti prope [10] superioribus comitiis declaratique venis-
sent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habue-
rit. neque enim umquam majores nostri [11] sortitionem con-
stituissent ædiliciam, nisi viderent accidere posse, ut com-
petitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis 54
Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse conces-
sam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum veni-
rent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, b.
hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam sua-
rum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse: eosdem, cum
jam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fu-
isse? Etenim verebantur, credo, angustias. quasi res in con-
tentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed ta-
men tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen
vocandum judicas? an dicis [12] eum te arripuisse, a quo non
sis rogatus? Nam quod questus es, plures te testes habere
de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas,
aut eos testes te [13] adducere, qui, quia numos acceperint, te
præterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia
tulisse. Illud vero crimen de numis, quos in circo Flaminio 23
deprehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causa 55
refrixit. neque enim, qui illi numi fuerint, nec, quæ tribus,
nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem eductus ad
consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis ja-
ctatum graviter querebatur. qui si erat divisor, præsertim
ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus?
cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudi-
cii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confi-
dis. alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi
excitavit. magnæ sunt in te opes: late patet gratia: multi
amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi
huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium re-

9 *certe movebunt*] int. loca. Forte tamen legendum *certe demovebunt*, ut ante dixit.

10 *superioribus comitiis*] Nempe M. Crassi, de quibus ante dictum. Male hoc interpretatur Lambinus.

11 *sortitionem ædilitiam*] Ea quæ sit, dixi in Clave.

12 *eum te arripuisse* &c.] Accusasse Plancium, quod te non rogasset, ut sibi parceres, quod Plotius fecerit; ut P. Manutius interpretatur.

13 *adducere*] Ms. Erf. *producere*, quod malebat Grævius. Sed id magis dicitur, cum in concionem veniunt, quam cum in judicium; in quod adducuntur testes.

tinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam
communes inimici reorum omnium: qui ita semper testi-
p. 271. monium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judi-
a. cum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, [14] aut
ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt,
56 consequantur. Quibuscum me, judices, pugnantem meo
more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quid-
quam defugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque
necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis;
et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video
paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ as-
sumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos
magnopere oro atque obsecro, judices, cum hujus, quem
defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditioni-
bus, de disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocen-
57 tium subjiciendas putetis. Multi amici accusatoris, non-
nulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, at-
que omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem tam
volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil
citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fon-
tem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis,
umquam postulabo. sed, si quid sine capite manabit, aut si
quid erit ejusmodi, ut non exstet auctor, qui audierit: aut
ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus
sit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum
non putarit: hujus illa vox vulgaris, AUDIVI, ne quid reo
innocenti noceat, oramus.

24 Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus
58 ex oratione ne illum quidem [15] Juventium tecum expostu-
lavi: quem ille omni et virtute et humanitate ornatus ado-
lescens primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit.
In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum
Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim
[16] mortuo Longino: non, ut opinor, admirere, cum ego ipse
non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te pri-
b. mum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans
ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio vel
pudore: quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus ho-
nos et ingenio et humanitati tuæ tribueretur: respondebo

14 *aut ab eo fac.*] In Ms. Fr. non erat *ab.* bene. *ab eo—ob eam* parum suave est.

15 *Juventium tecum expostulari*] int. in superiori oratione, cum tecum, Laterensis, disputavi. Pantagathus tamen non male corrigebat *expostulabo.* Hunc locum de primo ædili curuli Juventio non tetigit Pighius T. I. p. 269.

16 *mortuo Longino*] C. Cassio L. qui fuit historiæ et antiquitatis peritissimus, ut dicit Or. I, 60. ex quo cognosci res posset.

ad ea, quæ dixisti; quæ pleraque [17] de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti, utrum mihi 59
putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet: hæc illi soleo præcipere, (quamquam ad præcepta [18] ætas non est gravis,) quæ ille a Jove ortus, suis præcipit filiis:

Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.

Nostis cetera:

Non te id quod multi invideant,

quæ scripsit [19] gravis ille et ingeniosus poëta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. Quæris, 60
quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: [20] sed hoc præstaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares: gloriæ dispares. Quis nostrûm se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, 25
quis [21] C. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. [22] Etenim in virtute multi adscensus: ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet. honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt. horum, si diligenter [23] quæras, vix decimam p. 272. a.

17 *de ipso me*] Vulgg. *de ipso sine.* Edd. pr. *fine. me* de conjectura edidit Lambinus, e Ms. Erf. Grævius. Id res postulat, *sine* et *fine* sunt nihili.

18 *ætas non est gravis*] i. e. satis constans. Sic Ms. Erf. Edd. pr. *gnatus,* unde factum *gnati* s. *nati,* primum ab Aldo. Supervacuum erat addere nomen filii, et dixisse *filii* vel *pueri.* Vestigia veræ lectionis sunt in lectione vetere *gnatus.* mox *ille a Jove ortus* videtur esse Atreus, Jovis pronepos.

19 *gr.—poëta*] Non constat, qui. Versus hi sunt et in Sextiana c. 48. paullo aliter.

20 *sed hoc præstare*] Ed. Junt. *præstaret,* ut Guilielmius volebat, idque recepi: non enim commode præcedens *potuisset* intelligitur. Deinde *quod* referendum ad *hoc:* sed potius fortasse legendum *quo:* quod verbum *præstare* desiderat. per compendium scriptum est in libris omnibus.

21 *P. Duellio*] In scriptura est Archaismus, pro *Duillius.* Deinde, quia clarum est, esse intelligendum eum, qui primus classe vicit Carthaginienses, scribendum fuit *C. Duellio.* atque sic edidi. v. et Clav.

22 *Etenim in virtute multi ascensus.*] Sic Ms. Erf. ut corrigebat olim Lambinus: et hoc est verum. nam hic manifeste *ascensus* est pro gradu, ut alibi, Har. R. 7. ubi cum *gradu* permutatur, et de Legg. I, 3. ubi est *primus ascensus.* Miror Grævium hic non secutum esse illum Codicem.

23 *quæras—reperis*] Pro *quæras* Ms. Erf. *quæres,* quod Grævius sine neces-

partem reperies gloria dignam. sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, et tribunus plebis, et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt in-
61 numerabiles alii consecuti. Profers [24] triumphos T. Didii et C. Marii: et quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea [25] magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in
62 me custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui [26] abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut [27] pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit:
b. sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pe-

sitate recepit, servato *reperis*. Sed pro eo in edd. vett. est *reperies*, cui bene convenit *quæras*. Et sic edidi. Si faverent libri, scriberem *quæras—reperias*.

24 *triumphos T. Gracchi*] Si vera lectio est, intelligendus est is, qui Hispaniæ præses Celtiberis victis triumphavit a 575. Sed Grævius in Ms. Erf. reperit *Didii*, idque recepit, intelligitque eum, qui a. 640. de Scordiscis triumphavit: quod illius quoque familia non nobilis, adeoque apte cum Mario conjungatur; quo accedit, quod et est ætate propior, quam ille Gracchus: item quod bis Didius triumphavit. His de causis Grævium secuti sumus. In edd. pr. est modo *T. et C. Marius.*

25 *magis laude fuerint digni*] Sic vulgati recentiores, quod ex ed. W. et sequacibus ejus fluxit. Id vitiosum videtur, quod aptum Ciceronis argumentationi non est: et languet *magis*. Ed. Junt. autem *magistratus gesserint:* quod miror neglectum esse. Sed nemo illo exemplo usus est. In Ms. Erf. est *magis ceperint:* ex quo Grævius edidit *magistratum ceperint*. Bene ista habent. Sed tamen altera pars argumentationis, invertens rem, non consentit. nam in ea verba ultima de triumphis sunt modo appendix præcedentis, *commissi iis sunt magistratus*. Si ergo prioris correctio illa stare debet, erit corrigendum: *et non—in his r. b. g. triumpharunt.* In hac ambiguitate nondum ausus sum decernere et vulgatam lectionem mutare.

26 *abfuisse ab istis studiis c.*] Grævius ex Erf. addidit *se.* in ed. Grut. male irrepsit *istius*, vitio operarum. Superiores variant inter *his* et *istis*.

27 *pro textore*] In Ms. Erf. est *tectore:* quod placebat Grævio. Vicinia *fabri* facit probabilem lectionem. nam et alibi junguntur, ut in Inscr. *præfectus fabrum*, *tectorum*, ap. Gudium. et quod viri non emebant textores: omninoque *texere telas* fuit opus magis muliebre. Itaque Erfurtini libri lectionem sequi non dubitavi. Qui sint *tectores*, Lexica docebunt. Occurrunt tamen textores ap. Plautum.

cori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem,
vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit
magistratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus si qua
præterea est ars, facile patitur. sin minus: virtute eorum et
innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus?
quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt
esse? quodsi præterea honore dignus nemo, quidnam tot
optimis et ornatissimis civibus est futurum?

Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, 26
nisi eum nimis in se iracundum [28] putabis fuisse. Idem 63
effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere mul-
tis verbis, quod ad judicium non pertineat: et id te accu-
santem tamdiu dicere, [29] quod ego defensor sine periculo
possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in La-
terense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quod ea
non enumeres; alia quædam inania et levia conquiras.
Præneste fecisse ludos. Quid? [30] alii quæstores non fe-
cerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios
fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix
ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne 64
mihi aliquid, judices, videar arrogasse, si de quæstura mea
dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea
fuisse [31] in maximis imperiis arbitror, ut non ita mihi mul-
tum sit ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non ve-
reor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut
gratiorem aut clariorem fuisse. Vere mehercules hoc di-
cam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ,
nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti in summa caritate
maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mer-
catoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens,
omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Exco-
gitati quidam erant a Siculis [32] honores inauditi. Itaque 65
hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro om-
nia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus iis, itine- p. 273.
ris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte ve- a.

28 *putabis fuisse*] *Putabis* aut irrepsit temere, ut visum Guilielmio; nam commode abfuerit, nemine sentiente; aut emolliendi causa addidit, ut judicium Cassio permittere videatur: quod satis placet: nisi putabis, hoc dicere posse Plancium, eum nimis iracundum in se fuisse. Itaque servavi.

29 *quod ego—possim confiteri*] Edd. W. 1480. *possum*. male.

30 *alii quæstores nonne fecerunt?*] *Nonne* verum esse non potest, deberet enim addi *idem*, scribendumque est *non*. et sic edidi.

31 *in maximis rebus*] *Rebus* abest fere a Mss. et edd. primis. Prima Junt. addidit, quam Ald. ceteræque secutæ sunt. At in Ms. Erf. est *imperiis*: quod prætuli, non modo propter majorem auctoritatem libri, sed etiam, quia hæc est forma Latinis usitata, *eum me fuisse in imperiis*. Sic v. g. Suetonius, de Aug. c. 61. *qualis in imperiis fuerit* &c.

32 *honores inauditi*] Ms. Erf. addit *in me*, quod recepit Grævius: saltem est alieno loco. Commode abest.

nissem; cum plurimi et lautissimi solent esse in iis locis, concidi pæne, judices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, et numquid in ea esset novi. Cui cum respondissem, me e provincia decedere: etiam mehercules,
27 inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, et me
66 unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, judices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis: has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et præclarum putavi, CLARORUM VIRORUM ATQUE MAGNORUM, NON MINUS OTII, QUAM NEGOTII, RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda.
67 Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis
b. cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quod ego huc, a me ortus et per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, [33] nisi sorte, lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli. at valuit assiduitate, valuit [34] observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.
28 Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bo-
68 nis omnibus, quod iis æque mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. sed etiam hi, quibus ego debeo,

33 *nisi sorte, lege, n.*] Recte *sorte* Ms. Erf. pro *forte*, quod est in vulgg. *Sors* est provincia, h. l. quæstoria, sorte accepta, ut notum est. Mox alterum *at* delevi: placetque Grævii correctio.

34 *observandis am.*] Sic scripsi pro *servandis*. nam *servare amicos* h. l. alienum est. Si Plancius caussas egisset in foro, posset eo referri: sed id non fecisse, e superioribus patet. *Observandis* habent edd. plures ante Gruter. ut Victorii &c.

boni viri, et cives, ædiliciis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur [35] me conturbare oportet: an ceteris, cum cujusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, et gratiæ. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet: et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris 69
a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; et ego ipse numquam illos adspicio, [36] quin per hunc me his con- p. 274
servatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. a.
[37] Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec [38] Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod 29
ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, [39] patronum illum esse suum, et familiæ suæ [nobilissimæ] dicere. Quo 70
loco quæro ex te, [40] num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est.

35 *me conturbare oportet*] Non solvere, quod debeo. v. Clav.

36 *quin per hunc* &c.] Ms. Erf. habet: *quin cum per—hujus meritum* &c. non male.

37 *Opimium damnatum esse* &c.] Hunc locum ex edd. pr. interpunxi. Vulgati male *servatorem i. r.* conjungunt cum sequentibus. v. Or. II, 25. et Clav.

38 *Op. suo nomine—Q. Metelli Cal.*] *Nomine* primum est *meritis:* in altero *deprecatione.*

39 *patronum illum esse s.* &c.] Elegantius abesset *esse* et *nobilissimæ.* Hoc quidem est absurdum, si *esse* verum est. nam Metellus quidem ipse non dixerit suam familiam *nobilissimam.* Scripsit Cicero: *non dubitaret et consul et homo nobilissimus, patronum illum et suum et familiæ suæ dicere.*

40 *num id in judicio Calidii putes, quod ego in P.*] Forte hæc inversa sunt a librariis, et scribendum: *num, quod ego in P. facio, id in Calidii judicio* &c. Nam hic est ordo Ciceronianæ structuræ.

Quam enim illi judices, si judices, et non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere securim, quam, cum illum e civitate ejecerunt, qui [41] prætor
71 finitimo consul domestico bello, rempublicam liberarat? At enim nimis ego magnum [42] beneficium Plancii facio, et, ut ais, id verbis exaggero. quasi vero me tuo arbitratu, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse? [43] quod fuit
b. ullorum umquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari. nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de reditu meo non [44] timerent, et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, et is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam.

30 Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehe-
72 menter, quam abs te sum provocatus: sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, [45] vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. [46] fingenda fuit mi-

41 *prætor finitimo—bello*] Contra Fregellanos, qui conjurassent adversus Romam. v. de Inv. II, 34. et Clav.

42 *beneficium Plancii facio*] Sic edebatur ante Gruterum, qui omisit *facio*, et *Plancio* dedit, ut est in edd. pr. Grævius illud ex Erf. restituit. Tum vero *Plancii* necesse est legere.

43 *quod fuit* &c.] In his deleta sunt post *ullorum* hæc: *tantum? requiro, utrum putes odium*: quæ sunt in edd. ante Grævium. aberant a Mss. optimis Grut. et Erf. Absunt et ab ed. W.

44 *timerent, et quemquam putas*] Sic Mss. edd. pr. Lambinus fecit *Et quem putes*, quod servavit Gruterus. Turbavit Lambinum vitiosa interpunctio, quam male servavit Grævius: *timerent? Et quemquam putaret?* quod sane cum præcedentibus non consentit.

45 *vererer, credo*] Sic ex Erf. recte Grævius, quod et sine libris edidissem, pro *vereor*.

46 *fingenda—causa percauta*] Scribendum sine dubio est *peracute*. nempe causa non est percauta, sed peracute fingitur. Grævius etiam *videlicet* addidit ex Erf. ante *causa*. Id autem ex *credo* intelligi potest, et a glossa natum videtur.

hi, judices, causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus, non potest,) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam mino- 73
ra, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi p. 275.
esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum so- a.
ciare voluisses, cum me in illo tristi et acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses, cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil 74
autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces et quasi signiferi fuissent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ [47] propter rei magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me [48] dedebam, cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem adstringebam testimonio sempiterno. [49] Nolo cetera, quæ a me mandata sunt litteris, recitare: [50] prætermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum, esse videatur.

Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousque ista dicis?* 31
nihil in Cispio profecisti. [51] *obsoletæ jam sunt preces tuæ.* De 75

47 *propter rei magnitudinem*] Male in edd. ante Grævium *ejus.* nam non est nimis magna illa oratio. *rei* est in Ms. Erf. Propter rei magnitudinem lecta est a Cicerone, ut accurate omnia dicerentur, nec quicquam minus diceretur, quam esset, aut dici deberet.

48 *dedebam—adstringebam*] Sic ex Erf. Grævius recte: quod et sine libris rescribendum erat. nam id temporum et rei ratio requirebat. alii *dedam—adstringam.*

49 *Nolo cetera*] Non de illa oratione hoc intelligendum est: in qua nihil aliud est de Plancio, quod sapere eruditionem videatur. Intelligendum est igitur de libro, in quo Plancii beneficium eruditius ornaverat, ut de Consulatu suo, qui nondum editus erat. Hinc illud intellige, *ne proferre videar ad tempus:* i. e. ne videar fingere hujus temporis caussa et judicii.

50 *prætermitto illa*] Delevi *illa*, quod non est in Mss. et edd. pr. et melius abest.

51 *absolutæ j. s. preces tuæ*] P. Manutius eleganter correxit *obsoletæ.* idque in textum intulit. Placebat et

Cispio mihine tu objicies, quem ego, de me bene meri-
tum quia, te teste, cognoveram, te eodem auctore defen-
di? [52] et ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro
Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius ver-
b. bi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia: datus est tibi
ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possu-
mus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, [53] et ipsum id non
obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quam repre-
hendentis. nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis, ita et
cum his et inter hos vixi, is in causis patronus, is in repu-
blica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar,
76 qui nihil a judicibus debeam umquam impetrare. Et mihi
lacrymulam Cispiani judicii objectas. sic enim dixisti: *Vi-
di ego tuam lacrymulam.* Vide, [54] quam me verbi tui pœ-
niteat. non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fle-
tum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum
lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum
habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppu-
gnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset,
77 hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu au-
tem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas,
nunc easdem vis invidiosas videri.

32 Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumen-
ti dignitati meæ. atque hoc loco (quod verissime facere po-
tes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in
me meriti commemoras. Cui quidem ego, sicut in Plancio,
numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ
me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque
inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec
pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum
in illum gratus, tam licuisset, per hominum vim, [55] et inju-
riam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, si non eadem
contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non
huic voluntatem defuisse, sed me, [56] cum jam Plancio debe-
78 rem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas,

Grævio. Possis et *absumtæ*, i. e. irritæ: *consumtus* quidem sic dicitur, sed illud melius.

52 *et ei dices*] Grævius corrigit *mihi*. sed deinde interrogationis signum esse debebit post *quousque*. Porro Mss. et edd. pr. *contenderim*, quod probat Grævius: male, etiamsi *mihi* correxerimus: non patitur *quem*.

53 *et ipsum id*] Lambinus recte corrigebat, *et id ipsum*. nam sic semper Cicero.

54 *quam me verbi tui pœniteat*] i. e. quam nimis parum dixisse te putem, verbo diminutivo cum usus es.

55 *et injuriam pop. R.*] Hoc vereor, ut dixerit Cicero in judicio, audiente populo. Et fuit illud judicium prætoris cum delectis judicibus. Fuerunt qui legerent *Prætoris*, quia in quibusdam edd. pr. et Mss. est P. R. quod et aliis locis ex *Prætoris* verbo factum est. Lambinus omisit. Illud prætulerim.

56 *cum jam Pl.*] Grævius e Ms. Erf. addidit *tantum*.

judices idcirco minus mea causa facturos, quod me esse p. 276.
gratum crimineris? an, cum populus Romanus illo senatus- a.
consulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea
salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio
gratias egerit, (unus enim fuit [57] de magistratibus defensor
salutis meæ, cui senatus pro me [58] gratias agendas putavit,)
ei ego a me referendam gratiam non putem? [59] Atqui, hæc
cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis?
ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam con-
tentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro
dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non di-
cam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum,) sed
certe exercitus: non quia multis debeo, (leve enim onus, bene-
ficii gratia,) sed quia sæpe concurrit, propter aliquorum de me
meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in om-
nes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis pon- 79
deribus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam
quid cujusque intersit, et quid a me cujusque tempus pos-
cat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, 33
laus, ædilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Sal-
vum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. di-
stineor tamen et divellor dolore, et in causa dispari offendi te
a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius [60] meam salu-
tem pro te abjecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero
contentioni tuæ. Etenim, judices, cum omnibus virtutibus 80
me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim,
quam me et gratum esse, et videri. Hæc est enim una vir-
tus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium
reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in pa-
rentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria b.
bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui
sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis im-
mortalibus gratiam justis honoribus, et memori mente per-
solvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amici-
tiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est 81
nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non
magistri sui, atque doctores, cui non [61] locus ille mutus ipse,

57 *de magistratibus*] In ed. Gruteri additur *aut pro magistratibus*, quod et Grævius servavit, etsi suspectum habuit. Omisit primus Aldus. bene. Est contra consuetudinem in hoc verbo. Cicero eos, qui sunt in provincia, magistratus dicit. v. Clav. Et alibi, ubi hoc SCtum commemorat, tantum magistratus commemorat.

58 *gratias agendas putavit*] Ex perpetua Ciceronis consuetudine et latinitatis lege scribendum est *putaret*.

59 *Atqui eum cum vides*] Hoc quidem vitiosum puto. Et variant libri. Ms. Erf. *A. hæc cum vides*. Ed. R. Br. M. *Atque cum vides*. W. 1480. Junt. *Atque eum videns*. Lectionem Erf. prætulerim.

60 *meam salutem—abjecero*] Sic recte pro *objecero* e Ms. Erf. edidit Grævius.

61 *locus ille mutus, ubi ipse alitus &c.*] Hunc locum correxi ex edd. R. Br. *ipse* erat alieno loco, ubi stare in

ubi altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cujus opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis [62] stare possint? quæ certe, sublata memoria et gratia, nullæ exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benivolentiæ significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus,
82 sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, jam [63] succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

34 Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti,
83 saneque in eo creber fuisti, [64] te idcirco in ludos causam
p. 277. conjicere noluisse, ne ego, mea consuetudine, aliquid de
a. thensis misericordiæ causa, dicerem; quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. deridebor, si mentionem thensarum fecero, cum tu id prædixeris. sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco [65] mea lege

hac forma orationis non poterat. Reddidi etiam *altus* pro *alitus*, quod Gruterus revocavit. Sordes istæ antiquariorum sunt, quæ et alia loca contaminarunt.

62 *stare possint*] Referendum ad *esse possunt* magis, quam ad *fuerunt*: nam per hoc deberet esse *possent*. Mox *nullæ* bene a Grævio e *nulla* factum, quod erat vitiose in omnibus edd. refertur ad *opes*, non ad *officia*; quæ non sic dicuntur *exstare*.

63 *succumbam isti tuæ orationi*] Variant in hoc libri. Grævius ex Lat. *isti tuo crimini*: quam puto esse glossam. Vulgatum mihi multo elegantius videtur, quam ut librario potuerit in mentem venire pro *isti tuo crimini*: atque id jam apud Aldum est. Superiores edd. hic vitiosæ sunt, et habent *ori tuo nimio*.

64 *te idcirco in ludos causam conj.*] Recepi, ut Grævius, *ludos* pro *locos*, quia in bonis Codd. repertum est, et in eo tamen aliquid lucis est ex verbo *thensarum*. Ceterum historia ignoratur: unde totus locus obscurior est. Sensus est, te noluisse momentum ponere causæ demonstrandæ in ludis, ne mihi opportunitatem dares loci communis tractandi de thensis. *Locos*, quod in omnibus edd. vett. est, interpretentur *communes*. Sed in eos non conjicitur causa. Vitium ortum est e vicinia illius verbi, et alibi quoque illa verba permutata reperimus.

65 *mea lege ex isto ambitu traxisse*] Hoc sic intelligo: me in lege, quam contra ambitum tuli, traxisse aliquid ex isto genere ambitus, i. e. caput ali-

ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem
dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non
[66] cum laboris et fori discipulo disputare? [67] Rhodi enim, 84
inquit, non fui. me vult fuisse: [68] sed fui, inquit, Nicææ
(putabam in Vaccæis dicturum) bis [in Bithynia]. Si lo-
cus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio [69] cur seve-
riorem Nicæam putes, quam Rhodum. si spectanda causa
est: et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego
Rhodi non minore. Nam, quod in eo me reprehendisti,
quod nimium multos defenderim: utinam et tu, qui potes,
et ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! sed
sit [70] vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes fere
repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris et la-
borantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quod 85
in Creta fuisses, [71] aliquid in petitionem tuam dici potuisse:
me id perdidisse. Uter igitur nostrûm est cupidior dicti?
egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam
ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas lit-
teras misisse, quod mihi meæ, [72] quas ad aliquem misissem,
obfuissent. quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipu-
blicæ video prodesse potuisse.

Sed sunt hæc leviora: illa vero graviora atque magna, 35
quod meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi re- 86
prehendere et subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxi-

quod scripsisse contra istum ambitum, qui est in ludis faciendis ad gratiam populi captandam, ut si aliquis defendendus esset ædilis reus de ambitu, ex illo ipso capite ducere miserationem in epilogis possem. Apparet Laterensem jocatum esse in epilogos Ciceronis, in quibus nimis sæpe miseratione uteretur: ceterum sine vitio esse locum, non defenderim.

66 *cum laboris et fori discipulo*] Eleganter, qui in causis agendis et foro didicerit dicere. In libris oratoriis aliquoties dicit, in foro disci optime eloquentiam.

67 *Rhodi—non fui*] Est jocus in Ciceronem, qui Rhodi apud Molonem se exercuerat, unde illam copiam in locis communibus et redundantiam hauserit, propter quam Asiaticus dictus est ab inimicis.

68 *sed fui, inquit, Nicæis* &c.] Edd. pr. non habent *Nicæis*, primus Victorius: omisitque Grævius. Sed id nomen abesse non potest, quia in sequentibus Nicæa memoratur, et illa detorsio verbi in *Vaccæis* id desiderat. Sine dubio autem scribendum *Nicææ*, ut et Grævio videbatur. Terminatio mutata est e verbo *Vaccæis*. In fine autem puto delendum *in Bithynia*, quod manifeste est a glossatore. *In Vaccæis*, per irrisionem sic dixit, ut Trebatium in Epistolis vocat JCtum præstantissimum Samarobrivis ad Div. VII, 2. ut recte vidit etiam Olivetus.

69 *cur severiorem Nicæam* &c.] Puto ad eloquentiam pertinere. quæ Nicææ non castigatior sit, quam Rhodi: quamquam sequentia, de dignitate, videntur ad vitæ rationem pertinere.

70 *vestra diligentia* &c.] Quod non vultis defendere, in quibus non est perspicua innocentia.

71 *dictum aliquod in petitione tua dici p.*] Omnes edd. pr. habent *aliquid*. Primus *aliquod* edidit Manutius. *Dictum* est a glossatore. Cicero scripsit sine dubio, *aliquid in petitionem tuam dici potuisse*: nempe, a me, ad perstringendum: nempe ex eo, quod Cretenses mendaces, fallaces habiti, et in eos proverbium esset.

72 *quas ad aliquem m.*] Intelligunt Pompeium, ad quem de Consulatu suo in Asiam scripserit.

b. lium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor me-
hercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco
me illi auxilio pepercisse. qui enim status, quod discrimen,
quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribu-
nicius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi
ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes
atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum
memoriam tæterrimi atque turpissimi, sicut et illa princi-
pia, et hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter
exercitum perdidit, alter vendidit, emtis provinciis, a se-
natu, a republica, a bonis omnibus defecerant: [73] qui exer-
citibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum,
quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris,
religiosis altaribus effæminata, secum et illos et consules
facere, [74] acerbissime personabat. egentes in locupletes,
87 perditi in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat
mecum senatus, et quidem veste mutata: quod pro me uno
post hominum memoriam publico consilio susceptum est.
Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes;
[75] qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverunt,
edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus
indicia ademerunt. Aderat mecum cunctus equester ordo:
quem quidem in concionibus [76] saltator ille [Catilinæ] con-
sul, proscriptionis denuntiatione terrebat. at tota Italia con-
venerat: cui quidem belli intestini et vastitatis metus in-
36 ferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus atque incitatis
uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure,
non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto,
præsertim tam bona in causa, numquam, [77] quo ceteri sæpe
abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis
p. 278. fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis at-
a. que a servorum ducibus cædem fieri senatus et bonorum,
88 reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bo-
nis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem:
quem profecto non videbam. Ubi enim præsto fuisset
mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C.
Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives

73 *qui exercitibus—poterant*] Cæsarem, Pompeium, Crassum intelligit.

74 *acerbissime personabat*] Verissime Lambinus *acerrime*.

75 *qui soli—non siverint—ademerint*] Scribendum est, *siverunt—ademerunt*. Non enim pendent hæc ab *recordare;* sed in iis est judicium Ciceronis. Atque ita feci.

76 *saltator ille Catilinæ consul*] De Gabinio intelligendum sine dubio, qui et in Or. in Sen. p. R. c. 6. *calamistratus saltator* dicitur. Sed *Catilinæ* non bene convenit: saltatores absolute dicuntur. *amator Catilinæ* et *vir* fuit, ut in eadem oratione dicitur: *saltator* nihil ad Catilinam pertinet: *saltator consul* autem acerbissime dicitur. Itaque *Catilinæ* delendum est.

77 *quo ceteri a.*] Grævius e Ms. Erf. addidit *sæpe.* bene. opponitur *numquam.*

respublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam
justi, quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio
sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, jure optimo sumta
esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. ni-
hil amplius dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adver-
sarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam. Hisce 89
ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimi-
care: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me
auxilio defuisse. sin autem, quo majora studia in me bono-
rum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum pu-
tavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi da-
tum est, hodieque est, et semper erit maximæ gloriæ?
quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, [78] con-
stat, invitissimis viris bonis, cessisse: nec fuisse dubium,
quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille
cum suum, non cum senatus factum defenderet, cum per-
severantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinu-
isset: tamen, [79] quod illud voluntarium vulnus accepit, ju-
stissimos omnium Metellorum et clarissimos triumphos glo-
riæ laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos ci-
ves interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem
cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si
victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita di-
micatio pararetur, committerem, ut idem perditor reipu-
blicæ nominarer, qui servator fuissem? Mortem me ti- b.
muisse dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem contra 37
rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum per- 90
nicie reipublicæ vellem. nam, qui pro republica [80] vitam
dediderunt, (licet me desipere dicatis,) numquam mehercule
eos mortem potius, quam immortalitatem assequutos pu-
tavi. Ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu
concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium sa-
lutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi,
aut natura ipsa consumsisset: tamen auxilia posteritatis

78 *invitissimis viris constat bonis*] Sic recte corrigebat Lambinus, sic in Ms. Erf. repertum edidit Grævius. Sed sic plane est jam in edd. W. 1480. Juntina: nisi quod *constat* locum alium obtinet, *i. v. constat bonis*, cum Ms. habeat ab initio. Cur ergo illæ edd. non inspectæ?

79 *ob illam constantiam, qua illud v.* &c.] *Constantiam* primum dedit Juntina, quam Victorius secutus est: abestque a Mss. Deinde pro *qua* non quidem omnes libri edd. habent *quod*, ut Grævius ait, sed tamen R. Br. *quo*, Med. Ald. *quod*. Inde fieri arbitror, ut totum illud *ob illam const.* delendum sit, legendumque *tamen, quod illud v. vulnus accepit* &c. Et sic edidi. Nam *ob illam, quod illud*, quod Grævius edidit, est vel sono indignum Cicerone.

80 *vitam dediderunt*] Sic Mss. multi et edd. pr. omnes: pro quo *reddiderunt* primus Aldus edidit, quod ad Gruterum usque secuti sunt omnes. Grævius denique e Ms. Erf. *ediderunt*. *Vitam dedere* bene latine dicitur, ab ipso Cicerone, sed addito dativo, ut pro Rosc. Am. *libidini*. Itaque mihi non satis placet: sed nec magis ceteræ lectiones.

[illegible], quod peremtum esset mea morte id exem-
plum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus popu-
lusque Romanus. An, si umquam in me vitæ cupiditas
fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium par-
ricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies,
[81] in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem,
si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo
mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.
91 Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id
ego et fateor et lætor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod
me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius
38 patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea
deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus
antea [82] solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si bene
de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in
crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati; sin
autem, sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam ali-
quando salutem tum meam, tum meorum; certe non modo
non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni
92 viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res vero ipsa publica,
p. 279. si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem
a. semper, numquam mihi. fructus autem ex sese non, ut
oportuisset, lætos et uberes, sed magna acerbitate permix-
tos, tulissem, ut jam mihi servirem, consulerem meis: se
non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum
93 mihi pro eo, [83] quod tum a me haberet, reddidisset. Quid,
si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui
fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam
tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando
contendimus, depugnemus. quod est longe secus. Stare
enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicæ,
qui [84] quoniam versatur, eam deligere partem, ad quam nos
39 illius utilitas salusque converterit. Ego autem Cn. Pom-
peium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ,
(nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam et gra-
tiam quærunt,) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ

81 *in aliorum jugulum consulum*] Sic edidi cum Grævio, qui in uno Fr. pr. reperit. Prima sic dedit Juntina, quam secutus est Victorius. (nam Aldina *vigiliam* servavit cum aliis.) unde vulgata facta est usque ad Gruterum. Sane *vigiliam* non sapit glossatorem aut correctorem. Sententia erat: *tela in alios consules recidissent*: addere consulibus aliquid volebat. Sane facillimum erat, jugulum, cervices, capita dicere. Sed si minus volebat dicere: nempe periculum modo, ejusque avertendi curam in eos versum iri, eleganter sane dicebat *in consulum vigiliam*. Interea faciliorem lectionem secutus sum.

82 *solitus dissentire, dissentiam*] Non valde placet *dissentire*. Puto esse glossatoris.

83 *quod tum a me h.*] Guilielmio non placebat *tum*. Videtur scribendum *jam*, ut paullo ante.

84 *quoniam versatur*] Hoc, non *versetur*, postulat latinitas. Bene sic Ms. Erf.

pertinet: ego eum [85] non tuear, quem omnes in republica
principem esse concedant? ego C. Cæsaris laudibus desim,
quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me
semper addixi, plurimis atque amplissimis judiciis videam
esse celebratas? Tum hercule me confitear, non judicium
aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus
amicum aut inimicum fuisse. An, cum videam navem se- 94
cundis ventis cursum tenentem suum, [86] si non eum petat
portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus
tutum atque tranquillum: cum tempestate pugnem pericu-
lose potius, quam illi, salute præsertim proposita, obtem-
perem et paream? Neque enim inconstantis puto, senten-
tiam, tamquam aliquod navigium atque cursum, ex reipu-
blicæ tempestate moderari. Ego vero hæc didici, hæc
vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis et clarissimis
viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus [87] monu- b.
menta nobis, litteræ, prodiderunt: non semper easdem sen-
tentias ab iisdem, sed, quascumque reipublicæ status, incli-
natio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defenden-
das. quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam: liber-
tatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi
umquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in qua-
dam moderatione positam putabo.

Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plan- 40
cii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex 95
cloaca, lapidemque e sepulcro venerari pro deo. neque enim
mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cu-
jus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus.
nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervaga-
tum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum
sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, La-
terensis, ex illo incendio legum, juris, senatus, bonorum
omnium, cedens, cum mea domus [88] ardore suo deflagratio-
nem urbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem: Si-
ciliam petivi animo, quæ et ipsa erat mihi, sicut domus
una, conjuncta, et obtinebatur a C. Virgilio; quocum me
uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris col-
legia, tum respublica sociarat. Vide nunc caliginem tem- 96

85 *non tuear, quem omnes—concedunt*] Sensi primum hoc legens, elegantius fore *concedant*: cum post reperirem *ego C. laudibus desim, quas videam esse celebratas*, ita corrigendum judicavi. Sic ergo correxi.

86 *si non ea eum p.*] *Ea* delevi cum Grævio. abest Mss. pluribus et edd. W. 1480. Junt.

87 *monumenta nobis litera pr.*] Pronum est, cum viris doctis corrigere *literarum*. Frustra. tantum interpungatur post *nobis; monumenta, literæ*, quæ verba et alibi sic junguntur, eodemque sensu.

88 *ardore suo*] Rarum est, sic pro incendio dici. Sed tamen et alibi sic Cicero, Acad. IV, 37, ubi *mundum conflagraturum ardore* dicit.

porum illorum. Cum ipsa pæne insula mihi sese obviam
ferre vellet: prætor ille ejusdem tribuni plebis concionibus,
propter eandem reipublicæ causam, sæpe vexatus nihil am-
plius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam?
C. Virgilio, tali civi et viro, benivolentiam in me, memo-
riam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem
defuisse? Nihil, judices, est eorum: sed, quam tempesta-
p. 280. tem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse pos-
a. set opibus suis sustinere. Tum, consilio repente mutato, [89] iter
a Vibone Brundisium terra petere contendi. nam maritimos
41 cursus præcludebat hiemis magnitudo. Cum omnia illa
97 municipia, quæ sunt a Vibone Brundisium, in fide mea,
judices, essent: iter mihi tutum, multis minitantibus, ma-
gno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel po-
tius ad mœnia accessi. [90] Urbem unam mihi amicissimam
declinavi, [91] quæ se vel potius exscindi, quam, e suo com-
plexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii
Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum,
exsilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent,
maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego,
et parentis ejus, prudentissimi atque optimi [92] senis, et
utriusque filii manibus, in navi tuta ac fideli collocatus,
eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrha-
98 chium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quo cum
venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græ-
ciam sceleratissimorum hominum ac nefariorum: quorum
impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus e
manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire
potuissent, [93] cum tantum abessent aliquorum dierum viam,
in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul
atque me mare transisse cognovit: (audi, audi, atque at-
tende, Laterensis; ut scias, quid ego Plancio debeam, con-
fiteareque aliquando, me, quod faciam, et grate, et pie fa-

89 *iter a Vib. Br. terra petere contendi*] In hoc loco neminem hæsisse reperi. Ego autem semper hæsi. *Iter terra petere aliquo*, qualis forma dicendi? Videtur *iter* delendum. Mox c. 41. est *Dyrrhachium petere contendi*.

90 *Urbem unam m. amicissimam*] Est ipsum Brundisium. *unam* ad *amicissimam* referendum, intellecto *omnium*, quod et alibi omittitur, aut corrigendum, *urbem ipsam, mihi amic.* nempe, ut opponatur *mœnibus*.

91 *quæ se vel potius exscindi—facile pateretur*] Durum est *vel potius*, cum id etiam versu proxime superiori sit. Alterutrum, *vel* aut *potius*, delendum puto. Languet etiam *facile*. quod non est, si *potius* deleatur.

92 *senis, et utriusque filiorum m.*] *Filiorum* in hac lectione sapit Germanismum: debet esse *filii*, ut est in Ms. Erf. itaque edidi: intelligendi filii Lænii. Sed idem Ms. etiam addit *et fratris*, post *senis*: quod si recipiatur, *filiorum* retineri debet, ut factum a Grævio. Et favet ei lectioni locus in Or. pro Sext. c. 63. ubi pater et frater Lænii memoratur.

93 *cum tantum abessent* &c.] *Tantum* est e Ms. Erf. pro *tum*. Pro *aliquorum dierum* idem habet *aliquot:* quod melius videtur.

cere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura
sint, obesse certe non oportere.) Nam, simulac me Dyrr-
hachium attigisse audivit: statim ad me, lictoribus dimis-
sis, insignibus abjectis, veste mutata, profectus est. O 99
acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius et loci,
cum hic in me incidit, [94] cum complexus est, conspersitque
lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit? [95] o rem cum au-
ditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies
noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessaloni-
cam me, in quæstoriumque perduxit! Hic ego nunc de
prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum et ci-
vem optimum semper, et mihi amicum fuisse: sed eadem
timuisse, quæ ceteros. Cn. Plancium fuisse unum, non,
qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur,
mecum ea subire et perpeti vellet. Qui, cum ad me L. 100
Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset,
decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi para-
tas ab exsulibus conjuratis audierat, animo amicissimo de-
tulisset: [96] in Asiam me ire (propter ejus provinciæ me-
cum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non
est passus: vi me, inquam, Plancius, et complexu suo re-
tinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abje-
cta quæstoria persona, comitisque sumta.
O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigi- 101
lias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infe- 42
licem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse
mortuus profuissem. memini enim, memini, neque um-
quam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti,
mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsa spe in-
ductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præ-
sentem, tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi sors
ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos
(quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi il-
lorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me ad-
spectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem im-
ploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, [97] sed
de horum erga me benivolentia promittebam: hos pro me p. 281.
a.

94 *cum complexus est*] *Cum* est ex Erf. edd. R. Br. 1480. quod prima syllaba in *complexus* absorpsit.

95 *o rem c. a. crudelem* &c.] Cur hos amplexus, has lacrimas *rem crudelem* et *nefariam* appellat? nempe non per se, sed ob causam, quæ erat crudelis et nefaria: quod in eas miserias conjectus erat innocentissimus et meritissimus de rep. vir &c.

96 *in A. me ire—comparantem*] Locus hic varie interpolatus est in Mss. et edd. ant. Sed hæ quidem prope omnes *comparantem*, quod et Gruterus restituit, cum e Juntina Victorius induxisset *p. e. pr. metum et cum fratre meo necis insidias comparatas*, quod et in R. est. Gruterus in Ms. reperit *parantem*, quod est usitatius. Sed et *comparare* cum infinitivo dicitur pro *parare*.

97 *sed de horum — benivolentia*] Ex Erf. est. Vulgo *sed h. benivolentiam*.

lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis
102 acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? [98] nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. [99] Huc exsurge tamen, quæso. retinebo et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque vos [100] simul hic miserrimus, et optimus obtesta-
103 tur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos vestros, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei salutisque ejus, a quo mea salus conservata est, hostes exstitisse. nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, [101] id a vobis ei persolvere.
104 Teque, C. Flavi, oro et obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti: ut mihi per hos
b. conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestræque, judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe et multum profudistis.

98 *nisi te cum mea salute compl.*] i. nisi te, ipse salvus, compl. dixit paullo durius, ut verbo *salutis* uti posset, quo responderet oratio melius sequenti, *tibi salutem* &c.

99 *Huc exsurge tamen*] Si vera est lectio, dictum est pro exsurge tamen, et huc veni. Sed Grævius ex vestigiis Erf. edidit, *Te tamen, exsurge quæso, r. et c.* non male. Mox cum eo dedi, *non dicam, meorum*, pro *meorum, non dicam.*

100 *simul hic mis.*] *Hic* cum Grævio addidi ex Erf. Mox cum eodem *liberos vestros.*

101 *id a vobis ei persolvere.*] Eleganter e re pecuniaria: in qua *solvere ab aliquo dicitur*, cum non ipse ex arca sua, sed ex alterius solvit, per attributionem, sive, ut nos vulgo dicimus, per assignationem. v. Clav. in *solvere*. *Persolvere* sic etiam est Flacc. 20.

M. TULLII CICERONIS p. 3. a.

PRO

P. SEXTIO,

ORATIO, SECUNDA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

P. Sextius tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere et Q. Metello Celere consulibus. Is cum esset Ciceronis et optimatium omnium amantissimus, totum tribunatum suum et ad Ciceronem restituendum et ad perniciosas leges impediendas contulit. Quæ res parum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam cum primo, senatus consulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. IIX *Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum de eadem referret, operæ Clodianæ impetum in eum fecerunt, ut eum de rostris dejicerent, et orta utrinque pugna, magna cædes facta est: deinde cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, et legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque eam perniciosam existimans, descendisset, eique obnuntiarisset, iterum vis a Clodianis orta est, qua ipse pæne Sextius est deletus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno* lege Lutatia *reum de vi fecerunt. In quo periculo cum præter alios Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est judicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianæ hæc est ratio, ut, qualis Sextius inde a pueritia, inprimisque in Tribunatu fuerit, commemoret, et quæcunque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator Sextii quædam etiam in Ciceronem dixerat, inprimisque, quænam esset illa optimatium natio, per ludibrium ex Cicerone quæsierat; hac occasione arrepta, fuse et graviter, qui sint optimates et populares, docet, et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.*

SI quis antea, judices, mirabatur, quid esset, quod, pro 1
tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequa- 1
quam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicæ consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, et latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordi-

datos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis [1] dimicare: eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres lætosque volitare, [2] sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere.
2 In quo [3] cum multa sint indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. [4] Ego autem, judices, quia, qua voce mihi in agendis gratiis, commemo-
b. randoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficia, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis: iis potissimum vox hæc serviat, quorum opera
2 et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est. Et, quam-
3 quam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata, nihilque ab eo [5] prætermissum est, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, judices, a me in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potius, quam defensionis: querelæ, quam eloquentiæ:
4 doloris, quam ingenii partes esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum et pio dolori et justæ iracundiæ concedendum putetis. neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis, de me optime meriti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat

1 *dimicare*] Sic rescripsi necessario pro *dimicantes*. Respondet enim clare in contrario *volitare*.

2 *sed etiam voluntarios f. a. o. c. periculum moliri*] *Voluntarios* verum esse non potest: est enim ineptum hoc dicere, cum intelligatur per se. A quibusdam Mss. et edd. abest. Ed. Juntæ habet *voluntario*. Si quid hic Cicero volebat addere sententiæ, debebat esse *ultro*, quod eleganter dicitur pro *insuper;* sæpeque in insolentia hominum exprimenda adjicitur, ut ap. Terentium Eun. V, 2. *atque etiam ultro derisum venit*. In eo verbo librarii interdum hæsere. Atque sic puto Ciceronem scripsisse, et in ejus locum venisse notam adscriptam a glossatore, *voluntario*, vel *voluntarios*, qui nullam hujus verbi vim aliam callebat, quam illam vulgarem.

3 *cum multa sint indigna*] Sic legendum necessario pro vulgato *sunt*, aut in altero membro *est* delendum: sed *sint* habet ed. Junt. itaque id prætuli.

4 *Ego autem, quia, qua voce* &c.] *Quia* e vetere libro Hotomanni addidi, et infra post *depellendis* pro puncto colon feci; ut est in edd. vett. quia in sequentibus manifeste consequens est sententiæ utriusque præcedentis. Mox cum Grævio e Ms. Fr. dedi *beneficia*. nam singularis alienus est. Cicero dixit *commemorando beneficia*, ut orationem variaret.

5 *prætermissum est*] *Est* arbitror esse delendum.

eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt. Sed, quoniam 5
singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii: contendamque, si modo id consequi potero, ut [6] in hac confusa atque universa defensione, nihil a me, quod ad vestram quæstionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermissum esse videatur. Et, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ atque afflictæ reipublicæ P. Sextii p. 4,
tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad a.
illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

Parente P. Sextius natus est, judices, homine, ut plerique 3
meministis, et sapiente, et sancto, et severo: qui, cum tri- 6
bunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albini filiam: ex qua hic est puer, et nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime et jucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine et molestia [7] judicare.
Duxit uxorem, patre vivo, optimi, [8] at calamitosissimi viri 7
filiam, [9] C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas exstitit, et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut socerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicæ expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat: et ad eum filiam ejus adduxit, ut illo insperato adspectu complexuque, si non omnem, atal iquam partem mœroris sui deponeret: et maximis officiis et illius ærumnam, quoad vixit, et filiæ solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia: sed mihi ante oculos obversatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

6 *in hac confusa atque universa d.*] In qua omnes partes defensionis mixtæ et conjunctæ sunt. v. Clav.

7 *judicare*] Excidit hic manifeste consequens: ut appareat veterem amorem manere: nam in principio, *hodie sic hunc diligit*, desiderat tale consequens. Et satis constat, hanc orationem in Mss. et edd. pr. valde mutilam esse.

8 *et calamitosissimi*] Recte Grævius cum Robortello corrigit *at*.

9 *C. Scipionis*] Alii *L. Scipionis*, ut Hervag. et aliæ. v. Clav.

3 Quæstor hic C. Antonii, collegæ mei, judices, fuit sorte,
b. sed societate consiliorum, meus. Impedior [10] nonnullius of-
ficii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam,
quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. At-
que ego de Antonio nihil dico, præter unum: numquam il-
lum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque com-
munem metum omnium, neque propriam nonnullorum de
ipso suspicionem, aut infitiando tollere, aut dissimulando
sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque mode-
rando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum
summa custodia reipublicæ, laudare vere solebatis: par
prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem ob-
servavit, ut et illi quæstor bonus, et vobis omnibus optimus
4 civis videretur. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque
9 ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum
exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli op-
portunitates, ab illa impia et scelerata manu attentari suspi-
cabamur: et inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii,
Capua præcipitem ejecit, hominem perditum, et non obscure
Pisauri, et in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione
versatum. Idemque C. Marcellum, cum is non solum
Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio,
[11] in maximam familiam conjecisset, exterminandum ex illa
urbe curavit. qua de causa et tum [12] conventus ille Capuæ,
qui, propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo
me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio
maximas gratias egit; et hoc tempore iidem homines, no-
mine commutato, coloni, decurionesque fortissimi atque
optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, peri-
10 culumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, [13] P.
p. 5. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam pueriles
a. tua vox [14] possit [aliquid] significare inimicis nostris, quid-

10 *nonnullius officii—religione*] Ne Sextium perfidiæ suspectum faciam, tamquam eum, quem patris loco colere debebat, prodiderit.

11 *in maximam familiam*] Int. gladiatorum, quorum familiæ Capuæ solebant a Romanis haberi, ut exercerentur, ad usum in spectaculis: id quod multis veterum locis constat, inprimisque ex initio belli servilis, quod ab istis gladiatoribus Campanis motum est.

12 *conventus ille*] Intelligendus h. l. conventus juridicus. Colonia facta est post, lege Cæsaris, et senatum suum ipsa habuit, qui *decuriones* post dicuntur, cum ante præfectum habuissent.

13 *P. Sexti*] Est filius rei; qui aderat, de more, in judicio, ad misericordiam movendam. Mox variant libri et sententiæ doctorum in epitheto *vocis*. nam alii habent et probant *virilis*. quod est in edd. vett. et Mss. multis, alii *puerilis*, quod in optimis Mss. repertum est a Grutero. Huic lectioni favet, quod post est, *cum se corroborarit*, quod potest esse, cum virilis facta erit: alteri, *virilis*, contra favet additum *jam*. Et potest in pueris etiam esse vox, habens aliquid virile. Sed id *jam* potest etiam referri ad verbum *significare*. Et quia meliores libri habent *puerilis*, et ex re intelligitur, in ea voce aliquid virile fuisse, malui eam lectionem sequi.

14 *possit aliquid significare*] *Aliquid* frigide redundat, delendumque videtur,

nam, cum se corroborarit, effectura esse videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, [15] aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, [16] vicem officii præsentis, testimonium præteriti temporis. Atque illis temporibus iisdem, cum jam Capuam 11 metu Sextius liberasset, urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego litteris eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. quibus hic litteris lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, et vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERÆ CICERONIS, CONSULIS. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novo- 5
rum, qui tum, extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus et conatus sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum, 12 Catone, tribuno plebis fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum præsidio tueri facile majestatem suam, et dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius, cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admoverit homini, studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animo, et amore reipu- b.
blicæ, [17] non præstans in republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, [18] cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello

nisi dictum putemus esse pro aliquo modo.

15 *aut ambitionis, aut comm. gratia*] Interdum suspicatus sum, excidisse verbum aliquod: quia verbum *expressum* videtur gravius, quam pro *gratia amb. et comm.* in qua nulla intelligitur vis ac necessitas, qualis in officio est.

16 *vicem officii præsentis*] Gratiæ relationem, per officium, quod præsens tempus postulat. Ingeniose tamen Lambinus corrigit *vocem*, quod et efficacius est, et vicinis verbis *prædicationem, testimonium*, melius convenit.

17 *non præstans in rep.*] Hæc verba non sunt in omnibus Mss. aut edd. vett. Sunt tamen in ed. Hervag. in qua oratio hæc ad optimum exemplar scriptum edita est. Sed ibi totus locus sic est, ut in aliis primis, *non excellens animus, et amore reip. præstans in rep. virtus.* Gruterus edidit *animo et amore reip. non pr.* &c. Grævius autem *non præstans in rep.* Facile credo, vitiosum locum esse: sed nulla certa correctio est.

18 *coh. impellendum*] Libri quidam interponunt *accusandum*, quod Grutero et Grævio non displicebat: *accusandum* pro amice objurgare, ut est ad Div. I, 1. ubi Cicero dicit, se Pom-

esset hiemi locus, neque umquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles et pastorum [19] stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset.

13 Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, et aliquando ad hæc propiora veniam. quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciæ sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes et
6 respectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jam dudum vocat, et quodammodo [20] absorbet orationem
14 meam, contento studio cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, [21] sed etiam memoria digna esset, uti et reipublicæ capessendæ auctoritatem disciplinamque præscriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, [22] quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed ut agam moderate, et huic po-
p. 6. tius tempori serviam, quam dolori meo; si qui occulte a
a. salute nostra dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, et quiescunt; nos quoque simus obliti. [23] si qui se offerunt insolenter et insectantur: quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur.

15 Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me [24] totum, superioris anni, reipublicæ naufra-

peium *hortari, orare,* etiam liberius *accusare* et *monere.*

19 *stabula præclara*] Vitium esse videtur in *præclara.*

20 *absorbet orationem meam*] Velut fluctus in æstu maris navem. v. Clav. unde post *cursum* tribuit: quod et ipsum de navi dicitur.

21 *sed etiam memoria digna esset, uti et* &c. Hoc verum esse non puto. nec est sensus commodus in verbis *mem. digna esset.* Edd. vett. ut Junt. Hervag. habent *s. e. memoria digna uti, et—præscribere.* Arbitror: *memoria digna esset,* esse notam marginis, legendumque: *sed etiam reip. capessendæ auctoritatem d. præscribere.*

22 *quorum sceleris furore*] Grævius correxit *scelere et furore.* male. respondent sibi concinnius *sceleris furor,* et *vocis libertas.*

23 *si qui se offerunt ins.*] Quidam libri scr. et edd. *efferunt,* quod Grævius præfert: at et paullo post de eadem re est *obtulerint:* estque id exquisitius.

24 *totum sup. anni reip. naufragium*] Ms. Erf. *in rep.* Mihi *reip.*

gium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu, et 7
multorum timore, tamquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, sed [25] multo acrius otii et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, fœdere, exsecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi [26] suis propriis periculis terruisset. Hanc tætram immanemque bel- 16
luam, vinctam auspiciis, alligatam more majorum, constrictam legum sacratarum catenis, [27] solvit subito [legum] consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, [28] ut non nemo putat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis. qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt hominis, [29] fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inaudita libidine infamis? Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna 17
fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisce- b.
retur, quid dicam consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus ceterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, [30] si nondum scelera vulneraque

glossa videtur, et omnino durius est *superioris anni, reip. n.*

25 *multo acrius otii—inimici*] Si *acrius* verum est, post esse debere videtur *otio et saluti communi*: ut *inimici* sit adjectivum. nam substantive dictum non fert adverbium *acrius*. nisi quis malit, *sed multo magis.*

26 *suis propriis*] An alterum delendum?

27 *solvit s. legum consul*] Edd. quædam addunt *cura*. Turnebus corrigit *lege curiata*, quod Lambinus recepit. male. non lege curiata solvit, sed aliis, sacratis, quas ante diserte nominavit, sed non solis. Ergo *legum* e proxime præcedentibus temere repetitum est: solvit eum omnibus istis, quæ ante dixerat, auspiciis, more majorum, legibus sacratis. Itaque delendum puto. Interea uncis inclusi.

28 *ut nemo putaret*] Restitui *non*, quod in Gruteriana errore operarum excidit, male secutis posterioribus, præter Grævium. Sed et *putaret* vitiosum est. Loquitur de certo homine, quem nominare non vult. Itaque scribendum *putabat*, vel *putat* potius, quod respondet verbis, *ut ego arbitror*. Et sic edidi.

29 *fraternis flagitiis*] P. Manutius injurias in fratres intelligit. Sed verbum *flagitiis* potius obscena intelligere jubet. Mox pro *infamis* quidam libri scr. et ed. *insani*, quod Grævius recepit. *Infamis* quidem melius consentit *flagitiis* et *stupris*.

30 *si nondum scel. vulneraque*] Scribendum est *non: nondum* est prorsus alienum.

inusta reipublicæ vultis recordari, vultum atque incessum animis intuemini. facilius facta eorum occurrent mentibus
8 vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Alter unguentis
18 affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ suæ, [31] puteali et fœneratorum gregibus inflatus atque perculsus, olim, [32] ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in tribunatus portum perfugerat. contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat, ab iisdemque se, etiam invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore
19 arbitrabatur. Alter, o dii boni! quam tæter incedebat! quam truculentus! quam terribilis adspectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ, diceres intueri. vestitus aspere [33] nostra hac purpura plebeia ac pæne fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis ornandæ causa duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur.
P. 7. a. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica tamquam Atlante cælum, niti videretur.
20 Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis, mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem, cum amicum et affi-
9 nem, tum etiam fortem et gravem consulem. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicæ tractare [34] in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo

31 *puteali et f. g. inflatus*] *Inflatus* quidem vitiosum est, nec sensum huic loco aptum habere potest. Scribendum esse puto *jactatus*, quod et rei et verbo *perculsus* convenit.

32 *ne Scyllæo illo æ. a. in freto* &c.] Viri docti putaverunt alludi ad Columnam Rheginam. Frustra, ut bene judicabat P. Wesselingius ad Itiner. p. 98. Intelligenda est Columna Mænia in foro, ad quam judicia de debitoribus malis a triumviris habebantur. v. Clav. in *columna*.

33 *nostra hac purpura pl.*] De lato clavo sermo est. *hac nostra*, qua nos plebeii et minus divites uti solemus, cum ipse nobilis ac dives esset.

34 *in maximo cursu ac fluctibus*] *Cursu* mihi suspectum est: dicitur enim in bonam partem. Legendum puto *æstu*. quod bene congruit *fluctibus*: nam et mare *æstu fluctuare* dicitur.

tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem
quidem insolitam adspicere posset? Alter multos plane in 21
omnes partes fefellit. erat enim [35] hominum opinioni nobili-
tate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes
boni semper nobilitati favemus, et, quia utile est reipublicæ,
nobiles homines esse dignos majoribus suis, et quia valet
apud nos, clarorum hominum et bene de republica merito-
rum memoria etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia
taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, et
quod erat eo nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas vide-
retur, favebant, gaudebant, et ad integritatem majorum spe
sua hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem 22
(vere hoc dicam, judices,) tantum esse in homine sceleris,
audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi,
numquam putavi. nequam esse hominem, et levem, et falsa b.
opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum,
sciebam. etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tege-
bantur: sed hæc obstructio, nec diuturna est, nec obducta
ita, ut curiosis oculis perspici non possit. Videbamus genus 10
vitæ, [36] desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paul-
lo propius accesserant, intuebantur. denique etiam sermonis
ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere posse-
mus. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos: 23
neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos
laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros esse auctores
et laudatores voluptatis: cujus, et quo tempore, et quo
modo, non quærebat. verbum ipsum [37] omnibus modis ani-
mi et corporis devorabat: eosdemque præclare dicere aie-
bat, sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capesse-
re hominem bene sanum non oportere: nihil esse præsta-
bilius otiosa vita, et plena, et conferta voluptatibus: eos
autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ
consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi,
esse ducendam, subeunda pro patria pericula; vulnera ex-
cipienda, mortem oppetendam: vaticinari atque insanire di-
cebat. Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, et 24
quod videbam, quibuscum hominibus in interiore ædium
parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa

35 *hominum opinioni—commendatus*] Eleganter. pro commendatus hominibus. Male Grævius *opinione* præfert, quod libri quidam edd. et scr. habent. Paullo post quidem est *opinione*, sed cum *falsa*.

36 *desidiam, inertiam*] Edd. W. et aliæ, etiam Græv. *et inertiam*. quia proprie diversa sunt, non opus est copula.

37 *omnibus modis a. et c. devorabat*] *Modi corporis et animi* qui sunt? Videntur esse gestus, vultus, voces, quibus accipiebat verbum hoc, et animum etiam prodebat. Sed non satis placet. Vereor, ne hic aliquid vitii sit. nam verbum *modi* lenius est, quam pro illo sensu. Suspicatus sum interdum, *animi et corporis* esse a glossatore.

ejus sermonis indicia redoleret, statuebam sic, [38] boni nihil
ab illis nugis exspectandum, mali quidem certe nihil perti-
mescendum. Sed ita est, judices, ut, si gladium parvo
puero, aut si imbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu
suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus
accesserit, possit acie ipsa, et ferri viribus vulnerari: ita
p. 8. cum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus,
a. tamquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem
umquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rem-
publicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno
plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vel-
lent: exercitum, et pecuniam, quantam vellent, ea lege, si
ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam rempubli-
cam tradidissent. id autem fœdus meo sanguine ictum sanci-
25 ri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimu-
lari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno
eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea per-
nicie, et de provinciis consulum nominatim.

11 Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia
cuncta permota, omnes denique omnium generum atque
ordinum cives summæ reipublicæ a consulibus atque a
summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum
illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo rei-
publicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non
subvenirent, [39] sed eam etiam nimium tarde concidere mœ-
rerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum
omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam
susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent.
hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum
26 quemque illius ordinis insequebantur. Hic subito cum in-
credibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque
Italia convenisset: vestem mutandam omnes, meque etiam
omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus
respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem
tempore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum
repræsentabat memoriam consulatus mei, cum flens univer-
sus ordo cincinnatum consulem orabat. nam alter ille hor-
b. ridus et severus consulto se domi continebat. Qua tum
superbia cœnum illud ac labes, amplissimi ordinis preces,
et clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut
contemsit [40] helluo patriæ? nam quid ego patrimonii di-

38 *boni nihil ab illis nugis exspect.*] Intelligendi Gabinius et Piso. *nugæ* de personis usitatum Ciceroni. v. Clav. in h. v.

39 *sed eam etiam*] Addidi *eam* ex libris scr. quibusdam et ed. W. Sed servato *etiam*.

40 *helluo patriæ*] Qui bona publica, ærarium prodegit et exhausit. Reperi in ed. vetere, *patris*, quod est vitiosum.

cam, quod ille, cum quasi quæstum faceret, amisit? Cum
venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, et omnes
boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes
lenonis impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a la-
trone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi,
constantia, [41] L. Ninnius, ad senatum de republica retulit,
senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam cen-
suit. O diem illum, judices, funestum senatui, bonisque 12
omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi ad domesticum mœ- 27
rorem, gravem! ad posteritatis memoriam, gloriosum! Quid
enim quisquam potest [42] ex omni memoria sumere illustrius,
quam, pro uno cive et bonos omnes privato consensu, et
universum senatum publico consilio mutasse vestem? quæ
quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed
luctus. quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordi-
dati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mu-
tata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in
luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum di-
vinarum humanarumque prædo, fecerit: qui adesse nobilis-
simos adolescentes, honestissimos equites Romanos, depre-
catores salutis meæ jusserit, eosque operarum suarum gla-
diis et lapidibus objecerit; de consulibus loquor, quorum
fide respublica niti debuit. Exanimatus evolat ex senatu, 28
non minus perturbato animo atque vultu, [43] quam si paucis
ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat
concionem: habet orationem talem consul, qualem num-
quam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam
tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur:
equites vero Romanos daturos [44] illius diei pœnas, quo, me p. 9.
consule, cum gladiis, in clivo Capitolino fuissent: venisse a.
tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet di-
cebat,) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni suppli-
cio esset dignus. nam oratio ipsa consulis perniciosa potest
rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, 29
qui, cum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum
fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro repu-
blica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit:

41 *L. Ninnius*] Est is, de quo in Or. in Sen. p. Red. et infr. c. 31. idque nomen in Ms. S. Victoris est. Vulgo *Mummius*.

42 *ex omni memoria sumere*] Verbum *sumere* suspectum mihi est: nec umquam sic usurpatum reperi.

43 *quam si paucis a. a. in c. c. incidisset*] Hic vitii aliquid est, legendumque, aut *quam cum p. a. a.* aut *paucis ante annis* delendum est, aut *quam si, ut paucis a. a.* Medium maxime placet; *paucis a. a.* e nota marginis natum videtur.

44 *illius dies pœnas*] *Dies* pro vetere *diei* e libris quibusdam editum est a Lamb. Grut. Grævio, quod et Gellius ait N. A. IX, 14. in hoc loco scriptum a Cicerone narrasse Cæsellium Grammaticum: sicut et ap. Virg. Georg. I, 208. *dies* scriptum sit in libris bonis. Sed ut ibi potius *die* legitur, sic hic quoque *die* malim, si *diei* falsum sit. Sed Cicero et alibi *diei* dicit, quod et hic servavi.

edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro
13 republica deprecari. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani impuroque conjuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore una cum senatu, et cum bonis omnibus, casum amici reique publicæ lugentem: sed civem Romanum [45] sine ullo
30 judicio, aut edicto, ex patria consul ejecerit. Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: et in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, si umquam vos eos, qui
b. nunc estis, in republica fore putasset, si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique omnium, novis et inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

31 Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, judices: tamen vereor, ne quis forte vestrúm miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus judicastis; et P. Sextius est reus, non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumserit, necesse est, meam causam præteriti temporis cum hujus præsenti defensione esse conjunctam.

14 Erat igitur in luctu senatus: squalebat civitas, publico
32 consilio mutata veste: nullum erat Italiæ municipium, nul-

45 *sine ullo judicio aut edicto*] Non credo *edicto* verum esse. nam edicto ejecisse, ante ipse Cicero dixit et paullo post dicit. Puto scripsisse *Scto:* nisi quis malit totum hoc *aut edicto* cum Manutio, Lambino et Grævio delere.

la colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edicunt [46] duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. [47] Quis umquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, [48] quod tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cujusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? etiamne [49] edicere audebas, ne mœrerent homi- p. 10.
nes meam, suam, reipublicæ calamitatem? ne hunc suum a.
dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat; quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut ceteris supplicare? Quid? sua sponte homines in 33
amicorum periculis vestitum mutare non solent? [50] pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, [51] quos legatos non modo nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, et proditoris reipublicæ casum lugebunt fortasse, qui volent: civis florentissimi benivolentia bonorum, et optime de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos putet,) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque rempublicam dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt. Iisdem [52] consuli- 15
bus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet:

46 *duo consules*] *Duo* opponitur τῷ *nullum*, ne unum quidem. alias melius abesset.

47 *Quis unquam consul*] Abest *consul* a Mss. quibusdam et ed. W. Sed abesse non potest, ut par hoc sit sequenti: *quis consul—quis tyrannus*.

48 *quod tantum h. f.*] Quidam libri habent *tam*. male. Hotomannus locum vitiosum putat. nempe non satis apparet, quomodo hoc cohæreat cum sequentibus. Sed hæc non sunt ad vivum resecanda. Homines putarant, Pisonem modestissimum et optimum consulem fore, cum vitam severam viderent. Sed in eo falsi sunt, cum faceret pessime.

49 *edicere audebas*] Sic recte Ms. Fr. Sic et sine libris scripsissem, propter sequentia, *ne mœrerent—significarent*. Vulg. *audeas*.

50 *pro te ipso nemone m.*] Nempe cum olim reus esses. historia ignoratur.

51 *quos legatos*] *Legatos* redundat: volebatque deleri J. Fr. Gronovius. Alii maluere mox pro *legasti* scribere *legisti*, ut Victorius; et sic habebat Ms. Lambini. Illud melius: nec dubito per glossam additum esse.

52 *consulibus sedentibus a. insp.*] *Sedentibus* interpretantur quiescentibus: male. non convenit *inspectantibus*: quod indicat, in legislatione præsentes fuisse et sedisse in tribunali, e quo lex ferebatur.

ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia,
lex Fufia ne valeret: qua una rogatione, quis est, qui non
34 intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem
consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro
tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad
cædem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus
arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus
ejusdem templi tollebantur: armati homines forum et con-
b. ciones tenebant: cædes lapidationesque fiebant: nullus
erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliqua
vi sua, [53] sed cum duo consules a republica provinciarum
fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis tenebat.

35 Quæ cum essent ejusmodi, judices, cum senatus duces
nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes
haberet: equester ordo reus a consulibus citaretur: Italiæ
totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur: cum
omnes urbem nondum excisam et eversam, sed jam captam
atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto
16 bonorum studio, judices, restitissemus. Sed me alii metus,
36 atque aliæ curæ suspicionesque moverunt. Exponam enim
hodierno die, judices, omnem rationem facti et consilii
mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, [54] neque vero
huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, numquam
ullo in judicio fuit, deero. Nam, si ego in causa tam
bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem
contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despicatissimi
hominis, furori, contemtissimorum consulum levitatem audaciamque pertimui: nimium me timidum, nullius animi,
37 nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in
Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque
p. 11. suis decretis Italia tota susceperat. ad suam enim magis
a. quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipu-

53 *sed cum duo consules*] *Duo* pro duos dici, bene est: sed e latinitate debebat esse, *utrumque consulem*. Vereor, ne *duo* temere irrepserit e superioribus, ubi *duo consules* recte erant.

54 *neque vero*] Grævius delevit *vero*, aberatque a Mss. ejus, et abest ed. W. Non repugno. Sed *vero* potest hic augendi vim habere, multo minus, inquit, deero multitudini illi tantæ. v. Clav.

blicæ [55] sumserat, cum unus in legem per vim latam jurare
noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse,
ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret.
Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat
inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam
illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino,
iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa popu-
lari si non moderate, at certe [56] populariter abstinenterque
versato. cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore
caderet, aut victor multis et fortibus civibus rempublicam
orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acer- 38
rime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque
susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor,
sed dux omnium voluntatis fuissem, quæque non modo ad
singularem meam gloriam, sed ad salutem communem om-
nium civium, et prope gentium, pertinerent: ea conditione
gesseram, ut meum factum semper omnes præstare tueri-
que deberent. Erat autem mihi contentio non cum victore 17
exercitu, sed cum operis conductis, et ad diripiendam ur-
bem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terro-
rem hostium, spem subsidiumque patriæ: sed duo impor-
tuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo,
quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos ad-
dixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, 39
quæstore Ostiensi, per ignominiam, ad principem et sena-
tus et civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam
sciebat, dolorem suum magna contentione animi perseque-
batur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis
adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum te- b.
stamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines, si, id
quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me
optimi et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superas-
sem, non verebar, ne quis aut [57] vim vi repulsam reprehen-
deret, aut perditorum civium, vel potius domesticorum ho-
stium mortem mœreret. sed me illa moverunt: omnibus in
concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret contra salu-
tem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro,
mihique et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus,
quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, vir for-

55 *sumserat*] Sic libri veteres. Sed commodum sensum hic non habet. Intelligi deberet *id certamen:* sed ea ellipsis h. l. durior est. Itaque quidam fecere et edidere *spectarat:* non bene. Melius sit *fecerat.*

56 *populariter abstinenterque versato*] *Abstinenter* intelligendum, quod non lucrum captarat, aut aliorum bona invaserat, ut Clodius, Nempe lex erat de agro dividendo, in qua ille nihil sibi quæsierat.

57 *vim vi repulsam*] Ed. W. *depulsam*, quod recepit Grævius. Est facilius, quia sequens verbum initium habet idem cum *repulsam:* sed tamen legitima quasi forma est *vim vi repellere.*

tissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. C. Cæsar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eo-
40 dem quotidianis concionibus diccbatur. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda esse usurum dicebat. ex quibus unum habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent; [58] et præesse, et parare, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra de-
18 nuntiabat. Quid ergo? inimici oratio, vana præsertim, tam improbe in clarissimos viros conjecta, me movit? Me vero [59] non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, [60] quod acta illa atque
p. 12. omnes res anni superioris labefactari a prætoribus, infir-
a. mari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaque sibi propiora
41 pericula esse, quam mea, loquebantur. Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem Pompeius implorabat; neque se privatum publice susceptæ causæ defuturum esse dicebat: quem virum studiosum mei, cupidissimum reipublicæ conservandæ, [61] [domi meæ] certi homines, ad eam rem compositi, monuerunt, ut esset cautior: ejusque vitæ a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, [62] inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem præfecerat.

58 *et præesse*] In hoc semper offendi. P. Manutius interpretatur *magistratus fieri*. id sensu bonum est: at sic simpliciter dici *præesse* non reperi. Nescio an hic aliquid vitii sit.

59 *non illius oratio, sed etiam eorum tacit.*] Libri plures addunt *movit* post *non:* sed optimi non habent *etiam*. Idque delevi: nam est plane alienum et contra mentem Ciceronis.

60 *quod acta illa* &c.] In Consulatu Cæsaris communi ipsorum consilio acta. Prætores Domitius et Memmius intelliguntur. v. Sueton. Cæs. 23.

61 *domi meæ certi h.*] *Domi meæ* h. l. puto esse delendum. alii alterum *domi* delendum putarunt: sed isti certi homines non erant de domo Ciceronis, nec id fecere domi Ciceronis.

62 *in eo exercitu—fratrem præfecerat*] Abrupte *præfecerat*, de Legato. Alibi legati dicuntur *legionibus præfici*, ut apud Cæs. B. G. V, 24. Et forte *legioni* excidit. *Fratrem* int. Appium Claudium.

Hæc ego cum viderem (neque enim erant occulta) sena- 19
tum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate 42
esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, [63] opponi omnibus concionibus, falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres, [64] et fusam illam [ac superatam] Catilinæ manum importunam, novo duce, et insperata commutatione rerum esse renovatam.
Hæc cum viderem, quid agerem, judices? scio enim, tum 43
non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis?
Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset b.
is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicæ peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus, ceterisque ejus
ultoribus dimicarem. Ego vero, [65] si mihi uni pereundum 44
non fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent: semel perire tamen, judices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid, si in prima contentione, vi tribunicia victus, in foro, cum multis bonis viris concidis-

63 *opponi—auctores ad perniciem*] Similiter in Verr. III, 57. et alibi. v. Clav.

64 *et effusam illam ac superatam*] Correxi cum Guilielmio et Grævio *fusam.* similes correctiones pluribus locis factæ sunt: e quibus apparet, quam faciles librarii ad peccandum in hoc genere verborum fuerint. Tum *ac superatam* auctoribus libris scr. et edd. delendum puto, inclusique uncis. oratio fit æqualior. *renovatam* est recreatam, scil. ad spem. Sic et infr. c. 69.

65 *si mihi uni* &c.] Hic locus sic legitur e correctione Lambini. alii aliter corrigunt, ut Manutius, qui legi vult *plaga mihi insanabilis, reip. mortifera, quam illi imposuissem,* idque probat Grævius. Sed ego in his sensum commodum non video. Corrigo sic: *si mihi uni pereundum non fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent.* Addidi primum *non,* quod consequens *semel perire maluissem* clare desiderat: *modo* est in ed. Juntina, e libro, ut opinor, Colotii. Atque ita omnia facilia et clara. Itaque etiam sic edidi, ut tamen intelligeretur, quod legeretur, cum et vulgatum non sit totum e libris scr. et editis. Nam manifeste hoc vult dicere: si scisset, vivum se e certamine discessurum, adversarios perituros, tamen se maluisse perire semel quam bis vincere: et hoc est in correctione nostra.

sem? Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: [66] ad arma vocassent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meæ pe-
20 stis et suorum præmiorum esse voluissent. [67] Unum enim
45 mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis et acris animi magnique dixerit: restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. [68] De quo te, te, inquam, patria, testor, et vos penates, patriique dii, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem cædemque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tra-
p. 13. dere hostibus mallent: jecissem me ipse potius in profun-
a. dum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discri-
46 men adducerem. Cum vero in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, [69] armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursuræ viderentur: cum proscriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro
21 omnibus susciperem ac subirem? Victi essent improbi. At
47 cives, [70] at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in

66 *ad arma vocassent*] Vulgo *vocarent*, vitiose, cum in ceteris omnibus sit plusquamperfectum.

67 *Unum enim*] *Enim* non est in ed. W. item Mss. Dr. Fr. itaque Grævius delevit. Quia *enim* potest esse *scilicet*, et habere vim objectionis, servavi.

68 *De quo te*] Solet alias in tali sententia dicere: *In quo te.*

69 *armatæ tot classes*] Mallem *tot classes armatæ.*

70 *at ab eo privato*] Lambinus e Ms. vetere addidit *armato;* quod responderet *sine armis*, ut *privato consul.* sane concinne: sed *armato privato* non bene sonat: et *ab eo* respondet istis *sine armis conservarat.*

tanta improborum multitudine, cum gerebam, non mihi
mors, non exsilium ob oculos versabantur? non hæc deni-
que a me tum, tamquam fata, in ipsa re gerenda [71] cane-
bantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjun-
ctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum,
quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda?
tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, b.
aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse le-
gendo quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem
esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus defi-
nita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati debere-
tur, patriæ potius donata, quam reservata naturæ videre-
tur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc conten-
tionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque
morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium
ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac
vigere? quorum alterum, fugiendum non esse, carere sensu:
alterum etiam optandum, meliore esse sensu. Denique, 48
cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea
quidquam expetendum esse homini in vita putassem, mor-
tem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei
filiæ, pro patria contemsisse dicuntur: ego vir consularis,
tantis rebus gestis, timerem? præsertim cum ejus essem ci-
vitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenæ venisset,
eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex
qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria vir-
tute præditus filius, se, ac vitam suam, instructa acie, pro
salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innu-
merabiles alii partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ
turpitudinis causa, mortem in variis bellis, æquissimis ani-
mis, oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem
hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne [72] videret victorem
inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem
sæpe hostibus obtulisset? Hæc ego et multa alia cogitans, 22
hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset: 49
neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra im- p. 14.
probos cives reipublicæ salutem. Itaque non solum si vi a.
interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore pu-
tabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ mecum simul
interiret. Quis enim umquam, me a senatu populoque
Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto,
(quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset,)
ullam reipublicæ partem cum sua minima invidia auderet

71 *canebantur*] Edidi pro *concinebantur*, ut voluere viri docti. Sic jam edidit Junta: et edd. pr. habent *concanebantur*.

72 *v. v. vivus inim.*] Delevi *vivus*, quod est frigidum h. l. et abest ed. W. et Mss. quibusdam.

attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, judi-
ces: cædem a vobis liberisque vestris; vastitatem, incen-
dia, rapinas, [73] meo dolore luctuque depuli: et unus bis
rempublicam servavi, semel gloria, iterum ærumna mea.
neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam,
ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjuge,
vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore ca-
ruisse glorier. quod si fecissem: quod a me beneficium ha-
beretis, cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquis-
sem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris
mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab
ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam
50 illam labefactari ab improbis, malui. Memineram, judices,
divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radici-
bus natum ad salutem imperii hujus, C. Marium, summa
senectute, cum vim [74] prope justorum armorum profugis-
set, primo senile corpus paludibus occultasse demersum:
deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Mintur-
nis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cum
omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissi-
mas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset,
ad incertissimam spem, et [75] ad reipublicæ statum reserva-
vit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente,
dixerunt) periculo reipublicæ vivebam, quique ob eam cau-
b. sam consularibus litteris de senatus sententia exteris natio-
nibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem,
rempublicam prodidissem? [76] in qua quidem nunc, me re-
stituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exem-
plum reipublicæ defendendæ. quod [77] si immortale retine-
tur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futu-
23 ram? Nam externa bella regum, gentium, nationum, jam-
51 pridem ita exstincta sunt, ut præclare cum iis agamus,
quos pacatos esse patiamur. [78] denique ex bellica victoria
non fere quemquam est invidia civium consecuta. domesti-

73 *meo dolore luctuque*] Grævius ex ed. W. et Mss. Dr. Fr. *meoque luctu*, mox eum secutus sum et *bis* cum *unus* conjunxi.

74 *prope justorum armorum*] *Prope* dicit modeste, et invidiæ nobilitatis vitandæ causa, ut ne decernere videatur.

75 *ad reipublicæ statim*] Hoc verum esse non potest, nec habet sententiam plenam. Varie, nec bene corrigere tentarunt viri docti. Grævius melius ceteris, *ad recuperandum statum suum:* quod tamen longius a libris discedit. Lenius sit: *et ad incertum reip. statum.*

76 *in quo quidem nunc*] Correxi *in qua*, sc. republica. *in qua mecum vivit, me restituto. in quo* pertineret ad Ciceronem, quod cetera nullo modo patiuntur. Miror hic neminem hæsisse.

77 *si immortale retinetur*] Ed. W. et Mss. quidam *tenetur.*

78 *denique ex bellica victoria* &c.] Hoc quo hic pertineat, non intelligo. Vereor, ne locus sit mutilatus aut hæc sententia aliunde irrepserit. Pro *fere quemquam* ed. Junt. *temere unquam:* quod non displicet.

cis malis, et audacium civium consiliis sæpe est resistendum; eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, judices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, [79] si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis. Primum, non est periculum, ne qui 52
umquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, persolutum. deinde numquam jam, ut spero, quisquam improbus, consilio et auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, [80] illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit justa causa [81] ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari opponique patiatur. Numquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei [82] ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam [83] multo alia majora, quæ consulto prætereo, accidissent, [84] videtis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevis temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse re- p. 15. a.
vocatum.

Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est ora- 24
tione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consu- 53
lum, rempublicam esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriæ, conspectuque vestro eripuissem, et metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minisque cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta urbis ad templa lugerent: nemo vestrûm forum, nemo curiam, nemo lucem adspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique pu-

79 *si qua vos necessitas—vocabit*] Forte *vocarit*. id certe est latinius.

80 *illis tacentibus*] i. e. ita, ut illi, boni viri, taceant, ut nunc factum est.

81 *ad portas sedenti imperatori*] Pertinet ad Cæsarem, de quo supra dixit. Male Grævius suspicatur legendum *sedendi*. ad *justam causam* pertinet *quare*.

82 *ne supplicandi quidem*] sc. Consulibus. nam Gabinius et Piso ejus preces rejecerant. Sed ed. Junt. habet *suspirandi*, i. e. gemendi, quod non contemnendum videtur.

83 *multo alia majora*] Scrib. *multa a. m.* nam etiamsi *multo* ad *majora* referas, tamen friget.

84 *videtis*] Sic edd. veteres omnes. Gruterus tacite edidit *vidissetis*. sed culpa sine dubio operarum. nam est plane alienum. Mox d. di *brevis temporis dolore*: nam quid est *temporis dolor?* Vidit et Hotomannus.

blicæ pernicies; Gabinio et Pisoni provincia rogata est. Proh dii immortales, custodes et conservatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monstra, quæ scelera vidistis? civis erat expulsus, is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. erat autem expulsus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, et sicariis servisque tradito, et ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fue-
54 rat veste mutata. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen et eorum prædam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republica, ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiam paucorum, in luctu omnium. [85]Vexabatur
b. uxor mea: liberi ad necem quærebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quodsi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

25 Sed, ut a mea causa jam recedam, reliquas illius anni
55 pestes recordamini: sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit: [86]legum multitudinem, cum earum, quæ latæ sunt, tum vero, quæ promulgatæ fuerunt, nam latæ quidem sunt consulibus illis tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam: ut censoria notio et gravissimum judicium sanctissimi magistratus de republica tolleretur: ut collegia non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut, remissis semissibus et trientibus, quinta prope pars vectigalium tolleretur: ut Gabinio, pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, et, rogata lege, potestas fieret provinciæ commutandæ.
26 Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auspicio-
56 rum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de jure, et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnæ Pessinuntius ille sacerdos expulsus, et spoliatus

85 *Vexabatur uxor mea*] Contumeliose tractabatur per vim. Supra Dom. 23. et ad Div. XIV, 2.

86 *Legum multitudinem*] Refer ad *recordamini*. Sed forte excidit *primum*. Nescio unde sit in Græviana *Declararat*.

sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissi-
marum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro, im-
puro homini, atque indigno illa religione: præsertim cum
ea sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset: ap-
pellati reges a populo, qui id numquam ne a senatu quidem p. 16.
postulassent: reducti exsules Byzantium condemnati tum, a.
cum indemnati cives e civitate ejiciebantur. Rex Ptole- 57
mæus, qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus,
erat tamen frater ejus regis, qui, [87] cum esset in eadem
causa, jam erat a senatu honorem istum consecutus: erat
eodem genere, iisdemque majoribus, eadem vetustate socie-
tatis: denique erat rex, si nondum socius, at non hostis:
pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno
paterno atque avito: regali otio perfruebatur. [88] de hoc
nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium
ferentibus, est rogatum, [89] ut sedens, cum purpura, et sceptro,
et illis insignibus regiis, præconi publico subjiceretur: et
imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus
regna reddere consuevit, rex amicus, nulla injuria comme-
morata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publi-
caretur. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta 27
habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum im- 58
manitas edidit, haud scio, an recte hoc proximum esse dicam.
Antiochum illum Magnum majores nostri, magna belli con-
tentione terra marique superatum, intra montem Taurum
regnare jusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut
is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege,
Tigrane, grave bellum perdiuturnumque gessimus; cum
ille, injuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos
lacessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum
hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus
suis regnoque defendit: et a Lucullo, summo viro atque
imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis
suis in pristina mente mansit. hunc Cn. Pompeius, cum
in suis castris supplicem abjectumque vidisset, erexit, at- b.
que insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, re-
posuit, et, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec
minus et sibi, et huic imperio gloriosum putavit, constitu-
tum a se regem, [90] quam constrictum [91] videri. Qui et 59

87 *cum esset in eadem causa*] sc. cum fratre rege Ægypti, Ptolemæo Auleta, ut, si hic regnum Ægypti teneret, ipse quoque Cyprum teneret, quæ antiquo pacto, auctore senatu Rom. fratribus regum daretur, quod primum in Physcone factum est.

88 *de hoc nihil*] Est ἀνακόλουθος oratio. *Ptolemæus, qui si &c.—de quo.*

89 *ut sedens*] int. in solio regio. male Abramius aliter. Ceteri tacent. Epitheton præconis *publico* non alibi reperi in hac re. Non licet corrigere *publice*: nam id est in seqq. *imperante pop. Rom.* Forte est a glossatore.

90 *quam constrictum*] Eleganter et concinne, pro captum et in vincula conjectum, ut similius esset alteri *constitutum*.

91 *videri. Tulit, gessit.*] Verba *tulit*,

ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pæne certavit, regnat hodie, et amicitiæ nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut aiunt) est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum, hoc illius funesti anni prodito exemplo, videant, per tribunum aliquem, [92] et sexcentas operas, se fortunis spoliari, et regno
28 omni posse nudari. At etiam eo negotio M. Catonis splen-
60 dorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempestate sæva quieta est, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria, splendetque per se semper, neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. [93] Tulit, gessit. Sed sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum jam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et
p. 17. post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum et
a. reipublicæ casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum
61 atque impudentissimum pæne jam provinciæ pœniteret. Cur igitur rogationi paruit? Quasi vero ille non in alias quoque leges, quas injuste rogatas putaret, jam ante jurarit. non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublicæ nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: [94] dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis pe-

gessit, quæ in omnibus edd. hic leguntur, sunt ab h. l. plane aliena. Itaque in ed. Aldina asterisco notata sunt. Suspicatus autem sum dudum, ea verba transposita esse, et inserenda infra in loco de Catone, ante *sentient*. nam ibi commode locum habent. *Tulit* Cato, sibi impositam esse rem, et *gessit* rem, negotium lege impositum: præcedit: *committendum negotium et imponendum*. Nunc rem ita claram puto, ut transferre in eum locum non dubitarim. Manifeste *tulit* respondet verbo *imponendum*, et *gessit* τῷ *committendum*.

92 *et sexcentas operas*] Cur *sexcentas?* quod dicitur semper pro multis. Plane hoc alienum est. nam potius *paucas* res desiderat. An *serviles?* nihil melius adhuc quidem succurrit.

93 *Tulit, gessit. Sentient*] De verbis *tulit, gessit,* huc translatis ante dictum. Sed arbitror etiam hic excidisse *sed*. nimis abrupte *sentient* sine illo dicitur.

94 *dixit eam sententiam*] Intelligitur ea, qua perfecit contra Cæsarem, ut conjurati capti in carcere interfice-

riculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non viderit; sed in tanta reipublicæ tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis, cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribuna- 29
tus. Quid ego de singulari magnitudine animi ejus, ac 62
de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, cum, [95] templo a collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum, auctoritate, impetum improborum, virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset; hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefa-
ctari viderentur? Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in 63
republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere; [96] quod ex malis boni posset in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. Atque ille etiamsi aliquapiam vi expelleretur illis tempori-
bus ex hac urbe, facile pateretur. etenim, qui superiore b.
anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset: is æquo animo tum, me expulso, et meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos; eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

His de tot tantisque injuriis in socios, in reges, in li- 30
beras civitates, consulum querela esse debuit. in ejus ma- 64
gistratus tutela, reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. Ecquæ vox umquam est audita consulum? Quamquam [97] quis audiret, si maxime queri vellent? De Cyprio rege quererentur, qui me civem, nullo meo crimine, patriæ

rentur decreto senatus, de quo est in Catil. III.

95 *templo a collega occupato*] Tribunali pro Rostris, a Q. Metello, legem contra Pompeium ferente. Res narratur a Plutarcho in Catone, digna lectu.

96 *quod ex malis boni possit i. r. provenire*] Correxi *posset*, latinitate jubente.

97 *quis audiret, si m. q. vellent*] Sic correxi, ut Pantagathus voluit. Sermo est de consulibus. itaque esse debet *vellent*, non *vellet*, ut est in vulgatis. estque *vellent* in edd. vett. omnibus: Tum *audire* clare refertur ad *queri*: nec *audere* hic locum habet. Nempe nemo erat, ad quem consules deferre querelas possent. nam senatus nihil valebat: populum tenebat Clodius &c.

nomine laborantem, non modo stantem [98] non defenderant,
sed ne jacentem quidem protexerant? Cesseram, si alienam
a me plebem fuisse vultis, quæ non fuit, invidiæ: si com-
moveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis:
si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium,
65 reipublicæ. Cur, cum de capite civis (non disputo, cu-
jusmodi civis,) et de bonis proscriptio ferretur, cum et
sacratis legibus et XII tabulis sancitum esset, ut neque
privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis
centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum? con-
stitutumque est illo anno, quantum in illis duabus hujus im-
perii pestibus fuit, jure posse, per operas concitatas, quem-
vis civem nominatim, [99] tribuni plebis concilio, ex civitate
66 exturbari? Quæ vero promulgata illo anno fuerunt? quæ
promissa multis? [100] quæ conscripta? quæ sperata? quæ
cogitata? quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat
alicui destinatus? cujus negotii publici cogitari, optari,
p. 18. a. fingi curatio potuit, quæ non esset attributa atque descri-
pta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio
[1] auferendæ aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur?
quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum
aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut
emendum sibi, quod non habebat, aut [2] redimendum, quod
habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam,
quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi, resti-
tutio; consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti compa-
rabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat
tribunus plebis, consules adjuvabant.

31 Hic, aliquanto serius, quam ipse vellet, Cn. Pompeius,
67 invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri,
suis consiliis, fictisque terroribus a defensione meæ salutis
averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspi-
cione aliqua retardatam consuetudinem reipublicæ bene ge-
rendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives,
qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui
gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam ma-
num, qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset: qui

98 *non defenderant — protexerant*] Sic necessario scripsi pro *defenderunt — protexerunt*, latinitate vera postulante.

99 *tribuni plebis consilio*] *Consilio* vitiosum esse sensit Hotomannus, qui corrigi volebat *concilio*: sed nec id mihi satisfacit, etsi est melius: putoque aliquid gravius hic latere. Interea, quia *concilio* reperi in edd. pr. omnibus, recepi. *Consilio* Aldus invexit.

100 *quæ conscripta*] int. de pactis scriptis, syngraphis et similibus, quas cum consulibus fecerat Clodius.

1 *auferendæ aut confl. p.*] Libri editi variant inter *aut flandæ* et *auferendæ*: quia illud loco non convenit, hoc secutus sum, quod habent edd. W. Ald. Victorii &c. sic et Grævius fecit.

2 *redimendum, quod habebat*] Pecuniam dandam, ne auferretur.

omnibus bellis terra marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset, rempublicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe servasset: accessit ad causam publicam: restitit auctoritate sua reliquis rebus: de præteritis quæstus est. Fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est. Decrevit senatus frequens de meo reditu Ka- 68
lendis Jun. dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cujus in mea causa numquam fides virtusque contremuit. Intercessit [3] Ligus iste, nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, et causa nostra eo jam loci, ut erigere oculos, et vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod judicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, [4] cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent. Quæ cum res jam manibus 32
teneretur: et cum consules provinciarum pactione libertatem 69
omnem perdidissent, [5] qui cum in senatu, privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant: cum hæc non possent jam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. [6] Ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse amicos, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant; sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper ha-

3 *Ligus*] Ælius Stalenus. v. Clav. eum per contemtum vocat additamentum inimicorum suorum.

4 *cui fructum p. suæ—ferre licuit*] *Fructum*, ut me videret restitutum: quia ante mortuus est, quam redisset socer Cicero.

5 *qui cum in senatu privatim* &c.] Hic locus torsit viros doctos, sed qui tantum de *privatim* et *u. d. m. sententias dicerent* laborarunt. Primum interpunxi, *in senatu*, *privatim*, i. e. in curia et domi: *Dicerent* accipio de flagitantibus, ut sibi sententias dicere liceret, atque ipsi adeo consules referrent de Cicerone ad senatum: denique post *dicebant* colon scripsi, ut fecit Camerarius. nam in *cum hæc non possent*, est novum antecedens.

6 *Ex quo intellectum est* &c.] Hic locus est vitiosus. nam sententiam constantem non habet. Vidit ex parte P. Manutius, qui legendum putabat, *non mihi crevisse amicos*. bene hoc quidem: sed nec sequentia recte se habent. nam *præsertim* indicat, aliquid præcessisse, quo id referretur. Denique *habuisse* non habet, a quo pendeat: non enim ad *intellectum est* referri potest. Excidit *puto*, aut simile verbum.

buisse. nam ex novem tribunis, [7] quos tunc habueram,
unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Ælio-
rum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse,
70 quam generis, videretur. Hoc igitur anno, magistratibus
novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris
status in eorum fidem convertissent: princeps P. Lentulus,
auctoritate ac sententia sua, Pisone et Gabinio repugnan-
p. 19. tibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus,
a. præstantissimam de me sententiam dixit. Qui cum ad glo-
riam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis
pertinere videret, causam illam integram ad suum consula-
tum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se
33 tardius confici malebat. Hoc interim tempore P. Sextius,
71 judices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute sus-
cepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, [8] si ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior, non multum. sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reipublicæ causa suscepit. pertinere et ad concordiam civium putavit, et ad perficiundi facultatem, animum Cæsaris a causa non abhorrere.

Abiit ille annus. respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis ominibus atque exsecrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, et cohortes optimas, perdidissemus.
72 Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines in luctu irridentes, [9] Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa [10] ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto [11] Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos

7 *quos tunc habueram*] *tunc* non habet, quo referatur. aut delendum est, aut *ante* legendum.

8 *si—æquus nobis fuerit*] Ursinus in libro vetere reperit *fuerat*, idque probat, non male. *nihil ab hoc profectum*: nam per se non adversabatur.

9 *Gracchum*] int. Numerium Quintium, qui infra commemoratur. v. et Clav.

10 *ex vepr. extracta nitedula*] Eum cum nitedula comparat, quia homo ex agro Romam venerat et ad tribunatum: est enim agrestis mus.

11 *Gavi Oleli horreo* &c.] Locus est corruptus. Perizonius in animadv. hist. c. 1. corrigit sic: *ex deserto Gavii Capionis* (quod nomen occurrit ad Att. V, 20.) *horreo, calatis granis* (ridiculum ex inopinato, pro *calatis comitiis*) *in Calatinos Attilios* &c. nihil melius facile quis dixerit. Ceterorum sensus esse videtur Grævio: cum in tabulis censoriis nomen *Sexti Attilii Serrani* scribi jussisset, nomen suum de tabula promulgationis sustulit. Bene. Totum est ad hominem irridendum.

Atilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen
suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii, vos b.
hæc melius scire potestis: equidem audita dico: quæ tum
frequentia senatus, quæ exspectatio populi, qui concursus
legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P.
Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio
de me: qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dis-
sensione, susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis,
dixit, et temporibus reipublicæ permissurum. Tum prin- 34
ceps rogatus sententiam L. Cotta, dixit id, quod dignis- 73
simum republica fuit, nihil de me actum esse jure, nihil
more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de
civitate tolli sine judicio: de capite non modo ferri, sed
[12] ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim
fuisse illam, flammam quassatæ reipublicæ perturbatorum-
que temporum, jure judiciisque sublatis: [13] magna rerum
perturbatione impendente, declinasse me paullulum, et, spe
reliquæ tranquillitatis, præsentes fluctus tempestatemque
fugisse. Quare, cum absens rempublicam non minus magnis
periculis, quam quodam tempore præsens liberassem, non
restitui me solum, sed etiam ornari [14] a senatu decere. Dis-
putavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissi-
mum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiæ, scri-
psisse quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, et-
iamsi jure esset rogatum, tamen vim habere non posset.
quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed re-
vocari senatus auctoritate oportere. Hunc, nemo erat, quin 74
verissime sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pom-
peius, approbata laudataque Cottæ sententia, dixit, sese otii
mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, cen-
sere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Romani
beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim,
aliusque alio gravius atque ornatius de mea salute dixisset,
fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis,
Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emtus, in-
tercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor
senatus, querelæ, preces, [15] socer ad pedes abjectus. Ille se

12 *ne judicari quidem posse*] int. a populo. nam alias de capite civis in judiciis aliis judicari potest dicta causa.

13 *magna rerum perturbatione imp.*] Edd. vett. fluctuant inter *permutatione* et *perturbatione*. Illud restituit Grævius, quia perturbata tempora jam commemorata sunt, intelligitque, quam alibi *commutationem, conversionem, inclinationem* temporum dicit Cicero. Vicissim *perturbatio* est aptior sequentibus. Et, si conversio hic intelligenda, sane in meliorem partem intelligi debet, cui verbum *impendente*, et post *fluctus tempestasque*, non conveniunt.

14 *a senatu decere*] Lenius videtur quam pro re, *decere:* ut *debere* legendum videri possit. mox *oportere* dixit. Sed et *decere* interdum, ut Græcorum *πρέπειν*, ita dici videtur.

15 *socer ad p. abj.*] Socer Serrani Oppius. Or. ad Quir. c. 5.

affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti [16] dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

35 Cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus aucto-
75 ritas impediretur: venit tandem [17] concilii de me agendi dies, VIII kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi
p. 20. amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem
a. occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus. actor hic defensorque causæ meæ, [18] nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo se pacto gerunt? Cum forum, comitium, curiam, [19] multa de nocte, armatis hominibus [20] ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos,
76 vulnerant multos. Venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: universique, destrictis gladiis et cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant. quorum ille telis libenter, [21] in tanto luctu, ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio jacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis et
77 fugæ præsidio, non juris judiciorumque defendit. Meministis tum, judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refereiri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes

16 *dies pauci omnino*] *Omnino* refertur, ut opinor, ad mensem J. universo mense Jan. pauci dies sunt legitimi rebus agendis: nam ad *pauci* referre, ut sit *valde*, vix satis latinitas antiqua patitur. Sed illud verbum non raro a librariis alieno loco insertum est, ut alii jam notarunt.

17 *concilii de me agendi dies*] In edd. primis est *consilii*, quod recte in *concilium* mutatum est. Sermo est enim de concione populi. Sed verbum totum suspectum est, meliusque absit. nam accipiendum est sic, ut concilii dies fuerit, in quo ageretur de Ciceronis revocatione. Sed id est durum: et *concilium habere* dicitur, non *agere*.

18 *nihil progreditur*] Domi manet, an nihil agit, quiescit? sed forma loquendi non est usitata, quocunque modo accipias.

19 *multa de nocte*] Diu ante lucem. Sic et ad Q. Fr. II, 14. *multa de nocte vigilare*. Ante dixit *aliquanto ante lucem*.

20 *ac servis plerisque*] i. e. quorum maxima pars erant servi. ne quis putet, *plerisque* esse *multis*, ut apud scriptores posterioris seculi, Suetonium et alios.

21 *in tanto luctu—moriendi causa*] Hæc primus edidit Hervagius, e codice, ut opinor, e quo ceteræ lacunæ expletæ sunt. Ac vereor, ne sint ab interpolatore. Pro *repugnandi* Hotomannus laudat e vetere libro *depugnandi*, quod est melius. Sed tota sententia est aliena.

tantam illam copiam, et tam [22] magnificum apparatum, non
privatum, aut plebeium, sed patricium et prætorium esse ar-
bitrarentur. [23] Nihil, neque ante hoc tempus, neque hoc ipso 36
turbulentissimo die, [24] criminationis esse in Sextium. Atqui
vis in foro versata est. Certe. quando enim major? lapida-
tiones persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen
sæpe gladios: cædem vero tantam, tantos acervos corpo-
rum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die,
quis umquam in foro vidit? qua ex concertatione animo-
rum? Nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris oritur
sæpe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodo ali-
quo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concerta-
tione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum:
deinde aliqua discessione concionis: vix, sero et raro ad
manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione
advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam seditio-
nem, quis audivit? [25] An verisimile est, ut civis Romanus, 78
aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit
ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo
pestifero ac perdito cive jampridem reipublicæ sanguine
saginantur? Hic jam de ipso accusatore quæro, qui P. Sex-
tium queritur cum multitudine in tribunatu, et cum præ-
sidio magno fuisse: num illo die fuerit. certe, certe non fuit.
Victa igitur est causa reipublicæ, et victa, non auspiciis,
non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam,
si obnuntiasset Fabricio is prætor, [26] qui se servasse de
cœlo dixerat: accepisset respublica plagam, sed eam, quam
acceptam gemere posset: si intercessisset collega Fabricio,
læsisset rempublicam, [27] sed rempublicam jure læsisset.
Gladiatores tu novicios, pro exspectata ædilitate suppositos,
cum sicariis e carcere emissis ante lucem immittas? magi-

22 *magnificum apparatum*] Ironice, quia isti gladiatores servi ab Appio prætore parati ad ludos dicebantur in funere propinqui; unde et cetera intelligenda.

23 *Nihil neque ante* &c.] Hoc nimis abrupte positum videtur. Itaque Edd. vett. videntur copulasse cum antecedentibus, *nihilque*. quod et revocavit Grævius. Sed referendum est ad superiora: *Quietus eo die Sextius* &c. Fortasse tamen scripsit *Nihil itaque*, aut simile quid.

24 *criminationis esse in Sextium*] Sic edd. pr. Lambinus correxit *criminamini Sextium*, quod retinuit Gruterus. Forte melius esset *criminis*.

25 *An verisimile est*] Hoc delevit Lambinus; quo sane fit efficacior oratio. Sed ratio, quæ eum movit, quod *ut* non esse posset post *verisimile est*, ea quidem non satis valet: quia ea forma et alibi occurrit. v. Clav. quamquam et alibi suspecta fuit, v. not. ad Rosc. Am. 41.

26 *qui se servasse de cœlo dixerat*] Illo quidem die tam mane, non potuit dixisse, se servasse de cœlo. Immo dixerat, *se servaturum esse de cœlo*: et sic sine dubio legendum est, etiam per ea, quæ dicta sunt in Clave, Leg. *Ælia Fufia*. Futurum hoc Infinitivi interdum in libris contractum est in Perfectum, ut et alii notarunt, et exemplis docuit multis alicubi Drakenb. ad Liv.

27 *sed remp. jure læsisset*] *Jure*, ea re, quæ per se legitima est, qualis est intercessio: opponitur *vi, ferro* &c.

stratus templo dejicias? cædem maximam facias? [28] forum purges? et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

37 Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a
79 suis munitus, [29] tuto in foro magistratum gereret, rempu-
b. blicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret, venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore et contrucidato, se abjecit exanimatus: neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit, quem cum jacentem et concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent: defatigatione magis et errore, quam misericordia et
80 modo, aliquando cædere destiterunt. Et causam dicit Sextius de vi? Quid ita? quia vivit. at id non sua culpa. plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori exclamarit occisum. ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? Num, ut gladiatoribus im-
38 perari solet, ferrum non recepit? An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum esset ablatus, primumque resipuisset, non se referri jussit? Ubi est crimen, quod reprehenditis?
81 Hic quæro, judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri: an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis,
p. 21. cum rempublicam a facinorosissimis sicariis, et a servis esse
a. oppressam atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, siquidem liberi esse, et habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum pu-

28 *forum purges*] Refertur manifeste ad superiora *e foro sanguinem effingi* &c. Sed huic loco ea res plane non convenit. Itaque Manutius corrigebat *forum spurces*. Sed id lenius est, quam pro hoc loco. Ego puto esse ab interpolatore, qui hoc superioribus similius facere volebat.

29 *tuto in foro m.*] Sic edd. pr. Victorius addidit *tum*, alii *tuo* post *foro*. illud melius, sed tamen non commodum est.

tatis? At vero illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor 82
alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paullo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, [30] (neque enim homines nequam tacere potuerunt,) suum sanguinem quæri ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. Cum quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paullo citius, quam vellem: non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato
quodam scelere minuissent. Ac, si tunc P. Sextius, judices, 83
in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a majoribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam
præponendus: qui cum causam civis calamitosi, causam b.
amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset; cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat: luce, palam, a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti fa- 39
ceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? 84
bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos, in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis oppressa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius et copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine

30 *neque enim—tacere potuerunt*] Rectius scriberetur *potuerant.*

85 ista: [31] vos taciti mærebatis. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tamquam arce aliqua, a fugitivis occupata: silebatur: omnia hominum, cum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano: [32] mentio nulla. forum corporibus civium Romanorum constratum cæde nocturna. non modo nulla nova quæstio, sed etiam vetera judicia sublata. tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidistis: [33] alterius tribuni plebis, divini hominis, (dicam enim quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes,) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

40 Et tu hoc loco laudas Milonem, et jure laudas. quem enim
86 umquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam contritum et contemtum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, sum-
p. 22. mos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque susce-
a. pit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret [34] a præstantissimis viris in republica fieri, et quid necesse esset: oportere hominum audacium, eversorum reipublicæ sceleri, legibus et judiciis resistere. si leges non valerent, judicia non essent, si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur: præsidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: et sentire
87 vero, et facere, perfectæ cumulatæque virtutis. Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam, præsertim cum verbis consequi non possim: sed quod existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ recuperare vellet ereptum. simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ. collegas

31 *vos taciti mærebatis*] Sic Mss. meliores. Edd. *mærebamini:* super quo inanes sunt virorum doctorum disputationes: aut *mirabamini:* quod plane est alienum, et e correctione alterius lectionis.

32 *mentio nulla*] Int. in senatu, nulla relatio de ea re ad senatum.

33 *alterius trib. pl.*] Milonis.

34 *a præstantissimis viris in rep.*] Grævius e Ms. Fr. rescripsit *præstantibus.* Sane forma Ciceronis usitata est *a præstantibus in rep. viris.* Sed non necesse est eodem modo semper loqui. Idem mox dedit *sceleribus* pro *sceleri,* ex edd. pr. *Sceleri* est Victorii: quod est sane elegantius ad vitandum homoeoteleuton.

adjutores habebat: consulis alterius summum studium, al-
terius animus pæne placatus. de prætoribus unus alienus:
senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi
ad causam excitati, erecta Italia. duo soli erant emti ad im-
pediendum: qui si homines despecti, et contemti, tantam rem
sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo
labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat con-
silio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bono-
rum et fortium civium: quid republica, quid se dignum
esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis red-
dere deberet, diligentissime cogitarat. Huic gravitati ho- 41
minis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem 88
esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem,
incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum op-
pugnare, itineribus occurrere, vi lacessere, et terrere cœ-
pit. Non movit hominem summa gravitate, summaque
constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas,
promta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur,
vi vim oblatam, præsertim sæpius, ut frangeret et refutaret;
tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contine-
ret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset la-
cessitus: sed illum tot jam funeribus reipublicæ exsultantem
ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret.
Descendit ad accusandum. [35]quis umquam tam proprie 89
reipublicæ causa; nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla
hominum postulatione, aut etiam opinione, [36]id umquam
esse facturum? Fracti erant animi hominis. hoc enim accu-
sante [37] pristini illius sui judicii turpitudinem desperabat.
Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis
edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quæratur,
ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum
facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem,
gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus
judiciisque sublatis? Cervices tribunus plebis privato; præ-
stantissimus vir profligatissimo homini daret? an [38] causam
susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe
putavit, et deterreri. etiam e republica credidit, ut, quoniam

35 *quis u. tam proprie reip. causa*] *Proprie* eo sensu h. l. dictum, ut supra c. 16. v. et Clav. Sæpe in hac voce, quæ exquisitius dicitur, turbarunt librarii. Gruteri in edd. est *propriæ*, forte operarum vitio. nam nihil de hac lectione monuit. Grævius corrigebat *promte*.

36 *id unquam esse facturum*] Vitium manifestum est. Grævius corrigit *esset facturus*. nihil propius. Sed si totum hoc deleatur, oratio est haud paullo efficacior. Habet sane speciem glossæ.

37 *prist. jud. turp. desperabat*] Desperabat se ita elapsurum, ut olim in illo turpi de incestu judicio elapsus erat.

38 *c. susceptam affligeret*] Non aptum huic loco videtur *affligeret*. An *amitteret*, quod verbo *susceptam* optime convenit, eleganter pro *omitteret*. In seqq. respondet *deterreri*.

sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo,
42 neque in reipublicæ periculo pertimesceret. Quomodo igitur
90 hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem
laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit: qui ab aris, focis,
ferrum flammamque depellit: qui sibi licere vult tuto esse
in foro, in templo, in curia: qui vitæ præsidium comparat:
qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur,
ut aliquo præsidio caput, et cervices, et jugulum, ac latera
91 tutetur, hunc de vi accusandum putas? Quis enim vestrûm,
judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tem-
pore homines, nondum neque naturali, neque civili jure de-
scripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque
haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera
aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute
b. et consilio præstanti exstiterunt, ii perspecto genere hu-
manæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum
congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam atque
mansuetudinem transduxerunt. Tum res, ad communem
utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula ho-
minum, quæ postea civitates nominatæ sunt, tum domicilia
conjuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano
92 jure, mœnibus sepserunt. Atque inter hanc vitam perpoli-
tam humanitate, et illam immanem, nihil tam interest, quam
jus atque vis. horum utro uti nolimus, altero est utendum.
Vim volumus exstingui? jus valeat necesse est, id est, judi-
cia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut
nulla sunt? vis dominetur necesse est. Hæc vident omnes:
Milo et vidit, et fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. al-
tero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus ne-
cessario est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque
ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando, (neque enim per
omnes fuit idem necesse fieri,) at certe in necessitate defen-
dendæ salutis suæ, præsidioque contra vim et manum com-
parando.

43 O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis?
93 quam spem reipublicæ datis? quotus quisque invenietur tanta
virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicæ am-
plectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem
veramque quærat? cum sciat, duo illa reipublicæ pæne fata,
Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex paca-
tissimis atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile
pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum vete-
res illibatasque divitias, in profundissimum libidinum sua-
rum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium
tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse
tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo

[39] fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus, ac non cupidus vocaret? alterum Thracibus ac Dardanis 94
primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico, aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse? [40] Hos sic illudere, quibus omne supplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos, quos videtis? omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pertimescent. Nam quid ego [41] de ædile ipso loquar, qui etiam 44
diem dixit, et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen 95
ulla umquam injuria adducetur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse pœniteat: sed qui hæc vident, adolescentes, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædes sacras, qui do- p. 23.
mos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui a.
stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad cædem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis, accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exsultantem repressit. hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica jura tribunatus auspiciaque defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs.

Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in ac- 96
cusatione quæsisti, quæ esset nostra natio optimatium. sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, judices, dicam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac civitate 45
[42] fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini ju-

39 *fort. ac summum civem*] Lucullum intelligit, cujus villa apud Tusculum magnifice ædificata est, cum ipse esset in bello Mithridatico.

40 *Hos sic illudere*] Libidinose et insolenter agere, nihil timentes.

41 *de ædile ipso*] Clodio, qui eo anno ædilis fuit.

42 *fuerunt, qui—studuerunt*] Rectius *studerent*.

cunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant,
ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habe-
97 bantur. Quis ergo iste optimus quisque? de numero si
quæris, innumerabiles. neque enim aliter stare possemus:
sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam se-
quuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet
curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia
gerentes: sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi,
hujus generis, late et varie diffusus est: sed genus univer-
sum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest.
Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura
improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto
igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti,) quiqui in-
b. tegri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti.
horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda
republica serviunt, defensores optimatium, ipsique optima-
tes gravissimi, et clarissimi cives numerantur, et principes
98 civitatis. Quid est igitur propositum his reipublicæ guber-
natoribus, quod intueri, et quo cursum suum dirigere de-
beant? id quod est præstantissimum, maximeque optabile
omnibus sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium.
Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi
viri, et conservatores civitatis putantur. neque enim rerum
gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio
non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod ab-
46 horreat a dignitate. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc
fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, et
vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia,
potestates magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos
majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciæ, socii, impe-
99 rii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot atque
tantarum esse defensorem et patronum, magni animi est,
magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto
civium numero magna multitudo est eorum, qui aut pro-
pter metum pœnæ, peccatorum suorum conscii, novos mo-
tus conversionesque reipublicæ quærant, aut qui propter
insitum quendam animi furorem, discordiis civium ac sedi-
tione pascantur: aut qui, propter implicationem rei fami-
liaris, communi incendio malint, quam suo, deflagrare. qui
cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque
nacti, in republica fluctus excitantur, ut vigilandum sit iis,
qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt, enitendumque
[43] omni scientia ac diligentia, ut, conservatis his, quæ ego
paullo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cur-

43 *omni scientia ac dil.*] Hotomannus malebat *omni studio.* Bene, ut opinor. nam hæc duo jungi solent, de agendis rebus ubi sermo est.

sum possint et capere otii illum portum et dignitatis. Hanc 100
ego viam, judices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam
esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar: præsertim
cum id non modo intellexerim semper, sed etiam præter
ceteros senserim. Majoribus præsidiis et copiis oppugna- 47
tur respublica, quam defenditur, propterea, quod audaces
homines et perditi, nutu impelluntur: et ipsi etiam sponte
sua contra rempublicam incitantur: boni, nescio quomodo
tardiores sunt, et, principiis rerum neglectis, ad extremum p. 24.
ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam a.
cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam sine di-
gnitate retinere, ipsi utrumque amittant. Propugnatores 101
autem reipublicæ qui esse voluerunt, si leviores sunt, desci-
scunt: [44]si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque
omnia reipublicæ causa perferunt, qui sunt tales, qualis pa-
ter tuus, M. Scaure, fuit, qui a Graccho usque ad Q. Va-
rium seditiosis omnibus restitit: quem nulla umquam vis,
nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metel-
lus, patruus matris tuæ: qui, cum florentem hominem in
populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, cumque
insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatæ censu
prohibuisset, cumque in eam legem, quam non jure roga-
tam judicarat, jurare unus noluisset; de civitate maluit,
quam [45]de sententia demoveri: aut, ut vetera exempla,
quorum est copia digna hujus imperii gloria, relinquam,
neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper
Q. Catulus fuit: quem neque periculi tempestas, neque ho-
noris aura potuit umquam de suo cursu, aut spe, aut metu
demovere. Hæc imitamini, per deos immortales! qui di- 48
gnitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. hæc ampla 102
sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur,
monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur.
Est labor: non nego. pericula magna; fateor. "*Multæ in-
sidiæ sunt bonis:*" verissime dictum est. "*Sed, te id, quod
multi invideant, multique expetant, Inscitia sit,* inquit, *postu-
lare, si tu laborem summa cum cura efferas Nullum.*" Idem
alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint,
dum metuant.* præclara enim illa præcepta dederat juven- 103
tuti. Sed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capessen-
dæ, olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus
multitudinis studium [46]ad populi commodum ab utilitate

44 *si timidiores, desunt*] sc. reipublicæ. Sed Grævius non male corrigit, *deserunt.*

45 *de sententia demoveri*] Vulgo male *dimoveri*, et sic est etiam mox in omnibus *demovere*, ubi male Grævius edidit *dimovere.*

46 *ad populi commodum*] Lambinus correxit *ac.* Forte totum est insititium: nam in toto loco tantum studia populi commemorantur. *ad* quidem vitiosum est.

reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. dissentiebant principes, et in salute optimatium, temeritatem multitudinis, et tabellæ licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo. fortunæ constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: et, cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ. victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, et
49 ærarium exhauriri videbatur. Multa etiam nostra memoria, quæ consulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut
104 popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cujusque, et universæ reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt: sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire
105 videantur. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves et honestos homines, sed populi judiciis atque omni significatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi; graves et magni homines habebantur: sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: suffragiis offendebatur sæpe eorum voluntas: plausum vero etiamsi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem ille populus, horum auctoritate maxime commovebatur.

50 Nunc, [47] nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas
106 conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri

47 *nisi me fallit*] Alibi sic nude positum non reperitur, quod et Hotomannus monuit. Mox Ms. Fr. *removeritis*.

esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime po-
puli Romani judicium ac voluntas potest, concione, comi-
tiis, ludorum gladiatorumque consessu. Quæ concio fuit
per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed vera,
in qua populi Romani [48] consensus perspici non posset?
Habitæ sunt multæ de me a gladiatore sceleratissimo, ad
quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum
fœdum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus au-
dire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum homi-
num necessario turbulentæ. Habuit de eodem me P. Len- 107
tulus consul concionem. concursus est populi Romani fa-
ctus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit.
Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto
silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam vi-
deretur tam populare ad populi Romani aures accidisse.
Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum au- b.
ctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Romano
exhibuit. hujus oratio et pergravis, et grata concioni fuit.
sic contendo, numquam neque sententiam ejus, auctoritate,
neque eloquentiam, jucunditate [49] fuisse majore. Quo si- 108
lentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos id-
circo non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de ali-
quo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse vi-
deatur. Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eo-
dem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis
non modo approbavit, sed non indignissimum facinus pu-
tavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis
fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam, seque, si
eum audiret, scelere adstringi arbitraretur? Venio ad co- 51
mitia, sive magistratuum placet, sive legum. Leges vide- 109
mus sæpe ferri multas. omitto eas, quæ feruntur ita, [50] vix
ut quini, et hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperi-
antur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis
esse dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit se legem tulisse.
Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffra-
gium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatuscon-
sulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non pro-
fiteatur se affuisse, et suffragium de salute mea tulisse?
Utra igitur causa popularis debet videri: in qua [51] omnes

48 *consensus perspici posset*] Lambinus addi volebat *non*. quod recte probat Olivetus. Res est ita evidens, ut addere non dubitarim.

49 *fuisse majorem*] *majore* in Ms. vet. Ursinus reperit. Sic et Ant. Augustinus corrigebat. Recte.

50 *vix ut quini, et hi ex alia tribu*] *Quini*, intellige, unius tribus nomine, et hi non ex illa ipsa, in qua ferebant suffragium, sed ex alia assumti, ut tamen illa tribus suffragium ferre videretur.

51 *omnes honestates*] Non placet quibusdam; quidam et delevere. *honestates* dicuntur de hominibus, ut *potestates*.

honestates civitatis, omnes ætates, omnes ordines una consentiunt? an in qua furiæ concitatæ, tamquam ad funus
110 reipublicæ convolant? An, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, [52 atque optimo consule,] et ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit populare? Est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam [53] rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit: Græculum se atque otiosum putari voluit, studio litterarum se subito dedidit. [54] Nihil sane Attæ juvabant. anagnostæ, libelli etiam pro vino sæpe oppignerabantur. manebat insaturabile abdomen, copiæ deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate reipublicæ con-
52 senescebat. Ecquæ seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed [55] ut plebicola videretur, libertinam du-
111 xit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, et gratulationibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus. qui, quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patri-
p. 25. monium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo peri-
a. culo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare: ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili judicio, notavit, [56] cum in magno numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio, et meo, et reipublicæ nomine, quorum ille utri sit inimicior, nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem.

52 *atque optimo consule*] Induxit Victorius. non credo esse a Cicerone. Consul quidem tum Gellius non erat.

53 *rem paternam &c.*] Facetissima ironia in hominem, qui divitias effudit, et pauper factus est. v. Clav. in *Idiota*.

54 *Nihil s. Attæ juvabant*] Varie tentatur hic locus. Facillima mihi videtur ratio Abramii et Grævii, qui *Attas* intelligit ipsos senes philosophos: Callim. ep. 1, 3. ἄττα γέρα. Nisi malis cum ed. Hervagii, quæ prima plerasque hujus orationis lacunas e Ms. explevit, legere, *nihil sane te juvabant*.

55 *ut plebicola*] Sic ed. Hervagii et plures post eam. non *poplicola*, ut aliæ.

56 *cum in magno numero t. l. n. i.*] int. tutorum; quos testamento scripserat filio.

Illuc revertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque 112
oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, ejusdem modi fu-
rias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum
ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus ab-
horreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi
nec valitudinis excusationem, nec senectutis, satis justam
putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul
revocare in suas sedes arbitraretur. Videamus nunc comi- 53
tia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunicium, in 113
quo tres minime, vehementer duo populares existimaban-
tur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo
genere conductarum concionum consistendi potestas non
erat, duo a populo Romano prætores video esse factos: et,
quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere potui,
præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu
Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. An- b.
charii fidem ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuis-
sent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Jam de C. Fan-
nio quæ sit existimatio, videmus: quod judicium populi
Romani in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse
debet. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui 114
tamen se continuerat, tulerat nihil: senserat tantum de re-
publica aliud, atque homines exspectabant, vir et bonus, et
innocens, et bonis viris semper probatus: quod parum vi-
delicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur,
et quod illum esse populum Romanum, qui in concione
erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi po-
pularis esse voluisset, facillime pervenisset. alter, qui ita se
in populari ratione jactarat, ut auspicia, legem Æliam, se-
natus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium,
[57] nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris, et ho-
minibus primis, sed non præstantissimis opibus et gratia:
tribum suam non tulit: Palatinam denique, per quam om-
nes illæ pestes vexare populum Romanum dicebantur, per-
didit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent,
nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita
dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos,
qui populares habentur, respuat: eos autem, qui ei generi
adversantur, honore dignissimos judicet.

Veniamus ad ludos. Facit enim, judices, vester in me 54
animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere pu- 115
tem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et concio-
num significationes, interdum veræ sunt, nonnumquam vi-
tiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique consessus,

57 *nihil putaret*] Hotomannus conjiciebat *nihili*.

dicuntur omnino solere, [58] levitate nonnullorum emtos plausus, exiles, et raros excitare. attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? neminem vestrûm fallit. sit hoc sane leve: quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, et (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur et ducitur, plausum,
116 immortalitatem, sibilum, mortem videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimum quæro, qui ludos apparatissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popula-
b. rium tuos ludos adspexerit: ecquis se theatro populoque Romano commiserit. [59] Ipse ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor et acroama, [60] qui omnia sororis embolia novit, qui in cœtum mulierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in templo Honoris-Virtutis, honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris hujus imperii, monumentum municipi ejus et reipublicæ defensori sedem ad salutem præ-
55 buisset. Quo quidem tempore, [61] quid populus Romanus
117 sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, cum, audito senatus consulto, [62] ore ipsi atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit, stantes, et manibus passis gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me benivolentiam ac misericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, venisset; vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando represserunt. voces quidem, et palmarum intentus, et maledictorum cla-

58 *levitate nonnullorum emtos*] Hæc conjuncte legenda sunt. levitas ementium est vanitas appetentium plausum: deinde *et* ante exiles delevi, quod non est in ed. Hervag. quæ prima hunc locum explevit e Ms. inde a *Comitiorum et conc.*

59 *Ipse ille maxime ludius*] Legendum puto *maximus ludius*.

60 *qui omnia sororis emb. n.*] v. Clav.

61 *q. pop. R. sentire se ostenderit*] Hoc quidem vitiosum est. Sequentia requirunt, *quid populus Rom. senserit.* Sic infra c. 50. *judicium pop. R. declaratum est.* Ed. Vict. *ostenderet.* Sed id non melius est.

62 *ore ipsi atque abs. s.*] *Ore* vitiosum est. non enim *ore* datur plausus. Ad eum referri putat Manutius, ex cujus relatione factum erat SCtum. Si id est, legendum erit *auctori*, ut correxit Memmius, et edidit Lambinus. Sed de eo post dicitur, et frigeret *ipsi.* Conjeci *coram ipsi*, quod bene respondet *absenti senatui*, nec dubito verum esse.

morem omnes profuderunt. Sed quid ego populi Romani 118
animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diu-
turna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti
jam ædilitatem ne histriones quidem coram sedenti peper-
cerunt? Nam cum ageretur [63] Togata, Simulans, ut opinor,
caterva tota clarissima concentione, [64] in ore impuri homi-
nis imminens, concionata est. *Huic vitæ tuæ*— et, *Postprin-
cipia, atque exitus vitiosæ vitæ!* Sedebat exanimatus: et is, p. 25. a.
qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas sole-
bat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam
facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam,
in magna varietate sententiarum, numquam ullum fuisse
locum, in quo aliquid a poëta dictum, cadere in tempus
nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret,
aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, judi- 119
ces, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi
labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judi-
cio loquar. Non sum tam ignarus, judices, causarum, non 56
tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem au-
cuper, et omnes undique flosculos carpam atque delibem.
scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio, [65] quid ille
conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magni-
tudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi
sumsi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui essent
optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse
populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar,
si universi populi judicium verum et incorruptum, et, si in-
timos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quod, 120
recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in
templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu ma-
ximo, summus artifex, et mehercule semper [66] partium in
republica, tamquam in scena, optimarum, flens, et recenti
lætitia, et misto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo
gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me
agere potuissem? Summi enim poëtæ ingenium non solum
arte sua, sed etiam dolore exprimebat. "*Quid enim? qui rem-
publicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.*"
Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstra-

63 *Togata, Simulans, ut opinor*] Comœdia Afranii, auctore Nonio. *ut opinor* addidit, ut in talibus rebus non admodum se curiosum ostenderet, ut et aliis locis fecit.

64 *in ore i. h. imminens*] *in ore* pro *in os imminens* i. e. conversa in cum præsentem ore, corporum inclinatione.

65 *quid ille conventus*] *Ille* ex edd. pr. restitui, pro *illi*, quod vitio operarum in ed. Herv. natum est. *ille conventus* est corona populi circumstantis judicium.

66 *partium—optimarum*] Sic est in ed. Hervagii, quod in *optimatium* temere mutatum est in ed. Vict. nec hic opus erat conjectura virorum doctorum; editionem Hervag. debebant inspicere.

b. bat. revocabatur ab universis. "*Re dubia, nec dubitarit*
121 *vitam offerre, nec capiti pepercerit.*" Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omisso gestu, verbis poëtæ, et studio actoris, et exspectationi nostræ plauderetur? "*Summum amicum, summo in bello—*" [67] (nam illud ipse actor adjungebat amico animo, et fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) "*summo animo præditum.*"
57 Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paullo post in eadem fabula sunt acta? "*O pater!—*" Me, [68] me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam, eversamque? Sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, "*Hæc omnia vidi inflammari:—*" fletum etiam inimicis atque invidis
122 excitaret. Proh, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixisset, præclare posse dici viderentur. is enim libere reprehendere, et accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: "*O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!*" Non erat illud quidem verum. non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non li-
p. 25. ceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quam in
a. me universi. sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret, senatum, equites Romanos, universum populum Romanum, accusaret: "*Exsulare sinitis, sivistis pelli, pulsum patimini.*" Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, [69] equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt.
58 Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum
123 toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara, lacrymis impediretur. [70] Neque poëtæ, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non solum plausu, sed

67 *nam illud i. a. adjungebat*] Nempe, quod sequitur: *summo ingenio præditum:* quod non erat a poëta, cujus fabulam agebat.

68 *me—deplorandum putarat*] Immo *putabat*, ut est in ed. Hervagii. *Putarat* est ex ed. Vict. Vitium ortum e sequente *nominarant*.

69 *equidem audiebamus*] Quid pro hac lectione dici possit, v. in Clave. at ego puto tamen scribendum *nos quidem:* nam concinnitas Ciceroniana ita postulat: *nos quidem—qui adfuerunt.*

70 *Neque poëtæ—t. m. defuerunt*] Hoc non de vivis poëtis intelligendum: sed oratorie de mortuis dudum dixit. Nam Accius quidem ante Ciceronis ætatem fuit, cujus fuit tragœdia Bruti nomine.

etiam gemitu suo comprobavit. Utrum igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? [71] Nominatim sum appellatus in Bruto, "*Tullius, qui libertatem civibus stabiliverat.*" millies revocatum est. Parumne videbatur populum Romanum judicare, id a me, et a senatu esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani judicium universo 124
consessu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sextius, tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) [72] ad columnam Meniam. [73] tantus b.
est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus [74] ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, le- 125
gum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus? Equidem existimo, nullum tempus esse frequentio- 59
ris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate, universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? At vero et ille tribunus plebis, qui de 126

71 *Nominatim—Tullius, qui libertatem*] Nominatim appellatus est, a poëta, an ab actore Æsopo? P. Manutius hoc statuit, et *Tullium* hanc appellasse pro *Bruto*. male. Nam *Tullius* est clausula senarii. Itaque melius est a poëta, intelligendusque *Servius Tullius*, qui profecto libertatem pop. R. stabiliverat, quam oppresserat deinde Tarquinius: nam et in regio imperio libertas esse potest.

72 *ad col. Meniam*] Ed. Herv. *columna Menia*, quod retinendum putat Hotom. qui tamen citat *a columna M.* Vulgatum est in edd. R. Br. Med. sed *columnam æneam*. in edd. Junt. Vict. &c. plane *ad columnam Meniam*. quod et verum puto. Nempe e columna Menia spectare volebat.

73 *tantus est ex omnibus spectaculis*] *Spectacula*, quæ h. l. sint, dictum in Clave, et res ipsa docet. Sed intelligenda loca omnia in tectis basilicarum, aliisque ædificiis, item exstructa ad tempus, in quibus homines spectarent ludos gladiatorios, quæ tum in foro agebantur, cum nondum amphitheatra essent.

74 *ex fori cancellis*] Non iis, quibus judicia circumdabantur, cum haberentur: qui temporarii fuere. Sed intelligendi sunt cancelli in ludis facti, ne promiscua et infinita turba irrueret ad spectandum: intra quos tamen ad spectandum admissi ab iis, qui ludos curarent: sicut in judiciis scribæ prætoris intra cancellos admittebant, quos vellent, ad audiendum, ut est in Bruto, c. 84.

me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto, concionem interrogare solebat, Velletne me redire: et, cum erat reclamatum [75] semivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus. [76] Cum veniret, emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut "*Mater te appello,—*" dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. [77] qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi
127 ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant. Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum et concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

p. 26. Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui
a. redire ipse Karthaginem sua voluntate ad supplicium, [78] quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? [79] et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas et homines armatos.
60 Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset.
128 Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exisse, ut ita redirem? Quem enim umquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus umquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores, legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. In una mea causa post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem æque ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu

75 *semivivis vocibus*] i. e. languidis, ut appareret, non ex animi sensu ortam esse vocem. Sic ad Att. II, 19. *plausus mortuus*.

76 *Cum veniret, emergebat—cum sub t. subrepserat*] Hæc non bene cohærent. Pro *veniret* scribendum est *venerat*: ita *emerg. subito* medium est inter duo hæc: *cum venerat* et *sub tab. subrepserat*: quam formam jam alibi aliquoties notavimus. *Veniret* est ab librario germanizante.

77 *qui tamen quoquo t.*] Malim *quem tamen, q. t.—extimescebant*.

78 *quam sine iis captivis*] Non quo et hos redire voluerit, quod non est, sed quod aliter, salva fide, manere non poterat.

79 *et mihi negas optandum* &c.] Hæc non intelligo, nec quisquam interpretum explicavit. Nam illud quidem poterat, consentiente Cicerone, negare.

meo deserta, horrida, muta, plena luctus et mœroris fue-
runt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in pu-
blicis monumentis studium salutis meæ, testimonium di-
gnitatis? Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta 61
commemorem? vel quod in templo Jovis Optimi Maximi 129
factum est, cum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras
atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio no-
tavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium pa-
triæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissi- b.
mus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis; idque
ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri
temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in
curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis
convenerant, admonitu, ne quis de cælo servaret? ne quis
moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum plane
eversorem reipublicæ fore, idque senatum gravissime latu-
rum; et ut statim de ejus facto referretur? Qua gravitate
sua cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque
tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus
agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam,
dignitate omni recuperata. Decrevit eodem tempore sena- 62
tus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meæ causa convene-
rant, agerentur gratiæ, [80] atque ut iidem, ad res redeuntes
ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in mea salute 130
contentio: ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem se-
natui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est
solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum
palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel
maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuisset ini-
micus, de mea salute retulerit. Qui excitatus summa [81] cum
auctoritate P. Servilii, tum quadam gravitate dicendi, cum
ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius
generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, pro-
pinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset; cum-
que eum ad domestici exempli memoriam, [82] et ad Numi-
dici illius Metelli casum vel gloriosum, vel gravem conver-

80 *atque ut iidem, ad res redeuntes ut venirent, r.*] Sic interpungendum erat. non post *redeuntes.* rogabantur ut venirent Romam cum res redissent, ut est in Or. in S. p. Red. Non enim cum Manutio intelliguntur negotia illorum hominum, sed res publicæ Rom. i. e. cum post ferias rursus res agi publice possent, senatus, conciones haberi, leges ferri.

81 *cum auctoritate P. Servilii, tum q. g. d.*] Sic edidit e Ms. suo Hervagius. nec opus erat correctione Manutii, qui tamen vere sic scribendum judicavit, cum in ed. Victorii, quam ille solam consuluerat, *tum* excidisset. Mox *reflexisset* bene factum ex Hervagiano *refixisset*.

82 *et ad unum dicto citius Metelli casum*] Bene Manutius hoc corrigit, *ad Numidici illius Metelli casum*, ex oratione in S. p. R. quod et recepit Lambinus: nec nos dubitavimus recipere.

tisset: [83] collacrymavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejus-
p. 26. dem sanguinis potuit sustinere, et mecum absens [84] benefi-
a. cio rediit in gratiam. Quod certe, si est aliqui sensus in
131 morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, et præstantissimo civi, gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, con-
63 siliorum meorum. Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tamquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sext. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis, idem carissimæ filiæ, quam ex gravissimo tum primum desiderio, luctuque conspexi, [85] idem etiam ipsius coloniæ Brundisinæ, idemque Salutis; cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Lenii Flacci, et patris, et fratris ejus lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, et suo præsidio, periculoque defenderat; cumque itinere toto urbes Italiæ festos dies agere adventus mei videbantur, viæ multitudine legatorum, undique missorum celebrabantur, ad urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat, iter a porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat ejusmodi, ut summa in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse?

132 Habes igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates. non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: [86] est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri et concidi cupivit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, et a cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusavit, cum affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit, primum per indicem Vettium, quem in con-
b. cione de me, et de clarissimis viris interrogavit. In quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis
64 viris congregavit. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi
133 quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quoti-

83 *collacrimavit, ut vir egr.*] *ut* delendum est.

84 *beneficio rediit i. g.*] Manutius addit *suo*, ex or. de Prov. Cons. c. 9. *Q. Metellus N. mecum summo suo beneficio rediit in gratiam.* Mox *fratri suo*, int. Metello Celeri.

85 *idem e. ipsius coloniæ*] sc. natalis, i. e. qua die urbs Brundisina colonia facta esset populi Rom. *Salutis*, int. ædis salutis, quæ dedicata erat nonis Sextil. quibus assignatur in Kalendario Rom.

86 *est enim illius*] P. Vatinii.

die [87] aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palam exsultavit. de quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, judices, numquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, [88] de uno sagittario me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere: quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temerita- 134
tem satis mirari, judices, non queo. facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate sua, neque emitti gratia potest, neque opibus et potentia leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? Ista nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi: videbat clamores et concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, et, pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo: cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoriis ornarit, et sortito alios Samnites, alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemtio, [89] quem habitura sit exitum, non pertimescit? Sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestia- 135
rios: lex est scripta de gladiatoribus. [90] Festive. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se [91] non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam ædilitatem in munus hoc transtulisse. Præclara ædilitas. unus leo: ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: cupio eum suæ causæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, et vi judicium disturbare, cum diffidit. quem non tam admiror, quod

87 *aliquid defecti aff.*] *Defecti* vitiosum esse, facile omnes intelligunt. Optima correctio est P. Manutii, probata Lambino: *aliquid de me ficti aff.*

88 *de uno sagittario*] Sic per contemtum appellat Vatinium. Sagittarii sunt in levi armatura.

89 *quem hab. s. e.*] Delevi *nonne*, quod induxit Gruterus e Mss. suis. nam *nonne* quidem locum non habet. sed in edd. illis *quem* non est, quod recte dedit Gruterus, pro vulgato *non*. Sed in fine dedi *non pertimescit?* ex edd. pr.

90 *Festive*] Quasi non et bestiarii sint gladiatores.

91 *non gladiatores, sed unum glad.*] *Unum gladiatorem*, dictum pro uno munere gladiatorio videtur per calumniam: quia interdum etiam qui plura munera dederant, dicti gladiatores dedisse. Nihil melius scio: et sic etiam Abramius capiebat.

meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Aciliam, Didiam, Liciniam, Juniam contemsit. Etiamne ejus, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt, alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cum hæc optima lex, et ab illo socero ejus, et [92]ab
65 hoc assecla negligatur? Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos, judices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non est ea medicina, cum sanæ parti corporis scalpellum adhibetur atque integræ: carnificina est ista et crudelitas. hi medentur reipublicæ, qui exsecant pestem aliquam, [93]tamquam strumam civitatis.

136 Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus ac reipublicæ defensoribus: vosque, adolescentes, et qui nobiles estis, ad majorum vestrûm imitationem excitabo, et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore
137 et gloria floruerunt, cohortabor. Hæc est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris: a bonis viris, sapientibus, et bene natura constitutis, laudari, et diligi: nosse descriptionem civitatis, a majoribus nostris sapien-
b. tissime constitutam: qui cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus [94] reipublicæ præponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium [95] ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem civium [96] industriæ ac virtuti pateret. Senatum reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum proximorum ordinem splendore confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque
66 augere voluerunt. Hæc qui pro virili parte defendunt, opti-
138 mates sunt, cujuscumque sint ordinis: qui autem præcipue suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatium principes, auctores et con-

92 *ab hoc assecla*] Gruterus e Mss. suis *assecula* edidit.

93 *tanquam strumam civ.*] Mordax allusio ad strumam Vatinii prægrandem.

94 *reipublicæ præponerent*] Sic edd. vett. omnes. Temere in ed. Grut. irrepsit *proponerent*, quod et Grævius servavit.

95 *ab universo populo*] Possum explicare: nempe quia per quæsturam fere aditus in senatum fuit: sed rectius legetur *ex u. p.* ut Hotomanno placebat.

96 *industriæ ac virtuti*] *industriæ* in foro, *virtuti* in bello. v. Clav. in *industria*.

servatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante
dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa pro-
poni pericula, multas inferri injurias, magnos esse expe-
riundos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est
cum virtute, non cum desidia, cum dignitate, non cum vo-
luptate, cum iis, qui se patriæ, qui suis civibus, qui laudi,
qui gloriæ, non qui somno, et conviviis, et delectationi
natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, et
se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt:
missos faciant honores: ne attingant rempublicam: patian-
tur [97] viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem 139
bonam famam bonorum, quæ sola vere gloria nominari
potest, expetunt, aliis otium quærere debent et voluptates,
non sibi. sudandum est his pro communibus commodis,
adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro republica tem-
pestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam
etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de claris-
simorum virorum consiliis et factis: hæc accepimus, hæc p. 27. a.
legimus. Neque eos in laude positos videmus, qui incita-
runt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largi-
tione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros
viros, et bene de republica meritos in invidiam aliquam voca-
verunt. Leves hos semper nostri homines, et audaces, et
malos, et perniciosos cives putaverunt. At vero qui horum
impetus et conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide,
qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audacium
restiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii [98] auctores
hujus ordinis, et dignitatis, atque imperii semper habiti
sunt. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu 67
hanc vitæ viam pertimescat: unus in hac civitate, quem 140
quidem ego possim dicere, præclare vir de republica meri-
tus, L. Opimius, indignissime concidit: cujus monumen-
tum celeberrimum in foro, sepulchrum desertissimum in
littore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen fla-
grantem invidia, propter interitum C. Gracchi, semper ipse
populus Romanus periculo liberavit. alia quædam civem
egregium iniqui judicii procella pervertit. Ceteri vero
aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari, per po-
pulum tamen ipsum recreati sunt atque revocati: aut

97 *viros fortes labore, se otio suo p.*] Nihil vitii habet hæc lectio, et frustra tentatur. Viros doctos, ut librarios et correctores, turbavit hoc, quod *patiantur* non satis convenit ultimis. Si dixisset: patiantur v. f. labore perfrui, ipsi otio suo perfruantur; nemo hæsisset. Sed Cicero noluit idem verbum dicere bis. Et sunt alia loca, ubi posteriora cum primi membri verbo durius copulantur.

98 *auctores hujus o. et d. atque imperii*] Sic edd. pr. in quibusdam libris omissum *ordinis*. Ego *et dignitatis* delendum puto. nam *dignitatis duces et auctores* non dicuntur. nec inter senatum et imperium dignitas locum habet.

omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii, qu senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, et imperitæ aut concitatæ multitudini jucundi esse voluerunt, omnes fere reipublicæ pœnas,
141 aut præsenti morte, aut turpi exsilio, dependerunt. Quodsi apud Athenienses, homines Græcos, longe a nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant, qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullo ante servarat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur: si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde ad
b. eam rempublicam tuendam aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, [99] quam op-
68 pugnantem rerum potiri? Homines Græci, quos antea no-
142 minavi, inique a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginiensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hostem lit-
143 teris nostris, et memoria videmus esse celebratum. Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono. amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsentes fructus negligamus, [100] posteritatis gloriæ serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ volumus, sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale: animi vero motus, et virtutis glo-

99 *quam oppugnantem rerum potiri*] i. e. ut recte Grævius vidit, quam ipsam patriam oppugnare et in suam potestatem redigere: quod parricidium Cicero vocat. Frustra tentatus est locus conjecturis.

100 *posteritatis gloriæ serviamus*] Libri scr. et editi quidam *posteritati et gloriæ*, quod prætulit Grævius. Alterum exquisitius est.

riam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam [101] suis consiliis ac laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

Sed me repente, judices, de fortissimorum et clarissi- 69
morum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam 144
dicere parantem, horum adspectus in ipso cursu orationis p. 28.
repressit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ aucto- a.
ritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video [102] Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, exstinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem, et virilem, patris, et [103] prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno, in hac toga, rogationis injustissimæ subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem.

Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hæ 145
sordes, susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus a meis, carui patria, quam (uti levissime
dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, b.
scelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non est satis, quod hæc omnia deleta videntur 146
reditu meo: multo mihi, multo, inquam, judices, præstat,

101 *suis consiliis aut laboribus*] Scribendum semper putavi *ac laboribus*: id, quia reperi in edd. W. 1480. Junt. recepi.

102 *Milonem—sordidatum et reum*] Dubitavi interdum de ultimis verbis *et reum*. Fuit sane tum reus die dicta a P. Clodio ædile. sed id nil attinebat h. l. commemorari. nam sordidatus hic fuit Sextii caussa, non quia reus erat. Sed non necesse est, nimis ista severe exigere.

103 *prætextam populi judicio*] Dato sc. sacerdotio, cujus prætexta insigne esset.

in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero: non potero esse, judices: neque hic umquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, et patris sui, sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt.

147 Sed hæc dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris, et P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestræ potestati, judices, commiserunt. vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

---

p. 29. a.

M. TULLII CICERONIS

IN

VATINIUM

ORATIO, TERTIA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum inter testes contra Sextium productus esset Vatinius, et defensor Sextii Cicero ei esset inimicissimus, opportune oblatam occasionem arripuit Vatinii ulciscendi. Itaque cum defensoris inprimis hoc esset, ut testes productos apte acuteque interrogando calumniæ convinceret; Cicero Vatinium, qui, quo genere sit, quomodo in pueritia vixerit, quid in quæstura totoque tribunatu fecerit, ac tandem etiam de ipsa causa, sed breviter interrogavit, omnibus vehementer plaudentibus. Itaque hæc non tam oratio quam interrogatio *est, quemadmodum ab ipso Cicerone cap. ult. appellatur.*

1 SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet,
1 spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium, propter turpitudinem vitæ sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum,

ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui [1] paullo intemperantior fortasse, quam debui. odio enim tui, in quo, etsi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pæne vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odissem, tamen vexatum potius, quam despectum, vellem dimittere. Quare, ne tibi hunc hono- 2
rem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, [2] nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet; [3] nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, et audaciam frangerem, et loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim [4] debuisti, Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, et tempori ejus, et voluntati parere voluissem. Sed [5] hesterno pro testimonio esse mentitum, cum affirma- 3
res, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sextio accusando, [6] sed ulla umquam de re fuisse; paullo ante imprudens indicasti: qui et T. Claudium tecum communicasse, et a te consilium P. Sextii accusandi pe- b.
tisse, et Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos et subornatos: in altero inconstantiam tuam, [7] cum levitate, tum etiam perjurio im-

1 *paullo in te intemp. f. q. d.*] Valde variant hic libri. alii omittunt *in te*, alii pro eo habent *ante*, alii *fui paullo temperatior*, ut edd. pr. Ego secutus sum eos, qui *in te* omittunt, quod non convenit sequentibus: *odio tui* &c. potiusque deberet esse *in eo*. Prima habet ed. Med.

2 *nemo suffragio*] Refero potius ad suffragium, quod honores petenti datur, quam cum Hotomanno ad jus suffragii, quod inest *in civitate*.

3 *n. m. a. i. causa impulisset* &c.] Vel *impulisset* vitiosum est, vel aliquid post *nisi* excidit, ut, *mihi faciendum putassem*, aut simile quid: sed facilius est illud corrigere *impulit*. Edd. pr. non habent *ad id*: et sapit sane glossam. Primus addidit Junta.

4 *debuisti, si—voluissem*] Hæc tempora non consentiunt: debetque aut esse *debuisses, si—voluissem*, aut *debuisti, si—volui*: quod magis placet. Res pertinet ad id, quod Vatinius, cum testimonium contra Sextium diceret, in ejus defensorem Ciceronem contumeliosus fuit, quod non debebat facere, nec irasci Ciceroni, quod Sextium defenderet.

5 *hesterno pro testimonio*] Sic Ciceronem dixisse, vix credo. Lambinus *te* addendum putabat, quod sane intelligi potest, et *die*. Gruterus dicit, *hesterno* esse posse pro *heri*; sane sic et *crastino* est pro *cras*. Si est a Cicerone, pertinet ad *testimonio*, additumque ad explendas aures, quas scilicet non explet hoc membrum, verbo hoc omisso. Ed. W. dedit *externo*, quod *ex hesterno* factum, ut multis aliis in libris.

6 *sed nulla unq. de re*] Scribendum est *ulla u. de re*. Res est evidens.

7 *cum l. tum e. p. implicatam*] Falso Passeratius *implicatam* idem putabat, quod ante *irretitam*. immo est pro *conjunctam*, ut alibi. v. Clav. Edd. pr. habent *implicitam*. Illud melius, quod primus Aldus edidit.

plicatam, refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse. quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros di-
2 xeris dedisse. Nimium es vehemens feroxque natura: non
4 putas fas esse, verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum et honorificum [8] ad aures tuas accedat. Venisti iratus omnibus: quod ego, simulac te adspexi, prius quam loqui cœpisti, cum ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi atque providi. repente enim [9] te, tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi reno-
5 vatus [10] ille tuus in te * * veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem, defenderim, cum in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnumquam, defensio numquam vituperari. Sed quæro a te, cur C. Cornelium non defenderem. cum legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil objectum est. [11] Codicem legisse dicebatur. defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium
p. 30. concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu vero,
a. cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? [12] quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cor-
6 nelii defensionem in maledictis objiciendam putaris. Attamen hoc, Vatini, memento, paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo con-

8 *ad aures tuas accidat*] Edd. pr. *accedat*: et sic fere Mss. omnes. quod ego restitui. Primo forma loquendi ipsa recta est, sicque dixit Terent. Hec. III, 5, 32. et alii, in quibus tamen locis fere corrigunt *accidere*. v. Dukerum ad Liv. X, 41. ubi hunc locum non prætermisit: deinde oratio fit numerosior, eamque ob causam putem Ciceronem hic dixisse *accedat* potius, quam *accidat*, quod e Pantagathi conjectura primus edidit Aldus jun.

9 *te—intulisti*] Scil. Gellium dicentem testimonium interpellavit iracunde per occasionem, cum aliquid diceret, quod ad se pertineret.

10 *ille tuus in te*] Lacunam explere tentarunt quidam. nil certi est, aut esse potest.

11 *Codicem legisse*] Nempe eum, in quo lex scripta esset, quam ferebat, recitasse ex eo legem, contra intercessionem factam a collega, ne eam recitaret atque adeo ferret: in quo vis dicebatur esse.

12 *quibus jam præscribis*] Interpretantur prædicis: nec aliud esse potest: sed cum adjunctione hac, ut intelligatur, prædicendo præcepisse, monuisse &c. Est id tamen paullo durius.

secutum esse, [13] quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

Nam quod mihi discessum objecisti meum, et quod 3
horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus, luctum et gemitum renovare voluisti : tantum tibi respondeo, me, cum tu, ceteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis, et cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, saturare cuperetis, scelus et furorem vestrum cedendo maluisse frangere, quam resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, 7
Vatini, cum patriæ pepercerim, quam servaram : et, si ego te [14] perditorem et vexatorem reipublicæ fero, tu me conservatorem et custodem feras. deinde ejus viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu esse revocatum? At enim dixisti, non mea, sed reipublicæ causa homines de meo reditu laborasse. Quasi vero quisquam vir, excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quam se a suis civibus reipublicæ causa diligi. Scilicet aspera 8
mea natura : difficilis aditus : gravis vultus : superba re- b.
sponsa : insolens vita : nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat : cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœstum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa : omnia illa senatusconsulta, populi jussa, Italiæ totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicæ causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidæ laudis, ac veræ dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos judicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. 9
nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Romano, non tam mea causa, quam reipublicæ : sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate tæterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ nomine.

Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extre- 4

13 *quæ tu imp. vat.* &c. v. post ad c. 5.

14 *perditorem et vexatorem*] Grævius malit e Ms. Dresd. *proditorem* : sed id idem esse cum perditore dicit. Ego potius dixerim, *proditorem* aptius opponi *custodi*. Librarii potuere putare, opponi *conservatori* hoc verbum, et *perditorem* corrigere. Ita etiam erit chiasmus. Sed *perditor* est etiam in Pison. 27. cum *afflictore*.

mum. Quid quisque nostrûm de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum. boni viri judicent. id est maximi momenti et ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis: unum honoris, [14] alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi: salus tanto studio civitatis nemini reddita. de te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute, exspectamus. [15] Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sextio, sed ut cum homine uno, non solum impudentissimo atque infimo conferam: de te ipso, homine et arrogantissimo, et mihi inimicissimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civi-
p. 31. tati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ,
a. viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse et præstabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando [16] ista, quæ sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeto ad ea, quæ de te ipso rogaro. [17] Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis
11 ætatis tuæ patiar latere. licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudo [18] obscuritate et sordibus tuis obtegatur.

Quæsturam petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat, [19] tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneasne memoria, [20] cum P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extre-
12 mum adhæsisse? In eo magistratu, [21] cum tibi magno cla-

14 *alterum salutis*] i. e. cum salus est in periculo, cum capitis aliquis accusatus est. In Cicerone h. l. nominatim est de restitutione in civitatem ab exilio.

15 *Sed tamen—sed ut*] Hæc Lamb. e Mss. duobus et Grævius ex Erfurt. addidere: quos secutus sum. In edd. vett. ante Lambinum, et Gruteriana post Lamb. eamque sequentibus modo est: *Et ut te cum homine uno* &c.

16 *ista, quæ sunt inflata, rumpantur*] int. *ilia*, quæ et adduntur, tum in Mss. quibusdam, tum edd. Juntina primum, hinc Victor. P. Manutii, Lamb. delevit rursus Gruterus. bene. Videtur Cicero sic, aliqua fœda de causa, dixisse, cum satis videatur fuisse, si dixisset, *ut aliquando ilia rumpantur*, ut dixit pro Domo.

17 *Atque illud*] Vulg. *at*. Illud edd. vett. consensu, item Mss. *at* posteriores omnes præter Græv.

18 *obscuritate et sordibus*] Illud ad genus, hoc ad mores turpes pertinet.

19 *tu de altero cons. g.* &c.] Jactabas, te non modo quam peteres quæsturam, sed post etiam consulatum impetraturum sine dubio; etiam bis. de quo et aliquid est supra c. 2. extr. Ceterum quia hic non sermo est de magistratibus gerendis: pro *gerendo* puto legendum *petendo*. non profecto de gerendo consulatu tum stultus homo cogitabat.

20 *cum P. S. qu. sit—factus, tunc te* &c.] Hæc non bene latina sunt. Scribendum aut, *qu. esset factus, tunc* &c. aut delendum *tunc*.

21 *cum tibi magno clamore a. p.*

more aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a con-
sule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohi-
beres? in eo negotio, cum te non [22] custodem ad continen-
das, sed portitorem ad partiendas merces missum putares,
cumque omnium domos, apothecas, naves, furacissime scru-
tarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquissimis ir-
retires, mercatores e navi egredientes terreres, conscenden-
tes morarere: teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis
manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum quere-
las esse delatas? Post quæsturam exierisne legatus in ulte-
riorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? cum illud iter b.
Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navi-
gare velit, certa sit ratio navigandi: venerisne in Sardiniam,
atque inde in Africam? fuerisne, [23] quod sine senatuscon-
sulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne
in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Maurita-
niam? quem scias umquam legatum Hispaniensem istis iti-
neribus in illam provinciam pervenisse?

Factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispanien- 13
sibus flagitiis tuis, sordidissimisque furtis interrogem?)
[24] quæro abs te primum, quod genus improbitatis et sce-
leris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præ-
scribo, [25] ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splen-
dore permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso
rogabo, neque te [26] ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis

sorte obtigisset] Durum est, verbo *obtigisset* addi duos ablativos. Delendum est *sorte*, quod et alibi omittitur: estque a glossatore. de re v. Clav. in *aquaria*.

22 *custodem ad continendas, sed portitorem ad part. m.*] *Ad continendas* i. e. retinendas, si essent in auro et argento. Pro *portitorem* edd. R. Br. 1480. Med. Junt. *partitorem*. Illud ed. W. Ald. et ceteræ. Sane *portitores* non *ad partiendas merces* mittuntur: et ego propterea olim in hoc loco hæsi: verbum autem *partitoris* exprimit Græcum *μεριστὴς* in Glossis. et in Thes. Stephani, etiam ed. Gesneri, hic locus Ciceronis affertur pro verbo hoc, sine admonitione, ut vicissim ejus lectionis nulla mentio in notis editorum ad h. l. Si *portitor* verum est, refertur ad avaritiam portitorum, et injurias in mercatores. Sed *partitor* prætulerim.

23 *quod sine SCto* &c.] Nempe non licebat ire extra imperii Rom. fines magistratui provinciali injussu senatus, ut patet ex Or. in Pison. de Prov. Cons.

24 *quæro abs te universe, q. g.*] *Abs te universe* abest ab Ms. Erf. Franc. primo, edd. R. W. 1480. Med. Junt. &c. *Universe* in bonis libris legi et recipiendum esse dixit Turnebus Advers. XXI, 11. sed qui illi boni libri essent, non dixit. Reperit tamen in Ms. S. Victoris Gruterus. Mihi *abs te* additum videtur e superioribus: et *universe* sapit glossam, estque res in verbis *quod genus*. Igitur veterem lectionem restitui, quæ et Grævio placebat.

25 *ne tuas sordes cum—splendore permisceas*] Ne, quæ tua unius sint, cum clarissimis viris communices, et eos in societatem facinorum tuorum voces.

26 *ex amplissimi viri dignitate—extraham*] Intellige Cæsarem, quocum Vatinius facinora sua communicabat, ejus jussu, auxilio facta dicebat. Ergo sensus est: non ostendam, quæ tu cum Cæsare communicare soles, ea tua unius esse, ne illum attingere ac nominare necesse habeam: sed quæ

tenebris extraham: omniaque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur:
6 in tuis pulmonibus ac visceribus hærebunt. Et, quoniam
14 omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare soleas; auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contemseris? initioque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa atque
15 ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram? Secundum ea quæro, [27] servarisne in eo fidem? num quando
p. 32. tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, le-
a. gemque ferres, quod eo die scires de cœlo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas: sejungam te ab illo, non solum reipublicæ causa, verum etiam Cæsaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati adspersa videatur. Primum quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, et dicam sine cunctatione, quod sentio,) si jam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro et tum ferendum esset, et maximis rebus, quas postea gessit, oblitterandum: id tu tibi, furcifer, sumes, et Vatinii latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi conce-
7 datur, quod Cæsari? Sic enim ex te quæro. Tribunus ple-
16 bis fuisti: sejunge te [28] a consule: collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cælo, quos irridebas, [29] quos privatos esse dicebas, de quibus duos prætextatos sedentes vides, [30] te ædiliciam prætextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse, tertium scis ex illo obsesso atque afflicto tribunatu

tu clare solus improbe fecisti, ea commemorabo: quale est quod proxime sequitur.

27 *servarisne in eo fidem?*] Festiva ironia est, pro, atque ita etiam fecisti.

28 *a consule*] Ms. Erf. *a consulibus:* quod placebat Grævio: nescio, quare. nam alter consul Bibulus non huc pertinet, nec aliquam cum Vatinio conjunctionem habuit.

29 *quos privatos esse dic.*] Nempe, ut legitime de cœlo non servarent, nec ea re sibi impedimento esse possent.

30 *te ædiliciam pr. t.—vendidisse*] Nihil est, unde pendeat *te vendidisse.* Sensit P. Manutius, intelligitque *scis.* Sed id valde durum. Puto corrigendum: *tu—vendidisti.* Redundat etiam h. l. non belle *togam.*

consularem auctoritatem hominem esse adolescentem con-
secutum. reliqui sex fuerunt! ex quibus partim plane te-
cum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant;
omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus
necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, judex
noster: quem, tu disrumperis, cum ædilicium vides. Volo 17
uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio [31] legem sit
ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia, b.
quæ tanta vis, [32] ut, cum novem tui collegæ sibi timendum
esse duxerint, id unus tu, emersus e cœno, omnium facile
omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irri-
dendum putares? num quem post urbem conditam scias
tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum
esse de cælo? Simul etiam illud volo uti respondeas, cum, 18
te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Ælia et
Fufia: quæ leges sæpenumero tribunicios furores debilita-
runt et represserunt; quas contra, præter te, nemo um-
quam est facere conatus; (quæ quidem [33] leges anno post,
sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditori-
bus hujus civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum in-
tercessionibus, cum omni jure publico conflagraverunt:)
ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, et
concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, qui-
cumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut
umquam contra legem Æliam aut Fufiam concilium advo-
caret? Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, volueris ne, 8
denique cogitaris, (est enim res ejusmodi, ut, [34] si tibi modo 19
in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indi-
gnum putet,) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno,
(nam cupis id audire,) sed latrocinio, augur fieri in Q. Me-
telli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolo-
rem gemitumque susciperet, et ex desiderio clarissimi et
fortissimi civis, et ex honore turpissimi atque improbissi-
mi? adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque
conquassatam civitatem, [35] sed captam hanc urbem atque
eversam putaris, ut augurem Vatinium ferre possemus?
Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus 20
esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix do-

31 *legem sit ausus ferre*] sc. cum auspiciorum jura prohiberent, cum scirent servatum esse de cœlo, quod quotidie factum ante dixit.

32 *ut, cum novem t. c.*] Sine dubio legendum *ut, quod*, ut et Goveano visum, probante Abramio.

33 *leges—cum omni jure p. conflagraverunt*] sc. velut incendio reipublicæ, i. e. sublatæ sunt. Consules illi duo sunt Gabinius et Piso.

34 *si t. modo in mentem venit*] Malim *venerit*.

35 *sed c. hanc urbem atque e. putares*] Scribendum sine dubio *putaris*. Nam *putares* prorsus alienum est: et supra semper est sic. Pro *labefactam* edd. primæ quædam, R. Br. &c. *labefactatam*. ed. W. *labefactum*. nil refert.

p. 33. lorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix
a. risum tenebant: sed quæro, si ad cetera vulnera, [36] quibus
putasti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrum decreturus fueris id, quod augures omnes usque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

21 Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo; quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu umquam, stante non modo majestate horum, sed etiam urbe, te au-
9 gurem fore putasti: Verum tamen, [37] ut somnia tua relin-
quam, ad scelera veniam: volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti: [38] sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum eum tu consulem in vincla duceres, et [39] a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent: fecerisne ante Rostra pontem, [40] continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo miserrimoque spectaculo, non in carce-
22 rem, sed ad supplicium et ad necem duceretur? Quæro,
num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres; cumque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio et parietum custodiis
b. consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, [41] qui [M. Bi-
bulum] domo vi extraheret, ut, quod [42] in privatis semper

36 *quibus putasti remp. deleri*] Lambinus suspicatur excidisse *posse* ante *deleri*. Ego quoque in hoc loco hæsi: suspicatusque sum *deletum iri*, qualis contractionis in hoc Futuro passivo, ut in Perfecto, exempla et alia occurrunt; omninoque in hoc Futuro sæpe hæsere librarii, ut bene monet Drakenb. ab Liv. VI, 3.

37 *ut somnia tua rel. ad scelera veniam*] *Somnia* et *scelera* non bene satis sibi respondent. Conjeci *facinora*. *Somniis*, quæ fuerunt in inani opinione ac spe, bene opponuntur, quæ re vera acta sunt: ea sunt *facinora*.

38 *sed hom. certe nusquam progredientem*] Hoc quidem nimium, nec sic absolute dicitur. Videtur excidisse *temere*, sive ex eo factum est *hominem*.

39 *a tabula Valeria collegæ tui mitti j.*] i. e. cum ad Valeriam tabulam ventum esset, ab illo inde loco mitti jussere tribuni plebis. hoc exquisitius quam *ad tabulam V.* ut suspicatur Grævius e Cod. Erf. in quo est *ad tabula*.

40 *continuatis tribunalibus*] Ad hoc intelligendum, si opus est, vide Clav. in *tribunal*.

41 *qui M. Bibulum d. v. extrah.*] *M. Bibulum* puto esse delendum, et additum a glossatore.

42 *in privatis semper est servatum*] sc. ut ei domi suæ vis fieri non pos-

est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, 23 qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus, [43] ex cœno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis, conarere evertere, deinde sanctissimas leges, Æliam et Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, et in audacia Saturnini, et in colluvione Drusi, et [44] in contentione Sulpicii, et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modo emerseris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas. fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis tollere et delere tua rogatione conareris? Cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se cum telo 10
fuisse, Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis mani- 24
bus [45] necem offerre voluisse, in concionem produxeris, indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris: quo, auctoritatis exquirendæ causa, ceteri tribuni plebis principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam et vocem suam [46] sceleri et menti tuæ præbere voluisti, [47] ut diceret [L. Vettius] in concione tua, rogatus a te, se auctores, et impulsores, et socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis, quod ipse ad p. 34. a.

set, non vi extrahi ad magistratum &c. unde et in jus vocati, si latitarent, non possent vi in jus rapi, nisi in via publica deprehensi essent. Docet et Justinianus l. de in jus vocando. Pro *servatum* edd. pr. *observatum*. Mox post *id, te tribuno pl.* excidit verbum, veluti *tolleretur:* nam ordo verborum id postulat. *ut id te trib. plebis—quod in privatis semper servatum est.* Itaque sic scribendum videtur, *ut quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, tolleretur, et consuli* (sic, non *consulis*, ut quædam edd. pr.) *domus exsilium esse non posset.* Hoc elegans est, *consuli domus non potest esse exsilium:* loco exsilii, in quo quis tutus est a vi.

43 *ex cœno nescio qui*] *Ex c. nescio quo*, habent edd. quædam veteres. Mox pro *remp. pervertere* cum Grævio e Ms. Erf. dedi *evertere*.

44 *in contentione Sulpicii*] Illius, qui de abrogando Sullæ imperio in bello Mithridatico, ad Mariumque transferendo, legem tulit. Excidit hoc errore operarum in editione Græviana. nam nihil de hac omissione admonitum est.

45 *necem offerre*] Hoc sane melius vulgato *afferre:* sic habebat Ms. Lamb. sic Erfurt. et edd. pr. W. 1480. recepit et Grævius.

46 *sceleri et menti tuæ*] Pro *sceleratæ menti tuæ* dixit, ut concinnius responderet præcedenti *linguam et vocem suam*.

47 *ut diceret L. Vettius*] Nomen Vettii hic dubito esse a Cicerone. Nam emphasin quidem in ejus repetitione hic nullam video.

imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas: [48] C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quam ab illa ætate
25 postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cujus dignitas et splendor præstringebat, credo, [49] oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem, quæ de illo est atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum hunc judicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio opprimere voluisti. [50] Qui si tum illam labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset, hujus etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paullum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum con-
26 gregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero se-
11 jungendum non putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, et civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? [51] inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret: qui in summa copia optimorum adolescentium, pari conti-
b. nentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de republica cogitantem? promulgarisne, impurissime et perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, præmia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate sed convicio repudiatis;

48 *C. Curionem—delere voluisti*] *Delere* de hominibus singulis interficiendis, aut duobus, non dicitur vulgo.

49 *oculos Vatinii*] Hic quoque nomen *Vatinii* videtur frigere: nisi hoc in parenthesi dictum accipimus, et velut aliis, non Vatinio dictum, per ironiam: quo verbum *credo* ducit.

50 *Qui si tum—vicisset* &c.] sc. in petitione Consulatus, ut ipse crearetur, non Gabinius: sed malis artibus Vatinii factum est, ut Gabinius crearetur.

51 *inculcarisne*] Si lectio hæc vera est, aliquid exciderit necesse est, unde id verbum pendeat: nam cum antecedentibus non cohæret: sed videtur legendum *inculcaresque:* sive, e vestigiis ed. W. *inculcares etiam:* nam ea habet *inculcaris etiam.* Etiam ed. Junt. habet *etiam.* In sequentibus quidem est *promulgarisne:* sed ibi novum initium est, et res nova, de qua quærit Cicero: hoc autem manifeste pertinet ad præcedens, estque ejus ultima particula.

fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejusque sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur?

Et, quoniam crebro usurpas, legem te [52] de alternis con- 27
siliis rejiciendis tulisse: ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cum lex esset æqua promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? et posteaquam ille est reus factus, statim [53] tuleris [in eum], *qui tuam post legem reus factus esset:* ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio et æquitate legis tuæ? Dices, familia- 28
ritatem tibi fuisse cum [54] Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui. nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitiis, suscepta causa, quæsitore consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paullis, Maximis, Africanis; quorum gloriam hujus virtute renovatam non modo speramus, verum etiam jam videmus. tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris et fratris sui, [55] fratrisque filiam, [56] non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quam videre.

Et quoniam pecunias aliorum despicis, de tuis divitiis in- 12
tolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne 29
fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum p. 35.
tetrarchis? erogarisque pecunias ex ærario tuis legibus? a.
eripuerisne [57] partes illo tempore carissimas partim a Cæ-

52 *de alternis consiliis rejiciendis*] v. Clav.

53 *tuleris in eum, qui tuam post legem* &c.] Passeratius hæc verba *in eum—esset*, spuria putat. *in eum* sane spurium est, et a glossatore, qui volebat indicare, id in lege additum esse, ut Antonio noceret: reliqua sunt verba legis.

54 *Q. Maximo*] Accusatore C. Antonii, cui gratum facere Vatinius voluit.

55 *fratris filiam*] M. Antonii, quam Vatinius in matrimonium duxerat.

56 *non in familia, sed in carcere collocatas*] i. e. non in domo honesta, sed in ea, quæ, propter domini improbitatem et facinora, carceris potius nomine digna est. *familia* enim dicitur etiam sensu honestiori, de gente ac domo, quæ nomen honestum habeat, nobilitatem &c. Pro *collocatas* Grævius dedit *collocatam*, ut referatur ad solam filiam: ut est in Ms. Erf. et edd. pr. omnibus, (in W. est vitiose *collocatum*.) non *collocatas* primus Aldus edidit: sed *collocatas* retinui, ut et ad imagines referatur, quæ in eam domum, in quam filia Antonii nupserat, transierunt.

57 *partes i. t. carissimas partim a Cæs.* &c.] Intelligit partes imperii, ut civitates &c. vectigales: quas eripuit legibus istis, quibus immunitates datæ. eas dicit ereptas Cæsari, quod in ejus provincia erant, et publicanis, qui earum vectigalia conduxerant. Dixit *a Cæsare, a publicanis*, pro *Cæsari* et *publicanis*, ne ad *carissimas* referretur: forma *eripere ab aliquo* bene la-

sare, partim a publicanis? Quæ cum ita sint, quæro ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo [58] lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam [59] amicissimi tui legem esse contemtam. apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

30 Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, [60] supplicationes te illas non probasse. optime. nullæ fuerint supplicationes. [61] Videsne, me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit. cedo, quis umquam cenarit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut [62] munus sit funeris.
13 epulæ quidem ipsæ, dignitatis. Sed omitto epulum populi
31 Romani, festum diem, argento, veste, omni apparatu [63] ornatuque visendo. quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data est? Cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatus esset; tu [64] in templum Castoris te cum C.
b. Fidulo atrato ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam et tam gravem civitatem, subjectam esse non modo furori, verum
32 etiam irrisioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? numquam

tina est, nec Ciceroni inusitata. v. Clavem in *eripere*. Hæc est mea de h. l. sententia: alii aliter illas *partes* explicant, inde et cetera, sed mihi non satisfaciunt, suntque eorum interpretationes hujus loci contortiores, meo quidem sensu. Suspicatus etiam aliquando sum *certissimas*: nam et *vectigalia certissima* sunt in Maniliana et alibi.

58 *lex lata est* &c.] Julii Cæsaris de repetundis: de qua v. Clavem.

59 *amicissimi tui*] C. Cæsaris, quem post dicit a Vatinio *affinem* suum appellari: sc. quia Antoniam ipse uxorem habebat; cum eademque gente Cæsari erat propinquitas.

60 *supplicationes illas* &c.] Fluctuant interpretes in explicando supplicationum verbo: aliis alio trahentibus. Difficultas est, si ad Arrium pertinere dicantur, ex loco Phil. 1, 6. de quo vid. Clav. in *supplicatio*. E verbis quidem in fine c. 13. clarum est, has supplicationes ad rem funebrem pertinere et ad epulas funebres.

61 *Videsne?*] Pro *nonne vides?* cujus generis et alia exempla jam notavimus.

62 *munus sit funeris*] i.e. id quod facit; qui istud epulum populo præbet; nam id facit funeris causa.

63 *ornatuque visendo*] *Ornatus visendus* ita dicitur, ut *conspiciendus*, i. e. magnificus, præclarus &c. suspicatus tamen sum interdum, legendum esse *visendum*, ut ad *diem festum* referretur: quia pulcritudo, aut magnitudo ornatus jam expressa est in *omni*.

64 *in templum Castoris*] Nempe ibi cœnabant senatores, ut equites in foro proximo, populus per vias publicas stratis tricliniis.

epulum videras? numquam puer aut adolescens [65] inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi [66] paullo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? Quem accumbere atratum videras, [67] dominum cum toga pulla, et ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, [68] nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, [69] parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in 14
quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris 33
causam tuam esse conjunctam: postulatusne sis lege Licinia
et Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut
adesses die tricesimo? cum is dies venisset, fecerisne,
quod in hac republica non modo [70] factum ante numquam
esset, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne
tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi:
quamquam idipsum esset et novum, et non ferendum: sed
appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ,
tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cum jure,
cum more, cum potestate judicium impediri non posset,
rediit ad illam vim et furorem suum, ducemque se militibus
tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius
putes, quam abs te esse quæsitum; nullum onus imponam
mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore [71] ex eodem isto p. 36.
loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, a.
ut in ceteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, 34
num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos
plebis appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal
sui quæsitoris adscenderit, eumque vi deturbarit;

65 *inter coquos fueras*] Acerbissima exprobratio sordidæ conditionis, qua illa ætate fuerat, ob humilitatem generis: de qua et supra dictum a Cicerone.

66 *paullo ante*] Anno proxime superiori Faustus ille, L. Sullæ filius, epulum dederat populo funebre. Mox *famem illam veterem* rursus ad exprobationem paupertatis juvenilis pertinet.

67 *dominum cum t. p.—convivium*] Hæc ego non intelligo. Interpretes aut non explicarunt, aut non satisfaciunt, ut P. Manutius. Locus mihi videtur esse vitiosus. *cum toga pulla* quidem manifeste est glossa verbi *atratus.*

68 *nomen epuli*] i. dignitatem epuli talis, ut *nomen parentis* alibi dicitur, *nomen legum*, et similia.

69 *parum put. testificatum esse*] Excidisse puto *te* ante *testif. esse:* nisi supra legendum sit *ut te:* sed *ut tu* etiam supra est in hac forma. Edd. pr. habent ibi vitiose *tum.*

70 *factum ante nunquam est*] Scribendum *esset:* e cujus compendio, ut sæpe alibi, factum *est.* Edd. pr. habent *fuerat:* qua tempus bene: sed constructio conjunctivum postulat: ut in sequente membro est *sit inauditum.* Cur *sit?* nempe *memoria* etiam ad præsens tempus pertinet.

71 *ex eodem isto loco*] Testium scilicet, in quo tum erat Vatinius. hoc tempore testis esse non vult, sed alio tempore, in aliaque causa, sed quæ in Vatinium agatur.

subsellia dissiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causa judicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Romano, quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum pœnam esse sublatam? hæc omnia sciasne [72] diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata atque testata? Atque illud etiam quæro, [73] cum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur: teque, cum tibi, utrum velles, liceret, dictitaris, causam dicere maluisse: qui consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisses, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse?

15 Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam
35 audire de te, quo tandem senatus consulto legatus sis? de gestu intelligo quid respondeas: tua lege, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? [74] sperabasne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, [75] ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis
36 senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem: quæ numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: raro: sed tamen factum est, ut po-
b. pulus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam au-

72 *diligentia*] Inde ab hoc verbo lacuna est, usque ad verba *mentio est*, in edd. pr. Primum eam explevit editio Cratandri: quod non observatum Grutero aut Grævio.

73 *quod posteaquam* &c.] *Quod* non convenit sequentibus, legendumque *quum*, quod sequentia plane desiderant: quorum ordo est, *quum—ex legatione redieris—et dictitaris, te causam dicere maluisse: qui consentaneum sit.* Hic *quod* nullo modo locum habet. Itaque non dubitavi sic textum corrigere. *Legatio* autem intelligenda non superior illa Hispaniensis, sed posterior illa Gallica, in provincia Cæsaris, ex qua reus factus lege Junia Licinia rediit Romam.

74 *sperasne*] Sic edd. primæ, etiam Mss. quidam. alii libri scr. et edd. *spectarisne*, alii *sperasne*. istud restituit Gruterus. Sed et id vitiosum est, correxique audacter *sperabasne:* sic in sequente est *relinquebas*. Sed et *id*, *ut* &c. non satis placet: ferri tamen potest.

75 *ut legati—legarentur*] Non simpliciter damno hanc lectionem. nam et Sext. 14. est *ques legatos tibi legasti:* sed tamen inclinavi huc sane, ut *legerentur* esse scribendum putarem: nec satis similis ille locus est. reperi etiam a Nizolio sic hunc locum commemorari. Et mox dicit *deligere*.

divit sine senatusconsulto? ante te nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti: [76] neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti.

Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego 37
legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia et Fufia, tu eam esse legem non putes: præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, [77] paream: cum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes [78] illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias?

Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum et Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse? Ac si hæc omnia contemnis ac de- 16
spicis, quo ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te, diis 38
hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæsaris, omnia quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquileiæ, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium præteritum permoleste tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognosset, graviterque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere? Quodsi ipse, qui te, suæ dignitatis 39
augendæ causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin exsecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum vi-

76 *neque tantum es improbus ipse*] Sic ed. W. Ceteræ primæ, *n. t. es contentus impr. ipse:* in quo verbum *contentus* glossatorem olet.

77 *paream*] Post hoc verbum iterum est lacuna in edd. pr. usque ad verba: *tribum Sergiam perdidisse.* Expleta est hæc quoque primum in ed. Cratandri. Post *paream* non debet esse punctum: nam pendent sequentia ex illo: *audire ex te cupio.*

78 *illius tui certissimi gladiatoris*] Clodium intelligit: qui ei operam gladiatoriam non sit negaturus, quam sæpe navarit. acerbissime dictum.

derunt, tamquam auspicium malum detestantur: si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, et aliis jam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticanorum; quid est,
p. 37. quam ob rem præturam potius exoptes, quam mortem?
a. præsertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis?

40 Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam,
17 teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare et boni viri, et boni cives consueverunt, cum in eundem nuper, ab eadem illa tæterrima furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio et potestas tua, ut, cum Clodianas operas, et facinorosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem, dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus et bestiariis obsedisse rempublicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide,
41 constantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, et clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam adspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur,) verum etiam quæro, cum in republica administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, [79](id quod non solum bonorum, verum etiam improborum judicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, et eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, numquam soles confiteri: alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante:) quæro, quî possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem ejus causam periculumque conjungis, eum summis laudibus

79 *id quod*] Tota parenthesis hæc abest edd. primis: in Cratandrina primum addita est. Tum etiam reliqua omnia inde a verbis *Extremum illud est*, præter unum versiculum *non coarguo inconstantiam*—esse videntur.

extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

M. TULLII CICERONIS

PRO

M. CŒLIO

ORATIO, QUARTA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Mar. Cœlius eques Romanus Ciceronique familiaris fuit. Is duabus accusationibus C. Antonii et Atratini inclaruit. Hoc dolore permotus, et a Clodia, muliere libidinosa, P. Clodii sorore, impulsus Atratinus filius, Cœlium lege Lutatia de vi *reum fecit, quod a Clodia aurum ex armario mutuum sumsisset, quo servos Lucceii ad cædem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, cum Clodia aurum repetiisset, servos ejus ad dominam veneno tollendam sollicitasset, deprehensusque ab amicis Clodiæ in balneis Licinius esset, cum venenum servo Clodiæ traderet. In utroque crimine diluendo Cicero versatur, ita, ut neque principium neque exitum habere ostendat, h. e. neque causas afferri posse, quibus Cœlius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen contineatur, inter se et cum principiis consentire. Et quoniam multa in vitam Cœlii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet, et crimina ea partim refellit, partim excusat, et optima quæque in posterum judices a Cœlio exspectare jubet.*

SI quis, judices, forte nunc adsit, ignarus legum, judi- 1
ciorum, consuetudinis nostræ: miretur profecto, [1] quæ sit 1
tanta atrocitas hujusce causæ, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditiosis con-

1 *quæ sit t. atrocitas h. c. quod*] Legitima ratio desiderat *ut*. Si Cicero *quod* scripsit, absolute est capienda *tanta atrocitas*: et *quod diebus* &c. referendum ad *miretur*.

sceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod versetur in judicio, requirat. cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium et vocet, et vocarit: oppugnari autem [2] hunc opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in
2 communi quidem otio liceat esse. Etenim, si attendere diligenter, [3] et existimare vere de omni hac causa volueritis: sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret: nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, et nimis acerbo odio niteretur. sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pie-
p. 38. tatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare: pietati
a. tribuo. si jussus est: necessitati. si speravit aliquid: pueritiæ. ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

2 Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defen-
3 sionis, adolescentiæ M. Cœlii maxime convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causa, detrahendæ spoliandæque dignitatis gratia, dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facile ipse respondet: quibus autem, propter senectutem, quod jam diu minus in foro nobiscum versatur, non æque est cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certe potest esse maxima, eam semper in M. Cœlio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus,
4 quibus potuerit aliqua de causa esse notus. Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, [4] neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed judicium certe parentis. quid nos opinemur, audietis ex juratis: quid parentes sentiant, la-

2 *hunc*] Abest edd. W. Med. Ald. Crat. pro eo *hoc* edd. R. 1480. et sic Mss. variant. *hunc* primum reperi in ed. Junt. hinc P. Manutii. idque sensu meo verum est.

3 *et existimare vere*] Edidi non modo *existimare vere*, pro *existimareve*, e Mss. et edd. pr. sed addidi etiam *et*, ut placebat Grævio, quod habet jam ed. Junt.

4 *neque his—neque nobis*] Nam et equites erant judices, et Cicero ex equestri genere.

crimæ matris incredibilisque mœror, squalor patris et hæc
præsens mœstitia, quam cernitis, luctusque declarat. Nam, 5
quod est objectum, municipibus esse adolescentem non
probatum suis: nemini umquam præsenti Puteolani ma-
jores honores habuerunt, quam absenti M. Cœlio: quem et
absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, et ea non
petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: ii-
demque nunc lectissimos viros, et nostri ordinis, et equites
Romanos cum legatione ad hoc judicium, et cum gravis-
sima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi b.
jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt,
si nituntur judicio suorum. neque enim vobis satis com-
mendata hujus ætas esse posset, si non modo parenti, tali
viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi dis-
pliceret. Equidem, [5] ut ad me revertar, ab his fontibus 3
profluxi ad hominum famam, et meus hic forensis labor vi- 6
tæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paullo
latius commendatione ac judicio meorum.

Nam, quod objectum est de pudicitia, quodque omnium
accusatorum [6] non criminibus, sed vocibus maledictisque
celebratum est, id numquam tam acerbe feret M. Cœlius,
ut eum pœniteat non deformem esse natum. sunt etenim ista
maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia for-
ma et species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud
accusare. accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, homi-
nem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledi-
ctio autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ
si petulantius jactatur, convicium; si facetius, urbanitas
nominatur. Quam quidem partem accusationis, admiratus 7
sum et moleste tuli, potissimum esse Atratino datam, neque
enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod
animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescen-
tis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis
robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquan-
to liberius, et fortius, et magis more nostro refutaremus
istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, [7] agam le-
nius, quod et pudor tuus moderatur orationi meæ; et
meum erga te parentemque tuum beneficium tueri debeo.
Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, ta- 8
lem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine p. 39.
abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut a.

5 *ut ad me revertar*] i. e. convertam orationem ad me, de meque dicam.

6 *non criminibus, sed vocibus maledictisque*] *Vocibus* lenius quam pro re dici videtur: est autem dictum pro *convicio*, quod et ipsum proprie nihil aliud est quam clamor multorum.

7 *agam levius*] Miror vitium hoc non animadversum esse: *lenius* dixit Cicero; et sic habent edd. Rom. Br. 1480. Med. Junt. &c. Vitium fluxit ex ed. W.

ea in alterum ne dicas, [8] quæ cum tibi falso responsa sint,
erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti
ætati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petu-
lanter, etiamsi sine ulla suspicione, [9] at non sine argu-
mento, maledicere? Sed [10] istarum partium culpa est eo-
rum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea
te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornate poli-
4 teque dixisti. Verum ad istam omnem orationem brevis
9 est defensio. nam quoad ætas M. Cœlii dare potuit isti
suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam
patris diligentia disciplinaque munita: qui, ut huic virilem
togam dedit: nihil hoc loco de me. (tantum sit, [11] quantum
vos existimatis.) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me
esse deductum. nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore
vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi
castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur.
10 Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cœlio est, longe
ab ista suspicione [12] abhorrere debet. Hoc enim ado-
lescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam: ad
quem si accessit, aut si a me discessit umquam, (quamquam
multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo
studuerunt:) tum existimetur Cœlius Catilinæ nimium fa-
miliaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus, esse hunc
in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus ætatis,
quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum
est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætore
me: non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille ob-
tinebat. [13] secutus est annus. causam de pecuniis repetundis
b. Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem
venit umquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum
petivi. petebat Catilina mecum. numquam ad illum ac-
5 cessit: a me numquam recessit. Tot igitur annos versatus
11 in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinæ ite-
rum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam
ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad co-
hibendum brachium toga constitutus: et ut exercitatione
ludoque campestri [14] tunicati uteremur. eademque erat, si

8 *q. c. tibi falso resp. s.*] *Falso* accipe *quamvis falso.*

9 *at non sine argumento*] i. non sine aliqua specie, quæ scil. e pulcritudine hominis sit. Suspicio est e factis, quamquam minus claris aut certis: argumentum e rebus.

10 *istarum partium culpa e. e.*] Quod istas partes accusationis suscepisti. est tamen durius dictum.

11 *quantum vos existimatis*] Videtur legendum *existimetis.*

12 *abhorrere debet*] i. e. sejungi, liberari.

13 *secutus est annus. causam*] Abrupte dictum, pro, annus, quo causam—dixit, ut post: *deinceps fuit annus, quo ego cons. petivi:* fortasse excidit.

14 *tunicati uteremur*] Nempe viri sine tunica exercebantur, tantum tectis pudendis cinctu, *campestre* dicebatur: at juvenes tunicati, pudoris causa.

statim mereri stipendia cœperamus, castrensis ratio ac militaris. qua in ætate, nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia, et cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat; quoquo modo a suis custoditus esset, tamen [15] infamiam veram effugere non poterat. Sed qui [16] prima illa initia ætatis integra atque inviolata præstitisset: de ejus fama ac pudicitia, cum is jam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinæ, 12
cum jam aliquot annos esset in foro, Cœlius. et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum, non expressa signa, [17] sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis: et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis [18] diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis cupiditatibusque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis tur- 6
pioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquan- 13
do? quis tætrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus p. 40.
inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate a.
avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, [19] quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, [20] scelere etiam, si opus esset, et audacia: versare suam naturam, [21] et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter, cum juventute

15 *infamiam veram e. n. p.*] Quomodo *veram* infamiam? vereor, ne vitiosum sit.

16 *prima illa imperia*] Sic edidit Gruterus ex uno Ms. Ante edd. *initia*, quod restitui. *imperia ætatis* primum non bene dicuntur, et quomodo *integra* et *inviolata* dicantur: at ætati ista conveniunt et ejus initiis.

17 *sed adumbrata v.*] An legendum *at adumbrata*, vel *sed adumbrata tamen:* nam sensus desiderat hujusmodi quid. alibi quidem est, ut hic in textu: sed cum dicendum erat, virtutes non fuisse veras, sed simulatas et imperfectas: quod hic secus est.

18 *diversisque inter se pugnantibus n. st.*] Non placet hoc. Edd. pr. habent etiam *repugnantibus*. Credo *diversisque* esse a glossa, legendumque *contrariis, inter seque pugnantibus naturæ studiis:* ut alibi Cicero non semel dixit.

19 *quod habebat*] Puto verum esse *haberet*. mox, *si opus esset*, non *erat*.

20 *scelere, si opus esset, et audacia*] Copulam delet Grævius, quod abesset Ms. Erf. at nec est in edd. pr. ad Ald. usque. Sed credo in his copulam absorptam a finali præcedentis verbi. nam sensus non efficitur bonus deleta copula.

21 *et regere ad t.*] Grævius malebat *tegere*. male. nec enim convenit cum *versare* et *flectere*, inter quæ medium est. Ed. R. vitiose *urgere*, sicut mox quidam *affligere* pro *flectere*. Verbum *torquere* homines turbavit, quod vulgari sensu accipiebant in malam partem.

comiter, cum facinorosis [22] audacter, cum libidinosis luxu-
14 riose vivere. Hac ille tam varia multiplicique natura, cum
omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque
collegerat: tum etiam multos fortes viros et bonos specie
quadam virtutis assimulatæ tenebat. neque umquam ex illo
delendi hujus imperii tam consceleratus impetus exstitisset,
nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et
patientiæ radicibus niteretur. Quare [23] ista conditio, ju-
dices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat.
est enim commune cum multis, et cum quibusdam etiam
bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam pæne ille dece-
pit, cum et civis mihi bonus, et optimi cujusque cupidus,
et firmus amicus ac fidelis videretur: [24] cujus ego facinora
oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione,
deprehendi: hujus in magnis catervis amicorum, si fuit
etiam Cœlius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se,
sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris
mei pœnitet, quam ut istius amicitiæ crimen reformidet.
7 [25] Itaque a maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam
15 oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen
b. titubanter et strictim, conjurationis hunc, propter amici-
tiam Catilinæ, participem fuisse: in quo non modo [26] cri-
men non hærebat, sed vix diserti adolescentis cohærebat
oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum
aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna?
ubi denique est in ista suspicione Cœlii nomen auditum?
Nimium multa de re minime dubia loquor: hoc tamen
dico: non modo si socius conjurationis, sed nisi inimicissi-
mus istius sceleris fuisset, numquam conjurationis accusa-
tione adolescentiam suam potissimum commendare voluis-
16 set. [27] Quod, haud scio, an de ambitu, et de criminibus

22 *audaciter*] Restitui vetus *audacter*, ut alibi. v. Clav.

23 *iste conditio respuatur*] *Conditio* hic exquisitius, et propterea subobscure dicitur: est conditio reorum, ut possint talibus criminibus oppugnari: eaque valent apud judices. Illustrando huic loco prodest alius Muren. 28. *miseram conditionem instituet periculis hominum.*

24 *cujus ego—cujus in magnis c.* &c.] Non habet oratio hæc consecutionem aptam. Non dubito, in altero esse debere *hujus*. Ita erit argumentatio a majori ad minus; *cujus ego facinora oculis prius* &c. *deprehendi: hujus in magnis c. si Cœlius fuit* &c. Res est ita evidens, ut sic corrigere non dubitarim.

25 *Itaque a maled.*] Si *itaque* verum est, sensus est: atque vos ipsi videmini hoc sensisse, proptereaque maledicta reliquistis et crimina intendere cœpistis. Sed id durius est, nec probabile, hoc Ciceronem dicere voluisse. Forte scripsit *Atque a mal.* &c.

26 *crimen non hærebat*] sc. Cœlio, vel in Cœlio, i. e. verum putabatur. v. Clav. Edd. vett. habent *harebat*. Lamb. edidit *inhærebat*, e libris suis, idque necessarium putabat. frustra: ut bene judicavit Grævius.

27 *Quod haud scio an* &c.] Non hoc dicit ut dubitans vere, ut visum est Abramio &c. sed adfirmans modeste et eleganter. v. Clav. Sensus ergo est: atque hoc idem de criminibus ad ambitum pertinentibus respondendum est et responderi potest.

istis sodalium ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. Numquam enim tam Cœlius amens fuisset, ut, si se [28] isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum accusaret: neque ejus facti in altero suspicionem quæreret, cujus ipse sibi [29] perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcesseret. quod quamquam nec sapienter, et me invito facit, tamen [30] est ejusmodi [cupidinis], ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur.

Nam quod æs alienum objectum est, sumtus reprehensi, 17
tabulæ flagitatæ: videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. versuram numquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, [31] cujus hic in ædiculis habitat, decem, ut opinor, millibus. vos autem, dum illi placere vultis, [32] ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

Reprehendistis, a patre quod semigrarit. quod quidem 18
jam in hac ætate minime reprehendendum est. qui cum p. 41.
et ex reipublicæ causa, esset mihi quidem molestam, sibi a.
tamen gloriosam, [33] victoriam consecutus, et per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: et cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius et [34] nostras domos obire, et ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, 8
M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo ante dixit, *Utinam ne in nemore Pelio*—ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. "*Nam num-*

28 *isto infinito ambitu*] i. e. qui tam late patebat, quia per multorum ministeria factus dicebatur. sodales, sequestres &c.

29 *perpetuam licentiam*] sc. in ceteris magistratibus petendis. nam tum erat ædilis, cum hæc causa agebatur.

30 *est ejusmodi cupidinis*] Hoc est a Grutero e Ms. Gembl. Omnes fere alii et edd. omnes vett. *cupidus*. Grævius edidit *cupiditatis* e Cod. Memm. qui habet *ejus omnino cup.* Sed nemo dixerit, quæ cupiditas hic intelligi debeat ac possit: nam partium studium, de quo capit Grævius, est ab h. l. alienum. Ego semper credidi *cupidus* vel *cupidinis* delendum esse: ita judicabat et Lambinus. nec dubitavi uncis includere.

31 *cujus in ædiculis habitet*] Edidi *habitat*, quod latinitas postulat. Et sic habet etiam ed. W. quam Grævius hic inspicere neglexit, ut sæpe.

32 *ad tempus ei m. v. acc.*] Nempe, habitationis Cœlianæ mercedem ita augendo, ut Clodius majoris vendere posset.

33 *victoriam consecutus*] Cum perfecisset accusando C. Antonio, ut hic damnaretur et in exsilium ire cogeretur: de quo exsilio in or. in Vatin. vidimus.

34 *nostras domos obire*] Gruterus edidit *domus*, ab antiquariis ortam scripturam. Edd. pr. omnes *domos*, quod restitui. Etiam alibi ista scriptura *domus* reperitur, ut ap. Liv. III, 26. ubi tamen eam Drakenborchius non secutus est: quem ibi vide.

“*quam hera errans* hanc molestiam nobis exhiberet, *Medea* “*animo ægra, amore sævo saucia.*—” Sic enim, judices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam migrationemque, huic adolescenti [35] causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse.

19 Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione [36] præmuniri jam et fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, judices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Cœlio diceret. A quo quæram, si prodierit: primum cur statim nihil egerit? deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se? cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad hæc acute arguteque responderit: tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. nam si ipse orietur, et nascetur ex sese, fortasse, ut soleo, commovebor. sin autem, ut rivulus, arcessitus et ductus ab ipso capite accusationis vestræ: lætabor, cum tanta gratia, tantisque opibus accu-
b. satio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis
20 gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a cena redeuntes, attrectatas esse a Cœlio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cum sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem et constituto cœpisse de tantis in-
9 juriis experiri. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, et jam prospicitis animis, et, cum inferetur, propulsare debebitis. non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, a quibus oppugnatur. palam in eum tela jaciuntur, clam
21 subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos: faciunt, quod viri fortissimi solent. læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. sed vestræ sapientiæ tamen est, judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse justam alieno dolori potius, quam vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimo-
22 nium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc judicium forte projecerint: excluditote eorum cupiditatem, judices,

35 *causam sive mal. omnium, sive potius serm. f.*] Prius *sive* delendum est. nam in *sive potius* est correctio, ante quam *sive* locum non habet.

36 *præmuniri jam et fingi*] i. e. præmuniendi et cavendi causa fingi. Id agi, ex oratione adversariorum intelligebat conjectura.

sapientia vestra; ut eodem tempore et hujus saluti et religioni vestræ et contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quæ facillime fingi, nullo negotio [37] flecti ac detorqueri potest. argumentis agemus: signis omni luce cla- p. 42.
rioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, a.
ratio cum ratione pugnabit.

Itaque illam partem causæ facile patior graviter et or- 10
nate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapoli- 23
tanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod exspectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Est enim reus, qui hujus dictus est et adjutor fuisse, et conscius, P. Ascitius. is judicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiæ suspicione abfuit? et, si Ascitio [38] causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamia quidem est adspersus? At prævaricatione est Ascitius 24
liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, a quo illa causa defensa est. Sed Cœlius optimam causam Ascitii esse arbitratur: [39] cujusmodi autem sit, a sua putat esse sejunctam: neque solum Cœlius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiusque Coponii: [40] qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc remo- 25
veantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

37 *flecti ac detorqueri*] Si lectio vera est, de quo non valde dubito, *detorqueri* est pro *torqueri*, quod supra cum *flectendi* verbo junctum erat c. 6.

38 *causa plus profuit* &c.] Concinnitas breviorem fecit orationem: sensus est, si causa a judicibus cognita plus profuit, quam jactatio criminis nocuit.

39 *cujusmodi autem sit*] Est pro *cujusque modi*, ut Cicero aliquot locis habet; nam et alibi sic est *cujus modi*, si tamen et in illis locis lectio sine vitio est: sed usitatissimum est Ciceroni *cuicuimodi;* et sic corrigi volebat Antonius Augustinus.

40 *qui ex omnibus—doluerunt, qui—tenebantur*] Durum est alterum *qui*. pro quo legendum videtur *nam*, aut *quod*. Ceterum locum hunc sic edidit primus Junta, nam a superioribus omnibus abest hoc, *qui ex o.—doluerunt:* estque sic, *qui omni cum doctrinæ studio* &c.

11 b. Animadverti enim, judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magna ex parte ingenio ejus, et dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, ad animos vestros [41] sensim ac leniter accederet. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; et, qui in reliqua vita mitis esset, et in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjucunde soleret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cœlium, sicut neminem umquam parens. multa de incontinentia intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, judices? [42] ignoscebam vobis attente audientibus, propterea, quod egomet tam triste illud, et tam asperum
26 genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cœlium familiarem: cenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue falsa sunt. etenim eos una cenasse dicit, qui [43] aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. [44] Fera quædam sodalitas et plane pastoricia atque agrestis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas atque leges. siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id forte nesciat, ti-
27 mere videatur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum objurgatio fuit longa, et ea lenior, plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam [45] P. Clodius, amicus meus, cum se
p. 43. a. gravissime vehementissimeque jactaret, et omnia inflamma-

41 *sensim ac leniter accederet*] Prætuli hoc vulgato *accideret*, sine hæsitatione, quod id aptius hic est, propter verba *sensim ac leniter*: et est in codd. scr. repertum, pro quo in edd. pr. vitiose *accenderet*. Exprimit hoc plane græcum ὑπεισδύειν.

42 *ignoscebam vobis—propterea, quod ego—horrebam*] Ed. R. *abhorrebam*. Hæc non bene cohærent. nam ratio, quare ignosceret, non est apta. An fuit *non abhorrebam?* vel ab initio; *quamquam egomet* &c.

43 *aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere*] Hæc manifeste sunt vitiosa: nec sine melioribus libris scriptis corrigi possunt.

44 *Fera quædam sodalitas* &c.] Locus hic, totus fere prætermissus ab interpretibus, est obscurus et forte etiam vitiosus. Turnebus Advers. VII, 3. *Luperci germani* qui sint, explicare tentat, putatque tum fuisse, qui falso se lupercos dicerent et sodalitates lupercorum agerent, quibus *germani Luperci* opponantur: non, ut eum Fabrettus Inscr. p. 457. accusat, qui Julianis opponerentur: nam ii, quo tempore hæc oratio dicta est, nondum erant instituti.

45 *P. Clodius, amicus meus*] Per ironiam dictum amicum putant: P. Manutius tamen alium P. Clodium, diversum ab famoso illo, intelligit; nec id displicet Grævio. Quæ sequuntur quidem, plane aliena sunt ab illo Clodio. Mox pro *inflammatus* Pantagathus malebat *inflammatius*. non male.

tus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. tibi autem, Balbe, [46] respondeo primum precario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenti sumserit, qui Baias viderit. Equidem multos et vidi 12
in hac civitate, et audivi, non modo qui primoribus labris 28
gustassent genus hoc vitæ, et extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, et se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravseque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, et ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant; faciles et tolerabiles haberi solent.

Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis 29
aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. [47] dies jam me deficiat, si, quæ dici in eam sententiam possint, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari potest. sed vestræ sapientiæ est, judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum: cum is non suo crimine, b.
sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non 30
audeo: erat enim meum, [48] deprecari vacationem adole-

46 *respondeo primum precario*] *Respondeo* edidi pro *respondebo*. Id Grævius in Ms. Franc. reperit et probavit. Sed sic habent edd. pr. omnes, etiam, quas Grævius in manibus habebat, W. et Med. Primum *respondebo* reperi in ed. Cratandri, quam ceteræ secutæ sunt.

47 *dies me deficiet, si, quæ—possunt* &c.] Primum, sine dubio legendum *deficiat:* nam sic latinitas postulat, et sic Cicero et alibi in hac forma semper: quamquam et alicis lois librarii germanizantes aberrarunt. Verr. II, 21. *me dies, vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim.* Nat. D. III, 32. *dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit:* ubi quidam etiam *deficiet* &c. Atque ex h. l. ut ex multis aliis, etiam intelligitur, pro *possunt* legendum esse *possint.* Itaque utrumque sic correxi.

48 *deprecari vacationem adolescentiæ*] Petere, ut Cœlius uti vel frui possit commodo communi adolescentiæ, eique condonentur ea, quæ adolescentiæ solent condonari, nec in criminum numero haberi, si in iis peccaverit: sicut fere *ætatis vacationem* dixit de Legg. 1, 3. quamquam ibi est vacatio ab iis laboribus, qui a senectute non solent exigi. Similiter Sull. 26. est *vacatio rerum gestarum*, quæ datur ob res gestas. Et sic sæpe. Sed in omnibus est liberatio a necessitate aliqua laboris &c. nusquam, quod sciam, sic, ut hoc loco. Intelligenda autem est *culpa:* quia dicimus *vacare culpa;* etiam dici potest *vacatio culpæ:* quæ intelligi potest etiam tum,

scentiæ veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, [49] quæ in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

13 Sunt autem duo crimina, auri et veneni: [50] in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumtum a Clodia: venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. [51] omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosæ, temere ab irato accusatore, nullo au-
31 ctore, emissæ. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit: sumsit a Clodia, sumsit sine teste, habuit quamdiu voluit. maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit; quæsivit venenum; sollicitavit quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio exstitisse. Res est omnis in hac causa nobis, judices, cum Clodia, muliere non solum nobili, [52] sed etiam nota: de qua
32 ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua præstanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quæ si se aurum Cœlio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit;
p. 44. a. petulanter facimus, si matremfamilias, secus quam matro-

cum alicui condonatur, in quo non recte fecerit. Gruterus in aliquot libris reperit *de prævaricatione adolescentiæ veniam petere:* quod est etiam in edd. Rom. Br. 1480. Med. sed est vitiosum, nec ullum sensum commodum habet.

49 *quæ in hunc nondum proprie conferuntur*] Delevi *nondum*, quod Gruterus ex uno Ms. recepit, sed quam vim h. l. habeat, non dixit. abest ab omnibus edd. Si quid fuit, ex quo factum sit, arbitror fuisse *nostrum*.

50 *in quibus u. a. eadem persona urgetur*] Sic edd. pr. Pro eo *versatur* primus edidit Victorius, idque ceteri secuti sunt ad Gruterum usque, qui *urgetur* restituit, quod et Grævius dedit. Sed neuter explicavit. Est autem illa persona *Clodiæ*, quæ in utroque crimine memoratur. Enim vero, quomodo ea *urgeri* istis criminibus dicitur? immo Cœlius urgetur, in quem crimina conferuntur: unde et Grævius *in* deleri volebat. Sed an *persona*, latine accepto verbo, dici potest *urgeri crimine?* aut quomodo? Immo *persona* Clodiæ in utroque crimine *agitur*, velut in fabula: sunt enim crimina ficta. Atque id esse potest *versatur*. Idque adeo restitui. Infra est: *res omnis in hac caussa est cum Clodia*.

51 *omnia sunt alia, non crimina &c.*] Quid est, *omnia sunt alia, n. c.?* immo Cicero scripsit, *omnia sunt illa, non crimina* &c. crebra confusione horum verborum natum est vitium: cujus exempla jam alia occurrerunt in orationibus his.

52 *sed etiam nota*] In partem deteriorem, i. famosa.

narum sanctitas postulat, nominamus. sin, ista muliere re-
mota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœ-
lium illis relinquentur; quid est aliud, quod nos patroni fa-
cere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus?
quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi
inimicitiæ cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere:
semper hic erro. nunc agam modice, nec longius progre-
diar, quam me mea fides, et causa ipsa coget. neque enim
muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi, præ-
sertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium po-
tius, [53] quam cujusquam inimicam putaverunt. Sed tamen 14
ex ipsa quæram prius, utrum me secum severe, et graviter, 33
et [54] prisce agere malit, an remisse ac leniter et urbane. si
illo austero more ac modo: aliquis mihi ab inferis excitan-
dus est, ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delecta-
tur: sed illa horrida, quam in statuis antiquis et imaginibus
videmus: qui objurget mulierem, et pro me loquatur, ne
ista mihi forte succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsa fa-
milia aliquis; ac potissimum Cæcus ille. minimum enim
dolorem capiet, qui istam non videbit. qui profecto si ex-
stiterit, sic aget, et sic loquetur: Mulier, quí tibi cum Cœ-
lio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno?
cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares,
aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum
videras? non patruum, non avum, proavum, atavum audie-
ras consules fuisse? non denique modo te Q. Metelli ma- 34
trimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri pa-
triæque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat,
omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui
cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam, nupsis- b.
ses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? [55] Cognatus? affi-
nis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi
quædam temeritas ac libido? nonne te, si nostræ imagines
viriles non commovebant, ne [56] progenies quidem mea, Q.
illa Claudia, æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri
esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quæ pa-
trem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de
curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius,

53 *quam cujusquam inimicam*] Grævius malebat e Ms. Erf. *cuiquam*. Cicero similitudinem constructionis secutus est: ante est *amicam omnium*: in qua est genus elegantiæ sive concinnitatis.

54 *prisce agere*] Opponitur τῷ *urbane*. v. Clav.

55 *Cognatus?*] Puto: *fuit cognatus?* Omissum videtur *fuit*, quia præcedebat idem verbum: in qua repetitione sæpe alterum omissum est, quod more antiquo semel tantum scribebatur. Sic autem legendum esse, clarum est ex eo quod sequitur: *Quid igitur fuit?*

56 *progenies mea, Q. illa Claudia*] Neptis Appii Cæci fuit: de qua v. Clav. ut et, quomodo *Quinta* dicatur.

quam bona paterna, et avita, et usque a nobis cum in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo [57] aquam adduxi, ut ea tu inceste uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata
15 celebrares? Sed quid ego, judices, ita gravem personam in-
35 duxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, et Cœlium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (jam enim ipse tecum, nulla persona introducta, loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, [58] quæ insimulas, quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, commissationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, te invita, dicere. quæ tu, quoniam mente, nescio qua, effrenata atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluisti, aut diluas oportet, et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fa-
36 teare. Sin autem urbanius me agere mavis: sic agam te-
p. 45. cum. removebo illum senem durum ac pæne agrestem. [59] ex
a. hisque tuis sumam aliquem, at potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor hujus te, et proceritas vultus oculique
[60] pepulerunt: sæpius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. confer te

57 *aquam adduxi* &c.] v. in Vatin. c. 5.

58 *quæ insimulas, quæ in sororem tuam moliris*] Additum est post *insimulas, quæ—moliris* ex edd. pr. et Mss. quibusdam a Grutero, Omisit primus Junta; eum secuti omnes alii. Utinam dixisset Gruterus, quæ illa soror esset? cujus nulla in tota hac causa mentio. omnia pertinent ad Cœlium. Non dubitavi rursus ejicere. Improbat etiam Olivetus.

59 *ex his igitur tuis*] Male *igitur* Gruterus dedit pro vulgato *ex hisque tuis.* nam *igitur,* quod est in edd. pr. alienum esse, omnes vident. Forte Cicero dedit *ex his tuis,* et tum *igitur,* tum *que* a glossatoribus est.

60 *pepulerunt*] Sic Grævius bene edidit, pro vulgato *perpulerunt*, e Ms. Erf. Lambinus e conjectura male edidit *perculerunt*, cum vidisset *perpulerunt* esse alienum. Enim vero *pepulerunt* jam est in edd. pr. omnibus ad Aldum usque, in cujus editionem, vitio haud dubie operarum, irrepsit *perpulerunt*. Sed viri docti nimis negligenter edd. primis usi sunt. de verbo *pellere* eo sensu, qui huic loco convenit, pro *movere,* v. Clav.

alio. habes hortos ad Tiberim, ac diligenter eo loco præparasti, quo omnis juventus natandi causa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui te spernit, molesta es?

Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim, ac mihi auctoritatem 16
patriam severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem 37
potissimum sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum? "*Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira.*" Aut illum "—*O infelix, o scele-*" "*ste*—" Ferrei sunt isti patres. "—*Egone quid dicam? egone*" "*quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequid-*" "*quam velim.*" Vix ferenda diceret talis pater: "*cur te*" "*in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris*" "*cognitis non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti?*" "*dide ac dissice, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi*" "*sat est, qui, ætatis quod reliquum est, oblectem meæ.*" Huic 38
[61] tristi ac directo seni responderet Cœlius, se nulla cupidi- b.
tate inductum de via decessisse. Quid signi? Nulli sumtus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero et clementi patri, cujusmodi ille est: "—*Fores effregit? re-*" "*stituentur: discidit vestem? resarcietur,*" [62] Cœlii causa esset expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil jam in istam mulierem dico: sed, [63] si esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret, quæ haberet palam decretum semper aliquem, cujus in hortos, domum, Baias, jure suo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adolescentes, et parsimoniam patrum suis sumtibus sustentaret: si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret;

61 *tristi ac directo seni*] *Directo* pro *decrepito* edidit Lambinus e Ms. antiquo, reperitque etiam in aliis scriptis Gruterus. Est autem pro *severo*, qui sine ambage loquitur, et suo quamque rem, quodque vitium, nomine appellat. Sic mox c. 18. pr. est *vera et directa ratio*. v. et dicta in Clave. Male igitur Grævius restituit *decrepito*. nec est hoc epitheton huic loco et sententiæ aptum.

62 *Cœlii causa est exp.*] Primum Grævius e Mss. Erf. Fr. et edd. W. et 1498. dedit *filii*. male sane. nam totum sequens est de Cœlio, non in genere de filio, ut ante de patre. Igitur *Cœlii* servavi. Sic ante tristi ac directo seni et patri respondet non filius aliquis, sed Cœlius. Deinde scribendum *esset*. nam si *est* verum esset, sequi deberet: *quid enim est, in quo se non facile defendat*. Sic et supra: *Huic—seni responderet Cœlius*. Propter evidentiam rei non dubitavi sic corrigere.

63 *si esset aliqua dissimilis istius*] Quomodo ea femina, quam describit, *dissimilis* Claudiæ dicitur, cum sit ei simillima. nam omnia, quæ de ea dicuntur, conveniunt et in Claudiam, ut e superioribus patet. Itaque videri potest legendum esse *similis*. et sic habet margo Cratandri. Sed et infra c. 20. in loco huic simillimo est *dissimilis tui*. Scil. dissimilitudo est in eo, quod hæc quæstum meretricium facit: Claudia non. nisi ironice dictum est.

adulterum ego putarem, si quis hanc paullo liberius salu-
tasset?
17 Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu insti-
39 tuis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum pa-
rens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus
adolescentiam suam collocaret: et hanc tu vitam atque
hæc studia defenderes? Ego, si qui, judices, hoc robore
animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut re-
spueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in
labore corporis, atque in animi contentione conficeret:
quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non
ludi, non convivia delectarent; nihil in vita expetendum
putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate conjun-
ctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instru-
p. 46. ctum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse ar-
a. bitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui hæc
40 ex minimis tanta fecerunt. Verum hæc genera virtutum
[64] non solum in moribus nostris, sed vix jam in libris repe-
riuntur. chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem
continebant, obsoleverunt; neque solum apud nos, qui
hanc sectam rationemque vitæ, [65] re magis, quam verbis,
secuti sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos homi-
nes: quibus, cum facere non possent, loqui tamen, et scri-
bere honeste et magnifice licebat. Alia quædam, mutatis
41 Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt. Itaque alii vo-
luptatis causa omnia sapientes facere dixerunt; neque ab
hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. alii
cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut
[66] res maxime inter se repugnantes dicendi facultate con-
jungerent. illud unum directum iter ad laudem cum labore
qui probaverunt, prope jam soli in scholis sunt relicti. mul-
ta enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus so-
pita virtus conniveret: et interdum multas vias adolescen-
tiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi [67] sine
casu aliquo, aut prolapsione vix posset, et multarum rerum

64 *non solum in moribus*] *Non solum* dictum est pro *non solum non*— quia sequitur *sed vix jam.*

65 *re magis quam verbis*] Paullo plus hic intelligendum est, quam vulgo in hac forma solet: sc. magis agendo, quam disserendo ac disputando: cui et præcedens verbum *sectæ* egregie consentit. Sic mox *facere* et *loqui ac scribere honeste* opponuntur.

66 *res m.—repugnantes dicendi facultate conjungerent*] Verbum *facultatis* hic mihi non satisfacit: videturque desiderari verbum magis aptum verbis *repugnantes* et *conjungere.*

67 *sine casu aliquo, aut prolapsione*] In Mss. pluribus iisque bonis est *prolæsione:* unde Gruterus recepit pro vulgato *prolapsione,* quia ab eo nil differret *casus.* Grævius eum non imitatus est, nec ego. nam non est verbum latinum *prolæsio.* Differt autem sic a casu prolapsio: In *casu* homo stans concidit in illo, quo stat, aut in quo nititur, loco: in *prolapsione* ingrediens provolvitur, et provolutus cadit: nam *prolabi* et *provolvi* idem sunt. sic Liv. V, 21. extr. *prolapsus cecidit,* et alii similiter.

jucundissimarum varietatem dedit, qua non modo hæc ætas,
sed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem si quem 42
forte inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem re-
rum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, exclu-
dat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse,
et pauci, deos propitios, plerique autem iratos putabunt.
Ergo hæc deserta via et inculta, atque interclusa jam fron- 18
dibus, et virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: sit
adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur:
non semper superet vera illa et directa ratio: vincat ali-
quando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in b.
hoc genere præscriptio moderatioque teneatur: parcat ju-
ventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam; ne effundat pa-
trimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius do-
mum atque famam: ne probrum castis, labem integris, in-
famiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne intersit in-
sidiis: scelere careat: postremo, cum paruerit voluptatibus,
dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes
hasce adolescentiæ cupiditates; revocet se aliquando ad cu-
ram rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ
ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experi-
endo contemsisse videatur.

Ac multi et nostra et patrum majorumque memoria, ju- 43
dices, summi homines, et clarissimi cives fuerunt, quorum
cum adolescentiæ cupiditates defervissent, eximiæ virtutes,
firmata jam ætate, exstiterunt. ex quibus neminem mihi
necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. nolo
enim cujusquam fortis atque illustris viri ne minimum qui-
dem erratum cum maxima laude conjungere. quod si facere
vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri prædica-
rentur; quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim
profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumtus, libidines,
nominarentur: quæ multis postea virtutibus obtecta, ado-
lescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet. At vero in 19
M. Cœlio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus ho- 44
nestis, quoniam audeo quædam, fretus vestra sapientia, li-
bere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nul-
lum æs alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido.
quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non mi-
nuit ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et p. 47.
hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis di- a.
utius molestæ non solent esse (mature enim et celeriter de-
florescunt) numquam hunc occupatum impeditumque tenu-
erunt. Audistis, cum pro se diceret: audistis antea, cum 45
accusaret defendendi hæc causa, non gloriandi loquor: ge-
nus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque ver-
borum, quæ vestra prudentia est, perspexistis. Atque in

eo non solum ingenium elucere ejus videbatis: quod sæpe, etiamsi industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me propter benivolentiam forte fallebat, ratio, et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata. Atque scitote, judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo,
46 verum etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? obterendæ sunt omnes voluptates; relinquenda studia delectationis, judices, ludus, jocus, convivium, sermo est pæne familiarium deserendus. quæ res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret: [68] non, quo aut
47 ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem admodum adolescens in judicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? ap-
b. peteret inimicitias? in judicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano, tot menses aut
20 de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum, verum etiam personant: huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate et clarissima luce lætetur.

48 Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet: est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modo ab hujus sæculi licentia, verum etiam [69] a majorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? [70] quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mu-
49 lierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Si quæ non nupta mulier domum suam patefecerit omnium

68 *non, quo aut—puerilis*] Deest consequens, *sed* &c. An transposita sunt hæc, et reponenda post *versentur?* deinde subjicienda hæc: *sed obterendæ* &c.

69 *a majorum consuetudine atque concessis*] Post *consuetudine* videtur aliquid excidisse, nam *abhorrere a concessis* non de judicante, sed de faciente dicitur: si tamen *concessis* verum est, et non potius legendum *concessu*. Supra habuimus *omnium concessu.*

70 *quando denique fuit, ut—non liceret*] An *ubi, quod licet, non liceret?*

cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, [71] aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator, expugnare
pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Ob- 50
liviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt,
negligo. ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. sed ex te ipsa p. 48.
requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem a.
ejus criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paullo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo: quid est, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt esse: quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cœlio petulantius esse factum: aut impudentia, et huic, et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

Sed quoniam emersisse jam e vadis, et scopulos præter- 21
vecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus 51
ostenditur. Duo sunt enim crimina, una in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumtum a Clodia dicitur: et veneni, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse Cœlium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in servis [72] ad hospitem domini necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum
audaciæ. Quo quidem in crimine primum illud requiram, 52
dixeritne Clodiæ, quam ad rem [73] aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se con-

71 *aquis*] Intelligi debent Baianæ: nisi legendum *actis*, præsertim quia *navigatio* adjungitur. Etiam supra c. 15. in tali coacervatione rerum voluptarium *actæ* commemorantur: quamquam ibi etiam *Baiæ*, sed eæ h. l. jam paullo ante commemoratæ sunt.

72 *ad hospitem domini nec.*] Hæc est vera lectio, in Mss. optimis reperta. *domi*, quod edd. veteres ante Lamb. item Gruteri habent, alienum est.

73 *aurum tum sumeret*] Mss. boni habent *iret* · etiam ed. W. *quam ad rem tum iret*, sine *aurum*, ut quidam etiam Mss. ap. Gruterum: quod miror Grævio placuisse. ad homines it pecunia, non ad res. Infra ei respondet: *quantum ad facinus aurum quærere-tur*. Sed *tum* mihi hic non satis placet, estque forte ex ultima præcedentis verbi ortum.

scientiæ scelere devinxit. tune aurum ex armario tuo pro-
mere ausa es? tune Venerem illam tuam spoliatricem spo-
liare ornamentis? Ceterum cum scires, quantum ad facinus
aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii,
b. sanctissimi hominis atque integerrimi, [74] labem sceleris sem-
piterni: huic facinori tanto tua mens liberalis, conscia; tua
domus popularis, ministra; tua denique hospitalis illa Ve-
53 nus, adjutrix esse non debuit. Vidit hoc Balbus: celatam
esse Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attulisse, se
ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat
Clodiæ, quam tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa
dicis: dixit profecto, quo vellet aurum. si tam familiaris non
erat: non dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, o immo-
derata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non
22 est ausus dicere, non dedisti. Quid ego nunc argumentis
huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? Possum di-
cere, mores M. Cœlii longissime a tanti sceleris atrocitate
esse disjunctos: minime esse credendum, homini tam ingeni-
oso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sce-
leris ignotis alienisque servis non esse credendam. possum
etiam, illa et ceterorum patronorum et mea consuetudine, ab
accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii
Cœlius: qui ei fuerit aditus. si per se: qua temeritate? si per
alium: per quem? Possum omnes latebras suspicionum per-
agrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non
conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non
54 ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed
hæc, quæ sunt oratoris propria: quæ mihi, non propter in-
genium meum, sed propter hanc exercitationem usumque
dicendi, [75] fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso
laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo om-
nia. habeo enim, judices, quem vos socium vestræ religionis
jurisque jurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissi-
mum hominem, et gravissimum testem: qui tantum facinus
p. 49. in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a
a. Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa
humanitate præditus, illis studiis, artibus atque doctrina,
illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia dili-
gebat, negligere potuisset? et, quod facinus in alienum

74 *labem sceleris sempiterni*] Intelligi hoc potest: suspicor tamen, verum esse *sempiternam*. nam ad infamiam tamen hoc epitheton referri debet, si etiam *sceleris* verbo accommodetur.

75 *fructum aliquem ferre potuissent*] Cicero sine dubio dixit, *possent*: nam sequitur, *relinquo*, non *reliqui*. In tirone quidem pro vitio reprehenderem, si hæc scribens dixisset *potuissent*: in Ciceronis oratione feram? Mox pro *laborata* Ant. Augustinus *elaborata* malebat, probante Ursino. non bene. nam et *laboratus* pro *elaboratus* dicitur. *Arte laboratæ vestes* sunt apud Virgilium Æn. 1, 639. Ceterum præferrem *elaborata*, si in bonis libris esset.

hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac [76] suæ domi cœptum esse, leviter ferret? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? Sed cur diu- 55
tius vos, judices, teneo? ipsius jurati religionem auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid exspectatis amplius? [77] an aliam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ oratio: hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, et in re nihil est argumenti; in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur.

Reliquum est igitur crimen de veneno: cujus ego ne- 23
que principium invenire, neque evolvere exitum possum. 56
Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum b.
vellet dare Cœlius? Ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique fecisset mentionem, [78] si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto, nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? Cui denique commisit? 57
quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servisne

76 *suæ domi cœptum esse leviter ferret*] *Cœptum esse* latius accipiendum, pro *susceptum esse*, atque adeo peractum: quo sensu sæpius apud veteres dicitur *cœptatum*. ex quo forte hic factum est *cœptum*. Pro *leviter* e Ms. Erf. malit Grævius *leniter*, quod magis respondeat verbo *severe*. non male sane.

77 *an aliquam vocem* &c.] Aut *aliam quam* intelligendum est, ut et alibi dicitur, (v. Clav. in h. v.) aut corrigendum *aliam*: quod melius est hoc quidem in loco, et in hac forma orationis. Itaque sic correxi, omnium, ut spero, concessu.

78 *si hic nemini nomen detulisset*] Debebat esse *neminis*, nullius *n. det.* Sed quia hic genitivus vulgo non usurpabatur, dativo usus est, ut fit in aliis formis.

mulieris? sic enim objectum est. et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera, inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? quis enim hoc non videt, judices? aut quis hoc ignorat, in ejusmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat, in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia versentur; hic servos non esse servos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui versentur iisdem in voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumti-
58 bus ac luxuria redundet? Id igitur Cœlius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis: istos
p. 50 quoque servos familiares esse dominæ sciebat. sin ei tanta
a. consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat: quæ cum
24 servis potuit familiaritas esse tanta? Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi, vimque ejus esse expertum in servo quodam, [79] ad rem ipsam parato: cujus perceleri interitu esse ab
59 hoc comprobatum venenum. Proh dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut connivetis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriæ, cumque ille vir, [80] qui se natum huic imperio putavit, tertio die [81] post, quam in curia, quam in Rostris, quam in republica floruisset, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universæ civitati. quo quidem tempore ille, moriens, cum jam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum [82] sensum ad memoriam reipublicæ reservabat: cum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus,

79 *ad rem ipsam parato*] *Ipsam* non convenit sententiæ. *res ipsa* est in morte legati Dionis. Servus paratus erat tantum ad veneni comparationem. Corrigendum est *istum*. observata etiam alibi est confusio horum verborum.

80 *qui se natum huic imperio putavit*] Scribendum *putavisset*, uti mox est *floruisset*, non *floruit*.

81 *post, quam in curia, quam in R. quam in r.*] Ter *quam* posui post Grævium, qui in Ms. Erf. reperit. At sic etiam edd. R. Br. Med. In edd. W. et 1480. est ter *postquam*, ex quo vulgatum factum est in ed. Juntina, in qua semel est *quam*, sive potius *postquam* uno verbo.

82 *sensum ad mem. reip. reservabat*] i. e. ita reservabat, ut unius reipublicæ memor esset. Grævius et Jac. Gronovius tamen præferunt lectionem Ms. Rubeniani *revocabat*, pro referebat. ego non. nec post pro *urbi* legam *civi*, ut intelligatur Cicero. immo dixisset *mihi*.

quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati :
et cum parietem sæpe feriens eum, [83] qui cum Q. Catulo
fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime
rempublicam nominabat : ut non tam, se emori, quam
spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me, doleret.
Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustu- 60
lisset : quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consu-
laris restitisset, qui consul incipientem furere atque conan-
tem, sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit ?
Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeri-
tate dicere audebit ? Nonne ipsam domum metuet, [84] ne
quam vocem eliciat ? non parietes conscios, non noctem b.
illam funestam ac luctuosam perhorrescet ? Sed revertar ad
crimen. etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri
mentio et vocem meam fletu debilitavit et mentem dolore
impedivit.

Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum 25
sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pu- 61
denti adolescenti et bono, Cœlii familiari : [85] constitutum
factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias :
eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem
traditurum. Hic primum illud requiro : quid attinuerit illud
[86] ferri in eum locum [constitutum] : cur illi servi non ad
Cœlium domum venerint. si manebat tanta illa consue-
tudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas : [87] quid su-
spicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset ?
sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo,
discidium exstiterat : hinc illæ lacrymæ nimirum, et hæc
causa est horum omnium scelerum atque criminum. Immo, 62
inquit, cum servi ad dominam rem istam, et maleficium
Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia
Cœlio pollicerentur : sed, ut venenum, cum a Licinio
traderetur, manifesto comprehendi posset, [88] constitui lo-

83 *qui—fuerat ei communis*] Cur non *erat*, cum adhuc viveret ? Puto eleganter dixisse *fuerat*, quia moriens dixerat, cum jam abisse ab ipso viderentur sua.

84 *ne quam vocem eliciat*] scil. domui isti. eleganter pro vulgari forma : *non metuet, ne quam ipsi domui vocem eliciat :* sicut in illo valde usitato, *sæpe audivi eum, cum diceret*, pro *sæpe audivi, cum diceret ille*. Frustra ergo viri docti, Muretus et alii maluere *ejiciat*, quod et in Mss. quibusdam repertum. Ceterum suspiciosa est oratio. Videtur opinio fuisse, Metello venenum datum fraude hujus Clodiæ, uxoris, et fratris P. Clodii.

85 *constitutum factum esse cum servis &c.*] Hæc est lectio edd. vett. Lambinus ejecit *factum :* etiam Grutero non placebat. Ms. Erf. delet *cum*. Sed vulgatam late defendit J. Fr. Gronov. Obs. I, 1. nempe quia *constitutum facere* latine dicitur : etiam *constitutum factum esse* dici potest. Utique. Sed est tamen in tali oratione durius. In libro JCti non hærerem.

86 *ferri in eum locum constitutum*] Hic quidem *constitutum* spurium est, a glossatore additum e superioribus. Mss. plures et edd. pr. *fieri*, inepte. Prima Mediol. dedit *ferri*. recte. Hæc verba et alibi permutata sunt.

87 *quid suspicionis esset*] Aut *erat* corrigendum est, aut *fuisset*.

88 *constitui locum jussit balneas Se-*

cum jussit, balneas Senias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.
26 Quæ quidem omnia, judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conjicere vellent;
p. 51. nec satis commode, calceati et vestiti id facere possent, et
a. fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens [89] quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.
63 Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifesto deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminæ familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt. testes egregios! deinde temere prosiluerunt. homines gravitati deditos! sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam conjecisse. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam, contraque fictas omnium insidias, [90] facile se per se ipsa defendat!
27 Verum hæc tota fabella veteris et plurimarum fabularum
64 poëtriæ, [91] quam est sine argumento? quam nullum invenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi Licinius facile posset, et res multorum oculis esset testatior,) cur Licinium de manibus amiserunt? quî minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam

nias] *Locum* haud dubie spurium est. Locus est tum in *baln. Sen.* tum in verbis: *ut eo mitteret.* Mox est: *cur balneas publ. pot. constituerat.*

89 *quadrantaria illa permut.*] v. Clav. in *quadrantaria*.

90 *facile per se ipsam defendat*] Hoc manifeste vitiosum est. Debet esse *se per se ipsa defendat*: nam hæc est forma hujus phraseos legitima et Ciceroniana. *Se* est in edd. vett. excidit temere in Gruteriana. Vidit hoc et Grævius, sed in textum recipere non est ausus: Ego non dubitavi facere.

91 *quam est sine argumento*] i. e. non cohæret, ut debent veræ rerum factarum narrationes, quales etiam fabulæ poëtarum. Huc pertinet illud Livii VII, 2. *argumento serere fabulam*: quod tantopere torsit interpretes. Est autem: cœpit scribere carmina in scenis agenda, quæ uno argumento tota constarent, interseque partibus omnibus cohærerent, non varias res, ut satiræ, miscerent.

[92] si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium: ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad b.
hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur. Potueruntne me- 65
liori tempore prosilire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? [93] quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent: imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ: in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde scabilla concrepant, aulæum tollitur. Quæro enim, 28
cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere co- 66
nantem, [94] mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, [95] nullus exitus criminis reperitur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. quos quidem ego testes, judices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum

92 *si non retraxisset*] Sic edd. W. 1480. Junt. &c. R. Med. errore *si extraxisset*, sine negatione. At Ms. Erf. Franc. *si tradidisset:* quod Grævius recepit, favetque et lectio R. et Med. Vulgata tamen respondet priori: *cum se retraxit.* Mox malim: *et cum retineret venenum, et cum tradidisset*, pro *aut—aut.*

93 *quæ si cum j. e. tradita* &c.] Hæc non bene se habent. Edd. pr. non habent *cum;* sed id abesse non potest. quid autem est: *quæ si cum* &c. Lenissimum remedium est, si transponas *si: quæ cum jam erat tradita servis, si evasissent* &c. Sed malim sic: *qui si, cum jam e. tr. s. evasissent subito, Liciniumque comprehendissent.* Nam *amici mulieris* quorsum hic appellentur? sunt, opinor, a glossatore.

94 *m. manus—emiserit? cur non comprehenderint—expresserint*] Mutavit numerum in altera interrogatione consulto, ad sensum relato numero; cum in prima necesse esset referre ad formam grammaticam.

95 *nullus exitus—reperietur*] Vitiosum est *reperietur*, scribendumque *reperitur:* ut contextus facile docet. est enim transitus ad aliud: et hoc pertinet ad superius. Similiter post c. 29. in edd. vett. *tandem aliquid inveniemus*, pro quo bene post e Mss. editum est *invenimus.* item sæpe alibi hoc genus vitii reperi, a correctoribus et librariis germanizantibus ortum.

67 aliqua spe delectationis exspecto. Prægestit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis
p. 52. atque in præsidio balnearum locatos: ex quibus requiram,
a. quonam modo latuerint, aut ubi. alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales, hunc et unum, et tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. qui se numquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt: quam volent in conviviis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diserti sint. alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum comessatorumque conspectus: lux denique longe alia est solis, et lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominentur sumtibus: hæreant, jaceant, deserviant: capiti vero innocentis et fortunis pareant.

29 At sunt servi illi, [96] de cognatorum sententia nobilissi-
68 morum, et clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier, de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cœlio quæsitum, [97] aut quæstio sublevata, aut multarum rerum consciis servis cum causa præmium persolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsa compertam, deferre dice-
69 res? Hic etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem
b. obscœnissima sit fabula consecuta? nihil est, quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, judices, jamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiamsi est factum, certe a Cœlio non est factum. Quid enim attinebat? [98] est enim ab aliquo fortasse adolescente,

96 *de cognatorum sententia*] Qui scil. servos illa re meritos esse libertatem judicarint, atque adeo manumissionis auctores fuerint: sine quorum auctoritate mulier non poterat manumittere. Mox pro *videatur*, quod et ed. W. habet, estque a Grutero inductum, edd. primæ aliæ *dicatur*: quod illi prætuli, magisque consentit rei.

97 *aut quæstio sublevata*] Sic libri omnes. at quid est *sublevare quæstionem*? per latinitatem est adjuvare, aut simile quid. at sensus et res requirunt *sublata*; manumissio facta est, ut quæstio de servis haberi non posset. Vidit et Lambinus.

98 *est enim ab a.*] *Enim* est spurium: nec hic ratio redditur. Sed totus locus non bene cohæret, qui sic constituendus videtur: *certe a Cœlio*

non tam insulso, quam non verecundo. sin autem est fictum: non illud quidem molestum, sed tamen est non inficetum mendacium. quod profecto numquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

Dicta est a me causa, judices, et perorata. Jam intel- 70
ligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis: quæ lex ad imperium, ad majestatem, [99] ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicæ pæne extremis temporibus, tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia [100] non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines et delicias deposcitur. Atque hoc etiam loco M. [1] Camurti et C. 30
Eserni damnatio prædicatur. O stultitiamne dicam, an im- 71
pudentiam singularem! Audetisne, cum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod ejusdem mulieris dolorem et [2] injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut illa vetus [3] Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti et Eserni causa est re- p. 53.
novata? qui quamquam lege de vi certe non tenebantur, eo a.
maleficio tamen erant implicati, ut [4] ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. M. vero Cœlius cur in hoc judicium 72
vocatur? cui neque [5] proprium quæstionis crimen objicitur,

non est factum; (quid enim attinebat?) sed ab aliquo fortasse adolescente &c. non animadversa parenthesis vitiavit orationem.

99 *ad statum patriæ*] Alias dicit ad *statum civitatis.* i. securitatem. v. Clav. in *status.*

100 *non ad reip. pœnas* &c.] Ut non reipubl. causa puniatur, sed ut cupiditati et odio Clodiæ satis fiat, quæ ejus pernicie vehementer lætetur.

1 *Camurti et Eserni*] Videtur scr. *Camurtii* et *Æsernii* vel *Æsernini.* illud et Manutio, hoc visum Jac. Gronovio, quod libri quidam habent *Ceserni:* ex quo Manutius legi volebat *C. Esernii,* quia et *Camurtius* prænomen habet.

2 *i. Vett. nefario sunt st. persecuti*] Ulti erant Clodiam, stupro adolescenti Vettio inferendo, instinctu ejus, quod eam deseruerat, et amores alio transtulerat.

3 *Afrania fabula*] Non arbitror ad Afranium poetam pertinere, qui non unam fabulam scripsit, in qua de fœdis puerorum stupris esset: in quo esse deberet *Afranii,* ut P. Manutius legebat. Verbum *refricaretur* non convenit isti generi fabulæ, sed indicat sermonem esse de re infami, quæ non diu ante acta esset, cujusque memoria renovaretur. Probabile est, rem pertinere ad Afraniam, de qua Valer. M. VIII, 3, ut visum etiam Abramio.

4 *ex nullius legis laqueis* &c.] Ut, quacunque lege accusarentur, quamvis aliena a causa, tamen propter maleficium, quod patrassent, condemnandi essent.

5 *proprium quæstionis crimen*] i. e. quod sit ejus quæstionis, quæ ipsi intenditur, nempe ex lege de vi, quod ad vim pertineat.

nec vero aliquid ejusmodi, quod sit [6] a lege sejunctum, et cum vestra severitate conjunctum. cujus prima ætas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: [7] iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari industriam continentiamque ma-
73 xime vellet, iis æqualium studiis, ut eundem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cum autem paullum jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia cum res erant et possessiones paternæ, tum etiam [8] usus quidam provincialis, non sine causa a majoribus huic ætati tributus. discessit illinc Pompeii judicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri et clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo
31 Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci. Vellem
74 alio potius eum cupiditas gloriæ detulisset: sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero [9] præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore et diligentia est
75 consecutus. In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo,
b. fretus humanitate ac sapientia vestra,) fama adolescentis paullum hæsit ad metas notitia nova mulieris, et infelici vicinitate, et insolentia voluptatum: quæ cum inclusæ diutius, et prima ætate compressæ et constrictæ fuerunt, subito se nonnumquam profundunt atque ejiciunt universæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem

6 *a lege sejunctum et cum v. s. conjunctum*] Scribendum est: *at cum v. s. conjunctum:* i. e. quod quidem illa lege de vi non puniri possit, sed tamen sit pœna dignum.

7 *iis autem fuit amicitiis* &c.] *Fuit* temere repetitum videtur. nam pendet hoc, ut sequens *iis æq. studiis*, ab superiori illo *dedita fuit*. mox pro *velit* dedimus *vellet*. sic in sequente *videretur*.

8 *usus provincialis*] i. facultas usu cognoscendi rationem rerum provincialium, quo præpararentur ad provincias bene administrandas olim, cum quæstores, legati &c. in provincias mitterentur. Hujus usus consequendi studium ætati *tribuerunt* illi majores, i. e. voluerunt esse commendatum.

9 *præclari in remp. beneficii*] In conjuratione Catilinaria, victo exercitu Catilinæ. mox *maleficium cogitatum* ad eandem conjurationem pertinet, cujus socius fuisse occulte diceretur.

nunc ab sese inimicitias odiumque propulset. Atque ut iste 76
interpositus sermo deliciarum desidiæque moreretur, (fecit, me mehercule invito, et multum repugnante, sed tamen fecit,) nomen [10] amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiora esse debent, in adolescentia vero, tamquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, et quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus, vel 77
in suscipiendis, vel in gerendis inimicitiis, vis, ferocitas, pertinacia; [11] si quem etiam minorum horum aliquid offendit; [12] si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deferverint, jam ætas omnia, [13] jam ista dies mitigarit.

Conservate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum 32
artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto p. 54.
hoc vobis, et reipublicæ spondeo, si modo nos ipsi reipu- a.
blicæ satisfecimus, numquam hunc a nostris rationibus sejunctum fore. quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam obligarit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo 78
rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune umquam esse largitor. Habet a M. Cœlio respublica, judices, duas accusationes, vel [14] obsides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestorque vos, judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis, qui ædes sacras, qui [15] censum populi Romani,

10 *amici mei*] Atratini, de quo supra.

11 *si quem e. minorum horum*] Sic edd. pr. recte. In ed. Victor. primum reperi vulgatum *minimorum horum*. forte vitio operarum sive correctoris. *minores* sunt homines de plebe, qui circumstabant judicium.

12 *si purpuræ genus*] Nempe utebatur purpura non illa fusca et plebeia, ut Cicero alibi dicit, Sext. 8. sed Tyria, pretiosiori, qua nobiles et divites.

13 *jam ista dies*] Edd. pr. *jam res, jam dies mitigarit*. Omisit *jam res* primus et *jam ista dies* dedit P. Victorius.

14 *obsides periculi*] Si vera est lectio, sensus est: securitatem reipublicæ præstant, nunquam Cœlium aliquid ausurum, quod ei periculum afferre possit. Simile illud Nepotis, Phoc. 2. *Negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore.*

15 *censum populi R.*] Tabulas censorias, incenso tabulario, quo et mox *memoria publica* pertinet.

qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem
sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore,
lingua, manu, vita omni inquinatum; qui Catuli monu-
mentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit;
qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad cædem, et
inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini
illum absolutum muliebri gratia, M. Cœlium libidini mu-
liebri condonatum: ne eadem mulier [16] cum suo conjuge et
fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum
79 adolescentem oppressisse videatur. Quod cum hujus vobis
adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos
etiam hujus miseri senectutem, qui [17] hoc unico filio niti-
tur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit:
quem vos supplicem vestræ misericordiæ, [18] servum pote-
statis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores sensus-
que vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel libe-
b. rorum jucunditate sustentate: ut in alterius dolore, vel pie-
tati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, judices, aut
hunc jam natura ipsa occidentem, velle maturius exstingui
vulnere vestro, quam suo fato: aut hunc nunc primum flo-
rescentem, firmata jam stirpe virtutis, tamquam turbine ali-
80 quo, aut subita tempestate pervertere. Conservate parenti
filium, parentem filio: ne aut [19] senectutem jam prope de-
speratam contemsisse, aut adolescentiam plenam spei ma-
ximæ, non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque
afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, [20] si reipublicæ
conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis
vestris habebitis: omniumque hujus nervorum ac laborum
vos potissimum, judices, fructus uberes diuturnosque ca-
pietis.

16 *cum suo conjuge et fratre*] Unus et idem P. Clodius intelligendus: quocum inceste vivebat Clodia. Mox ad *eripuisse* legibus et pœnæ v. Clav. in h. v.

17 *hoc unico filio*] i. e. optimo filio. Sed videtur legendum *uno*, ut post est, *hujus unius casum*. Sæpe in hoc librarii peccarunt, ut jam notavimus ad Verr. I, 41. Rosc. A. 14. extr.

18 *servum potestatis*] Durum hoc est, pro obnoxium potestati vestræ.

19 *sen. jam prope desperatam*] Intelligo: in qua prope nulla spes est longioris vitæ. nisi malis ad causam præsentem referre, quæ nihil prope boni sperare, ultimum malum in filii exitio timet.

20 *si conservatis*] Fero: sed elegantius et Ciceronis consuetudini convenientius foret *conservaritis*, e cujus compendio illud nasci potuit.

M. TULLII CICERONIS p. 69. a.

DE

PROVINCIIS CONSULARIBUS

ORATIO, QUINTA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum in formam provinciæ redacta esset bello victa regio, mittebatur in eam Consul aut Prætor, deposito Magistratu urbano, qui eam administraret, h. e. aut jurisdictionem solam exerceret, aut simul etiam, si quando opus esset, bellum administraret. Quam Consul administrabat, Consularis, *quam autem Prætor,* Prætoria *appellabatur. In hac ergo Oratione hoc disputatur, in quas provincias consules proxime futuris comitiis creandi mitti placeret. Eam habuit Cicero in Senatu, cum de ea re rogatus esset a consule sententiam* e lege Sempronia, *qua cautum erat, ut ante comitia consularia Senatus decerneret, in quas Provincias Consules designati post consulatum mitterentur, eique SCto ne intercedi posset. Eo autem spectat sententia Ciceronis, ut Piso et Gabinius ex provinciis, quas nullo Senatus consulto, sed lege Clodia, obtinebant, et omnibus modis vexabant et spoliabant, revocentur, eisque succedatur sic, ut proximo anno sint prætoriæ et a duobus præsentis anni Prætoribus obtineantur, eo autem exacto, consulares fiant. Et quoniam qui ante ipsum dixerant sententias, præter Servilium, censuerant, ut alterutra Gallia Cæsari detraheretur, et consularis fieret, unusque ex iis mirari se ostenderat, quare Cicero ita ornaret Cæsarem, cui eodem jure inimicus esse, quo Gabinio, posset, quod Clodium in vexando Cicerone juvisset; graviter et multis verbis docet, quare Cæsari nulla provinciæ pars detrahenda sit; injurias autem si quas a Cæsare acceperit, eas se omnes reipublicæ condonasse, neque se in sententia dicenda odio obedire, sed utilitatem reipublicæ sequi.*

SI quis vestrûm, patres conscripti, exspectat, quas sim 1
provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi ho- 1
mines [1] ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam di-

1 *ex pr. detrahendi sint*] Dicitur in partem deteriorem, pro ex pr. revocandi; de improbis magistratibus, quibus potestas vel invitis adimenda. Similiter dixit c. 8. c. 6. est etiam *deripere de provinciis.* Lambinum offendebat constructio verbi cum *ex.* unde malebat *retrahendi.* Sed similiter est l. c. et alibi.

cerem; laudaretis profecto, si solus; certe ignosceretis, etiamsi paullo minus utilis vobis sententia videretur: veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, et cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide, ac benivolentia
2 singulari. Quodsi ille et paullo ante, et, quotiescumque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium, et Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pæne funera, cum propter alias caussas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, et importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate [2] esse notandos putavit: quonam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt [3] ad expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. quo animo unusquisque vestrûm debet
b. esse in illos, hoc ero: præcipuum illum, et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo: ad ulciscendi tempora reservabo.

9 Quatuor sunt provinciæ, patres conscripti, de quibus ad-
3 huc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas [4] hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; et Syria, et Macedonia: quas, vobis invitis et oppressis, pestiferi illi consules pro eversæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronia duæ. quid est, quod possimus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, [5] quam hunc ordinem condemnarint: quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint: quam fidem

2 *esse notandos putavit*] Malim *esse* deleri, tum quia in hac formula solet omitti, tum quia paullo post est. Infra v. g. c. 8. extr. *exempla—mihi censuerim petenda*. et sic sexcenties.

3 *ad expiandas suas cup.*] Sic in Mss. reperiri omnibus item in edd. pr. ait Gruterus. Grævius autem alteram lectionem *explendas* Manutii, Victorii, Lamb. edd. tribuit. Neuter edd. primas recte inspexit. Rom. Br. 1480. Junt. habent *expiandas*, at W. Med. Ald. &c. *explendas*. Quia illa est librorum Mss. optimorum, prætuli. *Expiare cup.* est quod nos dicimus, *seine Lust büssen*. Similiter hæc verba permutantur. Phil. XIV, 4. add. nos ad Tacit. Hist. II, 62.

4 *h. t. uno imperio conj.*] C. Cæsaris. inest aliquid occultæ reprehensionis.

5 *quam hunc ordinem* &c.] Omnia pertinent ad causam Catilinariam, in qua quæ senatus decrevit, ea illi Cicerone ejecto improbarunt &c. Itaque *fides publica* etiam eo pertinet, et ad Ciceronem eique promissa a senatu. Ceterum suspicatus sum, verbum, quod ad *fidem publ.* et *salutem pop. R.* pertineret, excidisse. partim, quod nec *exterminarint*, nec *vexarint* satis convenit, et unicuique membro alii *quam* &c. est verbum proprium.

publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam
me, ac meos omnes fœdissime crudelissimeque vexarint.
Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quæ tanta sunt, 4
ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quan-
tum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. quarum
Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperato-
rum non turribus, sed tropæis, quæ multis victoriis erat
jamdiu, triumphisque pacata; sic a Barbaris, quibus est
propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses,
positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, et ar-
cem munire cogantur: ut via illa nostra, quæ per Mace-
doniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum
excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris
[6] Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pa-
ce uterentur, [7] vim argenti dederant præclaro nostro impe-
ratori; ut exhaustas domos replere possent, pro emta pace
bellum nobis prope justum intulerunt. Jam vero exercitus 5
ille noster superbissimo delectu, et durissima conquisitione p. 70.
collectus, omnis interiit. Magno hoc dico cum dolore. mi- a.
serandum in modum milites populi Romani capti, necati, 3
deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate con-
sumti: [8] ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in
pœnam exercitus expetitum esse videatur. Atque hanc
Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque
compressa, pacatam ipsam per se et quietam, tenui præsidio,
atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos, nomine
ipso populi Romani tuebamur: quæ nunc consulari imperio
atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace
recreare: cum interea, quis vestrûm hoc non audivit, quis
ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni
quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum
in hujus unius quæstum esse conversum? urbem Byzantio-
rum, vobis, atque huic imperio fidelissimam, hostilem in
modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprime-
re ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit,

6 *Thr. distincta, ac notata*] i. e. interrupta, interclusa et fœdata. In *Threciis* variant libri scr. et edd. habentque *Thraciis*, Rom. *Thraiciis*. Prætuli *Thraciis*, quæ est forma orationis prosaicæ. Sæpe in libris scriptis forma græca, quam poëtæ fere sequuntur, reperitur. v. Drakenb. ad Liv. XXXVII, 23. Similiter infra *Thracem* dedi pro *Threcem*.

7 *vim argenti*] Edd. pr. usque ad Aldum habent *vim argenteam*. Id mihi videtur indicare, adjectivum post *argenti* excidisse, ut *magnam* vel *maximam*.

8 *ut, q. e. i. scelus—expetitum esse v.*] Pro *expetitum* libri quidam scripti *expetitus*, ut et edd. R. W. &c. male. Olivetus putabat legendum, *scelus id in p.* intelligebatque *scelus id* de Pisone, qui expetitus sit a Clodianis ad perniciem exercitus male. *Scelus in p.* est in pecunia a barbaris accepta. credoque vere Guilielmium correxisse *expetisse:* i. e. ad perniciem valuisse, in qua forma dicendi et alibi librarii hæsere. v. Guilielm. Lect. Plautin. in Mercat. c. 5.

cohortes in hiberna misit: his præposuit, quos putavit fo-
re diligentissimos satellites scelerum, ministros cupidita-
6 tum suarum. Omitto jurisdictionem in libera civitate
contra leges senatusque consulta: cædes relinquo, libidi-
nes prætereo: quarum acerbissimum exstat indicium, et
ad insignem memoriam turpitudinis, et pæne ad justum
imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines
se in puteos abjecisse, et morte voluntaria [9] necessariam
turpitudinem depulisse. Nec hæc idcirco omitto, quod
4 non gravissima sint: sed quia nunc sine teste dico. Ipsam
vero urbem Byzantiorum, fuisse refertissimam atque or-
natissimam signis, quis ignorat? quæ illi exhausti sum-
5. tibus bellisque maximis, cum Mithridaticos impetus, to-
tumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque
erumpentem, ægre repulsum, [10] et cervicibus interclusum
suis sustinerent, tum, inquam, Byzantii, et postea signa illa,
et reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenue-
7 runt: [11] te imperatore infelicissimo et tæterrimo, Cæsonine
Calventi, civitas libera, et proximis suis beneficiis a senatu
et a populo Romano liberata, sic spoliata atque nudata est,
ut, [12] nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis et innocens, inter-
venisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum
haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus, aut lucus in
Græcia tota, tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum,
ullum ornamentum reliquum sit? Emisti a fœdissimo tribu-
no plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem,
qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti
grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos
populos contra senatusconsultum, et [13] contra legem generi
tui, dicere liceret. id emtum ita vendidisti, [14] ut aut jus non
8 diceres, aut bonis cives Romanos everteres. Quorum ego

9 *nefariam turp.*] Edd. pr. *necessariam*, ut Mss. *Nefariam* primus edidit Aldus: quem omnes secuti sunt. Grævius revocavit *necessariam*, i. e. inevitabilem. idque est etiam venustius. Sic Phil. X, 19. *necessarius et pæne fatalis casus* opponitur *voluntario*. Itaque Grævium imitatus sum.

10 *et cervicibus interclusum suis sust.*] *Interclusum* jungendum præcedenti *repulsum*: forte transpositum est: *et interclusum, cervicibus suis sustinerent*.

11 *te imp. infelicissimo atque teterrimo*] Non satis placet epitheton *infelicissimo*. intelligendum *sibi*, sc. Byzantiis.

12 *nisi C. Virginius, legatus*] Mss. ap. Grut. et Grævium *Virgilius*, qui et recepit. non vidit, sic etiam esse in ed. Wald. Recepi et ipse Mss. auctoribus: etsi nil refert.

13 *contra legem generi tui*] C. Cæsaris, ab eo consule latam. Fuit hoc in lege ejus de provinciis ordinandis, ut patet ex Or. in Pison. ubi ejusdem legis mentio. Non est autem existimandum, in lege illa nominatim de pecuniis creditis scriptum fuisse, sed ne magistratus jus in civitatibus liberis dicerent. Sed id lege Clodia Pisoni et Gabinio permissum.

14 *ut aut jus non diceres*] Nempe, creditoribus petentibus non opem ferres, accepta a debitoribus pecunia. Exempla sunt in Or. in Pison. *aut bonis everteres*, debitoribus, qui noluissent ipsi pecuniam dare, plus, quam deberent, eriperes.

nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quæ et sæpe audistis, et tenetis animis, etiamsi non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præsens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere
patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum p. 71.
improbitate certavit, ut nemo posset, [15] utrum posterior, an a.
infelicior esset, judicare. An vero in Syria diutius est Se- 9
miramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut [16] rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tamquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia
sibi et emta et emenda esse clamaret. Jam vero publicanos 5
miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum 10
miseriis ac dolore) [17] tradidit in servitutem Judæis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ulla injuria factas rescidit: [18] custodias sustulit: vectigales multos ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit. quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus
sustentatus. Itaque videtis, patres conscripti, non [19] teme- 11
ritate redemtionis, aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pæne afflictos jam atque eversos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis

15 *utrum posterior*] v. Clav.

16 *rex Ariobarzanes* &c.] Usus est Gabinio ad tollendum Archelaum æmulum suum, qui eum, non quidem tum, fugerat enim in Ægyptum, sed post, cum Ptolemæum in Ægyptum reducerat, interfecit. v. Clav.

17 *tradidit in servitutem*] Ut non necesse haberent solvere, quod publicani exigerent, sive jure sive injuria. Oratorie dictum putant, et in partem deteriorem: sed non est credibile, Ciceronem publicanorum avaritiam in provinciis probasse, et rem justam ita detorsisse in contrarium: et sequentia repugnant.

18 *custodias sustulit*] intell. publicanorum, quas in agris, areis aratorum, habebant, cum frumentum tolleretur, in portubus, ad inspiciendas merces, ne fraudarentur.

19 *temeritate redemtionis*] Cum, per cupiditatem, majori pecunia redimuntur vectigalia, quam ex iis refici potest.

ærarii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non
potestis; qui propter illum hostem senatus, inimicissimum
ordinis equestris, bonorumque omnium, non solum bona,
b. sed etiam [20]honestatem miseri deperdiderunt: quos non
parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non
splendor tueri potuit contra illius helluonis et prædonis au-
12 daciam. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii,
aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur?
An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic [21]tegitur
ipsa lege censoria: quem is frui non sinit, qui est, etiamsi
non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet?
Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum
hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc
etiam se pluris esse, quam collegam, putet, quod ille vos
tristitia vultuque deceperit, ipse numquam se minus, quam
erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo
gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinius, unus
omnium nequissimus existimaretur.

6 Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent,
13 deripiendos non putaretis? et has duplices pestes sociorum,
militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastita-
tes, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, [22]anno su-
periore, hos eosdem revocabatis, cum in provincias jam
pervenissent. quo tempore si liberum vestrum judicium fu-
isset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus ere-
pta esset: restituissetis, id quod cupiebatis, vestram aucto-
ritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis, et his ipsis
præmiis extortis, quæ erant pro scelere atque eversione pa-
14 triæ consecuti: [23]qua e pœna si tum aliorum opibus, non
suis, invitissimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem
gravioremque subierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis
si non famæ pudor, at supplicii timor est, gravior pœna
accidere potuit, quam non credi litteris his, [24]quæ rem

20 *honestatem*] Quia solvere non possunt, quod debent, fraudatorum et decoctorum numero sunt.

21 *tegitur ipsa lege censoria*] Ex qua locatio vectigalium fit: quæ solutionem non necessariam facit publicanis, si bello vectigalia ab hostibus intercepta sunt.

22 *anno superiore &c.*] sc. cum, Cicerone revocato, agebatur de legibus Clodii omnibus tollendis. quod tamen non ad exitum venit: propter legem frumentariam Clodii, quam tollere non sustinebant, nec tamen servare poterant, ceteris sublatis, *revocabatis* est revocare cogitabatis.

23 *quam pœnam—evolarunt*] Hæc lectio est edd. recentiorum inde ab Aldo. Superiores omnes *qua pœna*, ut Mss. fere, in quibus, et iis quidem melioribus, est etiam *quæ pœna*: quod esse factum e *qua e pœna* recte judicant docti quidam viri: quos ego secutus edidi sic. nam *evolare pœnam* ferri in Cicerone non potest, etsi Arnobius sic semel scripsit, homo Africanus.

24 *q. rem bene gestam in bello*] Hæc est lectio edd. pr. Victorius dedit et post hunc alii *remp.* quod Grævius recepit. non bene. *rempublicam gerere bene*, aut *male*, dicitur eleganter etiam in re bellica: de qua hic sermo est. Sed non cum *in bello*, ut h. l. est. nam

bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum p. 72.
frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, ho- a.
mini sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse cre-
dendum: deinde, a proditore, atque eo, quem præsentem
hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse:
postremo, ne deos quidem immortales velle aperiri sua tem-
pla, et sibi supplicari hominis impurissimi et sceleratissimi
nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, et a
suis Græcis subtilius eruditus, quibuscum jam in exostra
helluatur, antea post siparium solebat, aut amicos habet
prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ litteræ perferun-
tur. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter 7
non audet nos certiores facere, [25] ne imperator appelletur: 15
alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus
pœniteat audere. cujus amici si qui sunt, aut si belluæ tam
immani tamque tætræ possunt ulli esse amici, [26] hac conso-
latione utuntur, etiam [27] T. Albucio supplicationem hunc
ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. res in Sar-
dinia cum mastrucatis latrunculis a proprætore una cohorte
auxiliaria gesta, et bellum cum maximis Syriæ gentibus,
tyrannis, consulari exercitu, imperioque confectum. deinde
Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante
decreverat. constabat enim, Græcum hominem ac levem,
[28] in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc ejus
temeritatem senatus supplicatione denegata notavit. Sed 16
fruatur sane hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam,
quoniam uni, præter se, inusta est, putet esse leviorem:
dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum exspe-
ctet: præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec
audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conciderit,
[29] ignominia senatus.

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos 17

est *bellum bene gerere;* et *resp.* est bellum ipsum, sicut interdum ærarium, provincia &c. v. Clav. in *respublica.* Ergo aut *in bello* pro glossa delendum, aut *rem* legendum puto, non *remp.* Ego illud prætuli: sed puto *in* delendum: nam sic Latini: *res bello gestæ.* Id additum perspicuitatis caussa, quia *rem bene gerere* etiam de universa provinciæ administratione intelligi potest.

25 *ne imperator appelletur*] Ironice capiendum est.

26 *hac consol. utuntur*] Quomodo dici potest *utuntur*, si nescit, an amicos habeat? Scribendum *utentur.*

27 *T. Albucio suppl. h. o. denegasse*] Lepida ironia est. Albucius Epicuream philosophiam sectatus erat, ut Piso: ei negatus est triumphus, ob provinciam male et avare administratam, e qua reversus etiam de repetundis accusatus et damnatus est. Brut. 26.

28 *in ipsa provincia quasi triumphasse*] cf. in Pison. c. 38.

29 *ignominia senatus*] Accipiendum est active, ut *pœna Deorum* in Or. pro Rosc. Amer. et alia: ignominia, qua senatus Gabinium affecit. Sed valde vereor, ne id sit a glossatore, explicante *plagam*, qua conciderit, ex superioribus, ubi *insignis ignominia* dicitur. Valde quidem hæc appendicula friget.

retinet ambo: qui autem alteram Galliam, et aut Syriam,
b. aut Macedoniam; tamen alterum retinet, et in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. [30] Faciam, inquit, illas prætorias, ut Pisoni et Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, [31] decernam easdem prætorias, ut et prætores annuas provincias habeant, et eos quam primum videamus, quos animo æquo
8 videre non possumus. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, [32] hoc tempore amisso, annus est integer vobis exspectandus: quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur.

18 [33] Quodsi essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paullo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari. omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque adjutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum et clarissimorum civium facere possim? [34] An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cujus utinam filii ne dege-

30 *Faciam, inquit* &c.] Hæc jam tertia sententia est, quam refellit. *inquit* h. l. est vel objicientis, vel respondentis: *si hic sinat*, est responsio Ciceronis ad illam sententiam. *Sinat* est verbum proprium de non intercedente, ut *pati*, vel intercessionem non parante per tribunum plebis. *tum*, si prætoriæ factæ sint; quia lex in eo genere intercessionem non tollebat: *nunc*, si Consulibus eæ provinciæ decernantur, non potest non sinere, vel impedire: quia lege Sempronia aut Julia de provinciis consularibus intercedi non poterat.

31 *decernam easdem prætorias*] scil. a prætoribus hujus anni adeundas in annum, ubi præturam deposuerint. nam Consules, quibus eas decernebat, post annum, exacto consulatu, demum adire poterant. Ceterum pro *prætorias* interdum putavi legendum *prætoribus*. Sed non est necesse.

32 *hoc tempore amisso*] Per intercessionem, ut successio decreta locum non habeat.

33 *Quodsi essent illi optimi viri*] sc. ut de adimenda iis provincia cogitandum non esset: tamen eos revocandos potius putarem, quam Cæsarem e Galliis.

34 *An non Ti. Gr.*] *non* delevit Grævius, quod in nullo scr. aut edito libro ante Lambinum fuit, itemque mox in verbis c. 9. *An non vero*, ubi et Gruterus delevit, quamquam ibi in edd. vett. reperitur. Sed deceptus est Grævius librorum reverentia: estque hic plane necessaria negatio, nec sine ea vera est sententia. Cicero vult dicere: Ti. Gracchus maximam laudem est adeptus. id exprimit interrogando. Ergo interrogatio fieri debet per negationem, nempe, ut affirmet, non sine negatione; nam ita neget. Tum post in tertio et quarto exemplo, Philippi et Metelli, est *nonne*. Ergo in primo et secundo *annon*. Miror in talibus interdum doctissimos viros errare.

nerassent a [35] gravitate paterna!) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus et ipsius, et fratris ejus, Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent p. 72.
hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, a.
qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? 19
L. Crassus, M. Scaurus. [36] aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum [37] ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed et propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt a Cæsare maximæ nationes, [38] sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace devinctæ. bellum affectum videmus, et, vere ut dicam, pæne confectum: sed ita, ut, si idem extrema [39] persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini, amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipubli- 20
cæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. An vero non M. ille Lepidus, qui bis consul, 9
et pontifex maximus fuit, non solum memoriæ testimonio, sed etiam annalium litteris et summi poëtæ voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, [40] in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, 21
mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem respublica reconciliavit, quæ alienarat. Multa prætereo, 22

35 *gravitate paterna*] Sic omnes edd. vett. usque ad Lambinum, qui dedit *gravitate patria*. Etsi hoc quoque recte dicitur pro paterna, v. Clav. in *patrius*. Ut non difficilis sum in admittendo patrius pro paternus, ita nec receperim sine auctoritate librorum.

36 *aliine inimici?*] Sic prima ed. W. habet, post 1480. Ald. &c. At R. Med. Junt. *aliive inimici omnes M.* Sed quid est *aliine inimici?* saltem legendum *aliique*, aut *alii, inimici:* sed *aliine* plane delendum puto: *L. Crassus, M. Scaurus inimici* sc. fuere, *omnes Metelli*. Languet etiam mox *inimicum*, meliusque abesset. intelligendum est *Marium*.

37 *ex Gallia*] Quæ ei Consuli IV. decreta erat provincia ad bellum cum Cimbris ibi gerendum, qui in Galliam venerant: unde et bellum ipsum *Gallicum* mox dicitur.

38 *sed nondum legibus* &c.] i. e. nondum in provinciæ formulam redacta Gallia, qua jura victis Gallis constituta sint.

39 *persequitur — succeditur*] Meæ aures desiderant *persequatur—succedatur*.

40 *in campo statim*] Ut primum creati censores erant, antequam e campo domum abissent.

b. quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipubli-
cæ, P. Servilium et M. Lucullum. (utinam etiam [41] L. Lu-
cullus ille viveret!) Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in ci-
vitate, quam Lucullorum atque Serviliorum? quas in viris
fortissimis non solum exstinxit [42] reipublicæ dignitas, et
ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque tradu-
xit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo
Jovis optimi, maximi, permotus cum auctoritate vestra,
tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens
mecum, [43] summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego
possum huic esse inimicus, cujus litteris, fama, nuntiis cele-
brantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, na-
23 tionum, locorum? Ardeo, mihi credite, patres conscripti,
(id quod vosmet de me existimatis, et facitis ipsi,) incredi-
bili quodam amore patriæ: qui me amor et subvenire olim
impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis,
et rursum, cum omnia tela undique esse intenta in patriam
viderem, subire coëgit, atque excipere unum pro universis.
hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis,
cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam.
24 Quod volent denique, homines existiment; nemini ego
10 possum esse bene de republica merenti non amicus. Et-
enim si iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere volue-
runt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi atque
intuli, cum [44] partim mihi illorum familiares, partim etiam,
me defendente, capitis judiciis essent liberati; cur eadem
respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis
placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit,
nisi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui tur-
pissima libidine incensus, duas res sanctissimas, [45] religio-
nem et pudicitiam, uno scelere violasset? Num est igitur
p. 74. dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin
a. ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo;
nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam com-
25 muni, prospexerint? Ego me a C. Cæsare in republica dis-
sensisse fateor, et sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis
assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos
litteras L. Piso de suis rebus non audet mittere: qui Gabi-

41 *L. Lucullus ille viveret*] Edd. pr. *desineret*, ut et Mss. quorum quidam etiam *desiderat*. *Viveret* verum est, quod primum dedit ed. Mediol. dein Juntæ &c.

42 *reip. dignitas, et ipsorum*] Grævius e Ms. Erf. edidit *resp. dignitasque ipsorum.* non male. Sed *ipsorum* facit, ut malim *et reip. dignitas et ipsorum.* Sic infra c. 9. opponuntur *reip. et ipsius Cæsaris dignitas.*

43 *summo suo beneficio*] Ms. Erf. abest *suo:* mihi totum hoc non satis placet: nec hic de beneficio in privatum quæritur, sed de dignitate et studio in rempublicam. alibi in hac re beneficium prædicat Metelli.

44 *partim mihi illorum fam.*] v. Clav. in *partim.*

45 *religionem et pudicitiam*] *religionem* Bonæ Deæ, *pudicitiam* uxoris C. Cæsaris.

nii litteras insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, et ordo is, qui est et publici consilii, et meorum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras voluntatesque mutastis: me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis.

Sed quid est, quod in hac causa maxime homines admi- 11
rentur et reprehendant meum consilium, cum ego idem 26
antea multa decrerim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus.
In quo ego, quo consule referente, primum decem dierum 27
supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus sententia primum
duplicata est supplicatio consularis: mihi enim estis assen- b.
si, cum, ejusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem [46] dierum duodecim decrevistis: sum Cn. Pompeii virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, et majorum institutis, et utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, et novitas, et numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi gloriæque concessus est. Rela- 28
tum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus, respondi: scribendo affui. tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniæ, retinere exercitum præda ante parta, et bellum conficere posse: sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est [47] de decem legatis, quos alii om-

46 *dierum duodecim*] *decem* legendum esse defendit post P. Manutium Grævius: quod supra supplicatio dicitur duplicata, cum numerus dierum usitatus supplicationis consularis esset quinque dierum, et ante quoque decem dies commemorantur.

47 *de decem legatis*] Non, quibuscum formula provinciæ conficeretur, sed qui in exercitu ejus essent, quo-

nino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem.

12 At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas
29 omnes res egi silentio, interpellor: cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradan-
p. 75. tur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo,
a. hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis præstabilius? [48] quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus, an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget ejus desiderium? an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. ad gloriam devocant: ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem
30 senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam eximia fortuna, propter utilitatem reipublicæ, frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiamsi ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo,
31 atque etiam ab omni suspicione belli? Jamdiu mare videmus illud immensum, [49] cujus fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam, et viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum et clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras

rum numerus major dignitatem imperatoris augeret.

48 *quid Oceano longius i. p.*] Respondet *propagationi finium imperii*: pertinetque ad subactam victis Galliis omnem oram Oceani a Gallia Narbonensi inde usque ad finem Belgici maris: qui est tractus longissimus. Epitheton etiam *longus* de mari frequens.

49 *cujus fervore*] Poëticum hoc est. poëtæ enim *fervere* dicunt mare, cum est intempestum. intelligendum autem hoc est de periculis navigantium, orarum maritimarum &c. a frequentibus piratarum incursionibus, quibus omnia maria infestabantur: de quibus est in Orat. pro L. Manil.

redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim re-
pressas, ut Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat,
nunc [50] tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de
omni regione, de omni hostium genere dicere. nulla gens b.
est, quæ non aut [51] ita sublata sit, ut vix exstet: aut ita
domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra im-
perioque lætetur. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. 13
Cæsare imperatore, gestum est: antea tantummodo re- 32
pulsum. semper illas nationes nostri imperatores refutandas
potius bello, quam lacessendas putaverunt. Ipse ille C.
Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi
Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Ita-
liam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum
urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, pe-
riculorum, consiliorum socius, C. Pomtinius, fortissimus
vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac scelerata
conjuratione excitatum, prœliis fregit, eosque domuit, qui
lacessierant: et ea victoria contentus, republica metu libe-
rata, quievit. C. Cæsaris longe aliam video fuisse rationem.
non enim sibi solum cum iis, quos jam armatos contra
populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed
totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Ita- 33
que [52] cum acerrimis nationibus et maximis, Germanorum
et Helvetiorum prœliis felicissime decertavit: ceteras con-
trivit, [53] domuit, [compulit,] imperio populi Romani parere
assuefecit, et, quas regiones, quasque gentes nullæ nobis
antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has no-
ster imperator, nosterque exercitus, et populi Romani
arma peragrarunt. [54] Semitam tantum Galliæ tenebamus
antea, patres conscripti: ceteræ partes a gentibus aut ini-
micis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe im-
manibus, et barbaris, et bellicosis tenebantur; quas natio-
nes nemo umquam fuit, qui non frangi domarique cuperet:
nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde a p. 76.
principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam a.

50 *tribus novis provinciis*] Bithynia, Ponto, Syria.

51 *ita subacta sit*] In optimis codd. scr. repertum est *sublata*. nec displicebat Grutero, nec mihi, propter illud scil. *ut vix exstet*. et *subacta* nihilo plus est, quam *domita*. Itaque recepi.

52 *cum ac. nationibus et maximis G. et H. prœliis*] Hoc rectum non est: *cum nationibus et prœliis decertare*, non dicitur. Lego: *cum ac. nationibus et Germ. et Helvetiorum, maximis prœliis decertavit*.

53 *domuit, compulit* &c.] Edd. pr. inverse *compulit, domuit*, sed neutro loco sensum habet *compulit*. Venerat mihi idem in mentem, quod Lambino, *contudit*. Sed id jam est in *contrivit*. Si *assuefecit* abesset, posset conjungi cum his: *compulit imperio pop. Rom. parere*. Videtur esse glossa verbi *assuefecit*, quæ alieno etiam loco in textum venit. Ita plane erunt illa tria, quæ supra c. 12. extr. *subacta, domita, pacata*.

54 *Semitam tantum Galliæ t.*] Quomodo Gallia Narbonensis *semita Galliæ* dicatur, pro exigua parte, non intelligo.

huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum, numquam est antea cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri terrarumque illarum idem esset ex-
14 tremum. Alpibus Italiam munierat ante natura, [55] non sine
34 aliquo divino numine. nam, si ille aditus Gallorum immanitati multitudinique patuisset: numquam hæc urbs summo imperio domicilium ac sedem præbuisset. quæ jam licet considant. nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera æstas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. impolitæ vero res, et acerbæ si erunt relictæ: quamquam sunt accisæ, tamen efferent
35 se aliquando, et ad renovandum bellum revirescent. Quare sit in ejus tutela Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si fortunæ muneribus amplissimis ornatus, [56] sæpius ejus deæ periculum facere nollet: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum satisfecerit, et malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicæ
b. munus: nec imperatorem, incensum ad rempublicam bene gerendam, revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare atque impedire debemus.
15 Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minime pro-
36 bandæ sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem; omnia illa, de quibus disserui paullo ante, perturbat, simul ostendit, [57] eam se sciscere legem, quam esse legem neget: et, quæ

55 *non sine aliquo divino numine*] Edd. W. Junt. *numine divino*. Hoc intelligitur per se in operibus naturæ. Sed dixisse puto Ciceronem, quod sequentibus melius convenit, *non sine aliquo munere divino*. quale id munus divinum sit, sequentia docent.

56 *sæpius ejus deæ periculum facere nollet*] Quid est *periculum deæ facere?* nil stultius dici potest. Persuasum mihi est, Ciceronem scripsisse: *sæpius ejusdem periculum facere nolet*, sc. fortunæ, cujus amplissimis muneribus eum ornatum dicit. Favet ed. W. quæ habet *ejusdem deæ*.

57 *eam se sciscere legem* &c.] Legem Vatiniam, qua Cæsari Gallia citerior cum Illyrico data est. Hanc legem dicit eum *sciscere* (i. e. probare) verbo proprio ferentium suffragia de lege: quod ille citeriorem Galliam Cæsari relinquebat, cum adimeret alteram, quæ a senatu data erat, eum tamen legem illam non valere credat, et

pars provinciæ sit, [58] cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensorem habeat, non tangere: simul et illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre. Alter belli 37
Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. [59] præfinit enim successori diem. [60] qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinaque majorum dissidere, quam ut, qui consul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta? Sortietur, an non? nam et non sortiri absurdum est, et quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. 38
[61] Quæ cum gravia sunt, tum nihil gravius illo. quod multari imperatorem deminutione provinciæ, contumeliosum est, neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

Ego vos intelligo, patres conscripti, multos decrevisse 16
honores eximios C. Cæsari, et prope singulares: [62] si quod ita meritus erat, grati: sin etiam, ut quam conjunctissimus p. 77. a.

alio tempore professus sit, senatusque auctoritatem potius debeat defendere. Totus locus est venustus.

58 *cui non possit intercedi*] Quæ si decernatur ex lege Sempronia, intercessione impediri non possit, de quo supra jam dictum. Mox, *quæ defensorem habeat*, tribunum aliquem plebis, qui Cæsari amicus defendat legis popularis, Vatiniæ, beneficium.

59 *præfinit enim succ. diem*] Quo adeat provinciam. eam fuisse Kal. Martias, e sequentibus intelligitur, cum alias provinciæ adirentur principio anni. Sed an hoc cohæret cum præcedente, de lege Vatinia? nequaquam. nam hic successor habiturus erat provinciam e lege Sempronia. Aut excidit aliquid, aut *enim* hic non habet vim reddendæ rationis, sed tantum transitum facit ad aliam partem sententiæ.

60 *qui mihi* &c.] Mss. et edd. variant inter *quæ* (*que*) et *qui*. Totus locus est difficilis sanatu. dicam tamen, quid mihi in mentem venerit. Locum sic constitui posse putavi: *quæ* (sc. dies præfinita) *mihi nihil videtur minus a dignitate consulis* (nam majorum dignitas hic nulla intelligi potest, at consulis, per sequentia) *disciplinaque majorum dissidere. Quid? ut qui consul—debet habere provinciam, is ut eam* (*ut* non sine vi repetitur) *desponsam, non decretam habere videatur.* In ultimo me non expedivi, quod tamen vitiosum est. nam *desponsa* et *decreta* nil differunt: nam despondetur provincia decreto. Sensus est, ut quod ei jure debetur, id tamen non habeat. Forte *decreta* est glossa verbi *desponsa*.

61 *Quæ cum gravia sunt* &c.] *Quæ* refertur non modo ad proximum de Syria, sed etiam superius. Mox interpunctionem majorem feci post *illo*, sc. præfinitis Kal. Martiis. dein subjicitur ratio.

62 *si quod ita meritus erat, grati*] Sic (grati) edere voluit Gruterus. Sed operæ retinuere *gratis. grati* jam est in ed. W. quod non vidit Grævius, qui eam editionem in manibus habebat. Sed idem addi volebat in principio *si*, idque plane necessarium facit sequens in altero membro *sin vero*. Itaque sic edidi.

huic ordini esset; sapientes, ac divini fuistis. Neminem umquam est hic ordo complexus honoribus et beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines [63] aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. qui si ex illa jactatione [64] cursuque populari, bene gesta republica, referunt adspectum in curiam, atque [65] huic amplissimæ dignitati commendati esse volunt: non
39 modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi. Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam [66] consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam [67] etsi non contemno, patres conscripti, præsertim monitus a sapientissimo consule, et diligentissimo custode pacis et otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. nam ut C. Julius omnibus a senatu [68] eximiis ac novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minime vos velitis: [69] per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem,
b. video. præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse vi-
40 deatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reipublicæ causa.

17 Sed non alienum esse arbitror, quo minus sæpe aut in-

63 *aut propter dignitatem suam diffisi i. s.*] Quomodo propter dignitatem suam sibi quis ipse diffidere potest? An *indignitatem?* sed et hoc paullo durius est.

64 *cursuque pop.*] *Cursu* ad honores per auram popularem: nisi legendum *fluctuque:* nam et ante *fluctus* dicuntur.

65 *huic amplissimæ dignitati commendati e. v.*] sc. ei, quam per senatum consequi possunt, quam ante dixerat esse summam.

66 *consule*] L. Philippo, qui retulerat ad senatum, vel Cn. Cornelio Lentulo. dissentiunt enim viri docti, et conjectura modo hic locum habet.

67 *etsi non contemno*] Opponitur verbo *pertimescere,* estque, levem puto et non timendam. v. Clav.

68 *eximiis ac novis rebus*] Restitui *ac* ex edd. pr. Gruterus male e Mss. duobus *aut* edidit: nam non diversum quid est in novis, sed quod auget id, quod est in *eximiis.* Mox *per manus* mihi suspectum est. nam *per manus* tradi non dicitur, quod ab uno venit, sed quod a pluribus deinceps venit, non interrupta serie: quod ab h. l. est alienum. Si est a Cicerone, intelligendum est *de manu in manum,* ut video accipi.

69 *per quem ord.*] Addendum videtur *et.*

terpeller a nonnullis aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio, et causa cum Cæsare. Ac primum illud tempus familiaritatis et consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrûm adolescentia fuit, prætermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut, in disjunctione sententiæ,
conjuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas 41
res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi judicium gratum esse debebat. me ille, ut [70] quinqueviratum acciperem, rogavit: me [71] in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. quæ ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiæ repudiavi. quam sapienter, non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem et fortiter certe: qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, et populares impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque injuriam malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, et convenire iis rebus, quas gesseram,
non putabam. Illum quidem amico animo me habere eo- p. 78.
dem loco, quo [72] principem civem, suum generum, senti- a.
ebam. Traduxit ad plebem inimicum meum: sive iratus 42
mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi: sive exoratus. [73] Ne hæc quidem fuit injuria. [74] nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicæ sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.
Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in 18
illius liberalitate, quam ne illius injuria in nostra amicitia

70 *quinqueviratum acciperem*] Tergiversantur viri docti in h. l. Cum sciant, Cæsarem XX. viros Campano agro dividendo creasse, quærunt, an ex istis *quinqueviri* fuerint lecti ad agendum aliquid in isto negotio præcipui: sed clare sibi Cicero ipse, et alii vigintiviratum Ciceroni oblatum, non acceptum tradunt, nil aliud. ergo sic corrigendum.

71 *in tribus sibi conjunctissimis consularibus*] Ut cum Pisone socero et Pompeio genero ipse tertius esset.

72 *principem civem*] Mss. quidam et edd. R. W. 1480. Med. Ald. &c. habent *civium*. *Civem* primus dedit Junta, post P. Victorius, P. Manutius &c. quod et melius est. Grævius tamen *civium* prætulit.

73 *Ne hæc q. fuit injuria*] Sic Ms. Erf. ed. W. male aliæ *hoc*: quod etiam sine libris corrigi debebat.

74 *nam postea me*, &c.] *me* non convenit proximo *suasit*: sed referri debet ad *rogavit*: nisi esset structura illa plane Ciceroniana, inter pronomen et verbum interponere aliquid, delendum putarem.

43 reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, et sub-
ita atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina at-
que incendium civitatis, terror injectus Cæsari de ejus actis,
metus cædis bonis omnibus, consulum scelus, cupiditas, ege-
stas, audacia. Si non sum adjutus: [75] non debuit. si deser-
tus: sibi fortasse providit. si etiam oppugnatus, ut qui-
dam aut putant, aut volunt: violata amicitia est, accepi
injuriam, inimicus esse debui, non nego: sed, si idem ille
tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum
filium, desiderabatis; et si vos iidem pertinere ad causam
illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris a salute mea non ab-
horrere; et, si illius voluntatis generum ejus habeo testem,
qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in con-
cione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam
salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis
de voluntate Cæsaris, et sponsor est illi de mea: nonne vo-
bis videor et ultimi temporis recordatione, et proximi me-
moria, medium illud tristissimum tempus debere, [76] si ex re-
rum natura non possum evellere, ex animo quidem certe ex-
44 cidere? Ego vero, si mihi non licet [77] per aliquos ita glori-
ari, me dolorem, atque inimicitias meas reipublicæ conces-
sisse, quod magni cujusdam hominis, et persapientis vide-
b. tur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam,
quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse
gratum, et non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri
19 hominum benivolentia commoveri. A viris fortissimis, et
de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meo-
rum laborum et incommodorum participes esse nolui, ne illi
me suarum inimicitiarum socium velint esse, præsertim cum
mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ
neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure [78] pos-
45 sim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego con-
silio rempublicam conservavi, et quorum auctoritate illam
conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, et ceteras, illo
consule, rogatas, [79] jure latas negabant: iidem illam pro-

75 *non debuit*] Recte Grævius revocavit hoc, pro Gruteriano *debui*: nam similitudinem membrorum facit: post est *providit*: quam Cicero valde curat.

76 *si—non possem evellere*] Ergo poterat, si vellet? quam stulte! quis non videat, *possum* esse corrigendum? ut vidi, cum puer legerem. Et Grævius non videbat, *possum* esse in illa sua prima, i. e. Waldarf. Est etiam in ed. 1480. In ceteris est vitium operarum, aut ab eo ortum.

77 *per aliquos*] Qui huic gloriæ invident.

78 *possim defendere*] Accuratius foret *possem*, post *concesserint*. Sed hic per sententiam potest defendi, quæ rem adhuc durantem et continuam indicat. Vestigium tamen lectionis *possem* est in ed. W. quæ habet *possum*.

79 *jure latas negant*] Sic omnes libri edd. nec quisquam hic hæsit. at *iidem*, de quibus hoc dicitur, *proscriptionem—salvis auspiciis rogatam esse dicebant*. Cum primum hoc legi, correxi *negabant*. nec nunc dubitavi sic edere. Et est sermo non de eo, quod jam dicebant, sed quod tum dixerant.

scriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis, rogatam esse dicebant: Itaque [80] vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, funus esse reipublicæ, sed funus justum et indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: sed mihi [81] ad id, quod sentio, assumo. nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cœlo servarat: oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de cœlo esse servatum? qui si plebeius omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? [82] et, cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse: [83] ejus non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservata, jure latæ videbuntur? Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam ma- 46
nere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere: cum lex feratur, de cœlo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium judicium ac notionem, et illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: [84] si patricius, tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas: si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, [85] in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: [86] in Clodio auspi-

80 *vir summa auctoritate*] Quærunt, qui sit; nec consentiunt. male autem quærunt in senatu, qui tum erat, et tempore eo, quo oratio hæc dicta est. Ad tempus præteritum pertinet, nempe id, quo illa proscriptio lege Clodia facta est. Neque in causa præsenti de ea re dictum est, aut tale quid dicendi occasio fuisse videtur: et dixisset: *casum illum—funus reip. fuisse*, non *esse*. Similiter tempora in sequentibus alia esse deberent.

81 *ad id, q. s. assumo*] Adhibeo reliqua illa, quæ dicta sunt ab eo, contra quem dico, ad firmandam sententiam meam de re præsenti. Id erat autem illud, a quo digressus erat, sententia ea, contra quam dicit, legem scisci, quam legem ille non putet. c. 15.

82 *et cujus trib. si ratus est*] *Cujus* est alienum a structura præsente: scr. *et ejus t. s. r. e.*

83 *ejus non solum tribunatus, sed etiam p. res*] *Tribunatus* verbum non habet attributum suum. nam alterum illud *jure latæ* ei non potest esse commune. Excidit manifeste *ratus*, quod hic repetendum erat, propter clausulam verbi similem.

84 *si patricius—fuerit*] int. Clodius. refertur ad id, quod supra dixerat: *ille, qui id egerat.*

85 *aut in rebus bonis* &c.] Primum *aut* recte judicavit P. Manutius delendum esse, quod natum est ex eo, quod primum *aut*, ad quod hæc referuntur, paullo remotius est: *aut vobis statuendum est*, et ei opponi hoc *aut mihi* &c. Non dubitavi delere, cum res evidens sit. Similiter infra *aut* temere in nonnullis libris additum est ante *in Clodio* &c. *In rebus bonis* pertinet ad Cæsaris acta; *in perditis* ad leges Clodii.

86 *in Clodio*] In ed. Aldi jun. 1582. est *aut in Clodio*, nescio unde: et P. Manutius id putat opponi illis *aut mihi concedant*. male. opponitur illis: *in bonis rebus* &c.

ciorum ratio sit eadem, leges omnes [87] sint eversæ ac perditæ civitatis.

20 Extremum illud est. ego, si essent inimicitiæ mihi cum
47 C. Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ causa deponere: sed, cum inimicitiæ fuerint numquam; opinio injuriæ beneficio sit exstincta: sententia mea, patres conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam: si honos quidam, senatus concordiæ consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: si aliquod meum privatum officium, me [88] non ingratum esse præstabo. Atque hoc [89] velim probare omnibus, patres conscripti: sed levissime feram, si forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt, aut iis, [90] si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi, et cum meo, et cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

87 *sint eversæ ac p. c.*] Habeantur pro legibus comparatis ad evertendam civitatem. Si tale quid de iis legibus dicere voluisset tum, cum illæ leges ferebantur, dixisset, *sint evertendæ et perdendæ civitatis:* nunc, re præterita, dixit *eversæ ac perditæ c.*

88 *non ingratum esse præstabo*] *Esse* hic quoque delendum puto. nisi *præstabo* est cavebo, quod ab h. l. alienum est: sensus est, demonstrabo re, me esse gratum.

89 *velim probare omnibus*] Legendum videtur *probari.* nam si voluisset dicere, se velle hoc factis demonstrare, dixisset *volo.* Ed. W. habet *vellem.*

90 *si qui*] Grævius delevit *si* e Ms. Erf. Sed *si qui* etiam alibi sic reperitur, additurque emolliendi causa, per aliquam speciem dubitationis.

---

p. 55. a.

M. TULLII CICERONIS

PRO

L. CORNELIO BALBO

ORATIO, SEXTA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

L. Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præstitam Romanis, a Pompeio donatus est civitate Romana ex lege Gellia Cornelia, *qua Pompeio potestas permissa erat, singillatim homines de consilii sententia civitate donandi, quos vellet. Eo præmio cum esset aliquandiu usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus, primo, quod*

populus Gaditanus non esset fundus factus legis *Gelliæ Corneliæ, h. e. eam non adscivisset et approbasset: secundo, quod fœdus esset cum populo Gaditano sacrosanctum; quod autem sacrosanctum esset, ejus nulla pars violari aut auferri posset, neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus Crassum, Pompeium ipsum, et Ciceronem, a quo causa est perorata. Oratio ejus in his duobus argumentis dissolvendis inprimis versatur. Nam primo ostendit, fundum fieri posse populum fœderatum aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias, pertineant, qualis Gellia Cornelia sit. Deinde non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet, sed etiam fœdus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obtestatione legis aut consecratione capitis sacratum. Itaque et summos imperatores hominibus e fœderatis populis civitatem impertiisse, eamque rem sæpe senatus auctoritate ac judicum sententiis, populi denique suffragiis esse comprobatum. Exordium magnificas Pompeii laudes continet, et conclusio invidiam familiaritatis deprecatur, quæ Balbo cum Cæsare intercedebat.*

[1] SI auctoritates patronorum in judiciis valent, ab amplissi- 1
mis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, a peritissi- 1
mis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, et cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. [2] Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minime voluntati paris. nam ceteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, [3] quantum
ei debeam, alio loco. [4] Principio orationis hoc oppono, me 2
omnibus, qui amici fuerint saluti et dignitati meæ, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at prædicanda et habenda certe satis esse facturum. Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed

1 *Si—valerent*] Cur autem tam dubitanter, ac veluti nec valerent, nec valere deberent? Immo *valent* scripsit Cicero; quod et res docet, et ipse mox et alibi dixit. sic est et scriptum in libro Guelf. sed punctis superpositis, quæ compendii signa sunt.

2 *Quæ sunt* &c.] Hic lacuna esse videtur. Nam dixisse et dicere debuisse videtur, nihil jam esse reliquum, quod agendum videatur. Hotomannus etiam Obs. II, 20. lacunam esse putabat post verba *voluntati paris:* quod mihi non videtur. *nam ceteris* &c. referuntur ad *minime voluntati paris:* quæ voluntatis magnitudo pendebat e magnitudine officii erga Balbum.

3 *quantum ei debeam, alio loco*] Intelligendum *dicam*. Sed ed. W. 1480. Junt. addunt *ostendam*. inde Ald. et aliæ ad Gruterum usque, qui ejecit non repertum in aliquot Mss. nec est in edd. Rom. Br. Videatur esse a glossa. Sed vulgatum tamen non explet aures numero Ciceroniano.

4 *P. o. hoc oppono*] Hoc non intelligo. Ant. Augustinus corr. *pono.* Ms. Guelf. habet *orationis hujus propono.* Placet *hujus*, ut respondeat τῷ *alio loco*, et *propono* idem est quod *pono*. Dicit, se nihil hic, quam promisso usurum.

perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim um-
quam audivi, quod mihi de jure subtilius dici videretur,
[5] nihil de more majorum, de exemplis acutius, nihil peri-
tius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil
de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa
3 et crimine ornatius: ut mihi jam verum videatur illud esse,
quod nonnulli, [6] litteris ac studiis doctrinæ dediti, quasi
quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes
animo virtutes penitus comprehendisset, [7] omnia quam fa-
cillime tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine
nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc
b. causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quam
fuit in eo, [8] qui tantum potuit impertire huic studio tempo-
ris, quantum ipse, a pueritia usque ad hanc ætatem a con-
4 tinuis bellis et victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est
hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi,
quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis om-
nium penitus insederit: ut plus voluptatis ex recordatione
illius orationis, quam non modo ex mea, [9] sed cujusquam
2 oratione capere possitis. Sed mos est gerendus non modo
Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo
deesse possum, sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui
judicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos,
judices, nuper in alia causa fuerim, [10] et prædicatorem, et
auctorem.

5 Ac mihi quidem [11] hoc dignum rei videtur, hoc deberi
hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium

5 *nihil de more majorum*] Sic reposui cum Lambino, qui hunc lectionem fecit e Ms. qui habebat, *nihil de memoria, nihil de majore*, quod et in aliis repertum est. Ms. Gu. habet, *nihil de memoria majore:* quod etiam propius accedit. Vulgo: *n. de memoria, de more.*

6 *literis ac studiis doctrinæ*] Sic edidit Gruterus e Mss. tribus: sic et Guelf. Olim erat: *literati ac studiis doctrinisque dediti.*

7 *o. quæ facere vellet, facillime tractare*] Grævius e Ms. Erf. *quæ faceret, f. tr.* servato *facillime*, quod nec ipsum in eo libro erat. Alii putarunt *facere* esse delendum. Ego dedi, quod in Ms. Guelf. est, *omnia quam facillime tractare.* nam sic lego *q. faci:* quanquam scio, *faci* etiam scribi pro *facere.*

8 *qui tantum potuit*] *Tantum — quantum* h. l. dicitur in partem diminuendi: pro, *non plus—quam,— modo tantum.*

9 *sed cujusquam oratione*] *Oratione* me sæpe offendit, elegantiusque abesset, quà latinitatem quidem: sed videtur, numeri melius explendi caussa additum esse.

10 *et præd. et auctorem*] Restitui cum Grævio lectionem edd. veterum omnium, pro *actorem*, quod dedit Lamb. Gruterus e Mss. estque et in Guelf. alibi etiam notavimus *actorem* interdum esse scriptum pro *auctorem.* Et *actor* quo sensu hic dicatur, apto ad *factum, beneficium* &c. neuter dixit, nec quisquam dixerit: at *auctor* i. e. approbator, aptum est.

11 *hoc dignum reo vid.*] Ms. Erf. *rei*, quod non de nihilo videbatur Grævio, cum et alibi hæc forma reperiatur ap. Ciceronem. v. Clav. Consentit Ms. Guelf. item edd. R. W. Br. &c. quod mirum est non vidisse Grævium. Junta et Aldus dedere *reo*, P. Manutius primus *reo*, unde vulgata facta est. Itaque *rei* restitui.

esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn.
Pompeium constet, id omnes et licuisse concedant. Nam
verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L.
Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius [12] in
delicti crimen vocaretur. Non enim [13] furatus esse civita-
tem, non genus [suum] ementitus, non in aliquo impudenti
mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum
objicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. Cete-
rum accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello,
cum Q. Metello, cum C. Memmio, et in classe, et in exer-
citu fuisse, et, ut Pompeius in Hispaniam venerit, Mem-
miumque habere quæstorem cœperit, numquam a Memmio
discessisse; [14] Karthaginem possessum isse: acerrimis illis
prœliis et maximis, Sucronensi et [15] Turiensi interfuisse:
cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt 6
prœlia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assi-
duitas, dimicatio, virtus [16] digna summo imperatore, spes
pro periculis præmiorum. præmia quidem ipsa non sunt in
ejus facto, qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit. Donatus 3
igitur est ob eas causas a Cn. Pompeio civitate. Id accu- p. 56.
sator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio [17] causa a.
ipsius probetur, pœna quæratur: in Pompeio causa læda-
tur, pœna sit nulla. Sic famam, sic [18] innocentissimi ho-
minis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condem-
nari volunt. Ergo in judicium, caput Cornelii; factum
Pompeii vocatur. hunc enim in ea civitate, in qua sit na-
tus, honestissimo loco natum esse concedis, et ab ineunte

12 *in delicti crimen vocaretur*] Pendet a *dimicare*. Itaque esse debet *vocetur*: nisi ad *dixit* velis referri.

13 *furatus esse civitatem*] In hoc genus fraudis universum exprimitur: sequuntur deinde variæ fraudis formæ. In quibus primam, *genus suum ement.* vitiosam puto, delendumque *suum*: nam alienum, non suum genus ementiuntur homines. Sic ille *insitivus Gracchus*, non suum, sed Gracchorum genus ementiebatur.

14 *Karthaginem possessum isse*] Sic non dubitavi edere ex uno Ms. Guelf. nam hæc lectio nullo modo a librariis aut correctoribus nata est et substituta vulgatæ *esse profectum*, estque hac longe melior et exquisitior. P. Manutius vulgatæ explicandæ addit, *ut eam occuparet*. hoc exquisite est *possessum isse*. Non assecuti sunt librarii vim ejus, (interdum nec docti viri,) ex eaque vulgatam fecere. Exempla alia hujus usus v. in Clav. in *possidere*.

15 *Turiensi*] Sic scripsi cum Grævio, qui admonitu Voss. ad Melam II, 6. sic edidit. Res certa est. non est sermo de Durio, Lusitaniæ flumine, sed de Turio, s. Turia flumine, qui in Sucronem incidit, in regione Valentiæ. Sic scribitur in fragmento Sallustianæ historiæ L. II. et sic habet (Turius) Plin. H. N. III, 2. pr. consentientibus libris. Librarii etiam ap. Melam scripsere *Dur.* quia notior iis fluvius *Durius*. De prælio utroque adeundi, qui de bello Sertoriano tradidere.

16 *digna summo imperatore*] int. Pompeio: in cujus exercitu erat.

17 *causa ipsius—nulla*] *Causa Cornelii* est in factis ejus, ante commemoratis: *Pompeii*, in facto, quo Cornelium civem fecit præmii causa. *Pœna* in illo est in adimenda civitate, in hoc in contumelia, qua nulla dicit factum Pompeii notari.

18 *i. hominis fortunas*] Videtur legendum *fortunam*: est enim sermo tantum de illo præmio.

ætate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris
cum imperatoribus esse versatum: nullius laboris, [19] nullius
obsessionis, nullius prœlii expertem fuisse. hæc sunt omnia
cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus
7 crimen est ullum. Ubi igitur est crimen? Quod eum Pom-
peius [20] civitate donavit. [21] Hujuscemodi crimen? minime:
nisi honos, ignominia putanda est. Cujus igitur? re vera
nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. qui si
adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affecis-
set; [22] qui etiamsi virum bonum, sed non ita meritum; si
denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum dicere-
tur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis ejus-
8 modi reprehensio a vobis, judices, repudianda. Nunc vero
quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium quod
ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum
ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid,
b. quod non oporteat, etiamsi licet. quidquid vero non licet,
certe non oportet.

4 Hic ego nunc cuncter sic agere, judices, [23] non esse fas
9 dubitare, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non
solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? [24] Quid enim
abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui et con-
cedi putaremus? ususne rerum? qui pueritiæ tempus ex-
tremum, principium habuit bellorum atque imperiorum
maximorum? cujus plerique æquales minus sæpe castra
viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos,
quot oræ sunt partesque terrarum? tot victorias bellicas,
quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium?
cum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed co-
mites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa for-
tuna cum summa virtute certavit, ut omnium judicio,
[25] plus homini, quam deæ, tribueretur? an pudor, an inte-

19 *nullius obsessionis*] Sic scr. et edd. vett. In ed. Gronoviana, Gruterianam repetente, irrepsit vitio operarum *obsidionis*.

20 *civitate donavit*] In Ms. Guelf. exciderunt, quæ sunt post hoc *donavit*, usque ad alterum, *qui donavit*. causa est in promtu.

21 *Hujuscemodi crimen*] Sic in edd. priscis esse ait Gruterus. Falso. Nam ed. R. habet: *hujuscemodi tamen?* ed. W. *hujusce crimen*. Victor. *hujusцene cr*. quamque proximæ sunt secutæ. Gruteriana lectio optima. requiritur genitivus rei, non personæ; ut sequentia docent.

22 *qui etiamsi*] Arbitror *qui* delendum, temere e priori membro repetitum.

23 *n. esse fas dubitari*] Putavi legendum esse *dubitare*, quia sequitur *fateamur*. Quia sic reperi in Ms. Guelf. recepi. Eo refertur in sequentibus *jure hoc tribui*, sc. ut non dubitemus &c.

24 *Quid abest huic homini*] Hic locus de laude Pompeii simillimus est ei, qui est in Or. pro Leg. Manil. quocum comparandus est a studiosis eloquentiæ, ut intelligant, eadem quomodo variari possint.

25 *plus homini, quam deæ*] Sic eleganter e Mss. edidit Gruterus. Firmat Ms. Gu. qui habet *plus h. quam deo*. Edd. vett. *quam decet*.

gritas, an religio in eo, an diligentia umquam requisita est? quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, [26]quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando umquam, aut optando cogitaverunt? Quid dicam de auctoritate? quæ 10
tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. cui senatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti: hujus de facto, judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem et fidem fecisse dicitur,) non turpe populo Romano? nonne vobis? Audivi hoc de pa- 5
rente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de 11
pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus, fuit: qui de civitate decedere, quam de sententia maluit: [27]hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis p. 57.
causa, fuisse judicem [28]ex illis equitibus Romanis, gravis- a.
simis viris, neminem, quin removeret oculos, et se totum averteret, ne forte, [29]quod ille in tabulas retulisset, dubitasse quisquam, verumne, an falsum esset, videretur: nos Cn. Pompeii [30]decretum, de consilii sententia pronuntiatum, recognoscemus? cum legibus conferemus? [31]cum fœderibus? omnia acerbissima diligentia perpendemus? Athe- 12
nis aiunt, cum quidam [32]apud eos, qui sancte graviterque

26 *quem exteræ gentes*] Ms. Erf. Pal. Guelf. *q. ultra regentes*, unde Grævius eleganter *ultimæ gentes*. Edd. pr. *alteræ gentes*. *Exteræ* primus dedit Junta e c. 6. ubi pariter junguntur *populi reges, exteræ gentes*.

27 *hoc i. c. dicente*] Notetur a studiosis variatio formæ dicendi post parenthesin. ante erat, *cum causam diceret*, post parenthesin, *hoc causam dicente*. Mox *inspiciendi nominis caussa*, intellige de capite pecuniæ in rationibus.

28 *ex illis equit. R.*] Nempe qui tum judicabant, quales tum erant, qui judicia exercebant, gravissimi viri.

29 *quod ille in tabulas publicas ret.*] Ms. Erf. recte omittit *publicas*. sermo enim de tabulis privatis. ante est: *cum ipsius tabb. circumferrentur*. Et hæ in causa de repetundis inspiciebantur proprie. Non dubitavi ergo delere.

30 *decretum, judicium*] *Judicium* non reperit Gruterus in Pal. nono, Codice optimo, eique et Grævio placebat deleri. quod et mihi videtur. In Verr. II, 23. etiam junguntur *decretum* et *judicium; ob tuum decretum, ob tuum judicium*: sed ibi de judicio, proprie quod dicitur, sermo est, et repetitio *ob tuum* copulæ vim habet.

31 *cum fœderibus omnia &c.*] Interpunxi post *cum fœderibus*: nec enim ad *perpendemus* refertur, sed ad *conferemus*. *Omnia*, quod e Mss. antiquis tribus dedit Gruterus, pro *quorum ac. dil. est*, est etiam in Guelf. *Cum quidam*, intelligendus Xenocrates philosophus Academicus. v. ad Att. I, 16. idemque Laertius et alii narrant.

32 *apud eos*] Ex *Athenis* int. Athenienses, figura non ignota, a Ms. Guelf. abest *apud eos*. quod non displicet. nam certe *apud judices* proprie dici debebat. Sed tamen et illud rectum est, et orationem facit suaviorem. Hæsi et in *publice*. nam quid est *publice test. dicere?* in judicio quidem nemo publice testimonium dicit: nam id est, civitatis nomine et causa, quod est alienum. nam quod Valerius dicit *coactum dixisse testimonium*, id tamen non est *publice dixisse*.

vixisset, testimonium publice dixisset, et (ut mos Græco-
rum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes
judices, ne is juraret, reclamasse. Cum Græci homines,
spectati viri noluerint religione videri potius, quam veri-
tate, fidem esse constrictam: nos etiam, in ipsa religione et
legum et fœderum conservanda, qualis fuerit Cn. Pom-
13 peius, dubitabimus? Utrum enim inscientem vultis contra
fœdera fecisse, an scientem? si scientem? o nomen nostri
imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pom-
peii sic late longeque diffusa laus, ut ejus gloriæ domici-
lium communis imperii finibus terminetur! o nationes, ur-
bes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeii
non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace!
[33] vos denique mutæ regiones imploro, et sola terrarum ul-
timarum: vos maria, portus, insulæ, litoraque. Quæ est
enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non exstent hujus
cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum
consilii impressa vestigia? Hunc quisquam, incredibili qua-
dam atque inaudita gravitate, virtute, constantia præditum,
fœdera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere aude-
6 bit? Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn.
14 Pompeium fecisse significat. quasi vero levius sit, cum in
b. tanta republica versere, et maximis negotiis præsis, facere
aliquid, quod scias non licere, an omnino nescire, quid li-
ceat. Etenim cum in Hispania bellum acerrimum et maxi-
mum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat?
an, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœ-
deris non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompeium
ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod
nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli de-
15 nique scire profiteantur? Equidem contra existimo, judi-
ces, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum,
quæ sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius
excellat, singularem quandam laudem ejus, et præstabilem
esse scientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus,

Omnino vero in ipsa narratione: Valerius [illegible] ita narrat, ut ante, quam jurare ad aram accedere debuerit, nec id exactum sit: hic autem jurare debuisse testem dicit post dictum testimonium. Ceterum delevi *et* ante *testimonium p. d.* nam hoc refertur ad superius, *cum q. apud eos.* nec est in Ms. Gu. quamquam is ibi vitiosus. Ortum est e finali verbi *vixisset*.

33 *vos mutæ regiones imploro et sola terr.*] Edd. pr. habent *religiones*. Vulgatum primus dedit Junta. Sed hic locus mihi nunquam placuit, vel ob *sola terr. ult.* nam *sola* in plurali poëticum est. Corrigendum puto *solæ*. Sæpe reperi *terræ et oræ solæ*, et similia: et propter solitudinem *mutæ regiones* dicuntur. nisi quis malit *et sola* prorsus omittere. Ms. Erf. habet *vos mutas nationes i.* quod placet Grævio: sed accusativus vitiosus est inter medios vocativos. In Ms. Guelf. est *vos d. muta imploro et terrarum ultimarum:* unde possis facere *muta et sola t. u.* Patet, in hoc loco nil satis certi esse.

populorum, regum, exterarum nationum, in universo denique belli jure ac pacis. nisi forte, quæ nos libri docent in umbra et otio, ea Cn. Pompeium, neque cum requiesceret, litteræ, neque, cum rem gereret, res ipsæ docere potuerunt. [34] Atque, ut ego sentio, judices, causa dicta est temporis magis. ego non hujus, inquam, genere judicii plura dicam. [35] Est enim hæc seculi labes quædam et macula, virtuti invidere, velle ipsum [36] florem dignitatis infringere. Etenim, 16
si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo [37] atque equite [Romano] sæpe communis salutis auxilium expetisset: cujus res gestæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terra marique peragrassent: cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profecto. mors enim cum exstinxisset invidiam, res ejus gestæ [38] sempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur p. 58.
audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præsens, a.
experta atque perspecta, obtrectatorum voce lædetur?

Omittam igitur Pompeium jam oratione mea reliqua: 7
sed vos, judices, animis ac memoria tenetote. De lege, de 17
fœdere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostræ, renovabo ea, quæ dicta sunt. [39] nihil enim mihi novi,

34 *Atque ut ego &c.—dicam*] Hic locus sine dubio vitiosus est et lacunosus, in quo et libri valde variant. Ms. Gu. omnino non habet. Atque etiam in aliis magna est inconstantia et varietas; ut Gruterum piguerit, varietatem commemorare. Certe et in vulgata multum excidit. Quid Cicero dixerit, satis intelligitur: causam hanc et actionem comparatam esse temporis magis, quam hominis, Cornelii, caussa, nempe ad Pompeii gloriam minuendam: itaque se non multa contra esse dicturum. deinde, rationibus aliis commemoratis: ego, inquam, de genere judicii plura non dicam, transit deinde ad locum de invidia temporis. Itaque hic locus sine libris melioribus corrigi non potest.

35 *Est enim hæc seculi*] Pro *hujus* dedi cum Grævio *hæc*, quod erat in Mss. Pal. nono et Erf. Sic et Guelf. Alii *hæc hujus*. nec hoc male. Ceterum alii sic: *quædam macula et labes*. ille ordo venustior et magis Ciceronianus.

36 *florem—infringere*] Sic edd. pr. sic Grut. Grævius tacite edidit *refringere*, quod verbo *florem* aptius videtur: infra est *gloriam infringere*. *Ipse flos dignitatis* est summa dignitas.

37 *atque equite Rom.*] Puto *Romano* esse delendum. Nam Cicero vult dicere, id factum, cum adhuc adolescens et tantum eques, nondum magistratus esset. in quo *Romanus* non solet addi. Atque eo tempore, cum quidam censuissent, Pompeium in Hispaniam mittendum, dixit quidam, *equitem* ad id bellum mitti non debere. Quamquam et Manil. 21. est hac in re: *cum duo Consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum—pro consule mitteretur*: nisi et ibi *Romanus* delendum. nam et alibi, sicut *populo*, sic *equiti* hoc a librariis additum. Sed hic quoque durius est, quam ibi.

38 *sempit. n. gloria niterentur*] Non res gestæ nituntur gloria, sed gloria rebus gestis. Itaque mihi sæpe visum est legendum *uterentur*. Et alibi hæc verba confusa sunt etiam apud Ciceronem.

39 *nihil mihi novi, nihil integri—reliquit*] Non credo rectum esse *nihil integri*. Latinitas postulat *integrum*. nihil alicui integrum relinquere, dicitur, non, nihil integri relinquere. Puto aliquid excidisse post alterum *nihil*.

nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam et pro
facultate, et pro fide sua diligentissime vobis explicavit, ne-
que Cn. Pompeius, cujus oratio omnibus ornamentis abun-
davit, ad dicendum reliquit. [40] Sed, quoniam, me recusan-
te, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi
quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me
officii potius, quam dicendi studio hanc suscepisse operam
18 ac munus putetis. Ac prius, quam aggrediar ad jus cau-
samque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium
nostrúm, deprecandæ malivolentiæ causa, breviter comme-
morandum videtur. Si, quo quisque loco nostrúm est, ju-
dices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio con-
stitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere
debet, et, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum
illustravit labor et industria, pœna sunt afficiendi: non gra-
vior L. Cornelio, quam multis viris bonis atque fortibus,
constitui lex vitæ et conditio videtur. Sin autem multorum
virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere et fortunæ
gradu non modo amicitias, et rei familiaris copias consecuta
est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem:
non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cor-
nelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur.
19 Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non
peto, judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra huma-
nitate dubitare videar. est autem petendum, ne oderitis in-
genium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem oppri-
mendam, ne virtutem [41] puniendam putetis. illud peto, ut,
si causam ipsam per se firmam esse et stabilem videritis,
hominis ipsius ornamenta adjumento causæ [42] potius, quam
impedimento esse malitis.

8 Nascitur, judices, causa Cornelii [43] ex ea lege, quam
L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua

cujus rei vestigium est forte in Ms. Guelf. in quo alterum *nihil* abest. *Nihil* fecit, ut *integri* scriberetur: sicut c. 8. ubi *satis sanctum* est, librarii fecere *sancti*, quod et in edd. pr. reperitur.

40 *Sed, quoniam, me recusante, placuit*] Quid recusavit Cicero? nihil tale præcessit, quod recusasse intelligatur. refertur recusare ad id, quod sequitur: perorationis partes post hos viros recusavit. Ergo videtur dicere debuisse, *quamquam me recusante*, aut post *a me, quamquam recusante. quamquam* per compendium scriptum excidere potuit post *q̃m*, ut scribitur *quoniam* in Guelf. forte et aliis. Sic post *itaque* et *atque* excidit subinde *quod, qui* &c.

41 *puniendam*] Mss. Erf. S. Vict. Pal. nonus *pœnitendam*. Sic et Guelf. Bene Gruterus vidit, dare debuisse *pœniendam*, quæ forma et alibi in libris reperitur. v. Clav. in *pœnire*. Sed edenda hæc forma hodie non est.

42 *potius, quam imp. e. malitis*] *Potius* cum *malitis* redundat. sunt et alia exempla. ut ad Att. XIII, 22. *malle senectutem potius agere, quam*. Ms. Guelf. habet *totius*: sed et locus hic totus ibi vitiosus est, et *totius* non aptum est sententiæ. Ceterum et Ms. Erf. sic habet. Si quis pro *malitis* malit *velitis*: erret. esset enim clausula hexametri, quæ foret vitiosa.

43 *ex ea lege* &c.] v. Ind. Legg. cf. et inf. c. 18.

lege, videmus, [44] satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia sigillatim [45] civitate donarit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompeius dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur. sed negat, ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus [46] fundus factus esset, in hanc civitatem venire. O 20
præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adscribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, judices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum jussisset populus Romanus aliquid; si id adscivissent socii populi ac Latini, et, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, resedisset; ut tum lege eadem is populus teneretur: non, ut de nostro jure [47] aliquid diminueretur, sed ut illi populi, aut jure eo, quod p. 59 a.
a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. [48] Tulit apud majores nostros legem C. 21
Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ: ([49] quas Latini voluerunt, adsciverunt:) [50] ipsa denique Julia, qua lege civitas est sociis et Latinis data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus [51] fœderis sui liber-

44 *satis esse sanctum*] Cur *satis?* est sine dubio vitiosum. Sed hæc verba in Mss. varie vitioseque scribuntur.

45 *civitate donarit*] Sic e Ms. Guelf. edidi pro *donaverit:* illud est numerosius, et e consuetudine Ciceronis.

46 *fundus factus esset*] De hac re, super qua multum disputatum est, vide Clavem in Ind. LL. in *Lex Julia L. Cæsaris.*

47 *aliquid diminueretur*] Sic Mss. meliores, etiam Guelf. et edd. pr. idque usitatius Ciceroni in tali sententia, quam vulgatum *minueretur.*

48 *Tulit apud majores—anteferret*] Totum hoc abest ab ed. Waldarf. nec erat in Francii primo Codice.

49 *quas Lat. v. a.*] Hoc in parenthesi dicitur. nam hæc cohærent: *i. aliæ leges—ipsa denique Julia* sc. lex. Ei rei interpunctionem accommodavi.

50 *ipsa denique Julia* &c.] Hic locus, meo quidem judicio, vitiosus est: quod et alii viderunt, etsi in medela facienda dissensere. Mihi venit idem olim in mentem, quod deinde vidi Valesio placuisse: *ipsa d. J. qua lege ita civitas e. s. et L. data, ut* &c. nam ita Cicero solet in tali genere uti. Quod Grævius putat, eam correctionem propterea locum non habere, quia illa ultima non sint legis, sed Ciceronis verba: ea ratio inanis est: sunt sane Ciceronis verba, sed quæ vim legis exprimunt, in qua populis iis civitas datur, qui fundi facti essent: quod illis verbis, *ita data est, ut—non haberent,* alio modo, apto scil. ad præsentem disputationem, exprimitur. — Hotomannus autem Obs. II, 20. putat, post verbum *data* excidisse plura. si hic lacuna est, his paucis verbis expleri potest: *ita lata*, vel *scripta est, ut qui* &c. sane nihil interest, utrum sequare.

51 *fœderis sui libertatem civitati*

tatem civitati anteferret. Postremo hæc vis est istius et
juris, et verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo
22 jure fiant. Cum aliquid populus Romanus jussit, id si est
ejusmodi, ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis,
permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris,
sed de suis rebus, quo jure uti velint: tum, utrum fundi
facti sint, an non, quærendum esse videatur: de nostra vero
republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria,
9 de salute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui, si impe-
ratoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit,
propositis præmiis elicere ex civitatibus sociorum atque
amicorum fortissimum atque optimum quemque ad subeun-
da pro salute nostra pericula: summa utilitate ac maximo
sæpe præsidio in periculis atque asperis temporibus caren-
23 dum erit. Sed, per deos immortales! quæ est ista socie-
tas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut nostra civitas careat
in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano,
careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus,
qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo
juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugna-
rit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui
morti objecerit: nulla conditione, hujus civitatis præmiis
24 affici possit? Etenim in populum Romanum grave est, non
b. posse uti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum
periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, et
in eos, de quibus agimus, fœderatos, injuriosum et contu-
meliosum est, his præmiis, et his honoribus exclusos esse
fidelissimos et conjunctissimos socios, quæ pateant stipen-
diariis, pateant hostibus, pateant sæpe servis. Nam et
[52] stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provin-
ciis multos civitate donatos videmus: et, qui hostes ad no-
stros imperatores perfugissent, et magno usui reipublicæ
nostræ fuissent, scimus civitate esse donatos: servos deni-
que, [53] quorum jus et fortunæ conditio infima est, bene de
republica meritos, persæpe [54] libertate, id est, civitate, pu-

antef.] *Fœderis* bene Gruterus prætulit vulgato *juris*. At *civitate*, quod ille pro *civitati* edidit, videtur esse vitium operarum. Hotomannus etiam *nostræ* addebat frustra. nam et ante *civitas* simpliciter est de Romana.

52 *stipendiarios ex A. Sicilia, S. &c.*] Atqui in Verr. III. 6. in Sicilia nullos stipendiarios fuisse dicit: de qua re v. Clav. in *stipendiarius*.

53 *quorum jus et f. c. i. est*] Valde variant in hoc loco libri scr. et edd. nec minus conjecturæ eruditorum. Quod edidit Gruterus, ex edd. ant. est, inde a Wald. quæ tamen habet *ac*. In Rom. et aliis est usitato vitio *vis* pro *jus*. Est sententia, qua et Cicero alibi utitur sic: *ultima conditio est servorum*: sed id ipsum est de iure accipiendum, cujus causa cum sit in *fortuna nascendi*, quæ et *conditio nascendi* dicitur, propterea commode hoc plenius exprimitur sic, ut h. l. factum est.

54 *libertate, i. e. civitate*] *i. e. civ.* mihi interdum de glossa suspectum fuit. nam civitas in libertate publice data semper intelligitur. Mox *videbamus*

blice donari videmus. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac 10
fœderatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, 25
ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret; ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret: [55] privatim vero, ne quis vir et animo et virtute præcellens pro nostro imperio periculo suo dimicaret: [56] graviter jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari. Atqui nihil interest, 26
judices, utrum hæc fœderati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere, an, quæ nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis præmiis virtutis, quam, si omnino p. 60.
his versari in nostris bellis non liceret? Etenim, cum, pro a.
sua patria, pauci, post genus hominum natum, [57] reperti sint, qui, nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

11
Sed, [58] cum est illud imperitissime dictum, de populis 27

vitiosum est. nam præcedit *videmus*, *scimus*, itaque aut hic quoque legendum *videmus*, aut, quod malim, *vidimus*.

55 *privatim vero*] Hoc requirit contrarium *publice:* idque desidero in præcedentibus. nec dicat aliquis id tacite esse in rebus: *castra impp. R. inire* &c. nam talia sunt etiam, quæ post *privatim v.* dicuntur. Ergo post *sanxissent* videtur interponendum esse *publice quidem*, aut *publice* simpliciter, i. e. reipubl. causa suæ, jussu senatus: nempe, ut post illam legem nunquam auxilia Romanis decernantur; nam ea publice eunt in castra Rom. *Privatim vero* est, sua sponte, privata aliqua caussa motus, ut amore erga imperatorem &c. Judicent eruditiores et me acutiores. Infra quoque c. 11. in eadem re sunt ac distinguuntur *leges publicæ* et *privatorum voluntas*. Ceterum tamen in hoc loco est adhuc aliquid scabri.

56 *graviter id jure ferremus*] Spurium est *id.* quod graviter ferrent, in sequentibus distincte dicitur. non dubitavi delere.

57 *reperti sint, qui — objecerint*] Melius e Ciceroniana ratione: *objicerent.*

58 *cum est illud—de populis fundis*] Verba *de populis fundis* mihi subinde suspecta de glossa visa sunt. Primum ipsa forma *de populis fundis* mihi recta vix visa est, quod *fundus* de populo sic simpliciter vix dici potest, ut dicantur *populi fundi*, unde omnis illa de hac re controversia et difficultas rei nata est. Non est genus populorum, quod sic dicatur, sed est actio populi, per quam dicitur alicujus rei fundus factus esse; nec aliter fundum de populo dici puto, quam ut illa actio talis exprimatur. Porro si hoc tale quid addendum erat, dici videtur debuisse, *de jure populorum fundorum;* ut inde pendeat *quod est commune* &c. Deleto autem hoc, id pertinet ad *illud:* scilicet, illud, dicit, in oratione adversarii plenum imperitiæ fuit, quod ad populos universos, eorumque jura

fundis, quod commune est liberorum populorum, non pro-
prium fœderatorum: ex quo intelligi necesse est, aut ne-
minem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex fœ-
deratis: tum vero jus omne noster iste magister mutandæ
civitatis ignorat; quod est, judices, non solum in legibus
publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Jure
enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitus pot-
est, neque, si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab
ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani scive-
rint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Ga-
ditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civitatis,
nec fœdere impediatur, quo minus ex cive Romano civis
28 Gaditanus possit esse. Duarum civitatum civis esse, [59] no-
stro jure civili, nemo potest: non esse hujus civitatis civis,
qui se alii civitati dicarit, potest. [60] Neque solum dica-
tione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C.
Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q.
Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ vidimus accidisse, ut earum
civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent,
quam hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam
postliminio potest civitatis fieri mutatio. neque enim sine
causa [61] de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem
b. apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes inter-
pretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is
Publicius, si domum revenisset, et inde Romam rediisset,
ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives
Romani sua voluntate, indemnati et incolumes, his rebus
12 relictis, alias se in civitates contulerunt. Quodsi civi Ro-
29 mano licet esse Gaditanum, sive exsilio, sive postliminio,
sive rejectione hujus civitatis: (ut jam ad fœdus veniam,

pertinebat: verum non minus inscitiæ plenum et falsum, quod erat de jure singulorum hominum in mutanda civitate. judicent eruditiores me.

59 *nostro jure civili*] Cur additur *civili:* cum ea res non pertineat ad jus civile, quod proprie dicitur apud Ciceronem, sed ad jus publicum Romanum? Jus civile dicitur quidem et aliter, opponiturque et juri naturali. v. Clav. in *Civilis*. sed id huc non pertinet. si est a Cicerone, accipe: de jure nostro, quod ad conditionem civium nostrorum pertinet.

60 *Neque solum dicatione*] intell. e sequentibus: *civitatis mutatio fieri potest*. Difficultas post est in iis, quæ sunt post *vidimus accidisse*. unde pendet hoc: *hanc a. a. non potuissent?* si ab *ut*, legendum *possent*. tum *solum* non referendum est ad *hujus*, statque alieno loco: ordo est, *quam solum vertissent hujus c. mutatione:* sed quid id est? nam solum non vertitur civitatis mutatione; sed solo vertendo, exilii causa, amittitur civitas, ut post diserte Cicero dicit. Me non satis expedio ex h. l. Et interpretes tacent.

61 *de Cn. Publicio Menandro*] In hoc quoque loco est aliquid difficultatis. Res sic est intelligenda. Voluit cavere Menandro senatus, ne, si cum legatis in patriam suam profectus esset, ei civitatis Rom. jus dubium fieret per calumniam, quod postliminio redisset in patriam, et civitatis prioris jus repetendo jus Romanum amisisset. itaque lex lata est, per quam jus civitatis Romanæ reciperet, si maxime in patriam redisset, cum primum Romam redisset.

[62]quod ad causam nihil pertinet: de civitatis enim jure,
non de fœderibus disceptamus:) quid est, quamobrem civi
Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem
longe secus sentio. nam [63]cum ex omnibus civitatibus via
sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras
civitates: tum vero, ut quæque nobiscum maxime socie-
tate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere conjuncta est,
ita mihi maxime [64]communionem beneficiorum, præmio-
rum, civitatis, continere videtur. Atqui ceteræ civitates
omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si
idem nos juris haberemus, quod ceteri. sed nos non possu-
mus et hujus esse civitatis, et cujusvis præterea: ceteris
concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, 30
Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adscribi,
multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore
ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros
cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum,
certa tribu, [65]certo numero; cum ignorarent, si illam ci-
vitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio
recuperassent. Peritus vero nostri juris ac moris nemo
umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civi-
tatem se dicavit. Sed hic totus locus disputationis, atque 13
orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutan-
darum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis p. 61.
ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse a.
gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem
a populo Romano odio quodam [66]atque discidio, neque
tam fide benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis inter-
dictum sit, [67]ut ne quem adsciscere civem, aut civitate do-
nare possimus. O jura præclara atque divinitus jam inde a 31
principio Romani nominis a majoribus nostris comparata!
ne quis nostrûm plus quam unius civitatis esse possit: (dis-
similitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse
est:) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate ma-
neat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ

62 *quod ad causam n. p.*] int. quamquam id non pertinet ad causam præsentem.

63 *cum ex omnibus civit.*] Grævius *ex* delevit, auctore Ms. Erf. Vulgatum melius puto.

64 *communionem—continere videtur*] Mira phrasis. Pro *atqui* Ms. Guelf. *atque*. non male.

65 *certo numero*] Quid est h. l. *numerus?* nam debet esse ejusmodi quid, cujus *tribus*. nempe omnis Atheniensis est certæ *tribus*, certi *populi*, *curiæ*. δήμου, φρατρίας. hic φρατρίαν. *curiam* intelligam.

66 *atque discidio*] Sic Ms. Guelf. recte. Sic et tacite edidit Grævius. Vulgg. *dissidio*. male. *Dissidere dissidio* nihili est.

67 *ut ne quem*] Sic edidit recte Grævius e Ms. Erf. consentit Guelf. Edd. R. Br. *interdictum sit, asciscere*. male. post additum *ne* in edd. Wald. 1480. cet. quod melius; ut et P. Manut. 1540. *ut ne*. Victorius *ut neque*, vitiose: quem ceteri fere secuti sunt.

libertatis, sui quemque juris et retinendi et dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cujus auctoritate et exemplo numquam est intermissa a majoribus nostris largitio et communicatio civitatis. Itaque et ex Latio multi, et Tusculani, et Lanuvini, et ex ceteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui noluissent, nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum fœdus eorum videretur.

14 At enim [68] quædam fœdera exstant, ut Germanorum,
32 Insubrium, Helvetiorum, Japidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quodsi exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. [69] Ubi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem po-
b. pulus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. ac sicubi esset; lex id Gellia et Cornelia, [70] quæ definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. [71] Exceptum est, inquit, si quid sacrosanctum esset. Ignosco tibi, si neque [72] Pœnorum jura calles: reliqueras enim civitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere: ipsæ enim te [73] a cognitione sua judicio publico repulerunt.
33 Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompeio a Gellio, et a

68 *quædam fœdera exstant—quorum in fœderibus* &c.] Est ἀνακολουθία orationis, cujus et alia exempla in Ciceronis libris notavimus; debebatque secundum legitimam formam esse: *quibus in fœderibus.*

69 *Ubi est igitur exceptum f. G.*] Mss. Erf. Guelf. non habent *exceptum:* quod mihi verum videtur. Si *exceptum* hic esse potest; e proximo intelligi potest, non necessario repeti debet. Sed ego potius intelligam *in.* Mox *recipiat civitate,* pro in civitatem, forma in aliis generibus satis usitata.

70 *quæ definite potest.—dederat*] Variant valde scr. et edd. in altero verbo. *Definite* primus edidit Waldarferus, sed expressit, ut alibi, *diffinite.* aliæ edd. pr. *definitam,* ut Mss. quidam. Sed illud imitati sunt Junta, Aldus et ceteri deinceps. *Definite* est diserte, claris verbis. v. et Clav. in h. v.

71 *Exceptum est, inquit, fœdus, si quidem s. s. est*] Hoc vitiosum, legendumque: *Exceptum est, inquit, si quid sacrosanctum esset.* Primo in Ms. Gu. est *si quid:* deinde illa verba sunt ex lege Gellia, ex qua in fine cap. diserte memorantur. *Fœdus* est ab inepto glossatore. Itaque sic edidi.

72 *Pœnorum jura*] Quibus sc. Gaditani utebantur, qui eorum coloni essent.

73 *a cognitione sua judicio publ. rep.*] Hoc non κατ' ἀκρίβειαν accipiendum, sed dictum ad exprobrandum homini maleficium, cujus caussa damnatus fuisset. Quia ex legibus damnatus erat, eas non amasse videtur, nec magnopere curasse earum cognitionem, præsertim, qui jam nihil honoris capere aut muneris in rep. posset. Ceterum ut ante est *reliqueras,* sic hic esse debere videtur *repulerant,* præsertim cum præcedat *potuisti.*

Lentulo, consulibus, lata est, [74] in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim, sacrosanctum esse [75] nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde [76] sanctiones sacrandæ sunt [77] aut genere ipso, aut obtestatione et consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. Quid habesi gitur dicere de Gaditano fœdere ejusmodi? [78] Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino umquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: [79] de quibus etiamsi latum esset, neque legem, neque pœnam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum; [80] neque quidquam illis verbis, *si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur. de his, cum populus Romanus nihil umquam jusserit, quidquam audes di-

74 *in qua aliquid sacrosanctum exceptum v.*] Primum *in qua* vitiosum est. non enim refertur ad *rogationem*: sed ad illud *quid fuit?* Pantagathus recte corrigebat *in quo*: idque edidi. possis etiam nude *quo* legere. *exceptum* additum est a Grutero e Mss. antiquissimis. recte. cum ab edd. superioribus fere exulasset. Est tamen et in ed. W. 1480. Juntæ. Aldus rursus omisit, casu an consulto, non decernam; unde post exulavit usque ad Gruterum.

75 *nihil potest, nisi quod p. p. sanxisset*] Consecutio temporum legitima non fert h. l. *sanxisset*, postulatque *sanxerit*. Vitium e compendio natum videtur.

76 *sanctiones sacrandæ sunt*] P. Manutius, Ursinus corrigunt *sacrosanctæ sunt*. Sane lex sacratur, non sanctio, quæ proprie legem sacrosanctam vel sacratam facit, adeoque sacrat. Sed *sanctiones* h. l. videntur esse leges ipsæ, quæ adjunctam habent sanctionis clausulam: quia dicuntur sacrari primum genere ipso. Et tamen hoc ipsum non videtur admittere illud *sacrandæ sunt*: nisi dictum est pro *sacrantur*. Mihi venit in mentem *sacratæ fiunt*.

77 *aut genere ipso* &c.] Difficilis locus, in quo explicando et emendando non consentiunt viri docti. Primum quæritur, tres modi sacrandæ legis sint an duo. Hoc defendit Manutius, sitque clarum ex eo, quod in applicatione duo tantum memorantur, *consecratio capitis* et *obtestatio legis*: item *lex* et *pœna*, ubi *lex* manifeste refertur ad *genus ipsum*, et respondet *obtestationi legis*, ut *pœna consecrationi*. Hinc locum sic corrigam: *aut genere ipso et obtestatione legis, aut consecratione et pœna*. Ita et orationis membra æquantur, quod est Ciceronis mori consentaneum.

78 *Utrum a capitis consecr.*] Restitui cum Grævio *a*, quod est in omnibus libris. Omissum est a Grutero tacite. Augustini conjectura est, id delendum esse, quam secutus est Lambinus.

79 *de quibus etiamsi latum esset* &c.] *de quibus* intelligit P. Manutius Gaditanis. Sed eorum nulla in proximo mentio. Sed totus hic locus pariter vitiosus est. Existimavi, eum transpositione vitiosum factum, et sic restitui posse: *Nihil omnino unquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico, neque legem, neque pœnam latam esse, ne quem civem reciperemus: de quibus etiamsi latum esset, tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum* &c. Ita jungitur et tollitur utrumque, quod ante erat positum, de legislatione, et de legis indole, et in hoc altero utraque ejus pars, lex et pœna. Et ad hæc duo pertinet illud: *de quibus etiamsi l. e.* Pro *dico* Ms. Gu. *puto*. male. pro *latam*, ut alii. et edd. pr. *gratam*, ed. 1480. *gratam et ratam*. Editio Mediol. prima habet *latam*. P. Manutius verba illa *neque legem n. p.* glossema putabat: nempe, quia ea alieno loco esse non animadvertebat.

80 *neque quidquam illis verbis* &c.] Nempe hæc verba: *si quid s. e.* fuerunt in lege Gellia.

15 cere sacrosanctum fuisse? Nec vero hæc oratio mea ad in-
34 firmandum fœdus Gaditanorum, judices, pertinet. neque
enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus
optime meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus dicere.
Duris enim quondam temporibus reipublicæ nostræ, cum
præpotens terra marique Karthago, nixa duabus Hispaniis,
huic imperio immineret, et [81] cum duo fulmina nostri im-
p. 62. perii, subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones, exstincti
a. occidissent: L. Marcius, primipili centurio, cum Gadita-
nis [82] fœdus icisse dicitur. quod cum magis fide illius po-
puli, [83] justitia nostra, vetustate denique ipsa, quam aliquo
publico vinculo religionis teneretur: sapientes homines, et
publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo con-
sulibus, a senatu de fœdere postulaverunt. Tum est cum
Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. de quo fœdere
populus Romanus [84] sententiam non tulit; [85] qui, injussu
35 suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana
civitas quod beneficiis suis erga rempublicam nostram con-
sequi potuit; quod imperatorum testimoniis, quod vetustate,
quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod judicio se-
natus, quod fœdere, consecuta est; quod publica religione
sanciri potuit; id abest. populus enim se nusquam obliga-
vit. neque ideo est Gaditanorum causa deterior. gravissimis
enim et plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe
nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi
16 quod per populum plebemve sancitum est. Quodsi hoc
fœdus, quod populus Romanus, auctore senatu, commenda-
tione et judicio vetustatis, voluntate et sententiis suis com-
probat, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex
ipso fœdere Gaditanum in civitatem nostram recipi non li-
ceret? nihil est enim aliud in fœdere, nisi, ut PIA ET ÆTER-
NA PAX sit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud et-
iam est, quod non est in omnibus fœderibus: MAJESTATEM

81 *cum duo fulmina nostri i.*] Nunquam concoquere potui hæc *fulmina imperii*, præsertim propter ultima *exstincti occidissent*, in quibus sine dubio respicitur ad illa *fulmina*. Puto legendum *duo lumina imperii*: quod postremis optime consentit. *Lumina* exstinguuntur et occidunt, non *fulmina*. Sic volebat et Lambinus. Non ignoro *fulmina belli, Scipiadas* ap. Virgil. Æn. VI. 842. sed in re bellica bene fulmina dicuntur, ut *fulminare* apud eundem Virgilium, de Cæsare Augusto: sed non ita *fulmina imperii*. At *lumen reip. imperii* bene dicitur. Melius etiam esset *exstincta*. *subito* indicat, ultima *exst. occidissent* ad prius, non ad *Scipiones* referri.

82 *fœdus icisse d.*] Mss. Lamb. et Grævii *fecisse*, quod et recepit Grævius. Mss. Erf. Gu. habent *jecisse*. Edd. vett. omnes *icisse*. quod verum est. Ei usitatius *fecisse* substituêre librarii.

83 *justitia nostra*] Sic fere Mss. etiam Gu. non *vestra*, idque verum est: pertinet enim ad populum Rom. ut fides ante ad populum Gad.

84 *sententiam non tulit*] Proprie de judicibus dicitur, non de populo. Similiter et de senatoribus dicitur, qui proprie sententiam dicunt, non ferunt. v. Clav. in *ferre*.

85 *q. i. s. nullo pacto potest religione obligari*] Ms. Guelf. *nemo potest r. o.* an fuit *nulla p. r. o.*

POPULI ROMANI COMITER [86] CONSERVATO. id habet hanc
vim, ut sit ille in fœdere inferior. Primum verbi genus 36
hoc conservandi, quo magis in legibus, quam in fœderibus,
uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum
alterius populi majestas conservari jubetur, de altero sile-
tur: certe ille populus in superiori conditione causaque
ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur. In b.
quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui
ita dicebat, *Comiter* esse *communiter:* quasi vero priscum
aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, be-
nigni, faciles, suaves homines esse dicuntur.—" *qui erranti
comiter monstrat viam,* benigne et non gravate: [87] *communiter*
quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, ca- 37
veri fœdere, ut majestatem populi Romani communiter
conservent: id est, ut populus Romanus suam majestatem
esse salvam velit. quod si jam ita esset, ut esse non potest:
tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Pot-
estne igitur nostra majestas a Gaditanis benigne conservari,
si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non possu-
mus? potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quo
minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa,
tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani con- 17
tra me dicerent, [88] vere posse dici viderentur? illis enim 38
repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuenda. huic generi legum fundos populos fieri non solere. Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri jussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. si esset: tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem. additum etiam esse illud, ut maje-

86 *conservato*] Mss. et edd. vett. *conservent* vel *conservant:* unde Lambinus fecit *conservanto*, vel *conservato:* illud edidit ipse et post alii omnes. Ego *conservato* prætuli: quia refertur ad populum Gaditanum. nam statim sequitur, *ut sit ille in fœdere inferior:* quod ad pop. Gaditanum pertinet: nisi vero excidit aliquid, quod mihi aliquando in mentem venit, v. c. qui majestatem alterius conservare jubetur. Et hoc in formulis fœderum sic expressum esse, ut ad populum referretur, clarum est e formula fœderis cum Ætolis apud Livium XXXVIII, 11. *imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo.* similiterque omnes partes exprimuntur. Pro plurali tamen esse videtur, quod accusator verbum *comiter* explicavit *communiter*, quod nimis absurdum videatur, si *conservato* in formula fuit. Sed in *communiter* intelligi potest, *cum populo Rom.* et omnino iste homo absurdus in hujus formulæ interpretatione fuit.

87 *communiter quidem certe*] Sic bene restituit e Mss. et editione vetere Gruterus, quæ est Romana, vel Br. quæ ita habent. Nam ceteræ habent *comiter*, ut et Ms. Gu.

88 *vere posse dici viderentur*] Vitiosum hoc videbatur Lambino, qui *responderi v.* corrigebat. Ego non in *dici*, sed in *vere* hæreo. nam et in hac Balbi causa *vere* dicebantur: sed non apte, aut *necessario.* An fuit *recte?* Mox *huic generi* recte Gruterus e Mss. et ed. Rom. quibus consentit Guelf. dedit, pro *hoc genere.*

statem illi nostram conservare deberent: [89] quæ certe minueretur, si aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam

39 haberemus. Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, le-

p. 63. gatione ipsa comprobetur? qui, a principio sui generis ac

a. reipublicæ, ab omni studio sensuque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt? quos, cum maxima [90] bella nobis inferrent, mœnibus excluserunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui et veterem illam speciem fœderis Marciani, semper [91] omni arce duxerunt sanctiorem, et hoc fœdere, Catuli, senatusque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipse Hercules itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri, imperii ac nominis populi Romani terminos esse

40 voluerunt? Testantur et mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria et gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, et hunc præsentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum mœnibus, acre et magnum bellum gerentem, commeatu pecuniaque juverunt: et hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut sæpe ante fecerant, frumento suppeditato, levaverunt: se hoc jus esse velle, ut sibi, et liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit [92] in imperatorum prætoriis; sit denique inter signa atque in acie locus; sit

18 his gradibus adscensus etiam ad civitatem. Quodsi Afris,

41 si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, judices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quæ Gaditani judicarint,

89 *quæ certe minueretur*] In ed. Græv. errore operarum est *minuetur.*

90 *bella nobis inferrentur*] Putavi scribendum esse *inferrent*, nempe Pœni. Ejus lectionis vestigium reperi in Ms. Guelf. in quo est: *qui cum maxima nobis ferrent.* Itaque recepi.

91 *omni arce sanctiorem*] Hæc lectio ex bonis libris scr. recepta est a Grutero et sequentibus, quam et Guelf. habet. Edd. vett. omnes *Marte.* Ego vero et in hac hæsi, venitque olim in mentem *ara*, quod deinde et Lambinum conjecisse et defendisse reperi. De sanctitate arcium nihil reperi. Nam quod Guilielmius confirmandæ lectionis *arce* in Ms. Erf. tum repertæ causa, in Plauti Pœnulum c. 5. profert locum Ciceronis in Verrinis de lege: *hic portus, hæc arx, hæc ara sociorum:* id ad securitatem pertinet, non ad eam sanctitatem, quæ hic intelligi debet. At *aras sanctas* dici, ab religione, notissimum est, et alias aliis esse sanctiores, religiosius coli; unde Cicero addit *omni:* quod *arci* junctum plane friget.

92 *in imper. prætoriis*] Nempe, ut sint eorum contubernales: de quibus v. in Clav. Cetera pertinent eo, ut inter auxilia locus sit Gaditanis. id patet ex eo, quod iis muneribus gradus dicitur fieri ad jus civitatis. nam in legionibus cives modo esse possunt.

res ipsa declarat. Hospitium, multis annis ante hoc tempus,
cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice, dico. proferam b.
testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc
judicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores
hujus periculi, missos videtis. re denique multo ante Gadibus
inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima
tum in istum civem suum Gaditani [93] senatusconsulta
fecerunt. Potuit magis fundus populus Gaditanus 42
fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit
fundus, cum scita ac jussa nostra sua sententia comprobat,
quam cum hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse
fateretur, [94] et hujus civitatis honore dignissimum judicaret?
potuit certius interponere judicium voluntatis suæ, quam
cum etiam accusatorem hujus multa et pœna multavit? potuit
magis de re judicare, quam cum ad vestrum judicium
cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores,
periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin 43
sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum
sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum præmium civitatis:
et magnopere iis esse lætandum, hujus L. Cornelii benivolentiam
erga suos remanere Gadibus: gratiam et facultatem
commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrûm
est, cui non illa civitas sit hujus studio, cura, diligentia,
commendatior? Omitto, quantis ornamentis populum istum 19
C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, [95] controversias
sedarit, jura, ipsorum permissu, statuerit; inveteratam
quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque
delerit; summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia
et beneficia contulerit. Multa prætereo, quæ quotidie,
labore hujus et studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur.
Itaque et adsunt principes civitatis, et defendunt: p. 64.
amore, [96] ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, a.
ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut

93 *senatusconsulta*] Mss. etiam Guelf. et edd. pr. *senatus convicia:* pro quo recte primus P. Victorius, et post eum P. Manutius a. 1540. edidit *senatusconsulta:* quod omnes postea secuti sunt. Sane convicia facere, etiam aptum rei esset, sed ita non esse deberet *in istum*, sed *isti*.

94 *et hujus civitatis* &c.] Sic edidi cum Lambino: ante erat in edd. sicut in scr. *et jus civitatis honorem ampliss.* ut est et in Guelf. *honore* quidem, quod in scriptis repererat Lamb. recepit Gruterus. cur non et alterum? nam vulgatum *jus* sensum nullum hic habet.

95 *controversias sedarit*] Non cohæret hoc bene cum præcedentibus *quantis ornamentis—affecerit:* in quo genus omnium sequentium inest. Arbitror excidisse, *qui*. Mox pro *quondam* Lambinus legit *quandam*, bene sane. respicit enim sine dubio ritum barbarum hostiarum humanarum, ut alii etiam viderunt, quem noluit clarius dicere.

96 *ut suum civem*] Placet mihi quoque Guilielmii conjectura delentis *civem*, quod per glossam additum est. Mox *ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem*, quod Lamb. recepit, pro *ut nobilissimum et sanctissimum hospitem*, habet etiam Guelf. ut alii Mss. Gruteri.

44 diligentissimum defensorem commodorum suorum. Ac, ne
ipsi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo
afficiantur, si liceat, eorum cives virtutis causa in nostram
civitatem venire, [97] tamen hoc ipso inferius esse suum fœ-
dus, quam ceterorum: consolabor et hos præsentes, viros
optimos, et illam fidelissimam atque amicissimam nobis ci-
vitatem; simul et vos, non ignorantes, judices, admonebo,
quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo numquam
omnino esse dubitatum.

45 Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos
peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis
conditionibus civitatum atque causis [98] esse arbitramur?
20 eos profecto, qui jam imperia ac bella gesserunt. Etenim,
si Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio consule-
retur, homo juris peritissimus, consultores suos nonnum-
quam ad [99] Furium et Casecllium, prædiatores, rejiciebat;
si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quam
C. Aquillium consulebamus, quod assiduus usus uni rei de-
ditus, et ingenium, et artem sæpe vincit: quis dubitet de
fœderibus, et de toto jure pacis et belli, omnibus juris
46 peritissimis imperatores nostros anteferre? Possumusne igi-
tur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod
a te reprehenditur, C. Marium? quæris aliquem gravio-
rem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, re-
ligione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortis-
simum virum, summa virtute præditum, civitate donavit,
cum Camertinum fœdus, sanctissimum atque æquissimum
b. sciret esse. Potest igitur, judices, L. Cornelius condemna-
47 ri, ut non C. Marii factum condemnetur? Exsistat ergo
ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest,
ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis:
dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplo-
rum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum ac
militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum:

97 *t. hoc ipso inferius esse suum fœdus—consolabor*] Consolatio hic promissa Gaditanis nuspiam est. statim sequitur de altero: *vos non ignorantes admonebo.* tum nec quomodo ea re, quam dixit, Gaditanorum fœdus inferioris conditionis sit, quam ceterorum populorum. id nemo interpretum attigit aut explicavit. Videtur autem res in eo esse, quod ii secundum hoc fœdus non poterant cives suos sibi vindicare, qui aliam civitatem ascivissent, cujus vindicationis infra exemplum est in Mamertinis. v. c. 14.

98 *esse arbitrabamur*] *Esse* abest Ms. Erf. bene, ut opinor. Sed *arbitrabamur* in editionem Gruteri irrepsit operarum vitio, pro *arbitramur*, quod in omnibus edd. superioribus est: idque non animadversum nec J. Gronovio, nec Grævio. Ms. Guelf. tamen habet *arbitremur*: quod ego prætulerim. Nam in sequente argumentatione etiam est *quis dubitet*, non *dubitat*.

99 *F. et Casc. prædiatores*] Quomodo hic *prædiatores* intelligendos putemus, v. in Clav. in h. v. ubi et in *prædiatorius* de jure prædiatorio dictum. Mox *aqua Tusculana* est quæ alibi *Crabra* dicitur.

se, [100] si tanta bella egisset, quanta et gessisset, et confecisset, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere [1] a republica bene gerenda impediretur: a se ex conjunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguvinatium, neque [2] Camertium fœdere esse exceptum; quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.
Itaque, cum paucis annis post hanc civitatis donatio- 21
nem acerrima de civitate quæstio, Licinia et Mucia lege, 48
venisset: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? nam Spoletinus L. [3] Matrinius unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma et illustri. quem cum disertus homo [4] L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cum lege Appuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sublata, valere debere.

100 *si tanta bella legisset, qu. gessit et confecit.*] Hæc quidem vitiosa sunt. Primum quare dicat Marius, *si tanta bella legisset?* quam vim hic habet *legere bella?* quod nec in hominem militarem totum cadit, nec consentit sequentibus. Edd. pr. habent *egisset*, unde per errorem factum *legisset*, primum in ed. Aldina: inde ad ceteros omnes propagatus error, nullo animadvertente, quod sciam. Restitui *egisset*. *Bellum agere* pro gerere sæpe corruptum, at vero etiam vindicatum est a viris doctissimis, ut Gronovio Obs. 2. et aliis. Ms. tamen Guelf. habet *gessisset*, quod a glossa est. Videtur Cicero consulto dixisse *egisset*, ne bis eodem verbo uteretur. Nam mox est *gessit*: quod et ipsum rectum esse non potest, legendumque est *gessisset*, item post *confecisset*. Clara res est ex ipsa forma orationis, quæ est obliqua, tum maxime e sequentibus, ubi est eadem forma, *si tot consulibus meruisset. quoties ipse consul fuisset*. Vide: non dicit, quoties *fuit*, sed *fuisset*: ergo et ante sic debet esse necessario. Itaque sic legitime correximus. Denique edd. pr. habent *et g. et conf.* bene.

1 *a rep. bene gerenda*] i. e. dignis præmio justo, ut civitatis jure, afficiendis: nam in eo quoque est pars reipublicæ bene gerendæ, quod iis homines incitantur ad bene de republica merendum.

2 *C. fœdere esse exceptum*] Ms. Guelf. habet *fœdus:* quod et ipsum bonum sensum facit: sed *fœdere* verum esse intelligitur e superioribus c. 14. *ubi est exceptum fœdere Gaditanorum, ne quem* &c.

3 *Matrinius unus ex iis, qu.*] Male vulgo interpungitur post *Matrinius:* est enim, Matrinius solus ex omni numero &c. non quidam ex iis.

4 *L. Antistius*] P. corrigendum videbatur P. Manutio, Abramio &c. credo verum esse, ut intelligatur is, cujus in Bruto mentio, ut oratoris: ejusque ætas incidit in illa tempora Mariana. Tum viri quidam docti, ut Pantagathus, Ursinus, Manutius, Lambinus, et alii, pro *Spoletinus dixit* &c. legunt *non ei istud d.* negativa quidem est necessaria, et *Spoletinus* est alienum. Dicere vult Cicero, quid Antistius non dixerit, ut ostenderet vitium rationis, qua usus erat Cornelii accusator: non dixit in accusando Spoletino, beneficium Marii, s. Appuleiæ legis, in eum non cadere, quod ei legi populus Spoletinus fundus non esset factus: sed dixit, id beneficium non habere locum in ipso ex Appuleia lege, quia lex ipsa sublata, i. e. non perlata, fuisset, nec adeo coloniæ deductæ.

49 Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta
auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem
suum, hominem incredibili eloquentia, sed [5] paucis ipse
verbis causam illam gravitate sua defenderit et probarit.
p. 65. Quis enim esset, judices, qui imperatoribus nostris, in bel-
a. lo, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui
fœderatis, in defendenda republica nostra spem præmiorum
eripi vellet? Quodsi vultus C. Marii, si vox, si ille impera-
torius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præsens va-
luit adspectus: valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat
memoria, valeat fortissimi et clarissimi viri nomen æter-
num. sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes,
ut illi vivi fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum,
(si quisquam hujus imperii defensor mori potest,) [6] vivat
22 auctoritas immortalis. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus
50 Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Roma-
num, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex po-
pulo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univer-
sas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Cras-
sus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum prope singu-
lare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum
putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quo-
niam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos?
quid? vir sanctissimus, et summa religione ac modestia,
Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui
adest, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissime sunt
omnia perpolita, M. Crassus, non [7] Aletrinensem fœdera-
tum civitate donavit, homo tum gravitate et prudentia præ-
51 stans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? Hic tu,
Cn. Pompeii beneficium, vel potius judicium, et factum in-
firmare conaris, qui fecit, quod C. Marium fecisse audie-
rat; fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Me-
tellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum,
b. facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit. nam
et Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, et [8] Ma-

5 *paucis ipse verbis c. i. gravitate sua*] Paullo durius est hoc; sensus quidem *et* aut *sola* requirit.

6 *vivat auctoritas immortalis*] Redundat *immortalis*: sed videtur addidisse Cicero, ut gravior fieret numerus clausulæ.

7 *Aletrinensem fœderatum*] Mss. *Aveniensem*, vel *Avennensem*, *Avernienseem*. v. Grut. Guelf. *Avenerium*. Similiter variant edd. pr. usque ad Juntam, qui, quod sciam, primus dedit *Aletriensem*; post hunc P. Victorius *Aletrinensem*: quod ceteri secuti sunt. Sed Cluverio hæc lectio non placebat, quia Cicero alibi dicit *Aletrinates*, nec J. Gronovio: etiam, quod illa urbs nimis propinqua Romæ, cum ceteræ sint valde remotæ: conjiciebatque *Aventicensem* vel *Avenionensem*.

8 *Mamertinos obvios*] Sic edd. omnes: id quod nihili esse vident omnes. Lambinus ingeniose corrigebat *Ovios*, quod nomen et alibi est apud Ciceronem. Ms. Guelf. plane omittit. quod non displicet: sed post transponenda copula: *quosdam*, *et Utic. et Sag.* Sed post *Saguntinos* non minus offendit *fabros*.

mertinos obvios, et quosdam Uticenses, et Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum ceteris præmiis digni sunt, qui suo labore et periculo nostram rempublicam [9] defenderunt: tum certe dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire, et contra, oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille summus poëta noster, Hannibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse, [10] "*Hostem qui feriet, erit,* " inquit, *mihi Karthaginiensis, Quisque erit, cujatis;*" etsi id habent hoc leve, et semper habuerunt. Itaque et cives undique fortes viros adsciverunt, et hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

Habetis imperatorum summorum, et sapientissimorum 23
hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac 52
fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæstioni præfuerunt; dabo universi populi Romani; [11] et dabo sanctissimum judicium senatus. Judices cum præ se ferrent, palamque loquerentur, quid essent [12] lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi: Mamertini, publice suscepta causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis fœderatisque populis [13] sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse con- 53
demnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, consulibus, quis ignorat? p. 66. a.

9 *defendunt*] Scrib. *defenderunt.* nam in altero: *tum certe* &c. est *subierunt.* Ita erit, *cum digni sunt, qui —defenderunt tum dignissimi sunt, qui c. e. donentur, pro qua—subierunt.* Itaque non dubitavi, etiam contra libros sic edere.

10 *Hostem qui feriet* &c.] In his versibus corrigendis nil certi est. Itaque conjecturas non commemorabimus. Tantum dicam, in Ms. Guelf. esse: *quisquis erit civitate.* Locus corruptus est et interpolatione et vitiosa scriptura. Suspicor sola esse ab Ennio: *Hostem—Quisquis erit.*

11 *dabo sanctissimum etiam j. s.*] In Ms. Erf. est *sapientissimum,* quod prætulit Grævius: nam de senatu non tam sanctitas quam sapientia prædicatur. Guelf. habet utrumque, *sanctiss. et sapientiss. e. j. s.* Omnino epitheton videtur magis ad senatum pertinere, quam ad judicium. nam, ut ante, judicio auctoritatem vult adjungere, per sapientiam senatus, qui fecit. Itaque malim *dabo sapientissimi etiam judicium senatus:* interea Erfurtensem lectionem cum Grævio secutus sum.

12 *lege Papia de M. Crasso, Mam. rep.*] *M. Crassus* intelligendus civis Romanus, a M. Crasso factus, qui patroni nomen susceperat, de more. *Mamertinis repetentibus,* suum civem, non Romanum esse volentibus, et agentibus hoc, ut e civium Rom. numero ejectus, post Mamertinus civis esset.

13 *sunt liberati*] Hoc e Mss. tribus addidit Gruterus. Est etiam in Guelf.

quod quidem [14] nuper in columna ænea meminimus post
Rostra incisum et perscriptum fuisse. Quomodo igitur
L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi
atque ornatissimi viri, [15] damnato T. Cœlio, quomodo ex
eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute et
dignitate (nepotes T. et C. Coponios nostis) damnato C.
54 Massone, civis Romanus est factus? An lingua et ingenio
patefieri aditus ad civitatem potuit: [16] manu et virtute non
potuit? anne de nobis trahere spolia fœderatis licebit: de
hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo,
id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores
nostri majora præmia, quam bellatori, esse voluerunt?
24 Quodsi [17] acerbissima lege Servilia principes viri ac gravis-
simi, et sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, fœderatis,
viam ad civitatem populi jussu patere passi sunt: neque in
his est hoc reprehensum Licinia et Mucia lege, cum præ-
sertim genus ipsum accusationis et nomen, ejusmodi præ-
mium, [18] quod nemo assequi posset nisi ex senatoris calami-
tate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum
esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere [19] judi-
cum præmia rata essent, in eodem judicia imperatorum va-
lerent? num [20] fundos igitur factos populos arbitramur aut
Servilia lege, aut ceteris, quibus, Latinis hominibus erat
55 propositum aliqua ex re præmium civitatis? Cognoscite
nunc judicium senatus, quod semper est judicio populi
comprobatum. Sacra Cereris, judices, summa majores no-
stri religione confici cæremoniaque voluerunt: quæ cum es-
sent assumta de Græcia, et per Græcas semper curata sunt
b. sacerdotes, et Græca omnia nominata. sed cum illam, quæ
Græcum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Græcia de-
ligerent: tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt,
ut deos immortales scientia peregrina et externa, mente do-
mestica et civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut

14 *nuper in col. ænea—fuisse.*] Ergo tum illa columna non amplius exstabat? At Livius II, 33. dicit de hoc fœdere, *nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum, monumento esset:* qui ea post hanc orationem scripsit.

15 *damnato T. Cœlio*] sc. illius accusatione. Sic et mox *damnato Massone.*

16 *manu et v. non potuit?*] Scribendum *poterit?*] Non enim sermo est de facto, sed de jure, æquitate. Et in sequentibus membris ejusdem formæ futurum est, bis *licebit?* confusio facilis fuit.

17 *acerbissima lege Servilia*] v. Ind. LL. ubi, qualis illa lex fuisse videatur, dixi. Mox post *nomen* videtur addendum *et.*

18 *quod nemo assequi possit*] Scribendum est *posset*, ut postea. sermo est de præteritis.

19 *judicum præmia*] Quæ accipiuntur per judices, cum damnarunt eum, quem Latinus accusavit. Paullo durius est, sed concinnitati servivit Cicero, ut responderet hoc sequenti *imperatorum judicia.*

20 *fundos f.—Servilia lege*] An *Servilia legi?* nam cum ablativo non dicitur *fundum fieri.* nec est aliud unde ablativus pendere possit.

Neapolitanas, aut Velienses fuisse, fœderatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienses, aut sacerdotem illam, civem Romanam factam non esse, aut fœdus et a senatu et a populo Romano violatum arbitrabimur?

Intelligo, judices, in causa aperta, minimeque dubia, 25
multo et plura, et a pluribus peritissimis esse dicta, quam 56
res postularet. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, [21] ut aliqui sermones hominum, alienis bonis mærentium, etiam ad vestras aures permanarent, et in judicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte [22] orationis summa arte adspergi videbatis: [23] tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, et, quantacumque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quam [24] correpta esse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, et L. Crassi, Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio, ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis, non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem: emtionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infi-
mos, non legibus, [25] tamquam tutelas, pervenire. Objectum 57
est etiam, quod in tribum Crustuminam pervenerit: quod p. 67.
hic assecutus est [26] legis de ambitu præmio, minus invidio- a.

21 *ut aliqui sermones h.*] Cur *aliqui?* An dixit Cicero *maligni sermones?* Vix dubito, ita esse.

22 *or. summa arte*] Sic et Ms. Guelf. Edd. pr. *sua arte.* P. Victorius edidit *or. suæ arte*, quod restituit Grævius. Ego sequor eos. qui *arte* natum esse putant e *parte*, legendumque *orationis suæ adspergi.* nec enim in eo arte opus erat.

23 *tum pecuniam*] Pendet ex *adspergi videbatis.* Sicut et alterum de luxuria. tertium, de Tusculano e *non tenebat.*

24 *correpta esse v.*] Mss. ut et Gu. et Edd. pr. *corrupta.* Primus *correpta* edidit Hervagius, post Camerarius, Lambinus. recte. *Corrupta* tamen nonnulli servarunt, ut Car. Stephanus &c. Sed et in *conservata* hæsi. nam id de parsimonia intelligi debet in pecunia, quam habeas ex hereditatibus, patrimonio: ex quo tamen sensus commodus non est: quamquam infra, in fine cap. *hereditates propinquorum* commemorantur: quod tamen et de jure accipi potest adeundarum hereditatum. Ceterum non succurrit aliud, quod satisfaciat. Venit in mentem, *comparata*, sc. labore, diligentia &c. quod bene opponitur τῷ *correpta* sc. furtis, fraudibus.

25 *tamquam tutelas*] Hotomannus l. c. Observationum addi volebat *ad agnatos:* eleganter. nec id dubito verum esse: postulat enim etiam concinnitas. ante est: *prædia solere ad alienos—ad infimos* pervenire: his aliquid in hoc membro respondere debet. id erit *ad agnatos.*

26 *legis de ambitu præmio*] Cum, ab eo accusatus de ambitu, esset damnatus, in eam tribum venit, in qua fuisset, quem accusarat. historiam nescimus. Fuerat Cornelius ante in tribu urbana, opinor, quia novus e peregrino

so, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam, et [27] prætextam togam consequuntur. Et adoptio Theophani agitata est: per quam Cornelius, nihil est, præterquam propinquorum suorum hereditates, assecutus.

26 Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: [28] non illo inimico,
58 sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? Quem bonum non coluit? cujus fortunæ dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem umquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. non modo non exsultavit [29] in ruinis nostris [nostrisque discordiis] Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnes, me absente, meos sublevavit.
59 Quorum ego testimonio ac precibus [30] munus hoc meritum huic, et, ut a principio dixi, justam et debitam gratiam refero: speroque, judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandæ salutis, aut dignitatis meæ, diligitis, et caros habetis, sic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, et grata esse vobis, et probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui et multi et potentes
b. sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosa oratione et gravi, secum, si vellent, conten-

civis erat. Quem accusarat, utrum honorem tantum petierit malis artibus, et propterea accusatus fuerit, an consecutus fuerit, nescimus. Si maxime ille creatus fuit, tamen accusator hic in locum ejus succedere non poterat, ut ii, de quibus post, quia in tribu urbana erat: in qua qui erant, magistratus petere et accipere non poterant.

27 *prætextam togam*] Miror viros doctos hic hæsisse. intelligendum est de iis, qui magistratum accusarunt, eoque damnato, legis præmio, ejus locum obtinuerunt, eoque togam prætextam, Satis erat *prætextam* dicere, dixit *togam pr.* ut æquaretur alteri *sententiam prætoriam*.

28 *non illo inimico*] Lamb. corrigit *mimico*. non bene. nam *mimicus dens* esset ad irrisionem modo; quæ hic non sufficit. Mox pro *concessit* Ms. Cu. *cessit*: ut edd. pr. Illud melius.

29 *in ruinis vestris, nostrisque discordiis*] Loquitur hic Cicero de se, et de suis malis. Legendum putavi *nostris*. sic reperi in Ms. Guelf. edd. Junt. Ald. &c. itaque recepi. Edd. pr. etiam *vestrisque discordiis*. P. Manutius etiam *utrisque discordiis* commemorat, et de duabus partibus in rep. explicat. frustra. in Mss. subinde per compendium est *v̄trisque*. Sed ego alterum illud *nostrisque discordiis* spurium esse non dubito, et e superioribus repetitum: unde uncis inclusi. nam sermo est de exilio Ciceronis; ubi nullæ jam discordiæ Ciceronis.

30 *munus hoc meritum*] Hoc mihi nunquam placuit. quis ita unquam dixit? Post reperi, Lambinum dedisse *merito*, sed e conjectura. id verum esse non dubito. Est autem adjective capiendum. Nota Lambini in ed. Grævii corrupta est.

dere jubebat: [31] ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat. Et erat æqua lex, et nobis, judices, 27
atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, ve- 60
hementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præsertim rerum varietate, atque usu ipso, jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. [32] Id enim contendere mihi de republica, cum id defendas, quod esse optimum sentias, et fortium virorum, et magnorum hominum semper putavi: neque huic unquam labori, officio, muneri defui. sed contentio, tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. Voluimus quædam, contendimus, 61
experti sumus: obtenta non sunt. dolorem alii, nos luctum mæroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Cæsarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit, et numero dierum novo. Idem, in angustiis ærarii: victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui: neque me dissensioni meæ pristinæ putavi potius assentiri, quam præsentibus reipublicæ temporibus et concordiæ [33] convenire. Non idem aliis videtur. sunt fortasse in sententia firmiores. reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari. Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos se- 62
mel susceptum sit; quos video esse nonnullos: cum duci- p. 68.
bus ipsis, non cum comitatu assectatoribusque confligant. a.
Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes, cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, judices, possumus: vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

28
Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, 63

31 *ab hoc impari cert.*] Sic et Guelf. Bene primum e conjectura Lambinus, post e Ms. Pal. edidit Gruterus. Edd. vett. et Mss. alii vel *imperito*, vel *improbo* habent.

32 *Id enim contendere mihi de rep.*] In hoc loco valde dissentiunt libri scr. et edd. Ms. Guelf. *Id enim concederem de rep.* Erf. etiam *contenderem.* Grævius edidit e conjectura Ursini: *Ita enim contendere de rep. cum* &c. Sed melius etiam *ut* pro *cum* dedisset, ut volebat Ursinus. Ego puto Ciceronem scripsisse, *Etenim contendere d. r.* &c. Sic placebat et Abramio.

33 *convenire*] Vitiosum est sine dubio. de rebus hoc dicitur, non de personis. Grævius eleganter conjecit *inservire.*

quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus. in prætura, in consulatu [34] præfectum fabrûm detulit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros
64 profuturum. Sed, quoniam C. [35] Cæsar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum et familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Misereminі ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi et clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed, periculo suo, [36] de publico jure disceptat; quod jus si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicarunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis et honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiatis. Simul et illa, judices, omnia ante oculos vestros proponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit: populum, qui jussit: judices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremo illud, judices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii judicaturos.

34 *præfectum fabrum detulit*] sc. in beneficiis. v. Clav.

35 *Cæsar abest longissime*] sc. in Galliis. *definiunt*, eleganter pro complectuntur.

36 *de publico jure*] Nempe quæstio de jure civitatis, more latino vetere, pertinet ad jus publicum Rom. v. Clav. in *jus publ.*

b.

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CALPURNIUM PISONEM

ORATIO, SEPTIMA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum in sententiam a Cicerone in Oratione de Provinciis Consularibus dictam, factum esset senatus consultum, quo Piso et Gabinius revocabantur, et ille redisset e Macedonia; ausus est, in Senatu, graviter de Cicerone conqueri, et nonnulla in eum contumeliose dicere. Hac injuria incensus Cicero, hanc orationem habuit, qua quicquid doloris conceperat, in eum omne effudit. Præcipua dicendi materia ducta est a comparatione sui cum Pisone. Contendit enim consulatum cum consulatu, exitum ex urbe cum exitu, reditum in urbem cum reditu, et vitam urbanam atque assiduam cum vita urbana. Præterea crimina provincialia, crudelitatem, avaritiam, intemperantiam strictim, sed acerbe, perstringit.

Fragmenta principii ab Asconio servata.

CIRCA VERS. A PRIMO.*

* Quod minimum specimen in te ingenii. ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen.

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert: [1] nec municipii, præsertim de me optime meriti, dignitas patitur.

PAULO POST.

De avo Pisonis paterno.

Hic cum ad Padum Placentiæ forte consedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit.

1 *nec municipii*] Asconius hic hæret, nec se expedit, quomodo Placentia *municipium* dicatur, cum scriptores belli Punici secundi tradant, ejus belli anno primo coloniam eo deductam esse, quæ juris Latini fuerit. Nempe cum ea colonia initio Latinitatem habuisset, post facta est municipium, accepto jure civitatis; ut aliæ civitates juris ante Italici aut Latini.

Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus est.

CIRCA VERS. A PRIMO.*

Lautiorem [2] pater tuus socerum, quam C. Piso * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

1 ** Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum
1 querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum, nescio quem,
de grege noviciorum, factum esse consulem. non enim nos
color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui
sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines
impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum
consilii: nullum non modo illustre, sed ne notum quidem
factum aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore
hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum
2 simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? Mihi
ista licet de me, vera cum gloria, prædicare. omnes enim
honores populus Romanus [3] mihi ipsi, homini novo, detulit.
Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis
es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso.
Prætura item majoribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæ-
p. 80. storem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cun-
a. ctis suffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti
3 perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Nam quid ego
de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me!
cum hac me nunc peste atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar: [4] at tamen ea, quæ sunt longissime
disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil

2 *pater tuus socerum*] Calventium, de quo passim in hac oratione, et alibi. Post *C. Piso* in Ms. Græv. erat lacuna duorum triumve verborum. Puto excidisse *gener meus*, quod respondet τῷ *pater tuus. in illo luctu*, nempe e calamitate mea. Hic quoque lacuna erat in illo Codice. An excidit verbum ad laudem Pisonis pertinens? cui respondeant sequentia? in quibus puto legendum *nam* pro *non*. Hæ lacunæ tamen fortasse sunt fortuitæ. nam et in ed. pr. Asconii sunt quædam, sed aliis locis quoque. Hic vacuum spatium est post *lautiorem*.

3 *mihi ipsi*] i. e. propter meam dignitatem, non majorum, quorum imagines nullas habui, atque nomen meum, quod non ob majores clarum esset.

4 *ac tamen ea*] Turnebus Adv. XXI, 15. corrigit *at tamen*, quod secutus est Lambinus. Sed sic jam est in edd. pr. Inde itaque restitui. *ac tamen* est ab Aldo.

dicam gravius, quam quod omnes fatentur,) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus consulibus Cæsare et Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem con-
sulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrûm. 2
sit sane Fors domina campi. magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam, quemadmodum ceperimus.

Ego Kalendis Jan. senatum, et bonos omnes, legis Agra- 4
riæ, maximarumque largitionum metu liberavi. ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos [5] ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipublicæ statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla sena-
tus mala gratia, [6] comitiorum ratione privavi. Ego Anto- 5
nium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. Ego
provinciam Galliam, [7] senatus auctoritate, exercitu et pe- b.
cunia instructam et ornatam, quam [8] cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicæ ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli,
exstinxi. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, et auctor 3
publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriæ no- 6
minavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet,

5 *ea conditione fortunæ*] Opinor, qui de re familiari male constituti essent, ut, si magistratus fierent, facile induci possent ad facinora, quibus rem facerent.

6 *comitiorum ratione privavi*] i. e. effeci, ut eorum in comitiis magistratibusque creandi ratio haberi non posset. paullo durius dictum.

7 *senatus auctoritate*] Non potest hoc, ut opinor, ad *instructam et ornatam* referri: quod tantum de ornamentis provinciarum dicitur, quæ et h. l. commemorantur: nec dicitur provincia ornari senatus auctoritate: nam id intelligitur per se. Excidisse videtur verbum, ut *mandatam* vel *acceptam*. Ante Faërnus *multa* e Mss. corrigebat *multaque*.

8 *cum Ant. communicavi*] Non communicavit, adeoque cum eo communem habuit, sed ei pro Macedonia dedit, quam ei sors dederat, quia Galliam malebat habere. Recte ergo *commutavi* correxere Lambinus et Hotomannus. nec dubitavi sic edere in tanta evidentia.

L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a re-
publica dixit. Mihi togato senatus, non, ut multis, bene
gestæ, sed, ut nemini, [9] conservatæ reipublicæ, singulari
genere supplicationis, deorum immortalium templa patefe-
cit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere a tri-
buno plebis prohiberer, quæ constitueram: cumque is mihi
tantummodo, ut jurarem, permitteret: sine ulla dubitatione
juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera
7 esse salvam. Mihi populus Romanus universus illa in con-
cione non unius diei gratulationem, sed æternitatem im-
mortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale, at-
que tantum, juratus ipse, una voce, et consensu approba-
vit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro re-
ditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in nume-
ro videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut
nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo Ro-
p. 81. mano egerim: ut semper in Rostris curiam, in senatu popu-
a. lum defenderim: ut multitudinem cum principibus, eque-
4 strem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter
consulatum meum.

8 Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium [10] ludi Compitalitii, tum primum facti post L. Metellum et Q. Marcium, consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus, (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam,) sed ille designatus consul, [11] cum quidam tribunus plebis, suo auxilio [12] magistros ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum [13] in III. Kalendas Jan. [14] Compitaliorum

9 *conservatæ reip.*] Vidit unus Lambinus, hic aliquid deesse, unde *bene gestæ* et *conservatæ reip.* pendeant. Ipse tacite addidit *testimonium dedi*, *et*. malim *causa*, quod, per compendium scriptum, *c̄a*, facile post *reipublicæ* excidere potuit.

10 *ludi Compitalitii*] In Ms. Ascon. Græv. erat *Compitalii*, ut Faërnus in suis reperit. *dies compitalitius* est etiam ad Att. VII, 7.

11 *cum quidam tr. pl.*] L. Ninnius Quadratus. v. Sext. II. In ed. Gruteri est *quidem*, ut in edd. W. et a. 1480. male. nam in hac lectione nomen tribuni additum esse deberet.

12 *magistros ludos f. j.*] Edd. et scr. plerique habent *magnos ludos*, quod, quia est a re alienum, verum esse non potest. nam Compitalitii ludi non sunt, qui magni dicuntur. Sed ex Asconio Pediano inductum est *magistros*, quod ille quidem in textu Ciceronis habet *magnos*, sed rem explicans dicit *magistros vicorum* jussos esse facere, a Metello prohibitos, quod collegia essent sublata cum suis magistris. Accessit deinde Ms. Erf. et Pall. auctoritas. Ergo non dubitavi recipere *magistros*; sed etiam erat addendum *vicorum*, ut Pighio et Abramio placuit. Manutius volebat *magistros ludorum*: non bene: nam hoc est nimis generale nomen. *Suo auxilio* referendum ad *facere*. Est tamen hic aliquid duri: suspicatusque aliquando sum excidisse *fretos*.

13 *in* III. *Kal. Jan.*] Sic voluit e Mss. dare Gruterus; operæ non paruerunt, et *in* omisere: sic et Ms. Erf. Sed ita et edd. pr. Rom. Wald. 1480. &c. habent: nec quisquam notavit. Casu excidit in ed. nescio qua, recentiori.

14 *Compitaliorum*] Sic edd. pr.

dies incidissent, Sex. Clodium, qui numquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, et prætextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis con- 9
sulatus tui, triduo post, inspectante, et tacente te, a P. Clodio fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum, quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam nova ex omni fece urbis ac servitio [15] concitata. Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris et modestiæ, severitas censoria, sublata est: cum tu interim, bustum reipublicæ, qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri pas- 5
sus sis, dico. neque vero multum interest, præsertim in 10
consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu consuli? centum prope annos legem Æliam et Fufiam te- b.
nueramus: quadringentos [16] judicium notionemque censoriam. quas leges [17] ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere: quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Hæc sunt, o carni- 11
fex! in gremio sepulta consulatus tui. Persequere conne-

Rom. Med. Junt. ut est ad Att. II, 3. quam lectionem restituere e Mss. post Turnebum, non memoratis edd. istis: altera lectio *Compitaliciorum* ex edd. W. 1480. in Aldinam et sequentes venit.

15 *concitata*] Sic edd. pr. consensu, item Mss. Sed pro eo *constituta* edi cœpit, auctore P. Manutio a. 1540. qui, velut Asconium secutus, ita edidit: cujus, Asconii, nomine etiam Grævius eam lectionem præfert. At de Asconio frustra sunt. nam ejus editio prima, qua nos utimur, habet *concitata*. deinde *concitata* haud dubie ex latinitate exquisitiori melius est. Nempe *constituta* nimis honestum verbum est pro istis e fæce plebis hominibus: at *concitus* et *concitatus* sæpe dicuntur de copiis hominum e plebe sordida et fece populi, non lectis, sed per promissa similiaque promiscue congregata. sic *concitare* est infra c. 7. ubi jungitur cum *colligere*.

16 *judicium notionemque cens.*] Edd. pr. omnes habent *rationemque* usque ad Victorianam: sic et Mss. fere: ut mirum sit, Lambinum dicere, *notionem* esse in omnibus scriptis et impressis, quos viderit. Primus P. Manutius 1540. edidit *notionemque*, pro quo Lambinus malebat *notationemque*: sed id nil differt, et incerta est lectio librorum, qui in Cluentiana et Offic. III, 3. *notationem* habent. v. Clav. in h. v. *Notionem* verum est, etsi a Manutio tantum de conjectura positum videtur: nam *ratio censorum*, i. e. modus agendi Censorum, ut explicat, probans hanc lectionem Grævius, ab hoc loco est aliena, ubi synonymum *judicii* desideratur, et verba, quæ plane conveniant ei, quod supra dixit, censuram esse *magistram pudoris et modestiæ*.

17 *ausus est non nemo improbus*] Intelligunt de Vatinio. v. in Vat. c. 7. Suspicatus sum aliquando, *non* esse delendum. Mox *unquam* post *nemo* abest edd. pr. et Mss. bonis, addidit Aldus. Delevi cum Grævio.

xos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, [18] ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati [19] turpe duxit. [20] Arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum, cum tu non modo ad eum Ciceronem, [21] (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc commemoro, quæ sunt palam;) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, [22] numquam adspirasti, sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime

6 præfuisti. Mihi vero ipsi, coram genero meo, propinquo

12 tuo, quæ dicere ausus es? egere, [23] foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses; a senatu quidem

p. 82. desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem

a. in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. ipse certe agnoscet, et cum aliquo dolore

13 flagitiorum suorum recordabitur. Meministine, cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et, cum isto ore fœtido tæterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valitudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paullis-

18 *ne connivente quidem te—sed etiam—intuente*] Hujus formæ exemplum aliud non memini me reperire, ubi post *ne quidem* esset *sed etiam:* ut illud esset *non solum*, ut h. l.

19 *turpe duxit*] Aliæ edd. et scr. *turpe esse duxit*. nam sæpe hoc *esse* additum est a glossatoribus aut correctoribus, ut jam et in Cicerone aliquoties vidimus.

20 *Arma in templo C.—constituebantur*] Alias dicere in hac re solet *comportabantur*, ut mox c. 10. *congerebantur*. *Constituebantur* videtur dixisse, quod armis eo comportatis velut armamentarium factum erat illud templum, quod recte dicitur *institui*, *constitui*.

21 *mitto domestica*] scil. officia, honores mihi domi, nullis testibus, a te tributos.

22 *numquam adspirasti*] Accessisti, v. Clav.

23 *foris esse Gab.*] Eleganter dicitur, quod non in suis (v. Clav. in *nummus*) sed alienis pecuniis esset, ære alieno premeretur. Id intelligitur e præcedente *egere:* sine quo ambiguum esset. Manutius autem lectionem vitiosam putabat.

per stetimus in illo ganearum tuarum nidore atque fumo: unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando ejecisti. Idem illo fere biduo productus in 14
concionem ab eo, [24] cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et [25] non Cæsoninus Semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, Crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo, dignissimus tuis laudibus, collaudavit. 7
Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam relatio illa salutaris et diligens fuerat consulis: animadversio quidem et judicium, senatus. quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio, mehercule, et frumento Catilinam esse putasses juvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, et 15
eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam b.
rempublicam, provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: [26] leges incendere; vos abrogastis: interire patriam; [27] vos adjuvistis. Quid est, vobis consulibus, gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. [28] Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat, ante vos consules, [29] libertas insita, ut [30] emori potius, quam servire præstaret. Illud vero ge- 16
minum consiliis Catilinæ et Lentuli, quod me domo mea

24 *cui sic æquatum præbebas consulatum tuum*] Hærent interpretes in interpretando verbo *æquatum*. Ego verbum vitiosum puto. Forte fuit *addictum*, aut simile quid. nam hoc verbo in hac re uti solet Cicero. Infra c. 7. ei *venditam* dicit fuisse senatus auctoritatem &c.

25 *non Cæsoninus*] Intelligitur Piso. alii *Cæsonius*. v. Clav.

26 *leges incendere*] i. tabularium per Sext. Clodium. Cœl. c. 32.

27 *vos adjuvistis*] Hoc verbum mihi suspectum est, quia non satis par est superioribus: nec respondet verbo *interire*. Debet, ut in ceteris membris verbum esse, quod dicat, Consules fecisse, quod par esset ei, quod P. Clodius voluisset, ut *sustulistis, abrogastis.*

28 *Ac ne i. q.*] An *at n. i. q.* ut alibi, permutatis his verbis. *his stantibus*, sive ad curiam hoc pertinet, sive ad senatum, sive ad utrumque: i. salva curia salvoque senatu, se nullam sedem habituros.

29 *libertas insita*] Cara, ut solent ea, quæ insita sunt. Sic de Offic. III, 32. *ut insitum militibus esset vincere*: nihil magis appeterent, quam victoriam.

30 *emori potius—præstaret*] Hoc verum esse non credo. Hotomannus intelligit *optaret* aut *præoptaret*. Sed ita *præstaret* non dicitur.

expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. neque enim, me stante, et manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, umquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, [31] in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod conjuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam ob-
17 jicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concio-
8 nem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? [32] qui, cum
p. 83. senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declaran-
a. dum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatusconsulto ne obtemperet; quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in con-
18 servanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra, quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis: mœroris aufers insignia. eripis lacrymas, non consolando, sed minando. Quodsi vestem non publico consilio, patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen, id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ: cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicæ lugere
9 vetuisti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis restitissem. Quasi vero non modo ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit umquam, qui, isto non modo propugnatore, tutiorem se, sed advo-

31 *in me profudistis*] i. fecistis, ut in me profunderetur.

32 *cui cum senatus*] Possum intelligere *cum tibi s.* ut Abramius explicat: sed in hoc est demonstratio, ei crudelitatem non ingratam esse, referturque ad *quid facis*, quod est pro *fecisti*. Itaque probo eos, qui pro *cui* legi volunt *qui*. Et quia hoc est in edd. pr. pluribus, ut W. 1480. Junt. recepi.

cato, aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius 19
pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti
volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis,
aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam,
consulem, inquam, non illum quidem, quem [33] in hoc ma- b.
jali invenire non possem, qui tantam reipublicæ causam
gravitate et consilio suo tueretur, sed qui, [34] tamquam
truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere ta-
men titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa
mea consularis et senatoria, [35] auxilio mihi opus fuerat et
consulis et senatus: quorum alterum etiam ad perniciem
meam erat a vobis consulibus conversum; alterum reipu-
blicæ penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris
meum: neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu pa-
tria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, et te-
cum, et cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim 20
causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego ci-
vem, meo judicio, cum deorum immortalium laude con-
jungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, et consuli, et
sextum consuli, et ejus invictis legionibus, ne armis con-
fligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certa-
men esset hujusmodi? [36] cum C. Mario scilicet, aut cum
aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero,
Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque super-
cilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala fugi:
neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac
fluctibus reipublicæ navem gubernassem, salvamque in
portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui
contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ven- 21
tos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus
tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium sa-
lute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii
gladii [37] de manibus crudelissimis exciderunt: [38] cum qui-
dem tu, o vecors et amens, cum omnes boni abditi inclusi-

33 *in hoc majali*] Lectio hæc est ex Isidoro Etym. II, 31. qui ex h. l. citat. Libri omnes *animali*.

34 *t. truncus—posset sustinere t. titulum cons.*] Nempe sicut columnæ titulos inscriptos sustinent ac ferunt.

35 *auxilio mihi opus fuerat*] Loquitur de tempore, quo adierat Pisonem. Itaque videtur corrigendum *erat*.

36 *cum C. Mario—an cum altero* &c.] Efficacius foret *non* pro *an*. mox in *quos neque hercule ego*, referendum *neque* est ad *quos*. Extra nexum est: *ego neque eos, neque superc. t. fugi*. Denique in Catilinæ *laternario* mire scripti et editi variant, et hinc judicia doctorum. *laternario* vel *lanternario* verum est; plusque prope inclinem in hoc: quia vestigia illius literæ sunt in pluribus libris.

37 *de manibus—exciderunt*] Alibi in hoc est *ceciderunt*.

38 *cum quidem tu, cum* &c.] Pro *cum quidem* legendum aliquando putavi *tum quidem*, offensus duriori concursu particulæ *cum*, ut id responderet superiori *tum omnes illi gladii—exciderunt*. Et sic dein reperi in edd. W. 1480. Junt. Sed illa tamen, *cum quidem tu*, in hoc nexu sententiarum legitima et Ciceroniana est.

p. 84. a. que mœrerent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, et flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. Quid ego illorum dierum
22 epulas, quid lætitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu et cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat [39] in suo Græcorum fœtore atque vino. quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, [40] utrum iste
23 plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga et prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura; toto denique munere consulatus omni officio [41] tuendo; maximeque, id quod vis nominis præscribit, reipublicæ consulendo. ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? et sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam
b. omitto: cum servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce et palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque [42] a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret: cum ci-

39 *in suo Græcorum fœtore a. v.*] *Græcorum* additur explicandi causa, *in suo*, qui esset ex imitatione Græcorum, primum philosophorum, hominum sordidorum, deinde helluonum, qui largius bibere solerent. *Græco more bibere* est in Verr. I, 26. non ergo opus cum Ursino corrigere *suorum*.

40 *utrum—biberit, aut v. an eff.*] Pro *aut* dedi *an*: vidi mea sponte, sed sic et in edd. pr. R. W. &c. est.

41 *tuendo — consulendo*] Hæc non sunt in edd. ante Gruterum. accessere e Mss. Pal. sec. Erf. reperit et Pithœus in Ms.

42 *a Catilinæ prævaricatore quondam*] P. Clodio, qui Catilinam e provincia Africa reversum de repetundis accusavit, sed, pecunia ab eo accepta, prævaricatus est; unde absolutus ille. v. de Har. Resp. c. 20.

vis is, quem hic ordo, assentiente Italia cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio: tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui la- 24
trones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Ma- 11
gnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primum adspexit, [43] Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, et de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus et Capua. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri 25
illi unguentarii, citius agnovissent. Erant illi comti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ, et fluentes cerussatæque buccæ, dignæ Capua, sed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum mul- p. 85.
titudine redundat: quorum Capuæ [44] te prætextatum nemo a.
adspexit, qui non gemeret desiderio mei: cujus consilio cum universam rempublicam, tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me et præsentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderunt, et absentem, principe [45] Cn. Pompeio referente, et de corpore reipublicæ tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras consul, cum in Palatio mea domus, ardebat, 26
non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? Ecquod in hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore, apud socrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas, non exstinctor, sed auctor incendii, et ardentes faces furiis Clodianis pæne ipse consul ministrabas. An vero reliquo tempore consulem te 12
quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in cu-

43 *Campanum consulem*] Per irrisionem pro *duumvirum*: qui factus erat L. Piso a Cæsare cum Cn. Pompeio, deducta Capuam colonia. de quo et in Or. pro Sextio est.

44 *te prætextatum*] Sive duumviri prætexta uti solebant, ut magistratus Rom. sive Piso per insolentiam usus est.

45 *Cn. Pompeio referente*] sc. Capuæ, cum et ipse duumvir esset. rem narrat et in Or. in Sen. p. Red.

riam venienti assurrexit? quisquam consulenti responden-
dum putavit? numerandus est ille annus denique in repu-
blica, cum obmutuisset senatus, judicia conticuissent, mœ-
rerent boni, vis latrocinii vestri tota urbe volitaret, neque
civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo et Gabinii sceleri
furorique cessisset?

27 At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsonine, ex
miserrimis naturæ tuæ sordibus; cum experrecta tandem
virtus clarissimi viri, celeriter et verum amicum, et optime
meritum civem, et suum pristinum morem requisivit: ne-
que est ille vir passus, in ea republica, quam ipse decorarat
atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari:
cum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te impro-
b. bitate victus, Gabinius, collegit ipse se, vix, sed collegit
tamen, et contra suum Clodium, primum simulate, deinde
non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio vere
vehementerque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira
populi Romani æquitas erat. uter eorum perisset, [46] tam-
quam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: im-
28 mortalem vero quæstum, si uterque cecidisset. Sed ille ta-
men agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. erat
ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, et
cum pari gladiatore pugnabat. Tu, scilicet homo religiosus
et sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provin-
ciarum iceras, frangere noluisti. caverat enim sibi ille soro-
rius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecu-
niam ereptam ex reipublicæ visceribus dedisset, omnium
suorum scelerum socium te adjutoremque præberes. Itaque
in illo tumultu fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapi-
des, fugæ: deprehensus denique cum ferro [47] ad senatum
is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse
13 constabat. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut
29 relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Con-
sulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempubli-
cam, senatus auctoritatem servarat, [48][idemque in Italia,]
qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devin-
xerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum

46 *tamquam lanista*] Refertur ad populum Romanum: qui velut præesset pugnæ horum duorum, velut gladiatorum suorum; in quorum neutro, si periret, damnum faceret, sed potius quæstum, sicut lanista, cum e suis gladiator in certamine perit non bonus, in quo etiam molestia hominis exercendi &c. liberatur. Tropus similis in lanista et alibi occurrit, v. Clav. in h. v.

47 *ad senatum*] In janua curiæ, servus Clodii, ut tradit Plutarch. res narratur et in Or. pro Mil.

48 *idemque in Italia*] Torquent se in his verbis corrigendis viri docti, nec quicquam efficiunt. ne Guilielmii quidem correctio, quæ placebat Grutero, *fidemque in Italia*, placet. Conservatio fidei quidem interdum pro re magna commemoratur, sed sine illa Italiæ adjunctione. Puto irrepsisse quocunque modo. Inclusi uncis.

eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? Quæ lex 30
privatis hominibus esse lex non videbatur, [49] inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, capta republica contra p. 86.
omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere di- a.
cerent, [50] hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, [51] si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in 31
provincias vel emtas, [52] vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando; at ominibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequebantur.

Tune etiam, immanissimum ac fœdissimum monstrum, 14
ausus es meum discessum illum, testem sceleris et crudelitatis tuæ, maledicti et contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me et amoris et judicii; qui non admurmuratione, sed voce et clamore, abjecti hominis et semivivi

49 *inusta per servos*] Non potest hoc explicari: nam, quæ de servis inustis et stigmate notatis afferuntur, aliena sunt. Rectius afferretur locus pro Mil. c. 13. ubi leges dicuntur inuri et imponi. Sed nec hoc rem confecerit. Debet esse verbum, quod de legibus dicatur proprie, ut sequentia, *incisa*, *imposita*: id est *jussa*: et sic corrigendum. nempe servi in illa lege suffragia tulere, non cives.

50 *hos consules*] *hos* bene e Ms. Pithœi addidit Grævius.

51 *si illam legem non putabatis*] Vulgo *putabitis*, ut et paullo post. inepte. Sermo est de præterito, et sequitur mox *tenebamini*, quod huic respondet clare. Non dubitavi, in tanta evidentia corrigere olim sine libris. Post et in edd. reperi. In altero loco ed. W. habet *putabatis*, in utroque ed. R. Med. Junt. Ald. &c. In nulla vetere editione *putabitis* bis est, præterquam in ed. 1480. In Gruteri editionem quomodo venerit, nescio: servavere tamen et Jac. Gronovius et Grævius: quod miror: cum vitium possent animadvertere structuram orationis attendendo. Sed mirifice in hoc genere plerique cœcutierunt aut negligentes fuere.

52 *vel ereptas*] i. e. non SCto et more acceptas, sed per vim, lege Clodia, per vim lata. talia enim erepta dicuntur. Mox *consules vos quisquam putavit*, rectius esset *putabat*: non modo propter *cum proficiscebamini*, sed etiam quia in altero membro est *prosequebantur*.

32 furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu
desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu cu-
riæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judi-
ciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quæ
meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? Qui si calami-
tosissimus fuisset; tamen misericordia dignior, quam con-
b. tumelia, et cum gloria potius esse conjunctus, quam cum
probro putaretur, atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum
quidem scelus ac dedecus haberetur. cum vero, (forsitan
hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed
certe id dicam, quod sentio,) cum tantis a vobis, patres
conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus: non
modo illam calamitatem esse non duco, sed, si quid mihi
potest a republica esse sejunctum, quod vix potest; priva-
tim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fu-
33 isse illam expetendamque fortunam. Atque, ut tuum lætis-
simum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem
bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire a patria,
ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum pre-
centur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti eve-
nit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi
illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius,
in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim et de-
bito, [53] quævis fuga potius, quam ulla provincia esset opta-
tior.

15 Sed perge porro. nam si illud meum turbulentissimum
tempus profectionis, tuo tranquillissimo præstat, quid con-
feram reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me di-
34 gnitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post obitum occasum-
que nostrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus se-
natus, concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo
viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una
voce revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me le-
gatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus
litteris, non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum pa-
tria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem con-
servatorem reipublicæ, commendavit. [54] ad meam unius sa-
lutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia,
qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce et lit-

53 *quævis fuga potius* &c.] *potius* delebat Faërnus, non repertum in Ms. antiquo. alii fere retinent. Pleonasmus est Græcis usitatus, inde et Latinis interdum usurpatus, h. l. quidem ad explendum numerum, si aures meæ recte sentiunt.

54 *ad meam unius sal.—omnium civium c. ex Italia*] Faërnus post *unius* addi volebat *hominis*, post deleri *civium*. Illud probem, si servetur *civium*, ut æqualior sit oratio. at ego malim ejus æqualitatis causa *civium* deleri: præsertim cum non modo civium ex Italia omni auxilium requisitum esset, sed universæ Italiæ, etiam sociorum &c. ut alibi tradit Cicero, et hic statim post.

teris implorandum putavit. mei capitis servandi causa Ro- p. 87.
mam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. a.
de mea salute, P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi
consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis,
ceterorumque principum, celeberrimæ et [55] gratissimæ con-
ciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio
auctore, et ejus sententiæ principe, ut, si quis impedisset
reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque ver-
bis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit
triumphus honorificentius, quam mihi salus restitutioque
perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgassent, 35
præter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fra-
trem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos
plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul
de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem res-
publica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu,
virtute optimi ac justissimi viri, sapientiaque, conjunxit.
Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet di- 36
cere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus ades-
set, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis
umquam, [56] neque multitudinem hominum tantam, neque
splendidiorem fuisse: hoc certe video, quod indicant tabu-
læ publicæ, [57] vos rogatores, vos diribitores, vos custodes
fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum pro-
pinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel ho-
noris, id in salute mea, nullo rogante, [58] vos vestra sponte
fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex 16
schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Ob- 37
tinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cu-
piditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam, lege b.
Cæsaris justissima atque optima, populi liberi, plane et
vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præ-
ter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia,

55 *gratissimæ conciones*] *Gratissimæ* velut e Faërni correctione editur. Sed id est jam in ed. Rom. W. Med. Ald. Vict. &c. *gravissimæ* primæ habent edd. 1480. Junt. Illud sane melius et verbo *celeberrimæ* aptius, estque in Mss. omnibus melioribus, ut Erfurt.

56 *neque multitud. h. t. neque spl.*] Addidi *neque*: quod sequens *neque* manifeste desiderat, ut prope tiro sensi. Vidi deinde, Faërnum memorare antiquum librum, in quo *neque* repertum addi voluerit. Sed edd. primis et proximis consultis, in omnibus *nec* reperi. In Mediol. primum excidit: inde prætermissum in Ascens. unde ducta Aldina, inde in ceteris, tanta negligentia editorum fuit. Pro *splendidiorem* mox Faërnus *splendorem* malit, etiam in Ms. repertum. frustra. nam deberet addi *tantum*.

57 *vos rogatores, vos distributores*] Sic habent edd. ant. Primus Victorius dedit *diribitores*, nempe ex Or. in Sen. p. Red. c. 11. ubi eadem verba sunt cetera, quem P. Manutius, Lamb. et alii secuti sunt. Vetus restituit Gruterus: est glossa.

58 *vos vestra sponte fecistis*] Potest ferri: sed malim *fecisse*, ut pendeat a *video*.

Thessalia, Athenæ, [59] cuncta Græcia addicta. habebas exer-
citum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Ro-
manus dederat, sed quantum tua libido conscripserat: æra-
38 rium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu,
provincia consulari? quas res gesserit, quæro. [60] qui, ut
venit, statim [61] (nondum commemoro rapinas, nondum exa-
ctas pecunias, non captas, non imperatas, non neces socio-
rum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanita-
tem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure,
ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo: nunc meam
spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna impera-
toris.) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit,
qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam vero provin-
ciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ
tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedo-
nicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gla-
diorum atque pilorum: [62] ex qua aliquot prætorio imperio,
consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non
triumpharit. Est hoc novum: multo illud magis. appellatus
est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) imperator.
17 Ne tum quidem, [63] Paulle noster, tabulas Romam cum lau-
39 rea mittere audebas? Misi, inquit. Quis umquam recitavit?
quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert,
utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil um-
quam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras,
p. 92. quem afflixeras, quem deleveras, an amici tui tabulas abdi-
a. derint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam
tuam condemnarint. Atque haud scio, [64] an malim te videri

59 *cuncta Græcia*] int. reliqua, sive *denique*. Similem locum habuimus supra, ubi Græcia cum partibus aliquibus ejus memorabatur.

60 *qui, ut venit, statim (nondum commemoro—imperatoris.)* &c.] Nihil post parenthesin est, ad quod illud *statim* referatur. Grævius hoc ἀναvταπόδοτον forma esse, non sensu dicit, cujus alia sint exempla, et dictum pro *statim rapinas exercuit* &c. id est durius. Lagomarsinus edidit Venet. 1734. epistolam ad Facciolatum, in qua ille prope mathematica ratione demonstrare instituit, hic esse lacunam, ut alias in hac oratione. Sed eam non vidimus. Lacunam hic esse credo et ipse. Illud *statim* videtur indicare, Ciceronem aliquid narrasse, factum a primo ingressu in provinciam, quo animum cupidum prodiderit, et viam sibi ad rapinas munierit. Similis locus est in Verr. II, 6. *Qui simulatque ei forte provincia Sicilia obtigit, antequam proficisceretur, quærere ipse secum et agitare cum suis capit, quibus in rebus in ea provincia maximam pecuniam uno anno facere posset.* Et post c. 7. *Quo die Siciliam attigit, (videte, satisne paratus — venerit,) statim Messana literas Halesum mittit* &c.

61 *nondum commemoro* &c.] Incipit id facere c. 34.

62 *ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem* &c.] An post *imperio* excidit *triumpharunt?* ex sequentibus intelligere durius est.

63 *Paulle noster*] Acerba irrisione Paullum appellat, velut compararet cum Æmilio Paullo, qui Macedoniam superavit.

64 *an malim—an amicos tuos*] Alterum *an* recte deleri vult Lambinus, item Grævius. itaque feci. *an malim* refertur ad *quam aut te videri* &c. *haud scio an* modeste adfirmat, non post se habet aliud *an*. et deberet

nullo pudore fuisse in litteris mittendis, amicos tuos plus
habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri puden-
tiorem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse con-
demnatum judicio amicorum. Quodsi non tuis nefariis in 40
hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præ-
clusisses: quid tandem erat actum, aut gestum in illa pro-
vincia, de quo ad senatum [65] cum gratulatione aliqua scribi
abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum tur-
pis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopula-
tio? an [66] munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ?
an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilen-
tia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris: ut in urbe
nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paullo
tamen, quam ille, demissior. Nam ille gurges atque helluo, 41
natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cum equites
Romanos in provincia, cum publicanos, nobiscum et volun-
tate et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama
vitaque privasset, cum egisset aliud [67] nihil in illo exercitu,
nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret do-
mos, ausus est (quid enim ille non auderet?) a senatu sup-
plicationem per litteras postulare. O dii immortales! tune 18
etiam, atque adeo vos, geminæ voragines scopulique rei-
publicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extolli-
tis? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eæ
conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum et colonia-
rum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea
denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo
optare numquam auderem, sed cogitare non possem? vos
autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis? b.
An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, majore 42
afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, [68] quam affi-
cior ex famæ? Nullum est supplicium putandum, quo affici
casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc
quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Græci: quos uti-
nam ita audires, ut erant audiendi! numquam te in tot fla-
gitia ingurgitasses. Verum audis in præsepibus: audis in

esse *haud scio, utrum—an.* res est evidens.

65 *cum gratulatione aliqua scribi*] Ita scribi, ut gratias ageres diis pro successu felici, atque inde peteres, ut gratulatio Diis publica decerneretur a senatu. atque ita videtur factum in literis talibus.

66 *munitio Thessalonicæ*] Arcis Thessalonicensis, quod incolæ urbi non confiderent, in eamque se recipere necesse esset. v. c. 34. idem dixit in Or. de Provinc. Consul. Hotomannus *arcis* verbum deesse putabat: potest intelligi munitio, quæ Thessalonicæ facta est.

67 *nihil in illo exercitu*] Faërnus delet *in*: mox pro *auderet* scribit *audeat*. utrumque bene habet.

68 *quam afficior ex infamia*] Faërnus in libro antiquo reperit *ex famæ*, Lamb. *ex fame*, quod erat pro *famæ*. Erf. et Pith. *ex fama*. Non dubitavi ergo edere *ex famæ* sc. laceratione, ut fecit et Brutus.

stupris: audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiamsi in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non pos-
43 set umquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, [69] nota
19 justi senatus, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum et naufragum vidit. fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ; supplicium autem est pœna peccati. neque vero ego, si umquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, (in quo dii immortales meas preces audiverunt,) morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista exsecratio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis,
Evisceratus latere penderes (ut ait ille) *saxa spargens tabo,*
Sanie, sanguine atro.————

44 Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen
p. 89. esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa
a. virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit. in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum et fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum litteras mittere ausus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, [70] ab senatu imperator est appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus. ab altero allatæ litte-

69 *nota justi senatus*] Faërnus corrigebat *nota injusta a senatu*: probabat Grævius: recepit Brutus. paullo violentior est correctio. Ego corrigam: *nota justa senatus*, i. e. quam jure imposuit senatus. ita similitudo membrorum conservatur, cujus diligentissimus est Cicero.

70 *absens imp. sit appellatus*] Nonne omnes absentes appellantur? Vere Manutius corrigebat *ab senatu*: probabatque Grævius: nec id plane redundat. nam et ab exercitu imperatores appellabantur. itaque et alibi additur. Item pro *sit* edidimus *est*. nam et in altera parte est *vidimus*. Sic volebat et Faërnus.

ræ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales! [71] idne 45
ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; hujus unius litteris nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret? His ego rebus pascor, 20
his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de tæterrimis hostibus: quod vos equites Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc 46
optavi, hæc precatus sum. plura etiam acciderunt, quam b.
vellem. nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. illud etiam accidit præter optatum meum: sed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. [72] me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios et consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego 47
te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere: non id est caput: deinde paullo ante, Torquato, gravissimo et sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi vero exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod jus? quod exemplum? [73] Quid est aliud

71 *idne ego optarem?*] Hoc verum esse non potest. nam in sequentibus dicit clare, hæc se semper optasse, expetivisse &c. Videtur scripsisse: *quidni ergo optarem.* Mox *jam* aberat ab antiquo libro Faërni.

72 *me tamen fugerat*] An hoc eum fugerat, qui id dixerat jam in oratione pro Roscio Amerino de parricidis: quem locum hic manifeste imitatus est. An excidit *non? me tamen non fugerat.* nempe ita excusat, quod non optarat id, quod optare poterat.

73 *Quid est aliud furere, non cognoscere*] Sic habent edd. W. 1480. Junt. at Rom. *nisi non,* quod Mediol. et ceteræ usque ad Lambinum et Gruterum secutæ sunt, qui *nisi* delerunt. Lectio illa tamen, quæ addit *nisi,* est mitior, et alibi a Cicerone in hac ipsa forma orationis additur. nam profecto Cicero vult dicere, ea, quæ sequantur, esse genera et exempla et documenta furoris. Sed hæc sententia *nisi* necessarium facit. Viri docti putarunt, hæc omnia separatim esse accipienda: qua-

furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges,
non senatum, non civitatem? [74] cruentare corpus suum?
48 major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si fa-
miliam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum
te, pertineret, amici te tui constringendum putarent:
[75] præsidium tu populi Romani, custodiam provinciæ, in-
jussu populi senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos
21 fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam
p. 90. ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum
a. exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines de-
vorassent, partim nova quædam et inaudita luxuries, par-
tim etiam in illis locis, [76] ubi omnia diripuit, emtiones, par-
tim permutationes ad hunc Tusculanum montem exstruen-
dum; [77] cum jam egeret, cum illa ejus immensa et intolera-
bilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exerci-
tum populi Romani, numen interdictumque deorum im-
mortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus,
jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio
49 vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos
voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio
periculoque emerat: his se tenere non potuit: exercitum
eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? [78] Tribuit
se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc tur-
pius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandri-
nis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susce-
perat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a fu-
rore ejus, nisi ut ad senatum [79] tantis de rebus gestis litte-

si Cicero vellet dicere: ex his clarum esse, Gabinium furere, non cognoscere homines &c. Sed Cicero voluit dicere, ex his, *non cognoscere homines, non cognoscere leges* &c. apparere, cum furiosum esse, non mentis compotem, ut post dicit. Itaque *nisi* restitui.

74 *cruentare corpus suum?*] Putant hoc etiam in genere et argumento furoris poni. Sed an Gabinius hoc fecit? Atqui ea tantum commemorare poterat, quæ in eum caderent, qualia sunt superiora. Itaque recte judicavit Faërnus, hic aliquid excidisse, nempe, *leve est:* probante Lambino, qui et in textum recepit. Id ego non ausus sum imitari, cum nesciam, an Faërnus in Ms. repererit. Ipse olim suspicatus sum: *cruentare corpus suum, furor est: major hæc est* &c. Potuit illud *furor est* excidere per similitudinem sequentium, *major est.* Sententia quidem sic existit aptior, quam ex illo *leve est.*

75 *præsidium pop. R.*] Faërnus *reipublicæ.* verissime, ut puto.

76 *ubi omnia diripuit*] Ms. Erf. *omnes*, non male.

77 *cum jam egeret*] Hoc est a Faërno, receptum ab Aldo jun. et Lambino. non arbitror necessarium admodum esse. nam eum cœpisse egere, e ceteris et sequente, de omissa Tusculana ædificatione, patet. *Tusculanus mons* est magnifica et regalis villa a Gabinio ædificari in Tusculano cœpta.

78 *Tribuit se comitem*] Grævius malebat *præbuit s. c.* facili conjectura: nam hæc phrasis est nota et frequens: idemque se dicit reperisse in margine ed. Lamb. Immo sic edidit Lambinus tacite in ea, quæ proprie est Lambiniana, editione 1565. quam ignorabat Grævius. Ego *tribuit* non spreverim: quod pro *præbere,* sicut *impertire* potest dici.

79 *tantis de rebus gestis*] Offendit me hic, nescio quomodo, *gestis:* ut malim abesse.

ras mittat? Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diis- 50
que immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insania penderet: ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, [80] planissime vetant. Sed hæc omitto. [81] Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cum et auctoritate senatus, et sorte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et gravissimæ b.
legum pœnæ vetarent?

Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; 22
de reditu Gabinii omittamus: quem [82] etsi sibi ipse præci- 51
dit, ego tamen, os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi atque sollemnes,
[83] sunt adventu meo redituque celebrati? Unus ille dies 52
mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Romanum universum, cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum [84] procedere visa est. quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur et tecta urbis ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa

80 *planissime vetant*] i. e. disertis et claris verbis. Sed edd. W. 1480. Junt. habent *plenissime*. non absurde. sed illud melius est.

81 *Ille—auderet*] Vitio operarum irrepsit in ed. Grut. *audiret*: id tamen servatum a Gron. et Grævio. Paullo post delevi cum Grævio *tum*, in verbis, *eam sibi tum adsciscere*: Abesse dicit a Ms. Erf. et Pith. At et ab edd. W. 1480. abest.

82 *etsi sibi ipse præcidit*] Sic Cicero scripsit, bene latine, non ut vulgo editum est *sibi ipsi*. Illud reperi etiam in edd. veteribus, R. W. 1480. &c. Nondum inspectis illis edd. sic correxeram in exemplo meo, ut multa alia similia.

83 *sunt adventu meo celebr.*] *apud omnes* post *sunt* addunt Mss. Erf. Fr. edd. W. 1480. Junt. Victor. Ald. jun. non male sane: recepitque Grævius.

84 *procedere visa est*] Faërnus e libro profert ac præfert *progredi*, quod *procedere* clausulam hexametri efficiat. Atque id quidem de pompa usitatius et solennius: sed tamen hic *progredi* præfero, non tantum illam ob causam, sed etiam, quia verbo *egredi* de senatu apte posito melius respondet: et alibi quoque in hac re, cum nempe ex urbibus homines effunduntur, ut obviam eant honoris causa, progrediendi verbo utitur Cicero.

domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incen-
deras, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt,
mihique, quod ante me nemini, pecunia publica [85] ædifi-
candam domum censuerunt.
53 Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum,
quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum,
præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, qua
veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum
Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diver-
ticula flexionesque quæsisti? quod te municipium vidit?
p. 91. quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? Nonne tibi
a. nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona
pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis impera-
tor, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero
23 ipsam fœdavit adventus tuus. O familiæ, non dicam Cal-
purniæ, sed Calventiæ; neque hujus urbis, sed Placentini
municipii; neque paterni generis, sed braccatæ cognationis
dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam ho-
rum, aut civium ceterorum, sed tuorum legatorum obviam
54 venit? [86] Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indi-
gnissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu
meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, di-
gnior, mecum fuit tum, [87] cum te quidam non longe a
porta cum lictoribus errantem visum esse narraret. scio
item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum,
familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœ-
lio imperator appellatus eras, [88] cum non longe abfuisses,
adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enu-
55 mero, qui tibi obviam non venerint? [89] dico venisse pæne
neminem, ne de officiosissima quidem natione candidato-
rum, cum vulgo essent, et illo ipso, et multis ante diebus,
admoniti et rogati. Togulæ lictoribus ad portam præsto
fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, et cater-
vam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, [90] tanto

85 *ædificandam domum*] *domum* melius abfuerit.

86 *Mecum enim L. Flaccus*] Edd. omnes ante Lamb. et Grut. item Mss. plerique addunt *tum* post *enim*. Id sublatum ab his, auctore Ms. Faërni, restituit Grævius. non imitatus sum. Propositio Ciceronis, secundum formam structuræ et solennem est: *mecum Flaccus fuit tum, cum*. interponit aliquid de Flacco: ergo illud *fuit tum* post parenthesin ponitur, nec in illo locum habet *tum*.

87 *cum te quidam narraret*] Sic pro vulgato *narrabat* sine libris scripsissem, postulante latinitate, at sic et Faërnus in libro suo reperit. Sic mox ed. W. pro *venerint* male *venerunt*.

88 *cum non longe abfuisses*] Debet esse *abesses*. Pendet enim a *scio fuisse*.

89 *Qui dico venisse*] Ineptum est et alienum *Qui*. In Ms. Faërni erat *cui*: sed id quoque alienum. Est temere repetitum ex antecedente, debetque deleri. ita et alibi ut Verr. Cicero in hac forma habet: *dico* &c.

90 *tanto exercitu, t. pr.*] Possis intelligere, cum tantum exercitum haberet vel habuisset: sed melius est addere *a* e Ms. Faërni.

exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Cœlimontana porta introisse dixissem, sponsione me, ni Esquiliana introisset, homo promtissimus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, [91] ut vestrûm quispiam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, b.
modo ne triumphali: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

At audistis, patres conscripti, philosophi vocem. negavit, 24
se triumphi cupidum umquam fuisse. O scelus, o pestis, 56
o labes! cum exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput et salutem meam [92] una mercede provinciæ: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? sæpe enim vidi, qui et mihi et ceteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine [93] tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quodsi te senatus populusque Romanus aut non 57
appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coëgisset: tamen erat angusti animi atque demissi, [94] justi triumphi honorem atque dignitatem contemnere. nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, [95] ut, omnes umbras etiam falsæ gloriæ consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani stu-

91 *ut vestrum quispiam audierit*] Edd. vett. habent *aut.* in qua lectione legendum esset e Ms. Faërni *quisquam.* Sed et aliud incommodum est. nam, ut recte videre Faërnus et Lamb. *audierit* non est aptum. quomodo enim Cicero hoc ausus sit dicere? idque adeo Lambinus delevit. Gruterus e Mss. Pall. recepit *ut,* bene, sed non explicavit. dicit: si maxime vestrûm quispiam audierit. ita et *quispiam* rectum esse patet.

92 *una mercede provinciæ*] *Una* recte aberat Ms. Faërni. nam nullam hic vim habet, frustraque defendit Grævius: nam et aliis locis simpliciter dicit *pretio* vel *mercede* provinciæ proditam esse et venditam Ciceronis salutem.

93 *tegere atque velare*] Ms. Faërni *celare.* quod est elegantius, ut opinor.

94 *justi triumphi honorem*] *Justi* edd. vett. non habent. et non de justo triumpho, sed de triumpho simpliciter sermo esse videtur, semperque in antecedentibus nude ponitur, ut et infra, hoc ipso in capite. Habuere tamen Mss. Faërni et Erf. et in consequente est *justa gloria.* Itaque servavi.

95 *ut omnes u.*] *Ut* mihi aliquando suspectum fuit, idque aut delendum aut *et* reponendum visum. Deleri voluit et Pantagathus. sed est tamen non inepta repetitio.

dio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista
manupretium fuerit [96] non eversæ per te, sed perditæ civi-
tatis; cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exsti-
p. 92. terit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradi-
a. disses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles,
[97] redderetur: cum exhauriebas ærarium: cum orbabas Ita-
liam juventute: cum mare vastissimum hieme transibas: si
triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi
58 prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non est
integrum Cn. Pompeio, consilio jam uti tuo. erravit enim.
non gustarat istam tuam philosophiam. ter jam homo stultus
triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est, quod, [98] con-
fecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream
tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Me-
telle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam do-
ctum hominem, tam eruditum, prius, quam in istum erro-
rem induceremini? [99] C. ipsi Pontinio, necessario meo, jam
non est integrum. religionibus enim susceptis impeditur.
* O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipio-
nes, Marcellos, Maximos! o amentem Paullum! rusticum
Marium! nullius consilii [100] patres horum amborum con-
25 sulum, qui triumpharunt! Sed, quoniam præterita mutare
59 non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla et luto
fictus Epicureus, dare [1] hæc præclara præcepta sapientiæ
clarissimo et summo imperatori, genero suo? fertur ille
vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justi et
magni triumphi. non didicit eadem ista, quæ tu. mitte ad
eum libellum. sed jam, si ipse coram congredi poteris, me-
ditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem compri-
mas atque restinguas. valebis apud hominem volitantem
gloriæ cupiditate, vir moderatus et constans, apud indo-
ctum eruditus, apud generum, socer. dices enim, ut es [2] ho-

96 *non eversæ per te, sed perditæ c.*] Inter *eversæ* et *perditæ* nihil interest. itaque Faërnus corrigebat *eversæ p. t. et perd.* Turnebus *non ev. p. t. sed proditæ*. illud melius. nam *prodere* non est plus quam *evertere*.

97 *redderetur*] Exquisite pro daretur, traderetur, quod reponi volebat Faërnus, recepere Lamb. Ald. jun. quia dabatur remunerandi caussa. Centies sic *reddere* dicitur.

98 *confecto per te f.*] Addidi cum Grævio *per te* e Mss. Erf. Pith. sic et Faërnus.

99 *C. ipsi Pontinio*] De scriptura nominis v. Clav. Sed quid est *ipsi?* sane alienum est. Scribendum videtur *isti*. erat ille præsens, cumque Cicero demonstrabat digito.

100 *patres istorum a. c.*] *Istorum* possumus sic intelligere, ut in Pontinio. sed *horum* habent pleræque edd. pr. idque edidit Grævius: quem nos secuti sumus. Sed mox *qui triumpharunt* nobis suspectum est pro nota glossatoris.

1 *hæc præclara pr. s.*] An *præclaræ?* favet lectio Mss. quorundam *paratæ*.

2 *homo facetus, ad persu. concinnus*] *Ad persuadendum* neque verbo *facetus*, neque *concinnus* convenit. nam hæc sunt ad delectandum. Itaque recte puto viros quosdam doctos correxisse, *homo factus ad persuadendum, concinnus* &c.

mo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus ho- b.
mines errore ducuntur: quas dii negligunt: qui, ut noster ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis. tibi enim et esse et [3] fuisse deos videbit iratos.
Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho: Quid 60
tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pæne puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis possit. Quin tu me 61
vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. numus interea mihi, Cæsar, [4] neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, et manebit. rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, [5] litteras profuisse. ita enim sunt perscriptæ scite et litterate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, [6] caput sinistra manu perfri- p. 93. a.

3 *f. deos videbis iratos*] *Videbis* si verum est, *enim* locum non habet. Videtur legendum *videbit* sc. Cæsar, *tibi* iratos *fuisse* Deos, qui nullam tibi victoriam dederint, et *esse*, qui te insanum fecerint ac furiosum. Admodum venuste. Quia sic habent edd. P. Manutii 1540. Lamb. &c. recepi. dixit modeste, quia gener erat Cæsar, *videbit* pro *dicet*.

4 *neglectis vehiculis triumph.*] Pro *vehiculis* quidam edidere *ferculis*, ut Lamb. Aldus jun. quod et Grævius secutus est. Sumtus utique non fuit in vehiculis, sed in ferculis, quæ imponerentur vehiculis. nam ea facta e materia pretiosa, ut in Cæsaris triumphis, ex ebore, citro, argento rasili, apud Velleium: et *fercula pomparum* memorantur passim, ut apud nostrum de Offic. Itaque si libri addicerent, præferrem. Sed sicut in conviviis fercula ciborum imponuntur mensæ, sic in triumphis vehiculo: ergo vehicula h. l. ferri possunt.

5 *literas profuisse*] Nempe, quia literas pro pecunia dederat ærario. est jocus ex ambiguitate verbi *literas*: quo et in Verrinis usus est.

6 *caput sinistra—οἴχεται.*] Super hoc loco multa disputavere Victorius Var. Lect. VIII, 6. et contra hunc Muretus Var. Lect. IV, 19. add. Budæus ad Pand. p. m. 198. Nempe de sensu consentiunt: hominem anxium et dubitantem de rationibus induci: at in versu, in quo ultima varie et vitiose scripta sunt in edd. ant. alii defendunt lectionem *argentum decoctum οἴχεται*. *Decoctum* aut est a glossatore, aut e latina verbi græci scriptura. apud Plautum quidem, e cujus Trinummo hic versus est, non est; nec id patitur versus.

cans, commurmuratus sit, "*Ratio quidem hercle apparet,*
"*argentum* οἴχεται." Hac tu oratione, non dubito, quin il-
26 lum jam adscendentem in currum possis revocare. O te-
62 nebræ, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni
vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demis-
sum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi
præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, ho-
mo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus
est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam ali-
quam quæreret: eadem cupiditate vir summo ingenio præ-
ditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. [7] Eorum neu-
ter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri
mors ademit. Irrisa abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas
triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere: qui etiamsi
minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen
istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior,
quam Piso; prudentior, quam Cotta; abundantior consilio,
ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi
63 idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quodsi repre-
hendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva aut
nulla gessissent: tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus
gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculo-
rum, virtutis insignia contemnere debuisti. neque vero con-
temsisti, [8] licet Themista sapientior, si os tuum ferreum se-
natus convicio verberari noluisti.

Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut
me tecum compararem, et [9] degressum meum, et absentiam,
et reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia
immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudi-
64 nem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua,
b. urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem
domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, aucto-
ritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam,
27 cuiquam es [10] infimo ac desperatissimo antelaturus? Age,

7 *Eorum neuter triumph.*] Elegantius abesset *eorum*, quod glossatorem sapit.

8 *licet Themista sapientior, si os* &c.] Locus vitiosus, varie a viris doctis tentatus est. Lenissime Grævius: *licet Th. sap. sis: os tuum* &c. lenius etiam: *licet Themista sapientior, sed os t.* &c. ut habent Lamb. et Aldus jun. Deligat lector. Etiam *ferreum* h. l. non aptum videtur. nam si *ferreum* est *os*, non sentiet conviciorum verbera, adeoque nec timebit. Potuit addere glossator, quia *os ferreum* aptum Pisoni.

9 *degressum m. et abs.*] Edd. pr. male *digressum*. Recte *degressum* dedere recentiores. nam abitus intelligendus, qui non est *digressus*, sed *degressus*, decessio.

10 *infimo ac desperatissimo*] *Infimo* e Mss. Faërni jam recepit Lambinus, quem sequor. nam vulgata *infirmissimo* nihili est. pro *desperatissimo* idem Lambinus e vestigiis Ms. volebat *despicatissimo*: cui favet Ms. Franc. in quo superscriptum erat *despectissimo*. Ceterum *desperatissimus* est homo desperatæ fortunæ: qui sensus ab h. l. non est alienus.

senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflicto-
rem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed
omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non
possunt, quo ex ordine [11] vir præstantissimus et ornatissi-
mus L. Ælius est, te consule relegatus: plebs Romana per-
ditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et
per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur,
[12] cujus idem tu superbissime decreta et preces repudiasti.
Fac hujus odii tanti ac tam universi periculum, si audes. 65
Instant post hominum memoriam apparatissimi, magnifi-
centissimique ludi, quales non modo numquam fuerunt, sed
ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto
suspicari. Da te populo, [13] committe ludis. sibilum metuis?
Ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est
curare philosophi. manus tibi ne afferantur, times. dolor
enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia,
turpitudo, verba sunt atque ineptiæ. Sed de hoc non du-
bito. non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum
non dignitatis gratia inibit, (nisi forte ut cum P. Clodio,
hoc est, cum amoribus suis cœnet,) sed plane animi sui 66
causa: ludos nobis idiotis relinquet. solet enim in disputa-
tionibus suis, oculorum et [14] aurium delectationi abdominis
voluptates anteferre. nam, quod vobis iste tantummodo
[15] improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam ra-
pax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod
fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse p. 94.
videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, a.
nihil posterius, nihil nequius. [16] luxuriam autem in isto no-
lite hanc cogitare. Est enim quædam, quamquam omnis 67
est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior.
nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum:
laudabo inimicum: ne magnopere quidem quidquam, præ-
ter libidines, sumtuosum. toreuma nullum: maximi calices,
et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa
mensa, non conchyliis aut piscibus, sed multa carne subran-
cida. servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem

11 *vir præst. et ornatissimus*] Addidi cum Grævio *et ornatissimus:* repertum ab eo in Mss. Pith. Franc. non vidit esse et in ed. Wald. est item in ed. 1480.

12 *cujus idem tu*] Languere mihi hic visum est *idem:* suspicatusque sum *item*, pariter.

13 *committe ludis*] Excidisse puto *te*, absorptum a finali præcedentis verbi.

14 *aurium delectationi abdominis vol.*] Ridiculum ex inopinato. auditor putet dicturum *animi vol.* dicit *abdominis.*

15 *improbus, crudelis olim furunculus*] *Crudelis* nec *furunculo* aptum est, nec omnino huic loco: in quo vitia non gravia illa, qualis crudelitas est, commemorantur.

16 *luxuriam—nolite hanc cog.*] *Hanc* intellige, usitatam, vulgarem: nisi vero excidit ejusmodi verbum: nam solet addi in hac forma: ut Sext. 8. *nostra hac purpura* est, sed additur *plebeia.*

coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis et [17] vinum a propola atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus, [18] bibiturus, quæ eodem de solio ministrentur. Ubi galli cantum audivit, [19] avum suum
28 revixisse putat: mensam tolli jubet. Dicet aliquis, Unde
68 tibi hæc nota sunt? non mehercule, contumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem atque eruditum, cui generi [20] esse ego iratus, ne si cupiam quidem, non possum. [21] Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum. Is cum istum adolescentem, jam tum [22] cum hac diis irata fronte, vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset præsertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus una viveret, nec fere ab isto umquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum et humanissimorum cœtu loquor. Audistis profecto dici, philosophos Epicureos, omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiri. recte, an secus, nihil ad nos: aut, si ad
b. nos, nihil ad hoc tempus: sed tamen lubricum genus orationis adolescenti, non acriter intelligenti, sæpe præceps.
69 Itaque admissarius iste, simul atque audivit, a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, [23] quomodo aiunt, pilam: retinere quod acce-

17 *vinum a propola*] Sic edd. R. Br. Med. Junt. &c. recte. Edd. W. 1480. item Mss. plures *propala*, quod defendit Turnebus Adv. I, 1. recepit Lambinus, etiam Gruterus e Mss. Pall. Sic editur etiam apud Varr. R. R. III, 14. defendente et ibi Turnebo: at repudiante ac ridente Scaligero, qui de eo verbo diligenter dixit ad Catalecta Virg. &c. p. 42. Est verbum non a *propalam*: a tali præpositione non fiat substantivum: sed a Græco προπώλης.

18 *bibiturus, quæ eodem de solio ministrentur*] Varie et legitur in libris locus et scribitur. Ego nihil mutem, præter verbum *solium*, legoque, *quæ eodem de dolio ministrentur*, ut et Ant. Augustino placuit: quod indicat etiam vile vinum bibisse. v. Clav. in *solium*. Ceterum quod dicit *eodem de dolio*, id respicit illud, quod dicitur *solus* in lecto accubuisse, cum Græci *quini*, etiam plures in eodem lecto stipati essent. Inde ridiculum nascitur: homo stultus sedet solus in lecto, honoris causa, et bibit cum Græculis eodem e dolio, vinum novum et leve.—Grævius secutus est lectionem Ms. Faërniani: *bibitur usque eo, dum de solio ministretur.*

19 *avum suum revixisse putat*] Ridicule: pungit Pisonem, cujus avus Gallus fuerat, de quo supra.

20 *esse iratus, ne si cupiam quidem, possum*] Nemo hic hæsit. at sine dubio excidit negatio, scribendumque *non possum.* et eleganter negatio ad hunc locum dilata est: idque locum fecit errori.

21 *Est quidam Græcus*] Nomen homini fuit *Philodemus.* v. Turneb. Adv. XXI, 15. ejus mentio de Fin. II, 35. v. Clav.

22 *cum h. diis irata fronte*] Nove dixit. nam dii irati dicuntur, non homines diis. Sed acerbe jocatur in Epicureorum atheismum.

23 *quomodo aiunt*] Ms. Faërni *quemadmodum*, melius.

perat, [24] testificari, tabulas obsignare velle, Epicurum [25] disertum dicere; et tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus. Quid mul- 70
ta? Græcus facilis et valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de 29
quo loquor, non philosophia solum, sed etiam litteris, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poëma porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet; modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poëtam. Devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Græcus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas. revocare se non poterat, familiaritate implicatus: et simul inconstantiæ famam verebatur. rogatus, invitatus, coactus, ita [26] multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia cœnarum genera conviviorumque adulteria denique ejus delicatissimis versibus expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius tamquam in speculo vi- 71
tam intueri: ex quibus multa, a multis lecta et audita, recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: et simul de ipso, qui p. 95.
scripsit, detrahi nolo. qui si fuisset in disciplulo comparando a.
meliore fortuna, fortasse austerior et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. Sed idem casus illum ignarum, quid profiteretur, 72
cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno et sordibus inquinavit.

Qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset: quæ quidem laudatio hominis turpissimi, mihi ipsi erat pæne turpis: [27] non illa tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus

24 *testificari, tabulas obs. v.*] Lepide, ad exprimendum hominis studium in retinenda voluptate corporea.

25 *disertum dicere* &c.] Sic pro *d. decernere* dedi cum Grævio. nam sic Mss. meliores. Pro *Epicurum* edd. pr. fere *Epicureum*. Cetera, *et tamen dictum opinor*, sunt vitiosa, nec medelam reperi. Sensus apparet: Epicurum esse hominem disertum, qui perspicue et plane dixerit, quæ sentiret: eum autem dixisse &c.

26 *multa ad istum de isto scripsit*] Videtur corrigendum *de ipso*. mox Grævius, secutus librum Faërni, omisit *hominis* et in fine *denique* addidit: *adulteria denique ejus*. hoc quidem imitati sumus.

27 *non ulla tibi, i. invidia nocuit*] Rescripsi *illa* e Ms. Faërni. nam *non ulla* nimium est. Sermo est de consulatu Ciceronis et inde orta invidia. Sed Piso dixerat: *non illa* (e consulatus laudibus) *invidia tibi nocuit:* sed versus, quibus ipse te laudasti nimium, et invidiam movisti. Mox post *scripsisti enim* omisi *versus*, quod a glossa natum, abfuit ab eodem Ms. ita fecit et Grævius: qui sine dubio per negligentiam retinuit *non ulla*, cum in ceteris hic Codicem illum sequeretur.

tui. Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poëtæ, sive libero. Scripsisti enim, CEDANT ARMA TOGÆ.—Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, *Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit:* sed quod vindicarit.

30 Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Pha-
73 larim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ. Tuæ dicis, inquit, togæ [28] summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed fustibus. non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum et gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne et otii, toga; contra autem arma tumultus atque belli; more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conces-
74 surum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poëta: pro-
b. babit genus ipsum, et agnoscet, neque te nihil sapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, CONCEDAT [29] LAUREA LAUDI. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. hærerem enim, nisi tu me expedisses. nam cum tu timidus ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti, indicasti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit,
75 videatur mihi pernicies esse quæsita. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus. primo nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quodsi est commotus, ad pernici-

28 *summum imperatorem*] Intelligit Pompeium, ut sequentia c. 30. docent.

29 *Laurea laudi*] Sic habent Mss. optimi: item edd. primæ, Rom. Wald. 1480. Br. Med. Junt. Ald. &c. Primus *linguæ* substituit Lambinus e Quintiliano, XI, 1. unde et *linguæ* defendit Victorius Var. lect. V, 24. qui tamen ipse ediderat *laudi*. Hoc, *laudi*, contra defendit Gronovius, et ex eo Grævius ad h. l. et ad Offic. I, 22. qui tamen in libris inspiciendis et hic non satis diligens fuit: sola ed. Manutii pro *laudi* memorata. Ego *laudi* et ex re et forma loquendi defendam. Si *linguam* commemorare voluisset Cicero, eam opponere debuisset *armis:* nam quod imperatori *arma* sunt, id est oratori *lingua: laureæ* autem non *lingua* opponi potest, sed præmium, quod tribuitur iis, qui sapientia et eloquentia remp. bene gessere: ea est laus, nempe in SCtis, sermonibus populi &c. Sed tam accurate homines non expendunt sententias et dicta acuta poëtarum et oratorum. itaque sæpe male judicant de verbis. Mox *me* ante *expedisses* abfuit Ms. Faërni, delevitque Grævius. non placet.

emne, non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, 31
intelligis? [30] complecteris amplissimos viros ad tuum et Gabinii scelus: neque id occulte. nam paullo ante dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus ejus erga 76
me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. ve- p. 96.
stræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidia- a.
rum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum, effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane 77
suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas. quos ille ad te, et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatus consulto rempublicam defendentibus, se arma sumturum. Ecquid, in- 78
felix, recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, [31] quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno plebis defuturum. Hic tu hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi debere esse dicis? Ego C. Cæsarem 32
non eadem de republica sensisse, quæ me, scio: sed tamen, 79

30 ***complecteris ampl. viros ad tuum et G. scelus***] Pro *complecteris* malit Græv. e Ms. Erf. et Pith. *complecti vis.* parum interest. Sensus: eos vis socios sceleris judicari.

31 *quam ipse Torquatus—aut ego*] *Torquatus* manifeste per glossam additum est. Itaque saltem uncis inclusi.

b. quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui to-
tius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis
communicavit, socium esse [32] voluit, detulit, invitavit, ro-
gavit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cu-
piditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei ca-
rissimus essem, cujus ego [33] ne beneficiis quidem sententiam
meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule,
putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, mane-
rent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille
in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipse
gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non igno-
80 scam, si anteposuit suam salutem meæ? Sed præterita
omitto. me ut Cn. Pompeius omnibus suis studiis, labori-
bus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me
adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori
salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præsta-
ret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ,
sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis
eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum
esse cognorat, socium sibi et adjutorem C. Cæsarem adjun-
xit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; [34] il-
lis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum
esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, æque
mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquan-
81 do, sibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri for-
tes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud
contentionis odium simul cum ipsa pugna armisque ponant.
Atqui me ille odisse numquam potuit, ne tum quidem, cum
dissidebamus. Habet hoc virtus, quam tu ne de facie qui-
dem nosti, ut viros fortes species ejus et pulchritudo etiam
33 in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, patres
p. 97. conscripti, quod sentio, et quod vobis audientibus sæpe
a. jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæsar fuisset, sed
semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque
mihi implacabilem [35] inexpiabilemque præberet: tamen ei,

32 *voluit, detulit, inv. rog.*] In *detulit* intelligendum *honores*, de quo supra dixit. Sed id est h. l. paullo durius.

33 *ne beneficiis quidem sent. m. trad.*] Eleganter: ne propter beneficia quidem in omnibus sensissem, quæ ipse vellet. *ne* primus addidit ex ingenio Lambinus. recte. nam sensus postulat.

34 *illis quos describis*] Quos non nominatim commemoras, sed ita, ut, qui sint, intelligi possit. de quo usu verbi v. Clav.

35 *inexpiabilemque*] Sic Mss. et edd. pr. omnes. Primus Aldus N. dedit tacite *inexplicabilem*, quem secutus est nihil admonens Gruterus. Secutus sum consensum librorum. ceterum difficultas in antiqua lectione est hæc, quod res quidem dicuntur expiari, expiabiles, adeoque et inexpiabiles, non autem homines, de quo v. Burm. ad Quintil. II, 16. Olivetus affert *manes mortuorum expiare*, pro quo et dicitur *manes placare;* quod est sane valde speciosum: sed tamen et in hoc non tam manes, ut personæ, sed ut attributa mortuorum considerantur. *Inexplica-*

cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. [36] cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio et oppono. Perfecit ille, ut, si 82
montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis, Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet: [37] tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosses conjunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum a me trementibus omnino labris, sed tamen, [38] cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

"*Numquam istam imminuam curam infitiando tibi*:"

tamen est mihi considerandum, [39] quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquam languet juventus, [40] nec perinde, atque debebat, in laudis et gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver, [41] consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus exstitisses.

An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes 34
imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non 83
[42] vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationi- b.
bus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt, et prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia

bilis contra est difficilis, qui exorari, placari non potest. Itaque si libri juvarent, hoc præferrem. Sed fortasse non adeo ad vivum resecanda sunt talia.

36 *cujus ego imperio*] i. e. qui dum imperium habet, non opus est nobis munimentis Alpium et Rheni adversus Gallos et Germanos.

37 *tu me a tuis inim.* &c.] Quoniam dixerat, non tam sibi irasci debere Ciceronem, quam Cæsari; videbatur velle in Cæsarem eum incitare, et sibi placare, et superiora mala reipubl. renovare per occasionem scelerum suorum. mox *sic* mihi suspectum est: an corrigendum *tu tuis sc.*

38 *cur tibi nomen non deferrem*] Pro *cur tuum nomen non deferrem*, nempe de repetundis, si ista vera essent, quæ objicerem.

39 *quantum illi—oneris imponam*] i. Cæsari, genero Pisonis, qui, si accusaretur socer, pro eo laborare deberet.

40 *nec perinde, atque debebat*] Scribendum *debet*, si præsenti tempore usus est Cicero. At, quia Ms. Erf. et Pith. habent *debebat*, id cum Grævio prætuli.

41 *consularibus spoliis*] Intelligit pecunias, quas in consulari imperio contra leges fecerat in provincia, detrahendas Pisoni, per accusationem de repetundis.

42 *v. od. ingressus tuos*] i. non latentia facinora tua et aliqua arte tecta, ut ea cognoscere et convincere sit ingenii et artificii oratorii: ergo *totis volut. corp. et cubilibus* intell. de manifestis flagitiis et facinoribus.

a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, et Thessalonicam fide tua venire jussisti. quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras,
84 imperasti, ut venas hominis incideret: [43] cum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes; quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, [44] cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna præsidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur. neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem, tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores ac perditores effecisti. vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum op-
35 pido desperassent, munire arcem coëgerunt. A te Jovis
85 Urii fanum antiquissimum barbarorum sanctissimumque
p. 98. direptum est. [45] tua scelera dii immortales in nostros milites
a. expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuæ genus universum.

86 Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripse-

43 *cum quidem*] Sic edd. W. 1480. Junt. recte. aliæ R. Med. *cum equidem;* quod revocavit Gruterus, male. v. Clav. in *equidem.* Aldus cœpit edere *tum quidem*, quod alii secuti sunt.

44 *cum te trec.*] Sic edd. pr. quod et e Mss. Pall. restituit Gruterus. eadem phrasis est de Har. Resp. 22. hoc sensu. Faërnus cœpit edere *cum tu*, quod Lambinus aliique secuti sunt: non bene, tam prope post *idem tu*, et sine *eum*.

45 *tua scelera—expiaverunt*] Primum excidisse videtur in principio *quæ*, vel *hæc*, vel sic pro *tua* legendum. Tum, quæ forma loquendi *expiare aliquid in aliquem?* Fortasse fuit: *quæ scelera, dii immortales! in nostros milites expetiverunt.* nam in hoc verbo et in hac forma semper fere librarii turbarunt.

ras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cum cc talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, [46] debitoribus suis addixisti? Nonne, [47] hiberna cum legato præfectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates: quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest vi et metu extortum, honorarium nominari. quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium quæstio- 36
nes, reorum pactiones, redemtiones, acerbissimas damnatio- 87
nes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, et quanta sint crimina, recordere. Quid? il- b.
lam armorum officinam ecquid recordaris, cum omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum paternumque renovasti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, [48] servis tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid? [49] centuriatus palam ven- 88
ditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, [50] esse numeratum? quid illa in Pontum profectio et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, [51] Macedonia prætoria nuntiata, cum tu non so-

46 *debitoribus suis addixisti*] Facete. debitores addicuntur alias creditoribus, cum solvere non possunt, ut Sext. 17. i. e. ut alias dicitur, deduntur, traduntur; hic creditores addicuntur debitoribus, cum hi pecunia efficiunt, ne cogantur solvere creditum.

47 *hiberna cum—tradidisses*] Addidit Grævius e Mss. Erf. Pith. *tuo*. non bene. intelligitur per se, Pisonis legatum et præfectum fuisse. sed quid est *tradere hiberna l. et pr.?* nempe pecuniam accipere ab iis, ut habeant potestatem hibernorum ordinandorum, et iis, apud quos sunt, præscribendi, quid præstare militibus debeant &c. De hoc genere injuriæ in provinciales multæ apud veteres querimoniæ.

48 *servis tuis publicanis*] Additum est *publicanis* invidiæ causa; quod servis tradidisset, quæ equitibus locari solerent: quod et Verri objicitur in Verrina V. nisi vero est a glossatore.

49 *centuriatus—ordines*] Abramius malit *centurionatus*, np. e Tacit. A. I, 44. sed ibi vox illa et sensus non certus est. *centuriatus* est etiam in Manil. 13. sed quid differunt *centuriatus* et *ordines?* cum alias *ordines dare* sit centurionem facere. nempe *centuriatus* est munus centurionis, *ordines* sunt loca inter centuriones, ut honestiores ordines mandarentur, v. c. primus hastatus, primus pilus &c.

50 *esse numeratum*] *Esse* delendum videtur.

51 *Macedonia prætoria nunciata*] i. cum nunciatum esset, Macedoniam prætori decretam alicui, Q. Anchario.

lum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succe-
deretur, exsanguis et mortuus concidisti? quid [52] quæstor
ædilitius rejectus? [53] præpositus legatorum tuorum opti-
mus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti?
89 M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid? quod
tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, la-
mentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sex-
centos ad bestias amicos sociosque misisti? quid? quod,
cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque de-
cessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum
cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante,
et Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid? quod,
cum inde te recipiens, [54] in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor
Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsole-
tus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti?
[55] qui, cum concursum plorantium, ac tempestatem quere-
larum ferre non posses, in oppidum devium Berœam pro-
p. 99. a. fugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancha-
rium non esse successurum putares, animos rumor inflas-
set; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, inno-
37 vasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit,
90 cum modo velles, modo nolles. lex enim generi tui et de-
cerni [56] et accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo
tu, [57] accepta tamen et devorata pecunia, ut in Achæorum
centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum
pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in
provincia passim data: mitto numerum navium, summam-
que prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti:
mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant
affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit
91 lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. Ætoliam,

52 *quæstor ædilitius*] Si vera est lectio, intelligendus est quæstor, qui ante ædilis creatus, cum ædilitate motus ob causam aliquam, ut ambitum, iterum quæsturam petiit, ut ille Lentulus Sura, qui consulatu amisso, prætor deinde factus est.

53 *præpositus*] Videtur opponi τῷ *rejectus*: sed ita aliquid excidit, nempe nomen ejus, qui quæstori misso Roma præpositus est. omnino hic locus vitiosus est: et turbarunt hic librarii.

54 *in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti*] Valde variant hic libri. *Exegisti* quidem vitiosum certe est. Ceterum secundum vulgatam *Euchadia* esset nomen dominæ, *Exegisti* mariti ejus. Si *Euchadia* est nomen loci, regionis, legendum post *uxoris*, ut voluit Turnebus. Sunt et qui legant *Leucadiæ*. *Exegisti* non est nomen Græcum: unde corrigit Faërnus, probante Lambino, *Exæcisti*, quod nomen apud Demosthenem esse in or. c. Timocratem dicit Lambinus: ego non notavi.

55 *qui cum*] Durum nimis h. l. est *qui*, cum præsertim statim sequatur, *quo in oppido*. Videtur legendum *ubi* vel *ibi*.

56 *et te accipere*] Recte omisit *te* Faërnus auctore Ms. post eum Lamb. Græv. Lex in genere vetabat decernere civitates et accipere magistratus Rom.

57 *accepta—pecunia*] Melius foret *acceptam—pecuniam evomere non p.* ut Abramio visum. Pecuniæ ab Achæis acceptæ mentio in Or. de Prov. Cons.

quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio continetur, (o Pœna, o Furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoëu, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu, Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis [58] Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere coëgisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere. Atque, ut duorum Epicureorum si- 38
militudinem in re militari imperioque videatis: Albucius, 92
[59] cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est. hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa po- b.
suit: eaque, quæ bellicæ laudis victoriæque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ, præsidio et reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum [60] inscribi incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paullo ante Torquato respondit, beneficii causa ab se esse dimissos. |quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, et ultimas Hadriani maris oras petivit. Cum inte- 93
rim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, et, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. [61] sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt. Quæ cum ita sint, non dubito, 94
quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas; non existimes, mediam illam partem, et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quod me hortere: nihil

58 *Agrinarum*] Mallem *Agriarum*: Turnebus *Agrianum*. v. Clav. Geogr.

59 *cum in Sardinia triumphasset*] Hoc quid sit, ex Or. de Prov. Cons. 7. patet.

60 *incidi inscribique*] Alii *inscribi incidique*. nihil refert. non semper ordo naturalis in tali oratione servatur. Sed quia tamen sic quædam edd. pr. habent, id secutus sum.

61 *sic odium, quod—id in e. i.* &c.] Rectius: *sic, quod odium,—id i. e.*

est, quod invites. admoneri me satius est. [62] admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu umquam arbitratus es, appropin-
39 quare. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? [63] non æque legetur,
p. 100. quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli
a. conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: [64] non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, [65] neminem invitum invitabis: res ipsa, et reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

95 Equidem, ut paullo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ. major mihi judicum et reipublicæ pœna illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus est e patria, is, qui prætor et consul maximis rempublicam periculis liberarat. non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris ac conscientiæ [66] pœna permansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum stuprum Bonæ deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, [67] non eos, qui ita judicarint, pari scelere obstrictos

62 *admonebit nemo alius*] Languet *τὸ alius*. immo *melius*. quamquam ne sic quidem satis placet. forte delendum est.

63 *non æque legetur*] Referunt ad superiorem legem judiciariam: non æque ac lege superiori; quod nobis durum videtur, et tota forma hæc, *non æque, quisquis*, nobis non satis latina videtur. An Cicero scripsit, *non, neque legetur?* hanc formam desiderat res et Ciceronis consuetudo: et in hac formula non raro primum illud *neque* vel *nec* aut omissum aut vitiatum reperimus. In ed. Rom. est *non eque*. In Ms. fuit forte *noneque*, antiqua scriptura semel scripta litera, quæ bis legeretur: ex quo sæpe vitia orta sunt.

64 *non ambitio ad gratiam—conjicietur*] Hoc nemo explicet. Vitium est primum in *conjicietur*, quod e præcedentibus ortum est temere. Faërnus conjicit *connitetur*. Lambino venerat in mentem *conferetur*. Sed quid est *iniquitas ad simulationem connitetur* vel *conferetur?* non magis intelligo. *Simulatio* hic nihil est. debet esse verbum, quod opponatur *gratiæ*, ut *simultas*. nec *iniquitas* bene opponitur *ambitioni*. Exspectandi libri meliores.

65 *neminem invitus invitabis*] Corrigunt *invitum*. bene: idque unicuique legenti in mentem venerit. nam res plane hoc desiderat. itaque et sic edidi.

66 *pœna permansit*] e Ms. Erf. et Pal. dedit Gruterus. Ante erat *remansit:* nil interest.

67 *non eos, qui ita judicarunt—arbitraretur*] Scribendum *judicarant*. in ed. W. et aliis vett. est *judicarint*, quod ipsum melius est vulgato. itaque hoc saltem recepi. Mox *adstrictos* edd. vett. Gruterus e Mss. voluit dare *obstrictos*, sed operæ non paruere. recte recepit Grævius.

arbitraretur? An ego exspectem, dum de te quinque et se- 40
ptuaginta tabellæ diribeantur; de quo jam pridem omnes 96
mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a republica detestantur. legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici? centuriones, et [68] si qui ex tanto exercitu reliqui milites extant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium
et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bul- b.
lienses illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Bœotii exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amissa: Dolopes, finitimique montani, oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem
venisse senserunt. Ad horum omnium judicia tot atque 97
tanta [69] domesticum judicium accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum e provincia litteræ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum, cum arida folia laureæ retulisses; cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te FECISSE VIDERI, pronuntiavisti. qui si nihil gesseras dignum honore; ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris et risus, te commentatum esse declarant: quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempublicam esse gestam, neque præsens dicere
ausus es? An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, 41
non eventis sed factis, cujusque [70] fortunam ponderari, di- 98
cere audes, neque in tabellis paucorum judicum, [71] sed in

68 *si qui—reliqui milites existunt*] *Existunt* pro *sunt*. id non esse bene latinum, hodie convenit. Ed. W. habet *extant*. id reposui. verba hæc passim a librariis permutata sunt. v. Drakenborch. ad Liv. III, 38.

69 *d. judicium—sententiæ damnationis tuæ*] Nempe Pisonis ipsius, per facta ea, quæ statim commemorantur. in ultimis alterutrum puto esse a glossatore, *sententiæ*, ut opinor. nam *judicium* est sententia: et est durius *sententiæ damnationis*.

70 *f. ponderari*] An excidit *debere?* nam vulgo non fit.

71 *sed in sententiis—pendere*] Forma hæc vix alibi occurrit. An a glossatore additum putemus? nam sæpe sine præpositione dicitur verbum *pendere*.

sententiis omnium civium, famam nostram fortunamque
pendere? Te indemnatum videri putas, quem socii, quem
p. 101. fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem ne-
a. gotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem
legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui fer-
rum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu
dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud
ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe,
non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscen-
dum dari possit? qui se ipse oderit, qui metuat omnes, qui
suam causam nemini committere audeat, [72] qui se ipse con-
99 demnet? Numquam ego sanguinem expetivi tuum: num-
quam illud extremum, quod posset esse improbis et probis
commune, supplicium legis ac judicii; sed abjectum, con-
temtum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum et reli-
ctum, circumspectantem omnia, quidquid increpuisset, per-
timescentem: diffidentem tuis rebus: sine voce, sine liber-
tate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari: horrentem,
trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare,
si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat, equidem non mo-
leste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indi-
gnitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus
fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te semper sordi-
dum, quam [73] si paullisper sordidatum videbo.

72 *qui se ipsum condemnet*] Immo *se ipse*, ut bene Grævius ex Erf. edidit. Etiam sine libris sic dedissem. Sed et ante in *se ipsum oderit* sic erat corrigendum, ut feci.

73 *si paul. sord. viderem*] *Viderem* vitiosum esse, judicabat recte Guilielmius, qui corrigebat *viderim*: immo *videbo*. melius foret *videro*: sed in illo numerus melior est. Suspicatus etiam sum, membra esse transposita, et a Cicerone esse: *nec minus lætabor, cum te paullisper sordidatum, quam si semper sordidum videbo.* nam hunc ordinem requirit superius: *nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum:* minus malum esse debet priori loco, gravius posteriori loco.

M. TULLII CICERONIS

PRO

T. ANNIO MILONE

ORATIO, OCTAVA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum summas diu inter se inimicitias exercuissent T. Annius Milo et Publius Clodius, et sæpe alter alteri mortem minatus esset, accidit, ut, quo anno Milo consulatum, Clodius præturam petebat, sibi obviam in via Appia cum magno servorum comitatu fierent. Clodio Romam revertente, Milone autem Lanuvium flaminis prodendi causa proficiscente. Hic orta primum inter servos rixa, pervenit tandem ad ipsos dominos pugna, qua P. Clodius interfectus est. Delato in urbem Clodiano cadavere, vehementer sunt Clodiani, cum sua sponte, tum concitantibus Fulvia uxore, et Munatio Planco, et Q. Pompeio, Tribb. pl., commoti, et magna Miloni invidia creata est. Populus etiam, Sexto Clodio scriba duce, corpus mortui intulit curiæ, ibique cremavit; quo igne curia et adjuncta Porcia basilica combusta est. Ea res cum invidiam conflasset Clodianis, rediit in urbem Milo, nihiloque minus atque antea consulatum petiit. Tandem, cum SCto permissa esset Cn. Pompeio respublica, isque ex eodem SCto delectus habuisset celeriter; duo adolescentes, Appii Claudii, duo Valerii et L. Herennius Balbus, qui mortem Clodii persequi constituerant, postulaverunt apud eum familiam et Milonis et Faustæ uxoris ejus exhibendam. Aderat Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sulla. Q. ergo Hortensius negabat, servos Milonis exhiberi posse, quod essent manumissi, cum caput domini ulti essent. Postea vero quam Cn. Pompeius consul erat ex SCto ab interrege Ser. Sulpicio creatus V. Kal. Mart. statim consulatu inito, legem tulit de vi, qua nominatim cædem in via Appia factam complexus est, et hanc judicii habendi rationem præscripsit, ut primo Quæsitor non esset, de more, Prætor, sed suffragiis populi e Consularibus eligeretur; deinde, tribus diebus testes audirentur; deinde uno eodemque die ab accusatore et reo peroraretur. Cui legi cum obstitisset aliquandiu M. Cœlius tribunus pl., quod privilegium in Milonem ferri diceret, perlata tandem est. Creatus est Quæsitor Cn. Domitius Ahenobarbus. Is cum Pompeius judices ex omnibus ordinibus claros eosque trecentos proposuisset, octoginta et unum ex iis sortitus est. Ex his postquam accusator et reus quinos e singulis ordinibus rejecissent, unus et quinquaginta relicti sunt, XVIII. senatores, XVII. equites et XVI. tribuni ærarii. Ipso judicii tempore omnes tota urbe tabernæ clausæ, et in foro omnibusque ejus aditibus præsidia disposita erant. Accusatoribus tribus respondit unus Cicero, sed non ea, qua solebat constantia, quod, cum inciperet dicere,

exceptus est acclamatione Clodianorum, quos ne metus quidem circumstantium militum coërcebat. Oratio ea excepta est, sed scripta post ab eo accuratius. Defensionis hac ratione usus est, ut Clodium jure a Milonis servis interfectum ostenderet, quod Clodius Miloni esset insidiatus. Id his argumentis confirmat, quod utilior Clodio Milonis, quam Miloni Clodii mors fuisset; quod Clodius improbis moribus fuisset, et spem impunitatis habuisset; quod ipse Clodius Miloni mortem denuntiavisset; et denique Clodius insidiandi majorem facultatem in isto itinere habuisset, quam Milo. Reliqua oratio in aliis sceleribus Clodii et integritate Milonis versatur.

1 ETSI vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro
1 dicere incipientem timere, minimeque deceat, cum T.
Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quam de sua
perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitu-
dinem afferre non posse; tamen hæc novi judicii nova
forma terret oculos, qui, [1] quocumque inciderint, veterem
consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requi-
runt. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut so-
2 lebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa præ-
sidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim
collocata sunt, [2] nobis afferunt tamen horroris aliquid; ut
in foro, et in judicio, quamquam præsidiis salutaribus et
necessariis septi [sumus], tamen ne non timere quidem sine
aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem:
cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum
existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit
Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium: qui
profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum senten-

1 *quocumque inciderint*] Male Grævius sequitur Fr. Fabricium, corrigentem e Ms. aliquo *inciderunt*. Mox *requirunt* est vera lectio, quam edd. Wald. 1480. Junt. habent. Ed. Rom. habet *desiderant*: quæ et ipsa bona lectio est: sed tamen illa exquisitior, certe numerosior. Prima Brix. hic præter consuetudinem a Rom. aberrat, et habet glossam haud dubiam *minime vident*, quæ inde in Med. Ald. et ceteras venit, donec per Fabricium *requirunt* restitutum est, quod et Quintilianus habet in hoc loco.

2 *non afferunt tamen oratori aliquid*] Sic edd. vett. et Mss. fere. Lambinus autem ex libro antiquo Vat. item Memm. edidit: *afferunt tamen oratori horroris aliquid*. Ego quidem et ipse illam veterem lectionem vitiosam puto. nimis generale est dictum. nam ea verba nihil aliud significare possunt, quam, oratori in dicendo non prosunt. Tum, quare Cicero dixerit *oratori*, non *mihi*, aut potius *nobis*, et quidem hoc in loco? Gruterus et ipse in quibusdam libris suis reperit illam Lambinianam lectionem: sed ei obstitit *non*, quod contra omnes libros delere non sustinebat. Ciceronem non dubitamus scripsisse: *nobis afferunt tamen horroris aliquid*. Compendio scriptum *nobis* errori locum fecit. nam et alibi *nos* et *non* confusum reperimus. *oratori, ut—possimus*, nullo modo dixit Cicero. Speramus, quemlibet hanc nostram correctionem probaturum, quæ et hoc optime cum sequentibus consentiens efficit. Frustra alii in hoc loco sudarunt, etiam Barth. Adv. 137, 6. inedito illo. Denique mox *sumus* post *septi*, pro quo alias ed. R. melius *simus*, languet valde, idque a glossatore additum puto. In fine ed. W. 1480. *possumus*: quod e. c. commemoro, quam stulte interdum in edd. antiquis modi verborum vitiati sint.

tiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere, nec
sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate
publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, co- 3
hortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant:
neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus,
hortantur: neque auxilium modo defensioni meæ, verum
etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ p. 102.
quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, a.
quos [3] undique intuentes cernitis, unde aliqua pars fori ad-
spici potest, et hujus exitum judicii exspectantes, non cum
virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de pa-
tria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum ge- 2
nus est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii
furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit:
qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut vobis voce
præirent, [4] quid judicaretis. quorum clamor si qui forte
fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis,
qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos
pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, 4
judices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si
umquam de bonis et fortibus viris; si umquam de beneme-
ritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique um-
quam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est,
ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et ver-
bis sæpe significassent, re et sententiis declararent: hoc
profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut
statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti
fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati a perditissi-
mis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem,
sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judi- 5
ces laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum,
dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad
rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum
carere non possumus? Equidem ceteras tempestates et pro-
cellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper pu-
tavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra
improbos senserat: in judicio vero, et in eo consilio, in
quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, num- b.
quam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimi-

3 *undique intuentes cernitis, unde—exspectantes*] Sic edidi ex ed. Rom. quæ sic totidem litteris habet, deletis *ex hoc ipso loco* post *intuentes:* quæ verba e Waldarferiana ed. ad alias propagata sunt. Consentiunt Mss. optimi Erf. Pith. Duisb. &c. Hi tamen libri et *cernitis* delent, et post *exspectantes* habent *videtis*, etiam bene. Sed ego malui sequi eam rationem, quæ mori Ciceroniano magis consentit, nempe verbum ponere in medio: *intuentes cernitis—et—exspectantes.*

4 *quid judicaretis*] Pro *judicare deberetis*, paullo durius, sed tamen non contra consuetudinem in verbis præcipiendi. Mox e Ms. Erf. cum Grævio dedi *si qui* pro *si quis.*

cos, ad ejus non salutem modo exstinguendam, sed etiam
6 gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac
causa, judices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro
salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem
[5] non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a
Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis
multa propter præclara in rempublicam merita condonetis:
nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra
fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi
Romani felicitati assignetis. [6] Sin illius insidiæ clariores
hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos,
judices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur,
ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat
defendere.

3 Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est pro-
7 pria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et
in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, [7] et in concione
sæpe ab improbis, et paullo ante ab accusatoribus: ut, omni
terrore sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre
possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem
occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines
stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium
de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum
libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus
est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur.
8 An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso
quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte
ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem
P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno
plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti.
p. 103. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. [8] Ne-
a. que enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica,
aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus
non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset.
Itaque hoc, judices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi
homines memoriæ prodiderunt; eum, qui patris
ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis,
[9] non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ

5 *non abutemur, nisi oculis videritis insidias M. a C. factas*] Sic ista cohærent, nec erant per interpunctionem divellenda, ut est in vulgatis. nec ita opus erit cum Grævio addere in fine *esse*.

6 *Sin illius insidiæ—fuerint*] *Sin* est e Mss. Lamb. et Erf. pro *sed si*. Sic et Lambinus et Grævius edidere. Ceterum post hæc verba quædam excidisse suspicor. Nam antecedens hoc nimis dispar est consequenti, nec ei satis convenit *τὸ denique*.

7 *et in concione sæpe ab impr.*] Bene Grævius e libris antiquis *sæpe* addidit.

8 *Neque enim posset*] *enim* non convenit sententiæ. videtur esse debere *Neque vero*.

9 *non solum divina* &c.] Nempe non cujuscunque Dei aut Deæ, sed sapientissimæ Minervæ. hoc non cepit Græ-

sententia liberatum. Quodsi duodecim tabulæ nocturnum 9
furem, quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, [10] quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis 4
necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi [11] tribunus [militaris] in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quæ potest [12] inferri injusta nex? Quid co- 10
mitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari jubent, cum b.
ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, 11
dat ipsa lex potestatem defendendi: [13] quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis

vius. Itaque putabat lectionem quorundam librorum scr. et edd. ut W. 1480. *humana* esse præferendam. de humanis sententiis jam ante dixerat. *divina* est in edd. R. Br. Med. &c.

10 *q. m. q. interfectus sit, puniendum putet*] Suspicatus sum excidisse *id* ante *puniendum*, absorptum ab verbo præcedente.

11 *trib. militaris*] Cur *militaris* additur? cum ante sit *militi*, et post *in exercitu*. Est glossa manifesta.

12 *afferri injusta nex?*] Meliores Mss. *inferri*. sic et ed. R. quod secutus sum cum Grævio.

13 *quæ non modo h. occidi* &c.] In hoc loco intelligendo hæsere viri doctissimi, unde et illud *non modo* varie tentarunt. vel corrigendo vel explicando. Verum sensum vidisse vidi Olivetum, qui sic seriem sententiarum explicat: *Dat lex ipsa tacite potestatem occidendi. Non* enim in ea tantum *modo* est caput, quod hominem *occidi vetat*, sed et alterum, quod *esse* vetat *cum telo hominis occidendi causa.* Cum ergo de cæde quæritur, non tantum, an telum habuerit, quæritur, sed qua de causa habuerit. Si habuit occidendi causa, fecit contra legem: sin telum habuit, aut interfecit quem, *sui defendendi causa*, non fecit contra legem. Est autem aliquid ambiguitatis in hoc: *qui—telo esset usus:* quod potest esse, habere telum, et telo interficere. Hic quidem posterior sensus locum habet.

defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

5 Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dici-
12 tur, Cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. [14] Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu; quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? [15] quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant [16] hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, [17] senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, [18] propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.
13 Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges,
p. 104. erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœ-
a. rorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. [19] Cujus enim de illo incesto stupro, [20] judicium decernendi senatui potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam,

14 *Quoties enim est illa causa—in senatu*] Hoc interrogandi forma dictum putant: male. nam in eo, quod Cicero sæpe de hac re dixit in senatu, non est argumentum, sed in eo, quod, quoties egerat, toties ei senatus est assensus. Ceterum in fine repetendum erat *acta est*: quod temere omissum est, tamquam vitiose repetitum, quia formam orationis non assequebantur.

15 *quando enim*] *Enim* hic est vitiosum. nam hic est alterum argumentum, in quo *enim* repeti non solet aut debet. Cicero scripsit: *quando, etiam frequentissimo senatu, quatuor* &c. Centies hæc verba permutantur in libris.

16 *hujus ambusti trib.*] T. Munatii Planci Bursæ, qui curiam incendit, et cum idem concionem haberet de cæde Clodii ad irritandam plebem, eam abrupit, fugatus incendio curiæ. unde eum *ambustum* vocat. Ceterum fortasse et alludit ad judicium aliquod, in quo ille accusatus vix absolutus erat: quamquam nihil de eo proditum reperi.

17 *senatum — decernere*] Nempe hinc patet, senatum semper cum Cicerone sensisse pro Milone. Edd. vett. *re decernere*. et ante ed. R. habet *commotiones* pro *conciones*.

18 *propter hos officiosos labores*] Addidit *hos* Grævius e Ms. Erf. sed id est et in edd. R. Junt.

19 *cujus enim de illo — senatui pot.*] Transposuimus verbum *senatui* in hunc locum e Ms. Erf. quod ante erat post *cujus enim*. Sic et edd. W. 1480 &c.

20 *judicium decernendi*] Non, quo non quæstionem decreverit; nam decrevit quæstionem de pollutis sacris; sed quod ea impedita est, quo minus ita fieret, ut senatus voluisset.

contra rempublicam senatus factam esse decrevit? quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter cives,
non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra 14
vim umquam optanda: sed nonnumquam est necessaria. nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo [21] arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt.
Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse 6
constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum inesset in re vis et insidiæ; crimen judicio reservavi, [22] rem notavi. Quodsi, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus, tantummodo [23] extra ordinem, quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione, sublata est.

At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de 15
causa judicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? at constat. a quo? [24] at patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum
videret nos fateri; neque quæri umquam jussisset, nec b.
vobis tam salutarem hanc in judicando litteram, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam
interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud 16
dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clo-
dio [25] tributendum putarit, an tempori. Domi suæ nobi- 7
lissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, oc-

21 *arma Sat. etiamsi e rep. oppressa sunt*] Hic ordo verborum est Mss. meliorum, itemque edd. pr. Recentiores edd. *oppressa sunt* habent post *arma*. Ceterum *vulnerarunt* referendum est ad dies illos, quos memoravit. *quo* aberat Ms. Basilicano, abestque ed. W. Inesse adhuc aliquid vitii huic loco videtur.

22 *rem notavi*] conf. c. 11. extr.

23 *extra ordinem*] v. Clav. in *extraordinarius*. Mox Grævius e Ms. Erf. *omnium me f. p.* addito *me*. Sic et edd. R. Br. Med. Junt.

24 *at patet*] Grævius e Ms. Erf. *paret* edidit. Sed dubitationis aliquid mihi est, an *paret* de ejusmodi re, quæ vulgari fama constet, dicatur: potuit tamen consulto verbo juris usus esse. Mox post *vidit* addidit ex eodem libro *igitur*.

25 *tribuendum putarit*] Sic Mss. meliores, non *putet*. Recepere jam Lamb. et Græv.

cisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem
17 exspectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum. mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur, et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. hoc enim sæpe ab istis dicitur. perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus
18 uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat: nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde ho-
p. 105. nesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro
a. usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico: janua se ac parietibus, non jure le-
19 gum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille [26] occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. minus dolendum fuit, re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus.
20 Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæ-

26 *occidisset*] Ms. Erf. *cecidisset* mox idem *nisi vero*, bene. porro *quoties ego ipse*, addito *ego*, quem secutus sum. item ex eodem addidi *vel* ante *mea*.

stionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Afri- 8
canum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre
audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo
animo nemo ferre potest. luget senatus: mœret equester
ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia:
afflictantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam
salutarem, tam mansuetum civem desiderant. [27] Non fuit 21
ea profecto causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pom- b.
peius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, [28] et alta
quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum ini-
micum, familiarem Milonem. in communi omnium lætitia,
si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides
reconciliatæ gratiæ. multa etiam alia vidit, sed illud ma-
xime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter
judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa
lumina. Neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in
judicibus legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit
vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi po-
tuisset, [29] etiamsi cupisset. non enim mea gratia familiari-
tatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea,
quod consuetudines victus non possunt esse cum multis.
sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica
nos conjunxit cum bonis. ex quibus ille cum optimos viros
legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitrare-
tur, [30] non potuit legere non studiosos mei. Quod vero 22
te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit: ni-
hil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem,
fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod
principum munus esse ducebat, resistere et levitati multi-
tudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te crea-
vit potissimum. dederas enim, quam contemneres populares
insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quam- 9
obrem, judices, ut aliquando ad causam crimenque venia- 23
mus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque
de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a se-
natu judicatum est: et lator ipse legis, cum esset con-
troversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse vo-

27 *Non fuit ea profecto* &c.] *Profecto* ab aliis, et quidem vett. fere abest plane, quod mihi optimum videtur: efficacior enim est negatio duplex sine tali particula: alii in membro secundo habent, ubi et Grævius edidit.

28 *et alta q. m. pr.*] E Fabricii Mss Lambinus addidit *et divina*, ex Erfurtensi Grævius. mihi glossam sapit, interpretantis *altam mentem*, quæ occulta et futura sentit, per *divinam*.

29 *etiamsi cupisset*] Pro *cupiisset* scribendum esse semper putavi. reperi sic deinde in edd. pr. (Vitium est ex Ald.) ut et mox *continetur* correxeram vulgatum hodie *contineretur*, ex latinitatis lege, cum sic esse in edd. pr. vidi. Correxit et Olivetus.

30 *non potuit legere non stud. m.*] Malim *non potuit non legere*: nam hæc est forma usitata.

p. 106. luit: [31] et electi judices, isque præpositus quæstioni, qui
a. hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

24 P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, [32] non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rem-
25 publicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat ei, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. [33] Convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam [34] suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere
26 cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minime obscura. etenim palam dictita-
b. bat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum. quam vocem ejus ad hunc M. Catonem

31 *et electi judices, et isti p. q.*] Sententia mihi hic absoluta non videtur. *electi judices* et bonus quæstionis judex non habent prædicatum simile iis, quæ de senatu et legislatore dicuntur. Itaque hic lacuna esse videtur. *Isque pr.* ex optimis Mss. recepi cum Lamb. et Grævio.

32 *non, ut fit, religione aliqua*] *ut fit*, additum est a Lamb. et Grævio e Mss. Fabric. et Erf. Mox et *ei* post *occurrebat*.

33 *Convoc. tribus, se interponebat*] int. ad promittendam pecuniam, cujus se sequestrem profitebatur. *tribus* quomodo hic, de comitiis centuriatis cum sermo sit, hodie planum factum per J. Fr. Gronovium. v. Clav. in *tribus*.

34 *suffragiis sæpe esse declaratum*] Nempe cum sæpe comitia essent instituta, sed abrupta per intercessionem: in quibus jam centuriæ, quæ suffragia tulissent, Milonem crearant.

statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius ([35] ne- 10
que enim erat difficile scire) iter sollemne, legitimum, ne- 27
cessarium, ante diem XIII Kalendas Feb. Miloni esse La-
nuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanu-
vii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante
suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias col-
locaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulen-
tam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die ha-
bita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tem-
pusque voluisset, numquam reliquisset. Milo autem cum 28
in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum
venit: calceos et vestimenta mutavit: paullisper, dum se
uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus
est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam
venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, ex-
peditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis
Græcis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod numquam
fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam
apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus,
[36] magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum
puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum 29
ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. statim com-
plures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum.
adversi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda, reje- p. 107.
cta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, a.
qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad
rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur. partim, quod hunc
jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui
post erant: ex quibus qui [37] animo fideli in dominum et
præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhe-
dam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur,
Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, [38] et
ita esse putarent, fecerunt id [servi Milonis] (dicam enim
non derivandi criminis causa, sed ut factum est,) neque im-
perante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos 11
quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut expo- 30

35 *n. e. e. difficile scire*] Libri quidam addunt *a Lanuvinis.* probabat Grævius. est glossa.

36 *magno impedimento, ac mul.* &c.] Nihil aliud, quam *vulgi* delevi, quod a bonis Mss. abest. Grævius e Ms. Erf. ut Fabricius ex alio, dedit *magno et impedito, ac m.* quod mihi non placere potuit. *impedito* e compendio natum est. Comparanda hæc sunt cum iis, quæ ante de Clodio dixerat: in quibus sunt *impedimenta, uxor, rheda, comites.* hæc omnia debent hic esse in contrario. Tum illa frequentia epithetorum, *magno, impedito, muliebri, delicato,* non placet.

37 *a. fideli in d. et pr. fuerunt*] Locus hic varie vitiatus est in libris. Sic habent Mss. meliores.

38 *et ita esse putarent*] Grævius e Ms. addidit *revera.* non bene. est a glossatore parum latine docto. Mox *servi Milonis* sine dubio delendum est, quod pariter a glossatore additum est. Arbitror, quemque admonitum agniturum esse.

sui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni. nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. [39] Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis
31 esse pereundum. Quodsi ita putasset; [40] certe optabilius Miloni fuisset dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. sin hoc nemo vestrûm ita sentit; illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur, sed jure, an injuria: [41] quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur, latum est, ut quæreretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit: et
12 Pompeius de jure, non de facto, quæstionem tulit. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto nihil. si hic illi: ut ne sit impune. si ille huic: [42] tum nos scelere solvamur.

32 Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam, ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, [43] speraret, se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corro-

39 *Si id jure non posset*] Sine dubio scribendum est *potuisset*: nam et post est: *quodsi ita putasset*.

40 *certe optabilius fuit*] Antecedens *putasset* et res ipsa postulat *fuisset*.

41 *quod m. antea in causis jam qu. est.*] Ms. Erf. *quod multis in c. sæpe quæs. est.* melius. recepit Grævius.

42 *tum nos scelere solvamur*] Videtur excidisse *ut*: *tum nos ut scelere solvamur*.

43 *speraret*] Sic latinitas scribi jubet. nam hoc tempus præcedit. Et sic bene Ms. Erf.

boratam jam vetustate audaciam. An vero, judices, vos 33
soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis et pestes reipublicæ,) fuerit impositurus nobis omnibus atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut [44] præclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum p. 108.
solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quip- a.
pe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, 13
cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu [45] in publicum abjecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. [46] quam rem etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii prætu- 34
ram non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem esse, cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? [47] At non, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem peremnem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari

44 *præclarum inde munus ac instrum.*] Pro *inde* dedi *videlicet* e Mss. bonis, cum Lamb. et Grævio. Edd. W. 1480. Med. *idem.* deinde *ac* correxi *atque*. Sic ed. Rom.

45 *in publicum abjecisti*] Sic bene Ms. Fabric. Erf. alii *ejecisti*, Gruterus *jecisti* tacite dedit.

46 *quam rem etsi necessario fecisti*] Hic locus perturbatus esse et corruptus videtur a librariis, et sic ordinandus: *quam rem etsi, quia nefarie fecisti, laudare non possum: tamen, quoniam—tuam, irasci certe non debeo.* Arbitror probaturos nostram correctionem intelligentes. *nefarie* est in libris optimis: qui et habent, *qua re etsi nefarie fec.* Sed id non aptum ceteris. Interea tamen *nefarie* pro *necessario* recepi.

47 *At non*] Grævius dedit e Ms. Erf. *nunc;* male utique. nam mox est *jam.* Est hæc altera pars demonstrationis. Clodius multum Milone interfecto poterat sperare: hoc jam demonstratum est: sequitur: Milo multum perdidit morte Clodii. Nam ei nunc quærenda sunt alia adjumenta gloriæ et nova.

non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.
35 At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid? si hæc, non dico, majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima,
b. nulla in hoc: quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? [48] Ille, erat, ut odisset, primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum?

14 Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudoque
36 defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cum, mœrentibus vobis, urbe cessi; judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? [49] Quæ fuisset igitur causa justa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat: [50] et mihi videlicet in causa, aut mala, aut mea, non et præclarissima, et vestra, judicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque
37 servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit.
38 Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne
p. 109. a. P. Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. quem si interficere voluisset, quantæ,

48 *Ille, erat, ut odisset*] Eleganter pro *cur*.

49 *Quæ fuisset causa restituendi mei: nisi ei fuisset*] Excidit epitheton *justa*: quod requirit contrarium, *injusta ejiciendi*. Et Fabricius e vetere Ms. commemorat. Contra *ei* insititium est: quod in priori nulla personæ mentio, et intelligitur sua sponte, et abest edd. vett. Irrepsit in ed. Gruteri, nescio quomodo.

50 *et mihi videlicet* &c.] Sic locum bene restituit e Mss. Fabric. et Erf. Grævius. Ante erat: *et mihi, judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam jud. t. f.*

quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? [51] Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui [52] erat id temporis cla- 15
rissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentu- 39
lus, [53] ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, [54] cum de me decretum Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: [55] quem si qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed [56] de præmiis cogitaretur.
Tamen se Milo continuit, et P. Clodium ad judicium bis, 40
ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo
ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium b.
pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? Cum

51 *Potuitne*] Pro nonne potuit: cujus generis et alia exempla superioribus in orationibus notavimus.

52 *erat id temporis*] Sic dixit et c. 20. Grævius tamen e Mss. et edd. veteribus malebat *id tempus*.

53 *ultor sceleris illius*] Pro scelesti illius, sc. Clodii. Sic dixit, quia in sequentibus sunt substantiva, *senatus*, *voluntatis* &c.

54 *cum—decretum fecisset, ipse c.*] Recte Grævius e Mss. et ed. W. dedit *decretum de me fecit*. Sed *ipse* quoque mihi suspectum est.

55 *quem qui tum i.*] *quem* est pro *ut eum:* sed pro *qui* legendum *si qui*. *si* est in edd. Rom. Med. sed sine *qui*, ut in ed. W. *cum*. Itaque sic edidi. Si quis mallet ex illis edd. *si tum*, ut ad Milonem referretur, non refragarer.

56 *de pr. cogitaretur*] Dictum est *cogitaretur* pro *cogitatum esset*, cujus generis et alia exempla notata sunt. Post pro *ad jud.* Grævius ex Erf. *in judicium*, quod est usitatius: sed et illud rectum est, et hic dictum esse potest, ut magis responderet alteri, *ad vim*.

se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii
41 vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille [57] vi in septa irrupisset, gladios destringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

16 Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occi-
42 dere? Præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam [58] quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, [59] falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur. nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte fa-
43 ctis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in
p. 110. hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, [60] qui se in-
a. terfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

44 Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. post diem

57 *vi in septa irruisset*] Rectius Mss. quidam boni *irrupisset*, ac delent *vi*. In locum clausum irrumpitur, non irruitur: et vis est in irrumpendo.

58 *quæ obscure cogitari*] Prope nimis parum est *cogitari*. nam et, quæ recta sunt, cogitari possunt.

59 *falsam*] Grævius e Ms. Erf. addidit *levem*, ut ante Lambinus.

60 *qui se interf. Mil.*] Restitui lectionem edd. veterum. recentiores *quin se interf.* ut Lamb. aut *quin se ille*. Error natus est ex eo, quod putarent, referri hoc ad *dubitandum*: sed quid de Clodio non dubitaretur, est in *idem*, quod nempe pertinet ad cædem factam ab eo, qui honores peteret.

tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, [61] quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur cum dies non fefellit? dixi 17
equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, 45
negotii nihil erat. vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum 46
quæro, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse est. sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: b.
omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? quæsierit sane. videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, cognomento Scola, [62] Interamnas, familiarissimus, et idem comes P. Clodii: cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, et Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint 18
confectæ. primum certe [63] liberatur Milo, non eo consilio 47
profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: [64] quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium,) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium [65] abjecti homines et

61 *quid cogitaret*] Male Grævius e Ms. Erf. *cogitarit*. Cum aperiebat Clodius consilium de Milone occidendo, adhuc cogitabat. Vitium ortum est a librario, qui *cogitarit* putabat scribendum, quia post est *fecerit*.

62 *Interamnas*] Sic recte Grævius pro *Interamnis* edidit ex Asconio. Alludunt Mss. qui habent *Interamnus*.

63 *liberatur Milo, non—profectus esse* &c.] Quæ forma dicendi, *liberatur non profectus esse?* Variant autem libri. Ed. Rom. *lib. M. ut eo consilio profectus esset*. W. 1480. &c. *lib. M. non eo consilio profectum esse*. Vulgatum est ab Aldo.

64 *quippe qui ei* &c.] Sic primus Victorius. edd. priores omnes: *quippe si*, quod restituit Grævius. Sed in hac lectione *quippe* redundat et alienum est: in altera, Victoriana, etiam redundat, sed tamen sic Latini addunt in ratione reddenda.

65 *abj. homines et p.*] In ed. Gruteri

perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium
negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse reditu-
rum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne
48 suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc per-
sequar cetera. nam occurrit illud: [66] ne Clodius quidem de
insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, [67] si-
quidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim,
illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntias-
se, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntia-
ret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem?
p. 111. Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testa-
a. mentum autem palam fecerat, et illum heredem et me scri-
pserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reli-
quisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei
19 nuntiabatur? Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam
49 properaret? cur in noctem se conjiceret? [68] quid afferebat
causam festinationis? quod heres erat? primum erat nihil,
cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tan-
dem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem,
si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi noctur-
nus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus
fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem
noctu accessurum sciebat, subsidendum atque exspectan-
50 dum fuit. [69] Noctu, invidioso et pleno latronum in loco
occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse om-
nes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc
crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator
locus, [70] dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca
nox ostendisset Milonem: deinde ibi multi ab illo violati,

per errorem operarum irrepsit *hominis.*

66 *ne Clodius q.*] Addidit *igitur* Grævius e Mss. Vulgatum melius est.

67 *siquidem—non fuisset*] Hoc non cohæret cum antecedentibus: nec cum eo, quod sequitur. *Video enim* nihil ante se habet, ad quod referatur: nempe responsio ad illam objectionem: *ne Clodius quidem* &c. Videtur hic esse lacuna.

68 *quid afferebat causa festinationis*] Sane hoc verum non est: nec enim habet sensum commodum. Grævius probat lectionem edd. quarundam, ut Asc. Crat. Vict. *quid aff. festinatio?* Sed huic lectioni non aptum est, quod subjicitur: *quod heres erat?* quod manifeste ad causam refertur. Ego malim: *quid a. causam festinationis?* In edd. pr. est, *quid afferebat festinationis?*

69 *Noctu, invidioso—occidisset*] Abest hoc ab edd. pr. Primus edidit Victorius. Sed arbitror legendum *insidioso:* quod alteri, *pleno l. loco* consentit et rei. Talis locus, qualis hic est, non *invidiosus* dici potest.

70 *dum neque* &c.] *dum* merito suspectum est: quia sic latine non dicitur, ut hic intelligi debet. Grævius in Ms. reperit *denique,* quod illi placebat. male. nec commemoratur hic ratio, per quam intelligatur id, quod ante dixerat: *sustinuisset* &c. quod si esset, facillimum foret corrigere *cum,* cui et alibi substitutum est *dum.* Sed puto corrigendum esse *tum,* vel *dein.* sunt et alia exempla hujus particulæ *dein, deinde* aliquoties repetitæ in enumerationibus partium. Post vero cum Grævio edidimus *ibi* pro *ubi* e Ms. Erf. idque Guilielmio sua sponte in mentem venerat.

spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens [71] devertit Clodius ad se, ad Albanum. [72] Quod ut sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? 51

Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere: illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiatam Miloni et prædictam palam; 52 nihil umquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem b. illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam; illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias 20 ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id 53 vero, judices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabantur valentium, [73] edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: ta- 54 men appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda pænulatus, una sederet uxor. quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promtum ad pugnam, cum

71 *devertit Clodius ad se, ad Albanum*] Sine dubio *ad Albanum* est glossa verborum *ad se:* quæ et ab ea expulsa sunt in libris edd. et scr. a Grutero demum restituta e Ms. antiquo.

72 *Quod nisi sciret M.*] Hoc sensum commodum non habet: dixisset potius: *Quod si nesciret M.* Edidi cum Grævio e libris scr. *Quod ut sciret M.* Sed totus hic locus mihi aliquid vitii habere videtur: non enim bene cohærent omnia: illa *suspicari debuit,* &c. non bene intelliguntur ex antecedentibus, ut nunc quidem se habent. Mox *mille* cum singulari. v. Clav.

73 *edito adversarii atque exc. l.*] *Adversarii* int. Clodii: ubi adversarius loco in edito erat. Sic melius puto, quam si plurali numero intelligatur *adversarii.*

pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: qui convenit, id præsertim temporis? [74] Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse. villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat?
p. 112. mora et tergiversatio. dum hic veniret, locum relinquere
a. noluit.

21 Age nunc, iter expediti latronis, cum Milonis impe-
55 dimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. numquam non in rheda: tum in equo. comites Græculi, quocumque ibat, etiam [75] cum in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, et ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas [76] duceret, tum neminem, [77] nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in vi-
56 ros. Nec vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, numquam in periculum sine præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem: qui sæpe spoliantem jam et exsultantem evertit, et perculit ab abjecto. adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi
57 fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid
b. opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæ-
22 stio est, juris in judicio. [78] Quod igitur in causa quæren-

74 *Devertit in villam Pomp.*] Est respondentis ad tarditatis commemorationem. nec enim pertinet hoc ad superiorem villam, quæ erat Clodii. nempe, quia in villam Pompeii deverterat, paullo tardius venit.

75 *cum in castra Etrusca properabat*] np. Catilinæ quondam ad Fæsulas.

76 *ducebat*] Grævius e Mss. optimis *duceret*. melius.

77 *nisi ut v. a v. lectum*] *Nisi* videtur esse spurium: est, nisi tales omnes, ut v. a v.

78 *Quod i. in causa quær. est*] *In causa* est, in eo, quo causa continetur, quæ in judicio disceptatur: quæ hic erat, an Milo jure interfecerit.

dum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id
fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam
cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum
reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper 58
constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta con-
cione, quæ tamen hujus auctoritate placata est non libertate
solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui
domini caput defendissent. Quod enim præmium satis
magnum est tam benivolis, tam bonis, tam fidelibus servis,
propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam
quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis cru-
delissimi inimici mentem oculosque satiavit. quos nisi ma-
numisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores
domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil
habet in his malis, [79] quod minus moleste ferat, quam,
etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium
persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt 59
habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis?
rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. quis
produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni! quid potest
agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi
de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit
Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat: cujus
de morte, tamquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed
tamen majores nostri in dominum de servo quæri nolue-
runt, [80] non quin non posset verum inveniri, sed quia vide-
batur indignum esse, et dominis morte ipsa tristius. In
reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri
potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu 60
[81] Ruscio, verbi causa, cave sis mentiaris. Clodius insidias p. 113.
fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata a.
libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in
quæstionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas conji-
ciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies
penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore pro-
ducti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid
incorruptius?

Quodsi nondum satis cernitis, cum res ipsa tot tam claris 23
argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Mi- 61
lonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla
conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini,

79 *quod minus moleste ferat*] Per μείωσιν, pro, quo se erigat, consoletur: nisi scribendum *quo*, i. e. propter quod minus moleste ferat mala sua.

80 *non quia non*] Grævius ex Erf. *non quin non* recipi voluit, sed operæ non paruerunt. Id est sane melius. In fine *esse* casu excidit in Gruteriana.

81 *Ruscio, v. c. cave sis mentiaris*] Ultima addidimus cum Grævio e Mss. quæ nec Grutero displicebant.

per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus:
qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo ani-
mi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum,
sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed et-
iam publicis præsidiis et armis: neque his tantum, verum
etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, om-
nem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commise-
rat: cui numquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ
suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti,
multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est con-
scientiæ, judices, et magna in utramque partem: [82] ut ne-
que timeant, qui nihil commiserint; et pœnam semper
62 ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine
ratione certa causa Milonis semper a senatu probata est.
Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præ-
sentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti
estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo
b. inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullo-
rum etiam imperitorum? negabant eum Romam esse redi-
63 turum. [83] Sive enim illud animo irato ac percito fecisset,
ut incensus odio trucidaret inimicum: arbitrabantur, eum
tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria care-
ret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam
illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum
fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ
attulisset, [84] cederet æquo animo [legibus]; secum auferret
gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ
ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta
loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum
patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica
meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas
64 obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa
falsa fuerunt: quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset
aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

24 Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis,
[85] etiam mediocrium delictorum conscientia, perculissent,
ut sustinuit? dii immortales! sustinuit? immo vero ut
contemsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo ani-
mo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere
potuisset. Scutorum, gladiorum, frenorum, sparorum, pi-
lorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur.

82 *ut neque timeant—et pœnam*] Sic et alibi Cicero *neque* sequente *et*. v. Quint. 1. et ibi not. et Clav. in *neque*.

83 *Sive enim illud—fecisset, ut*] *Illud* mihi delendum videtur.

84 *cederet æquo animo legibus*] Cur *legibus* hoc loco? sequentia ostendunt, *cedere* esse abire, ut sæpe apud Ciceronem, ut infra c. 25. extr. ubi et *patria* additur, et c. 34. ubi est: *ego cedam atque abibo*.

85 *etiam mediocr. d. consc.*] Arbitror excidisse *in*. Vidit et Lambinus. sæpe illius omissio in libris turbas dedit.

nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: [86] domum in clivo Capitolino scutis refertam: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita: nec ante repudiata sunt, quam quæsita. Laudabam equi- 65
dem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, [87] quibus tota commissa est respublica. p. 114.
[88] Quin etiam audiendus fuerit popa Licinius, nescio quis, a.
[89] de circo. servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret, Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis: de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriæque custodis tanta suspicione, non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popæ: confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum ta- 66
men, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, [90] præstantissima virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio, senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, [91] nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa 25
atque [92] insidiose ficta comperta sunt. Quodsi tamen me- 67
tuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen

86 *domus—referta*] Sine dubio scripsit Cicero *domum—refertam*. nam omnia hic sunt in accusativo, qui pendet ab *esse*.

87 *quibus tota commissa est respublica*] Cur additur *tota?* cum alias semper simpliciter *permissa respublica*, sine *tota* aut *universa*, dicatur. Vereor ne sit a glossa.

88 *Quin etiam a. sit*] Mss. boni *fuerit*. An *fuit?* nam non apparet, quare conjunctivus sit h. l. Interea *fuerit* recepi cum Grævio.

89 *de circo maximo*] Vitiosum putavi *maximo:* cum alibi semper sit tantum *de circo*. quia non fuit in libris Fabricii, delevi. Mox Lamb. bene vidit *se* excidisse ante *de interficiendo*. absorpsit, ut sæpe, ultima in *esse*. Denique punctum sustuli post *indicaret:* quod et edd. W. Crat. abest. Nam sequentia *Pompeio in h. n.* pendent ab *popa Licinius:* et fortasse in principio ante *servos* excidit *qui*.

90 *præstantissima v. virum*] Bene *virum* pro vulgato *civem* e Mss. recepit Grævius. Sic et ed. W.

91 *nisi eo tacente*] Mss. boni *ut*, pro *nisi*. recepit Grævius. non male. sed ita ordo intelligi debet hic, *ut, quoniam—faciebat, eo t.* &c.

92 *insidiose ficta*] Videtur mihi melius fore *invidiose ficta*. nam insidiæ quæ hic sint, non video. Paullo post pro *audire* eleganter conjecit *exaudire*, quod est semper in hac forma.

timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis,) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui
b. dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est.
68 Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quodsi Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem umquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se umquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa tæterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret: si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade numquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam
26 facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio,
69 quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, (qui quam crebro accidat, experti debemus scire,) et amicissimi benivolentiam,
p. 115. et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos
a. fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam
70 quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, [93] qui vel judicia ipsa tolleret? Satis

93 ***qui vel jud. ipsa***] Ms. ap. Grut. *qui v. j. i. t.* quod rectius videbatur Grutero.

judicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milo-
nem: [94] qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem ab-
solvi a vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod 71
vero in illo loco, [95] atque illis publicorum præsidiorum co-
piis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem in-
ferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut
vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, et more
majorum et suo jure, posset?) sed præsidio esse: ut intelli-
gatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod
sentiatis, libere judicare.

Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec 27
tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque ex- 72
pers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. de qua,
si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune
Miloni palam clamare [96] atque mentiri gloriose liceret: oc-
cidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jactu-
risque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putaba-
tur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Grac-
chum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit:
quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis
sui gloria: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam pe-
riculo suo liberasset,) cujus nefandum adulterium in pulvi- b.
naribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: 73
eum, cujus supplicio senatus sollemnes religiones expiandas
sæpe censuit: eum, quem cum sorore germâna nefarium
stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habi-
tis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem
populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium con-
servatorem [97] judicarant, servorum armis exterminavit:
eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum, quibuscum
voluit, partitus est: eum, qui, plurimis cædibus in foro
factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis
compulit: eum, cui nihil umquam nefas fuit nec in facinore,
nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut
[98] memoriam publicam recensionis, tabulis publicis impres-

94 *qui legem tulit*] Incommodum est quodammodo *qui*, cum antecedat proxime nomen Milonis. An legendum *quum legem tulit*, sc. Pompeius.

95 *atque illis publ.*] Delevi *in*, quod quibusdam optimis Mss. abest, et sine libris quoque delendum, deletum jam a Lamb. et Grævio.

96 *atque mentiri gloriose*] Non cepere hoc plures, et in *mentiri* laborarunt, etiam corrigenda lectione. Est autem: posset dicere gloriabundus, se interfecisse per insidias et per vim, quod in ea cæde bene meritus esset de republica, atque adeo melius quam alii, qui homines improbos interfecere, non modo impune, sed etiam cum magna gloria.

97 *judicarant*] Sic reperit in Mss. Lamb. atque edidit: quod mihi etiam in mentem sua sponte venit, pro *judicabant*.

98 *memoriam publicam rec.* &c.] Lambinus tautologiam sentiens in hoc loco, correxit *publicæ recensionis*. nemo eum secutus est; atque ejus correctionem etiam impugnarunt. *memoria publica* sane bene dicitur: sed, an *memoria publica*, *tabulis publicis impressa*, Cicerone dignum sit, id quæ-

74 sam, exstingueret. eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini: qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contemserat,) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis, castrisque conatus est: qui cum architectis et decempedis villas multorum hortosque peragrabat: qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab [99] equite Romano splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma convexit: dominoque trans ripam inspectante,
75 non dubitavit ædificium exstruere in alieno: qui huic T.
p. 116. a. Furfanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente [100] Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset;) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo
28 privaret, sed omni aditu et limine. Quamquam hæc qui-
76 dem jam tolerabilia videbantur: [1] etsi æqualiter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo jam usu obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium si ille nactus esset: omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, [2] et a conjugibus vestris

ritur. Credo Lambinum vidisse verum.

99 *equ. R. splendidissimo et forti viro*] Duo Codd. in his Erf. *splendido et forti*, sine *viro*, quod et edd. W. et aliis pr. abest. Lamb. et Grævius recepere. mihi non placet: qui Ciceronianum modum loquendi in vulgata agnosco. Mox contra *Prelio* pro *Pretio* recipere cum Grævio non dubitavi: quoniam id verum lacus nomen esse, tam perspicue demonstratum est a Cluverio, et ejus vestigia etiam in Mss. sunt.

100 *Aponio*] Sic Mss. meliores. vulgo *Apronio*. Edd. pr. *Aporio*, quod firmat lectionem. Sed nil admodum refert.

1 *etsi æqualiter in r.* &c.] Pro vulg. *æquabiliter*, quod ab sententia h. l. est alienum. et sic Mss. Fabric. edd. Rom. W. &c.

2 *et a conj.*] Addidi *a* cum Grævio e Mss. Est etiam in edd. quibusdam primis.

numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, [3] resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens 77
clamaret T. Annius: Adeste, quæso, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, et hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset b.
vero timendum, quonam modo id ferret civitas. nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc me- 78
moriæ, judices. spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros: in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum 29
inflammatus, [4] libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur [5] odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices. Nempe 79
hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, et, [6] quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur

3 *r. pr. o. possideret*] Pro occuparet. v. Clav.

4 *libentius—quam verius*] Suspicatus sum *licentius*. nam illud lenius videtur, quam pro re.

5 *odium meum*] Suspectum mihi est *odium*: certe elegantius abesset.

6 *quæ volunt, sic intuentur*] Poterat dicere *volumus—intuemur*. Sed quia liberas dixit esse cogitationes, etiam poterat dicere, *volunt, intuentur*. Tum *ut ea cernimus, quæ videmus*, mihi vitiosa videntur. Quid enim differunt *cernimus* et *videmus*? Puto Ciceronem scripsisse *quæ oculis videmus*.

p. 117. cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: si possim
a. efficere, ut Milonem absolvatis: sed ita, si P. Clodius revixerit. quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, [7] quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, [8] ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare. utrum putatis potius facturum fuisse? [9] etiamsi, propter amicitiam, voluisset illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, [10] nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. Hujus ergo interfector qui esset: in confitendo ab
80 iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo, et libente se fecisse, libertatis omnium causa. quod ei certe non confi-
30 tendum modo, verum etiam prædicandum. Etenim, si id
81 non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, [11] quam vestri defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat [12] salus sua
b. cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. nam quid esset ingratius, quam

7 *quos m. i. c. percussit*] Bene Grævius pro *qui*, e Ms. Erf.

8 *ut quæstionem—sic ipsum*] Grævius edidit e Mss. bonis *aut—aut*. mihi vulgatum elegantius videtur. similius illud librarii ingenio est aut glossatoris, quam hoc.

9 *etiamsi—vellet—revocare—non fecisset*] Non consentiunt *vellet* et *fecisset*. Scribendum puto *voluisset*. Sic ante *si potuisset*. Tum pro *revocare* ex Erf. *evocare* dedere Lamb. et Grævius. quod melius videtur consentire superiori *excitare*. Sed vulgatum usitatius est hoc sensu.

10 *nolitis*] Grævius male et contra latinitatem dedit *nolletis* e Ms. Erf. nisi vero et *putaretis* scribendum. Sed vulgatum latinius est. Contra bene mox pro *si esset* dedit *qui esset*. nam de genere loquitur, non de Milone.

11 *quam vestri ordinis*] Cur *ordinis?* de vita sermo est. Igitur cum non fuerit in Cod. Colon. ap. Grut. delevi: int. capitis.

12 *salus sua cuique n. p.*] Lamb. et Grævius e Mss. *cuiquam*. Vulgatum melius puto. centies alibi sic, aut *sua cujusque*.

lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in 82
patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. nam quæ mihi ipsi [13] tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius rempublicam defendit, [14] is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confes- 83
sione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen, in gravi fortuna, conscientia sua [15] niteretur.

Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et [16] dii immortales sibi deberi putant. nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi [17] qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. Est, est profecto illa vis: [18] neque in his corporibus, atque 31
in hac imbecillitate nostra, inest quiddam, quod vigeat et 84
sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro p. 118.
motu. nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, a.

13 *tribuenda laus esset*] Hæsi semper in *esset:* nam non est de tempore præsenti. aut *erat* aut *fuisset* scribendum videtur: sed hoc magis placet, propter sequens *arbitrarer:* illud præferrem, si esset *arbitrabar.*

14 *is vir vere putandus est*] *vere* pertinet ad *vir*, non ad *put.* itaque malim *vere vir.*

15 *niteretur*] Referendum ad initium hujus loci: si Milo Clodium per insidias et contra leges interfecisset.

16 *dii imm. sibi deberi putant*] De diis hoc paullo durius sonat: sed nil differt a *vindicant:* est autem numerosius.

17 *qui nullam vim esse ducit*] Primum hic *cœlestem* bene delevit Lambinus, quod erat in edd. vulgaribus. pro *vim* Grævius reposuit *majestatem*, quod nonnulli libri scripti et† edd. quædam primæ habent, captus observatione aliqua sua de hoc verbo. non bene. nam, ut alia mittam, huic *vim* respondet mox, *est profecto illa vis.*

18 *neque in his corporibus—inest &c.*] In hujus loci sensu, propter artificium orationis, hæsere interpretes, et propterea correctiones tentarunt. Grævius conjiciebat: *non inest quiddam.* male. Sensus est: neque dici, nisi absurde potest, in nostris corporibus esse mentem aliquam, quia tam apte moventur, et tamen nihil tale esse in mundo universo, cum sit multo major et præstantior natura mundi, et multo majores et præstantiores motus habeat. Est argumentatio a minori ad majus.

nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, [19] quæ illam perniciem exstinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licen-
85 tiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, [20] commosse se videntur, et jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille, præceps amentia, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat, tuque ex tuo edito monte, [21] Latiaris sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum [22] oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, et debitæ pœnæ solutæ
86 sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prœlium commisisset, primum illud [23] vulnus acciperet, quo tæterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad
32 hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et

19 *quæ illam perniciem e. ac s. cui*] Hic constructio non constat. aut *quæ* tollendum, aut pro eo est scribendum *ea*, aut denique post legendum *huic* vel *ea huic:* sed illud melius, scil. ut deleatur *quæ:* alioqui vetus lectio restituenda in principio: *Ea vis, ea igitur ipsa est.* Gruterus secutus Ms. Erf. *est* sustulit.

20 *commosse se videntur*] i. e. egisse hic videntur, vim suam exeruisse: v. Clav. in *commoveri.*

21 *Latiaris sancte Jupiter*] Sic recte restituit Grævius e Mss. pro *Latiari, sancte Jupiter.* nam mons ille non appellabatur Latiaris, sed Jupiter. In Mss. quibusdam absorpta est ultima litera a prima in *sancte*, quod non sensit Gruterus, qui *Latiari* edidit.

22 *oculos aperuisti*] Sic debet esse: nam pendet e *tuque—L. sancte Jupiter.* et sic edd. vett. Male Gruterus e Mss. suis *aperuistis* dedit, quod et sequentes, etiam Grævius, secuti sunt. Sequentia sunt Jovi cum superioribus communia.

23 *vulnus acciperet*] Grævius cum Lamb. e Ms. Erf. *acceperit*, ut et ed. Med. habet: non bene: pendet e *factum est:* saltem non necessario.

luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, amburеretur abjectus. non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi tæterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata.

Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Roma- 87
ni, et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare [24] videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se palam a judicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: [25] magistratuum privatorumque cædes fecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis ejecerat. Instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, [26] quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, [27] quod quidem ille adamasset, quod non
hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus 88
nemo, præter Milonem. ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam
in meo casu contemserat: Milo unus urgebat. Hic, dii 33
immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito ac p. 119.
furioso, ut huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid pro-
fecerat. [28] An consules in prætore coërcendo fortes fuis- 89
sent? Primum Milone occiso, habuisset suos consules. deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, [29] virum consularem crudelissime vexatum esse me-

24 *videret et pateretur*] *Videret et sustulit* Lamb. non repertum in Ms. nec est in Erf.

25 *mag. priv. cædes effecerat*] Scribendum est *fecerat*. Syllaba illa facta est e finali verbi *cædes*. nam *cædes efficere* non dicitur. Etiam alibi hujus corruptelæ exempla notavimus.

26 *quæ nos — addicerent*] Intell. de lege, qua libertinis suffragium in tribubus rusticanis dederat, de qua supra.

27 *quod quidem ille adamasset*] Corrigendum *ipse*: nam refertur ad *cujusquam*.

28 *An consules—fuissent?*] Suspicatus sum aliquando *At*, ut sit velut objicientis.

29 *virum consularem — vexatum*] *virum consularem* Mss. et edd. vett. Gruterus e Codd. aliquot induxit *virtutem consularem* et *vexatam*: quod de consule intelligendum esset. at sermo est de Cicerone, qui tum erat Consularis, cum lege Clodia vexaretur. Etiam Grævius Gruteri lectionem repudiavit. Pro *vexatum* edd. pr. *necatum*.

minisset? oppressisset omnia, possideret, teneret lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros, libertos suos fecisset. postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effæminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rem-
90 publicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus exspectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, [30] caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? qui cum tantum ausus sit [31] ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everte-
91 rat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi,
b. cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, [32] cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, et incredibili fide.

34 Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam ni-
92

30 *caput urbis*] Mss. quidam boni et ed. Junt. habent *orbis*. Si maxime *orbis* simpliciter pro orbe terrarum dici possit, tamen non satis placet: quia ille est in omnibus gentibus, quæ post memorantur.

31 *ustor pro mortuo*] Lectio antiquior in edd. est *ultor* inde a W. quam Grævius restituit. *ustor* est e Ms. Colon. a Grutero, cui et Erf. consentit. Neutrum placet. nam ut *mortuus* et *vivus* sunt contraria, sic et substantiva *signifer* et . . . . debent esse. Sed nec *ultor* nec *ustor* opponuntur *signifero*. nihil dum succurrit, quod placeat. Ed. R. habet *ultro*, ut et Med. Brix. Junt.

32 *cum falcibus ad Castoris*] Mss. fere et edd. vett. *facibus*, quod Grævius revocavit. Hoc scio vitiosum esse. nam ut sunt tria diversa *curia*, *ædes Castoris* et *forum*, sic et tria diversa debent esse *facibus* . . . *gladiis*. itaque *falcibus* præferendum, quod edd. R. 1480. Med. Junt. &c. habent. Sed quæ sint falces, quærunt. Sunt inter arma, sc. ad destruendum. Sull. 5. Lentulus dicitur Catilinæ, ex urbe emisso, misisse *arma*, *cornua*, *tubas*, *falces*, *signa*. nempe effringere voluere ædem Castoris, in quam arma illata erant, ut est in Or. in Pisonem.

mis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego, etiam repugnante hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, [33] servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, 93
exanimant et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla republica p. 120.
cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, a.
sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: [34] et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labo- 94
res! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis republica oppressa, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi umquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, 35
flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat 95
enim, se, negat ingratis civibus [35] fecisse, quæ fecerit: ti-

33 *servare cupimus*] Melius videtur *servari cup.* Sic reperi in sola Junt.

34 *et quam primum tetigero*] Hoc quidem sine dubio vitiosum est, nec in tirone feratur. Debet esse aut *cum primum* aut *quam primam.* Hoc prætuli.

35 *fecisse, quæ fecit*] Si *quæ fecit* e persona Ciceronis dictum accipimus, sine vitio est; si ad Milonem refertur, debet esse *fecerit*, ut Lambinus edidit, quem sequimur. E compendio vitium ortum est; ut supra pro *acceperit* in aliquot edd. pr. reperimus *accepit.* Grævius in utroque Ms.

midis, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. plebem et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benivolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras vero, et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, se-
96 cum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem
b. præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi præclarissime fecisse; siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: bea-
97 tos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: [36] sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in
98 cælum [37] viderentur adscendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet vetustas. quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis [38] faces meæ invidiæ subjiciuntur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, et actos, et institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, [39] et, opinor, altera: qua fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et

Fr. reperit *fecisset*, (ego et in edd. R. Med.) idque recepit. Sed illud melius.

36 *sed tamen ex o.*] *tamen* videtur temere e versu præcedente repetitum esse.

37 *viderentur adscendere*] Sic recte Grævius pro vulgato *videantur* e Ms. Erf. etiam sine libro correxissem. præcedunt mera imperfecta.

38 *faces invidiæ subjiciuntur*] Sic dedi pro *subjiciantur*, quod ita clare vitiosum est, ut quivis tiro bene institutus sentire possit. *cum* est de tempore, et pendet ab *hoc ipso tempore*, quod indicativum post *cum* postulat.

39 *et, ut opinor, altera*] Sic Gruterus. at Grævius *ut* delevit. Et scr. et edd. variant. Posterius præfero. Ceterum, ex rationibus a Pontedera subductis, is fuit dies a. d. VI. Id. Apr. quem si lubet, vid. in Epist. antiquitat. Lat. et Gr. p. 321.

jam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria. Hæc 36
tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, 99
hæc ego tecum, Milo. Te quidem, [40] quum isto animo es, p. 121.
satis laudare non possum: sed, quod est ista magis divina a.
virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi
eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut
his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. non
enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non
male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum
umquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis
potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obli-
viscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit obli-
vio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite
potius luitur, quam Milonis? præclare enim vixero, si quid
mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc 100
me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum
a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium de-
fuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum
sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego
me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas,
ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum
contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua
diminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid
habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis,
nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam?
Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut ve-
stra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute
augeatis, aut in ejusdem exitio [41] occasura esse videatis.
His lacrimis non movetur Milo. est quodam incredibili 37
robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit 101
locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea
mente, qua natus est. quid vos, judices? quo tandem ani-
mo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis?
et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem ex-
cipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, for- b.
tissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis:
vos in viri, et in civis invicti appello periculo, centurio-
nes, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed
etiam armatis, et huic judicio, præsidentibus, hæc tanta
virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicie-
tur? O me miserum, o infelicem! revocare tu me in pa- 102
triam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem
retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te
parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc

40 *quum isto animo es*] Sic Grævius e Mss. tribus, quod melius multo vulgato *quod*.

41 *occasura esse videatis*] Paullo durius hoc est.

abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse
Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille
servasset? At in qua causa non potuisse? quæ est grata gen-
tibus. a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii
103 morte acquierunt. quo deprecante? me. Quodnam ego
concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus ad-
misi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi,
patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meosque redun-
dant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse volui-
stis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem
restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem re-
ditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. nam qui possum
putare me restitutum esse, [42] si distrahor ab iis, per quos
38 restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent: (pace tua,
patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te,
quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo
viveret, sed etiam prætor, consul, [43] dictator esset potius,
104 quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! for-
tem et a vobis, judices, conservandum virum! Minime,
minime, inquit. immo vero pœnas ille debitas luerit: nos
subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir pa-
triæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte,
p. 122. pro patria? hujus vos animi monumenta retinebitis: cor-
a. poris in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua
quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes ur-
105 bes expulsum a vobis ad se vocabunt? O terram illam
beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si eje-
cerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. neque enim præ
lacrimis jam loqui possum: et hic se lacrimis defendi ve-
tat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis feren-
dis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justi-
tiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judi-
cibus legendis, optimum, et sapientissimum, et fortissimum
quemque legit.

42 *si distrahor—rest. sum*] Grævius edidit *distrahar* post Fabricium e Mss. bene. Sed non sequi debet *restitutus sim?*

43 *dictator esset potius, quam*] Sic edidi secutus Lamb. et Grævium, qui e Mss. sumsere, quanquam et res et latinitas postulabat, pro vulgato *antequam*.

M. TULLII CICERONIS
PRO
C. RABIRIO POSTUMO
ORATIO, UNDEQUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

A. Gabinius cum in Syria proconsulari imperio esset, a Ptolemæo rege Ægypti decem millibus talentûm acceptis, ausus est eum in regnum restituere, non modo sine ullo aut populi jussu aut SCto, sed etiam contra S. C. Itaque cum ex provincia redisset Romam, reus factus est, lege Julia, de repetundis, a C. Memmio, et, quamvis defendente Cicerone, condemnatus est. Lis æstimata est totidem talentis, quot acceperat. Quæ summa pecuniæ cum ex bonis Gabinii redacta non esset, eadem lege Julia accusatus est Rabirius Postumus, eques Romanus, quod ad eum pars illius pecuniæ pervenisset, ut is, quod summæ decem millium talentûm deesset, solveret. Est ergo causa Rabirii appendicula causæ Gabinianæ, eodem accusatore, eodem defensore acta. Defensionis hæc inita est ratio a Cicerone, ut ostenderet primo, lege de repetundis equestrem ordinem non teneri, quæ avaritiæ magistratuum provincialium coërcendæ causa lata sit: deinde ad Rabirium nullam partem pecuniæ pervenisse, sed eum potius tantum pecuniæ Ptolemæo credidisse, ut, cum ea pecunia reddita non esset, omnibus bonis eversus et foro cedere coactus esset, nisi Caii Cæsaris liberalitas eum sublevasset.

SI quis est, judices, qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ, 1
[1] fundatas præsertim, atque optime constitutas, opes, pot- 1
estati regiæ libidinique commiserit, reprehendendum putet: adscribat ad judicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sententiam. neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia eventis ponderemus, et, cui bene quid processerit, multum illum providisse, cui secus, [2] nihil sensisse dicamus. Si exstitisset in rege fides; nihil sapientius Postumo: quia fefellit

1 *fundatas pr.* &c.] Semper hic hæreo. non est perspicuum orationis vitium; sed semper inclinor ad suspicandum, Ciceronem scripsisse *fundatæ*, et *constitutæ*, ut ad *fortunæ* referatur, cui ut rei familiari ista verba sunt propria, non *opibus* et copiis.

2 *nihil sensisse*] Pro usitatiori illo *nihil vidisse*, ut et corrigebat Lambinus. Pertinet eo, quod in futuro intelligendo quidam velut sensus est futuri, unde et *præsensio* dicitur, *præsentire* in posterum. Et videtur Cicero sic consulto h. l. dixisse, quia dixerat duobus verbis ante *providisse*.

rex; nihil hoc amentius dicitur: ut jam [3] nihil esse videa-
2 tur, nisi divinare, sapientis. Sed tamen, si quis est, judi-
ces, qui illam Postumi sive inanem spem, sive inconsultam
rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem, vitupe-
randam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tamen
deprecor, ut, cum ab ipsa fortuna crudelissime videat hu-
jus consilia esse multata, ne quid ad eas ruinas, quibus hic
oppressus est, addendum acerbitatis putet. Satis est, homi-
nes imprudentia lapsos non erigere: urgere vero jacentes,
aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum: præser-
tim, judices, cum sit hoc generi hominum prope natura da-
tum, uti, [4] quæ in familia aliqua laus forte floruerit, hanc
fere, qui sunt ejusdem stirpis, [5] [quod sermo hominum ad
memoriam prodendam patrum virtute celebretur,] cupidis-
§. 123. sime persequantur: siquidem non modo in gloria rei mili-
a. taris Paullum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in de-
votione vitæ, et in ipso genere mortis, imitatus est P. De-
cium filius. Sint igitur similia, judices, parva magnis.
2 Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius, princeps
3 ordinis equestris, [6] fortissimus et maximus publicanus: cu-
jus in negotiis gerendis magnitudinem animi [7] non tam ho-
mines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuis-
set: ut in augenda re non avaritiæ prædam, sed instrumen-
4 tum bonitati quærere videretur. Hoc ille natus, quamvis
patrem suum numquam viderat, tamen et natura ipsa du-
ce, quæ plurimum valet, et assiduis domesticorum sermoni-
bus, [8] in paternæ vitæ similitudinem deductus est. multa
gessit: multa contraxit: magnas partes habuit publicorum:
credidit populis: in pluribus provinciis ejus versata res est:
dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem jam

3 *nihil e. v. nisi divinare, sapientis*] Puto ordinem verum esse, *nihil sapientis, nisi divinare.* Vulgatum aures meæ vix ferunt.

4 *qua in familia laus aliqua f. f. hanc f. qui sunt ejus stirpis* &c.] Hic locus fœde est corruptus. Primum scribendum est *quæ:* refertur enim relativum ad sequens *hanc:* deinde *in familia aliqua l. f.* tertio *ejusdem stirpis.* Fuit per compendium scriptum, ut est in edd. pr.

5 *quod sermo—celebretur*] Hæc quoque sunt vitiosa, varieque tentantur et explicantur. Optima correctio est Lambini: *quod sermone h.—virtus celebretur.* Sed videtur totum esse spurium. nam sententia, quæ rationem illius cupiditatis explicat, est loco primum alieno, et durissime divellit *hanc fere, qui s. e. st.* a prædicato *cup. pers.* denique ratio illius est in sequentibus.

6 *fortissimus et m. publicanus*] Epitheton publicani *fortissimus* non placet mihi magis, quam Hotomanno et Lambino, qui conjiciebant *florentissimo.* Nam quod in eo verbo intelligi potest, id est in sequentibus: *cujus magnitudinem animi* &c. quæ cernitur in suscipiendis negotiis ad quæstum majoribus et periculosis. Si epitheta respondent sequentibus, *magnitudo a.* et *benignitas,* legendum videtur *opt. et maximus.*

7 *non tam*] Scribendum: *non tantum.*

8 *in paternæ culpæ sim.*] Quomodo *culpæ?* Immo legendum *vitæ,* ut infra est: *vitam patris et consuetudinem expresserat.* Et quæ explicandi caussa subjiciuntur, omnia ad vitæ rationem pertinent, non ad culpam. Sic conjecerat et Hotomannus. Recipere ob evidentiam non dubitavi.

antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos umquam suos destitit, mittere in negotium, dare partes, re augere, fide sustentare. quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris et consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemæus dolosis consiliis (ut dixit Sibylla, sensit Postumus,) Romam venit. huic egenti et roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. [9] nam regnanti crediderat absens: nec temere se credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur a senatu populoque Romano. In dando autem et 5
credendo processit longius: nec suam solum pecuniam credidit, sed etiam amicorum. stulte: quis negat? aut quis jam non admonet? quod male cecidit, [10] bene consultum putares? Sed est difficile, quod cum spe magna sis ingressus, id non exsequi usque ad extremum. Supplex erat 3
rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere b.
Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpisse, quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud: [11] senatum corru- 6
ptum esse dicunt. O dii immortales! [12] hæc est illa exoptata judiciorum severitas? corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus. [13] Quid ergo? senatum defendam hoc loco, judices? omni equidem loco debeo. ita de me est meritus ille ordo. sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista conjuncta est. Quamquam ad sumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium, suppeditata pecunia a Postumo est, factæque syngraphæ sunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, consumeret, quærere. non enim latroni, sed regi credidit: nec regi inimico populi Romani; sed ei, cujus [14] reditum consuli datum a senatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, quicum [15] fœdus feriri in Capitolio viderat.

9 *nam regnanti crediderat*] Patricius: *nam et regn.* vel *nam regnanti quoque*. immo *nam jam regnanti*.

10 *bene consultum putares*] Hic se valde torquent viri docti: est sine dubio vitiosum. nam sensum commodum non habet. Scribo: *bene consultum putes?* i. e. an possumus bene consultum putare, quod male cecidit? Interrogationis nota est in edd. pr. Post pro *id* legendum esse *sed*, recte monuere alii.

11 *senatum corruptum esse*] Nempe ea pecunia, quam Rabirius crediderat regi, et quidem per Rabirium, qui Senatoribus solvisset, sc. ut ejus reductionem decernerent.

12 *hæc est illa exopt. severitas*] sc. propter quam alii judices erant desiderati, et nova lex judiciaria facta.

13 *Quid ergo? senatum* &c.] Sic recte interpunxit Grævius post Lamb. et Patricium, etiam e Mss. Edd. vett. *quid ego*. male.

14 *reditum consuli datum*] Mih quoque in mentem venit *mandatum*, ut aliis ante.

15 *fœdus feriri*] Sic Mss. et edd. pr.

7 Quodsi creditor in culpa sit, non qui est improbe credita
pecunia usus: damnetur is, qui fabricatus gladium est, et
vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit.
Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut
senatum, cujus auctoritati te ab adolescentia dedisti, in
tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur,
defendere. Postumi enim causa, quæcumque est, sejuncta
8 a senatu est. Quodsi item a Gabinio sejunctam ostendero,
certe quod dicas, nihil habebis.

4 Est enim hæc causa, QUO EA PECUNIA PERVENERIT,
quasi quædam appendicula causæ judicatæ atque damnatæ.
p. 124. a. Sunt lites æstimatæ A. Gabinio: nec prædes dati, [16] nec ex
ejus bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recepta.
[17] Lex æqua est. Jubet [lex Julia] persequi ab iis, ad quos
ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit.
Si est hoc novum in lege Julia, sicuti multa sunt severius
scripta, quam in antiquis legibus, [18] et sanctius judicata:
9 sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum, nova. Sin
hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non
modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia: per deos
immortales! quid agimus, judices: aut quem hunc morem
novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim
hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus
magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi
de pecuniis repetundis: judex sedi: prætor quæsivi: defendi plurimos. nulla pars, quæ aliquam facultatem dicendi
afferre posset, non mea fuit. Ita contendo; neminem umquam, QUO EA PECUNIA PERVENISSET, causam dixisse,
qui in æstimandis litibus appellatus non esset. in litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis
10 privatorum, aut rationibus civitatum. Itaque in inferendis

Saltem *ferire*, ut in ed. R. In Gruteri ed. irrepsit vitiose *fieri.* mox *est* additum a Lambino. bene. nam abesse hic non potest. male delevit Grævius.

16 *nec ex ejus bonis—recipi*] Correxi *recepta*, quod Lamb. in Ms. vet. reperit, idque et sine libris sic corrigendum erat ex re: quæ e c. 13. et vetere jure intelligitur. Cum aliquis de repetundis damnatus est, ei lites æstimantur: ea summa debet solvi ærario, aut prædes debent dari super ea pecunia. In causa Gabinii damnati, lites erant æstimatæ, pecunia æstimata non poterat redigi ex ejus bonis, nec erant, qui prædes esse vellent. Id h. l. dicere vult Cicero. Sicut ante sunt *prædes dati*, sic h. l. *pecunia recepta.*

17 *Lex æqua est. Jubet lex Julia*] Hoc quoque torsit interpretes, varie conjicientes de lectione corrigenda: quorum conjecturas frustra memoraverim. Ego credo, *lex Julia* per glossam additum esse e sqq. Ita omnia plana sunt.

18 *et sanctius judicata*] Verbum *judicata* non convenit legibus. Itaque et hic varie tentarunt correctionem. Grævius non dubitabat lectionem Ms. Fr. in textu ponere: *sanctius, inducatur s. e.* quæ mihi non placet. Ego Ciceronem credo scripsisse *et sanctius vindicata*: nisi *sanctius* et *severius* permutata sunt, et verum est *sanctius scripta* et *severius judicata*. *Vindicare* quidem de legibus sic est non semel apud Ciceronem, ut Mil. c. 7. Juvat lectio *indicata* ed. W. In sequentibus addiderim *est.*

litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: et, cum erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant: respondebant postea. quod cum fecissent, permulti sæpe vicerunt. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. in litibus, Postumi nomen est nusquam. in litibus dico? modo vos iisdem in A. Gabinium judices sedistis. num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo judicio Postumi no-
men audistis? Non igitur reus, [19] ex ea causa, quæ judicata 11
est, redundat Postumus: sed [20] est arreptus unus eques b.
Romanus de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quæ [21] in judicio A. Gabinii recitatæ non sunt. quo teste? a quo tum appellatus nusquam est. qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua non tenetur.

Hic jam, judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. si enim, quid liceat, quæritis: potestis tollere e civitate, quem vultis. tabella est, quæ dat potestatem, occultat eadem libidinem. [22] cujus conscientiam, nihil est quod quis-
quam timeat, si non pertimescat suam. Ubi est igitur sa- 12
pientia judicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella judicii. qua lege? Julia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. [23] Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quod in Gabinium judex esses, nihil Gabinio datum, cum in eum lites æstimarentur. At nunc audio. Reus igi-

19 *ex ea causa—redundat.*] v. Clav. in *redundare*.

20 *est arreptus u. eques Rom.* &c.] Sensus est: sed voluit accusator, odio ordinis equestris, equitem Rom. de repetundis reum facere, quæ quæstio ad equites non pertinet, si possit hoc exemplo, ubi res successerit, effici, ut et equites ex lege de repetundis accusari possint.

21 *in judicio A. Gabinii*] Sic e Mss. Memmii edidit Lambinus recte. Sic et sine libris corrigendum erat. Servavit tamen vulgatum *in judicio a Gabinio recit. s.* Gruterus.

22 *cujus conscientiam n. e. q. quisquam t.* &c.] *Conscientiam* recte edidit pro *conscientia* Lambinus e Mss. quod et sine libris reponendum erat. *quisquam* pro *quidquam*, quod Gruterus edidit, est in edd. veteribus quibusdam. *Conscientiam* intellige aliorum, qui sc. facineris ab alio patrati non sunt ignari. Sic et alibi dixit Cicero, ut Catil. I, 1. *constrictam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam*, i. e. hos omnes scire, te conjurasse &c.

23 *Illo, inquit, capite* &c.] Hunc locum valde corruptum esse, agnoscunt omnes: in corrigendo dissentiunt, nec sine libris melioribus certa correctio esse potest. Illud dicam, ab initio pro *Illo* legendum mihi videri *Immo, i. cap.* vel *Immo illo, i. e.* sc. *tenetur.* Dein e Grævii sententia esse addendum: *quo pecunia pervenerit*, nempe, quam Gabinius contra leges cepit, et quæ ex ejus bonis recipi non potest. Deinde *quod* sc. caput, *erat in Postumum.* In ceteris nihil video.

tur Postumus est ea lege, qua non modo ipse, sed totus
6 etiam ordo solutus ac liber est. Hic ego nunc non vos
13 prius implorabo, equites Romani, quorum jus judicio tenta-
tur, quam vos senatores, quorum agitur fides in hunc ordi-
nem: quæ quidem cum sæpe ante, tum in hac ipsa causa
nuper est cognita. nam cum, optimo et præstantissimo con-
sule Cn. Pompeio, de hac ipsa quæstione referente, exsiste-
rent nonnullæ, sed perpaucæ tamen acerbæ sententiæ, quæ
censerent, ut tribuni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites
p. 125. omnes magistratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, in-
a. quam, ipsi et senatus frequens restitit: et, quamquam tum,
propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum
tempus illud exarserat, tamen, cum odium non restinguere-
14 tis, huic ordini ignem novum subjici non sivistis. Hoc
animo igitur senatus. quid? vos equites Romani, quid tan-
dem estis acturi? Glaucia solebat, homo impurus, sed ta-
men acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitare-
tur, primum versum attenderet: si esset dictator, consul,
prætor, magister equitum, ne laboraret; sciret nihil ad se
pertinere, sin autem, QUICUMQUE POST HANC LEGEM: vi-
15 deret, ne qua nova quæstione alligaretur. Nunc vos, equi-
tes Romani, videte. scitis, me ortum e vobis: omnia sem-
per sensisse pro vobis: nihil horum sine magna cura et
summa caritate vestri ordinis loquor. alius alios homines et
ordines; ego vos semper complexus sum. moneo et prædi-
co: integra re causaque denuntio: omnes homines, deos-
que testor: dum potestis, dum licet, providete, ne durio-
rem vobis conditionem statuatis, ordinique vestro, quam
ferre possit. serpet hoc malum (mihi credite) longius, quam
7 putatis. Potentissimo et nobilissimo tribuno plebis, M.
16 Druso, unam in equestrem ordinem quæstionem ferenti, SI
QUIS OB REM JUDICATAM PECUNIAM CEPISSET: aperte
equites Romani restiterunt. Quid? hoc licere volebant?
minime: neque solum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe,
sed etiam nefarium arbitrabantur. attamen ita disputabant,
eos teneri legibus oportere, qui suo judicio essent illam con-
ditionem vitæ secuti. delectat amplissimus civitatis gradus,
sella curulis, fasces, imperia, provinciæ, sacerdotia, trium-
phi, denique imago ipsa, ad posteritatis memoriam prodita.
17 Est simul etiam sollicitudo aliqua, et legum et judiciorum
b. major quidam metus. nos ista numquam contemsimus: ita
enim disputabant: sed hanc vitam quietam atque otiosam
secuti sumus. quæ quoniam honore caret, careat etiam mo-
lestia. [24] Tam es tu judex, quam ego senator. Ita est:

24 *Tam es tu judex* &c.] Est objicientis senatoris. Mox forte legendum *leges*. nempe leges timendæ sunt, sed non temere ob legem, quæ senatoribus scripta est.

sed tu istud petiisti, ego hic cogor. Quare aut judici mihi non esse liceat, aut legem lege senatoria non timere. Hoc 18
vos, equites Romani, [25] jus a patribus acceptum amittetis? moneo, ne faciatis. rapientur homines in hæc judicia ex omni non modo invidia, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini: concurrendum ad curiam putaretis. si lex ferretur: convolaretis ad Rostra. Vos senatus liberos hac lege esse voluit: populus numquam alligavit: soluti huc convenistis: ne constricti discedatis, cavete.
Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præ- 19
fectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. 8
Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim ex tantis inimicitiis receptum in gratiam summo studio defenderim, hunc afflictum violare non debeo. quocum stante, si me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc jam ipsius fortuna reduceret. Sed ta- 20
men, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexandriam: si defensioni Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam accusationis tuæ? Gabinius se id fecisse dicebat reipublicæ causa, quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret. lege etiam id sibi licuisse dicebat. tu inimicus negas. Ignosco: et eo magis, quod est [26] contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen et accusationem tuam. Quid vociferabare, decem 21
millia talentûm Gabinio esse promissa? Huic videlicet p. 126.
[27] perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, ava- a.
rissimum, exoraret, [28] sestertiûm bis millies et quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo. quæcumque mens illa fuit, Gabinii fuit. sive ille, ut ipse dicebat, gloriam; sive, ut tu vis, pecuniam quæsivit: quæsivit sibi. [29] Num Gabinii comes, vel sectator? negat. non enim ad Gabinii, cujus id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, a senatu profectam, et consilio certo, et spe non dubia, Romam contenderat.

25 *jus a patribus acc.*] Nempe, qui nuper hoc jus suum defenderunt, et vobis salvum et integrum reliquerunt.

26 *contra illud judicatum*] *illud* mihi glossam olet.

27 *perblandus reperiendus fuit*] Alibi Cicero in hac forma addit *aliquis*. id fortasse hic excidit. Sic visum et Lambino. *Huic* pertinet ad Rabirium: *hominem* ad Gabinium.

28 *sest. bis m. et quadr.*] Apparet hanc summam æquare *decem millia talentum*: sunt sex milliones Philippeorum. v. Gronov. de Sestert. II, 7.

29 *Num Gabinii comes* &c.] Totus hic locus mutilus et vitiosus est, nec sine melioribus libris medela reperiri potest. Itaque nec intelligi potest.

22 At diœcetes fuit regius. Et quidem in custodia etiam fuit regia: [30] et vita ejus ablata pæne est. multa præterea, quæ libido regis, quæ necessitas coëgit ferre, pertulit. quarum omnium rerum una reprehensio est, quod regnum intrarit, quod potestati se regis commiserit. verum si quærimus, stulte. quid enim stultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ est una maxime, et fuit semper libera, venire in eum locum, ubi
9 parendum alteri et serviendum sit? [31] Sed ego in hoc ta-
23 men, Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, quo videam sapientissimos homines esse lapsos? Virum unum totius Græciæ facile doctissimum, Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliæ tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: Demetrium et ex republica Athenis, [32] quam optime digesserat, et ex doctrina nobilem, et clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto Ægypti
24 regno, aspide ad corpus admota, vita esse privatum. Plane confiteor, fieri nihil posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. sed [33] hujus istius facti stultitiam, major jam superior stultitia defen-
b. dit: quæ facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter factum esse videatur. siquidem non tam semper stulti, quam sero sapientis est, cum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit,
25 se expedire. Quamobrem illud maneat et fixum sit, quod neque moveri, neque mutari potest: in quo æqui sperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, [34] ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo: hoc qui-

30 *et vita ejus oblata pœnæ est*] Sic edd. quæ e Waldarferiana fluxere, ut 1480. Aliæ, quæ e Romana, *et vita ejus ablata pæne est*. quod et in scriptis repertum est, restituitque Grævius: quem imitatus sum. nam hoc tamen intelligitur, et de vitæ periculo sine dubio voluit Cicero dicere, quod et infra commemorat c. 8.

31 *Sed egi in hoc tandem*] Scribendum *tamen*, mea sponte vidi, et quia in antiquo Hotomanni Codice fuit, recepi: ille Codex habebat, *sed in hoc tamen Postumo ignoscam*, et deinde *qui videam*. Sed id locum non habet. Videtur autem excidisse *in* ante *quo*.

32 *quam optime digesserat*] Alii libri *gesserat*, quod et recepit Grævius. mihi videtur hoc totum esse additamentum glossatoris, atque delendum. nam tollit æqualitatem membrorum, cujus Cicero est servantissimus. quippe *ex doctrina* nihil simile adjunctum habet. aures meas quidem hæc particula orationis semper offendit. *Digesserat* est ordinaverat, constituerat.

33 *hujus istius f.*] Durum hoc. vereor ne alterutrum sit insititium. In ed. W. non est *hujus*. mox malim *major etiam s. st.* Tum mox *facinus sapienter factum* quis ferat? *facinus* est a glossa. Item statim cum Lambino et Grævio addo *non: siquidem non tam semper stulti*. quod et recepi. nam nimis evidenter sententia postulat.

34 *ipse etiam insanisse se confitetur*] Addidi *se*, ut Grævius e Cod. Fr. quod, ut sæpe factum, finalis in *insanisse* absorpsit. Habent edd. R. W. M. &c.

dem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, [35] ut se aliquando ad suos vindicaret. Itaque objicias licet, quam voles sæpe, palliatum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas atque famam libidini regiæ commisisse. Fecerat temere: fateor: mutari factum jam 26
nullo modo poterat: aut pallium sumendum Alexandriæ, ut et Romæ togato esse liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, [36] si togam retinuisset. Deliciarum causa et voluptatis, non modo cives Romanos, sed et nobiles adolescentes, et quosdam etiam senatores, summo loco natos, non in hortis, aut suburbanis suis, sed Neapoli, in celeberrimo oppido, [37] cum mitella sæpe vidimus. Chlamydatum L. Sul- 27
lam imperatorem: L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuam videtis. quorum impunitas fuit non modo a judicio, sed etiam a sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet: qui cum a Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit homini- p. 127.
bus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis ho- a.
mo, soccos habuit et pallium? nec vero id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putavit: Postumo crimen vestitus afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire? Nam, ut ventum est Alexan- 28
driam ad Auletem, judices, hæc una ratio a rege proposita Postumo est servandæ pecuniæ, si curationem et quasi [38] dispensationem regiam suscepisset. id autem facere non poterat, nisi diœcetes: hoc enim nomine utitur, qui a rege esset

35 *ut se aliq. ad suos vindicaret*] Id est, ut ad suos a. redire posset, tanquam e servitute liberatus. Sic Manutius interpretatur, bene. Exempla hujus constructionis sunt ap. Gronov. ad Liv. XLIV, 14. Miror Grævium dubitasse, hoc latinum esse.

36 *si togam retinuisset*] Hæc appendicula claudicat. mihi spuria videtur et ex annotatione glossatoris orta.

37 *cum mitella sæpe videmus. Chlamydatum* &c.] Primo *cum mitella* abest ed. W. 1480. At R. M. habent *macciapella*. Prima Juntina habet *cum mitrella*, unde *mitella* factum. Porro sine dubio legendum *vidimus*, et propter sententiam, et ne clausula hexametri sit, quod est vitiosum. Tum fortasse cum antecedentibus conjungendum sequens sic: *vidimus: chlamydatum L. Sullam, imperatorem: L. vero* &c. ut ad *vidimus* referatur. Cicero quidem potuit vidisse. In recepta distinctione accipiendum est de statua Sullæ. v. et Clavem in *chlamydatus*. Hotomannus e Ms. corrigebat *chlamydatam illam L. Sullæ imperatoris*. Non placet. In edd. ante Gruterum additur et *illum*, quod et revocavit Grævius. Post *quorum impunitas fuit* &c. pertinet non ad statuas, sed ad vivorum consuetudinem, quod illi tali vestitu interdum usi sunt. In P. Scipione tamen reprehensus est vestitus Græci usus. ap. Liv. XXIX, 19.

38 *dispensationem regiam suscepisset*] Quid est *curatio et disp. regia?* Immo legendum *regiæ* sc. pecuniæ (et forte ante excidit *suæ* post *pecuniæ*). Sic conjecit et Patricius.

constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur: sed erat nulla omnino recusatio. molestum etiam nomen ipsum: sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic imposuerat. oderat vestitum etiam illum: sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis, ut ait poëta
29 ille noster, *quæ summas frangit infirmatque opes.* Moretur, inquies. nam id sequitur. Fecisset certe, si sine maximo dedecore, tam impeditis suis rebus, potuisset emo-
11 ri. Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam, hujus crimen putare: nec [39] consilium ex necessitate, nec voluntatem ex vi interpretari: nisi forte eos etiam, qui in hostes, aut in prædones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, [40] quam libere, vituperandos putes. Nemo nostrûm ignorat, etiamsi experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem hæc sunt imperia, *animadverte:* et, *dicto pare:* et, [41] *præter rogitatum si quippiam:* et illæ minæ, *si te secundo lumine hic offendero, Moriere.* quæ non, ut delectemur solum, legere et spectare debemus, sed ut cavere etiam et effugere discamus.

30 At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, dum Ga-
b. binio pecuniam Postumus cogeret [42] ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coëgisse. Non intelligo, hoc quale sit: utrum accessionem decumæ, [43] ut nostri facere coactores solent centesimæ: an decessionem de summa fecerit. si ac-

39 *consilium ex necessitate—interpretari*] i. e. necessitatem habere pro consilio, vim pro voluntate. Est paullo durius dictum, sed et alibi reperitur.

40 *quam libere, vitup. putes*] Grævius putabat *liberi* legendum: nempe, ut opponatur *τῷ coacti.* quod et in *libere* intelligi potest. Sed pro *putes* sine dubio legendum *putetis.*

41 *præter rogitatum si querare*] Edd. pr. corrupte et sine sensu, *sit pie.* Vulgatum *querare* est ab Aldo. Hotomannus in Cod. suo habuit *loquare*, quod Lambinus recepit. Ed. Junt. optime: *si quippiam.* quod recipere non dubitavi. abrupte locutus est poëta, eleganter.

42 *ex decumis imperatorum*] Mihi quoque ista legenti aliquando in mentem venit, legendum *imperatis,* ut Lambino, ut Patricio. Sed in *imperatorum* intelligendum cum Hotomanno *tributorum,* ut patet e sequentibus, ubi diserte commemorantur. Nec decumæ frumentariæ hic sunt, sed pecuniariæ, ut pariter sequentia docent. Alterum *pecuniam* delendum esse, facile largiar. Res tota est hujusmodi. Pecuniam grandem Gabinio promiserat Ptolemæus, ut se in regnum reduceret, cum Romæ nimis cunctaretur senatus in decernendo. Ejus pecuniæ conficiendæ causa erant pecuniæ imperatæ civitatibus Ægypti: eis exigendis autem præpositus Rabirius, dioecetes regius. Hic dicebant eum addidisse imperatis a rege decumam, pro corollario exactam esse a Rabirio, quam ipse caperet pro labore exigendi.

43 *ut nostri facere coactores solent, centesimæ*] De coactorum Rom. more hoc exempla multa apud Ciceronem sunt Verr. III, 33. s. ibi c. 20. est *corollarium numorum,* quod super numerum legitimum frumenti daretur. Tum clarum exemplum est centesimæ sumtæ ibid. in decimis frumentariis. nec tamen ille numerus certus aut perpetuus. nam non omnes hoc corollario contenti fuisse reperiuntur. pro *centesimæ,* quod Gruterus post Lamb. edidit, Grævius reposuit *centesima* e Mss. et edd. vett. mihi etiam spurium videtur et a glossa natum. nam non tam de ratione corollarii ad summam, quam de genere accipiendi sermo est. Si tamen a Cicerone est, *centesimæ* verum est necessario: nam respondet *decumæ* et pendet ex *accessionem.*

cessionem: undecim millia talentûm ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta sunt:
sed etiam ab his æstimata. Addo illud etiam: qui tandem 31
convenit, aut, tam gravi onere tributorum, ad tantam pecuniam cogendam mille talentûm accessionem esse factam: aut, in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi, mille talentûm decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo: nec regis, [44] imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. [45] immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo judiciorum? ubi exempla? Soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non
dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet: [46] etiamne is so- 32
let, qui laudavit? iisdem testibus, et quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præjudicata res, ad
has causas deferri solet? Et ait etiam meus familiaris et 12
necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. neque me vero pœnitet, mortales ini-
micitias, sempiternas amicitias habere. Nam si me invi- 33
tum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse causam; et illum, et me vehementer ignoras. neque enim Pompeius me sua causa quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset,
meam projecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, p. 128.
non amicissimus mihi non Pompeius fuit: nec, posteaquam a.
illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulavi, ne, cum mea perfidia, illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, injuriam. nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompeium. si per eum reductus insidiose redissem; [47] me scilicet maxime, sed pro-

44 *imponere tantum p. s.*] Grævius recte corrigi volebat *imponi.* quod melius est Hotomanniani Codicis lectione. *imponere tanto plus suis.* nam Rex non imposuerat, sed Rabirius, ut criminabantur.

45 *immo hi Gab. laudaverunt*] *hi* sine dubio delendum, temere ex antecedente membro repetitum. Etiam in proximo *ille* mihi suspectum est. nam non bene aptum est sequentibus: *Soletne is* &c. Cum Cicero in hac forma addit *ille*, sequitur alia orationis ratio: ut Verr. I, 54. *ubi illa consuetudo in bonis prædiis prædibusque vendendis omnium consulum, censorum, prætorum, quæstorum denique, ut optima conditione sit is, cuja res sit, cujum periculum?*

46 *etiamne i. s. q. laudavit?*] Sic recte Grævius interpunxit. Gruterus Turnebum secutus est, qui interrogationis notam sublatam volebat. Sed etiam in fine debet hæc nota esse: *deferri solet?* Mox *ad has causas*, np. cum quæritur, quo ea pecunia pervenerit.

47 *me sc. maxime, sed proxime i. q. f.*] *Proxime fallere* non, ut opinor, simpliciter dici potest, ut hic intelligi debet. Excidit *me* absorptum ab ultima syllaba verbi *proxime:* i. e. post me primum fefellissem Pompeium: qui modus loquendi et alibi est. v. Clav. in h. v.

34 xime illum quoque fefellissem. At de me omittamus: ad
Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os? quam
audaciam? modo, vobis inspectantibus, in judicio Gabinii,
tertio quoque verbo excitabantur: negabant, pecuniam
Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeii testimo-
nium: regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio,
nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Ale-
xandrinis testibus creditum. [48] Quid? postea creditum?
non. quamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant.
35 Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus creditum
non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si ve-
rum tum cum verissima fronte dixerunt, nunc mentiuntur.
si tunc mentiti sunt; doceant nos verum? Quid vultis?
sileant. [49] Dicere audiebamus, Alexandriam; nunc cogno-
scimus. illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fal-
laciæ: omnia denique ab his [50] mimorum argumenta nata
sunt. nec mihi longius quidquam est, judices, quam videre
13 hominum vultus. Dixerunt hic modo nobiscum ad hæc
36 subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium
crimini! [51] Jam nostis insulsitatem Græcorum. humeris ge-

48 *Quid? postea creditum* &c.] Hic locus totus difficilis est, et sine dubio corruptus, maxime ex non animadversa alternatione objicientis et respondentis. Viri docti, Hotomannus, Lambinus, Manutius, Patricius in eo emendando laborarunt. Ego sic locum constituerim: *Quid postea? creditur nunc? quamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant? Quid ergo? ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At si tum verissima fronte dixerunt; nunc mentiuntur: si tunc mentiti sunt; doceant nunc verum. Quid vultis amplius? silent.* Primum *creditur* fuit in Mss. Memmii, teste Lambino: qui inde facit *credetur*, probantibus aliis; quod non necessarium puto. Sic habent etiam edd. Rom. Med. *Nunc* corrigebat et Manutius, probabatque Patricius, idque sensus manifeste postulat. *Ista conditio est testium*, est: hoc ergo testibus tribui potest ac concedi. *verissima frons* est, in qua nullum est vestigium simulationis aut fraudis: sic *verus vultus* est apud Terentium. *Doceant nunc verum:* pro *d. nos v.* postulat antithesis: *si tunc mentiti sunt.* Si quis tamen et *nos* servari velit: *doceant nunc nos verum:* non valde repugnem. Ostendere deinde vult, eos id facere non posse, nec audere: *silent:* et *quid vultis amplius* est formula solennis, cum volumus dicere, rem esse confectam. Post *doceant nunc verum* intelligendum est intervallum dicendi factum a dicente, velut responsionem et demonstrationem exspectante. Cum non responderet quisquam, subjecit: *quid v. a. silent.* Si quis malit, *quid multa?* ut est in edd. W. 1480. Ven. 1495. non repugnem.

49 *Dicere audiebamus Alexandriam; nunc cognoscimus*] Hoc quoque vitiosum est. Quædam edd. rec. *de Alexandria. Dicere* spurium esse arbitror, forte per notam glossatoris ortum e verbo *audiebamus*, quod h. l. est de fama. Contra excidisse puto *ante*, cui respondet *nunc:* quæ forma in aliis locis hujus ipsius sententiæ est. *Audiebamus ante Alexandriam:* sc. qualis esset, esse proclivem ad fingendum, mentiendum, male dicendum.

50 *mimorum argumenta*] *Mimorum* Turnebus tanquam de conjectura legi voluit, admirante judicium ejus Lambino, cum idem in Ms. Memm. repperisset, ut et post est in aliis repertum. At sic jam habet ed. W. quod non notavit Grævius: ex qua ducta ed. 1480. errore operarum fecit *minorum*, inde ejus sequaces Venetæ. Habent *mimorum* porro ed. Med. nisi quod *m.* duplicavit vitiose, et Junt. *Nummorum* est ex ed. Rom. Non diligenter h. l. viri docti edd. pr. consuluere.

51 *Jam nostis ins. Gr.*] Spurium

stum agebant. tum temporis, credo, causa: [52] nunc scilicet tempus nullum est. Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet: præsertim, judices, cum in his judiciis, ne locus quidem novo testi soleat esse: ob eamque causam iidem judices retineantur, b.
qui fuerint de reo; ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

[53] Lites, QUO EA PECUNIA PERVENERIT, non suis pro- 37
priis judiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, [54] populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia [55] ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse in illo primo judicio planum factum sit, id hoc genere judicii redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit a rege, sicut Gabini- 38
us judicatus est: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, [56] qui non huic reddidit. Jam cedo, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit: condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? At habet, et celat. sunt 14
enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est illud ostentationis et gloriæ? Si nihil habuisset umquam, tamen, [57] si quæsisset, cur dissimularet habere, causa non esset. qui vero duo lauta et copiosa patrimonia accepisset, remque præterea bonis et honestis rationibus auxisset: quid esset tandem causæ, cur existimari vellet nihil habere? An, cum 39
credebat inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum: posteaquam exegit, quod crediderat. [58] ut existima-

puto *jam*: nam sæpius est hoc ap. Ciceronem. *nostis* &c. semper sine *jam* est. Locus sic est formandus: *quibus superciliis—crimini! nostis insulsitatem Græcorum:* (hoc in parenthesi accipiendum.) *humeris gestum agebant.*

52 *nunc tempus nullum est*] Exquisite. v. Clavis in *tempus*.

53 *Lites*] Abest edd. pr. Addidit primus Victorius, post P. Manutius &c.

54 *populus recepisset*] Maluerunt viri doctissimi *redegisset*. Sed et vulgatum rectum est, et alibi in hac formula dictum. v. Clav. in h. v.

55 *ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse*] Hoc vitiosum sine dubio est. Variant in iis Mss. et edd. pr. vehementer, et viri docti in emendando. Facillima est correctio Grævii, *ad quem comitum ejus*: sed pro *comitum* malim *sociorum ejus*: quod est vulgato similius. In verbo *sociorum* sæpe corruptio facta. *Socii prædæ* talis sæpe sunt ap. Ciceronem.

56 *qui non huic reddidit*] Videtur *qui* delendum. Conclusio hinc facta videtur docere.

57 *si quæsisset, cur is diss. habere, causa non esset*] *Quæsisset* est pro reperisset quærendo, rem fecisset, cum antea nullam a parentibus &c. habuisset. Sic est etiam pro Cluent. 26. Tum pro *is* scribendum *id*, sc. *quod quæsisset*, lucratus esset, aut plane delendum: quod magis placet. nam *habere* dicuntur eleganter divites. v. Clav. in h. v. Quia sic reperi deinde in edd. W. 1480. 1495. delevi.

58 *ut existimaretur egere—concupiscit*] Scribendum *concupivit*, aut *existimetur*. magis placet hoc.

retur egere, novum genus hoc gloriæ concupiscit? Domina-
p. 129. tus est enim, inquit, Alexandriæ. Immo vero in superbis-
a. simo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vin-
40 culis familiares suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus atque egens ad extremum fugit e regno. At [59] permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt: auditæ visæque merces, [60] fallaces quidem et fucosæ, chartis, et linteis, et vitro delatæ: quibus cum multæ naves refertæ fuissent, una non patuit parva. Cataplus ille Puteolanus, [61] sermo illius temporis, [62] vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen, propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem unam, non plures, aures refersit istis sermonibus.

15 Verum autem, judices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris
41 summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus. ille [63] onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii secundis Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani et imaginem videtis, judices, unius amici conservatam auxilio et fide. nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinæ dignitatis, quod Cæsar solus tuetur et sustinet: quæ quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat [64] hunc, afflictum præsertim et absentem, et in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum sit; [65] tanta occupatione maximarum rerum, quas gerit atque gessit,

59 *permutata aliunde p. e.*] i. e. pecunia recepta est a rege non in numis, sed permutatione, mercibus acceptis pro numis. Deinde lego: *ductæ* vel *deductæ* sc. e portu Alexandrino, *naves P. Puteolos sunt*, cum Manutio: nisi interpunctionem mutare malis: *d. naves Postumi Puteolis sunt auditæ visæque merces*, ut placuit Turnebo. Ferratius *ductæ* interpretatur *subductæ*, sine exemplo.

60 *fallaces q. et fuc.* &c.] i. e. quæ tantum ad fallendum et fucum faciendum deferebantur, ut pecunia lateret sub illarum nomine, quæ erat in una parva. Pro *fuissent* videtur scribendum *essent*. *Una non patuit parva*: i. e. non inspecta est a portitoribus, ut, quid inesset, perspici posset.

61 *sermo illius temporis*] Hoc spurium puto, et e marginis nota ortum. nam absurdum est: *sermo illius temporis—aures refersit istis sermonibus*.

62 *vectorumque cursus a. ostentatio*] *Cursus* non convenit *ostentationi*, cujus synonymum hic requiritur, nec, quid sit, commode explicari potest, aut ab aliquo explicatum est. nam *cursus* est navigatio, quæ expressa est jam verbo *cataplus*. Et est forte ejus glossa; ut verum sit: *Cataplus ille Puteolanus, vectorumque ostentatio*.

63 *onera multorum hujus amicorum*] sc. necessariorum Postumi, quos mox appellat: officia quæ necessarii Postumi cum magna sua molestia præstitissent ipsi, pecunia pro eo solvenda.

64 *hunc et afflictum præsertim*] Delendum *et*, semper putavi: nec habet ed. Junt. Mox vere Patricius *aliena* corrigit *alienam* sc. fortunam.

65 *tanta occupatione m. r.*] Sic Lambinus, sine libris auctoribus, edidit, pro *oppugnatione*, quod nihili est. Secutus est Grævius. recte. occupationes Cæsaris etiam alibi memorat Cicero.

ut vel oblivisci aliorum non sit mirum, [66] vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare. Multas equidem C. 42
Cæsaris virtutes, magnas incredibilesque cognovi. sed sunt
ceteræ majoribus quasi theatris propositæ, [67] et pæne populares: castris locum capere, exercitum instruere, expu- b.
gnare urbes, aciem hostium profligare: hanc [68] vim frigorum hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis sustinemus, excipere, [69] his ipsis diebus hostem persequi, tum, cùm etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella [70] jure gentium conquiescant. sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam. Quo minus admirandum est, eum facere illa,
qui immortalitatem concupiverit. [71] Hæc mira laus est, 16
quæ non poëtarum carminibus, non annalium monumen- 43
tis celebratur, sed prudentium judicio expenditur: equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque jacturis, sed [72] experientia patrimonii amplificandi, labentem excepit, corruere non sivit, fulsit et sustinuit, re, fortuna, fide, hodieque sustinet: nec [73] amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis, nec mentis quasi
luminibus officit altitudo fortunæ et gloriæ. Sint sane illa 44
magna, quæ re vera magna sunt: [74] de judicio animi mei,

66 *vel, si meminerit* &c.] Hunc locum sanum non puto: nec sensus aptus orationi universæ elici potest. Hotomannus sic explicat: si tamen meminerit, et velit oblivionem simulare, omnes facile credant, oblitum revera esse: sed ita non differt hoc satis a priori, *non sit mirum oblivisci aliorum*. Edd. pr. fere *oblitum etiam* pro *esse*.

67 *et pæne populares*] Recte Patricius corrigit *hæc pæne popularis*: nam opponitur hoc superioribus; *sed sunt ceteræ* &c. Ed. M. quidem habet *popularis*.

68 *vim frigorum hiememque* &c.] Patricius corrigit *hiemisque*: post *urbes hostium, aciem profligare*. placet utrumque.

69 *his ipsis diebus—tum, cum etiam*] *tum* delendum est: nam id est jam in *his ipsis diebus*. Vidit et Patricius.

70 *jure gentium conquiescant*] *jus g.* est hic mos communis omnium populorum, qui, quia nititur natura rerum, quæ sc. postulat, hiberno tempore intermitti labores, qui sub dio fieri debent, propterea *jus gentium* appellatur.

71 *Hæc mira laus est*] Cur admirationem tanquam peculiare quid tribuerit Cicero huic virtuti? Vitiosa est lectio: in qua et Patricius hæsit, qui conjecit *vera* vel *rara*, quod et ipsum commune esse ceteris potest. Immo scribendum est *una*, vel, quod prope magis placet mihi, *Hæc nimirum laus est*: qua forma Cicero et alibi utitur, nec raro. Læl. 5. *hæc est tyrannorum vita nimirum*. Div. I, 54. *Hoc nimirum est illud*. v. et Clav.

72 *experientia patrim. amplif.*] Nove dictum pro actu, i. e. pro studio experiundi nova genera quærendæ pecuniæ: nisi quidem Cicero scripsit *experimentis p. a.* quæ forma verbi *impensis* et *jacturis* magis consentiret.

73 *amicum pendentem corruere*] i. labantem: eleganter *pendere* dicuntur, quæ jam jam lapsura videntur. Virg. Æn. I, 106. *hi summo in fluctu pendent*. Edd. pr. habent *prudentem*. Juntina prima dedit *pendentem*.

74 *de judicio—sentiat*] Hoc in parenthesi dictum. Sequi debebat: *ego quidem hanc* &c. pro eo videtur dixisse *ego enim*, ut referatur aliquo mo-

ut volet, quisque sentiat: ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, judices, in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis: et eo magis, quod videtis, hos quasi sumtos dies [75] ad labefactandum illius dignitatem: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari.

45 Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent:
17 nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus.
p. 130. Sed, ut omnium vel suspicioni, vel malevolentiæ, vel cru-
a. delitati satis fiat: occultat pecuniam Postumus, latent regiæ divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi numo sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto hæc dixi cum dolore? hem, Postume, tune es Curii filius, [76] C. Rabirii, judicio et voluntate, filius, natura, sororis [filius]? tune ille in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, numo sestertio
46 a me addicuntur? [77] O meum miserum acerbumque præconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur a vobis: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. nihil jam aliud nisi fidem curat: nec vos huic, si jam oblivisci vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. quod, judices, ne faciatis, oro obtestorque vos, atque eo magis, si adventicia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. nam in eum, cui misericordia [78] opi-
47 tulari debebat, invidia quæsita est. Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo: quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum

do ad illud *de judicio a. m.* &c. nam alioqui *enim* est alienum, pro quo etiam Patricius malebat *tamen*.

75 *ad labefactandum illius dignitatem*] Plura extant hujus formæ exempla. Sed malim tamen *labefactandam*. Sic ed. W. et ejus sequaces.

76 *C. R. judicio et vol. filius, natura, sororis filius*] Ultimum hoc *filius* delendum est. quisque facile consentiat.

77 *O meum—præconium*] Eleganter *præconium* vocat suum de Rabirii perditis rebus judicium: quia oratorie dixerat: a me tua addicuntur numo sestertio, pro, dixi neminem bona ejus numo sestertio emturum.

78 *opitulari debebat*] Sic e Patricii conjectura edidit Gruterus; pro vulgato debeat, quod restituit Grævius. Ego servavi, nam *debeat* est vitium latinitatis, cum pendeat hoc verbum a *quæsita est*.

illum sustentasti: tu numquam meis, me absente, liberis, numquam conjugi meæ defuisti. Possum [79] excitare multos reductos, testes liberalitatis tuæ: quod sæpe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio
capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius in- 48
vidiam reformido. Jam indicat tot hominum fletus, quam
sis carus tuis: et me dolor debilitat, includitque vocem. b.
Vos obsecro, judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior umquam fuit, nomen equitis Romani, et [80] usuram hujus lucis, et vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque [81] in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

79 *excitare multos reductos testes*] i. e. restitutos in urbem et in forum, per solutionem pro ipsis factam. v. Clav. in *reductus*. Probavit Olivetus.

80 *usuram hujus lucis*] Non de vita acceperim, ut alibi dicitur: sed de luce Romanæ urbis, ut ibi vivere et frui luce possit: indicat quod sequitur; *vestrum conspectum ne eripiatis.*

81 *in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat*] Ductum hoc totum ex eo, quod negotiatores, cum solvendo non sunt, *foro cedere* dicuntur. v. et supra c. 15. et Clavem in *forum*.

M. TULLII CICERONIS p. 131. a.

PRO

M. MARCELLO

ORATIO, QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus Pompeianarum partium in bello civili fuerat, neque tamen extrema persecutus erat, sed, victo ad Pharsalum Pompeio, Mitylenas se contulerat, ibique otiosus in litteris vixerat, sine ullo patriæ desiderio. Huic ut veniam daret, et reditum in patriam permitteret Cæsar, cum esset a fratre ejus et universo Senatu suppliciter rogatus, dolorem suum Senatui condonavit. Quo facto, hac oratione gratias Cæsari amplissimas in Senatu egit Cicero. Ea duas partes habet: quarum prima in laude hujus facti versatur, et est magnificentissimis verbis scripta; altera autem Cæsaris de insidiis suspiciones inanes esse ostendit.

DIUTURNI silentii, patres conscripti, quo eram his 1
temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, 1

partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. [1] Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum, in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac pæne divinam, tacitus nullo modo præterire
2 possum. M. enim Marcello vobis, patres conscripti, reique publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem et auctoritatem, et vobis, et reipublicæ conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, patres conscripti, et vehementer angebar, [2] cum viderem, [3] virum talem, in eadem causa, in qua ego fuissem, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio, a me et comite distracto. Ergo et mihi, et meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi
3 signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paullo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, [4] commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fru-
b. ctum omnis vitæ anteactæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute [5] non minor pæne ad omnes, quam ad ipsum ventura sit, lætitia pervenerit.
4 quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior?

2 Nullius tantum est flumen ingenii, [6] nullius dicendi, aut

1 *Tantam*] *tandem* habet ed. Gruteri. opinor, ab errore aliquo operarum. Edd. ante eam omnes *tantam*.

2 *cum viderem*] Faërnus malebat hoc tolli, idemque placebat Grævio. non bene. numerosiorem efficit orationem.

3 *virum talem, in eadem causa* &c.] Sustuli *tum* ante *in eadem c.* quod Gruterus temere e Ms. Pal. addidit. Grævius fecit: *qui in eadem caussa esset*, quod nimis languet. Sic tamen edd. R. M. J. at ed. W. *qui in eadem causa fuisset, in qua ego* &c.

4 *comm. præsertim offensionibus*] Libri plures *pr. etiam off.* quod J. Gronovius probabat. Ego malim addi *tuis* in fine.

5 *non m. p. ad omnes, quam ad illum*] Sine dubio legendum est, quam *ad ipsum*. *Illum* etiam ineptum est, quia paullo ante est *fortunatus ille*.

6 *nullius dicendi* &c.] Sic scripsi pro archaismo Mss. optimorum et edd. R. Br. *nulli*. Ed. Junt. plane habet *nullius*. Vulg. *nulla*: quod ex Wald. fluxit.

scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare,
sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. [7] tamen affir-
mo: et hoc pace dicam tua: nullam in his esse [8] laudem
ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.
Soleo sæpe [9] ante oculos ponere, idque libenter crebris usur- 5
pare sermonibus: omnes nostrorum imperatorum, omnes
exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes
clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum
magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regio-
num, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bello-
rum posse conferri. nec vero disjunctissimas terras citius
cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non di-
cam cursibus, [10] sed victoriis lustratæ sint. Quæ quidem 6
ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens
aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia
majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare ver-
bis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne
propriæ sint imperatorum. et certe in armis, militum vir-
tus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, com- p. 132.
meatus, multum juvant: maximam vero partem, quasi suo a.
jure fortuna sibi vindicat, et, quidquid est prospere ge-
stum, id pæne omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, 7
C. Cæsar, quam es paullo ante adeptus, socium habes ne-
minem. totum hoc, quantumcumque est, quod certe maxi-
mum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude
centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decer-
pit. quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, For-
tuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit:
[11] tuam esse totam et propriam fatetur. numquam enim te-
meritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus
admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multi- 3
tudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere 8

7 *tamen affirmo*] Delevi *hoc*, auctoribus Mss. optimis, cum Grævio. non senserunt, sequentia esse in parenthesi accipienda: itaque et hic putarunt esse debere *hoc*: quamquam et non esset necessarium, si maxime hæc essent conjuncta. Sic mox non est pronomen hoc in verbo: *soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter cr. u. sermonibus.*

8 *laudem ampliorem, quam eam, quam* &c.] Nullo modo verum est: *quam eam, quam.* Corrige aut *ampliorem ea, quam*: aut cum Patricio dele *quam eam.*

9 *ante oculos ponere*] An excidit *mihi?* Sequentia videntur postulare, quæ ad alios pertinent, ut hæc ad ipsum. Ni fallimur, tamen sic reperimus et alibi, v. c. *pone*, vel *ponite ante oculos*, sine *mihi* aut *vobis.*

10 *sed victoriis lustratæ sint*] *Lustratæ* pro *illustratæ* recte correxit conjectura Victorius: firmarunt Mss. in his Erfurtensis: sed corrigendum etiam erat *sint* pro *sunt*: quod est vitium latinitatis, alienissimum a Ciceronis elegantia.

11 *tuam esse totam*] Male Grævius *tuam se e. t.* e Mss. Erf. et Colon. *tuam totam* pertinet ad *gloriæ*, non ad *fortunam*, ut patet e sequentibus. Itaque *se* est alienum.

abundantes: sed tamen ea vicisti, [12] quæ naturam et conditionem, ut vinci vi possent, habebant. nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum summis
9 viris comparo, sed simillimum Deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pæne omnium gentium litteris atque linguis, neque ulla umquam ætas de tuis laudibus conticescet: sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono: at vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica
b. consilio, et in victoria, quæ natura insolens et superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo [13] in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe,
10 quos numquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem sensusque et os cernimus, [14] ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benivolentia complectemur? Parietes, medius fidius, [15] ut mihi videntur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, [16] quod brevi tempore futura sit illa auctori-
4 tas in his majorum suorum et suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate præditi lacrimas [17] modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria obfudit. quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pæne ab interitu
11 vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innume-

12 *quæ naturam et conditionem*] Delevi *et* ante *naturam*, quia nat. et conditio sunt synonyma. Abesse notat Grævius a Ms. Dresd. abest et ab ed. W. in qua et est *ut vinci vi possent*, ut et in ed. 1480. et Juntæ: idque non spreverim. nam sic accuratius hoc respondet sequentibus, *quæ non ferro ac viribus frangi* &c.

13 *in gestis—in fictis*] Eleganter *gestis* pro *veris*, ut antitheta essent similiora. *gerere* quidem *res* et *fingere* accurate opponuntur. Ed. W. tamen *certis* habet.

14 *ut, quicquid* &c.] *Ut* non videtur habere, quo referatur. nempe refertur ad *mentem sensusque*, tanquam si dixisset, quem cernimus hac mente ac sensu esse. Hoc non videntes correxere *sensusque eos cernimus*, Faërnus et alii, probante et Grævio.

15 *ut mihi videntur*] Sic semper legendum putavi. Sic Mss. Colonienses, teste Grutero. Delevi *C. Cæsar* auctoribus libris antiquis et re ipsa suadente.

16 *quod brevi tempore—sedibus*] Sensus est: quod illa pristina auctoritas senatus mox rursus habitatura sit in hac curia, in qua et apud majores et nuper senatores plurimum auctoritate valuissent. v. Gronov. Obs. IV, 16.

17 *modo vobiscum viderem*] An *videbam?* nam sequens refertur ad ipsum actum et tempus, quo videbat, in quo *cum* indicativum habet.

rabilibus gratulationibus jure antepones. hæc enim res unius
est propria Cæsaris: ceteræ duce te gestæ, [18] magnæ illæ
quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. hujus autem
rei tu idem et dux es, et comes: quæ quidem tanta est, ut
tropæis monumentisque tuis allatura finem sit ætas: nihil
enim est opere aut manu factum, quod aliquando non con-
ficiat et consumat vetustas: at vero [19] hæc tua justitia et 12
lenitas animi florescet quotidie magis, ita ut, quantum ope-
ribus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et
ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante
æquitate et misericordia viceras: hodierno vero die te
ipsum vicisti. [20] Vereor, ne hoc, quod dicam, non perinde p. 133.
intelligi auditu possit, atque ipse cogitans sentio. ipsam vi- 2.
ctoriam vicisse videris, cum ea, quæ illa erat adepta, victis
remisisti. nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes
victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus.
recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ
conditio visque devicta est.

Atque hoc C. Cæsaris judicium, patres conscripti, quam 5
late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato 13
sumus nescio quo reipublicæ, misero funestoque compulsi,
etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe
liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus
vobis, reipublicæ conservavit: memet mihi, [21] et iterum
reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros et
sibi ipsis et patriæ reddidit: quorum et frequentiam et di-
gnitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes in-
duxit in curiam, sed judicavit, a plerisque ignoratione po-
tius, et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crude-
litate [22] bellum esse susceptum. Quo quidem in bello sem- 14
per de pace audiendum putavi, semperque dolui, non modo

18 *magnæ illæ*] Hoc mihi delendum videtur. nam cetera, *sed tamen* &c. referuntur ad *duce te gestæ*. nempe, ducem fuisse rerum gestarum, magnum est, sed magnitudinem minuit comitatus aliorum in gerendo. Mox pro *es et dux et comes* cum Grævio dedi *et dux es et comes*: quæ collocatio est Ciceroniana, et sic edd. W. 1480. J. item mox *all. finem sit ætas*. pro *all. sit f. ætas*, quod et ipsum edd. quædam pr. habent.

19 *hæc tua justitia et lenitas animi*] An *justitia* satis consentit hic cum lenitate animi? Nempe est ea, quæ post dicitur *æquitas* juncta *misericordiæ*. Ante *vero* abest libris bonis, delevitque cum Lamb. Grævius.

20 *Vereor, ut—non perinde—atque ego ipse c. s.*] Recte *non* et *ego* delevit Grævius. quod et sine libris faciendum erat. (*non* tamen servari potest, si ante pro *ut* legatur *ne*, ut est in edd. R. W. et in ed. Junt. correxit manus docta: idque ego prætuli.) item *ipsa* paullo post in *cum ea ipsa, quæ*. utrumque sic est in ed. R. alterum in ed. W. &c.

21 *et item reip.*] Correxi cum Grævio *iterum* e Ms. Erf. Mox idem ex eodem dedit *sibi ipsos* pro *sibi ipsis*, quod imitatus non sum, quia sequitur *et patriæ*.

22 *civile bellum*] *Civile* recte abest Mss. optimis et edd. W. 1480. delevique cum Grævio, item mox *agendum* ante *audiendum*. Paullo post *flagitantium* pro *efflag.* dedit e Mss. bonis, inpr. Erf. Sic et ed. W. 1480.

pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium,
repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus
sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis et togæ
socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum
secutus privato officio, non publico; tantumque apud me
grati animi fidelis memoria valuit, [23] ut nulla non modo cu-
piditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tamquam ad
15 interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum con-
silium minime obscurum fuit. nam et in hoc ordine, integra
re, multa de pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum
capitis mei periculo sensi. [24] Ex quo jam nemo erit tam
injustus rerum existimator, qui dubitet, quæ Cæsaris vo-
luntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos sta-
b. tim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum
fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna
belli. qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto de-
clarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. Atque hu-
6 jus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sen-
16 sus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant.
Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum insolen-
tiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ feroci-
tatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæ-
sar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim jam cau-
17 sæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam
victoriam prœliorum exitu terminatam: gladium vagina
vacuum in urbe non vidimus. quos amisimus cives, eos
Martis vis perculit, non ira victoriæ; ut dubitare debeat
nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis exci-
taret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Al-
terius vero partis, nihil amplius dicam, quam, id quod om-
nes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam.
18 Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otio-
sis minabantur: [25] nec, quid quisque sensisset, sed ubi fu-
isset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur
dii immortales, etiamsi pœnas a populo Romano ob aliquod
delictum expetiverint, qui civile bellum tantum et tam lu-
ctuosum [26] excitaverint, vel placati jam, [27] vel satiati ali-

23 *ut nulla non modo cup.*] Legendum videtur *ulla,* nam altera negatio in hac forma, sequente *ne quidem* omittitur.

24 *Ex quo jam n. e. t. i. rerum existimator*] *Jam* in ed. Gruteri errore operarum omissum est, nam e Mss. addi volebat. tum e Mss. optimis recte Grævius pro *æstimator* dedit *existimator*, quod et sine libris facere poterat.

25 *nec, quid quisque sensisset—fuisset*] Hoc referendum ad exitum belli: alias esse deberet, *sentiret, esset.*

26 *excitaverunt*] Faërnus in Ms. bono reperit et probavit *excitaverint.* id mihi quoque venit in mentem, sed etiam ante *expetiverint.* Consentit hoc orationi, *mihi videantur*, et sensui Ciceronis, qui hoc non pro certo dicit uspiam. Ecce vero edd. Rom. W. J. habent *expetiverint*, sed deinde *excitaverunt.* Itaque sic dedi, ut olim latinitate inductus conjeci.

27 *vel etiam satiati*] *Etiam* abest

quando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: et fruere 19
cum fortuna et gloria, tum etiam natura et moribus tuis:
ex quo quidem maximus est fructus jucunditasque sapienti. p. 134.
Cetera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen a.
plerumque felicitati tuæ congratulabere. de nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur. Noli igi- 20
tur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

Nunc vero venio ad gravissimam querelam et atrocissi- 7
mam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quam 21
cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici? Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, [28] aut, b.
qui superfuerunt, [29] sint amicissimi. Sed tamen, cum in 22
animis hominum tantæ latebræ sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam. simul enim augebimus diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equi-

Mss. Erf. Fr. Dr. delevitque bene Grævius.

28 *aut, qui superfuerunt*] Cur non *supersunt*, cum ante sit, *ut aut nulli supersint*. Sic et Lambinus volebat.

recte.

29 *amicissimi sint*] Alii libri, *sint amicissimi*. mox delevi *et* ante *diligentiam*, auctoribus bonis libris. Sic et Grævius.

dem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valitudinis, et naturæ communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima
23 consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valitudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio: [30] quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ creda-
8 mus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, [31] quæ di-
21 lapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis, et præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. [32] quæ quidem tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præ-
25 ter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: [33] satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum
p. 135. est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam do-
a. ctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. nunc, cum omnium salutem civium cunctamque rempublicam [34] res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes [35] a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipublicæ, sed æquitate animi defi-

30 *quem deum, si cupiat*] *Si* pro *etiamsi*, ut ante Grut. fere edebatur. *si* tamen et quædam edd. pr. ut W. 1480.

31 *quæ dilapsa jam fluxerunt*] Libri quidam boni *defluxerunt*, quod recepit Grævius. non placet: nam sensus requirit *perierunt*: sed id non est *defluxerunt*, sed *fluxerunt*. v. Clav. in *fluere*.

32 *quæ quidem nunc tibi—curanda sunt*] *Nunc* delevi cum Lamb. Idem *sananda* e libris suis dedit, ut e suis Grævius, idque habent edd. pr. Retinui genus *curanda*, quia mox est *mederi*: primus edidit P. Manutius, estque in Ms. Egmontano repertum.

33 *satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ*] Ms. Erf. habet: *satis diu v. n. vixi, vel gloriæ*: ut sint ipsa Cæsaris verba. atque id secutus sum cum Grævio: sed ita ut *diu* deleri h. l. mallem, quod esse a glossa putabam. nam et in proxime sequentibus nulla diserta temporis mentio addita his verbis: et infra diserte: *te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse.* c. 9. demum est: *satis diu te vixisse dicito.*

34 *res tuæ gestæ*] Faërnus *gestæ* delebat. bene. nam saltem esse deberet *res a te gestæ.* Sunt tamen et infra *res tuæ gestæ*, c. 9.

35 *a perf. maximorum operum*] Ed. W. habet *majorum.* An scripsit *tuorum operum?* quod melius respondet antecedentibus et sequentibus.

nies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Pa- 26
rumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quodsi rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igi- 9
tur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaboran- 27
dum est, ut rempublicam constituas, [36] eaque tu in primis composita cum summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum; [37] quod cum venit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura est? quamquam iste b.
tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ 28
corpore et spiritu continetur. [38] illa, illa, inquam, vita est tua, quæ vigebit memoria sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exspectat. Obstupescent posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, [39] monumenta innumera, triumphos audientes et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis con- 29
siliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: [40] sedem quidem stabilem et domicilium certum

36 *eaque tu inprimis composita s. tr. &c.*] *Composita* in Mss. quibusdam bonis non est, itemque Faërnus. Lamb. Grævius delebant, pro eoque ex iisdem libris dedere *cum summa tr.* Sic est et in edd. W. Junt. Verbum *composita* nimis bonum est, quam ut a glossatore ortum putem. interim addidi *cum.*

37 *quod cum venerit—pro nihilo est, quia—sit?*] Si *est* verum est, ut puto, legendum *venit,* ut ex Erf. et aliis Mss. edidit Grævius, et in fine iterum *est.* Itaque feci. In fine *est* reperi et in ed. R. sic: *nulla est futura,* item in ed. W. M. J. *Sit* est ab Aldo.

38 *illa, inquam, illa v.*] Immo: *illa, illa, inquam, v. e. t.*

39 *monumenta innumera*] Hæc est lectio vera, quæ et in Mss. bonis et edd. vett. ut W. Junt. reperitur. altera lectio *mon. munera,* quæ et ipsa in bonis libris scr. et edd. est, tum sensum commodum non habet: nam illa spectacula gladiatoria non solent memorari. tum vero formæ orationis repugnat: quæ epitheton monumentorum desiderat.

40 *sedem quidem stabilem*] *quidem* male delevit Grævius. nam aures latinitati adsuetæ, præsertim Ciceronianæ, id h. l. desiderant. Fluctuant sane

non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut in-
ter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cœlum
res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque
vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ re-
stinxeris; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi
igitur iis etiam judicibus, qui multis post sæculis de te ju-
dicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos.
nam et sine amore et sine cupiditate, et rursus sine odio et
30 sine invidia judicabunt. Id autem etiamsi tunc ad te, ut
quidam falso putant, non pertinebit: nunc certe pertinet,
esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla umquam sit
10 oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque
sententiæ. non enim consiliis solum, et studiis, sed armis
etiam, et castris dissidebamus. erat autem obscuritas quæ-
p. 136. dam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubita-
a. bant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; mul-
31 ti, quid deceret; nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta
respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non
fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec
qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut
morte dignos judicaret. Arma [41] ab aliis posita, ab aliis
erepta sunt. Ingratus est injustusque civis, qui armorum
periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut et-
iam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam
profudit. quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis con-
32 stantia videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est
armis, et exstincta æquitate victoris: restat, ut omnes
unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapien-
tiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, et in
ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus
es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui
hæc salva esse volumus, et hortamur, et obsecramus, ut
vitæ, ut saluti tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro aliis
etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse ali-
quid putas, quod cavendum sit, non modo excubias et cu-
stodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum
pollicemur.

11 Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Maximas
33 tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habe-
mus. Nam omnes idem sentiunt; quod ex omnium preci-
bus et lacrimis sentire potuisti. sed quia non est [42] stantibus

hic edd. pr. nam R. habet *sed sedem quidem*: W. *sedem autem*: similiter aliæ. Med. autem habet vulgatum, ut et J.

41 *ab aliis posita, ab aliis erepta sunt*] Grævius negat dici *eripere ab aliquo*, delerique vult *ab*. at sic optimi scriptores et ipse Cicero Verr. III, 48. ubi nil Grævius admonuit, in Vatin. 12. v. et Duker. ad Liv. XLI, 14.

42 *stantibus*] Edd. R. W. M. J. &c. *astantibus*. Primus Faërnus dedit *stantibus*, quod et in aliis Mss. repertum est.

omnibus necesse dicere; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod decet, [43] et quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano et reipublicæ reddito, deberi intelligo. Nam lætari omnes, b.
non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio: quod autem summæ benivolentiæ est, [44] quæ mea 34
erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum, certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, [45] ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

43 *et quod M. Marcello—fieri intelligo*] *Fieri* non placet, nec sensum satis aptum facit. Puto legendum e Mss. Lambini *deberi;* nempe a me, ut pro ejus salute ipse gratias agam. Vestigium hujus correctionis est etiam in ed. Juntæ, quæ habet *fieri debere*, quod et Ald. habet, Vict. Ed. R. addit *illud*, item W. *id*.

44 *quæ mea e. i. omnibus semper nota fuit, ut* &c.] Non satis hæc apta sibi videntur. Sed videtur excidisse *ita:* ut et Patricio in mentem venisse video: quo addito, aptissime cohærent. Mox *cum id* malim *id cum*, ita clarius refertur ad: *quod autem* &c.

45 *ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato*] Non dicitur *omnibus rebus conservare.* Ordinanda sunt hæc ita: *ut me a te non conservato solum, sed etiam omnibus rebus ornato* &c.

M. TULLII CICERONIS p. 137. a.

PRO

Q. LIGARIO

AD CÆSAREM

ORATIO, PRIMA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Q. Ligarius legatus Considii proconsulis in provincia Africa fuit: ex qua cum decederet Considius, ei præfecit Ligarium, quod et dignum eo honore putabat, et gratiosum esse in provincia videbat. Interim fama de bello civili orto in Africam est perlata: qua commoti cives, qui in ista provincia erant, et reliqui provinciales, quod Pompeii in primis studiosi erant, eum ducem sibi esse voluerunt, quo contra Cæsarem uterentur. Hoc munus cum iste recusaret, accidit,

ut P. Attius Varus, qui prætorio imperio in Africa fuerat, Uticam veniret, et oblatum sibi imperium privatus susciperet. Hæc dum geruntur, Q. Tubero ex S. C. in provinciam venit. Sed quod imperium jam ab alio erat occupatum, ex ea repulsus, in castra Pompeii se contulit, ibique contra Cæsarem arma tulit. Verum Pompeio mortuo, totoque bello composito, cum Cæsar inter alios etiam Tuberoni ignovisset, filius ejus Ligarium, qui Roma aberat, et Cæsarem iratum habebat, quod et ipse Pompeianarum partium fuerat, absentem accusavit de eo, quod in Africa Cæsarianis partibus inimicus fuisset. Eum defendit Cicero, ita, ut concedat quidem, eum Pompeianæ causæ favisse, sed nihilo minus Cæsare dignum esse ostendat, huic quoque veniam dare, ut sibi, et Tuberoni, et multis aliis dederit; ut deprecatio potius ista oratio, quam defensio sit.

1 I NOVUM crimen, C. Cæsar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium [1] in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed, quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est; qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed er-
2 rati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, [2] sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

[3] Q. enim Ligarius, cum esset nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens

1 *in Africa fuisse*] Est initium senarii, quod in clausulis locum habere, hoc exemplo monet Quintil. IX, 4, 75.

2 *sed t. ita confitentem, se—fuisse*] Ex usitata ratione debebat sequi: *ut se in ea parte dicat fuisse.* nec tamen et hæc ratio vitiosa est: nam et alia exempla sunt accusativi cum infinitivo post *ita.* v. Clav. in *ita.* Male ergo Grævius secutus est eos libros, qui pro *ita* habebant *hoc*, quod et in nonnullis additur verbo *ita:* quæ est glossa.

3 *Q. igitur Ligarius*] *Igitur* potest transitioni servire. Sed cum sit jam in principio periodi superioris: et libri plures optimi habeant *enim:* id cum Grævio prætuli. Mox *adhuc* post *esset* delevi cum eodem, cum absit Lovaniensibus libris. ortum est a librario germanizante. Si hoc voluisset dicere, quod ille librarius voluit, dixisset *nondum ulla b. s.* Habet tamen utrumque Quintil. XI, 3, 162. in vulgatis. at Ms. meus et ed. Jensoni plane ut hic edimus.

Considius provincia, satisfacere hominibus non posset, si
quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Liga-
rius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accipit
invitus: cui sic præfuit in pace, ut et civibus et sociis gra- b.
tissima esset ejus integritas et fides. Bellum subito exarsit: 3
quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam pa-
rari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim
cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui,
quærebant aliquem ducem: cum Ligarius domum spectans,
et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus
est. Interim [4] P. Atius Varus, qui prætor Africam obti-
nuerat, Uticam venit. ad eum statim concursum est. Atque
ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud im-
perium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis
imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Liga- 4
rius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum ad-
ventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius 2
omni culpa vacat. domo est egressus non modo nullum ad
bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: le-
gatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se
gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum
tuum non debet offendere. num igitur remansio? multo
minus. nam profectio voluntatem habuit non turpem, re-
mansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tem-
pora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: al-
terum, cum efflagitatus a provincia, præpositus Africæ est.
Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa re- 5
stitit: quod si est criminosum, necessitatis crimen est,
non voluntatis. An [5] ille, si potuisset illinc ullo modo eva-
dere, Uticæ potius, quam Romæ, cum P. Atio, quam cum
concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis
maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudi-
nis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amo- p. 138.
rem, hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus a a.
fratribus?

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario 6
signum alienæ a te voluntatis: cujus ego causam, animad-
verte, quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O
clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione,
litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te
defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum
confitetur fuisse, nec tuas tacitas cogitationes extimescit,

4 *P. Atius Varus*] Sic edidi pro vulgato *Accius*. v. Clav.

5 *ille, si potuisset illinc*] Mallem *isthinc*: etiam euphoniæ causa. Favet ed. M. quæ habet *hinc*. Mox *potius*, quia sequitur *maluisset*, abesse potest, abfuitque libris pluribus. Sed et alibi sic esse notavimus, et facilius librarii omiserint, quam addiderint.

nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, refor-
3 midat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux
liberalitatis et sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboria-
tur. quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Ro-
7 manus exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex
magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea
arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud
quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sci-
ret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui
ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuis-
sem: qui, cum ipse imperator in toto imperio populi Ro-
mani unus esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc
ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fasces
laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum de-
nique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliatam orna-
8 mentis dedisset. Vide, quæso, Tubero, ut, qui de meo facto
non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque
hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, [6] cum de se ea-
dem dicerem, ignosceret: cujus ego industriæ gloriæque
faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus
b. ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis
propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redun-
9 dare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in
Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa
esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe
contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim,
Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalica gladius age-
bat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armo-
rum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi?
quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri
videtur adolescens: ad me revertar. iisdem in armis fui.
4 Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic pot-
10 est, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ
clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te
acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tu-
bero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam
desidero: quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina
excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. nam,
si vidisset, quovis profecto, quam isto modo a te agi ma-
luisset.

Arguis fatentem. non est satis. accusas eum, qui cau-
sam habet, aut, ut ego dico, meliorem quam tu, aut, ut tu
11 vis, parem. Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii
simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusa-

6 *cum de se eadem dicerem*] Debebat esse *de ipso*. nam opponitur *de me*. Sed dixit exquisitius pro, de se eadem dicentem audiret.

tio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc
egit civis Romanus ante te nemo. externi isti sunt mores.
usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græ-
corum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis?
ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratri-
bus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus
filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? p. 139.
num est? num potest magis carere his omnibus, quam ca- a.
ret? Italia prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc patria
privare, qua caret, sed vita, vis. At istud, ne apud eum 12
quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte mul-
tabat, quisquam egit isto modo. ipse jubebat occidi, nullo
postulante: præmiis etiam invitabat. quæ tamen crudelitas
ab eodem aliquot annis post, quem nunc crudelem esse vis,
vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita 5
mehercle existimo, Tubero. novi enim te, novi patrem, no-
vi domum nomenque vestrum, studia denique generis ac
familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurima-
rum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Ita- 13
que certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum at-
tenditis. res enim eo spectat, ut ea pœna, in qua adhuc
Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igi-
tur alia, præter mortem? Si enim in exsilio est, sicuti est,
quid amplius postulatis? [7] an, ne ignoscatur? hoc vero
multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi pe-
timus, precibus et lacrimis, strati ad pedes, non tam no-
stræ causæ fidentes, quam hujus humanitati, id ne impe-
tremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos
jacentes ad pedes, supplicum voce prohibebis? Si, cum 14
hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non
frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare cœpis-
ses, Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris
salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanita-
tem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi peti-
mus, [8] id a te in foro oppugnari? et in tali miseria multo-
rum perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæ-
sar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta 15
non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines,
(intelligo, quid loquar,) acerbissimo luctu redundaret ista b.
victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te

7 *an, ne ignoscatur*] Libri quidam scripti, etiam ed. W. *ignoscat*, quod et Grævius prætulit. nil interest. quia Cæsaris mentio in propinquo non est, et genus tantum pœnæ memoratur, melius puto vulgatum. Paullo post autem *strati* vulgato *prostrati* cum eodem prætuli. nam melius respondet proximo *jacentes ad pedes*.

8 *id a te in foro oppugnari*] Hoc non consentit cum sequente: *et tollere*. Aut legendum est in illo, *id te in f. oppugnare*, aut in hoc *tolli*, vel etiam: *multorum te perfugium mis. tollere*. primum magis placet, quia melius respondet antecedenti.

crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur?
quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impe-
dirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse igno-
16 visti, nolint te in alios esse misericordem? Quodsi probare
Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse:
si honesto et misericordi mendacio [9] saluti civis calamitosi
consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto
discrimine et periculo civis, refellere et coarguere nostrum
mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui
in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est
errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. [10] Tum dice-
res: cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit
arma contra te. nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæc nec
hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C.
Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam ex-
torquebit tuam.

6 Ac primus aditus et postulatio Tuberonis hæc, ut
17 opinor, fuit; velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non
dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quis-
quam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quid-
nam [11] novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tu-
bero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. alii
errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupi-
ditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temerita-
tem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem,
si proprium et verum nomen nostri mali quæratur, fatalis
quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas homi-
num mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana
18 consilia divina necessitate esse superata. [12] Liceat esse mi-
p. 140. seros: quamquam hoc victore esse non possumus. sed non
a. loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint
cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero cri-
mine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, li-
ceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæ-
sar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te
contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exer-
citus, nisi ut suum jus tueretur, et dignitatem tuam? quid?
tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sce-

9 *saluti civis calamitosi consultum esse vellemus*] Lambinus et Grævius prætulerunt alteram librorum veterum lectionem, *saluti calamitoso civi esse vellemus*. Illa magis placet, sed ut *esse* deleatur, quod in hac phrasi nuspiam additum reperi.

10 *Tum diceres*] In ed. Gronoviana errore operarum est *Tu*. nam sic et in ed. Gruteri: servatus error est in Græviana.

11 *novi facinoris*] Libri scr. quidam, item ed. W. *sceleris*, quod videtur sequens: *scelus tu illud vocas*, postulare. Sed non est necesse. Supra jam est, *velle se de L. scelere dicere*. Nihil omnino interest.

12 *Liceat esse miseros*] v. Clavis in *licet*.

leratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, 19
Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non vide-
rentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem.
Quomodo autem tu de republica benemeritus esses, si tot
sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem
tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum: non ho-
stile odium, sed civile dissidium, utrisque cupientibus rem-
publicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a com-
muni utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pæne
par: non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum
dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari pos-
set: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii ad-
juverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victo-
riam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut 7
omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum 20
tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa
exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, in-
quis, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo.
Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo
tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum
paruistis, [13] cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igi- b.
tur? minime vero. neque enim licuit aliter vestro generi,
nomini, familiæ, disciplinæ. sed hoc non concedo, ut,
quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehen-
datis. Tuberonis sors conjecta est ex senatusconsulto, cum 21
ipse non adesset, morbo etiam impediretur: [14] statuerat ex-
cusare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines, quæ
mihi sunt cum L. Tuberone. domi una eruditi, militiæ
contubernales, post affines, in omni denique vita familia-
res. magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper
usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse:
sed [15] ita quidam aiebat, ita reipublicæ sanctissimum no-
men opponebat, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen
ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati 22
amplissimi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum
iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit. Itaque in
Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen
oritur, vel ira potius. nam, si crimen est, [16] illum voluisse,
non minus magnum est, vos Africam, omnium provin-
ciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem geren-

13 *cum paruit nemo, qui noluit*] Latinitas sincera postulat, *qui nollet*.

14 *statuerat excusare*] sc. morbum. Sic Mss. meliores. alii addunt *se*: quod est a glossatore et interpolatore.

15 *ita quidam aiebat*] v. Clav. in *aio*. edd. quadam pr. *agebant*.

16 *illum voluisse* &c.] Prætuli hoc vulgato *ullum*, quia clare opponitur τῷ *vos Africam* &c. Sic edd. R. W. porro *natam ad bellum* dicit, quia natura hunc situm habebat, ut facile bellum contra Romanos suscipere et gerere posset.

dum, [17] obtinere, quam aliquem, maluisse. Atque is ta-
men aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere
23 dicebat: fasces certe habebat. Sed quoquo modo sese illud
habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti
in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam
8 tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi? Vide, quid
licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius auda-
ciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum
p. 141. sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non
a. dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gra-
vissimis verbis ejus consilium reprehendere. non enim si
24 tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc
totum omitto: non tam, ut ne offendam tuas patientissimas
aures, quam ne Tubero, quod numquam cogitavit, factu-
rus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provin-
ciam, [18] unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam:
in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, [19] ali-
ena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, [20] quid
facturi fuistis? quamquam quid facturi fueritis, [21] dubitem,
cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia
vestra pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa
25 cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ quere-
lam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem
secuti, in societatem belli veneratis. Quodsi Cæsaris causa
in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provin-
cia venissetis. venistis ad Pompeium. [22] Quæ est ergo hæc
apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, a quo queri-
mini vos prohibitos, contra Cæsarem bellum gerere? At-
que in hoc quidem, vel cum mendacio si vultis gloriari, per
me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi
a Varo et quibusdam aliis prohibiti essetis. ego autem
confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occa-

17 *obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse*] Hoc nullo modo sanum est. Primum *voluisse* delendum est, quia *maluisse* statim est: deinde *se*. nam quid est, aut quæ latinitas, *aliquis se mavult obtinere?* non cepere librarii *aliquem*, quod est *alium quem*, ut infra c. 9. *non aliquam in regionem*, et alibi, vel *certum* quendam hominem. Hinc post *is aliquis* &c. Ed. W. habet *q. aliquem imperatorem se esse voluisse.* Sic et ed. J.

18 *unam ex o. huic victoriæ m. infestam*] Intelligenda Pharsalica. Sed melius puto *hujus victoriæ* sc. Cæsaris. Dixisset *illi*, si pronomen ad victoriam referre voluisset.

19 *aliena voluntas*] int. provinciæ, vel provincialium: *conventus* qui sint, v. in Clave. intelligendi autem sunt h. l. cives Romani in conventibus, qui ipsi conventus nomine sæpe appellantur.

20 *quid facturi fuissetis*] sc. si obtinuissetis Africam. Sed alii libri, Erf. et Colon. habent *fuistis*, quos Grævius secutus est, bene.

21 *dubitem*] Edd. pr. fere habent *non dubitem*, sc. sine interrogatione. delevit negationem Lambinus, restituit Grævius. mihi illud efficacius videtur. Ed. W. *non dubito*.

22 *Quæ est ergo hæc a. C. q.*] *hæc* bene e Mss. addidit Grævius, quod et ed. W. habet, qui et paullo post pro *gloriari* dedit *gloriemini*, cum Lamb. non male.

sione privaverit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam 9
ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, [23] quamvis ipse 26
probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an [24] melius patientiam possim dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, [25] a quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum
crudelitate rejectus, ad eos ipsos rediret? [26] Magni cujus- b.
dam animi, atque ejus viri esset, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum
periculum posset depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni 27
cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatus consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus, non domum, ne iners, [27] non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in
eam ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria. Quid? 28
cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis; languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in præsidiis eratis; animi vero a causa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem ante-
ponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si 10
aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœ- 29
niteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ persequamini. si reipublicæ: quid de vestra in ea causa

23 *quamvis ipse probarem*] Sic correxi vulgatum *probarim*, latinitate postulante, et sic etiam edd. R. W. J. M.

24 *m. patientiam possem dicere*] Quia præcedit *dico*, putavi legendum *possim*. Et sic e Ms. Colon. notatum reperi: sic et edd. R. Br. J. M.

25 *a quibus in diss.—ad eas ipsas rediret*] Gruterus ejecit *partibus*, quod id in Mss. suis non reperisset. Sed ita post debebat esse, *ad eos ipsos*. idque verum est. Nam proprie non a partibus Pompeii, sed a Pompeianis quibusdam in Africa rejectus est, nec receptus in provinciam.

26 *Magni cujusdam—est*] Si *est* verum est, ut hæc sit sententia generalis, in fine debet esse *possit depellere*, ut est in Mss. Colon. Dresd. non *posset*: sin *posset* verum est, in principio debet scribi *esset*, ut sit νόημα, quod ad superiora referatur: *fecisset, ut—rediret*. magni *esset* id animi &c. atque hoc non dubito esse verum. Ed. R. non habet *est*, additque *etiam* post *magni*.

27 *non aliquam in regionem*] i. non aliam quamcunque regionem, vel provinciam; nempe in qua nec Cæsaris, nec Pompeii partes essent.

perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ,
30 vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, et qui-
p. 142. dem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum:
a. certe numquam hoc modo, *Ignoscite, judices: erravit: lapsus est: non putavit: si umquam posthac.* ad parentem sic agi solet: ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, [28] tum etiam totus animo et studio tuus. Ad judicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor; Erravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas, oro. si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui
31 spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum
11 studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: [29] causas apud te rogantium graviores esse, quam vultus: neque spectare te, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo.

32 In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos,
b. totumque agrum Sabinum, florem Italiæ ac robur reipu-

28 *tum etiam totus—tuus*] Arbitror hic, in fine, excidisse *fuit.*

29 *causas—gratiores esse, quam vultus*] Cur *gratiores causæ?* nemo hoc satis intelligat. Immo, ut et Bruto visum est, *graviores.* Mss. quidam *gratiosiores*, quod recepere Lamb. et Grævius. homines gratiosi sunt, non causæ et res. Paullo post dixit *plus valere*, ut in eadem re ad Div. VI, 12. item *movere:* quod plane exprimit *graviores.* In Mss. confundi *gravior* et *gratior*, aliis jam notatum est, tum mox legendum *spectare te.* pronomen abest a textu vulgato: Grævius restituit, sed ante *spectare.* Pro *vultus* in edd. quasdam pr. male irrepsit *preces* e sequentibus. W. J. habent *vultus.*

blicæ proponere. nosti optime homines. animadverte horum omnium mœstitiam et dolorem: hujus T. Brocchi, de quo non dubito, quid existimes, lacrimas squaloremque ipsius et filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, 33
putare, de unius capite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exsilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt: moveant te horum lacrimæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur [30] hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, [31] L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata; non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? [32] Atque his irascebamur, hos requirebamus, his nonnulli etiam minabamur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur. Quodsi 12
penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes 34
fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia [33] futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem et pæne conflatum, in hac prope æqualitate fraterna, non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igi- p. 143.
tur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: a.
qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit 35
non a te solum, verum etiam a fratribus. hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, [34] qualis T. Ligarius quæstor urbanus fuerit erga te

30 *hunc splendorem*] Hanc multitudinem amplissimorum hominum, sic Rosc. Com. 5. *splendor advocationis.* v. Clav.

31 *L. Corsidium*] Hoc nomen tolli ex hac oratione voluit Cicero, monitu Attici, quod ille tum jam mortuus fuisset, cum illa oratio dicta esset, ad Att. XIII, 44. Sed videntur jam nimis multa exempla clarissimæ orationis facta fuisse. ut id fieri non posset. P. Manutius ait, sublatum esse. Sed habebat ille in exemplis suis *Cornificium*, et id est in omnibus ante Gruterum. Lectio *L. Corfidium* est e Mss. Erf. et Lambin. v. et Perizon. Animadv. hist. p. 7.

32 *A. his irascebamur — minabamur*] Sic cum Grævio e Ms. Erf. dedimus, omisso *maxime* post *his*, cum copula *et* ante *hos*: delevi et alteram ante *his nonnulli.* (abest ed. W.) et *minabamur* dedi pro *minabantur.*

33 *futurus fuerit*] Mss. quidam et edd. *fuisset*, quod recepit Grævius. non bene. Sic supra c. 8. *quid facturi fueritis, dubitem.*

34 *qualis T. Ligarius, qu. urb. fuerit*] Soluto tibi stipendio, quod tibi decretum erat Lentulo et Philippo Coss. v. ad Div. VII, 1.

et dignitatem tuam. sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te, aliquid de hujus illo quæstorio officio cogitantem, etiam [35] de aliis
36 quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi [36] ut tu eum studiosum tui, et bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. [37] quam, hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed
37 etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis et huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti: et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia est.
38 Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis [38] servare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

35 *de aliis q. quæstoribus*] Qui Ligarium non sunt imitati.

36 *ut tu eum studiosum tui*] Addidimus *tui* cum Grævio e Ms. Colon. Sed servato *eum*, quod ille delevit, nec tamen abesse potest per consuetudinem latinam.

37 *quam hujus admonitus o. c. utrisque his d.*] Puto scribendum *ejus*. Post pro *sibi ipsos* scribendum *sibi ipsis*, quia opponitur *reipublicæ*.

38 *conservare quam plurimos*] *Servare* dedit Græv. e Mss. Erf. Colon. Sic laudat et Quintilianus IX, 4. quod imitatus sum, etsi nil interest.

M. TULLII CICERONIS p. 141. a.

PRO

REGE DEIOTARO

AD C. CÆSAREM

ORATIO, SECUNDA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Deiotarus tetrarcha Gallo-Græciæ sive Galatiæ fuit. Is, quod summa ejus in Romanos fides constabat, a Pompeio regno Armeniæ minoris donatus, et a Senatu Rex est appellatus. His beneficiis Senatus Pompeiique permotus cum in bello civili Pompeio auxilia misisset, Cæsaris animum offendit. Itaque bello Alexandrino composito, cum Cæsar in Asiam, Pharnacis Ponti regis bello persequendi causa, venisset, eo devicto, Deiotarum etiam regno Armeniæ multavit, nomen autem regium et reliqua senatus beneficia concessit. Quo tempore cum ad eum devertisset Cæsar, liberalissime a rege habitus est, magnificeque donatus. Graves autem inimicitiæ intercedebant Deiotaro cum Castore, ex filia nepote, quæ Saocondario nupserat. Itaque cum Castor omnem avo nocendi occasionem captaret, ad eam rem abusus est tempore illo, quo Cæsar ad Deiotarum deversatus erat. Nam, abducto ab avo servo medico Phidippo, misit eum cum legato Romam, accusandi avi causa, quod Cæsari apud se deversanti insidias fecisset. Legati Deiotari causam ad Ciceronem detulerunt, antiquum Deiotari hospitem et amicum. Is causa suscepta, coram Cæsare, intra domesticos parietes Deiotarum defendit, et non modo caput accusationis diluit, sed cetera etiam, quæ criminis confirmandi causa allata erant, tamquam, de odio Deiotari in Cæsarem, de exercitu contra eum comparato, et alia.

CUM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio di- 1
cendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, 1
vel ætas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, [1] in tuo duntaxat periculo: tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem 2
ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis

1 *in tuo dunt. periculo*] sc. quia crimen Deiotari Regis ad Cæsaris periculum pertinebat.

ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem: ne dicam sceleratum et impium! qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri et tegere debebat, commendationemque ineuntis ætatis ab impietate et scelere duxerit; avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit et a legatorum pedibus abdu-
3 xerit. Fugitivi autem, dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæ-
b. stione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non pos-
2 set, [2] eum accusaret solutus. Perturbat me, C. Cæsar, et-
4 iam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per seipsum consideres, grave est: nemo enim fere est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quam reo præbeat: sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. non enim tam timeo, quid tu de rege Deio-
5 taro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, [3] in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio. quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, et ad
6 omnem impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente et disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumtam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cum et deorum immortalium, et populi Romani, et senatus [4] beneficia in regem Deiota-

2 *eum accuset solutus*] Scribendum *accusaret*: pendet enim ab *inventus est*: nec tale vitium latinitatis in Cicerone ferendum est.

3 *in qua or. st. niti s.*] Usitatius abesset *in*: sed sunt tamen alia exempla, ut Mil. 7.

4 *beneficia in reg. Dei. recordarer*] i. oratione commemorarem, antecedens est pro consequente.

rum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio.
Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ 7
maxime debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis p. 145.
sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, [5] ad te ipsum re- a.
ferre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. qui cum videantur neque ingenio, neque [6] usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cau-
sam non sine aliqua spe et cogitatione venerunt. Iratum 3
te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: affectum illum 8
quibusdam incommodis et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, et constantiam, et clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, [7] non tam in bellis, et in prœliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum et placatum Deiotari regis aræ focique viderunt.
Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo 9
umquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ [8] cum Deiotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, [9] si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione ætatis usus esset. [10] Ita cum maximis
eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinque- b.
bas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed 10

5 *ad te ipsum referre*] Nihil est, nisi tecum cogitare ac reputare, quid tibi animi foret, si sic tibi dicendum esset.

6 *usu atque exercitatione rerum*] *Rerum* est alieno loco. Scribendum *usu rerum atque exercitatione.*

7 *non tam in bellis—quam—firmiorem*] Usitatius esset deleto *tam.* ut voluere quidam viri docti. Lectio tamen vulgata antiqua videtur, cum Priscianus commemoret L. III. p. 604. si tamen non est locus conformatus editionibus vulgatis Ciceronis. Et ibi est quoque *neque in prœliis:* quod et ipsum τῷ *tam* adversatur.

8 *cum Deiotaro querelæ tuæ?*] Ed. R. *de Deiotaro*, item Br. J.

9 *si, cum auxilia* &c.] *Cum* vitiosum est. recte *tantum* rescripsit Grævius e Ms. Colon. ex quo factum *tum*, ut habent edd. vett. *Cum* est a Lambino. Mox *tamen* delevi cum Grævio post *ipse*, quod aberat Mss. Colon. Pithœi.

10 *Ita, cum maximis rebus e. liberares*] *Ita* Grævius pro *itaque* e Ms. Fr. at sic dudum edd. R. W. Br. J. M. *maximæ res*, i. maxima crimina. Ed. R. etiam *de rebus.*

omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. [11] neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque ver-
4 sati. Cum audiret, senatus consentientis auctoritate arma
11 sumta: consulibus, prætoribus, tribunis plebis, [12] nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam: movebatur animo, et vir, huic imperio amicissimus, de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam [13] suam inclusam videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse, omnesque consulares, (sic enim nuntiabatur,) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn.
12 Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima et maxima. Neque enim, si tuæ res gestæ ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memo-
p. 146. riam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes,
a. quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non pos-
5 sumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero fa-
13 talique bello, quem antea justis hostilibusque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel ar-

11 *neque enim ille — progressus*] Videtur aliquid deesse; nec enim alias *progredi* simpliciter sic dicitur. Patricius conjiciebat *eo odio tui p.* non placet satis. mallem *aliquo*, si libri faverent: atque id saltem intelligi debet.

12 *nobis imper.*] Abramius bene correxit *nobis*, quod Olivetus ex epp. ad Div. XVI, 11. defendit. Cæsar ipse in hac re commemorat Proconsules, qui essent ad urbem: quod et ad Ciceronem pertinet, qui tum e Cilicia redux ad urbem fuit, triumphum sperans, atque adeo Imperator. Non dubitavi recipere ob locum Ciceronis, in quo est, *et nobis, qui Procoss. sumus.*

13 *s. inclusam esse videbat*] *Esse* delendum puto, quod sæpe a librariis inculcatum est. ita clausula hexametri s. dimidius hexameter in clausula cavetur, quod est et ipso Cicerone et Quintiliano auctore fœdissimum. Centies illud *esse* inculcarunt librarii vel glossatores.

cessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prœlio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, [14] utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, 14
suis tectis et copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed etiam 15
honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium, necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gen- b.
tium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen exstinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, [15] in eo tyrannum inveniri: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? [16] Quonam ille modo, cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus et temerarius non videbat. 16
Quis consideratior illo? [17] [quis tectior?] quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam [18] ingenio et pru-

14 *utilitatibus tuis paruit*] Lambinus correxit *patuit*, quem et Brutus secutus est. res alicujus *patere* alteri dicitur, ut ad Div. VI, 10. *omnia Ciceronis patere Trebiano*. Sed *homines patere* alterius utilitati aut necessitati, non reperi aut credo dici.

15 *in eo tyrannum inv.*] Recepi *in eo* pro *in eum*, quod in Ms. Colon. repertum recepit et Grævius.

16 *Quonam ille modo, cum*] Sententia non est plena: nihil est, ad quod *quonam i. m.* referatur. post etiam scribendum *a regno*. nullum exemplum notavi omissæ hujus præpositionis in hoc verbo.

17 *quis tectior*] Grævius edidit *rectior* e Mss. bonis, estque et in edd. W. R. Br. M. J. Ego delendum puto. neutrum facit sensum h. l. aptum: et cum ante, tum post tantum duo dixit: *inconsultus et temerarius*, post *ingenium et prudentia*, *fides et religio vitæ*. In ed. Car. Stephani, quæ habet vulgatam lectionem, ponitur lectio vetus, sine illo, *quis tectior:* sed est vitium typographicum, omissumque *quis rectior*. *tectior* est a Victorio.

18 *ingenio et prudentia*] *Prudentia*

dentia, quam fide et religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et a viro optimo et ab homine minime stulto cogitatum esse confingi-
17 tis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui, devertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. huc te e balneo, priusquam accumberes, ducere volebat. [19] Erant enim armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum
p. 147. regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente
a. esse corruptum, hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non
18 multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit primo occultius [20] in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit; quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset; omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno; [21] Jovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insi-
19 diis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. nega-
7 visti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cenavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti. horam unam aut duas eodem loco armatos, [22] ut collocati fuerant, retinere

jam ante laudata est. Si est a Cicerone, significat copiam consilii in rebus agendis, et quidem in utramque partem.

19 *Erant enim armati*] Sic e Mss. optimis Grævius, deleto *ibi*, quod sane inepte redundat, cum post sit *in eo ipso loco*. Abest et ed. W.

20 *in potione, vel in cibo*] *Vel* delevit Grævius. mihi totum spurium et a glossa ortum videtur, saltem illud *in cibo*. de facilitate occultandi veneni in potione præ cibo, ut pane, est in Cluentiana c. 62. immo dicit Cicero inusitatum ac novum esse, venenum in cibo dari, atque adeo crimen veneficii inde refellit.

21 *Jovis illius q. hosp.*] Non placet hic *illius*. Puto *ille*.

22 *ut collocati fuerunt*] Scribendum *fuerant*, quod in Mss. reperit Lambinus, et est in ed. W. R. Br. Mox *isti* pro *ivisti* Grævius e Mss. Erf. et Lamb. bene. Sic et ed. R. Br. M.

magnum fuit? cum in convivio comiter et jucunde fuisses,
tum illuc isti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem
erga te cognovisti, qualis [23] rex Attalus in P. Africanum
fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, us-
que ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspe-
ctante exercitu, accepit. Quod cum præsens Deiotarus, re-
gio et animo et more, fecisset; tu in cubiculum discessisti.
Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone il- 20
lum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium at-
que admirantium recordare. num quæ trepidatio? num qui
tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex ho- b.
minis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid igitur cau-
sæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cenatum nolu-
erit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum 21
in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret.
Non video causam loci mutandi: [24] sed tamen acta res cri-
minose est. Cum, inquit, vomere te post cenam velle di-
xisses, in balneum te ducere cœperunt. ibi enim erant insi-
diæ. at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire
malle dixisti. Dii te perduint, fugitive: ita non modo ne-
quam et improbus, sed fatuus et amens es. Quid? ille si-
gna ænea in insidiis posuerat, quæ e balneo in cubiculum
transferri non possent? Habes crimina insidiarum. nihil
enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid
tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti
sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret,
ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Cæ-
sarem, cui fecisset insidias? præsertim cum is unus esset,
qui posset [25] de absente se vindicare? Et fratres meos, in- 22
quit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur
eos vinciret, quos secum habebat; te solutum Romam mit-
tebat, qui eadem scires, [26] quæ illos scire dicis?

Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem sem- 8
per in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera,
exercitum eum contra te magnum comparasse. De exer-
citu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex
Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano pos-
set; sed quibus fines suos [27] ab excursionibus hostium et la- p. 148. a.

23 *rex Attalus*] Debebat esse *Antiochus*. Sicque corrigendum, nisi memoria lapsus est: quod non credibile est. v. Clav. in *Attalus*.

24 *sed tamen acta res cr. est*] An *dicta?* Contextus quidem videtur postulare.

25 *de absente se vindicare*] Grævius volebat deleri *de absente se*, et legi *indicare*, ut placuit et Victorio V. L. XXVIII, 12. Si ad hominem illum pertinet; recte: *qui posset de se indicare*, vel *indicare* sine *de se*: sin pertinet ad Cæsarem, *vindicare* verum est, *de absente se* vitiosum. Ego *de se vindicare* verum puto.

26 *quæ illos scire dicis*] Puto *scisse*.

27 *ab excursionibus*] Melius foret *incursionibus*.

trociniis tueretur, et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc ex-
23 iguas vix tueri potest. [28] At misit ad Cæcilium, nescio quem: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Cæcilium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cæcilium istum, magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nos-
24 set, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse. veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum. non arbitror: non audivi. sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

9 Alieno autem a te animo fuit. quomodo? speravit, credo, difficiles [29] tibi Alexandria fore exitus, propter regionis naturam et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: [30] ei, quem Asiæ præfeceras, nulla in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad pericu-
25 lum etiam, atque ad aciem præsto fuit. Secutum est bellum Africanum. graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cæcilium excitaverunt. [31] Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicæam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum
b. Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: "*Pereant amici, dum una inimici intercidant:*" quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo cum vel interfici, belli lege, potuisset, regem et se et filium suum constitutos esse meminisset?

28 *At misit ad Cœlium, nescio quem*] Grævius recte edidit *Cæcilium*, ut Abramius voluerat, et habet Ms. Erf. v. Perizonii Animadv. hist. p. 178. Est autem intelligendus *Cæcilius Bassus. nescio quem* dixit per contemtum.

29 *tibi Alexandriæ fore exitus*] Patricius corrigendum putabat *Alexandria.* recte.

30 *ei, quem Asiæ præfeceras*] Cn. Domitio Calvino: qui mox memoratur.

31 *Quo tum erga te rex animo fuit*] *Erga te* non est in Ms. Erf. abfuitque Mss. Lambini, qui et ejecit. eumque secutus est Grævius. Mihi videtur scribendum esse: *Quo tum ergo rex a. f.*, vel *ergo in te rex.*

Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia De- 26
iotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum sal-
tavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii affer-
re? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit um-
quam? [32] Omnes sunt in illo rege regiæ virtutes, quod te,
Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis et
admiranda frugalitas. etsi hoc verbo scio laudari reges non
solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in
rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, lar-
gum, beneficium, liberalem; hæ sunt regiæ laudes: illa
privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugali-
tatem, id est, modestiam et temperantiam, virtutem esse
maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum
a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisque nostris, tum
ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta
et cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga 27
rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit; sed
tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum homi-
nibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque jun-
gebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus pater-
familias, et diligentissimus agricola et pecuarius haberetur.
Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil
umquam, nisi severissime et gravissime, fecerit; is ea exi-
stimatione, eaque ætate saltavit? Imitari potius, Castor, 10
avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo et cla- 28
rissimo viro fugitivi ore maledicere. Quodsi saltatorem
avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæ- p. 149.
que exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in a.
illam ætatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte
ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime
ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta jam, ætate exacta,
defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustu-
lissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus.
[33] Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia
commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis
delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater
miserat, quos concursus facere solebat? quam se jactare?
quam ostentare? quam nemini in illa causa studio et cupi-
ditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, [34] qui 29

32 *Omnes sunt in illo regiæ virtutes*] Grævius e Ms. Erf. addidit *rege*: *Omnes sunt in illo rege regiæ virtutes*: quod placet, estque efficacius vulgato. Edd. W. R. J. habent *rege*, sed omittunt *regiæ*, nempe ut alii *rege*.

33 *Hic vero adolescens*] Intelligit Castorem. *in Græcia*, nempe in exercitu Pompeii, ad quem Cicero ierat ad Dyrrhachium.

34 *qui pacis auctor semper fui* &c.] *Fui* delendum putavere viri docti: et abest ed. W. Sed plus vitii est in hoc loco. Primum *exercitu amisso* et *post Pharsalicum prœlium* nil differunt: nam post id prœlium amissus est exercitus. Itaque *post Ph. prœlium* vide-

pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prœlium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, [35] quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. [36] Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

11 Sint sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex
30 enim Deiotarus vestram familiam, abjectam et obscuram, e tenebris in lucem evocavit. quis tuum patrem ante, qui esset, quam, cujus gener esset, audivit? Sed quamvis in-
b. grate et impie necessitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis et odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitæ salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? Servum sollicitare verbis: spe, promissisque corrumpere: [37] abducere domum: contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pu-
31 gnare: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset: prehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit; tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit; tu corrupisti: ille

tur esse a glossatore. Tum pro *fuissem* legendum est *essem*. Ita *fui* stare potest, aut pro eo legendum *fuissem*. Itaque totum locum sic constituerim: *Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fuissem, suasor essem armorum* &c.

35 *quod et ipse ardebat studio ipsius belli*] Si Cicero voluit nihil aliud dicere, quam eum studiosum belli fuisse, vix addidit *ipsius*. Videtur scripsisse *istius belli*, vel *illius*. nam et ante dixit, eum causæ Pompeii studiosum fuisse.

36 *Vos vestra — non potestis — esse contenti?*] Interrogative hoc capiendum est, hocque expressi.

37 *adducere domum*] Edidi *abducere domum*, int. suam, ut est Ms. Dresd. ed. W. at Grævius e Ms. Fr. et ed. Med. *abducere domo*, ut et ed. J. habet, nempe legatorum. non bene. illud verum est.

adjutorem servum contra dominum repudiavit; tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vo- 32
bis? nonne, cum esset productus, et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? Nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cenabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? Quæ est ista tam 12
impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Id- p. 150.
circo in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura et exem- a.
pla corrumperes, [38] domesticaque immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares?

At quam acute collecta crimina! Blesamius, inquit, 33
(ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi,) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. [39] Non intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas et eversas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in vi- 34
ctoria ceciderit nemo, nisi armatus. [40] Et quem nos liberi, [41] in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, [42] cujus tropæis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam a te est, et nonnumquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: et fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

Nihil a me arbitror prætermissum, sed aliquid ad ex- 13

38 *domesticaque tua imm.*] Recte *tua* delevit Grævius.

39 *Nonne int. Cæsar*] Delendum *ne*.

40 *et quem nos liberi*] *Et* conjungit hoc cum superiori: *Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet?* servitque initio argumentationis ex antecedentibus. *Multorum—forum* ironica sunt.

41 *in summa pop. Rom. libertate*] Non sine vi additum *pop. R.* videri possit. nempe libertas Romana, civium Rom. est omnium maxima, nec ei similis uspiam fuit. In edd. quibusdam olim fuit *reip. Rom.*

42 *cujus tropæis non invidimus*] Rectius forte *invidemus*. Sic ed. W. R. M. J. &c. nam tropæa Cæsaris adhuc extabant. Mox *et* in fine, *et fortasse* &c. non satis placet.

35 tremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est,
b. te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. non enim jam
metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum
succensere aliquid suspicere. quod abest longissime, mihi
crede, Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, non
quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur; sed, cum
existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus
a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusa-
36 vit. Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cum,
postea quam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare jus-
sus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra pro-
vincia, amisisset, dicere est solitus, Benigne sibi a populo
Romano esse factum, quod nimis magna procuratione libe-
ratus, modicis regni terminis uteretur: potest multo faci-
lius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam su-
stinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti,
cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. hoc nomine
retento atque conservato, nullum beneficium populi Ro-
mani, [43] nullum judicium de se senatus imminutum putat.
magno animo et erecto est, nec umquam succumbet inimi-
37 cis, ne fortunæ quidem. Multa se arbitratur et peperisse
antefactis, et habere in animo atque virtute, quæ nullo
modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus,
aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de De-
iotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est,
qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia,
Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt: sena-
tus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ
publicis populi Romani litteris monumentisque consignata
sunt, quæ umquam vetustas obruet, aut quæ tanta dele-
bit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magni-
p. 151. tudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti at-
a. que sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixe-
runt, hisque, non modo ad bene, sed etiam ad beate vi-
38 vendum, contentam virtutem esse. Hæc ille reputans,
et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset,
(esset enim non solum ingratus, sed etiam amens,) verum
omnem tranquillitatem et quietem senectutis acceptam re-
14 fert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit,
tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi,
quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis
etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Ju-
bes enim eum bene sperare, et bono esse animo: quod
scio, te non frustra scribere solere. memini enim iisdem

43 *nullum judicium de se senatus*] Melius foret: *nullum senatus de se judicium*, ut alibi struitur hoc.

fere verbis [44] ad me te scribere, meque tuis litteris bene
sperare non frustra esse jussum. Laboro equidem regis 39
Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conci-
liavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiarita-
tem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem ma-
gna ejus officia in me et in exercitum meum effecerunt:
sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris,
quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium
tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum
sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te
timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore.
Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, 40
tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam com-
movere possim. nihil opus est. occurrere ipsa solet suppli-
cibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone
tibi duos reges, et id animo contemplare, quod oculis non
potes. dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ nega-
visti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maxime
eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. quæ si in pri- b.
vatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regi-
bus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit:
sociorum vero regum et amicorum sanctissimum. Quod 15
nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: reten- 41
tum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros
esse confido. Corpora vero sua, pro salute regum suo-
rum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, et Blesamius, et
Antigonus, tibi nobisque omnibus jam diu noti, eademque
fide et virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera le-
gatus est ad te missus, [45] tum regum amicissimi, tum tibi
etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid 42
ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras qui-
dem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se
supponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales pluri-
mum: negat umquam se a te in Deiotari tetrarchia pedem
discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, us-
que ad ultimos prosecutum: cum e balneo exisses, tecum se
fuisse, cum illa munera inspexisses cenatus, cum in cubicu-
lo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse
postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, 43
cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices.
Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententi-
am tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem im-
portaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute:

44 *ad me te scribere*] Durior collocatio. alio loco melius *te* ponatur.

45 *tum regum amicissimi*] int. Deiotari et domus ejus. ut in illo vulgato Romanorum de Bruto, qui *reges* ejecisse Roma dicebatur.

quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; [46] alterum conservare, clementiæ tuæ.

46 *alterum conservare*] int. facere, ut adhuc fecisti: est tamen dictum exquisitius et ad laudem augendam, pro præstare.

---

p. 153. a.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICARUM
LIBER PRIMUS,
SEU
PHILIPPICA PRIMA.
ORATIO, TERTIA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Interfecto Idibus Mart. C. Cæsare, M. Antonius, collega ejus in consulatu, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros: post diem tertium, qui fuit XVI. Kal. Apr. in ædem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, discordiarumque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiterna delendam censuit. quo die præclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suæ voluntatis argumenta dare visus est, misso parvo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, Pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui post Cæsaris necem, populi et Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant, cenæ adhibuerunt. Sed fictam personam sustinere diu nemo potest. Cum Cæsarem, quamquam in libera civitate, singulari potestate usum, funere tamen efferri placuisset: qui fons malorum omnium fuit: (sic enim tyrannum non fuisse judicabatur, nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata:) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veste, in qua cæsus fuerat, multis pugionum ictibus perfossa, convertit orationem ad miserationem commovendam, populumque, jam dolore incensum, in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti et Cassii cum facibus

accurreret: unde ægre repulsus est. Brutus et Cassius, vitato præsenti periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam jam satis experti, Antium et Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Cæsaris interfectores descenderant, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cæsare antea, confirmarat. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententia, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cujus beneficii figeretur: deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis et otii bonorum animi: constituta resp. putabatur. sed cito ille simulationem sustulit, suique similis visus est. habito enim Kalendis Jun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est, per infimam corruptamque plebem, contemta amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia, contra S. C. quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitatesque dabat, exsules reducebat: eaque se facere omnia dicebat ex legibus Cæsaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, desperata prorsus Antonio consule libertate, urbem reliquit, in Græciam iturus, ea mente, ut Kalendis Jan. quo die Pansa et Hirtius consulatum inituri erant, adesset. nec tamen iter illud absolvit. nam Leucopetræ adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, et concionem accepit Antonii, quam valde probavit, et ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de via languens, in senatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. V. legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, et domum ejus disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridie, id est, XIV. Non. Sept. in senatum venit, absente Antonio: et hac oratione prima exposuit consilium profectionis et reversionis suæ: deinde questus est graviter de Antonii hesterna injuria: tum leges illius reprehendit: postremo utrumque consulem, absentem Antonium, præsentem Dolabellam, quem sibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæsar suffecerat, hortatur, ut veram solidamque gloriam sequantur, diligi a suis civibus malint, quam metui, rempublicam omni ratione complectantur.

ANTEQUAM de republica, patres conscripti, dicam ea, 1
quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter 1
consilium et profectionis et reversionis meæ. Ego cum sperarem, aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in vigilia quadam consulari ac senatoria. nec vero usquam discedebam, nec a republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavi vetus exemplum, Græcum etiam verbum

usurpavi, quo tum [1] in sedandis discordiis erat usa civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sem-
2 piterna delendam censui. Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, et [2] per liberos ejus cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem [3] res optimas deferebat: [4] summa constantia ad ea, quæ quæsita erant, respondebat: [5] nihil tum in C. Cæsaris commentariis reperiebatur.
3 Num qui exsules [6] restituti? unum aiebat, præterea nemi-
b. nem. num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, [7] clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Cæsaris aut beneficii figeretur. Multa prætereo, [8] eaque præclara. ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ [9] vim jam regiæ potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit. de qua ne sententias quidem diximus. scriptum senatusconsultum, quod fieri vellet, attulit. quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplis-
2 simis verbis per senatusconsultum gratias egimus. [10] Lux
4 quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle,

1 *in s. discordiis erat usa*] In Ms. vet. Ferr. non fuit *usa*, nec est in Gu. Si id est a Cicerone cum *erat*, fuit ante *erat*, absorptumque est a finali præcedentis verbi, quod ita scriptum est, ut *iis* legi possit *us*. Et sic in aliis quoque fuisse, patet ex varietate librorum, quorum alii *usurpaverat*, ut edd. pr. alii aliud habent. Mihi non displicet Ferrarii sententia, qui totum *erat usa* delet; et pro *quo* scribit *quod*, ex edd. pr. Deberet certe esse *est usa*. Ita ex *usurpavi* intelligitur *usurpavit*.

2 *per liberos ejus*] De uno filio intelligendum esse, historia docet. et sic *liberi* dicunt Latini. v. Clav.

3 *res optimas deferebat*] Aut *referebat* legendum, aut vulgatum sic intelligendum. nam res bonas deferre ad S. nihil habet laudis: etiam tristes deferri debent et possunt.

4 *s. cum dignitate et constantia*] Ms. Faërni omiserat *cum dignitate et*: ab aliis, ut Gu. abest *et*, quod indicio est, alterutrum esse e glossa. Omisi cum Grævio *cum d. et*. *Dignitas* est glossa constantiæ.

5 *nihil tum, nisi quod erat notum omnibus*] Hæc *nisi—omn.* absunt a Ms. Gu. et aberant ab omnibus Grævii. Itaque delevi: neque sensum commodum habent.

6 *restituti*] A Cæsare. Sed hoc non e commentariis. Vivo enim Cæsare restitutus erat unus ille.

7 *clariss. viro*] Ms. Gu. *viro consulari*.

8 *eaque præclara*] Ms. Gu. ut alius antiquus Ursini, *ea quæ clara sunt*: unde Ant. Augustinus corrigebat, *eo quod clara sunt*. non bene. dixisset: *sunt enim nota*. malim pro nota glossatoris habere, aut corrigere *quamquam præclara*.

9 *vim obsederat*] Mihi *obs.* non placet. nec sic reperi uspiam pro tenebat, habebat. An *obtinebat?*

10 *Lux quædam v. oblata*] Non bene mihi videtur dici *lucem offerre*. Credo Ciceronem scripsisse *oborta*: quod in hac sententia sic dicitur. ortum videtur e mox sequente *sublato*: nisi voluit ludere in *oblata, pertuleramus, sublato*.

cum dictatoris nomen, quod sæpe justum fuisset, pro-
pter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditus ex
republica sustulisset. [11] Liberatus cædis periculo pau- 5
cis post diebus senatus: uncus impactus est fugitivo illi,
qui in C. Marii nomen invaserat. Atque hæc omnia
communiter cum collega. alia porro propria Dolabellæ:
quæ nisi collega abfuisset, credo eis fuisse futura com-
munia. Nam, cum serperet in urbe infinitum malum,
idque manaret in dies latius; iidemque bustum in foro
facerent, qui illam [12] insepultam sepulturam effecerant:
et quotidie magis magisque perditi homines, cum sui simi-
libus servis, tectis ac templis urbis minarentur: talis ani-
madversio fuit Dolabellæ, cum in audaces sceleratosque ser-
vos, tum in impuros et nefarios liberos; talisque eversio il-
lius exsecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde
reliquum tempus [13] ab illo uno die dissensisse. Ecce enim 6
Kalendis Juniis, quibus ut adessemus edixerat, mutata om-
nia: nihil per senatum, multa et magna per populum, et p. 154.
absente populo et invito. consules designati se audere ne- a.
gabant in senatum venire: patriæ liberatores urbe care-
bant ea, cujus a cervicibus jugum servile dejecerant: quos
tamen ipsi consules et in concionibus et in omni sermone
laudabant. [14] Veterani qui appellantur, quibus hic ordo
diligentissime caverat, non ad conservationem earum re-
rum, quas habebant, sed ad spem novarum prædarum inci-
tabantur. Quæ cum audire mallem, quam videre, habe-
remque jus legationis liberum, ea mente discessi, ut ades-
sem Kalendis Januariis, quod initium senatus cogendi fore
videbatur.

Exposui, patres conscripti, profectionis consilium: nunc 3
reversionis, quæ plus admirationis habet, breviter expo- 7
nam. Cum Brundisium, iterque illud, quod tritum in
Græciam est, non sine causa vitavissem, Kalendis Sextili-
bus veni Syracusas, quod ab urbe ea transmissio in Græ-

11 *Liberatus cædis*] Ms. vetus Grævii: *liberatus—senatus videbatur*. Gu. *Liberatus est c. periculo senatus. Paucis post diebus uncus* &c. Quod mihi verum videtur. nam *paucis post diebus* manifeste ad supplicium Pseudo-Marii pertinet.

12 *insep. sepulturam refecerant*] *Insepulta sep.* Cæsaris dicitur, quia erat contra leges, nec tyrannus debebat sepeliri. *refecerant*, quod e Ms. Liliensi edidit Gruterus, esset, repetierant, columna Cæsari in foro posita. Grævius restituit *effecerant*, quod et Gu. et edd. pr. habent. Recte. eum nos secuti sumus. nam refertur hoc manifeste ad primam illam sepulturam injustam.

13 *ab illo uno die*] Cur *uno?* quam id vim habet? mihi suspectum est. An fuit *primo?* cui bene *reliquum tempus* respondet.

14 *Veterani qui appellantur*] Mss. plerique, etiam Gu. et edd. vett. *appellabantur*, quod restituit Grævius. utrovis modo legas, sensus non est commodus. mihi hoc *qui app.* spurium videtur. Nec enim intelligi potest, quare addatur: nec uspiam additum tale quid huic verbo reperi.

ciam laudabatur: quæ tamen urbs mihi conjunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, rejectus austro
8 sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. Cumque intempesta nox esset, mansissemque in villa P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum exspectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reversione primum cœperim cogitare. [15] Nec ita multo post edictum Bruti affertur et Cassii. quod quidem mihi, fortasse quod eos etiam plus reipublicæ, quam familiaritatis gratia, diligo, plenum æquitatis videbatur.
b Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, [16] lætius,) rem conventuram: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatus
4 esse rediturum. [17] Tum vero tanta sum cupiditate incensus
9 ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico. turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. erectus enim maximi ac [18] pulcherrimi facti sui conscientia, nihil de suo casu,
10 multa de vestro querebatur. Ex quo primum cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipsum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjutus: tamen et Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) et omnium prædicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem præsentes

15 *Nec ita multo post*] *Ita* addidi cum Grævio, quod et in Ms. Gu. est. *Edictum Bruti et C.* quid habuerit, docet Velleius II, 62.

16 *lætius*] Ms. Gu. addit *vel levius.* male. addidit glossator, qui ad genus retulit, quod est de specie, de nunciis rerum bonarum.

17 *Tum vero* &c.] Grævius e Ms. suo edidit, *Hic t.—incensus, ut ad reditum* &c.

18 *pulcherrimi facti sui*] Addidi cum Grævio *sui*, quod et Gu. habet, ut mox *vestro* pro *nostro*: quod et sententia requirit, ex Codd. Faërni, Colon. et Gu. Res ipsa sic legi jubet. est casus Senatus.

non sunt secuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim sperabam id, neque præstare poteram,) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, (multa autem [19] impendere videbantur præter naturam præterque fatum,) hujus diei vocem testem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis.

Quoniam utriusque consilii causam, patres conscripti, 11
probatam vobis esse confido, prius quam de republica di- p. 155. a.
cere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonii injuria:
cui sum amicus; idque me nonnullo ejus officio [20] debere
esse, præ me semper tuli. Quid tandem erat causæ, cur in 5
senatum hesterno die tam acerbe cogerer? solusne aberam? an non sæpe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum, et cæcum, et senem, delatum esse, me-
moriæ proditum est. De supplicationibus referebatur: quo 12
in genere senatores deesse non solent. coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut pæne liberum sit senatori, non adesse. qui cum mihi mos notus esset, cumque de via languerem, et mihimet displicerem: misi, pro amicitia, [21] qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem, et valde intemperanter. Cujus enim maleficii ista pœna est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia ædificatam domum? Quis autem umquam tanto damno senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus, aut multam? [22] Quodsi scisset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid pro-
fecto de severitate cogendi. An me censetis, patres con- 6
scripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut 13
parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur [23] supplicationes mortuorum? nihil dico, cui. Fuerit

19 *impendere videbantur*] Servavi hanc lectionem, quia hæc ad illud jam præteritum tempus pertinent, estque sic in Ms. Gu. nec secutus sum cum Grævio alios quosdam libros, qui habent *videntur*: sed mox *etiam* cum eo sustuli, quod et a Gu. abest. Post Grævius dedit *hujus tamen* cum Faërno et Mureto.

20 *debere esse*] *Esse* vix credo esse a Cicerone. Quidam viri docti correxere *etiam*. malim deleri.

21 *qui hoc ei diceret*] Sic bene Ms. vetus Vat. pro vulgato *qui h. ediceret*, unde sic plures edidere, etiam Grævius.

22 *Qui si scisset*] Nunquam *qui* verum putavi: adeo longe abest a personæ mentione, legendumque *quod*, idque recepi, quia non modo Faërnus in Ms. vetere reperit, sed etiam est in Guelf.

23 *supplicationes mortuorum*] sc. pro mortuis, quod erat lenius. Qui-

ille L. Brutus, qui et ipse regio dominatu rempublicam li-
beravit, et ad similem virtutem et simile factum stirpem
b. [24] in prope quingentesimum annum propagavit: adduci ta-
men non possem, ut quemquam mortuum conjungerem
cum immortalium religione: ut, [25] cujus sepulcrum usquam
exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero
eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus
populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicæ ca-
sus, si bellum, si morbus, si fames; facile possem defen-
dere: quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant.
Sed hoc ignoscant dii immortales, velim, et populo Roma-
no, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus.
14 Quid? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere? mihi ve-
ro licet, et semper licebit dignitatem tueri, mortem con-
temnere. potestas modo veniendi in hunc locum sit: di-
cendi periculum non recuso. Atque utinam, patres con-
scripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo pro-
fici potuerit aliquid: sed ne unus modo consularis, quod
tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveni-
retur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, ho-
mines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Piso-
nem, ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcircone nos
populus Romanus [26] consules fecit, ut in altissimo gradu
dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? Non
modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem
15 assensus est. Quænam (malum) est ista voluntaria servi-
tus? fuerit quædam necessaria. nec ego hoc ab omnibus iis
desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. alia causa
est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum
vocem requiro. quos quidem doleo in suspicionem populi
Romani venire, [27] non metu, quod ipsum esset turpe, sed
7 alium alia de causa deesse dignitati suæ. Quare primum
maximas gratias et habeo et ago L. Pisoni, qui [28] non,

dam tamen habent *mortuo*, ut et Grævius e Ms. Faërni, quod similius est correctioni, quam primæ lectioni.

24 *in prope quing.*] Ms. Faërni *jam prope in quing.* unde edidere Manut. Lamb. et alii, item Grævius. Ms. Guelf. simpliciter *in quing.* quod mihi maxime placet. Mox *Deorum* pro Glossa cum Grævio delevi, quod ab vetere libro Faërni abfuit, deleveruntque et alii. Opponuntur *mortuus* et *immortales.*

25 *c. sep. usquam exstet*] Frustra *nusquam* e Mss. quibusdam edidit Grævius, quod Cæsaris sepulchrum nullum fuisset. Immo extabat, nempe locus, ubi combustus erat, quod et supra *bustum* est.

26 *consules fecit*] Sic pro vulgato *consulares* edidi ex Ms. Guelf. et alio antiquo Ferrarii. Mox *amplissimoque* abest Mss. Vatic. Guelf. bene. In gradu amplitudo non spectatur.

27 *non metu*] Sic et Ms. Gu. Alii e libro uno Faërni *non modo metus.* male. Durum enim est conjungere hoc cum *caussa. est* habent edd. pr. male.

28 *non, quid efficere posset in republica*] Viri quidam docti maluere sequi libros, in quibus esset, *non quid in*

quid efficere posset in republica, cogitavit, sed quid ipse fa-
cere deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut,
etiamsi sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem p. 156. a.
meam, benigne tamen me, ut fecistis adhuc, audiatis.
Primum igitur acta Cæsaris servanda censeo: non quo 16
probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem
habendam maxime arbitror pacis, et otii. Vellem adesset
Antonius, modo [29] sine advocatis. sed, ut opinor, licet ei
minus valere: quod mihi heri per illum non licebat. doce-
ret me, vel potius vos, patres conscripti, quemadmodum
ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, et
chirographis, et libellis [30] se uno auctore prolatis; ac ne
prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris firma
erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa, perpetu-
asque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem 17
sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges
Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum,
[31] quod idem facere non potuit? ut multis multa promissa
non fecit. quæ tamen [32] multo plura illo mortuo reperta
sunt, quam vivo beneficia per omnes annos tributa et data,
sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præcla-
ra illius acta defendo. [33] Pecunia utinam ad Opis maneret!
cruenta illa quidem, sed his temporibus, [34] quoniam his,
quorum est, non redditur, necessaria. quamquam [35] ea quo-
que sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam 18
proprie dici possit actum ejus, qui togatus in republica cum
potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quære acta
Gracchi: leges Semproniæ proferentur. quære Sullæ: Cor-
neliæ. quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in [36] quibus

remp. cogitavit: quod esse mutilum, facile intelligitur. Vulgatum verum est, nec tamen edd. pr. habent *in republica.* et potest commode abesse. Sed mox in *ipse facere* semper hæsi. Si *ipse* voluisset dicere, in primo membro posuisset. Sed est supervacuum. Ms. Gu. habet *ipsi* sc. reipublicæ. Ego delendum puto.

29 *sine advocatis*] Qui sint h. l. *advocati,* v. in Clave.

30 *s. u. a. prolatis*] *Probatis* Ms. Guelf. ut Grævianus: male. Mox Grævius *ac* delevit cum Mureto et Lamb.

31 *quod idem facere non potuit*] Puto recte Muretum correxisse cum Ursino *non facere:* alias sequentia, *ut multis multa promissa non fecit,* non bene respondent. Sed tamen oratio durior est: nam *quod* non bene cohæret antecedentibus.

32 *multo pl. reperta sunt illo mortuo*] Liber Ferrarii et Guelf. *illo mortuo reperta sunt,* quod secutus est Grævius. bene. Ms. Guelf. habet etiam *reparata.* male. *reperta* est ambiguum. Cicero excogitata intelligit.

33 *Pecunia ad Opis*] De ea vide Phil. II. c. 14. Edd. pr. addunt *ædem.*

34 *cum iis, quorum* &c.] Ms. Faërni *quoniam his,* idque secuti sunt Muretus et Lamb. Est sic et in Ms. Gu. Recepi. Sæpissime *τὸ cum* pro *quoniam* et *quando* irrepsit in editos recentiores.

35 *ea quoque sit effusa*] Largitionibus Antonii in suos.

36 *quibus actis constitit*] *Constitit* est e libro Faërni. Ms. Gu. et edd. vett. aliæ *consistit.* Si ad præsens judicium refertur, ut videtur, rectum est.

actis constitit? nempe in legibus. A Cæsare ipso si
quæreres, quidnam egisset in urbe [37] et in toga: leges
multas responderet se et præclaras tulisse: [38] chirogra-
pha vero aut mutaret, aut non daret: aut, si dedisset, non
b. istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo:
quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero re-
bus, id est, legibus, acta Cæsaris dissolvi, ferendum non
8 puto. Quæ lex melior, utilior, optima etiam republica
19 sæpius flagitata, quam, ne prætoriæ provinciæ plus quam
annum, neve plus quam biennium consulares obtineren-
tur? Hac lege sublata, videnturne vobis acta Cæsaris
servari? quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decu-
ria judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissol-
vuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus ever-
titis? nisi forte, si quid memoriæ causa retulit in libellum, id
numerabitur in actis, et quamvis iniquum et inutile sit, de-
fendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in
20 actis Cæsaris non habebitur. At quæ est ista tertia decu-
ria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini judicatus le-
ge Julia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? [39] Cen-
sus præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solum,
sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque ho-
nestissimi, qui ordines duxerunt, res et judicant et judica-
verunt. Non quæro, inquit, istos. quicumque ordinem du-
xit, judicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset,
[40] quod est laudatius, nemini probaretis. In judice enim
spectari et fortuna debet et dignitas. Non quæro, inquit,
ista: addo etiam judices manipulares ex legione Alauda-
rum. aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O con-
tumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinan-
tes vocatis! hic enim est [41] legis index, ut ii in tertia de-
curia judicent, qui libere judicare non audeant. In quo
quantus est error, dii immortales! eorum, qui istam legem
excogitaverunt? Ut enim quisque sordidissimus videbitur,
p. 157. ita libentissime severitate judicandi sordes suas eluet, labo-
a. rabitque, ut honestis decuriis potius dignus videatur,
9 [42] quam in turpem jure conjectus. Altera promulgata lex
est, ut et de vi et de majestate damnati ad populum provo-

37 *et in toga*] *In* addidi cum Grævio e Mss. antiquis, etiam Guelf.

38 *chirographa aut mutaret* &c.] Quæ tantum sua manu in Commentariis scripsisset, se facturum aut daturum.

39 *Census præfin.*] Ms. Grævii antiquus *finiebatur*. exquisitius.

40 *quod est laudatius*] Nempe quia centurio minor est eo, qui equo meret. unde et equiti majus stipendium.

41 *legis index*] Sic et Ms. Guelf. Male edd. pr. *judex*.

42 *q. in turpem j. c.*] Sic edidi pro vulg. *turpes* cum Grævio e Ms. Faërni, idque et sine libris corrigendum erat. In Ms. Grævii antiquo ut in Guelf. erat *turpi*.

cent, si velint. Hæc utrum tandem lex est, an legum om- 21
nium dissolutio? quis enim est hodie, cujus intersit istam legem manere? nemo reus est istis legibus: [43] nemo, quem futurum putemus. armis enim gesta, numquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis. [44] Utinam quidem velletis aliquid esse populare! omnes enim jam cives de reipublicæ salute, una et mente et voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quam qui majestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, [45] ad eam ipsam vim reverti,
propter quam sit jure damnatus? Sed quid plura de lege 22
disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato objici se multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur: sed duæ maxime salutares leges quæstionesque tolluntur. [46] Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? [47] quam autem ad reipublicæ pestem furor tribunicius impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi, et de majesta-
te, sublatis? Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ 23
jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, pa-
tres conscripti, qui illa numquam probavi, ita conservan- b.
da concordiæ causa arbitratus sum, ut non modo, quas vi-

43 *nemo est*] Delevi *est*. Sic e libris antiquis etiam Faërnus, Muretus, proxime Grævius. Abest et Ms. Gu. et edd. Rom. Ven. Vic. &c. Vicissim mallem addi mox in *At res popularis;* ubi ultimæ literæ in *res* videntur absorpsisse: sive inde lectio edd. pr. *populares.*

44 *Ut quidem velletis aliquid pop.*] Sic bene Grævius e Ms. Ferrar. et suis, quibus consentiunt Gu. et edd. pr. pro vulgato *utinam quidem vellet is aliquid populare:* quod forte est vitium operarum.

45 *ad eam ipsam vim*] Nempe *vis* opponitur legibus, et qui ad populum provocabat, i. e. ad concionem, ut illo tempore, e mercenariis et armatis hominibus, is vim spectabat. Sequentia id docent. Ceterum *vim,* quod e Ms. suo addidit Faërnus, est etiam in Guelf. abest ab edd. pr.

46 *Quid est aliud igitur adhortari*] Inscitia elegantis latinitatis fecit, ut hæc varie interpolarentur. Primum *igitur* e præcedd. temere repetitum est, et a melioribus Mss. abest. eoque deleto legitima Ciceronis forma in hac figura restituitur, ut jam Faërnus, Muretus aliique fecere. Post addunt libri *quam,* noster, *nisi adh.* quod placeret, si ante esset *Quid id est a.* Sed utrumque est ab interpolatore. Est autem forma elliptica, intelligiturque, *si hoc non est.* Sæpe sic Cicero.

47 *quam autem ad—impelli non p.*] *Quem—impellere non poterit,* habent Mss. aliquot boni, in his Guelf. quod et præferebat Ferrarius. Faërnus autem in libro suo antiquissimo *reip.* non habebat, putabatque efficacius abesse: itaque et Grævius delevit. Immo efficacia est in magnitudine mali, quæ est, si ad remp. pertinet.

vus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non
10 putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse et fixas videtis. De exsilio reducti a mortuo:
24 civitas data non solum singulis, sed nationibus, et provinciis universis a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc, [48] uno, verum optimo, auctore domo prolata, defendimus: eas leges, quas ipse, [49] nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæsaris leges, nos,
25 qui defendimus acta Cæsaris, [50] evertendas putabimus? Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. illæ enim nulla promulgatione latæ sunt ante quam scriptæ. [51] Quærunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrûm, patres conscripti, bonis tribunis plebis, leges malas metuat. paratos habemus, qui intercedant: paratos, [52] qui rempublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessiones, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur. Negligimus ista, et nimis antiqua et stulta ducimus. forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis
26 multis locis collocabuntur. Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; et in æs incidi videbitis. cedo illa legitima: CONSULES POPULUM JURE ROGAVERUNT (hoc enim a majoribus accepimus [53] jus rogandi) POPULUSQUE JURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? quo jure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico de futuris; quod est amicorum, ante dicere ea,
p. 158. a. quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. demonstro vitia: tollite. denuntio vim, arma: removete.

11
27 Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti,

48 *uno viro optimo auctore*] Hoc sane non placet. melius, si e Ms. Gu. *uno viro auctore optimo.* Sed optime Codex Faërni *uno, verum o. a.* quod et ipse, et Muretus, Lamb. Grævius recte recepere. quos imitati sumus.

49 *vobis insp.*] Correxi *nobis* ex Mss. melioribus, in his Gu. et edd. Faërni, Mur. Lamb. Grævii. Sed sic jam edd. Rom. Ven. Vic. &c. Vitio operarum irrepsit *vobis.*

50 *evertendas putabimus*] Primum Ms. Gu. H. *vertendas.* Dein *putamus* Ms. vetus Faërni, quem sequitur Mur. Lamb. eumque hic Grævius. *Putabimus* præfero, quia Ciceroni in hac argumentatione usitatum est futurum.

51 *Quærunt, quid sit* &c.] In h. l. valde variant libri. nec necesse est illam varietatem commemorari. Vulgat. est optima: quam et servavi.

52 *qui remp. religione defendant*] Eleganter *religione*, i. e. de cœlo servando, obnunciando &c.

53 *jus rogandi*] Cave intelligas potestatem legitimam: immo modus legitimus, quo rogatio fieri debet. unde *jure rogare* mox legitime et e præscripto legum.

[54] non oportebit. quamquam te quidem id facturum non
arbitror. novi enim facilitatem tuam. collegam tuum aiunt
in hac sua fortuna, quæ bona ipsi videtur, mihi, ne gravius
quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imi-
taretur, fortunatior videretur: sed eum [55] iracundum audio
factum. Video autem, quam sit odiosum habere iratum
eundem, et armatum, cum tanta præsertim gladiorum sit
impunitas. sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M.
Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vi-
tam ejus, aut in mores [56] cum contumelia dixero, quo mi-
nus mihi inimicissimus sit, non recusabo. sin consuetudinem
meam, [57] quam in republica semper habui, tenuero, id est,
si libere, quæ sentiam, de republica dixero: primum de-
precor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto,
ut sic irascatur, ut civi. armis utatur, si ita necesse est,
ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui pro republica, quæ
ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid
hac postulatione dici potest æquius? Quod si, ut [58] a 28
quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum,
quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio, graviter of-
fendit, etiamsi nulla inest contumelia: feremus amici na-
turam. Sed iidem illi ita mecum: Non idem tibi, adver-
sario Cæsaris, licebit, quod Pisoni socero: et simul admo-
nent quiddam, quod cavebimus; nec erit justior, patres
conscripti, in senatum non veniendi morbi causa, quam
mortis. Sed per deos immortales! te enim intuens, Dola- 12
bella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque ve- 29
strûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, b.
magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis
creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoque cla-
rissimoque contemta est, non opes violentas, et populo Ro-
mano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium,
et gloriam concupisse. [59] Est autem gloria, laus recte fa-

54 *non oportebit*] E Ms. Vatic. Faërnus, Muretus, Lamb. item Grævius *oportebat*. Non imitor. refertur enim ad futurum, quia sequitur, Dolabellam non facturum.

55 *iracundum audio factum*] Grævius tacite edidit *esse factum*, omisitque *audio*. nempe, ut opinor, quia jam ante paullo est *aiunt*. Est negligentia grata, post parenthesin longiorem. cujus similes reperiuntur. Mox *promam jus* Ms. H. non male.

56 *cum contumelia*] Sic Mss. optimi, etiam Gu. itaque sic pro vulgato *contumeliose* edidi. Edd. pr. *contumeliæ*.

57 *quam in rep. semper habui*] Hoc non erat in Vatic. unde Faërnus, Mur. Lamb. Græv. omisere. Ego servavi, quia æqualitas orationis tollitur, cujus Cicero studiosissimus est. Respondet ei in altero membro, *quæ sentiam de rep.*

58 *a quibusdam mihi*] Ferrarius præfert *mihi a q.* idque putat numerosius. Falso. Cicero solet adjectivis et substantivis interponere aliquid numeri caussa. Ergo non secutus sum Ferr. cum Grævio. Item male mox *nobiles homines* pro *homines nobiles*; qua forma Cicero semper utitur.

59 *Ea autem est gloria*] Quidam Mss. etiam Leid. inde Ferr. Faërnus &c. etiam Grævius *Est autem gl.* Iidemque mox *fama meritorum*. Recte utrumque. v. ad Div. IX, 14.

ctorum, magnorumque in rempublicam fama meritorum, quæ cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimo-
30 nio comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi [60] te præter ceteros esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quam cum, [61] expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris [62] pœna affectis, te domum recepisti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi, et gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant, et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, [63] significaverunt, se novo beneficio memoriam
31 veteris doloris abjecisse. Hanc tu, Dolabella, (magno loquor cum dolore,) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti
13 tantam dignitatem deponere? [64] Tu autem, M. Antoni, (absentem appello,) unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, [65] beatum putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordia? quanto metu [66] veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est? [67] Tuum collegam, depositis inimicitiis, [68] oblitus auspicia te ipso au-
p. 159. a. gure nuntiante, illo primum die collegam tibi esse voluisti: [69] tuus parvulus filius in Capitolium a te missus pacis obses

60 *te paullisper esse expertum*] Faërnus e Ms. Vat. *te præter ceteros*. idque Mur. Lamb. Manut. Grævius secuti sunt. Sane *paullisper* alienum est: si esset *paullo ante*, ferrem. Vult autem rem augere. Itaque Grævium secutus sum.

61 *expiato foro*] Nempe eversa columna Cæsari posita, ad quam concursus facti erant. v. Suet. Cæs.

62 *pœna affectis*] E margine Ms. Vat. Faërnus, Mur. Manutius, Grævius addidere *urbe incendio et cædis metu liberata*. Consentit historiæ; sed potuit etiam additum esse ab alio.

63 *significaverunt*] In Græviana ed. est *significant*, vitio operarum.

64 *Te autem, M. A.*] Edidi e Ms. Vat. *Tu*, cum Faërno, Grævio &c. non etiam *absentem enim*. nam *enim* melius abest, et videtur e finali in *absentem* ortum esse.

65 *beatum putant*] An *putabant?*

66 *veterani*] *Veterani* hîc sunt alieni, ut jam alii sensere. Grævius e vestigiis Mss. legi vult *ceteri*. non bene: quia nil præcessit. Forte *senatus* legendum.

67 *Tuum collegam*] Grævius volebat *Tu tuum collegam*, quia in Ms. Colon. *Tu collegam* est. Sed illo *tu* hic non est opus in enarratione factorum. Sic post *tuus parvulus f.* Si *tu tuum* scripsisset Cicero, etiam post *tu tuum parvulum misisti*. Edd. pr. *Tum tuum*. male.

68 *oblitus auspiciorum auguria* &c.] Delevi *auguria*, et pro *auspiciorum* edidi *auspicia* ex libris antiquis melioribus. Sic et Grævius. *Auguria* etiam edd. pr. absunt. Sed et *nunciante* non placet. Credo Ciceronem scripsisse *a te i. a. nunciata*. nam hoc sane vult dicere, augendi caussa. non de tempore, sed de nuncio sermo est. *a* absorpsit ultima litera in *auspicia*. Oblivio autem auspiciorum eo pertinet, ut jam Dolabellam legitimum consulem agnosceret, quem vitiosum ante dixerat, quia contra auspicia creatus esset, et ipse auspicia, per quæ vitiosus esset, nunciaret.

69 *reipublicæ tuus p. f.*] *Reipublicæ* non est in Mss. melioribus, ut nec Gu. qui ejus loco habet *karissimus*, ut et alii scr. et edd. vett. Sed u-

fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui 32
quidem nulla in concione umquam frequentior fuit. tum de-
nique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi
voluerant, [70] libertatem pax sequebatur. [71] Proximo, alte-
ro, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas qua-
si donum aliquod quotidie afferre reipublicæ. maximum
autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta
est a te, a te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam
sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus,
decreto gentis Manliæ, [72] neminem patricium M. Manlium
vocari licet: sic tu, propter unius dictatoris odium, nomen
dictatoris funditus sustulisti. Num hujusce, cum pro salu- 33
te reipublicæ tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis,
num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Unde igitur subito
tanta ista mutatio? non possum adduci, ut suspicer, te pe-
cunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. credere
non est necesse. [73] nihil enim umquam in te sordidum, nihil
humile cognovi. [74] Quamquam solent domestici depravare
nonnumquam: sed novi firmitatem tuam. Atque utinam,
ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses! Illud 14
magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum pu-
tes, plus te unum posse, quam omnes: et metui a civibus
tuis, quam diligi malis. Quodsi ita putas, totam ignoras
viam gloriæ. Carum esse civem, bene de republica mereri,

trumque est a glossatore. non est Ciceronianum *tuus parvulus carissimus f.* itaque utrumque prætermisi. Abest etiam edd. pr. quæ et *parvus* habent, non *parvulus* ut Ms. Huyd.

70 *libertatem pax sequ.*] Ms. Gu. *consequebatur*; item edd. pr. non male.

71 *Proximo, altero, tertio*] Ferrarius conjungi volebat *proximo altero*, quod et *proximus superior* dicatur, *proximus vicinus*. Sed id non sufficit. nam *proximus*, vel *proxime* additur tantum iis verbis, quæ latius patent, nec certum ac definitum tempus ac locum significant. Ut quia *annus superior* est antecedens quisque, et *superiores consules* omnes qui ante fuerunt, propterea accurate dicitur *proxime superior annus*, *proxime superiores Consules*. v. Clavis in h. v. Sed in numeris definitis id locum non habet. Vicissim Grævius, qui Ferrarii rationem repudiat, fallitur, qui *proximum* diem capit pro proxime superiori, quem *primum* dici, *alterum* pro secundo &c. Nam hæc ratio sapit Germanismum. Ego *proximo* accipio late et de genere, *altero* de postridiano, secundum latinam numerandi rationem, inde *tertio* de die, qui alterum sequitur, estque Germanorum ratione numerandi secundus, Latinorum tertius. Ceterum fateor, in hac ratione melius esse *proximis a. t.* Nec silebo in Ms. Guelf. esse *proximo, tertio.* at *altero* est a m. s. suprascriptum.

72 *neminem patricium M. Manlium* &c.] Ferrarius delebat *Manlium*, Ursinus corrigebat *n. patricium Manlium, Marcum voc. l.* Sed non est necesse, ut nec ap. Livium, ubi idem est VI, 20. v. Drakenb. Mihi autem *patricium* non placet. nam gens illa Manlia, quæ fecit decretum, tota patricia fuit, nec tum plebeii Manlii, ut opinor, nec addidit Livius l. c.

73 *nihil enim—cognovi*] Hoc abest Ms. Guelf. sed errore librarii, qui post *nihil enim* deflexit oculos ad sequentia *est tam sanctum*.

74 *Quamquam solent domestici depravare nonnunquam*] Hæc est vera h. l. lectio, quæ in Ms. Vat. reperta est, et in edd. omnibus ante Victorium est, qui vulgatam hodie lectionem, *quamquam nihil est tam sanctum, quod non soleant d. d. nonnunquam*, induxit.

laudari, coli, diligi, gloriosum est. metui vero, et in odio
34 esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod
videmus etiam [75] in fabulis, ipsis illis, qui "*Oderint, dum* "*metuant*," dixerint, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni,
b. avum tuum meminisses! de quo tamen multa audisti ex me sæpissime. Putasne illum immortalitatem [76] mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? [77] Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse [78] parem cum ceteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quam [79] L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

35 Sed quid oratione te flectam? si enim exitus C. Cæsaris efficere [80] hoc non potest, ut malis carus esse, quam metui, nihil cujusquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuisse putant, [81] miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, et majores tuos respice, atque ita guberna rempublicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus, [82] esse quisquam potest.

15 Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis,
36 [83] quibus vos non satis moveri permoleste fero. Quid enim [84] gladiatoribus clamores innumerabilium civium? quid po-

75 *in fabulis, ipsis illis—dixerint*] Sic habent editiones pr. At Ms. Vatic. *in fabula;* inde edd. ut Faërni, Mur. Græv. quod dictum illud unius Atrei, adeoque unius fabulæ fuerit. Sed *in fabulis* non necesse est ita ad vivum resecari; et plures Græci et Latini illam de Atreo fabulam in scena tractavere. deinde libri plerique *ipsi illi.* Omnes autem libri scripti in *dixerint* consentiunt, quod et habet Ms. Guelf. H. L. Itaque veterem lectionem secutus sum. Hodie vulgo: *in fabulis, illi ipsi, qui—dixerit.*

76 *mereri voluisse*] In Gu. ultima litera est in litura. An fuit *merere?* Sed utrumque rectum est, et Cicero aliis quoque locis *mereri* in hac formula habet. Mox pro *habendorum* edd. quædam vett. habent *metuendorum.* mihi utrumque videtur esse a glossatore. Cicero et alii semper dicunt *armorum licentia.*

77 *Illa erat vita*] Respondet *immortalitati*, et hinc intelligendum.

78 *parem cum ceteris*] Sic et Gu. Sed Ms. Vat. *cum* non habet, deleveruntque Faernus, Muretus et alii, etiam Grævius. *parem cum ceteris* latine dici negant.

79 *L. Cinnæ, a quo*] Alii tradunt jussu Marii ab Annio quodam trib. mil. interfectum esse. Sed Velleius diserte *Marii Cinnæque jussu* id factum. Itaque ut alii Marium tantum hic commemoravere, sic et Cicero Cinnam.

80 *hoc non potest*] *Hoc* abfuit a Ms. Vat. unde Faërnus et alii delevere. In Ms. Gu. quidem est.

81 *miseri sunt*] Sic fere Mss. etiam Gu. itaque pro vulgato *miserrimi* cum Grævio restitui. est etiam aptius alteri *beatum.*

82 *nec unctus quisquam*] Hoc e Ms. Vat. protulit Faërnus, nec tamen recepit, ut alii fecere postea: quanquam nonnulli correxere *auctus, tutus.* Quocunque modo legas, ineptum est. Itaque cum Grævio veterem lectionem restitui, et *nec unctus* et *omni potestate* delevi; quod et Ms. Guelf. et H. abest.

83 *quibus non satis moveri*] *Vos*, quod in edd. vett. additur, delevit Gruterus. Recte Grævius restituit. In Codd. quibusdam, etiam Gu. *non* omittitur. pariter male.

84 *gladiatoribus*] i. ludis gladiatoriis ut sæpe alibi. v. Clav. in h. v.

puli concursus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adversantur? parumne hæc [85] significabant, incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus, vel testimonia potius, et judicia populi Romani vobis [86] parva videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, et in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! nisi forte Accio tum plaudi, [87] et sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Romanus [88] tribueret absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et p. 160. a.
clamore leniret.

37 Equidem is sum, qui istos plausus, cum a popularibus civibus tribuerentur, semper contemserim: idemque cum a summis, mediis, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit, cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, [89] tantum timorem omnium in quo meminimus? certe in nullo.

38 Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit? Cepi, patres conscripti, reversionis meæ fructum: [90] et quoniam ea dixi, ut, quicumque casus conse-

Pro *populi concursus* quidam Mss. et edd. pr. *versus*. quod Grævius recepit, intelligens versus, quos populus cantarit. Sed nil simile uspiam reperi. *Concursus pop.* verum est, qui dicitur in utramque partem, h. l. ad celebrandos illos ludos et plausus. Phil. II, 13. *ludi Apoll. incredibili honore celebrati.*

85 *significant*] Credo legendum *significabant*; unde per compendium ortum *significant*, ut pluribus locis. nam in proximo etiam est *videbantur*, non *videntur*. et sermo est de rebus præteritis.

86 *parva videbantur*] Ms. Vat. *parum magna*, quod cum Faërno, Mureto, et Lambino Grævius recepit. nihil refert. Ms. H. addit *vobis*.

87 *et sexagesimo post anno*] Mss. Guelf. H. melius *tum*. (In edd. pr. est *post tum*.) recentior manus supra scripsit *post*. Mox *ludis* addidi *suis*, quod et alii Mss. et Guelf. habent. recepit et Grævius. Edd. pr. *iis ludis ita c.* nec hoc male.

88 *tribueret — leniret*] Sic Mss. boni, etiam Guelf. H. qui tamen *tribuerit* habent, ut edd. pr. Latinitas quidem postulat imperfecta.

89 *t. timorem omnium*] *Omnium* aberat Ms. Vat. Colon. Faërnus probabat. Sed concinnius est, *t. t. omnium*: quod ex æquo respondet alteri *t. sollicitudinem bonorum*. Intelligendum autem totum de sollicitudine et timore malorum per mortem Hirtii.

90 *et quoniam ea d.*] Addidi *et* cum Grævio e Ms. Vat. e quo et Faërnus, Mur. Lamb. Manut. mox *constantiæ* cum iisdem ex antiquis et bonis Mss. recepi, pro *conscientiæ*, quod hic nullum sensum habet.

cutus esset, exstaret constantiæ meæ testimonium, et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo vestroque periculo fiet, utar. si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis, reique publicæ accesserit.

---

b. M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA SECUNDA.

ORATIO QUARTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Habita a Cicerone IV. Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille se in villam Tiburtinam contulit, ibique septemdecim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII. Kal. Octob. habito senatu, in absentem Ciceronem, qui se tuto in senatum venire non posse intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fuse graviterque respondet, ac simul omnia Antonii scelera et flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ, ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, et deinde in lucem edita est.

1 QUONAM meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut
1 nemo his annis viginti reipublicæ [1] fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari. [2] vobiscum ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi [3] plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causa lacessiti. tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furiosior, quam P. Clodius, vi-

1 *fuerit hostis*] Sic præter Vatic. et Græviaños, Guelf. Vulg. *hostis fuerit*. Illa collocatio suavior est.

2 *vobiscum ipsi recordamini*] In edd. pr. interpungitur post *vobis*. Sic et Ms. Gu. interpungit: *nominari vobis, cum ipsi recordemini.* Interpunctio vulgata et *recordamini* est a Ferrario, quod verbum est in plerisque libris, etiam Guelf. nec tamen vetus illud contemserim.

3 *plus quam optarem, dederunt*] Scribam *optaram*: nam illud quidem imperfectum illi tempori non convenit. Mox *imitare* malit e Ms. suo Grævius. non bene.

derere, ultro maledictis me lacessisti: [4] tuamque a me alienationem commendationem tibi ad cives impios fore putavisti. Quid putem? contemtumne me? non video nec in 2
vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium dicere? Illud profecto est. non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de 3
amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego p. 161.
gravissimum crimen judico, pauca dicam. a.

Contra rem suam [5] me, nescio quando, venisse questus 2
est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non [6] virtutis spe, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: ([7] nam ita dixisti:) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses. sed nec fecisti, [8] nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus peti- 4
tionem [9] mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari,) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi ever-

4 *t. alien. comm. tibi—fore*] Sic edidi post Faërn. Manut. Lamb. cum Grævio: quia sic libri ser. optimi habent, etiam Guelf. In uno Ms. tamen J. Fr. Gron. verbum hoc reperit alio loco, ubi vulgo *gloriæ*. Vulgo *t. a. tibi ad c. i. gloriæ fore*. Mox errore operarum in ed. Grut. est *dispicere*, quod tamen alii servarunt.

5 *me, nescio quando, venisse*] Hic ordo est in libris bonis, etiam Guelf. isque rectior est. Vulgo *venisse me nescio quando*. *Res* intelligenda caussa civilis, in qua eum defendit, qui adversarius Antonii, vel soceri ejus erat, Historia non traditur.

6 *virtutis spe*] Sic Ms. Vat. alii Grut. Grævii Leid. et Gu. recte. Vulgatum *specie* nihili est. *Virtutis spes* juveni convenit, non *species*.

7 *nam ita dixisti*] Grævius interpungit *nam, ita dixisti, d.* non bene. In hoc *domum meam ventitaras*, non reddit rationem superioris, et quid est, quare hoc addat huic: *domum meam ventitaras?* pertinet ad id, quod dixerat, se in disciplinam Cic. tradidisse.

8 *nec, si cuperes—licuisset*] *Licuisset* desiderat *cupisses*.

9 *mihi te concessisse*] i. e. te non petisse mea caussa, ut mihi non esses impedimento.

sa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, [10] cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati
3 sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum
5 usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire
b. jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse.
6 Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? [11] Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu [12] reliquias reipublicæ dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas, quæ numquam promulgatæ essent, [13] et de te, et a te latas confiterere? cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses fœdissime stipatus armatis? cum omnes impuritates [14] pudica in domo
7 quotidie susciperes, vino, lustrisque confectus? At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de
4 republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque

10 *cum in Italia C. non esset*] i. ut te juvare non posset amasium suum, ut post fecit, et sine quo impetrare non posses.

11 *Et quidem*] Mss. meliores, etiam Gu. *Quod quidem*, quod et Grævius recepit. Mihi vulgatum satis placet. *Et quidem* est Græcum καὶ δή.

12 *reliquias reip.*] int. pecuniam ærarii, de qua supra Or. 1.

13 *et de te et a te*] Non licebat de se legem ferre, ex Lege Licinia Æbutia, de qua v. Clav.

14 *pudica in domo*] Cn. Pompeii, quam cum omnibus Cn. Pompeii bonis in sectione nummo emerat, beneficio Cæsaris.

hodie perficiam, ut intelligat, [15] quantum a me beneficium tum acceperit. At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitæ communis ignarus. Quis enim umquam, qui paullum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico p. 162. missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, a. palamque recitavit? quid est aliud, tollere e vita vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? [16] quam multa joca solent esse in epistolis, quæ, prolata si sint, [17] inepta videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stul- 8 titiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustellæ Tamisio et Tironi Numisio videris? qui cum [18] hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me umquam istas litteras ad te misisse? [19] quo me teste convincas? an chirographo? [20] in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, [21] nihil sapere docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis, 9 quam id objicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benivolentiæ? omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem: quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum; non tamquam ad sceleratum, et latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam

15 *quantum a me benef. tum acc.*] Hoc loco Mss. optimi etiam Guelf. habent *tum*, non post *quantum*, ut edd. pleræque. Melius tamen esset ante *beneficium*.

16 *quam multa joca*] Mss. et edd. pr. habent *loca*, ut et Gu. *Joca* est e correctione vera.

17 *inepta esse videantur*] Delevi *esse* cum Grævio, quod et aliis Mss. Leid. et Gu. abest.

18 *hoc ipso tempore*] Mss. fere *isto*, quod miror quibusdam viris doctis placuisse, secus est mox *te in isto ipso*.

19 *quo me teste convincas*] *Convincas* desiderat præcedens *opponas*: quod et in libris nonnullis repertum edidere Muretus, Faërnus, Lamb. Grævius pro *oppones*.

20 *in quo—quæstuosam*] Falsarium facit Antonium, qui aliorum chirographa imitatus sit, quæstus caussa. Mox pro *librarii* Gruterus et Grævius malint *liberti*, quia in nonnullis Mss. est *libera*, ut et in Gu. vel *libere*. *Librarii* verum est. Librarii sunt liberti: et librariis ad scribendas epistolas sunt usi.

21 *nihil sapere docuit*] *Docuit* etiam Ms. G. H. habet. Miror viris doctis quibusdam placuisse lectionem (etiam receptam a Grævio) Mss. quorundam *doceat*, cum sit sermo de præterito. nam jam doctus erat a magistro, cum illud dixit, quod reprehenditur.

de exsilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras. quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis,
b. neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent
10 coërcere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata.

5 Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto a vobis, [22] ut me, pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, [23] cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita [24] factus est consul: ego sine ulla
11 controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. qui consulatus, verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. [25] quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem, meum consulatum, [26] præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem [27] te fatum, sicuti C. Curionem, manet: quoniam [28] id domi tuæ est, quod fuit illorum utri-
12 que fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit [29] Q.
p. 163. a. Lutatio Catulo, cujus semper in hac republica vivet aucto-

22 *ut me pro me dicentem*] Addidi *me*, cum Grævio, ut ante Faërnus, Manut. Lamb. e Mss. bonis, quibus et Guelf. consentit.

23 *cum isti—respondero*] Sic latinitas postulat, non *respondebo*, ut est in vulgg. etiam in Gu. Sed *respondero* in bonis Mss. repertum, et a Faërno, Mureto, Manut. Lamb. Grævio editum est.

24 *factus est consul*] *Consul* a libris quibusdam abest, delevitque cum Mureto Grævius. placet sane.

25 *quid enim constitui, quid gessi, nisi*] Addidi cum Grævio *quid egi* e Mss. optimis etiam Gu. L. receperantque ante quidam. Respondent post tria *consilio, auctoritate, sententia.*

26 *præter P. Clodium*] In Ms. Vat. *præter te P. aut Clodium.* Hinc recepit Grævius, *præter te aut.* quod non imitor. Dicit, Antonium id fecisse nullius, nisi Clodii, exemplo.

27 *te—Curionem*] Mss. quidam boni *tibi—Curioni*, quod et post Faërnum, Mur. Lamb. edidit Grævius. Exempla sunt et alia, v. Clav. Sed potest esse ab antiquario. Mss. Gu. H. quidem habent *te—Curionem.*

28 *id domi tuæ est*] Fulvia, ante uxor Curionis et Clodii.

29 *Q. Lutatio Catulo*] Veteres quidam libri, ut edd. pr. delent *Catulo*, alii *Lutatio*, quod secutus est Grævius: idque melius puto, quia sic appellari eum usitatius est.

ritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: [30] qui cum multa, vita excedens, providit; tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed 6
quoniam illis, quos nominavi, tot et talibus viris respublica 13
orbata est: veniamus ad vivos, qui duo [31] e consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est: qui honos, post conditam hanc urbem, habitus est to-
gato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua ora- 14
tione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in [32] sororis suæ virum, vitricum tuum? Hunc tu cum auctorem et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Hujus ego [33] alienus consiliis consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum umquam de republica retulisti? [34] At ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet,
quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non 15
descendit Antonius. cur? dat natalicia in hortis. cui? neminem nominabo. [35] putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam!
Tu cum principem senatorem, civem singularem, tam pro- b.
pinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui [36] domum suam nullam habent, tuam exhau-

30 *qui cum multa—providit*] i. e. cavit et vitavit.

31 *e consulari numero*] Ms. Vat. *consularium*, quod est usitatum: illud non. Itaque recepere Faërnus, Lamb. Grævius, quod secutus sum; quod illud esset, e numero consulum, non consularium. Sic et Leid.

32 *sororis suæ virum, vitricum tuum*] P. Lentulum, qui cum Catilina conjuravit, cum esset prætor. Ei porro nupserat Antonii mater, mortuo marito priori.

33 *alienus consiliis*] Sic Mss. meliores etiam Guelf. quod et Grævius edidit. Sed sic et edd. pr. Vulgo *consiliis alienus*.

34 *At ad quos r.*] *At* e Cod. Vat. additum est a Faërno, Lambino, Manutio, Grævio. recte. Mox *non descendit*, v. Clav.

35 *putate tum Phormioni*] Sic Ms. Vat. quod recte pro vulgato *eum* recepere ii, quos sæpe dixi. nam *eum* hic valde alienum est.

36 *domum suam nullam h.*] Ex eodem libro ab iisdemque editum est *rem s.* quod est usitatius. Nescio an

riunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus
7 meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc
in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum,
qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consule-
bam: tu homines perditissimos cum gladiis [37] collocasti?
16 At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?)
clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum
armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatusconsulta
fierent, vim afferebam senatui. [38] O miserum, sive illa
tibi nota non sunt, (nihil enim boni nosti,) sive sunt, qui
apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim
eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, [39] quis
ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc
templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non
dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina
17 illorum capere potuerunt. Etenim [40] cum homines nefarii
de patriæ parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua
manu, voce pæne litterarum coacti; se urbem inflammare,
cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam con-
sensisse: quis esset, qui ad salutem communem defenden-
dam non excitaretur? præsertim cum senatus populusque
p. 164. Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, [41] tibi
a. idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus
vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clo-
dius dixit umquam. quem, quia jure ei fui inimicus, doleo
18 a te [42] jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi
venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi
P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus
natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessis-
8 set etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut [43] tota in

male. nam *domus* etiam de re familiari dicitur, ut Græcis *οἶκος*. eique aptius est *exhaurire*.

37 *collocasti*] Quod Grævius edidit, habet etiam Guelf. L. Et hæc forma Ciceronis est. Vulg. *collocavisti*.

38 *O miserum*] E Vatic. *miser* editum est a Faërno &c. etiam Grævio. Ceteri vulgatum retinent, quod loco movere non sustinui. Potest intelligi *te*, ut alibi in illo accusativo, quo Cicero in hac forma semper utitur.

39 *quis ullius ordinis*] Vulgo *qui* editur, vitiose. *quis* habent Ms. Guelf. H. et edd. pr.

40 *cum homines* &c.] Interpunctio hunc locum obscuriorem fecit: ut et Muretus vitiosum putaret. illa igitur *consciorum indiciis—coacti*, refer ad *confiterentur*, sublato colo post id verbum. Deinde alterum, quod et ipsum a *confiterentur* pendet, habetque explicationem parricidii patriæ.

41 *tibi idem, quod illis accidit, contigisset*] Hunc locum sanum non puto, sed a librariis interpolatum esse. Nam *contigisset* non dicitur in malam partem. Credo verum esse: *tibi idem, quod illis, accidisset*, vel saltem *accidit* esse tollendum, quoniam tamen interdum et in malam partem dicitur.

42 *jam o. v. esse sup.*] *Jam* sane languet, et Grævius omisit tacite. Ms. L. *tam*.

43 *tota in oratione tecum*] *tua* e Vat. addidit Faërnus, secutus est Grævius: mihi elegantior oratio sine pronomine est: quod Cicero non addit, nisi cum ambiguitas exsistit eo omisso.

oratione tecum ipse pugnares: ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, pœna affectum querebare. ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. nam, comprehensio sontium, mea; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud
quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico auda- 19
ciæ, (cupit enim se audacem dici,) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiæ, o dii immortales! in qua me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed [44] quia tantam rerum repugnantiam non vides. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alte-
ri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. 20
Quam id (dii boni!) non decebat? [45] In quo est tua culpa nonnulla. aliquid enim salis ab uxore mima trahere potu-
isti. CEDANT ARMA TOGÆ. Quid? tum nonne cesserunt? b.
At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi [46] de versibus respondebo: tantum dicam breviter: neque illos, neque ullas te omnino litteras nosse: me nec reipublicæ, nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ, et juventuti utilitatis, et no-

44 *quia tantam rerum rep. non videas*] *Videas* habent fere omnes. pro *quia* edidere quidam *qui*, ut Grævius. Si *videas* verum est, sine dubio legendum *qui*, quod et edd. pr. habent: sed non convenit hæc forma præcedenti *propter audaciam*. Scribendum *quia* tantam r. r. n. *vides*. Et sic edidi. Ed. Vic. sec. *videris*. nec hoc male, e corr. Omniboni.

45 *In quo—culpa nonnulla*] Primum editum est *nulla;* ut est in Mss. plerisque, nempe ut culpa esset uxoris Cytheridis. sed id non est in textu. Immo refertur hoc ad *non decebat*. Et dicit nonnullam esse Antonii culpam, quod frigide et inepte jocaretur, quia ab uxore discere potuisset bene jocari et facete dicere.

46 *de versibus respondebo*] Faërnus e Ms. Vat. addidit *plura:* eumque secuti sunt, qui consuevere, Lamb. Manut. Grævius. Nempe putabant, sic melius opponi sequentibus, *tantum dicam breviter:* quod non est. Nam omnino de versibus sibi objectis, ridendi caussa, nihil dixit: ergo non respondit: sed tantum dicit, Antonium nec ipsum versus scribere posse, nec judicare de versibus, propter inscitiam literarum.

mini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus
temporis; [47] ad majora veniamus.

9 P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quid-
21 nam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum
in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto in-
secutus es, negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas
tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum
tuum compressisset? [48] Sed quid? ego favisse me tibi fa-
teor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere qui-
dem potui. prius enim rem transegit, [49] quam quisquam
eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is
animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore
non posset. At lætatus sum. Quid ergo? in tanta lætitia
22 cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quam-
quam de morte P. Clodii fuit quæstio, non satis prudenter
illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege
quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus
quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum
res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es in-
ventus qui diceres?

23 Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera
mea Pompeium a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob
eamque causam mea culpa civile bellum esse natum: in eo
non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus
10 errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo civi, consule, nihil
p. 165. prætermisi, [50] quantum facere enitique potui, quin Pom-
a. peium a Cæsaris conjunctione avocarem. in quo Cæsar fuit
felicior. ipse enim Pompeium a mea familiaritate disjunxit.
Postea vero, quam [51] se totum Pompeius Cæsari tradidit:
quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat spe-

47 *ad majora veniamus*] E Ms. Vaticano Faërnus edidit, *majora videamus*, quod sequuntur Man. Lamb. Mur. Grævius. Ceteri libri omnes habent *ad m. veniamus*. nihil interest.

48 *Sed quid? ego favisse*] Hoc vitiosum esse facile agnosco. Ms. Vat. *Quod quidem ego fav.* idque receptum a Faërno et ceteris, qui eum sequi solent, Mur. Lamb. Manut. Grævio. Utinam etiam explicassent. Si id verum est. *quod* dicitur pro *qua in re*, ut quibusdam aliis locis Ciceronis. v. Clav. in *qui*. Sed est tamen hoc loco durum. Puto *sed* ortum ex ultima syllaba in *compressisset*, scribamque *Quid? ego fav. me tibi* ita solo *sed* sublato, bene se textus habet. *Quid?* in responsione ad objecta, usitatum est. Statim post iterum sic est: *At lætatus sum? Quid ergo? in tanta lætitia* &c. Denique in fine pro *dicis* puto legendum *dices*.

49 *quam q. e. suspicaretur facturum esse*] Ms. Vat. *quam q. eum facturum id suspicaretur*, quod secuti sunt, quos sæpe diximus. Mihi *id* in hac lectione displicet. Si quid hic mutandum, scripserim *susp. esse facturum*. Edd. pr. habent, *quam quispiam tum suspicaretur, eum facturum esse.* Sic et Mss. L. et H. Non displicet *tum*.

50 *quantum facere enitique*] Grævius tacite edidit *nitique*. quod placet. *e* est e finali in *facere*. Ms. Guelf. L. *innitique*. male.

51 *se totum—tradidit—conarer?*] Scribendum puto *tradiderat*, ut aures latinæ facile sentient. Vitium ortum e compendio.

rare: suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, 24
quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari [52] prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur. quorum si utrumvis persuasissem: in has miserias numquam incidissemus. [53] Atque idem ego, cum jam omnes opes, et suas, et populi Romani, Pompeius ad Cæsarem detulisset; seroque [54] ea sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis: *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut numquam coisses, aut numquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio, et de republica consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret; tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses.

Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo con- 11
silio interfectum. Jam vereor, patres conscripti, ne, quod 25
turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum [55] in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim, [56] jactasse se aliquos, ut
fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam b.
ut quisquam celari vellet, qui fuisset. [57] Quam verisimile 26

52 *prorogaretur*] Vitii indicium facit sequens *pateretur*. Correxi ego cum Grævio *prorogaret*, quod et est in Ms. Gu. L. H. Mox, *ne pateretur fieri*, sine dubio vitiosum: recte Ms. Vat. *ferri*, quod post Faërnum et alios recepi. Sunt hic duo, primum prorogatio, quæ SCto facta est: alterum lex tribunitia de beneficio Cæsaris, ut absens petere et creari consul posset. Etiam *ejus* melius abfuerit.

53 *Atque idem ego, cum*] *Ego* male abest ed. Grut. et ab aliis edd. Sed fuit in Ms. Vat. est et in Guelf. et edd. pr.

54 *eadem sentire*] Mss. in his Gu. *ea*, quod rectum est. intelligenda *mala*, quæ Cicero præviderat, non *eadem sententia* cum Cicerone. Pro *prævideram*, quod est e Ms. Vat. codex Gu. et edd. pr. quædam *provideram*.

55 *in i. g. f. conscientia*] Libri quidam scr. et edd. pr. *societate*, quæ est glossa veræ lectionis, e sequentibus huc tracta ab hærente in *conscientia* librario. Est autem *conscientia* dicta eleganter pro *consciis*.

56 *jactasse se aliquos*] In pluribus Grævius a lectione vulgata abit. Primum putat in Ms. Colon. recte abesse *se*, quod ego absorptum a finali syllaba in *jactasse* credo. nam si *se* deletur, constructio sequens est vitiosa, quæ non convenit ei lectioni. Post pro *istu soc.* edidit *ea soc.* sine necessitate. Nam *ista societas* dicitur ut *istud factum* paullo ante. Denique *celari vellet, qui fuisset*, e Ms. Vatic. cum Faërno et aliis, pro *celare v.* quod secutus sum. Nam si activo uti voluisset, dixisset, quam *celaret*, quod responderet verbo *jactasse*. *Vellet* facit, ut *celari* verum agnoscere debeamus. Denique *qui fuisset* e Vat. explet concinnitatem Ciceronianam: *jactasse se—qui non fuisset—celari vellet, qui fuisset.*

57 *Quam verisimile est*] *Quam* ab h. l. et sententia alienum. nam inter-

porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? [58] Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? [59] His igitur majoribus orti ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad
27 contrariam, [60] navi appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? [61] An C. Trebonio persuasi? cui [62] ne suadere quidem ausus essem. quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præposuit, depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. [63] An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. [64] Quid duos Servilios? Cascas dicam, an Ahalas? et hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum est [65] persequi ceteros: [66] idque reipublicæ præclarum, tum

rogationis hæc forma affirmat, quantum scio. Itaque videtur legendum *An*, vel *Quam parum* &c.

58 *E. si auctores* &c.] Hic locus me semper torsit, cum alios in eo non hæsisse viderim. Suspicatus sum, vel pro *si* legendum esse *qui auctores— illis auctoribus? Brutos* &c. vel *illis auctoribus* delendum. Sensus ita esset, si auctores defuissent, an opus fuisset a me Brutos impelli? quasi non sua sponte auctores fuissent futuri. Si quis melius aut in libro aliquo bono repererit, aut ipse excogitarit, eum libenter audiam.

59 *His igitur majoribus orti*] Ms. Vatic. *Hi igitur, his m. o.* quod recepere Faërnus, Mur. Lamb. Grævius.

60 *navi appulisset*] Variant libri inter *navi* et *navis* pro *naves*, ut est in Ms. Guelf. Nihil interest. Videtur a glossatoribus addita vox. et inde varietas. Ceterum historia hujus rei ignota est.

61 *An C. Treb. persuasi*] E Ms. Vat. addunt Faërnus et sequaces ejus *ego* ante *persuasi:* quos non imitatus sum. Nam et sonum orationis parum suavem efficit, nec habet aliam personam, cui opponatur, ut *tu*, *ille*, aut simile quid.

62 *ne s. q. ausus essem*] Propter singularem ejus amorem in Cæsarem, qui nullam spem accipiendi consilii relinquebat.

63 *An L. Tillius*] Sic hodie pro *L. Tullius* editur, bene. v. Clavem. Burmannus tamen ad Sueton. Cæs. 82. inclinat ad sententiam Tristani, qui *Atilius* scribendum putat e numo, etsi suspecto Patino.

64 *Quid duos Servilios?* &c.] Ciceronis dubitatio est, duos Servilios illos, qui inter occisores Cæsaris fuerant, Cascas an Ahalas, ab illo Servilio, qui Mælium interfecerat, ortos, dicat: oratorie scil. ut gratia et laus major sit. Sic accepit et cum Manutio Wesselingius Observ. L. II. c. 16. p. 211.

65 *persequi ceteros*] Ii qui fuerint, v. ap. Casaub. ad Sueton. Cæs. 80.

66 *idque reip. pr.*] Et libri et eruditi in hoc loco fluctuant. Secutus

multo ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit 12
homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, sta- 28
tim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Cicero- p. 166.
nem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem a.
est gratulatus. Cur mihi potissimum? [67] quod sciebam?
Vide ne illa causa fuerit [68] appellandi me, quod, cum rem
gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potis-
simum testatus est, se æmulum mearum laudum exstitisse.
Tu autem omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me 29
arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam, læta-
tum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest
inter suasorem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum
voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te ex-
cepto, et iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri
noluerit, aut factum improbarit? [69] omnes enim in culpa.
etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occide-
runt. aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: vo-
luntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, 30
attendite. sic enim dixit: *M. Brutus, quem ego honoris
causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclama-
vit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego
sceleratus appellor a te, [70] quem tu suspicatum aliquid su-
spicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te
honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stu-
por. quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc,
consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C.
Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi cra-
pulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ sunt, quæ
te excitent, tantæ causæ indormientem? numquamne in-
telligis, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem ges-
serunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? Attende enim 13
paullisper, cogitationemque sobrii hominis punctum tempo- 31
ris suscipe. [71] Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, fami- b.
liaris; ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium:
confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatores-
que reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas,

sum lectionem Gruteri, nisi quod *fuisse* sustuli. Proximam his puto lectionem: *idque reip. præclarum, tum multos fuisse, ipsis gloriosius est.*

67 *quod sciebam*] Libri quidam *quia*, quod recepit Græv. Nihil interest. Favet Ms. Guelf. H. et alii Codd. atque edd. pr. qui habent *qui*.

68 *appellandi me*] Vatic. L. *mei*, quod Faërnus et sequaces recepere. Fortasse utrumque est a glossa.

69 *omnes enim in culpa*] *Enim* hic locum habere non potest: quia statim est *etenim*; quod et alii sensere: unde vel *ergo* vel *erant* correxere, etiam edidere, ut Lamb. Man. *ergo*: quod et ipse prætulerim.

70 *quem tu suspicatum al. suspicaris*] *Suspicatum aliquid* quo pertineat, non satis intelligo. putem ad consilium Cæsaris occidendi. Post *ille, qui—tulit, is.* Durum est *ille is.* Deleverim *ille.*

71 *Etenim ego*] *Etenim* abest Mss. plerisque, etiam Gu. L. estque ab h. l. alienissimum. Itaque delevi. ita et Grævius.

plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius
patriæ parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens,
et considerate, quid dicis? si parricidæ: cur honoris causa
a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum
semper appellati? Cur M. Brutus, te referente, legibus est
solutus, [72] si ab urbe plus, quam decem dies abfuisset? cur
ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur
provinciæ Cassio et Bruto datæ? cur quæstores additi? cur
legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non
igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio sint:
32 quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num
conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctius di-
cuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis
meæ: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te am-
plissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam re-
texo orationem meam. scribam ad illos, ut, [73] si qui forte,
quod a te mihi objectum est, quærent, sitne verum: ne cui
negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis
non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpis-
simum. Quæ enim res umquam (pro sancte Jupiter!) non
modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major?
quæ gloriosior? quæ [74] commendatior erit hominum memo-
riæ sempiternæ? [75] In hujus me tu consilii societatem tam-
33 quam in equum Trojanum cum principibus includis? Non
recuso: ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim
res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum
p. 167. laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu ex-
a. pulsos a te prædicas et relegatos? qui locus est aut tam de-
sertus, aut tam inhumanus, [76] qui illos, quo accesserint, non
affari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui
se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum
putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ [77] tam in-
gratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immor-
34 talitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me talem
14 in numerum. Sed unam rem vereor ne non probes. Si
enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de re-
publica sustulissem: et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur,
mihi crede, [78] non solum unum actum, sed totam fabulam

72 *si ab urbe—abfuisset*] Nempe cum prætor esset, cui non licebat diutius abesse.

73 *si qui forte—quærent*] Malim *quærant* in hac structura orationis, *ut ne cui negent, si qui quærant.*

74 *commendatior erit h. m. s.*] *Erit* cum Faërno e Vat. et sequacibus delevit Grævius. Aures meæ quidem *erit* desiderant.

75 *In hujus me tu cons.*] *Tu* addidi e Ms. Gu. quod et alii veterrimi habent, secutusque est etiam Grævius.

76 *qui illos, quo accesserint*] *Quo* locum hic non habet. Aut *quum* legendum, aut *quo acc.* ponendum post *locus.*

77 *tam ingratæ literæ*] Artes, quæ idoneos faciunt ad laudandum, poësis, eloquentia, historia.

78 *non sol. unum actum, sed totam fabulam c.*] Non modo Cæsarem, sed

confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, et ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat. Quodsi 35
te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT: vide, quæso, ne hæreas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui [79] per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipasti: ad quem e domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus, quæstuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina: agrorum, oppidorum, b.
immunitatum, vectigalium flagitiosissimæ nundinæ. Etenim 36
quæ res egestati et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet umquam: non est tuum de republica bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus objecisti. 15.
quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctori- 37
tasque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, [80] dimissa, molestiis omnibus liberaret. illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum opti-

etiam Antonium et alios Cæsarianos occidissem. Idem alia figura scribit Trebonio: *utinam me—invitasses: nihil reliquiarum mansisset.* ad Div. X, 28.

79 *per easdem tabulas*] sc. corruptas, mutatis nominibus. mox *dissipasti* edidi pro *dissipavisti*.

80 *dimissa—liberaret*] Sic pro *liberasset* scribendum esse, non est difficile intellectu. nam præcedit *conficeret*. Et sic habuit Ms. Vatic. unde Grævius, Man. Lamb. Gr. edidere. Sic et L.

morum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur,) rempublicam hodie teneremus.
38 Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine, vel potius in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit?
p. 168. cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod
a. quidem erat magnum, [81] de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et postea dignitati; ille præsenti dignitati potius consulebat. quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dis-
39 sensio. Quid vero [82] ille singularis vir, ac pæne divinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt. numquam ab eo mentio de me, nisi honorifica; nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et ejus viri nomine me insectari
16 audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen homines quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo ho-
40 mines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum.

[83] Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei, et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te. me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti num-
41 quam, L. Rubrius Cassinas, fecit heredem. Et quidem

81 *de summa re diss.*] *de s. republica* e Ms. Vat. Faërnus et sequaces edidere bene: sed *de summa re*, præsertim in hoc contextu, idem est. Paullo ante delevi *nunquam* e Mss. L. H.

82 *ille consularis vir, ac pæne divinus*] Haud timide pro *consularis* scripsi *singularis*: et id fuit in Ms. Vatic. unde jam alii edidere. Nam *consularis* huic loco et alteri epitheto non consentit.

83 *Hereditates m. negasti venire*] Quod sc. indicium esset, eum nullos amicos habere. Erat enim moris, amicis suis locum dare inter heredes, aut legata scribere: idque honorificum habebatur. Itaque Augustus amicorum testamenta, velut judicia de se, spectabat, dolebatque, si aut præteritus esset, aut parum ei ex eorum hereditate assignatum. Ceterum ut avaritiæ suspicio caveretur, legitimis heredibus reddebat, quod ei attributum erat. v. Sueton. Aug. c. 66. Ms. H. *obvenisse*.

vide, quam te amarit is, qui, [84] albus aterve fueris, ignorans,
fratris filium præteriit! [85] Q. Furii, honestissimi equitis
Romani, suique amicissimi, quem palam heredem semper b.
factitarat, ne nomen quidem perscripsit: te, quem num-
quam viderat, [86] ac numquam salutaverat, fecit heredem.
Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie
fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. nihil scio, in-
quies, nisi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhere-
dans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias
alienissimorum hominum, ejectis veris heredibus, [87] tam-
quam heres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admi- 42
ratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere,
cum ipse hereditatem patris non adisses.

Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies [88] in aliena 17
villa declamasti? quamquam tu quidem (ut tui familiaris-
simi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causa
declamitas. Et vero adhibes [89] joci causa magistrum, suf-
fragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem; cui con-
cessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino ho-
minem! [90] sed materia facilis, in te et in tuos dicta dicere.
Vide autem, quid inter te et avum tuum intersit. Ille sen-
sim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.
At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, patres 43
conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera. duo millia
jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, et

84 *albus aterve*] Ms. Gu. et alii libri *a. aterne.* nihil interest. *Fueris* recte ed. Grut. aliæ male *fuerit.*

85 *Q. Furii*] Alii inter vulgatos *Fusii*, male. Grævius dedit *Fufii* cum Faërno et ejus sequacibus.

86 *ac nunquam salutaverat*] E Ms. Vat. editum est a nonnullis, in his Grævio, *aut certe nunquam.* Sed quæ est hæc sententia? quid omnino hac in re salutatio commemoratur? Ms. Gu. edd. pr. *ac ne unquam sal.* Credo hæc verba de salutatione esse spuria: per se intelligitur, non salutatum esse, quem nunquam viderat.

87 *tamquam heres esset, invasit*] Lectorem attentum credo offendi subita hac mutatione orationis e secunda in tertiam personam, et statim post rursus e tertia in primam. Arbitror hic scribendum *esses invasisti.* Etiam scribas res turbavit. Velut in Ms. Gu. est post a m. pr. et in edd. pr. *adisset.*

88 *in aliena villa*] In Tiburtina Scipionis Metelli, v. ad Div. XII, 2. Phil. 5. ubi etiam eodem modo, ut hic narrat, modo declamandi, modo declamitandi verbo usus: nec adeo erat, quare Grævius h. l. *declamitas* in *declamas* mutaret.

89 *joci causa*] Ut discas ab eo facete in alios dicere, sicut et in me facetus esse voluisti: et propterea ei permittis in te dicere, dicteriis te irridere in declamando. Hoc non animadvertentes Lambinus et alii, locum interpolarunt. Et vero auctor est Plutarchus, Antonium omnino patientem dicteriorum in se fuisse, iisque delectatum esse non minus, quam quæ in alios jacta essent.

90 *sed materia facilis, — dicere*] Hunc locum sanum esse non credo. Quæ forma est dicendi, *materia facilis—dicere?* Sic Latini profecto non loquuntur. Immo *dicenti*, vel *ad dicendum* esse deberet. A Cod. Gu. abest *dicere*, quod tamen absorbere potuit sequens *dicerem.* Nam in eo Cod. est *Dicerem, quid inter te* &c. et omnino hic variant libri. Arbitror *dicta dicere* esse ab interpolatione, a Cicerone autem esse: *sed materia facilis in te et in tuos*, vel *in tuis.* Post secutus sum ordinem verborum, qui est in Vat. et Gu. et edd. pluribus, etiam Gr. *quid inter te—intersit.*

quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano: quos iste agros ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt. nec enim omnia effundam, ut, si
p. 169. a. sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur.

18 Visne igitur te inspiciamus a puero? sic opinor. a prin-
44 cipio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te decoxisse? [91] Patris, inquies, ista culpa est. Concedo. etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. [92] Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit: et, tamquam sto-
45 lam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit. Nemo umquam puer emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? [93] cum tu tamen, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me [94] de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrimans, te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, [95] si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non
46 posset, se in exsilium esse iturum. Quo ego tempore tanta

91 *Patris—culpa*] Qui solvere pro eo noluit creditoribus. Ms. H. *inquis*.

92 *Sumsisti — muliebrem stolam redd.*] Assentior viris doctis, qui *stolam* vitiosam putant. Nam si Cicero *stolam* scripsisset, non addidisset *muliebrem*. Sed togæ verbum melius est in principio, *virilem togam*, quam in fine, ubi Faërnus, et alii, etiam Grævius, posuere. Togas, non stolas gestasse meretrices, notum est. unde infra, cum matrimonium factum dicitur e meretricio quæstu, dicit, *tanquam stolam dedisset*, nempe pro toga meretricia. In *matrimonio stabili* Ciceronem imitatus est Virgilius: *conjugio jungam stabili*. Æn. I, 77.

93 *cum tu tamen*] Sic libri meliores, etiam Gu. non *cum tamen tu*. Ed. Græv. vitiose *demittere*. Edd. pr. male *dimitterere*.

94 *de rebus mihi not.*] Nempe Cicero hæc norat, qui amicus Curionis utriusque fuerat, ut patet e sequentibus.

95 *si HS. sexagies peteret*] Ipse, Curio filius, ut dissolveret iis, apud quos pro Antonio intercesserat, cum eam pecuniam a se exigerent, quam Antonius solvere non posset. *se* abest L. H.

mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe et animi et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure et potestate prohiberet.
Hæc tu, cum per me acta meminisses: nisi illis, quos vide- b.
mus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses?
Sed jam stupra et flagitia omittam: sunt quædam, quæ ho- 19
neste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te 47
admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miseriis fecit, [95] et ad ea, quæ quotidie facit, festinat animus. quæ peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me bene- 48
ficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax: [96] cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. quid dicam, ipse optime intelligit. [97] Iter inde Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religiones: [98] sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius [99] in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, [100] quod cum sociis, tam-
quam Sisaponem, tenebas? Venisti e Gallia ad quæsturam 20
petendam. aude dicere, te prius ad parentem tuam venisse, 49
quam ad me. acceperam enim jam ante Cæsaris litteras, ut mihi satisfieri paterer a te. itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ. quo quidem tempore P.

95 *et ad ea*] Addidi *ad*, e libris melioribus, quibus consentit Guelf.

96 *cujus e. d.—molitus est*] De stupranda uxore intelligit Manutius: cui sententiæ illud convenit, quod dicit: *quid dicam, ipse optime intelligit.* Nisi vero ipsum Clodium interficere voluit, cui verbum *molitus* melius conveniret.

97 *Iter inde Alex.*] Sic Mss. plures, etiam Guelf. et edd. pr. Alii *itum*. Sed illud melius. itemque mox *religiones*, non *religionem*, ut habent vulgg. præter Græv. Illud etiam edd. pr. habent.

98 *sed habebat ducem Gabinium*] Tum Proconsulem Syriæ, qui Ptolemæum in Ægyptum contra religiones et senatus auctoritatem in regnum restituit. In ejus exercitu fuit Antonius.

99 *in ultimam Galliam*] Ad Cæsarem. *ultimam* dicit remotissimam, sc. ab Ægypto, ut alibi. Mox *erat* non fuit in Ms. Vat. delevitque etiam Grævius. mihi durius videtur.

100 *quod cum sociis, tanquam Sisap.*] Sisaponensia metalla qui exercebant, socii dicti, publicani. Hic *socii* intelligendi, ut opinor, creditores Antonii: ut intelligatur, ne hoc quidem prædium ipsum liberum habuisse, et totum vere possedisse. nam ad socios libidinum referre, contextus haud sinit, ut puto.

p. 170. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus
a. occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te, ultro mihi idem illud deferentem, numquam sim adhortatus. quamquam, [1] si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri male-
50 bam, quam ad meam gratiam. Quæstor es factus. deinde continuo sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, [2] (si hoc est explere, quod statim effundas,) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

21 Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quæ in nos fortunasque nostras, id est, in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. ab hujus enim scelere omnium
51 malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, kalendis Januar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum, consiliis vestris opposuit, [3] cervicesque suas ei subjecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus exstinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Et tu apud patres conscriptos contra
b. me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. dum genus

1 *si in eo perseverares — malebam*] Grævius e Ms. suo recepit *perseverasses*, quia de præterita re sermo. Sane bene, sed ita et *mallem* vel *maluissem* esset legendum: quod non displiceret. Sed etsi de re præterita sermo est, tamen vulgatum stare potest. nam et *malebam* ad præteritum tempus pertinet. Dicit, quid tum ei dixerit: nempe si in consilio occidendi Clodii perseveraret, se id magis ad gloriam ejus, quam ad gratiam suam relaturum.

2 *si hoc est explere, quod st. e.*] Putavere viri docti, verbum excidisse, ut *devorare*, *rapere*, quod et Grævio placebat. Neutrum mihi placet. Puto pro *quod* scribendum *quum*, quæ verba sæpe permutata sunt in libris per compendia scribendi. Contra secutus sum Grævium, qui pro *advolas* cum Faërno et aliis e Ms. Vat. recepit *advolasti*, nam id etiam tempora, *posses*, *esses* requirunt.

3 *c. s. ei subjecit securi* &c.] i. e. periculo summo, e SCto, ut, qui impedierit, quod senatus decresset, contra remp. fecisse judicaretur: quo SCto multi, qui in minoribus caussis intercessissent, periere: hoc est, quod post dicit, in hostem togatum decerni solere. Sed tamen maxime ad SCtum spectare hæc videntur, quo Coss. permissa est respublica, ut tum factum post dicit.

hominum, dum populi Romani nomen exstabit, (quod quidem erit, [4] si per te licuerit, sempiternum,) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupide a senatu, quid 52
temere fiebat, cum tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia [5] demovere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te: quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consu- 53
libus reliquisque imperiis et potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, 22
M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto, quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. [6] Sed nihil de Cæsare: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli [7] in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non 54
intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum umquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque p. 171. a.
his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit, omnes consulares, qui per valitudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent, prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo, rempublicam expulsam atque [8] exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est 55
causa arborum, et stirpium: sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus populi Romani in-

4 *si per te licuerit*] Ms. Vat. *licebit.* recepit Grævius. Sic et L. Vulgatum melius puto.

5 *movere potuit*] Scripsi *demovere.* nuspiam reperi *de sententia movere.*

6 *Sed nihil Cæsari*] Ms. Vat. *de Cæsare*, ut et edd. pr. quod quare non, ut alia illius libri, receptum est? Nam *nihil Cæsari* quid est? quod verbum intelligendum? an *confitendum?* hoc videtur decepisse librarios. Recepi *de Cæsare*, sc. dicam, dicendum, quid ille peccarit &c.

7 *in persona tua constitisse*] Germanismi suspectum videri possit, pro *in te.* Sed refertur ad ejus tribunatum, atque adeo personam tribuni pl.

8 *ext. suis sedibus*] Intelligendum *fuisse*, quod numerose cadentem orationem faceret, si additum esset. Sed intelligendum est, ut supra *potuissent* stare possit. Refertur autem oratio ad posteritatem: nam si Cicero de persona sua diceret, deberet esse *posseni* et intelligi *esse.*

terfectos: interfecit Antonius. desideratis clarissimos ci-
ves: eos quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus
ordinis afflicta est: afflixit Antonius. omnia denique, quæ
postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte
ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena
Trojanis, sic iste huic reipublicæ causa belli, causa pestis
atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio si-
miles. omnia perfecit, quæ senatus, salva republica ne fieri
possent, perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cogno-
23 scite. Restituebat multos calamitosos. in his patrui nulla
56 mentio. si severus: cur non in omnes? si misericors, cur
non in suos? Sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de
alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero
ludere cum condemnato non liceret: sed ut, [9] quod in alea
perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti ra-
tionem populo Romano, cur eum restitui oporteret? absen-
tem credo in reos relatum: rem indicta causa judicatam:
[10] nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, et
armis: postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia
judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et
republica dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen,
quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si ita esset, igno-
b. scerem. [11] hominem vero omnium nequissimum, qui non
dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, con-
demnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime
57 studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu,
cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam
Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum? lu-
stratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis ser-
mone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum,
notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi,
qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo
poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod
umquam in terris tantum flagitium exstitisse auditum est?
24 [12] [tantam turpitudinem?] tantum dedecus? Vehebatur in
58 essedo tribunus plebis: lictores laureati antecedebant: in-

9 *quod ille in alea perdiderat*] Sententia pertinet ad Antonium, qui reparare jacturam vellet. Sed ei repugnat *ille*, quod ad Denticulam referri deberet. id nos delevimus auctoritate Ms. H. Guelf. et edd. pr.

10 *nullum f. de alea lege judicium*] Hæsere in hoc viri docti. Pithœus in Ms. quodam reperit *de aleæ lege*, quod placebat Grævio. Locus sanus est: dicit, nullum, secundum legem, quæ est de alea, ut post dicit Cicero, legitimum judicium in Denticulam fuisse, ut lege damnatus dici posset.

11 *hominem vero*] *Vero* abest libris pluribus antiquis, etiam Guelf. Sed non video, quomodo hic abesse possit. Oratio foret nimis abrupta et hiulca.

12 *tantam turpitudinem*] Hoc non coit cum præcedentibus et sequentibus. nam *flagitium* et *dedecus* sunt nominativi. Puto esse ab interpolatore, qui constructionem non intelligeret. Uncis inclusi.

ter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda [13] cum lenonibus, comites nequissimi, rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit.

Reliquorum factorum ejus, patres conscripti, difficilis 59
est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa et tua: illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. ibi me non occidisti. magnum beneficium. potuisse p. 171.
enim fateor. quamquam nemo erat eorum, [14] qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim 60
est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac, id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia a te non sit erepta: [15] licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres? Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num men- 61
tior? Quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit? quis, qui nescierit, venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, [16] quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ 62
rursus [17] percursatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis et misera deductio: in urbe auri, argenti, ma-

13 *cum lenonibus*] Corradus et Victorius legebant *leonibus*. male. Decepit eos, quod repererant, Antonium usum esse leonibus mansuefactis, apud Plutarchum. Sed id ad seriora tempora pertinet, auctore eodem.

14 *qui tum tecum*] Sic Mss. antiquiores, etiam Guelf. Vulgo: *tunc*.

15 *liceatne mihi*] Sic libri plerique scr. et edd. Sed id vitiosum est, nec consentit sequentibus. Faërnus et sequaces recepere *licuitne* e Ms. Vat. quos et ipse secutus sum, ut melius vulgato. Sed fortasse a Cicerone est *licebatne*; quod mihi et melius sequenti *ut tuebar* consentire videtur: in quo et addidi *sic*, e libris antiquis, etiam Guelf. et edd. pr.

16 *quem hominem secutus esset*] Faërnus et sequaces edidere e Vat. *quam nequam hominem*: quod rei bene convenit, nam homines Venerii, nequam dicuntur. At tamen *nequam* mihi glossam sapit. *quem hominem* est Ciceronianum.

17 *percursatio*] sc. cum Romam iret.

ximeque vini, fœda direptio. Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum ejus, magister equitum constitueretur. Tum existimavit, se [18] suo jure cum Hippia vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quo se verteret, non habebat. nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

63 Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus:
loquamur potius de nequissimo genere levitatis. [19] Tu
istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis
b. firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi
necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cenam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? [20] in cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida.

26 [21] Cæsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem
64 videbatur: mea autem sententia, [22] si quis reipublicæ sit
infelix, felix esse non potest. hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona, (miserum me! consumtis enim lacrimis, tamen infixus animo hæret dolor,) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in

18 *suo jure — equos vectigales S. tradere*] *Suo jure* quomodo h. l. dicatur, v. in Clav. Equi vectigales qui fuerint, quos Sergio tradiderit, in eo non consentiunt viri docti. Puto cum Ferrario, Antonium huic mimo equos gratis dedisse ad ludos Circenses, ut ipse lucrum faceret iis locandis. In Ms. Vat. sequuntur hæc: *Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat.* quæ post Faërnum, Mur. Man. Lamb. recepit Grævius: quem imitatus sum. *Male tuetur* pertinet ad profusiones ejus, de quibus infra.

19 *Tu istis faucibus—postridie.*] Hujus loci artificium laudat Quintilianus VIII, 4.

20 *in cœtu—is vomens—implevit*] Hæc commutatio primæ personæ in tertiam habet aliquid duri. Locus mihi sanus non videtur.

21 *Cæsar — recepit*] Paullo abruptius hoc est: et insolentius quoque est, *se recipere ab aliquo loco:* unde *Alexandriam* natum est, quod omnes libri scripti habent. Nam *Alexandria* est e conjectura Ferrarii, qui, quod sequitur, factum esse, e Plutarcho docet, cum Cæsar Romam redisset. Mihi totus locus sine vitio esse non videtur.

22 *si quis reip. sit infelix, felix*] Grævius edidit, *nisi qui reip. sit felix*, quod est e conjectura Ferrarii, qui in libris quibusdam repererat, *nisi q. r. sit infelix.* Vulgatum melius est, etiam per antitheta.

illa re servitutis oblita civitas ingemuit, [23] servientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Exspectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia. Tantus igitur te 65
stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te exsecrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior? In ejus 27
igitur copias cum se subito ingurgitavisset, exsultabat gau- p. 173.
dio, persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, a.
ut est apud poëtam nescio quem, *male parta, male dilabuntur.* Incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa 66
tam multa, quam paucis, non dico mensibus, [24] sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex, et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, 67
fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, [25] tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, [26] nihil scriptum. apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur. alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, servorum in cellis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumta. non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna cele-

23 *servientibusque animis*] Græv. addidit, *cum omnia metu tenerentur*, quod e Ms. Vat. ediderant Muretus et Lambinus. Mihi hoc videtur esse a nota glossatoris. Vulgatum brevius et acutius est. Idem post e conjectura Faërni addidit *non, non omnes homines*, et infra Mureti *viri*. *In ejus igitur viri.*

24 *sed paucis diebus*] Delevi *paucis*, quod non est in Ms. Gu. L. H. et contra perpetuam consuetudinem Ciceronis in hac forma additum est a glossatore. Abest etiam edd. pr.

25 *tam dissipatas, tam dist. i. l. p.*] Parum sane differt posterius a priori. nam *res dissipatæ* sunt variis et distantibus locis positæ: si non est nota glossatoris, per ἐξεργασίαν additum est a Cicerone.

26 *nihil scriptum*] v. Clav.

riter tanta nequitia devorare potuisset. At ejusdem ædes
68 etiam et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam
domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu il-
larum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere?
Quam domum aliquamdiu nemo adspicere poterat, nemo
b. sine lacrimis præterire, hac te in domo tamdiu deversari
non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil
28 tibi potest esse jucundum. An tu, [27] illa in vestibulo ro-
stra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas?
fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut
es: tamen et te, et tua, et tuos nosti. Nec vero te um-
quam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente pos-
se consistere. necesse est, quamvis sis, ut es, [28] vinolentus
et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perter-
ritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem.
69 Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. quid
enim umquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex
optimo more, et sanctissima disciplina? fuit enim ille vir,
patres conscripti, sicut scitis, cum foris clarus, tum domi
admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam
institutis domesticis: hujus in sedibus pro cubiculis stabula,
pro tricliniis popinæ sunt. Etsi jam negat. nolite, nolite
quærere. frugi factus est. illam suam suas res sibi habere
jussit, ex duodecim tabulis: claves ademit, [29] exegit. quam
porro spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita
nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium?
70 At quam crebro usurpat, *et consul, et Antonius?* hoc est di-
cere, et consul, et impudicissimus: et consul, et homo ne-
quissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas
significaretur in nomine; dixisset, credo, aliquando [30] avus
tuus se et consulem et Antonium. numquam dixit. dixisset
etiam collega meus, patruus tuus. nisi tu solus es Antonius.
Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium pro-
pria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes
redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, sus-
ceptum opera tua est.
29 [31] Cur ei bello tum [propter timiditatem tuam, tum

27 *illa in vestibulo rostra*] Sic edidit Faërnus e Vat. et post eum alii pro vulg. *illa vestibula, rostra*, ut et Mss. Gu. L. habent. Illud melius. nam una domus unum modo vestibulum habet.

28 *vinolentus et furens*] *Vinolentus* est etiam in Ms. Gu. et L. maleque recepit Grævius *violentus*, quod edd. pr. habent. est ab h. l. alienum.

29 *forasque exegit*] Delevi *forasque*, quod tum ab aliis libris, tum a Ms. Guelf. abest. Unius Nonii testimonio nititur.

30 *avus tuus se et consulem et Antonium*] Sic e Ms. Vat. olim editum est; sic habet et Ms. Guelf. et edd. pr. sed sine *se*. bene. Vulgo: *avus tuus et consul et Ant.*

31 *Cur ei bello tum—defuisti*] Hæc sunt absurda. Quærit cur defuerit, et tamen caussas addit. Itaque Faërnus

propter libidines] defuisti? Gustaras civilem sanguinem, 71
vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesi- p. 174.
gnanus: L. Domitium, nobilissimum et clarissimum virum, a.
occideras: multos, qui de prœlio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus [32] tantis talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, [33] testamento, ut ipse dicebas, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione de-
bebas. Primo respondisti plane ferociter: et, ne omnia vi- 72
dear contra te, propemodum æqua et justa dicebas. [34] A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum, populumque Romanum, contra deos patrios, arasque, et focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, [35] cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille
poterat. Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te, [36] et ad 73
prædes tuos milites misit: cum repente, a te præclara illa

edidit ex antiquo libro, ut ait, *Cui bello*, quod et alii, in his Grævius, secuti sunt. Sed primo *Cui* in principio novi loci durius est, quamquam et alia exempla talia observavi: deinde tamen post iterum interrogat, cur id bellum reliquerit? et ibi nil de timiditate et libidinibus dicit. Mihi verba *propter timid. et p. libidines* suspecta semper fuerunt, et a glossatoris nota in textum venisse visa. Itaque scripserim: *Cur ei bello tum defuisti?* Nam et in ceteris verbis variant libri, et quidam *tarditatem* pro *timid.* habent, item *et* pro altero *tum*, ut Ms. Guelf. edd. pr. Nec ea, quæ sequuntur, *timiditatem* in vitiis Antonii fuisse arguunt. *tum* illud, quod servamus, pertinet ad tempus id, quod Alexandrinum bellum est secutum. Nam de eo cœperat Cicero loqui initio cap. 26.

32 *tantis talibus*] An eæ res, quas commemoravit, sunt ejus modi, ut iis conveniat *tantis?* Nam de Cæsaris rebus non commode capias. Si est a Cicerone, per ironiam dictum esse debet, quæ tamen huic rei vix apta est.

33 *testamenti, ut dicebat ipse, filius*] Ms. Vat. *testamento*, quod recte cum Faërno et aliis recepit Grævius. *heres testamenti* dicitur, non *filius testamenti.* Deinde Cæsar non dicebat, Antonium se adoptasse testamento, sed Antonius jactabat, id Cæsarem fecisse. Itaque recte ex eodem Ms. iidem edidere *dicebas.* Denique *ipse* præposui verbo *dicebas*, quo loco est etiam in Guelf.

34 *A me Cæsar—illo*] Hæc forte melius una continuatione legerentur: *A me Cæsar pecuniam cur potius, quam ego ab illo?*

35 *cur non sit eorum pr. com.*] Credo *eorum* rectius abfuturum. Potest esse a glossatore.

36 *et ad prædes tuos*] Hinc patet, etiam in emtionibus publicis, prædibus cautum esse ærario ab iis, qui præsente pecunia non emissent. Milites ad eos missi, qui exigerent pecuniam. Ante *exclusis* v. Huyd.

tabula [37] prolata. Qui risus hominum? tantam esse tabu-
lam, tam varias, tam multas possessiones, [38] ex quibus, præ-
ter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur,
posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis adspe-
ctus: [39] vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: ejus-
dem quædam [40] argentea vasa collisa: [41] sordida mancipia:
b. ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre
74 possemus. Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii de-
creto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. quo se ver-
teret, non habebat. [42] Quin his ipsis temporibus domi Cæ-
saris [43] percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur
esse cum sica. de quo Cæsar in senatu, aperte in te inve-
hens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, pau-
cis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis
diebus. ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator ru-
dem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in
suis partibus, id est, in suis fortunis, tam timidus fuerit,
30 pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispa-
75 niam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam
modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit
ista causa, Antoni: aut, cum suscepisses, defendenda usque
ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thes-
salia, Africa, Hispania. omnibus affuit his pugnis Dola-
bella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judi-
cio quæris; nollem. sed tamen consilium a primo reprehen-
dendum, laudanda constantia. [44] Tu vero quid censes? Cn.

37 *prolata. Qui risus h.*] Sic interpunxi. nam si hæc conjunguntur, constructio est hæc: *cum*, rep. p. i. t. prolata, *qui risus &c.* quod est ineptum. In *prolata* intellige *est*. Interpunctio nostra est in Ms. Guelf. et edd. pr. Deinde cum Grævio delevimus *de te erat*, quod et Faërnus e Ms. Vat. delevit.

38 *ex quibus—nihil erat*] Hoc accipiendum, ut e persona Ciceronis dictum. nam alias esse deberet *esset*: quod fortasse rectius est.

39 *vestis Pompeii &c.*] intell. vestem tricliniarem, peristromata, quibus lecti strati. Ea a servis maculata erat, qui iis erant usi, ut supra dictum.

40 *arg. vasa collisa*] Nempe ab hominibus ebriis, cum ea pavimentis per ebrietatem allidunt, aut manibus elabi sinunt.

41 *sordida mancipia*] Sic semper putavi esse legendum [illegible] *sordidata*: et sic est in Ms. [illegible] Guelf. qui addit *tam ampla*, quod nescio unde ortum sit. In Pis. tamen c. 27. sunt *servi sordidati*: sed ibi de ministris sordide vestitis sermo est. Tum mihi non satis placet, *ex illis reliquiis*. An scripsit: *ex illis* (scil. rebus, vestibus, vasis, servis) *reliquum, quod &c.* Ms. L. *dolorem—possem*.

42 *Quin his ipsis temp.*] Sic Ms. Vat. habuit, pro vulgato *quippe in his ipsis temp.* recte. receptum dudum a Faërno et aliis, etiam Grævio.

43 *percussor ab isto missus, deprehensus*] Sæpe mihi verba *ab isto missus* suspecta fuere. Primum *missus, deprehensus* non bene sonant: et de Antonio auctore rei suspicionem tantum, sed non obscuram fuisse, patet e sequentibus: ubi dicit, ita de ea re questum esse Cæsarem, ut satis appareret, ab eo Antonium auctorem habitum esse. Puto esse notam glossatoris.

44 *Tu vero quid censes?*] int. tibi faciendum fuisse, cum ita faceret Dolabella, qui caussas tam necessarias non habebat. Sententia commoda:

Pompeii liberi primum patriam repetebant. esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea [45] deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem; in quæ tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? [46] tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare te, sectorem. An tu Narbone mensas hos- 76
pitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret?

[47] Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei. volui, si possem, etiam ante Kalendas Jan. prodesse reipublicæ. Nam, quod p. 175.
quærebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: a.
deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. qui [48] magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum [49] consulatum peteres, vel potius rogares; is per municipia coloniasque Galliæ, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. [50] At videte levitatem hominis. Cum 31.
hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in 77
quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum; inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? a Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: [51] omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse:) cum mulier fleret ube-

quod secus est in ceteris lectionibus, *quis esse*, aut *quid es* e Ms. Vat. quod et Grævius edidit. Nostra lectio est in plerisque scriptis, etiam Guelf.

45 *deos, penates patrios*] Hic una vox abundat et vel *penates* vel *patrios* delendum. Quia *penates* non fuit in Ms. Vat. id delevi. Interpretandi caussa additum videtur ab initio, post in textum venisse.

46 *tamen erat æq.—te, sectorem*] Retinui lectionem vulgatam, nisi quod in extremo e Ms. Gu. addidi *te*. Ms. autem Vat. habuit: *tamen, quem erat æquissimum—quem? te sectorem*, quæ recepere Muretus et Grævius. Sed non negem mihi hoc argutius esse, quam pro re. Alii tamen suo sensu judicabunt.

47 *Qui v. N. reditus?*] Nempe talis, qualis Brundisio Romam, de quo supra. Pro *et tamen qu.* volunt alii, in his Grævius e Ms. Vat. *etiam quærebat*. Grævius autem conjiciebat: *et jam quærebas*. Si Cicero *etiam* in hac forma uti voluisset, dixisset, ut alibi: *Atque is mihi etiam quærebat*.

48 *mag. e. fuisse t. viderere*] Nempe dictatura Cæsaris non erat legitima et vera: ergo nec magisterium equitum.

49 *consulatum peteres, vel potius rogares*] v. Clav. in *rogare*.

50 *At videte levitatem hominis*] Addidi *hominis*, quod in Ms. Vatic. extabat, item L. Firmat perpetua consuetudo Ciceronis in hac forma.

51 *omnem s. a. abjecisse illinc*]

rius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere.) ego, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multo-
78 rum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, [52] ne L. Plancus prædes tuos venderet. productus autem in concionem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum
32 etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis.
b. ad majora veniamus.

Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. celeriter [53] isti, redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus, nescio quomodo, familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem
79 libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renuntiari consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum et receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum et paratius Dolabella, quam nunc ego. hic
80 autem iratus quæ dixit, dii boni? Primum cum Cæsar ostendisset, se, [54] priusquam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret: sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis [55] vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum in-
81 credibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, et [56] consul esses, minus facere potuisses? Vide

Paullo durius est *abjecisse illinc;* pro quo alias dicitur *abstulisse*, quod lenius conjungitur cum *illinc*. Intelligendum autem de mima, quam ægre ferebat uxor Fulvia.

52 *ne L. Pl. prædes tuos v.*] Intelligo eos, quos supra vidimus, ærario cavisse pro Antonio. Nempe tempus a Cæsare prorogatum exierat, nec solverat pecuniam Antonius. Grævius edidit *suos*, quod est in Mss. quibusdam, vitiose ac sine sensu. Ms. quidem Guelf. etiam habet *tuos*, ut et edd. pr.

53 *isti et redisti*] *Et* non erat in Vat. deletumque est a Faërno et sequacibus. recte. sic c. 35. *cum irent, redirent.* Item mox *cognorat.*

54 *priusq. prof.*] sc. ad bellum Parthicum, quod eo anno suscipere cogitabat. Ante illud iter Dolabellam sibi subrogare consulem volebat.

55 *vel impedire vel vitiare*] *Impedire*, ne peragantur; *vitiare*, ubi peracta sunt, ne valeat, quod in iis est actum.

56 *consul esses*] Erat autem tum consul Antonius, collega Cæsare.

ne etiam facilius. [57] nos enim nuntiationem solum habemus:
consules et reliqui magistratus [58] etiam spectionem. Esto:
hoc imperite: nec enim est ab homine numquam sobrio
postulanda prudentia: sed videte impudentiam. Multis
ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut p. 176.
prohibiturum auspiciis, [59] aut id facturum esse, quod fecit. a.
Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum
sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet
comitiis [60] per leges, et, si quis servavit, non habitis co-
mitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare. Verum
[61] implicata inscitia impudentia est, nec scit quod augurem,
nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recorda- 82
mini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis um-
quam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse
poterat: omnia rogabat: [62] caput in aversam lecticam in-
ferens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat. Ecce 33
Dolabellæ comitiorum dies: sortitio prærogativæ: quiescit.
renuntiatur: tacet. prima classis vocatur: renuntiatur:
[63] deinde, ut assolet, suffragia. tum secunda classis: quæ
omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bo- 83
nus augur (Lælium diceres) Alio die, inquit. O impu-
dentiam singularem! Quid videras? [64] quid senseras? quid
audieras? nec enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie
dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis
Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras.
Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ.

57 *nos enim nunciationem—consules etiam sp.*] Hic, ut in toto hoc loco, est difficultas, quæ interpretes vexavit. Scaliger putabat, verba *nunciationem* et *spectionem* esse permutata. Augures enim spectionem habuisse, dubitari vix posse. Gruchius autem de Comitiis, ex h. l. colligit, augures non, nisi jussu magistratuum, servare de cœlo potuisse. At augures nunciationem habuisse, non potest negari, cum ejus rei exempla sint. Mitto aliorum opiniones. Ferratius in Epp. L. III. ep. 2. nodum dissolvere instituit, refutatis aliorum sententiis: quem legant, qui volent. Ego me hic vix expedio.

58 *etiam inspectionem*] Faërnus *spectionem*, e Ms. Vat. quod Mur. Lamb. Man. Grævius receperunt. recte. est enim verbum proprium in hac re.

59 *aut id facturum esse, quod fecit*] Ut obnunciaret, cum jam fierent, quod paullo post narrat.

60 *per leges*] Intelligit Clodiam, quæ diebus comitialibus servare de cœlo prohibebat.

61 *implicata inscitia impudentia est*] Durius hoc est, etsi bene latinum. E libris antiquis Grævius malebat *impudentiæ*, quod est lenius. Deinde *si* delevit idem post Faërnum et Muretum e Mss. bene.

62 *caput in adversam lecticam inferens*] Primum *aversam* e Ms. Vat. legendum. nempe sequebatur Cæsaris lecticam. Sæpe hæc verba confusa sunt. Tum pro *inferens* idem liber et L. *inserens*, quod paullo melius. Sed nec vulgatum spreverim.

63 *deinde, ut assolet, suffragia*] Hæc torsere interpretes: qui varie ea tentarunt. P. Manutius transponi volebat, post *tum secunda classis.* Ita sensus est, cetera deinde classium suffragia de more fiunt. alii verba ipsa corrigunt. Nihil adhuc reperi, quod mihi placeret. Sed Manutii ratio est maxime tolerabilis.

64 *quid senseras?*] Interpretes ad terræ motum referunt. Sed is ad eum, qui servat de cœlo, nil pertinet, quo tamen hæc referuntur.

calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione, augur auguri, consul consuli [65] nuntiasti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando [66] ad nostrum collegium deferantur.
84 Sed arrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis [67] verbis
b. nuntiat, quibus tu nuntiasti; confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur a collega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia venia-
34 mus. Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet. quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire: ut videam, ubi rhetoris
85 tanta merces. ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. adscendis, accedis ad sellam, (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes,) diadema ostendis. gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum auctor regni esses, eum, [68] quem collegam habebas, dominum habere velles: et idem tentares, quid populus Ro-
86 manus ferre et pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? Num exspectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem sensus habes, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui impo-

65 *obnunciavisti*] Ferrarius testatur, omnes libros scriptos habere *nunciavisti*. Sic et Ms. Guelf. L. II. item Mss. Græviani et edd. pr. recte. nam et ante c. 32. *nunciatio* auguri tribuitur, et *nunciare* post bis est.

66 *ad nostrum coll. deferantur*] Nempe, ut judicetur, utrum ea rata sint, an irrita et rescindenda.

67 *verbis, quibus nunciasti*] i. e. *alio die:* quibus fit obnunciatio; ut statim post. Grævius edidit *quibus tu nunciasti.* bene.

68 *quem collegam regni habebas*] Verbum *regni* alienum esse, facile patet. nam cum diademate imponendo auctor esse vellet, nondum erat regnum: ergo nec collega regni. Consulatus collega erat Antonius Cæsari. Cum vero id verbum non fuerit in Ms. Vat. id cum Faërno, Mureto, Man. Lamb. Grævio delevimus. Est scil. per negligentiam repetitum ex antecedentibus.

suerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam adscribi jussit in fastis ad Luperca- 87
lia, C. CÆSARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM, p. 177.
CONSULEM, POPULI JUSSU REGNUM DETULISSE, CÆSA- a.
REM UTI NOLUISSE. Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi [69] in legibus et in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post sæculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus.

[70] De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar 35
acturus; quæro tum tu quid egisses. Audiebam quidem te 88
paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, [71] prævertendum non est. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra 89
semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque, cum ceteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi; neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, b.
cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi dies ille, M. 90
Antoni, fuit? Quamquam mihi subito inimicus exstitisti: tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, dii 36
immortales! et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem, puerum nobilem, [72] M. Antonii filium, M. Bambalionis

69 *in legibus et in judiciis*] i. e. in republica libera. nam libertas legibus et judiciis ex legibus continetur. Addidere alterum *in* Ferrarius et alii e Mss. quibus et Gu. consentit.

70 *De quibus rebus*] In edd. pr. hoc cum antecedentibus conjungitur, et finitur in *acturus*. nec cum eo bene: *quæro—egisses*. Sed arbitror, delendum esse *tum*.

71 *prævertendum non est*] Sic habuit Ms. Vat. unde et editum est a Faërno et aliis, pro vulgato *prætereundum non sit*; quod profecto sensum commodum hic non habere potest. Sic et L. Intelligit cædem Cæsaris, de quo prius putat dicendum, quam de auspiciis, de quibus dicere cœperat.

72 *M. Ant. filium*] Hoc non fuit in Ms. Vat. delevitque Faërnus, Ma-

nepotem. quamquam te bonum timor faciebat, non diutur-
nus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor
abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum
te putabant, me quidem dissentiente, [73] funeri tyranni, si
funus illud fuit, sceleratissime præfuisti. tua illa pulchra
91 laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu illas faces
incendisti. et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, qui-
bus incensa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus
perditorum hominum, et, ex maxima parte, servorum, quos
nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. idem
tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio
præclara senatus consulta fecisti, ne qua post Idus Martias
immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur.
meministi ipse de exsulibus, scis, de immunitate quid
dixeris. [74] optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpe-
tuum de republica sustulisti. quo quidem facto tantum te
cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter
92 proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta respu-
blica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te
gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit?
aut num diutius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus
vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum sin-
p. 178. gulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis.
a. civitas non jam sigillatim, sed provinciis totis dabatur.
Itaque si hæc manent, quæ stante republica manere non
possunt, provincias universas, patres conscripti, perdidistis:
neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani,
37 hujus domesticis nundinis deminutum est. Ubi est septies
93 millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, [75] pa-
tebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis,
quorum erat, non redderentur, quæ nos a tributis posset
vindicare. Tu autem quadringenties H-S quod Idibus
Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis [76] de-
bere desisti? [77] Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a di-
versis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de

nut. Lamb. Grævius, ut glossam, putatque Grævius, addito hoc minus facetum fieri locum, quam est, cum *puerum nobilem* statim sequitur *Bambalionis nepotem*. Quod est sane speciosum. Muretus tamen servavit.

73 *funeri tyranni, si funus illud fuit, sceleratissime p.*] Sic cum Faërno et aliis edidimus e Ms. Vat. quod Gruterus ipse probabat, si ex illo Codice esset a Faërno et Mureto prolatum. *sceleratissime* est etiam in edd. pr. et Ms. H. In vulgg. hodie est *tyranni illius sceleratissimi*. Sed lectio Vaticana haud paullo melior est. Supra similiter dixit *insepultam sepulturam*.

74 *optimum vere*] Male *vere* edd. Grut. Græv. operarum credo vitio. Mss. Gu. L. H. et edd. pr. habent *vero*, quod restituimus.

75 *patebat*] Hoc primum e Vat. editum est pro vulg. *petebat*. *Patere* sic est et pro Rosc. Com. 2. Sic et Ms. Guelf. item L. H. m. s.

76 *debere desisti*] Hoc melius quam vulgatum *desiisti*. Sic Ms. L. Guelf. Sic et tacite edidit Grævius.

77 *Sunt ea quidem*] Hæc usque ad finem capitis absunt a Ms. Guelf. H. L.

rege Deiotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimi- 94
cior, quam Deiotaro Cæsar? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. [78] Is igitur, a quo vivo, nec præsens, nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellarat hospitem præsens, computarat, pecuniam imperarat, [79] in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo æquum sibi videri, mo- 95
do non iniquum. mira verborum complexio. at ille numquam [80] (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, [81] sine nostra, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, et veneunt. qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus 96
semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui [82] tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commen- 38
tariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? 97
quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi numorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non nume-

78 *Is igitur, a quo*] Hic vitium inest. nam constructio non constat. Grævius e Ms. Vat. auctore Faërno edidit: *Igitur, a quo — absens rex Deiotarus* &c. Sed ne sic sanus locus. Deberet esse deinde *apud eum mortuum*. Videtur legendum: *Is igitur, qui a vivo* &c. Ita omnia bene constant. Mox *æqui boni* sine copula est e formulis judiciorum, *quantum æquius melius*. Forte et pro *impetravit* legendum *impetrarat*. nam hoc tempus est et in seqq.

79 *in ejus tetrarchiam*] E Ms. Vat. vestigiis editum est *in e. tetrarchia unum* &c. Sed *unum* abesse commode potest et intelligi. Suntque et alia exempla similia a nobis observata. Intelligendus autem *Mithridates Pergamenus*. de re vid. Hirt. B. Alex. extr. Eum dominum fecit tetrarchiæ. Sic *collocare* rursus c. 39.

80 *semper affui Dei.*] i. ejus causam egi apud Cæsarem absente Deiotaro.

81 *sine Sexti*] *Sexti* est e conjectura speciosa Ferrarii, ex ep. ad Att. Sed nos prætulimus lectionem Ms. Vat. *sine nostra*, ut et Grævius fecit. Edd. pr. sine *sua*.

82 *tibi uni est JCtus*] intell. Sext. Clodium, de quo supra. Infra *vectigalibus* abest Leid. H. bene.

rentur pecuniæ. At quam cæca avaritia est? Nuper fixa
tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectiga-
libus liberantur: statuiturque, ne post M. Brutum procon-
sulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non
constringendus? An Cæsaris decreto Creta post M. Bruti
decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum,
Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti
(ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis.
Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic ven-
98 ditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit?
Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum [83] eo-
rum reditus æquatos, quorum causam dissimilem Cæsar ju-
dicarit; deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. neque
enim plus quam tres aut quatuor reliqui sunt. [84] Qui
p. 179. simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non
a. fruuntur? cur eos [85] habes in loco patrui? de quo ferre, cum
de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram peten-
dam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ et risus
99 hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non
habuisti? an quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntia-
bat? Cum tua quid interest, nulla auspicia sint; cum tuo-
rum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu
nonne destituisti? intervenit enim. quid metuisti? credo, ne
salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis
onerasti, quem patris loco, [86] si ulla in te pietas esset, colere
debebas. [87] filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, [88] alia condi-
tione quæsita et ante prospecta. Non est satis. probri in-
simulasti pudicissimam fæminam. Quid est, quod addi
possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu Ka-
lendis Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella
causam odii, dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuæ
stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari pot-
est, impudentiorne, qui in senatu, an improbior, qui in Do-
labellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui

83 *eorum reditus inquinatos*] Bene Camerarius corrigit *æquatos*: quod sequentia postulant. *reditus inquinatos* nemo explicet commode.

84 *qui simili—fuerint. cur tua* &c.] Interpunctio hæc est vitiosa, et argumentationis vim tollit. Interpunxi et scripsi secundum Vatic. cum aliis: *reliqui sunt. Qui simili calimitate sunt, cur tua* &c. Sic edidit Faërnus. *in* est et in L. H. edd. pr. Grævius cum Ursino dedit *sint*.

85 *habes in loco patrui*] C. Antonii, quem deseruerat in judicio, in exsilio &c. in honoribus et sacerdotiis petendis, ut e sequentibus patet.

86 *si ulla in te pietas esset*] Alii, ut Guelf. *si in te u. p. e.* alii: *si ulla p. in te esset*.

87 *filiam ejus, sororem tuam*] *Sororem*, intell. patruelem. frustra quidam corrigunt *uxorem*: quod satis e verbo *ejecisti* intelligitur, quod est de divortio.

88 *a. conditione q. et ante perspecta*] De uxore intelligendum et matrimonio. *Perspecta* non est verum. nam *conditiones perspicere* semper in malam et fœdam partem dicitur. Recte Grævius corrigit *prospecta*. Compendium præpositionis vitium peperit, ut alibi. Confusionis in his verbis exempla vid. ap. Drakenb. ad Liv. T. III. p. 536.

in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? Sed ad 39
chirographa redeamus. [89] quæ tua fuit cognitio? acta enim 100
Cæsaris pacis causa confirmata sunt a senatu, quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? [90] quem umquam advocasti? quas Kalendas Junias exspectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum b.
armis retulisti?

O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius pæne
non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. utinam conere, 101
ut aliquando illud, *pæne*, tollatur! At quam nobilitata est tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam [91] arationes Campani et Leontini in populi Romani patrimonio grandi fœnore et fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, [92] quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter Italiamque rede-
amus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante de- 40
duxerat. Consuluisti me per litteras de Capua tu quidem; 102
sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, [93] ut vexillum tolleres, et aratrum

89 *quæ tua fuit cognitio*] sc. actorum Cæsaris, quæ ei et quibusdam aliis a senatu mandata erat, ut statim post dicit. Hi etiam de chirographis Cæsaris cognoscere debebant.

90 *quem unquam advocasti*] Nempe, ut tibi adesset in consilio. Quidam e Ms. Vat. *convocasti:* quod cum non bene conveniat singulari, Grævius vult legi *quos*. Vulgatum recte se habet.

91 *arationes Camp. et Leontini*] Alii *Campana et Leontina:* alii insititia hæc verba putant, quod credo.

92 *quasi te sanum — quasi disertum*] Muretus e Ms. Vat. edidit, *quid si — quid si*. quod non notavit Grævius.

93 *ut vexillum tolleres*] Sic e Vat. editum est, etiam a Grævio, pro vulgato *videres*. Est autem *tollere* in ea re verbum proprium, diciturque tolli

circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pæne perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.
103 Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, san-
p. 180. ctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. quo jure?
a. quo ore? eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. [94] Et si ab hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ, quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæsare. Ipsum
104 enim exspectare magnum fuit. Quis vero audivit umquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quodsi etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus. jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ et temeritatis tuæ. non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator
41 arcebit. At quam multos dies in ea villa turpissime est perbacchatus! ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, [95] *quam dispari domino!* quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse
105 illud, non libidinum deversorium. [96] Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrinæ. At vero, te inquilino, (non enim domino,) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum
b. meritoriis, scorta inter matres familias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna. admissus est nemo. jure id quidem. in homine enim turpissimo obsole-
106 bant dignitatis insignia. Cum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. [97] at iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed

ab eo, qui coloniam deducit, cum coloni incipiunt proficisci, sicut in militia.

94 *Et si ab hasta*] Conjeci, *Quod si*, in auctione publica emisti; quod ille videbatur responsurus esse, emisse sub hasta, cum, ut Pompeiani hominis, bona vendita essent. *Valeant tabulæ* ærarii, in quibus perscriptum esset, quanti emta illa bona, et an pecunia soluta esset.

95 *quam dispari domino*] v. de Offic. I, 39.

96 *Quæ — dicebantur*] In exercitationibus oratoriis, vel disputationibus doctorum. *Cogitabantur* i. quærebantur ab homine inventore multarum rerum. Sed id verbum abest ab optimis Mss. etiam Leid. Huyd. Guelf. Mox *doctrinæ* recepit pro *doctrina* Grævius. sic L. H.

97 *at iste*] In Grut. ed. est *ut*. vitio, ut videtur, operarum.

tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui, cum essent
devii, [98] descenderant, ut istum, tamquam si esset consul,
salutarent. incredibile dictu; tamen inter omnes constabat,
neminem esse resalutatum: præsertim cum duos secum
Anagninos haberet, Mustelam et Laconem: quorum [99] al-
ter gladiorum est princeps, alter poculorum. Quid ego 107
illas istius minas contumeliasque commemorem, quibus in-
vectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cas-
sium, quod Brutos patronos adoptassent? magno quidem
judicio, studio, benivolentia, caritate, non ut te, [100] ut Ba-
silum, vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes ne-
mo habere velit, [1] non modo esse illorum cliens. Interea 42
dum tu abes, [2] qui dies ille collegæ tui; cum illud, quod tu
venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nunti-
ata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. quid
evenerit postea, nescio. metum credo valuisse et arma.
Collegam quidem de cælo detraxisti: effecistique, non tu
quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis
esset sui.

Qui vero reditus inde Romam? quæ perturbatio to- 108
tius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem, Sul-
lam postea dominantem; modo regnantem Cæsarem vide-
ramus. erant fortasse gladii, [3] sed absconditi, nec ita multi.
ista vero quæ et quanta barbaria est? agmine quadrato
cum gladiis sequuntur milites: [4] scutorum lecticas portari p. 181.
videmus. Atque his quidem jam inveteratis, patres con- a.
scripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum
in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu
perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non ege- 109
ret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro
lætatus est, [5] statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui
chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa, is leges
Cæsaris, easque præclaras, ut rempublicam concutere pos-

98 *obviam ei descenderant*] *obviam ei* non bene convenit verbo *descendere*. Delevere Faërnus, Muretus, alii, recte. Temere repetita sunt e superioribus. Edd. pr. *descenderunt*.

99 *alter gladiorum*] Vulgo *gladiatorum*. sed illud jam Faërnus et alii edidere. et id etiam concinnitas postulat.

100 *ut Basilum, vi et armis, et alios*]. Grutero placet Schotti correctio, *ut Basilum, ut Tamisium, ut alios*, sane ingeniosa. *Vi et armis* respondent illis: *m. judicio, studio* &c. intelligendumque, coacti. Pro *et alios* autem legerim *ut alios*.

1 *non modo e. i. cliens*] *non modo* pro *nedum*. alia exempla e Ciceronis libris v. in Clave, in *modo*.

2 *qui dies ille collegæ tui*] Grævius cum Faërno, Mureto, Lamb. addidit *fuit*. Mox pro *fuerunt* forte legendum *fuerant*.

3 *sed absconditi*] Sic Ms. Vat. alii vel *sed tamen*, vel *sed ii*. nihil refert: sed tamen *ii* et *tamen* glossatorem magis sapiunt: et non suave est *gladii, sed ii*.

4 *scutorum lecticas*] Lecticæ scutis repletæ. v. Phil. V, 6. genitivi hujus usus rarior, sed et alia hujus formæ et ellipseos exempla sunt.

5 *statimque*] In ed. Grut. excidit *que*. abest tamen a Ms. H.

set, evertit. numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. [6] In publicis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: [7] alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

43 [8] Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas
110 mortuum? Quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret. Collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni [9] sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? [10] Cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum, deseri patimur? [11] an supplicationes
b. addendo diem contaminari passus es; pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva.
111 Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. sed tu, [12] qui acta

6 *in publicis*] Delevi cum Faërno, Grævio, *actis*, quod est a glossa: intelligendum e præcedente *rebus*. *acta* h. l. sunt lex et testamentum, ilia ad publicas res pertinet, hoc ad privatas.

7 *alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit*] Hæc sunt vitiosa. nam primo conjungenda sunt *alias ut tolleret*: respondet enim superiori *alias sustulit*. Deinde *promulgatas* est a glossa, quæ in Ms. Vat. non fuit, estque a Faërno deleta. recte. nec est in edd. pr. P. Manutius addidit, imitantibus Francis, Colinæo et Stephanis. Sensus Ciceronis est: alias leges sine promulgatione sustulit, alias per promulgationem. et sic poterat Cicero dicere: sed voluit variare orationem, et in altero dixit, *alias ut tolleret, promulgavit*. res est nimis manifesta.

8 *Et tu i. C. m. diligens?*] Durior est ellipsis τȣ̃ *es*: quod forte excidit.

9 *sacerdos es*] Ms. Guelf. *est* placet.

10 *Cur non sumus prætextati*] Quia hoc ad universum senatum pertinet, necesse est, aut moris fuisse in talibus solemnibus, ut senatores prætexta uterentur, aut lege Antonii præscriptum, ut illo die quinto ludorum in honorem Cæsaris senatores omnes prætextati essent. Illud Manutio placet, hoc Ferrario. Non liquet mihi.

11 *an supplicationes — noluisti?*] Diem contaminatum supplicationibus videtur dicere, quia Diis propriæ tales supplicationes, adeoque homini factæ diem non sacrum faciant, sed polluant. *Pulvinaria noluisti*, int. decernere, ut supplicationes.

12 *qui acta Cæsaris defendis*] Quid hic acta Cæsaris? ad quæ non pertinet causa sacrorum. An quia lex illa Antonii Cæsare vivo, adeoque Cæsare sciente et annuente, facta est, propterea res ad acta Cæsaris pertinet? Sic sane videtur: nec melius habeo, quod dicam.

Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam [13] apertiorem in dicendo. ille numquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus.

Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum 44
diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. 112
cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. caritate, et benivolentia civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, uti- 113
nam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium [14] debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilis- p. 182. a.
simos, paratos defensores. quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris. sed inter pacem et servitutem plurimum interest. pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quodsi se ipsos illi nostri libe- 114
ratores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: [15] qui tum rex fuit, cum

13 *apertiorem in dicendo*] Jocus ex ambiguo, ut patet: qui ductus est ex eo, quod *diserti* proprie est perspicuitas. Sed *aperta oratio* est etiam perspicua. Sequentia pertinent ad id, quod supra de lupercalibus narravit.

14 *debet pensionem tertiam*] Tertium maritum. nam priores duo, Clodius et Curio, perniciosi cives, fœde perierant. Alludit autem ad morem solvendarum pecuniarum, ut dotis, per tria tempora, s. tres annos: quæ pensiones dictæ (nobis *Termine*). v. Clavis in *pensio*.

15 *qui tum rex fuit*, &c.] *Tum* habent libri scr. plures, etiam Guelf. L. H. pro vulgato *tamen*: itaque recepi cum Grævio. Post pro *liceret* edidi *licebat*, quod et ipsum in libris antiquis

esse Romæ regem licebat. [16] Sp. Cassius et Melius, M.
Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati.
Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in
regnantem impetum fecerunt. [17] quod cum ipsum factum
per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imi-
tandum; præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint,
quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa
conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali
45 immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare
115 igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti.
pone ante oculos lætitiam senatus populique Romani:
confer [18] cum numatione tua tuorumque: tum intelliges,
quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed nimirum, ut
quidam, morbo aliquo, et sensus stupore, suavitatem cibi
non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis
gustum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte facien-
dum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis pot-
est avocare? Judicia non metuis. si propter innocentiam,
laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo ju-
116 dicia non timeat, quid timendum sit? Quodsi non metuis
b. viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohi-
bentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ
est autem vita, dies et noctes timere a suis? nisi vero aut
majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam
habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ulla re
cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, me-
moria, [19] literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesse-
rat, quamvis reipublicæ calamitosas, attamen magnas:
multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis pe-
riculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis,
congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos
præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. quid
multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim
46 patientia, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te domi-
117 nandi cupiditate conferre possum, ceteris vero rebus nullo

reperit Ferrarius. Grammatica quidem ratio *licebat* postulat, quia est in definitione temporis.

16 *Sp. Cassius et Melius*] Idem prænomen est commune utrisque; in quo semper Cicero id in plurali præponit primo. Et sic hic quoque habuit Codex Vat. e quo sic editum est a Faërno, Mur. Man. &c. Vulgo *Sp. Cass. Sp. Melius.* Mox Ms. Guelf. *hi primum*, non *hi primi.*

17 *quod cum ipsum factum per se*] *Factum* mihi suspectum: potestque commode abesse e Ciceronis consuetudine.

18 *cum numatione*] Ant. Augustinus correxit *nundinatione*, it. Vict. Epp. V, 8. bene, ut arbitror. nam et supra eam exprobravit Antonio. Mox pro *gustum* edd. Faërni, Mureti, Man. Lamb. Græv. e Ms. Vat. dedere *gustatum.*

19 *literatura*] Ms. Vatic. *literæ, cura:* quod post alios Grævius recepit. Mox secundum eundem librum, *est* post *regnare* delevi. Item, pro *magnis periculis*, quidam *multis.* nil interest.

modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo
reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit
jam populus Romanus, quantum cuique crederet, quibus
se committeret, a quibus caveret. Hæc igitur non cogitas?
nec intelligis, satis esse viris fortibus didicisse, [20] quam sit
re pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum
occidere? an, cum illum homines non tulerint, te ferent?
Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec 118
occasionis tarditas exspectabitur.

Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni:
quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles; cum republica redi in gratiam. Sed de
te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi
rempublicam adolescens, non deseram senex: contemsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus
libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest. Ut aliquando dolor populi Romani pariat, 119
quod jamdiu parturit! Etenim si abhinc annos prope vi- p. 183.
ginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam a.
esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero,
patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto
rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. duo modo hæc
opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil
potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica
quisque mereatur.

20 *quam sit re pulchrum*] *Re* addidi ex eodem libro cum Faërno &c. Et id verbum postulat concinnitas ex paribus membris: *re pulchrum, beneficio gratum* &c. Sic et Leid.

b. M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM PHILIPPICA TERTIA.

ORATIO QUINTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Post Cæsaris necem decrevit senatus consulares provincias, Antonio Macedoniam, Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occasionem quærens reipublicæ perturbandæ, Galliam citeriorem sibi mandari cupiebat, quod cum a senatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, jam antea ab ipso Cæsare datam, post ejus interitum confirmaverat, tulit ad populum, et obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret: unde se cum exercitu ad urbem, Cæsaris exemplo, facile venturum sperabat. Nam Macedonia, terra marique disjuncta, novis consiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brundisium ivit ad VII. Id. Oct. profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, et in cervicibus bonorum collocare. Redeuntem a Brundisio Antonium legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, urbem est ingressus: vocato in Capitolium senatu, cum de abalienata legione Quarta, et Octaviani copiis adjuncta, nuntius ei esset allatus, propere senatum dimisit, et ad occupandam Galliam citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magna celeritate contendit. Interea cum novi tribuni pl. qui VI. Id. Dec. magistratum inierant, XIII. Kalend. Jan. senatum convocassent, deque præsidio consulum designatorum retulissent, ut senatum tuto Kalendis Januariis habere possent, Cicero, laudata tribunorum mente, totam rempublicam complexus hæc censuit: res eas, quas Cæsar adolescens privato consilio gessisset, aut gereret, publica confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam se contulissent, laudandas, eisque spem præmiorum decreto senatus ostendendam; D. Brutum, qui se irruenti in Galliam Antonio objecisset, ipsamque Galliam, quæ resisteret, debita laude ornandam: provincias ab iisdem, qui eas obtinerent, obtinendas esse ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum esset; iisque de rebus ad senatum a novis consulibus primo quoque tempore esse referendum. Assensit senatus, et in ejus sententiam S. C. factum est.

1 SERIUS omnino, patres conscripti, quam tempus rei-
1 publicæ [1] postulabat, aliquando tamen convocati sumus:

1 *postulabat*] Sic Vatic. bene pro *postulavit*, quod est in edd. et aliis scr. et sic bene edidit Grævius. Ita legendum esse, etiam conjectura assequi licebat: et post est *flagitabam*, non *flagitari*.

quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum ne-
farium contra aras et focos, contra vitam fortunasque no-
stras, ab homine profligato ac perdito non comparari, sed
geri jam viderem. Exspectantur Kalendæ Januar. quas
non exspectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, sum-
mi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur;
ex qua se instructum, et paratum ad urbem venturum esse
minitatur. Quæ est igitur exspectatio, aut quæ [2] vel minimi 2
dilatio temporis? quamquam enim [3] adsunt Kalendæ Jan.
tamen breve tempus longum est imparatis. dies enim affert,
vel hora potius, nisi provisum est, magnas sæpe clades. cer-
tus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet.
Quodsi aut Kalendæ Jan. fuissent eo die, quo primum ex
urbe fugit Antonius, aut hæ non essent exspectatæ: bellum
jam nullum haberemus. auctoritate enim senatus, consen-
suque populi Romani facile hominis amentis fregissemus
audaciam. quod confido equidem consules designatos, si-
mulac magistratum inierint, esse facturos. sunt enim opti-
mo animo, summo consilio, singulari concordia. mea au-
tem festinatio non victoriæ solum avida est, sed etiam cele-
ritatis.

Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefa- 3
rium privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum
publica accedit auctoritas? C. Cæsar adolescens, pæne po- 2
tius puer, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, p. 184.
tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a a.
Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, nec postu-
lantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis
(quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum [4] ex
invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimo-
niumque suum effudit. quamquam [5] non sum usus eo verbo,
quo decuit. non enim effudit, sed in salute reipublicæ col-
locavit. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, 4
quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantam maxi-
mam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam igna-
rus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non
intelligat: si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas
se habiturum [6] putabat, Romam, ut minabatur, venire po-

2 *vel minimi dil. temporis*] Sic cum Faërno, Mureto, Petav. Lamb. et Grævio edidi: al. *minima*. Cum iisdem mox dedi *vel hora*.

3 *adsunt Kal.*] i. e. post paucos dies futuræ.

4 *ex invicto g. v.*] *ex* in edd. plerisque non est. E Vatic. receptum est recte a Faërno et aliis.

5 *non sum usus eo v. quo decuit*] Prætuli *usus sum* vulgato, *usi sumus*, auctoribus iisdem. *decuit* retinui, cum illi habeant *debui*. illud quidem aptius est sententiæ. non decebat effusam pecuniam dicere, quæ de luxuria dicitur, cum de liberalitate in remp. sermo esset. *Decuit* est et in Mss. Gu. Leid. H.

6 *putaverat*] Grævius ex iisdem *putabat*: illud aptius verbo *potuisset*: hoc

tuisset, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, cives optimos, jugulari [7] jussit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat: [8] cui tandem nostrûm, aut cui omnino bono pepercis-
5 set? Qua peste rempublicam privato consilio (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit. qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic judico, nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, rempublicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus, quæ sentiremus, libere dicere,) tribuenda est auctoritas, ut rempublicam non
b. modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam pos-
3 sit defendere. Nec vero de legione Martia (quoniam longo
6 intervallo loqui nobis de republica licet) sileri potest. Quis enim [9] unus fortior, quis amicior umquam reipublicæ fuit, quam legio Martia universa? quæ cum hostem populi Romani M. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiæ noluit: reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem judicavisset: quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio consedit Albæ. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortio-
7 rum virorum, aut amiciorum populo Romano civium? Hujusce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quæstore, cive optimo et fortissimo, Cæsaris [10] auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciundum est igitur nobis, patres conscripti, [11] ut ea, quæ sua sponte clarissimus adolescens atque omnium præstantissimus gessit et gerit, hæc auctoritate nostra comprobentur: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ, quartæque mirabilis consensus ad rempublicam recuperandam, laude et testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda,

verbo *minabatur*. quod quia vicinum magis, *putabat* prætuli.

7 *jussit*] Grævius dedit *jusserit*: quod sequerer, si *quippe* abesset: nam ita cohæret *qui* magis cum *pr. fuisse*.

8 *cui t. nostrum*] Sic bene pro *vestrum* Ms. Vat. et ex eo ortæ edd.

9 *unus fortior*] Libri olim scr. et edd. *unquam*. Vat. *unus*, rectissime. respondet *legioni universæ*, quod non videntes in *unquam* mutarunt.

10 *auct. atque exerc. persecuta est*] Gruterus in uno Ms. Pal. reperit *prosecuta est*. Usitatissime dixisset *secuta est*, ut c. sequente: sed et *persequi* sic dicitur. v. Clavem in h. v. *prosecuta* tamen melius puto, quod et Ms. H. habet.

11 *ut ea, quæ—hæc*] Aut *ea* delendum puto, aut *hæc*. Sed illud magis placet.

honores, præmia, cum consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus.

Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, deque ejus exer- 4
citu, jam diu nota sunt nobis. Virtute enim admirabili 8
Cæsaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæsaris secutæ sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed, ut dixi, hæc superiora: hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paullo ante propositum est, certe silentio non potest præ- p. 185.
teriri. pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum a.
in senatus populique Romani potestate. O civem natum reipublicæ, memorem sui nominis, imitatoremque majorum! neque enim, Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, [12] repulso Antonio, retinenda nobis. Illi regibus parere jam a condita urbe didi- 9
cerant: nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est et dictus: quod nos vitium in privatis sæpe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: Decimus sceleratum atque impium regnare [13] patietur? quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia et fecit et facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: [14] nec tamen, ut Antonio senatum habenti, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quæ hic consul augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una [15] ferente eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat.
Quis autem rex umquam fuit tam insignite impudens, ut 10
haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? [16] hic quam immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sor-

12 *repulso Ant.*] Ms. Vat. *depulso*, quod post alios Grævius secutus est: qui et *jam* interponit, factum e lectione illius libri *tam*. Et solent illa verba confundi, ut supra vidimus. Flacc. 2. &c. Sed tamen hic plures libros malui sequi, ubi in textu nihil est, quod magis faveat lectioni Vatic. quam vulgatæ.

13 *patietur Antonium*] Hoc nomen non fuit in Ms. Vat. nec est in L. H. Guelf. in quo inter versus additum est *sc. Antonium*, pro quo valde pugnat Grævius, qui et ipse omisit: recte. Sicut ante tantum est *superbum* sine nomine Tarquinii, sic hic *impium* debet esse sine nomine Antonii. omisit et P. Manutius.

14 *nec tamen*] Sic pro *nec tum*, quod et in Guelf. Ms. est, item ed. R. Br. Med. P. Manut. *Tum* est ab Aldo.

15 *referente*] Male. Dedi post alios *ferente*: quamquam non oblitus eorum, quæ dixi in Clave.

16 *quam hic imm.*] Puto scribendum *hic quam imm.* in ceteris partibus omnibus sicut in antecedente regis aut Tarquinii nomen est in principio; sic in consequente Antonii nomen aut pronomen.

didum accepimus: at vero hujus domi inter quasilla pende-
batur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes,
quorum intererat, totum imperium populi Romani nundi-
nabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinii
accepimus: at hic et Suessæ jugulavit eos, quos in custo-
b. diam dederat, et Brundisii trecentos fortissimos viros, ci-
11 vesque optimos trucidavit. Postremo Tarquinius pro po-
pulo Romano bellum gerebat tum, cum est expulsus: An-
tonius contra populum Romanum exercitum adducebat
tum, cum a legionibus relictus, nomen Cæsaris exercitum-
que pertimuit, neglectisque sacrificiis sollemnibus, ante lu-
cem, vota ea, quæ numquam solveret, nuncupavit: et hoc
tempore in provinciam populi Romani conatur invadere.
Majus igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus
et habet, et exspectat, quam majores nostri acceperunt a
L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis et
5 nominis. Cum autem [17] omnis servitus est misera: tum
12 vero intolerabile est servire impuro, impudico, effæminato:
numquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui
Gallia prohibet, privato præsertim consilio, judicat, ve-
rissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est
igitur, patres conscripti, nobis, ut D. Bruti privatum consi-
lium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. An-
tonium consulem post Lupercalia putare debuistis. quo
enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus,
ebrius concionatus est, et id egit, ut collegæ diadema impo-
neret: eo die non modo consulatu, sed etiam libertate se
abdicavit. [18] esset enim ipsi certe statim serviendum, si Cæ-
sar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego
consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc de-
nique hominem putem, qui fœdo illo, et flagitioso die, et
quid pati, Cæsare vivo, posset, et quid, eo mortuo, conse-
13 qui ipse cuperet, ostendit? Nec vero de virtute, constantia,
p. 186. et gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille
a. flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud
ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus mu-
nicipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad
auctoritatem hujus ordinis, majestatemque populi Romani,
defendendam conspirasse videantur. Quamobrem, tribuni
plebis, quamquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut sena-

17 *omnis servitus est m.*] Sic Ms. Gu. ut et P. Manut. Græv. edidere. vulgo *c. o. est s. m.* illud mollius. mox Grævius etiam melius *faciendum est i. nobis P. C.* item mox *debuistis putare,* ut et Ms. Gu. habet: item *est concionatus:* sed ista omnia ille sine libris. non est tanti.

18 *esset enim ipsi*] Latinitas postulat *fuisset:* quia sequitur *si accipere voluisset:* et est sermo de præterito.

tum tuto consules Kalendis Jan. [19] habere possent, retulistis, tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse dicendi. cum enim tuto senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis: illud etiam statuistis, intra muros Antonii scelus, audaciamque versari.

Quamobrem omnia, mea sententia, complectar, vobis, ut in- 6
telligo, non invitis, ut et præstantissimis ducibus a nobis de- 14
tur auctoritas, et fortissimis militibus spes ostendatur præ-
miorum: et judicetur non verbo, sed re, non modo non consul,
sed etiam hostis Antonius. Nam, si ille consul; fustuarium
meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt; sceleratus
Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio
exercitus comparaverunt: sin autem militibus exquirendi
sunt honores novi, propter eorum divinum atque immortale
meritum: ducibus autem ne referri quidem potest gratia:
quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis per-
sequuntur, conservatores reipublicæ judicantur? At quam 15
contumeliosus in edictis? quam barbarus? [20] quam rudis?
Primum in Cæsarem ut maledicta congessit, depromta ex
recordatione impudicitiæ et stuprorum suorum? Quis enim
hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juven-
tute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis
autem [21] illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit
C. Cæsaris filio, cujus etiam naturalis pater, si vita suppe-
ditasset, consul factus esset. [22] Aricina mater. Trallianam
aut Ephesiam putes dicere. Videte, quam despiciamur om-
nes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane. quotus b.
enim quisque non est? quod autem municipium non con-
temnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate anti-
quissimum, jure fœderatum, propinquitate pæne finitimum,
splendore municipum honestissimum? Hinc Voconiæ, 16
hinc [23] Scatiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, et pa-
trum memoria, et nostra: hinc equites Romani, lautissimi
plurimi et honestissimi. Sed si Aricinam uxorem non pro-
bas, cur probas [24] Tusculanam? quamquam hujus sanctissi-
mæ fæminæ, atque optimæ pater, M. Attius Balbus, in pri-
mis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fæminæ,

19 *habere possent*] Male in ed. Græv. irrepsit *possint.*

20 *quam rudis*] Lambinus corr. *ferus*, sc. e c. 9. vel *dirus*: quod *rudis* mollius esset, quam pro re ac loco. Referunt ejus defensores ad ea, quæ dicta sunt c. 9. pr.

21 *illo maledico*] e Ms. Vat. Faërnus *illo, qui maledicit*, quod secutus est Grævius. Vulgatum melius videtur forma consentire ei, cui respondet, *hoc adolescente.* Mox idem cum Faërno edidit *natura pater.* Bene latinum est *natura pater*: sed sic simpliciter sine verbo dici non reperi. Apud Terentium quidem, cujus locum adferunt, est; *natura tu illi pater es.*

22 *Aricina mater*] Eam et alii Cæsari objecere. v. Suetonium in Aug. 4.

23 *Scatiniæ leges*] Ms. Gu. *Scantiniæ.*

24 *Tusculanam*] int. *Fulviam.*

locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemtius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, [25] ille qui cum palla et cothurnis numos populo de Rostris spargere solebat. Vellem hanc contemtionem pecuniæ suis reliquisset: [26] habe-
17 retis nobilitatem generis gloriosam. [27] Qui autem convenit, [28] ut tibi Aricina natus ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere soleas gloriari? quæ porro amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem: ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Phillippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam: quos [29] certo scio
7 dignitatis optimarum fæminarum non pœnitere. Idem etiam Q Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto:
p. 187. a. nec sentit amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam [30] cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum
18 esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris et patrui parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem [31] hoc scribere audere, quem ego, et frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me eisdem edictis, nescit, lædat an laudet. cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumserim, laudare videtur, quasi imitari velit: cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

8
19 Sed ipse quid fecit? Cum tot edicta proposuisset, edi-

25 *ille qui cum p.*] Addidi cum Grævio *ille*, quod in ipsius et Ferrarii Mss. fuit. habet et Gu. P. Manutius dedit *Tuditanus, nempe ille, qui.*

26 *habetis nob.*] Hanc lectionem sic accipiunt, ut in hoc sit clausula argumenti, qua et alibi utitur Cicero. Ferrarius autem malebat *haberetis*: et sic est in Mss. Gu. L. H. edd. pr. idque recepi. est enim manifeste consequens illius: *vellem* &c.

27 *Qui autem evenit*] Sic Mss. At Ferrarius per conjecturam dedit *convenit*, bene, ut puto: idque secuti sunt Faërnus, P. Manut. Lamb. nam id verbum legitimum est in tali sententia. v. Phil. VII, 2.

28 *ut is tibi Aricina natus*] Sic cum Grævio edidi, quod meliores Mss. habent etiam totidem literis Guelf. alii, item edd. pr. *ut tibi Julia natus*, quod et servavit, etsi non probavit, Gruterus. *tibi* omittit Ald. P. Man. apposita loco huic stellula.

29 *certo scio*] Sic Ms. Leid. recte. vulgo *certe*.

30 *cognosci ab hominibus*] E Vatic. edidere quidam *omnibus*: quos secutus est Grævius. non male quidem: sed et vulgatum bonum est.

31 *hæc scribere*] Alii *hoc*: quod et in Ms. Gu. reperi. idque melius. sic et L. H. Est enim unum crimen vel maledictum. Sic et Grævius tacite edidit.

xit, ut adesset senatus frequens a. d. VIII Kalendas Decembres; eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, [32] opinor, verba in extremo. *Si qui non affuerit, hunc omnes existimare potuerunt et interitus mei et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem et hortatorem et esse et fuisse fateor. quamquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen, currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus et vita optimi cujusque, et libertas populi Romani dignitasque consisteret? Sed cum 20
tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi ac severa? vino atque epulis [33] retentus est: si epulæ potius quam popinæ nominandæ sunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum b.
[34] Kalendas Decembres distulit. adesse in Capitolio jussit: [35] quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum, adscendit. convenerunt corrogati, et quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. is enim erat dies, ea fama, [36] is, qui senatum vocarat; ut turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cum de eo constituisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. Quid est aliud, seipsum hostem 21
judicare, nisi de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret? necesse erat enim alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæsar hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit: quid potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, [37] se hostem confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus tristissimis quan- 9
tos excitat risus! sententiolas edicti cujusdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas [38] putare: ego autem,

32 *ut opinor*] Delevi *ut* cum Grævio. aliisque. abest et a Guelf. et ed. P. Manutii. mox et ex iisdem libris dedi *si qui*.

33 *retentus et alea est*] Delevi *et alea*: quod in libris antiquis non reperere Faërnus et Ferrarius, nec est in Leid. estque ab h. l. alienum. Additum est a glossatore, qui alio loco Antonio aleam objectam repererat.

34 *Kalend. Dec.*] Legendum *Kalendas Dec.* non *Kalendarum*, ut vulgo editum. In Mss. est compendium *Kal.* ut in edd. pr. *Kalendas* et supra est.

35 *quod in templum* &c.] Mss. Leid. Huydec. *quo in tempore tum ipse nescio quasi.*

36 *is, qui* &c.] Ms. H. *is impetus ejus, qui.*

37 *se hostem esse conf.*] Delevi *esse* cum Faërno et Grævio; alibi jam dixi, verbum *esse* in hac paraphrasi inculcari solitum a glossatoribus. Mox *confessus fuerit* Ms. Huyd.

38 *putare*] Ms. Huyd. a m. pr. *sperare.*

qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni.
22 *Nulla contumelia est,* [39] *quam facit dignus.* Primum quid est, Dignus? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quam facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse major? quid est porro, Facere contumeliam? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? horum similia deinceps. Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo in-
p. 188. telligat, dicere? En, cur magister ejus, ex oratore [40] arator
a. factus, possideat, in agro publico populi Romani, campi Leontini duo millia jugerum immunia; ut hominem stoli-
23 dum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortasse: illud quæro, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuisset ferus. quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno plebis fortissimo, et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de republica sentientem, e senatu vi et minis mortis expellere: [41] Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus, et sæpe, et jure, vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatusconsulto ne intercederent, verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. [42] Atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidie aliquid
24 cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. [43] Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset; cum de republica relaturus fuisset, allato nuntio de legione quarta, mente concidit: effugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum esset antea numquam.

10 Quæ vero profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam fœda? quam turpis? præclara tamen senatusconsulta

39 *quam facit dignus*] v. Clav. in *dignus.*

40 *arator factus, possideat*] Delevi *sit,* ut voluit Faërnus, fecit Grævius: ut mollius cohæreat oratio. Sed post *immunia* majorem distinctionem feci: neque enim sequentia cum proxime antecedente cohærent. Intell. *scilicet:* quod solet in oratione elegantiori omitti. Pro *stultum* etiam *stolidum* ex Faërni libro dedi cum Grævio. nam *stultum* lenius est quam pro re. et sic Mss. L. H.

41 *Tib. Canutium*] Sic e Ms. vet. et Dione Ferrarius, Lamb. J. Gron. Grævius. recte. Sic et Ms. L. (*Canutum* habet Ms. H.) et huc valet etiam lectio olim vulgata *Tiberinus.*

42 *Atque id erat periculum*] Ironice dictum. *Atque* est pro atqui, ut alibi Ms. H. *At.*

43 *Ac ne sine causa*] Hæc periodus sibi non satis constare videtur. In vulgatis etiam interpunctio in principio vitiosa est, quam correxi. In medio pro *effugere festinans,* e libris bonis editum est post Faërnum et alios a Grævio, *et fugere festinans:* sed id rem non conficit. Si tollatur *mente concidit,* omnia leniter fluant, et ita *effugere* servandum. Sed hæc medela est vehementior justo.

[43] illo ipso die [44] vespertina, provinciarum religiosa sortitio:
divina vero opportunitas, ut, quæ cuique apta esset, ea cui-
que obveniret. Præclare igitur facitis, tribuni plebis, qui 25
de præsidio consulum senatusque referatis: meritoque ve-
stro maximas vobis gratias omnes et agere et habere debe-
mus. qui enim [45] carere metu et periculo possumus in tanta
hominum cupiditate et audacia? Ille autem homo afflictus
et perditus, quæ de se exspectat judicia graviora, quam ami-
corum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjun-
ctus, L. Lentulus, et P. Naso, omni carens cupiditate, nul-
lam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem
fuisse judicaverunt. quod idem fecit [46] L. Philippus, vir pa-
tre, avo, majoribus suis, dignissimus. In eadem sententia
fuit homo summa integritate atque innocentia, M. Turra-
nius. idem fecit [47] P. Oppius, ipsi etiam, qui amicitiam M.
Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent,
M. Piso, meus necessarius, et vir et civis egregius, parique
innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperatu-
ros esse dixerunt. [48] Quid ego de L. Cinna loquar? cujus 26
spectata multis magnisque rebus singularis integritas, mi-
nus admirabilem [49] facit hujus honestissimi facti gloriam:
qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo
et constanti C. Cæsetius repudiavit. Qui sunt igitur reli-
qui, quos sors divina delectet? [50] C. Antonius, et [51] M. An-
tonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C.
Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem! hanc enim
semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam.
nihil felicius. modo enim ex Africa decesserat, et quasi di-
vinans se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. deinde

43 *illo ipso die*] Delevi *in* ante *illo* cum Faërno et sequacibus. Abest etiam Ms. Guelf. nec usquam addidit Cicero.

44 *vespertina*] Nempe contra legem, quæ post solis occasum aliquid agi publice vetat.

45 *c. metu et periculo p.*] *Metu et* sustulit cum iisdem Grævius contra libros. Non sensere viri præclari concinnitatem vulgati, *metu et periculo* paria sunt seqq. *cupiditate et audacia.* Edd. pr. *possemus*, item Ms. H.

46 *L. Philippus*] Non vitricus Octavii: nam is multis annis ante consul fuerat cum Lentulo Marcellino, nec tum sortiri provinciam poterat: sed filius ejus. v. Clav. Mss. L. H. habent mox *majoribusque.*

47 *P. Oppius*] Hanc lectionem, quam plerique Mss. etiam Leid. Gu. habent, ex qua in aliis libris factum *P. Appius*, quod edd. pr. secutæ sunt, in aliis *Popius*, prætuli. *Oppii* illo tempore fuere, qui magistratus peterent ac gererent, non *Opii.*

48 *Quid ego*] *Ego* non habet Ms. Huyd. bene, opinor.

49 *facit*] Sic libri vett. plures, etiam Gu. L. H. unde Faërnus, Ferrarius et Gr. edidere pro *fecit.* et sic jam edd. R. et aliæ primæ.

50 *L. Antonius*] Omnes consentiunt *L.* esse vitiosum, putantque viri docti *L. Annius* aut *C. Ant.* legendum esse. Ms. Guelf. habet *t.* quæ litera sæpe cum *c.* in scriptura minori permutatur. Sed et H. T. Itaque recepi. Est frater Antonii triumviri; a quo alter C. Antonius diversus, qui Macedoniam sortitus est.

51 *M. Antonius*] Non Consul, qui post triumvir. nam is Galliam petebat, non sortiebatur: et eam ille provinciam deposuerat.

M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid
suspicer. duarum credo provinciarum sortes minus divinas
11 fuisse. O C. Cæsar, (adolescentem appello,) quam tu salu-
27 tem reipublicæ attulisti! quam improvisam! quam repenti-
nam! qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret insequens?
etenim in concione dixerat, se custodem futurum urbis: us-
que ad Kalendas Maias ad urbem exercitum habiturum. O
præclarum custodem ovium (ut aiunt) lupum! custosne ur-
bis, an direptor et vexator esset Antonius? Et quidem se
p. 189. introiturum in urbem, dixit, exiturumque, cum vellet. Quid
a. illud? Nonne audiente populo, sedens pro æde Castoris,
dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

28 Hodierno die primum, patres conscripti, longo intervallo
in possessionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem
ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator
fui. cum autem id facere non possem, quievi: nec abjecte,
nec sine aliqua dignitate casum illum temporum et dolorem
tuli. Hanc vero tæterrimam belluam quis ferre posset, aut
quomodo? Quid est in Antonio præter libidinem, crudeli-
tatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus
est. nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil
29 pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id dis-
crimen adducta est, utrum ille pœnas reipublicæ luat, an
nos serviamus: aliquando, per deos immortales! patres
conscripti, patrium animum virtutemque capiamus, [52] ut
aut libertatem propriam Romani generis, et nominis, recu-
peremus, aut mortem servituti anteponamus. Multa, quæ
in libera civitate ferenda non essent, tulimus, et perpessi
sumus: alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia
cupiditate. sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre co-
ëgit, [53] quæ vis quædam pæne fatalis: quæ tamen ipsa non
tulimus: etiamne hujus impuri latronis feremus tæterrimum,
12 crudelissimumque dominatum? [54] Quid hic faciet, si potu-
30 erit, iratus, qui cum succensere nemini posset, omnibus bo-
nis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam
adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fe-
cerit? refertam ejus domum exhauserit? hortos compilarit?
ad se ex his omnia ornamenta transtulerit? cædis et incen-
diorum causam quæsierit ex funere? duobus aut tribus se-
natus consultis bene et e republica factis, reliquas res ad lu-
crum prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? ci-
vitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi

52 *ut aut lib.*] *Ut* abest Mss. L. et H. non male.

53 *quæ vis quædam*] Ms. Huyd. *visque q. f.* non male.

54 *Quid hic faciet*] Sic Muretus edidit, nescio an e libro: id secutus est Grævius. recepi et ipse, quia melius respondet sequenti: *quid hic victor non audebit?* Habent Mss. L. et H. Vulgo *faciat*.

Romani jure sustulerit? exsules reduxerit? falsas leges C.
Cæsaris nomine, et falsa decreta in æs incidenda, et in Ca-
pitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium dome-
sticum mercatum instituerit? populo Romano leges impo-
suerit? armis et præsidiis, et [55] populum et magistratus fo-
ro excluserit? senatum stiparit armis? armatos in cella 31
Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit? ad legiones
Brundisium cucurrerit? ex his optime sentientes centurio-
nes jugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum no-
strum, et ad disperditionem urbis venire conatus? Atque is
ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Cæsaris, con-
sensu veteranorum, virtute legionum; ne fortuna quidem
fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec furere de-
sinit. in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una le-
gione, et ea vacillante, L. fratrem exspectat: quo neminem
reperire potest sui similiorem. Ille autem ex mirmillone
dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque
posuit vestigia? [56] cædit greges armentorum, reliquique pe-
coris, quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse au-
tem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri:
diripiuntur villæ: matresfamilias, virgines, pueri ingenui
abripiuntur, militibus traduntur. hæc eadem, quacumque
exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos tæterrimis 13
fratribus portas aperietis? hos umquam in urbem recipietis? 32
non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum inci-
tatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem
recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio ute-
mini? Nullum erit tempus, hoc amisso. a tergo, a fronte,
[57] a lateribus tenebitur, si in Galliam venerit. nec ille armis p. 190.
solum, sed etiam nostris decretis urgendus est. Magna vis a.
est, magnum nomen unum et idem sentientis senatus. [58] Vi-
detis refertum forum, populumque Romanum ad spem recu-
perandæ libertatis erectum: qui longo intervallo cum fre-
quentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse.

55 *populum Rom.*] *Romanum* e libris bonis scr. et edd. delevit Grævius: bene. Consentit Gu. L. *Populus* et *magistratus* opponuntur, non *populus Rom.* et *magistratus*: et ea repetitio etiam non suavis est.

56 *cædit greges a.*] Servius ad Virg. Ecl. VI, 55. hinc memorat: *fudit apothecas, cecidit greges.* quod est considerandum. *fudit apoth.* bene respondet sequentibus, et tempori præcedenti *fecit.* nisi Servius scripsit, *fundit—cædit.* Tum illud, *quodcunque nactus est*, retulerim ad sequentia: *quodc. nactus est, epulantur milites.*

57 *a lat. tenebitur*] Sic Ms. Vat. et hoc verum est: nam ad tempus sequens pertinet: unde et post *venerit*: sed minorem interpunctionem post *tenebitur* et majorem post *venerit* feci. cohæret enim sequens cum hoc. Mox et *nec ille* dedi pro *non ille*, ex eodem libro, unde jam alii edidere, quod et Leid. habet.

58 *Videtis*] Sic pro *videtisne* jam edidere inde a Faërno plures, etiam Græv. Recte. Sic et Leid. Scio occurrere exemplum unum et alterum, ubi in interrogatione *ne* negative dicitur: sed si libri contra sunt, non id est ferendum.

33 Hunc ego diem exspectans, M. Antonii scelerata arma vi-
tavi, tum, cum ille [59] in me absentem invehens, non intelli-
gebat, ad quod tempus me et meas vires reservarem. si
enim illi tum, cædis initium a me quærenti, respondere vo-
luissem, nunc reipublicæ consulere non possem. Hanc vero
nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimit-
tam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate
populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit,
cogitem: quod agendum atque faciendum, [60] idem non mo-
do non recusem, sed appetam etiam atque deposcam. Hoc
feci, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. jam non so-
lum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malumus, quam,
34 ne serviamus, animis armisque decernere. Dii immortales
nobis hæc præsidia dederunt: urbi Cæsarem, Brutum Gal-
liæ. Si enim ille urbem opprimere potuisset statim; si Gal-
liam tenere paullo post: optimo cuique pereundum, reli-
14 quis esset serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam
tenete, per deos immortales! patres conscripti, et amplis-
simi orbis terræ consilii principes vos esse, aliquando recor-
damini. signum date populo Romano, consilium vestrum
non deesse reipublicæ, quoniam ille virtutem suam non de-
futuram esse profitetur. Nihil est, [61] quod moneam vos.
nemo est tam stultus, qui non intelligat, [62] si indormierimus
huic tempori, non modo crudelem superbamque dominati-
onem nobis, sed ignominiosam etiam et flagitiosam [63] feren-
35 dam. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis to-
b. tam domum. libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis,
aleatoribus, ebriis servire, ea est summa miseria, summo de-
decore conjuncta. Quodsi jam (quod dii omen avertant!)
fatum extremum reipublicæ venit: quod gladiatores nobiles
faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes or-
bis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius
36 cadamus, quam cum ignominia serviamus. Nihil est de-

59 *in me abs. invehens*] Mss. L. H. non habent *me*. H. *invectus*.

60 *idem non modo non rec.*] Sic libri optimi, ut Col. Gu. et alii, et edd. pr. *id n. m. n.* Refero *idem*, quod et H. habet, ad Ciceronem, non ad rem. Quod Grævius alterum *non* post *modo* delevit, cum Faërno et aliis, quod et a libris quibusdam abest, non secutus sum. Recte ille dicit, *non* in hac formula omitti solere: sed sequente *ne quidem*. item cum sequitur *etiam*, sed rarissime, et fortasse interdum vitiose. v. Clav. Mox *semper* delevi cum eo et auctoribus ejus. nam est in *dum licuit*, sapitque glossam. abest et a Leid. et H.

61 *quod moneam vos*] Addidi *vos*, cum Grævio, sequente Faërnum. abest ab H.

62 *si ind. huic tempori*] Mss. Leid. Huyd. *hoc tempore*. hic et *dormierimus*. Vulgatum verum. Cicero et supra *indormire caussæ* dixit, Phil. II, 12. quamquam et *indormire* absolute dicitur pro obdormiscere.

63 *esse ferendam*] Bene hic Grævius, quamquam tacite, omisit *esse*: nam clausulam hexametri efficit, quæ est vitiosa, abest Ms. Leid. Putem autem *esse* excidisse post *nobis*: qui locus ei solennis est in structura Ciceroniana.

testabilius dedecore, nihil fœdius servitute. ad decus et libertatem nati sumus: aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, pro caritate reipublicæ, nimium multi: pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicæ potestatem et fortunam dederunt. Ad ea enim præsidia, quæ habemus, [64] jam accedent consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. jucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio.

Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, ut sena- 15
tus Kalendis Januar. tuto haberi, sententiæque de summa 37
republica [65] libere dici possent: de ea re ita censeo, uti C.
Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Kalendis Januar. tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optime de
republica meriti, propositum sit, senatum existimare, D. p. 191.
Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de re- a.
publica [66] mereri, cum senatus auctoritatem, populique Ro-
mani libertatem, imperiumque defendat. Quodque pro- 38
vinciam Galliam citeriorem, optimorum et fortissimorum virorum, amicissimorum populo Romano civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, recte atque ordine, exque republica fecisse et facere: senatum ad summam rempublicam pertinere arbitrari, a D. Bruto, et ab L. Planco, imperatoribus, consulibus designatis, itemque a ceteris, qui provincias obtinent, [67] obtineri ex lege Julia, quoad ex senatusconsulto cuique eorum successum sit: eosque dare operam, ut eæ provinciæ exercitusque in senatus populique Romani potestate, præsidioque reipublicæ sint: cumque opera, virtute, consilio C. Cæsaris, summoque consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem secuti,

64 *jam accedent*] Secutus sum correctionem Faërni pro *accedunt*: et sic habet quoque Leid. Intelliguntur consules designati, D. Brutus et L. Plancus.

65 *libere dici possint*] Scr. *possent*: refertur enim ad *verba fecerunt*. Secus est mox, ubi *possit* verum est. Mss. Gu. H. *possunt*. Mox *uti* e Ms. Vat. dedi, ut Grævius.

66 *promereri*] Libri plures et meliores etiam Gu. Leid. *mereri*: quod recepi.

67 *obtineri ex lege Julia*] Non ex illa prima, qua prætorias provincias annuas, consulares biennes fecerat, sed ex altera, qua nominatim quibusdam provincias dederat in annos certos, ut D. Bruto, Planco &c.

reipublicæ præsidio sunt et fuerunt; et a gravissimis periculis populus Romanus defensus sit, et hoc tempore defen-
39 datur. Cumque legio Martia Albæ constiterit, in municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad senatus auctoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quod pari consilio, eademque virtute legio quarta usa, L. Egnatuleio duce, [68] civi egregio, senatus auctoritatem, populique Romani libertatem defendat, defenderit; senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur: senatui placere, uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, [69] cum magistratum inierint, si eis videbitur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita uti e republica fideque sua censuerint.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

AD QUIRITES,

PHILIPPICA QUARTA.

ORATIO, SEXTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Facto in sententiam Ciceronis SCto, productus a magistratu quodam in concione populi, quæ in senatu acta et decreta erant, exponit. Cæsarem, D. Brutum, legionem Martiam et Quartam, quæ duce Egnatuleio ab Antonio defecerat, summis laudibus ornat, in Antonium invehitur, et cum bene de republica populum sperare jubet, tum eum ad studium libertatis recuperandæ cohortatur.

1 [1] FREQUENTIA vestra incredibilis, Quirites, concioque
1 tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mi-

68 *civi egregio*] E vestigiis Ms. Vat. additum est a Mureto, Grævio, *quæstore optimo. quæstore* non displicet: at *optimo*. Mox idem *ac defenderit*, ut est et in Gu. quod mihi languidum videtur. et similia in talibus formulis exempla reperi omissæ copulæ: in hac ipsa infra V, 17.

69 *cum magistratum inierint* &c.] Grævius post Faërnum sic edidit: *c. m. inissent, si eis videretur, p. q. temp. de h. r. ad h. o. referrent ita uti e repub. fideque sua videretur.* Quod ego non sum imitatus contra libros ceteros: primo, quia in priori membro mera præsentia sunt: deinde quia præcedit *placere*: cui *inierint, referant* aptius.

1 *Frequentia vestrum*] Ms. Guelf. habet *vestra*: quod recepi. Illius Græcismi *frequentia vestrum*, nullum me exemplum memini reperire in Ci-

hi summam affert reipublicæ defendendæ, et [2] spem recuperandæ libertatis. Quamquam animus quidem mihi numquam defuit, tempora defuerunt: quæ simulac primum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestræ libertatis defendendæ fui. [3] quod si ante facere conatus essem, nunc facere non possem. hodierno enim die, Quirites, [4] ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta jacta sunt reliquarum actionum. nam est hostis a senatu nondum verbo ap-
pellatus, sed re jam judicatus Antonius. Nunc vero multo 2
sum erectior, quod vos quoque, hostem illum esse, tanto consensu, tantoque clamore approbavistis. Nec enim fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille hostis, contra quem jure arma sumta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rempublicam libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est,
et tutatur, maximis senatus laudibus ornatus est. Laudo, 3
laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. sunt enim facta ejus, immortalitatis, [5] non ætatis. multa memini, multa audivi, multa legi: nihil [6] ex omni seculorum memoria tale cognovi: qui, cum servitute premeremur, [7] in
dies malum cresceret, præsidii nihil haberemus, capitalem p. 192. a.

cerone: et nemo hic hæsit, aut exemplum simile attulit.

2 *spem r. libertatis*] Non satis ausus sum eos sequi, in his Grævium, qui hoc verbum, secuti Ms. Vat. quocum consentit Leid. omittunt. Poterat sane omitti, quia *respublica* utique hic est maxime *libertas*, et potest id verbum e proximo huc tractum esse, diciturque bene *recuperare remp.* Sed et paullo post *resp.* et *libertas* conjunguntur.

3 *quod si ante f.*] Correxere *si id* e vestigiis Ms. vet. *siit:* sed pronomen potest esse in *quod.* non male autem *facere* omittit Leid. nam repetitio hujus verbi non sane placet.

4 *ne adhuc m. r.*] Sic editum est e conjectura Ferrarii. Mss. Gu. H. ut et alii habent *quamquam adhuc m.* &c. Vat. L. delent *adhuc.* Sic et edd. pr. R. Ven. Vic. &c. quod placet. nam res intelligitur acta in senatu Antonio hoste judicato. itaque delevi. primus addidit P. Manutius.

5 *non ætatis*] Sic edd. pr. et Mss. plures, etiam Leid. Huyd. Gu. Ferrarius ex aliis induxit *nomen ætatis,* quod ceteri secuti sunt. ego *non* restitui. Populus acclamaverat ad nomen *Cæsaris:* quod non erat ætatis nomen. Id Cicero probat, etsi Cæsar adolescens esset, vel potius puer adhuc: quod facta ejus essent spectanda, quæ non essent ætatis, sed immortalitatis. *nomen* e superiori temere huc tractum est. vid. Phil. XIV, 10. ubi similis sententia.

6 *ex omni sec. memoria*] Sic edidit e Mss. Ferrarius pro *ex omnium sec. memoria,* quod defendit et revocavit Faërnus, et cum eo Grævius. Sed illud sane est elegantius. Videtur Faërnum offendisse *seculorum* simpliciter. Sed sic Cicero et alibi, ut de Orat. 1, 4. extr. *ex omni memoria ætatum, tempore civitatum.* Si quis tamen illam varietatem librorum eo trahat, ut a Cicerone esse putet, *ex omni omnium seculorum memoria,* non nimis repugnem.

7 *et in dies m. cr.*] Delevi *et* cum Faërno et aliis, quia hic copula est aliena, cum in ceteris membris nulla sit. mox cum iisdem addidi *a* ante *Brundisio:* quod id solet addi in hac forma. Sic V, 16. *advolabat a Brundisio.* vid. et ibid. ad c. 8.

et pestiferum a Brundisio M. Antonii reditum timeremus,
hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe ceperit, ut exercitum invictum [8] ex paternis militibus conficeret, Antoniique furorem, crudelissimis consiliis incitatum,
2 a pernicie reipublicæ averteret. Quis est enim, qui hoc
4 non intelligat, nisi Cæsar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium, quos Suessæ, quos Brundisii occiderat, ut nihil, nisi de reipublicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis libertatisque vestræ, si C. Cæsaris fortissimorumque sui patris militum exercitus non fuisset? cujus de laudibus, et honoribus, qui ei, pro divinis et immortalibus meritis, divini immortalesque debentur, mihi senatus assensus paullo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur.
5 Quo decreto, quis non perspicit, Antonium hostem esse judicatum? quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus, [9] non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem judicavit Antonium? nam, [10] ille si non hostis: qui consulem reliquerunt, hostes necesse est judicemus. [11] Præclare et loco, Quirites, reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam contulerunt. hostem
6 illum, et latronem, et parricidam patriæ reliquerunt. Nec
b. solum id animose et fortiter, sed considerate etiam, sapienterque fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus merito paullo ante laudavit, C. Cæsaris exercitum [12] persecuta est.

8 *ex Hispanis mil. conduceret*] Sic olim edebatur, et sic est in libris plerisque, etiam Guelf. Nata est lectio e compendio *panis*, quod in libris quibusdam erat. Sed *Hispanos milites* nemo explicare potuit: nec Cæsar *conduxit* milites. Itaque recepi cum aliis lectionem Ms. Vat. *ex paternis militibus conficeret:* quæ et in Leid. est. Mox post *civium* ex eodem libro addidere *Romanorum*, quod non erat necesse.

9 *non ipsa*] Hoc elegantius quam *nonne:* itaque cum Grævio post alios recepi.

10 *ille si non h. qui cons.*] Hæc lectio elegantior, quam quæ a Faërno et aliis etiam Grævio recepta est: *si ille—hos qui c. r.* *Hos* est a glossatore.

11 *Præclare et loco Quirites recl.*] Sic e libris melioribus edi voluit Gruterus, ut patet e nota ad h. l. Sed operæ non paruerunt; nec correxit Gronovius. Sic et Leid. Vulg. *Præclara et luculenta recl.*

12 *persecuta est*] Ms. Huyd. *pros. est*, ut alii quidam et edd. ante Fer-

Quæ exspectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæsar 3
fertur in cœlum, qui contra te exercitum comparavit. laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ a te arcessitæ sunt, [13] quæ essent, si te consulem quam hostem maluissent, tuæ. quarum legionum fortissimum verissimumque judicium confirmat senatus, comprobat universus populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar, 7
Quirites, vos judicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? omnes mortales [14] una mente consentiunt: [15] omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? [16] Recte et vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio et munere datum reipublicæ Brutorum genus et nomen, ad libertatem populi Romani vel constituendam [17] vel recuperandam. Quid igi- 8
tur D. Brutus de M. Antonio judicavit? [18] exclusit provincia: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte, suoque judicio excitatam. Si consul Antonius: Brutus hostis. si conservator reipublicæ Brutus: hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus? Atque, ut vos una mente, unaque voce dubi- 4
tare vos negatis: sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de republica mereri, cum senatus auctoritatem, po- p. 193.
pulique Romani libertatem imperiumque defenderit. A quo a.

rarium. Eadem supra varietas III, 3. hic *persecuta* melius consentit verbo *virtutem*, quam supra, verbis adjectis.

13 *quæ tuæ essent—maluisses*] Grævius edidit tacite: *quæ essent—maluisses tuæ*. e Faërni libro videtur edere voluisse, *maluissent, tuæ*, ut in Var. Lect. est. *maluissent* est in edd. pr. et hæc lectio est vera. Sensus est: si te consulem potius quam hostem esse credidissent. In vulgata nullus commodus sensus est.

14 *una mente consentiunt*] Ms. Huyd. *una voce:* quod valde probatur Burmanno Sec. V. C. mihi hæc dubitatio est, quod *una voce* ubi est, v. c. infra XIV, 6. de concione sermo est: ubi de gentibus dicitur, velut et *uno ore*, de gloria. Hic autem sermo est de judicio et voluntate, sensu hominum in aliqua re, ut h. l. de Antonio.

15 *omnia arma eorum—capienda*] Hoc mihi valde durum est, pro, omnibus arma iis—capienda. Sed omnes libri, quod ego quidem repererim, consentiunt in hac lectione, excepto Huydecoperiano, in quo est *rapienda* in fine. quod probabat Burmannus idem: nec mihi displicet: sed id difficultatem illam non tollit in illis *omnia arma eorum*.

16 *Recte e. v. negatis*] Sic legendum patet ex superiori; *ut ostenditis*, non *ostendistis: judicatis*, non *judicastis:* et sic habet Ms. Vat. pro vulg. *negastis*.

17 *vel recuperandam*] Vat. cui consentiunt Guelf. L. H. *recipiendam*. et sic edidit etiam Grævius. nil interest: et vulgatum est sonantius.

18 *exclusit—obstitit*] E Vaticano correxere *excludit,—obsistit*. Placet: nam et sequitur *hortatur*. Sed etiam præcedit *judicavit*. Cur non et hoc corrigitur *judicat?* Ego vulgatum retinui. *hortatur* dixit, quia id etiamdum faciebat. Mox dedi *Atque* pro *Atqui*, ut fuit in Vat. et ex eo a Faërno et aliis editum est.

defenderit? nempe ab hoste. Quæ est enim alia laudanda
9 defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis amplissimis a senatu, quod resistat Antonio. quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet: magno scelere se adstringeret. [19] omnes enim in consulis jure et imperio debent esse provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipublicæ civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. [20] Quis igitur illum consulem, nisi latrones, putant? quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt: nec a judicio omnium mortalium, quamvis impii nefariique sint, sicut sunt, dissentire possunt. sed spes rapiendi atque prædandi occæcat animos eorum: quos [21] non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona et fortunas civium ad prædam proposuerunt. qui, dum sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbi-
10 trantur: quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite et detestamini, quæso, hoc omen!) urbem se divisurum [22] esse promisit. Ita vero, Quirites, [23] ut precamini, eveniat, [24] hujusque amentiæ pœna in ipsum familiamque ejus recidat, quod ita futurum esse confido. Jam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempublicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt; ita sunt aperte denuntiata, ut et illi pœna, et nobis libertas appropinquet: sive tantus consensus omnium sine impulsu deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate cœlestium dubitare possimus?

11 Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam
5 præ vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut impera-
b. tores instructa acie solent: [25] quamquam paratissimos mili-

19 *omnes e. sub consulis jure* &c.] Sic edd. vulg. Grævius post Faërnum dedit *in cons. jure.* Mss. Gu. Leid. neutrum habent, in quibus ultima in *enim* videtur absorpsisse *in.* Huyd. habet *sub.* Nihil refert, *sub* an *in* legas. Sed hoc exquisitius.

20 *Quis—nisi latrones, putant*] Facile sit corrigere *Qui*, quia sequitur *putant*, et fortasse sic dedit Cicero. Sed per *Quis* vitatur hiatus ingratus, et pluralis locum habere potest propter *latrones:* quamquam proprie verbum ad eos non refertur constructione. nec mutem in *putent:* sunt et alia exempla hujus formæ.

21 *non bonorum donatio*] Sic esse legendum, ut edd. pr. habent, non, ut Gruterus, quamquam e Mss. quibus et Gu. H. consentiunt, primus edidit, *non bonorum damnatio.* cetera docent, quæ sequuntur, *assignatio agrorum* et *hasta.* Explicari potest *bonorum damnatio:* sed non apta est res loco huic. Mox delevi *Pompeii* ante *hasta*, secutus Vatic. librum cum Faërno et aliis, item Leid. Nam Pompeii hasta nulla fuit, sed Cæsaris.

22 *esse promisit*] A Ms. Huyd. abest *esse.* placet.

23 *ut precamini*] Refertur ad acclamationem populi, quæ fuerat, cum Cicero diceret, *o! dii immortales* &c.

24 *hujusque a. p.*] Grævius et Vat. *atque hujus a. p.* Mss. Gu. L. H. edd. pr. *quo hujus a. p.*

25 *quamquam — videant, ut eos tamen adhortentur*] Semper putavi

tes ad prœliandum vident, ut eos tamen adhortantur: sic
ego vos ardentes et erectos ad libertatem recuperandam, co-
hortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste
certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. neque
enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus san-
guinem concupiscit. nullus ei ludus videtur esse jucundior,
quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio ci-
vium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine 12
atque nefario, sed cum immani tætraque bellua: quæ quo-
niam in foveam incidit, obruatur. si enim illinc emerserit,
nullius supplicii crudelitas erit recusanda. sed tenetur, pre-
mitur, urgetur nunc iis copiis, [26] quas jam habemus: mox
iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incum-
bite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam major vester
consensus in ulla causa fuit: numquam tam vehementer cum
senatu consociati fuistis. nec mirum. agitur enim non qua
conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio ig-
nominiaque perituri. Quamquam mortem quidem omnibus 13
natura proposuit: crudelitatem mortis et dedecus virtus pro-
pulsare solet; quæ propria est [27] Romani generis et seminis.
hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis tamquam here-
ditatem majores vestri reliquerunt. [28] quamquam alià omnia
incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis de-
fixa radicibus: quæ numquam ulla vi labefactari potest,
numquam demoveri loco. Hac virtute majores vestri pri-
mum universam Italiam devicerunt, deinde Karthaginem
exsciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, p. 194.
bellicosissimas gentes, in ditionem hujus imperii redege- a.
runt. Ac majoribus quidem vestris, Quirites, [29] cum eo 6
hoste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, 14
consensum et concordiam civium, rationem aliquam, si res

corrigendum esse *vident* et *adhortantur*: nam non est obliqua oratio, ut *quamquam* habere conjunctivum possit: et *ut* est comparativum. Librarii putarunt esse causam, quod conjunctivum postulat: quod hic locum non habet. Quia sic est illud in Ms. Huyd. hoc in Mss. reperit Ferrarius, recepi. A Ms. Gu. abest *ut*.

26 *quas jam habemus*] Delevit Grævius *jam* cum aliis: quia respondet *τοῖς paucis diebus*, ut *nunc τῷ mox*, servavi. Mox Ms. Huyd. habet, *quas de municipiis novi consules*, ut quidam alii. non videtur esse librarii aut glossatoris.

27 *Rom. generis ac seminis*] *Seminis* poëticum est. Conjunguntur hæc verba quidem etiam Agr. II, 35. sed ibi est *a stirpe generis ac seminis*; ubi propter *stirpis* verbum locum habet. Putem verum esse *generis ac nominis*. In Grævii Ms. erat *nominis ac generis*, quod correctioni nostræ favet.

28 *quamquam omnia alia*] Hæsi semper in *quamquam*, quod huic loco non convenit. Putem legendum *Nam*, vel *Namque*. Sed illud melius. post dedi cum Grævio *alia omnia*: ita melius ordo respondet sequenti: *virtus una*.

29 *cum eo hoste*] Retuli olim ad Tarquinium: non ad quemcunque hostem: propter verbum *curiam* in antecedentibus: quo etiam videbatur pertinere, *si res ita tulisset*: sed ei non convenit *concordia civium*. Hostem dixit de genere hostium; ac pro *cum iis hostibus*.

ita tulisset, pacis et fœderis: hic vester hostis vestram rempublicam oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet: ærarium vestrum exhausit, suum non habet. nam concordiam civium qui habere potest, nullam qui habeat civitatem? pacis vero quæ potest esse cum eo
15 ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla? [30] Est igitur populo Romano victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod se similem esse Catilinæ gloriari solet: [31] scelere par est illi, industria inferior. Ille, cum exercitum nullum haberet, repente conflavit: hic [32] eum ipsum exercitum, quem habebat, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio et virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, felicitate et virtute exercituum ducumque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis.
16 Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio, eniti atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. [33] neque enim id pro vestris amplissimis in me beneficiis sine scelere facere possum. hodierno autem die primum, referente viro fortissimo vobisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore et principe, ad spem libertatis exarsimus.

30 *Est igitur pop. Rom.*] Mss. Vat. et alii, etiam Gu. L. H. et edd. pr. *Est igitur Quirites pop. Rom.* unde et restituit Grævius. mihi illa conjunctio *Quirites* cum *populo Rom.* non placet. Mox pro *excursore* dedi *percussore*, ut Grævius e vestigiis Ms. Vatic.

31 *scelere par est illi, industria inf.*] Sic edidi e Vat. cum Faërno et aliis, pro *s. p. est, belli ind. inf.* *Industriam* in Catilina laudat et alibi Cicero; sed ea cernitur in agendis rebus maxime civilibus, non in bellis gerendis. v. Clav. in h. v.

32 *eum ipsum exercitum*] Grævius delevit *ipsum*. malim *exercitum* deleri. deinde pro *accepit* Ms. Huyd. habet *habebat*: quod recipere non dubitavi. primum debebat esse, *quem acceperat*. deinde *habebat* melius respondet superiori: *cum nullum haberet.*

33 *neque enim id*] Ms. Huyd. non habet *id*.

M. TULLII CICERONIS b.

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA QUINTA.

ORATIO SEPTIMA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Obsidente Mutinam Antonio, non modo sine senatus auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam antea a Cæsare datam, post ejus necem confirmaverat, novi consules, Pansa et Hirtius, Kalendis Jan. primo consulatus die, convocato de more senatu, non solum de Mutinæ obsidione, sed omnino de tota rep. deque honoribus et præmiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII. Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe et indignum dicit esse senatus ac populi Romani majestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tamquam de hoste, gravissima et severissima judicia idem senatus fecerit. Decreverat enim XIII. Kal. Jan. quo die habita est tertia oratio, ut de honoribus Cæsaris et Bruti, qui remp. privato consilio defendendam susceperant, deque præmiis Martiæ et Quartæ legionum, quæ, Antonio relicto, ad Cæsarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis judicaretur Antonius, et ea decernerentur de honoribus et præmiis, quæ senatus ex novorum consulum relatione decerni sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit, sed triduo post mittendos omnino censuit, qui Antonio nuntiarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Mutinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatus populique Romani potestate.

NIHIL umquam longius [1] his Kalendis Jan. mihi visum 1
est, Patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies 1
unicuique vestrûm videri.' qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem [2] non exspectabant. nos autem tum, cum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non [3] vocabamur. Sed querelam

1 *his Kal.*] Addidi *his* cum Grævio e Vat. post Faërnum et alios.

2 *non exspectabant*] Sic legendum esse judicavi ante, quam e Vat. ab aliis repositum scirem: et sine libris sic correxissem vulgatum *exspectant*, e grammatica ratione et sensu. Præsens *gerunt* decepit librarios.

3 *convocabamur*] Grævius post Faërnum et alios edidit *vocabamur*, quod est usitatius: sed et *convocari* sic dicitur infra c. 11. et alibi. Itaque nil

præteritorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita lo-
cuti sunt, ut magis [4] exoptatæ Kalendæ Jan. quam seræ
esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum
erexit, spemque attulit non modo salutis conservandæ, ve-
rum etiam dignitatis pristinæ recuperandæ: sic me pertur-
basset ejus sententia, qui primus rogatus est, nisi vestræ
2 virtuti constantiæque confiderem. Hic enim vobis, patres
conscripti, dies illuxit, hæc potestas data est, ut, quantum
virtutis, quantum constantiæ, quantum gravitatis in hujus
ordinis consilio esset, populo Romano declarare possetis.
Recordamini, qui dies nudiustertiusdecimus fuerit, [5] quan-
tus consensus vestrûm, quanta virtus, quanta constantia:
[6] quantam sitis a populo Romano laudem, quantam glo-
riam, quantam gratiam consecuti. Atque illo die, patres
conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil jam sit integrum,
3 nisi aut honesta pax, aut bellum necessarium. Pacem vult
M. Antonius? arma [7] ponat, roget, deprecetur. [8] neminem
æquiorem me reperiet: cui, dum se civibus impiis commen-
dat, inimicus esse, quam amicus maluit. nihil est profecto,
quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod
2 concedi possit roganti: legatos vero ad eum mittere, de quo
p. 195. [9] gravissimum judicium nudiustertiusdecimus feceritis, non
a. jam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiæ.
Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum pri-
vato consilio suscepissent: deinde milites veteranos, qui,
cum ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio
4 libertatem populi Romani anteposuerunt. Quid? legio
Martia: quid? quarta, cur laudantur? si enim consulem
suum reliquerunt, vituperandæ sunt: si inimicum reipubli-
cæ, jure laudantur. Atqui cum consules nondum haberé-
tis, decrevistis, ut et de præmiis militum, et de honoribus im-

interest sensu. Sed *non conv.* non bene sonat. Itaque *vocabamur* prætuli. *con* factum est e *non*, quod abest Ms. H. edd. pr. usque ad Vict. P. Manutius primus recte correxit *non vocabamur.*

4 *exoptatæ Kal. Jan. quam seræ videantur*] *Januariæ* bene omittit Vat. et qui eum sequuntur: item L. Porro debebat esse *viderentur:* si intelligas *nunc, jam*, stare potest *videantur.* itaque servavi.

5 *quantus consensus vestrum*] Ut supra Or. IV. correxi *frequentia vestra*, sic pronus fui ad corrigendum h. l. *consensus vester*, ut infra est c. 5. et sæpe alibi: et correxissem, nisi h. l. intelligi posset *omnium:* quo addito *vestrum* rectum est: quod in illo *frequentia vestrum* non licet.

6 *quam sitis—quam gl.—quam gr.*] Reposui cum Grævio *quantam* ter, ut fuit in Ms. Sic et Gu. et Leid. nisi quod id non ponit ante *gratiam.* Sed sic habent edd. pr. longa serie. Ms. Huyd. habet *gratiamque.*

7 *ponat*] Vat. *deponat.* quod et a nonnullis receptum est. Vulgatum usitatius in hac re.

8 *n. æquiorem me reperiet*] *me* abest Ms. Gu. male. Vat. *quam me.*

9 *gravissimum*] Addunt e Vat. *et severissimum:* quod et Leid. habet. non placet. In tali re semper Cicero solam gravitatem commemorat. cum de judiciis in foro loquitur, severa judicia dicit.

peratorum [10] primo quoque tempore referretur. Placet, eodem tempore præmia constituere iis, qui contra Antonium [11] arma ceperint, et legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum sit, honestiora decreta esse legionum, quam senatus: siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium: senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo, 5
præter Cotylam, tum inventus sit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam consulares. qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! (quamquam suspicor, [12] quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur,) facilius contra dicerem, si quid videretur. Est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud, omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua b.
nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, [13] excors est: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem sceleratum et perditum, Gallorum et Ger- 6
manorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullæ istæ excusationes sunt: meus amicus est. sit patriæ prius. meus cognatus. an potest cognatio ulla propior esse, quam patriæ, in qua etiam parentes continentur? mihi pecuniam attribuit. cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini.

[14] Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ 3
reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, [15] agrorum suis latronibus condonandi, [16] populum Romanum servitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. Dubitate, quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. 7
Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta se defendere dicit, [17] ejus eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. [18] Ille pa-

10 *primo q. t.*] Mss. Leid. Huyd. *p. q. die.*

11 *arma ceperint*] Sic e Vat. Faërnus &c. sic Gu. L. bene pro vulg. *ceperunt.* Mox cum iisdem *M.* delevi: vulg. *contra M. Ant.*

12 *quid dicturi sint*] Vulgo male *sunt.*

13 *excors est*] *Est* bene e Ms. vet. addidit Græv. sic et Leid.

14 *Agitur, utrum*] Abruptius est *agitur.* alias *hoc* additur in hac sententia.

15 *agrorum—condonandi*] Hæc vera et antiqua lectio, quam nonnulli librarii mutarunt in *condonandorum,* insolentia hujus formæ decepti. Sed ejus exempla sunt et alia supra in Vat. ap. Livium VIII, 13. ubi vid. Interpretes. Ceterum edd. pr. habent hic: *cædis faciendæ, bonorum diripiendorum, urbis, agrorum suis latronibus condonandi.*

16 *populum Rom.*] Mss. Gu. H. *rempublicam;* edd. pr. R. P.

17 *ejus eas leges*] Gu. L. delent *eas.* non bene.

18 *Ille paludes siccare*] Cæsar

ludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia [19] ferri potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. quamquam illa auspicia non egent [20] interpretatione. Jove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis, contra acta Cæsaris, [21] ille biennii, iste sexennii. num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam scripta? [22] nonne ante factam vidimus, quam futuram quis-
8 quam est suspicatus? Ubi lex Cæcilia et Didia? ubi pro-
p. 196. mulgatio, trinundinum? ubi pœnæ, recenti lege Junia et
a. Licinia? possuntne hæ leges ratæ esse sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas [23] in forum insinuandi fuit? Quæ porro illa tonitrua? quæ tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum, ac ferre posse tantam vim tempestatis, imbris ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope cælesti clamore prohibente,
9 hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus est perti-
4 nere? Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus ejus collegæ. num ergo etiam armorum interpretes [24] quærimus? Primum omnes fori [25] aditus ita septi, ut

Pomtinas, ut agros faceret, quibus res populi Rom. augeretur. Sueton. Cæs. c. 44.

19 *ferri potuit*] Sic Vatic. et inde Faërn. Lamb. Grævius: consentit Guelf. Leid. Sed sic et edd. pr. Vulg. *ferre* ab Aldo ortum.

20 *interpretatione augurum*] *Augurum* est a glossatore. aberat Ms. Vat. Itaque cum Faërno, Grævio, delevi.

21 *ille biennii, iste sexennii*] Si hæc lectio vera, sensus est: ille de iis, quæ biennium durarent, alter de iis, quæ sexennium. Sed hic sensus non est commodus. Ms. Vat. habuit *i. biennium, i. sexennium*; sed nec hoc sine vitio est. Nam non duo tribuni separatim duas leges tulere, ut P. Manutius accepit, alteram de biennio, alteram de sexennio, sed unam, ut sequentia docent. Itaque vulgatum reliqui. Cæsar lege sanxerat, ut prætores acciperent provincias unum in annum, consules in biennium: hac nova lege ex anno biennium, e biennio sexennium factum videtur.

22 *n. ante factam vidimus, quam futuram q. est susp.*] Mss. Vat. Colon. etiam Guelf. habent *factum—futurum*, quod a Grævio receptum: hic etiam *videmus*. Grævius negat, latine dici, *lex facta est*. Sed quo referetur *factum?* In lege sunt tria, promulgare, ferre, perferre. hoc tertium est in *factam* manifeste. Itaque servavi veterum lectionem edd. Tum pro *est* videtur scribendum *esset*, e cujus compendio passim *est* factum.

23 *in forum insinuandi*] Sic e Vaticano editum est recte pro vulgato *introëundi*, quæ est glossa illius. Verbum ita et alibi est ap. Ciceronem. v. Clav. Mox dedi ex eodem *ferre posse* pro vulgato *potuisse:* consentit et Ms. Guelf. cum edd. pr. longa serie.

24 *quærimus*] Lambinus corrigit *erimus:* etiam ante in Ms. H. pro *erimus* est *quærimus*.

25 *aditus ita sunt septi*] Mss. H. Gu. et edd. pr. omittunt *sunt*. recte. nam debebat esse vel *fuerunt* vel *erant*. E sequentibus intelligendum *erant: erant disposita præsidia.* Itaque delevi.

etiamsi nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis evulsis, in-
troiri in forum nullo modo posset. sic vero erant disposita
præsidia, [26] ut, quomodo aditus hostium prohibetur castellis
et operibus, ita ab ingressione fori populum tribunosque
plebis propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas 10
M. Antonius tulisse dicitur, omnes, censeo, per vim et con-
tra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si
quam legem, de actis Cæsaris confirmandis, deve dictatura
in perpetuum tollenda, deve coloniis in agros deducendis,
tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut
populum teneant, [27] salvis auspiciis ferri placet. [28] Quam-
vis ergo leges bonas vitiose, per vimque tulerit: tamen hæ
leges non sunt habendæ: omnisque audacia gladiatoris
amentis auctoritate nostra repudianda est. Illa vero dissi- 11
patio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, [29] per quam
septies millies falsis perscriptionibus, donationibusque aver-
tit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi
Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi im-
manes quæstus ferendine, [30] quos M. Antonii tota exhausit
domus? decreta falsa vendebat. regna, civitates, immuni-
tates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. Hæc se ex
commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dice-
bat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ
nundinæ: mulier, sibi felicior, quam viris, auctionem pro-
vinciarum regnorumque faciebat: restituebantur exsules,
quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatus [31] rescin-
dantur, quoniam ingressi in spem reipublicæ recuperandæ
sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur. Neque so- 12
lum commentariis commenticiis, chirographisque venalibus
innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum,
quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere dice-

26 *ut, quomodo* &c.] E Vat. edidit post alias Grævius: *ut quomodo hostium aditus urbe prohibentur, ita castellis et operibus ab i. f.* cui lectioni consentit Ms. Guelf. nisi quod *urbe* non habet, quod et L. et H. delent. Hic et *aggeribus* pro *operibus*. At ego vulgatum servavi, nam populus non per castella et opera a foro prohibitus est, sed iis, quæ ante dixit præsidiis, h. e. hominibus armatis, qui ad omnes aditus fori positi erant. Ea igitur præsidia comparantur cum castellis et operibus, quibus prohibetur aditus hostium: sunt et aliæ varietates in libris edd. quas commemorare nihil attinet.

27 *salvis auspiciis ferri placet*] Sic bene e Vat. editum pro vulg. *ferre.* Sic habet et Ms. Guelf.

28 *Quamvis leges bonas* &c.] Vat. pro *leges* habuit *res*, quod et editum est. nil refert, utrum sequare. Sed collocatio sine dubio est vitiosa facta, indeque totus locus vitiosus: putoque scripsisse Ciceronem: *quamvis ergo leges bonas tulerit. tamen, quia vitiose, perque vim tulit, hæ leges non sunt habendæ.*

29 *per quam sestertium septies m.*] *Sestertium* recte e Vat. deletum est. abest et a Guelf. L. H. et edd. pr.

30 *quos M. A. tota exhausit domus*] Cur autem *tota domus*? Immo *sola* vel *una*, ut est mox: *quibus tanta pecunia una in domo coacervata est.*

31 *rescinduntur*] Mss. quidam apud Ferrarium *rescindantur*. Sic et edd. pr. et Ms. H. placet. Itaque recepi.

ret: [32] sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, falsa referebat: syngraphæ obsignabantur: senatusconsulta, tamquam facta, ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum falsæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut, [33] si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

5 [34] Is etiam legem judiciariam tulit, homo castus atque integer: judiciorum et juris auctor. in quo nos fefellit. Antesignanos, et manipulares, et Alaudas, judices se constituisse dicebat. at ille legit aleatores, legit exsules, legit Græcos. O consessum judicum præclarum! o dignitatem consilii admirandam! Avet animus apud consilium illud pro
13 reo dicere, [35] Cydam Cretensem, portentum insulæ, homi-
p. 197. nem audacissimum et perditissimum. sed fac ita non esse,
a. num Latine scit? num est ex judicum genere et forma? num leges nostras, moresve novit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quam Roma Cydæ. Dilectus autem, et notatio judicum, etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium vero judicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lysiadem Atheniensem plerique novimus. est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei cum M. Curio, consessore eodem et collu-
14 sore, facillime possit convenire. Quæro igitur, si Lysiades citatus judex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ et Athenis res judicare: accipietne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi judicis, modo palliati, modo togati? An Atheniensium antiquissimas leges negliget? Qui porro ille consessus, dii boni? Cretensis judex, isque nequissimus. quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes. puto, ne Curium quidem esse

32 ***sed senatus etiam consulta—referebantur***] Hunc locum puto esse vitiosum. nam idem bis dicitur. ***referebantur*** forte vitiose pro ***deferebantur***, ut est infra c. 5. extr. vid. tamen Clav. in *referre*.

33 *si hoc genus in unum redigatur*] ***In unum*** non credo esse verum. Erat illa pecunia in unum redacta, i. e. in unam domum Antonii, ut ante dixit. Sed omnino sensus loci commodus in illa lectione non est. Cicero, ut puto, scripsit, *in publicum*, in ærarium; atque huic et verbum *redigatur* convenit: nisi malit quis, *si hoc genus unum redigatur.*

34 *Is legem etiam j.*] ***Is*** abest ed. Græv. opinor duce Faërno. male. Elegans est hoc pronomen in Ironia. Sic est in Verr. I, 60. *is mihi etiam* &c. Edd. pr. *is etiam legem*, quod etiam magis placet. *In quo nos fefellit*: latuit nos, non sensimus, eum esse peritum juris &c. Sic et alibi Cicero.

35 *Cydam Cr.*] Non interpunctione maxima hoc divelli a præcedentibus debuit. nam pendet *Cydam* ab *apud*. mox *et perditissimum* abest Ms. Huyd. mox *ita* abest ed. Græv. non male. Sed et vulgatius bene habet; *non ita*, sc. uti dixi.

crudelem, [36] qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti judices, qui fortasse excusabuntur. habent enim legitimam excusationem, exsilii causa solum vertisse, nec esse postea restitutos. Hos ille demens judices legisset: ho- 15
rum nomina ad ærarium detulisset: his magnam partem reipublicæ credidisset, si ullam speciem reipublicæ cogitavisset? Atque ego de notis judicibus dixi. quos minus no- 6
stis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comissationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum scitote esse conjectum. [37] En causam, cur lex tam egregia, tamque præclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina et tonitrua ferretur: b.
ut eos judices haberemus, [38] quos hospites habere nemo velit. scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes judices quæsiti, quam honestis judicibus nocentium salus desperata est. Sed illud os, illam impuritatem cœni [39] fuisse, ut hos judi- 16
ces legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicæ dedecus: unum, quod tam turpes judices essent: alterum, quod [40] patefactum esset, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo, et reliquas ejusmodi leges, etiamsi sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censerem tamen abrogandas. nunc vero [41] cur abrogandas censeam, quas judico non rogatas?

An illa non gravissimis ignominiis, monumentisque hu- 17
jus ordinis, ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post urbem conditam palam secum habuit armatos: quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Sullam: modo Cæsarem. hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam, plus potuerunt, quam

36 *q. q. p. f. faciat*] Mss. Gu. H. *facit.* illud melius puto.

37 *En causam*] Sic bene e Ms. Vat. editum est pro vulgato: *Hæc causa.* ante, *ut eos judices h.* int. nempe, quod elegantia latina omittit.

38 *quos socios ad epulas hospites*] *Socii ad epulas* sunt e glossa hominis. qui *hospites* non bene latine intelligebat, nec ii fuere in Vat. unde deleti sunt bene. P. Victorius conjectura tentabat: *quos socios ad epulas habere hospes nemo velit:* non sane bene. Denique forte scr. in fine *vellet.*

39 *fecisse*] Varie hic locus in Mss. et edd. pr. legitur. Sed fere vitiose. Recte correctum est *fuisse* e cod. Vat. Gruterus dederat: *illud os, illam impuritatem cœni fecisse,* ut in edd. pr. est.

40 *patefactum esset*] Grævius e Vat. aliisque addidit, ut ante edd. vett. R. Br. Ald. &c. habuerant, *cognitumque.* quam puto esse glossam, Ms. Guelf. non habet. nec L. H.

41 *cur abrogandas censeam*] Delevi post alios *non:* quod sensus manifeste repudiat. nam et e superioribus clarum est. Ciceronem noluisse fieri legem vel decretum de abrogandis Antonii legibus, quod eas nullas esse putaret. Ergo dicit hic, cur censeam decretum tale, legem talem fieri, cum eas leges ne rogatas quidem ante, sc. recte, jure, putem. Abest et a Codd. Guelf. L. H. item edd. pr. Aldus etiam *cur* non habet. nescio, casu an consilio.

universa respublica. non possum affirmare, nullis telis eos sti-
18 patos fuisse: hoc dico, nec multis, et occultis. At hanc pestem
agmen armatorum sequebatur: Classitius, Mustela, Tiro,
gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum:
certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. cum autem
erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur,
lecticæ collocabantur: non quo ille scuta occulta esse vel-
let, sed [42] ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent.
7 Illud vero [43] tæterrimum auditu, non modo adspectu, in
p. 198. cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: [44] e
a. templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cum inter
subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos
19 sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Kalend. Sep-
temb. fabros se missurum, et domum meam disturbaturum
esse dixit. Magna res, credo, agebatur. de supplicatione
referebatur. Veni postridie: ipse non venit. locutus sum
de republica, minus equidem libere, quam mea consuetudo;
liberius tamen, [45] quam pericula minæque postulabant. At
ille homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem
libere dicendi excluderet, [46] (fecerat enim hoc idem, maxi-
ma cum laude, L. Piso XXX diebus ante,) inimicitias mihi
denuntiavit: adesse in senatu jussit a. d. XIII Kalend.
Octob. [47] ipse interea XVII dies de me in Tiburtino Sci-
pionis declamitavit, sitim quærens. hæc enim ei causa esse
20 solet declamandi. Cum is dies, quo me adesse jusserat, ve-
nisset, tum vero agmine quadrato in ædem Concordiæ ve-
nit, atque in me absentem orationem [48] ore impurissimo
evomuit. quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum
venire licuisset, cædis initium fecisset a me. sic enim statu-

42 *ne familiares—laborarent*] Nempe in turba, per quam esset ferenda, aut etiam ab onere.

43 *teterrimum auditu* &c.] In Vat. fuit, *teterrimum non modo auditu, sed etiam aspectu*, quod temere receptum est. nam vis gradationis perit. adspectu tetram esse rem talem, non mirum est. at si additur, *etiam auditu*, tum vero inusitata fœditas intelligi potest. Sic est et Phil. II, 25. *o rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu!*

44 *e templo carcerem f.*] E Vat. factum *de templo*, etiam a Grævio, qui memorat *de rege captivum, de rhetore consulem*. nil refert.

45 *quam pericula minæque post.*] Copulam delevere e Vat. abest et a Gu. Sed post est *expostulabant*. Grævius edidit *periculi minæ* cum Faërno.

46 *fecerat hoc idem*] int. ut vocatus in senatum non veniret. in fine *me* delevere viri docti, auctore Vat. bene. idque sum imitatus: nam *ante* refertur necessario ad numerum dierum. abfuit et a Ms. L.

47 *ipse interea decem et septem dies*] Vitiose et contra latinitatem sic factum e nota numeri XVII. quam melius expressit Cod. Vat. *septendecim*. et sic est pronuncianda illa nota numeri. Sic ut supra notavimus peccatum in Verrinis. Quod sequitur statim in editis plerisque, *ut digestio potius quam declamatio videretur*, non repertum est in Vat. adeoque sublatum a Faërno et aliis. abest etiam Ms. Leid. recte. nam caussa declamandi tam diu sequitur: *sitim quærens* &c. Ergo totum hoc sine dubio est ortum a glossatore, qui, quod legerat de declamatione ad digestionem salubri, hic adscripsit.

48 *ore imp.*] Faërnus eddidit *ex*. quod sunt alii secuti. non placet; nec est necessarium.

erat. cum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res
ei finem cædendi, nisi defatigatio et satietas, attulisset. ete-
nim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo My-
lasis depugnarat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa
gladiatoria pugna multum profuderat. hic pecunias nostras
æstimabat: possessiones notabat et urbanas et rusticas: hu-
jus mendicitas aviditate conjuncta, in fortunas nostras im-
minebat: dividebat agros, quibus et quos volebat: nullus
aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. tantum quis- b.
que habebat possessor, quantum reliquerat divisor Anto-
nius. Quæ quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse 21
non possunt: tamen separatim suo nomine notanda censeo;
judicandumque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ra-
tum esse, quod ab iis actum diceretur.

M. vero Antonium quis est, qui civem possit judicare 8
potius, quam tæterrimum et crudelissimum hostem, qui pro
æde Castoris sedens, audiente populo Romano, dixerit, nisi
victorem, victurum neminem? num putatis, patres con-
scripti, dixisse eum minacius, quam facturum fuisse? Quid
vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu
abisset, [50] ad urbem futurum cum exercitu? introiturum,
quotiescumque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare po-
pulo Romano servitutem? Quod autem ejus iter Brundi- 22
sium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut ad urbem, vel in
urbem potius, exercitum maximum adduceret? Qui autem
dilectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi?
Cum ejus promissis legiones fortissimæ reclamassent, do-
mum ad se venire jussit centuriones, quos bene de republi-
ca sentire cognoverat: eosque ante pedes suos, uxorisque
suæ, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat,
jugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis
in nos, quos oderat, cum in eos, quos numquam viderat,
tam crudelis fuisset? et quam avidum in pecuniis locuple-
tum, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipso-
rum bona, quantacunque erant, statim comitibus suis com-
potoribusque descripsit. Atque ille furens [51] infesta jam pa- 23
triæ signa Brundisio inferebat: cum Cæsar deorum immor-
talium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitu-
dine, quamquam sua sponte, eximiaque virtute, tamen ap- p. 199.
probatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: vetera- a.
nos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: in-
citatos latronis impetus retardavit. Postea vero, quam le-

50 *ad urbem futurum*] Elegantius etiam hoc Vat. L. quam vulgatum *ad u. venturum*, non modo verum. Jam enim aderat: placebatque et Grutero.

51 *infesta jam p. signa Brundisio inferebat*] Ambiguum est hoc. Forte scripsit Cicero *a Brundisio*, ut supra: absorpsitque ultima in *signa* præpositionem.

gio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud,
nisi, ut aliquando liberi essemus; quam est imitata quarta
9 legio. Quo ille nuntio audito, cum senatum vocasset, ad-
hibuissetque consularem, qui sua sententia C. Cæsarem ho-
24 stem judicaret, repente concidit. Post autem neque sacri-
ficiis sollemnibus factis, neque votis nuncupatis, non pro-
fectus est, sed profugit paludatus. At quo? in provinciam
firmissimorum et fortissimorum civium: qui illum, ne si ita
quidem venisset, ut nullum bellum inferret, ferre potuis-
sent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum,
semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At
ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre
posset, bellum intulit provinciæ Galliæ: circumsedit Muti-
nam, firmissimam et splendidissimam populi Romani colo-
niam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem de-
signatum, civem non sibi, sed nobis et reipublicæ natum.
25 Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? quid ille fecit hosti-
liter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, aut moliatur et
cogitet? Totum [52] iter Antoniorum quid habuit, nisi depo-
pulationes, vastationes, cædes, rapinas? quas non faciebat
Hannibal, quia multa ad usum reservabat: at hi, qui in ho-
ram viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed
ne de utilitate quidem sua cogitaverunt.

Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt isti
homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum?
cogitant, quid populi Romani majestas, quid senatus seve-
b. ritas postulet? [53] Legatos decernitis? si, ut deprecentur,
contemnet: si, ut imperetis, non audiet: denique quamvis
severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum,
hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem:
municipiorum atque Italiæ franget animos. Ut omittam
hæc, quæ magna sunt: certe ista legatio moram et tardi-
26 tatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quosdam audio
dicturos: Legati proficiscantur: bellum nihilominus pare-
tur: tamen legatorum nomen ipsum [54] et animos homi-
10 num molliet, et belli celeritatem morabitur. Minimis mo-
mentis, patres conscripti, maximæ inclinationes temporum
fiunt, cum in omni casu reipublicæ, tum in bello, et ma-
xime civili: quod opinione plerumque et fama gubernatur.
Nemo quæret, quibuscum mandatis legatos miserimus: no-
men ipsum legationis ultro missæ, timoris esse signum vi-

52 *iter Antoniorum*] Sic legendum pro *Antonii* e Vat. nam respondet in sequentibus *hi*. Mox delevi *suum* post *usum;* quod abest et Mss. Gu. L. H. et edd. pr.

53 *Legatos decernitis* &c.] Vat. *legatos decernis? si ut depreceris, condemnet: si ut imperes, non audiet.* non male. recepit præter alios Grævius.

54 *et animos hominum molliet*] Addidi *hominum* cum Grævio e Vat. ita æquat alterum *belli celeritatem.*

debitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum,
decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est
armis. Non enim ad Hannibalem mittimus, ut a Sagunto re- 27
cedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum
et Q. Bæbium Tampilum: qui, si Hannibal non pareret,
Karthaginem ire jussi sunt. nostros legatos quo jubebimus
ire, [55] si non paruerit Antonius? ne imperatorem, ne co-
loniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per
legatos [56] rogandum est? Quid interest, per deos immor-
tales! utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propu-
gnaculum, coloniam populi Romani, præsidii causa collo-
catam? Belli Punici secundi, quod contra majores nostros
Hannibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. recte ad
eum legati missi. mittebantur ad Pœnum, mittebantur pro
Hannibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem?
Nos [57] ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani,
ne exercitum, ne coloniam circumsedeat, ne oppugnet, ne p. 200.
agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc a.
cive uti aut volumus, aut possumus? Ante diem XIII Ka- 28
lendas Jan. decretis vestris eum concidistis: constituistis, 11
ut hæc ad vos Kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis,
de honoribus et præmiis bene de republica meritorum et
merentium: quorum principem judicastis eum, qui fuit, C.
Cæsarem, qui M. Antonii impetus nefarios [58] ab urbe in
Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæ-
sarem secuti sunt; tum illas cœlestes divinasque legiones,
Martiam et quartam, quibus, cum consulem suum non
modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores
et præmia spopondistis: eodemque die D. Bruti, præstan-
tissimi civis, edicto allato atque proposito, factum ejus col-
laudastis: quodque ille bellum privato consilio susceperat,
id vos auctoritate publica comprobastis. Quid igitur illo 29
die aliud [59] egistis, nisi ut re hostem judicaretis Antonium?
his vestris decretis aut ille vos æquo animo adspicere pot-

55 *si non p. A. ne imp.*] *Si non* pro *nisi* dedi post Grævium, et id est etiam in Guelf. L. H. et edd. pr. post *Antonius* addunt e Vatic. Faërnus, Muretus, Man. Lamb. Grævius: *Ad nostrum civem mittimus:* quod et in edd. pr. omnibus reperimus. At abest a Mss. Guelf. L. II. præter eos, quos Gruterus memorat, qui delevit: quem sequimur. *ne imp.* &c. pendet a verbis, *quo ire jubebimus.* illud *Ad nostrum civem mittimus* inculcatum est e seqq. *Nos ad civem mittemus.* ubi civis mentio apta est antecedentibus.

56 *rogandum est*] Sic recte e Vatic. editum est pro *rogandus est.* Vult dicere: non preces in tali re adhibendæ, sed vis, sine respectu ad personam.

57 *ad civem mittemus*] Vat. *mittimus:* quod recepit et Græv. non bene. in argumentando futurum melius est.

58 *ab urbe in G. vertit*] Melius est, quod e Vat. editur, *avertit.* quod et nos secuti sumus.

59 *egistis, nisi ut re h. judicaretis*] *Re* delet Vat. Id sane quodammodo est in *egistis:* sed tamen et supra Or. III. idem dixit: et non sapit glossam.

erit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum a republica, distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. qui si legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor: sunt alia, [60] ob quæ magis numquam parebit ille legatis. novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita consilia amicorum, quibus ille
30 est deditus. Lucius quidem frater ejus, utpote [61] qui peregre depugnavit, familiam ducit. si per se ipse sanus, quod numquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigescent. Unde
b. est [62] adhuc bellum, nisi ex retardatione et mora? Ut primum post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, libere senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. quo die primum convocati sumus, cum designati consules non adessent, jeci, sententia mea, maximo vestro consensu, fundamenta reipublicæ, serius omnino, quam decuit: nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum ha-
31 beremus. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur
12 Kalendæ Jan. fortasse non recte. Verum præterita omittamus. etiamne hanc moram afferemus, dum proficiscantur legati? dum revertantur? quorum exspectatio [63] dubitationem belli afferet. bello autem dubio, quod potest studium esse delectus?

[64] Quamobrem, patres conscripti, legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine nulla mora, et confestim gerendam: tumultum decerni, [65] justitium indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in urbe, et [66] in Italia,

60 *ob quæ magis nunquam parebit*] *Magis* locum suspectum facit. Vat. habet: *quæ magis timeam et cogitem. nunquam* &c. quod et receptum est ab ejus libri admiratoribus. Si esset: *sunt alia quæ timeam. numquam* &c. placeret. *magis* non convenit præcedentibus. Ego solum *magis* deleverim. illa *alia* sunt *hominis insania et arrogantia* &c.

61 *qui peregre depugnarit*] Conjeci esse debere *depugnavit*. Sic dein reperi in edd. pr. et notatum e Ms. Huyd. unde restitui.

62 *adhuc bellum*] Vat. addit *tractum*, quod recepere Muretus et Grævius. male. nam tracti belli vis est in *adhuc est*. et *adhuc* non convenit verbo *tractum*.

63 *dub. belli afferet*] Ms. Gu. *affert*.

64 *Quamobrem — legatorum*] Ab hoc verbo lacuna magna est in Ms. Gu. tota reliqua oratio deest. Sequitur clausula orationis sextæ, quæ præter eam tota prætermissa est. Eadem plane lacuna est in Mss. Leid. et Huyd.

65 *justitium indici*] E Vat. editum est *edici*. Sic alibi Cicero ut VI, 1. quamquam ibi quoque libri multi *indici*. Sed et *indici* rectum est, occurritque apud Livium X, 2. consensu librorum omnium. nil refert.

66 *in Italia, præter Galliam, tota*] Sic legendum erat, non *præterea Gal-*

præter Galliam, tota. Quæ si erunt facta: opinio ipsa, et 32
fama vestræ severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. sentiet sibi bellum cum republica esse susceptum: experietur consentientis senatus nervos atque vires. nam nunc quidem partium contentionem esse dictitat. quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Cæsaris partibus. nisi forte Cæsaris partes a Pansa et Hirtio consulibus, et a filio C. Cæsaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona fortunæque nostræ notatæ sunt, et jam [67] ad cujusque opinionem
distributæ. Legi epistolam Antonii, quam ad quendam 33
septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat.
QUID CONCUPISCAS, TU VIDERIS: QUOD CONCUPIVERIS, p. 201.
CERTE HABEBIS. [68] En, ad quem legatos mittamus: cui a.
bellum moremur inferre: qui ne [69] sorti quidem fortunas nostras destituit, sed libidini cujusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum jam sit, reliquerit. cum hoc, patres conscripti, bello, bello inquam, decertandum est, idque confestim. legatorum
tarditas repudianda est. Quapropter, ne multa nobis quo- 34
tidie decernenda sint: consulibus totam [70] rempublicam permittendam censeo, hisque committendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid respublica detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint. Hæc si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque vestram recuperabitis. sin autem lenius agetis: tamen eadem, sed fortasse serius decernetis. [71] De republica quod retulistis, satis decrevisse videor.

lia tota. Edd. pr. habent *præter:* in fine *totam* errore librariorum ad *Galliam* referentium. alterum est e conjectura, non e libris. In Gallia non poterat delectus haberi, quod in ea bellum esset.

67 *ad cujusque opinionem distributæ*] *Opinionem* sane non placet. Eleganter P. Manutius corrigebat *optionem:* nempe, ut quisque jam optionem fecerit, eique optanti attributæ fortunæ.

68 *En ad quem—mittamus*] Sic pro *Hem* legendum putavi, et sic reperi Ferrarium in libris quibusdam reperisse. Et hoc prætuli. *hem* postulat *mittimus* vel *mittemus.* Et hæc forma et alibi est apud Ciceronem, ut Verr. I, 37. *En, cui tuos liberos committas* &c. item alibi *hem* et *en* confusa.

69 *sorti fortunas nostras destituit*] Hæc vera lectio, quam tamen ne ii quidem recte explicarunt, qui defenderunt: unde alii, in his Grævius, *destinavit* prætulerunt: male. v. Clavem in h. v.

70 *remp. committendam*] Grævius cum Faërno aliisque e Vat. *commendandam* edidit. Verbum proprium in hac re est *permittere,* non ita *committere* aut *commendare.* Puto permutata esse verba, scribendumque: *consulibus totam remp. permittendam, hisque committendum, ut* &c. sc. eorum fidei. Non dubitavi sic edere. Constructio *committere, ut,* est etiam in Miloniana c. 70. Ceterum *commendari* et *committere* in Mss. permutari interdum, aliis jam notatum.

71 *De rep. quod retulistis*] Hoc præ-

13 Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo
35 esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis more majorum servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, [72] consule designato, capiamus exordium: cujus ut superiora omittam, quæ sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis judiciis, quam publice laudata: quibusnam verbis ejus laudes hujus ipsius temporis consequi possumus? neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriæque, desiderat: qua etiamsi careat, tamen sit se ipsa contenta, atque in memoria gratorum civium, tamquam in luce posita lætetur. laus igitur
36 [73] judicii, testimoniique vestri, tribuenda Bruto est. Quam-
b. obrem his verbis, patres conscripti, senatusconsultum faciendum censeo: CUM D. Brutus, imperator, consul designatus, provinciam Galliam in senatus populique Romani potestate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, optime de republica meritæ, merentisque, conscripserit, compararit: id eum recte et ordine, exque republica fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in rempublicam senatui populoque Romano gratum esse et fore. itaque senatum populumque Romanum existimare, D. Bruti, imperatoris consulis designati opera, consilio, virtute, incredibilique studio, et consensu provinciæ Galliæ, reipu-
37 blicæ difficillimo tempore esse subventum. Huic tanto merito Bruti, patres conscripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, et coloniis imperatis, [74] in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reipublicæ terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus, atque in omnibus consiliis præceps et devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque judicio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit Gallia; seque obsideri, quam hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti,

tuli vulgato *quoad*, cum Grævio, est enim exquisitius. v. Clav.

72 *consule designato more majorum capiamus exordium*] *More majorum* sine dubio alieno loco est, huc translatum ex antecedentibus: *qui ordo in sententiis rogandis* more majorum *servari solet.* Et sic edidi. Hic ordo homines ornandi non est traditus more majorum.

73 *judicii test. vestri*] *nostri* edidit Grævius, e libris bonis. Sed vulgatum servavi, nam infra rursus est post SCtum *Habeat ergo—decreto vestro.* quamquam et ibi ille *nostro* dedit.

74 *in illam ultimam Galliam*] Transalpinam, quam habebat Plancus. Mox *in omnibus consiliis* cum Grævio dedi, addito *in*.

tamque præclari decreto vestro testimonium sempiternum :
Galliaque, quæ semper præsidet atque præsedit huic impe-
rio, libertatique communi, merito vereque laudetur, quod
se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.
Atque etiam M. Lepido pro ejus egregiis in rempubli- 14
cam meritis decernendos honores quam amplissimos censeo. 38
Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximum- p. 202.
que signum illo die dedit voluntatis et judicii sui, cum, An- a.
tonio diadema Cæsari imponente, se avertit gemituque et
mœstitia declaravit, quantum haberet odium servitutis :
quam populum Romanum liberum cuperet : quam illa, quæ
tulerat, temporum magis necessitate, quam judicio tulisset.
Quanta vero is moderatione usus sit in illo tempore civita-
tis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis no-
strûm oblivisci potest? Magna hæc : sed ad majora pro-
perat oratio. Quid enim (o dii immortales!) admirabilius 39
omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere
potuit, quam, cum bellum civile maximum esset, cujus belli
exitum omnes timeremus, [75] sapientia ejus id potius exstin-
gui, quam armis et ferro rem in discrimen adducere?
Quodsi eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tætro miseroque
bello : ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi et
singularis viri, filios incolumes haberemus : quibus certe
pietas [76] fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepi-
dus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo,
quod potuit; cum Sextum Pompeium restituit civitati,
maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumen-
tum clementiæ suæ. Gravis illa fortuna populi Romani,
grave fatum. Pompeio enim patre, quod imperii populi
Romani lumen fuit, exstincto, interfectus est patris simill-
imus filius. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium 40
judicio expiata, Sex. Pompeio reipublicæ conservato. Quam 15
ob causam justam, atque magnam, et quod periculosissi-
mum civile bellum, maximumque, humanitate et sapientia
sua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, sena-
tusconsultum his verbis censeo perscribendum. Cum a M.
Lepido, imperatore, pontifice maximo, sæpenumero respu-

75 *sapientia ejus id potius exstingui* &c.] Valde et libri et viri docti in hoc loco fluctuant, aliis *sapientia etiam id*, aliis, *sap. et jam id*, *sap. ejus id*, præferentibus. Ego et *ejus* et *etiam* vitiosum delendumque puto. Sermo enim est de genere universo, de sapientia et vi. Sicut in altero non sunt arma Lepidi, sed arma universe; sic hic debet esse sapientia : estque illud *ejus* a glossa. Sed viri docti tantum in primo membro hæsere, alterum prætermisere, in quo non potest locum habere *adducere*. quod verbum respondet e contrario τῷ *extingui* : legendumque *adduci* : fortasse et pro *rem* legendum *remp.* Ita locus sic constituetur : *sapientia id potius extingui, quam armis et ferro remp. in discrimen adduci.*

76 *fraudi esse non debet*] Bene *debuit* e Vat. reposuit Grævius, quem et secuti sumus. Ceterum potest *debet* etiam esse e compendio τοῦ *debebat*.

b. blica et bene et feliciter gesta sit, populusque Romanus intellexerit, ei dominatum regium maxime displicere: cumque ejus opera, virtute, consilio, singularique clementia et mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum:
41 Sextusque Pompeius, Cnæi filius, Magnus, hujus ordinis auctoritate ab armis discesserit, et a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, summa senatus populique Romani voluntate civitati restitutus sit: senatum populumque Romanum pro maximis plurimisque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam spem in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordiæ, libertatis: ejusque in rempublicam meritorum senatum populumque Romanum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam in Rostris, aut [77] quo alio loco in foro velit, ex hujus ordinis sententia statui placere. qui honos, patres conscripti, mihi maximus videtur primum, quia justus est. non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur: nec vero [78] cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum judicio senatus soluto et libero.

16 Venio ad C. Cæsarem, patres conscripti, qui nisi fuisset,
42 quis nostrûm esse potuisset? Advolabat ad urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. quid hujus audaciæ et sceleri poterat opponi? nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quæ-
43 rebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat. Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem deus, qui, [79] cum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito, præter spem omnium, exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur.

77 *quo alio loco in foro vellet*] Temporum series postulat *velit*, vel *volet*. Recepi interea *velit*. nam *vellet* nullo modo stare potest.

78 *cuiquam a. s. tributum judicio soluto*] Nam Sullæ et C. Cæsari dominantibus honos is habitus est. Pompeius excipitur, cui a soluto et libero senatu tributus videatur: nam ei talem statuam decretam, auctor est Velleius II, 61. Itaque Manutius fidem Velleii hic suspectam facit. Sed potuit Cicero rem oratorie auxisse.

79 *cum omnia ad p. — paterent*] Elegans est verbi *patere* usus de iis, quibus noceri potest, ductus a corpore non tecto et munito, adversus vim, tela &c. Sed tamen interdum h. l. tentatus sum suspicari, pro *paterent* legendum esse *parerent*: nam illud *patere* simpliciter dicitur, ut opinor, non cum tali adjuncto, ad perniciem alterius. Nam quæ *patent*, eo, quo dixi sensu, patent ad perniciem suam. Non igitur commode dicitur, omnia alicui patere ad perniciem civium. Quod secus est in *parerent*: omnia habebat in potestate, quibus ad perniciem uti posset: nam sic *parere res* dicuntur hominibus. Ceterum confundi hæc duo verba in libris, sæpe animadversum est. Sed liberum sit aliis judicium.

Magni honores habiti Cn. Pompeio, cum esset adolescens; p. 203.
et quidem jure. subvenit enim reipublicæ: sed ætate mul- a.
to robustior, et militum ducem quærentium studio paratior,
et in alio genere belli. non enim omnibus Sullæ causa gra-
ta. declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum
maximæ calamitates. Cæsar autem annis multis minor, 44
veteranos cupientes jam requiescere, armavit: eam comple-
xus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cun-
ctæ Italiæ, quæ [80] diis hominibusque gratissima. Et Pom-
peius ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exer-
citum accessit: Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse prin-
ceps exercitus faciendi et præsidii comparandi fuit. Ille
[81] in adversariorum partibus agrum Picenum habuit ami-
cum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertatis,
contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla
regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est.
Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris ad- 45
ministrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. sit pro
prætore eo jure, quo qui optimo. qui honos, quamquam est
[82] magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerenda-
rum, non solum ad dignitatem valet. Itaque illa quæra-
mus, quæ vix hodierno die consequemur. Sed sæpe, spero, 17
fore hujus adolescentis ornandi honorandique et nobis et
populo Romano potestatem: hoc autem tempore ita censeo
decernendum. Quod C. Cæsar, Caii filius, [83] pontifex, pro 46
prætore, summo reipublicæ tempore milites veteranos ad li-
bertatem populi Romani cohortatus sit, eosque conscripse-
rit: quodque legio Martia quartaque, summo studio, opti-
moque in rempublicam consensu, C. Cæsare duce et au- b.
ctore, rempublicam, libertatem populi Romani defendant,
defenderint: et quod C. Cæsar, pro prætore, Galliæ pro-
vinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagit-
tarios, elephantos in suam populique Romani potestatem re-
degerit, difficillimoque reipublicæ tempore, saluti dignitati-
que populi Romani subvenerit: ob eas causas senatui pla-
cere, C. Cæsarem, Caii filium, pontificem, proprætorem,
senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere; ejus-
que rationem, [84] quemcumque magistratum appeteret, ita

80 *diis hominibusque*] Vulg. *omnibus:* quæ variatio sæpe est in libris notata et correcta.

81 *in adv.—agrum Picenum habuit amicum*] Quidni recipiamus evidentem correctionem Ant. Augustin., *amicum* hic corrigentis pro *inimicum:* quod est plane sententiæ et loco contrarium. Edd. pr. habent *munitum*, quod non est pro loco.

82 *magnus illi ætati*] In Vat. repertum est *illa ætate*. utrumque rectum est.

83 *pontifex*] Nempe C. Cæsar, quem successorem sibi destinaverat Octavium, eum mature Pontificem crearat, auctore Velleio II, 59.

84 *quemcunque mag. appetet—lege liceret—quæstor fuisset*] In his vitiosum est primo *appetet:* nam aut *appetat*

haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore prætor
47 fuisset. Quid est enim, patres conscripti, cur eum non
quam primum amplissimos honores capere cupiamus? Le-
gibus enim annalibus cum grandiorem ætatem ad consula-
tum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur.
C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti eximiaque
virtute progressum ætatis exspectari non oportere. Itaque
majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales
non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut
gradus essent petitionis inter æquales. ita sæpe magna in-
doles virtutis, priusquam reipublicæ prodesse potuisset, ex-
48 stincta fuit. At vero apud antiquos, Rulli, Decii, Cor-
vini, multique alii: recentiore autem memoria, superior
Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules
facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium
auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander,
cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, non-
ne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quæ est æ-
tas nostris legibus decem annis minor, quam consularis.
ex quo judicari potest, virtutis esse, quam ætatis cur-
18 sum celeriorem. Nam quod ii, qui Cæsari invident, si-
mulant, se timere, ne verendum quidem est, ut tenere se
possit, ut moderari, de honoribus nostris elatus intemperan-
49 tius suis opibus utatur. Ea natura rerum est, patres con-
p. 204. scripti, ut, qui sensum veræ gloriæ ceperit, quique se ab
a. senatu, ab equitibus, populoque Romano universo senserit
civem carum haberi, salutaremque reipublicæ, nihil cum
hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæsari, patri
dico, contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo
cuique carissimus! quod cum consequi neglexisset: omnem
vim ingenii, quæ summa fuit in illo, in populari levitate
consumsit. Itaque cum respectum ad senatum, et ad bonos
non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas am-
plificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Ejus
autem filii longissime diversa ratio: qui cum omnibus est,
tum optimo cuique carissimus. In hoc spes libertatis posi-
ta est: ab hoc accepta jam salus: huic summi honores et
50 exquiruntur, et parati sunt. Cujus igitur singularem pru-

esse debet, si antecedentia quidem spectes, aut *appeteret*, quia sequitur *liceret*. hoc secutus sum. Vitium e compendio ortum est. Ceterum usitatius erat *peteret*, quod in magistratibus semper dicitur, non *appetere*: et ejus verbi vestigia in Vat. reperta sunt. Ex ejusdem vestigiis Muretus corrigebat *per leges liceret*, sc. quia *leges* inerat pro *lege*, sed sine *per*. eam conjecturam recepit Grævius: quod non necesse erat. Pluralis in hac re est usitatior, sed non necessarius. Denique pro *quæstor* rescripsi *prætor*, ut conjecit jam Ursinus. Nam qui est pro prætore, et sententiam in senatu dicit loco prætorio: quomodo quæstoris modo jus in petendis honoribus habere potest, ut ædilis curulis fieri possit? Immo consulatus petendi jus accepit.

dentiam admiramur, ejus stultitiam timemus? Quid enim stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi præcipitem et lubricam anteferre veræ, gravi, solidæ gloriæ? An hoc vidit puer: si ætate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. omnes Cæsar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. omnes habeo cognitos sensus adolescentis. nihil est illi republica carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil vera gloria
dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed ma- 51
jora et meliora exspectare debetis: neque, in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis, [85] populoque Romano; quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimesceremque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. b.
Cæsarem, talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maxime esse, velle et optare debemus.

Quæ cum ita sint, de Cæsare satis hoc tempore dictum 52
habebo. Nec vero de L. Egnatuleio, fortissimo et constan- 19
tissimo cive, [86] amicissimoque reipublicæ, silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populoque Romano, reique publicæ esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium [87] ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conscripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quam honos. in tali enim re satis est nominari.

De exercitu autem C. Cæsaris ita censeo decernendum: 53
Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis, auctoritatemque hujus ordinis [88] defenderint, atque defendant, his liberisque eorum, militiæ vacationem esse: utique

85 *pop. Rom.*] E Vat. Faërnus, Grævius addidere *reique publicæ*. Ceterum in hoc loco aliquid excidisse puto: nempe quod respondeat his: *quod profecto—facere non auderem* &c. nempe hujusmodi quid: *nisi eum plane perspectum haberem.*

86 *amicissimoque*] Addidi copulam cum Grævio, quia et præcedens adjectivum copulam habet.

87 *a. l. t. magistratus petere*] Ergo quæstura non est magistratus proprie. nam quæstor fuerat Egnatuleius: unde et in urbe nulla insignia habebant quæstores. v. Gell. XIII, 13. &c.

88 *defenderint atque defendant*] *Atque* puto delendum, quod in hac forma, præsertim in formulis legum, SCtorum non additur: ut supra c. 17. init.

C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, [89] ambove, S. E. V. cognoscerent, qui ager his coloniis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, et legioni quartæ, et iis militibus, qui de legione secunda, quinta tricesima, ad C. Pansam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: [90] quod iis auctoritas senatus populique Romani libertas carissima sit et fuerit, vaca-
p. 205. tionem militiæ ipsis, liberisque eorum esse placere; extra tu-
a. multum Gallicum Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Cæsar, pontifex, proprætor pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, S. E. V. rationem agri [91] habeant, qui sine injuria privatorum dividi possit: isque militibus legionis Martiæ et legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissime dati, assignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quæ si sint sine mora matureque decreta, facilius apparabitis ea, quæ tempus et necessitas flagitat. celeritate autem opus est: qua si essemus usi, bellum, ut sæpe dixi, nullum haberemus.

89 *ambove*] E vestigiis Ms. Vat. in quo sequebatur *seu*, additum a Faërno: S. E. V. i. *si eis videretur*, quod et Grævius secutus est. bene. nam hoc in omnibus SCtis additur, cum aliquid Coss. præcipitur. Sic et infra factum.

90 *quod iis auctoritas senatus*] *Auctoritas* recte additum e Ms. Vat. quod Gruterus non vidit. eratque etiam sine libris addendum.

91 *habeant — possit: isque — daretur*] Inconstantia hæc in temporibus, et hic, et supra in principio hujus SCti, mihi suspecta est, eaque ab inscitia librariorum s. correctorum oriri potuit.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
AD QUIRITES,
PHILIPPICA SEXTA.
ORATIO OCTAVA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum habita superiore Oratione Salvius Tribunus pl. intercessisset, ne discessio fieret, quod facile intelligebat, plerosque in Ciceronis sententiam esse, inprimis de legatis ad Antonium non mittendis, ituros; paucis diebus post, cum de eadem re esset actum in senatu, Senatus consultum in eam sententiam factum est, quæ legatos ad Antonium Mutinam obsidentem mitti decernebat, qui nuntiarent, ne oppugnaret consulem designatum, ne Mutinam obsideret, ne provinciam Galliam depopularetur, ne dilectus haberet; esset in Senatus populique Romani potestate. Hoc Senatus Consulto facto venit in concionem Cicero, et productus ab Apuleio tribuno plebis, primo de legatione ad Pompeium decreta exponit; deinde, nihil legatos apud Antonium profecturos auguratur, ac tandem populum ad Reipublicæ et libertatis studium cohortatur.

AUDITA vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in se- 1
natu, quæ fuerit cujusque sententia. res enim ex Kal. Jan. 1
agitata, paulo ante confecta est: minus quidem illa severe, quam decuit, non tamen omnino dissolute. mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quæsivit a me P. Apuleius, homo et multis officiis mihi, et summa familiaritate conjunctus, et vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis optimisque consulibus Kalendis Januar. de republica primum referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Jan. senatus me auctore decrevit. Eo die primum, Quirites, fun- 2
damenta jacta sunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiamsi ille dies [1] vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi,

1 *v. f. allaturus esset — ceperam fructum, cum — conclamastis*] Hæc tempora non bene coeunt. Primum debebat esse *allaturus fuisset*, vel *attulisset*: deinde *cum conclamassetis*, hoc quidem ita necessario postulat *ceperam*, ut sic rescribere non dubitaverim.

una mente atque voce, iterum a me conservatam esse rempublicam conclamassetis. Hoc vestro judicio tanto, tamque præclaro, excitatus, ita Kalendis Jan. veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: [2] tumultum
p. 206. decerni, justitium edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes
a. acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicæ injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu
3 viderent. Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, [3] nescio qua objecta re, remissior senatus fuit. nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

2 Intelligo, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari: neque injuria. ad quem enim legatos? ad eumne, qui, pecunia publica dissipata atque effusa, per vim et contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata concione, obsesso senatu, ad opprimendam rempublicam Brundisio legiones arcessierit? ab his relictus, cum latronum manu in Galliam irruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumsedeat? Quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionis,
4 æquitatis, legationis esse communitas? Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur. mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatus populique Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum, atque in vestra potestate sit, qui in sua numquam fuerit? Quid enim ille umquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum et latronum: ita domesticis stupris, fo-
b. rensibus parricidiis delectatur, ut [4] mulieri citius avarissimæ
3 paruerit, quam senatui populoque Romano. Itaque, quod

2 *tumultum esse decerni*] Delevi *esse*, e formula perpetua apud ipsum Ciceronem, ut superiori oratione et alibi, et apud alios.

3 *nescio, qua objecta re*] Sic edd. pr. Quidam e Vat. addidere *eis*. non bene, est a glossatore.

4 *mulieri avarissimæ*] Quorsum hic avaritia feminæ notetur, non video.

paulo ante feci in senatu, faciam apud vos. testificor, de- 5
nuntio, ante prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt
legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam
obsessurum, delectus, qua possit, habiturum. is est enim
ille, qui semper senatus judicium et auctoritatem, semper
voluntatem vestram potestatemque contemserit. An ille
id faciat, quod paulo ante decretum est, ut exercitum citra
flumen Rubiconem, qui finis est Galliæ, educeret, dum ne
propius urbem Romam CC mill. admoveret? huic denunti-
ationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone CC mill. circum-
scriptum esse patiatur? Non is est Antonius. nam si esset: 6
non commisisset, ut ei senatus, tamquam Hannibali initio
belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod
vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe, tamquam pestifera
flamma, arceatur, quam habet ignominiam? quod judicium
senatus? Quid, quod a senatu dantur mandata legatis, ut
D. Brutum, militesque ejus adeant, iisque demonstrent,
[5] summa in rempublicam merita, beneficiaque eorum grata
esse senatui populoque Romano, iisque eam rem magnæ
laudi, magnoque honori fore? passurumne censetis Anto-
nium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? num-
quam patietur, mihi credite. novi violentiam, novi impu-
dentiam, novi audaciam. Nec vero de illo, sicut de homine 7
aliquo debemus, sed ut de importunissima bellua, cogitare.
Quæ cum ita sint, non omnino dissolutum est, quod decre-
vit senatus. habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil
haberet moræ! nam cum plerisque in rebus gerendis tardi-
tas et procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget ce- p. 207.
leritatis. succurrendum est D. Bruto: omnes undique co- a.
piæ colligendæ: [6] horam exhibere nullam, in tali cive libe-
rando, sine scelere non possumus. An ille non potuit, si 8
Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam ju-
dicasset, legiones Antonio et provinciam tradere? do-
mum redire? triumphare? primus [7] in hoc ordine, quoad
magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit?
Sed, cum se Brutum esse meminisset, vestræque liber- 9

5 *sua in remp. merita*] Recte e Vat. editum est *summa*: nam pronomen *eorum* est post *beneficia*.

6 *horam exhibere nullam—non possumus*] Viri quidam docti, etiam Grævius, recepere e Ms. Vat. *eximere*: quod est bonum et usitatum in hac re verbum: at ita debebat post aut *ullam* esse, ut vidit Olivetus, quod et edd. pr. habent; aut in fine *non* deleri, quod placebat Manutio et melius esset. Et tamen vulgata lectio defendi potest: estque exquisitior: nec quisquam librarius *eximere*, verbum eo sensu notum, in *exhibere* mutet. *Exhibere*, Gr. *παρέχειν*, est adferre ad usum in re aliqua, ut servos in judicio, ut interrogari possint, præbere.

7 *in hoc ordine esse*] Delevi *esse* cum Grævio. nam *primus* clare refertur ad *dicere*. Sed edd. pr. non habent *sententiam dicere*, in quo *esse* necessarium erat: nam id e Vat. additum est, bene. quod cum reciperet Gruterus, debebat *esse* delere. Ceterum *dicere?* bene Grævius. nam si cum seqq. priora jungerentur, deberet esse *primum s. dicere.*

tati natum, non otio suo: quid egit aliud, nisi ut pæne corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos: vos saga parate. Est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. ibitur. non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ queremur.

4 Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in senatu et in concione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se, senatui pareat. numquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me sapientem a vo-
10 bis, quam se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim secerni a fratre poterit, tanta præsertim auctoritate. nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quam L. Trebellius, pluris, quam T. Plancus, adolescens nobilis. [8] Plancum, qui omnibus sententiis, maximo vestro plausu, condemnatus, nescio quomodo se conjecit in turbam, atque ita mœstus rediit, ut retractus, non reversus videre-
b. tur, sic contemnit, tamquam si illi aqua et igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui
11 incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, [9] cum ille tabulis novis adversabatur: jam fert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores et creditores L. Trebellii convenire. [10] O fides! [hinc enim puto Trebellium sumsisse cognomen:] quæ potest esse major fides, quam fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum [11] ire ad arma? ubi plausus ille in triumpho est? sæpe ludis? ubi ædilitas delata summo studio bono-
5 rum? quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse?
12 nequitia est, scelus est. Sed redeo ad amores deliciasque

8 *Plancum, qui o.*] *Plancum* hic addidi cum Grævio e Vat. nam alias sententia non constat: cohæret cum *sic contemnit:* longior interpositio *qui —videretur* fecit, ut excideret. Post *nobilis* punctum scripsi.

9 *cum i. tabb. novis adversabatur*] Nempe Dolabella ferente de tabulis novis in tribunatu.

10 *O fides!* [*hinc—cognomen*] Hic locus sine dubio vitiosus est: nec, ut opinor, his, quos habemus, libris restitui potest. de cognomine Trebellii, quod a fide ductum sit, nihil constat. Et tamen esse aliquid dictum oportuit, aut esse, unde Cicero mentionem fidei duxerit. Pro *hinc* edd. pr. *hoc.* Aldus dedit *hinc.*

11 *venire ad arma*] Rescripsi cum Grævio *ire;* quamquam e conjectura Ferrarii. nam est proprium in hac sententia verbum, non *venire.*

nostras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem suam recepit.
negatis? num quispiam est vestrûm, qui tribum non ha-
beat? certe nemo. Atqui illum quinque et triginta tribus
patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Adspicite a sini-
stra illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscri-
ptum est? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO.
Populi Romani igitur est patronus L. Antonius? malam
quidem illi pestem! Clamori enim vestro assentior. non
modo hic latro; quem clientem habere nemo velit: sed
quis umquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se
populi Romani, victoris dominique omnium gentium, [12] tu-
torem dicere auderet? In foro L. Antonii statuam videmus: 13
sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris.
O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumsit, quia
Mylasis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem suum?
quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spe-
ctantibus vobis, depugnasset? Sed hæc una statua. altera
ab equitibus Romanis, [13] equo publico: qui item adscri-
bunt, PATRONO. Quem umquam iste ordo patronum ado- p. 208.
ptavit? si quemquam, debuit me. sed me omitto. Quem a.
censorem? quem imperatorem? Agrum his divisit. O 14
sordidos, [14] qui acceperint! improbum, qui dederit! Statu-
erunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæsaris
duobus fuerunt. Quis est iste ordo? multi fuerunt mul-
tis in legionibus per tot annos. His quoque divisit Se-
murium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fra-
tre fugisset. Sed hæc agrorum assignatio paullo ante,
Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, et præstantissimi
senatoris, sententia dissoluta est. huic enim assensi, sep-
temvirûm acta sustulimus. Jacent beneficia Nuculæ:
friget patronus Antonius. nam possessores animo æqui-
ore discedent: nullam impensam [15] fecerunt: nondum in-
struxerunt, partim quia non considebant, partim quia non
habebant. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tem- 15
pora essent, non possem sine risu dicere; L. ANTONIO

12 *tutorem*] Sic edd. vett. at Ms. Vatic. *patronum:* quod prætulere Muretus, Grævius &c. nempe quia refertur ad inscriptionem: sed sensu nil admodum differt *tutorem*, quod etiam ad invidiam dictum esse potest. nemo quidem *patronum* mutet in *tutorem*: at pro hoc illud positum esse potest a librario, aut additum a glossatore, in textum venisse. Nihil mutavi.

13 *equo publico*] Male hic Manutius, cum omnes, qui equestris ordinis essent, equum publicum habuisse dicit: quo sumto, illud *equo publ.* supervacuum est. Non omnes tum equites Rom. equum publicum habuere; annulum aureum omnes. Sed illud *equo publico* mihi suspectum est, et puto a glossatore adscriptum: nam est contra consuetudinem, hoc in tali re addi.

14 *qui acceperunt—qui dederit*] Occurrit in oculos, legendum esse *acceperint*: ut consentiat alteri.

15 *fecerant—instruxerant*] Sermo est de futuro, non præterito. Itaque correxi sine hæsitatione *fecerunt—instruxerunt*. aliter esset, si præcederet *discesserunt*.

[16]JANI MEDII PATRONO. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela sit? quis umquam in illo Jano inventus est,
6 qui L. Antonio mille numûm ferret expensum? Sed nimis multa de nugis: ad causam bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit, personas quasdam a vobis recognosci: [17] ut, quibuscum bellum gereretur, possetis taciti judicare.

Ego autem vos hortor, Quirites, ut etiamsi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo æquo. celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit
16 ad causam. Cum enim legati renuntiarint, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem ha-
b. bendum putet? Nunc enim sunt, pauci illi quidem, sed tamen plures, quam republica dignum est, qui ita loquantur: ne legatos quidem exspectabimus? Istam certe vocem, simulationemque clementiæ, extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis
17 hodie vituperari. Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum et paucorum dierum molestiam devorate. qui cum redierint, si pacem afferent; cupidum me: si bellum; providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies noctesque de vestra libertate, de reipublicæ salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus, prætulistis? An ingratus sum? quis minus? [18] qui, partis honoribus, eosdem gesserim in foro labores, quos in petendis. rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam
7 annos bellum geram cum impiis civibus? Quamobrem,
18 Quirites, consilio, quantum potero, labore, plus pæne, quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis. etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus

16 *Jani med. Patrono*] Vat. *a Jano medio Patr.* quod repudiavit Faërnus, at probavit Ursinus. estque et in edd. pr. sine *a* tamen. Interpretantur, tamquam ab hominibus a Jano medio posita sit, i. e. negotiatoribus: idque formulæ in monimentis antiquis consentit. Infra VII, 6. est Jani medii Patronus.

17 *ut, quibuscum bellum gereretur, taciti possitis c.*] Correxi *possetis*: nam *possitis* in hoc contextu sine magno vitio dicere non potuit. Ursinus etiam in nota sua *possetis*, sed sine admonitione, habet: at in Ms. Vat. esse *judicare* dicit, quod recepi: nam *cogitare* semper est *taciti*: at judicium esse tacitum potest. Et res ipsa id verbum postulat.

18 *qui—eosdem gessi—labores*] At mox in eadem forma est, *qui viginti jam annos bellum geram.* Ergo aut illic debuit dicere *gesserim*, aut hic *gero*. Sed illud melius. idque recepi. Pro *improbis civ.* etiam recepi *impiis* e Vat. ut alii.

dignitatis suæ, quem non excitet, non inflammet tantus iste vester consensus? multas magnasque habui consul conciones, multis interfui: nullam umquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem exstinguere, opprimere audaciam. idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque senatum sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate
fecistis. Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam di- 19
gnum [19] populo Romano fuit: sed tamen ita maturum, ut dif- p. 209.
ferri jam hora non possit. fuit aliquis fatalis casus, ut ita a.
dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto et pietate vestra, et tanta concordia consequemini, aut quidvis potius, quam serviatis. Aliæ nationes servitutem pati possunt, [20] populi Romani res est propria libertas.

19 *pop. Rom. fuit*] Mss. Guelf. Leid. Huyd. *fuisset.* male. Si *esset* haberent, non displiceret. Pro *hora* Grævius malebat *horam.* non male.

20 *populi R. res est propria*] *Res* addunt Vat. (nam ex eo id Mur. addidisse videtur) Mss. plures alii, etiam Guelf. itaque et ipse cum Grævio addidi.

M. TULLII CICERONIS b.

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA SEPTIMA.

ORATIO UNDEQUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum Senatus de Appia via et de Moneta a consule Pansa, de Lupercis autem a trib. pl. consultus esset, Cicero egressus relationem, contra eos dicere aggressus est, qui in omnibus sermonibus pacem laudabant et bello anteponebant, eo consilio, ut si, quæ suspicio erat, paullo duriora responsa referrent ab Antonio legati, mitius acciperentur, eosque accusant tamquam minime populares et hosti patriæ faventes. Negat autem de pace esse cogitandum, quia non modo turpis sit et periculosa, sed etiam plane non possit esse. Denique hortatur consulem universumque senatum, ut reipublicæ salutem omnibus rebus

anteponant, neque Antonium, quem inclusum et pæne constrictum teneant, elabi e manibus patiantur, sed rempubl. in perpetuum metu et periculo liberent.

1 PARVIS de rebus, sed fortasse necessariis consulimur,
1 patres conscripti. De Appia via, et de Moneta, consul: de
Lupercis tribunus plebis refert. quarum rerum etsi facilis
explicatio videtur, tamen [1] animus aberrat a sententia, sus-
pensus curis majoribus. Adducta est enim, patres con-
scripti, res in maximum periculum, et extremum pæne dis-
crimen. Non sine causa legatorum istam missionem sem-
per timui, numquam probavi: quorum reditus quid sit al-
laturus, ignoro: exspectatio quidem quantum afferat lan-
guoris animis, quis non videt? non enim se tenent ii, qui
senatum dolent [2] ad auctoritatis pristinæ spem reviviscere,
conjunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem
2 Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. Jam nunc fin-
gunt responsa Antonii, [3] eaque defendunt. alii postulare
illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad
eum misimus, non ut pareret, et dicto audiens esset huic
ordini, sed ut conditiones ferret, leges imponeret, reserare
nos exteris gentibus Italiam juberet: se præsertim incolu-
mi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus ex-
timescendum est. alii, remittere eum nobis [4] Galliam citeri-
3 orem: illam ultimam postulare: præclare: ex qua non le-
giones solum, sed etiam nationes ad urbem conetur addu-
cere. alii, [5] nihil eum jam nisi modestum postulare. Mace-
doniam suam vocat omnino: quoniam Caius frater est inde
p. 210. a. revocatus. Sed quæ [6] provincia est, ex qua illa fax exci-

1 *animus aberrat*] In ed. Grut. est *aberat* errore operarum, (ut in ed. Ven.) qui et in repetitionibus ejus servatus est. Sed quid est: *animus aberrat a sententia?* profecto nihil. intelligunt *dicenda*. Sed quis sic dixit? Credo Ciceronem simpliciter dixisse, *sed animus aberrat*, ut ad Att. XII, 28. *scribendo levor, sed tamen aberro:* i. e. impeditur animus meus, quo minus possit &c. glossator addidit *a sententia*.

2 *ad—spem reviviscere*] Vat. *revirescere*, unde et Grævius edidit, qui et exemplis notis defendit. nec quisquam dubitet *revirescere* pro recreari dicere. Sed Ciceronis usitatum et solenne verbum est *reviviscere*, cum de libertate, rep. senatu similibusque loquitur. itaque id servavi, præsertim propter constructionem *ad spem pristinæ auct.* Sic et Ms. Guelf. Huyd.

3 *eademque defendunt*] Recte *eaque* edidit e duobus Mss. Grævius, et sic habet etiam Guelf. qui et ante habet *Jam nunc*, ut edd. R. Ven. Br. &c. pro quo in Ald. irrepserat *non*.

4 *Galliam illam ultimam*] v. ad V, 2.

5 *nihil—nisi modesti p.*] Sic edd. pr. Mss. quidam, etiam Gu. Sed e Vat. quidam *modeste* edidere. bene sane. *nihil modesti* dicitur, sed non *nihil nisi modesti*. Ceterum adjectivi commodus esset sensus: modesta omnia petit, i. e. mediocria, modica, quem sensum hic locus desiderat. Quid si fuit: *nihil eum jam non modestum?* Dum hæsitabam, vulgatius servare volebam: acceptis lectionibus Ms. Leid. reperi hunc habere *n. eum jam nisi modestum:* id recepi.

6 *provincia est, ex qua—non posset*] Sic omnes libri, quos vidi, præter Græv. in quo tacite *possit* editum est. Correxi necessario *possit*. illud nec in

tare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi ci-
ves, et [7] senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt.
[8] Suscipiunt pacis patrocinium, qui sic disputant: irritari
Antonium non oportuit. nequam est homo ille, atque confi-
dens: multi præterea improbi: quos quidem a se primum
numerare possunt, qui hæc loquuntur: eos cavendos esse
denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis,
cum possis, an pertimescendis, [9] diligentior cautio est? At- 2
que hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem [10] po-
pulares habebantur. Ex quo intelligi potest, animo illos 4
abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non volun-
tate fuisse populares. [11] qui enim convenit, ut, qui in rebus
improbis populares fuerunt, iidem in re una maxime popu-
lari, quod eadem salutaris populo Romano sit, improbos se,
quam populares esse malint? me quidem semper (ut scitis)
adversatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclarissima
causa popularem. Et quidem dicuntur, vel potius iidem se 5
ipsi dicunt consulares: quo nomine dignus est nemo, nisi
qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti?
litteras tibi ille mittat de sua spe rerum secundarum? eas
tu lætus proferas? recites? describendas etiam des impro-
bis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem virtu-
temque debilites? et te consularem, aut senatorem, aut de-
nique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa,
fortissimus consul atque optimus. etenim dicam animo ami-

tirone latine scribente ferrem in tali contextu et structura.

7 *senatores diligentes*] Locus hic totus est in libris veteribus scriptis valde vitiatus. Lectio recepta bona est, quæ jam in edd. pr. reperitur. Grævius ex uno Ms. suo recepit *feneratores*, nixus et epitheto *diligentes*. Sed *feneratores* hic sunt alieni, ex re ipsa et e conjunctione cum civibus: quamquam ille *providos cives* in mendo cubare putat. *Diligentia* autem laudatur illa quidem in re pecuniaria tractanda, sed tamen etiam in gubernantibus rempublicam et rebus publicis agendis.

8 *Suscipiunt pacis patrocinium: qui sic d.*] Varie tentatur hic locus, varie in Mss. et edd. expressus. Ego nihil mutavi præter verbum *partis* in *pacis*, ex Ursini conjectura, quam et Grævius secutus est, facili illa et verissima. Nempe irridere instituit Cicero istos, qui eum *cecinisse bellicum* dicebant. Hi ergo, dicit per ironiam, *pacis patrocinium suscipiunt:* nihil aliud dicere potuit. Ceterum interpunctionem feci, ad perspicuitatem aptam. *qui sic disputant:* pro, cum ii sic disputant.

9 *diligentior cautio est*] Hæc lectio haud dubie vera est, eaque non a Victorio primum edita, ut Grævius ait: nam est jam in edd. R. Br. Sic et habet Ms. Guelf. *diligentior causa* primum reperi in edd. Veneta et Vicetina, quam Mediol. et ceteræ secutæ sunt. est tamen et in Ms. Huyd.

10 *populares appellabantur*] Sic libri scr. plerique, etiam Gu. Muretus dedit *habebantur*, quod secutus est Grævius: nil refert, qua sensum: at *habebantur* est in edd. pr. et in Vat. Itaque prætuli.

11 *qui enim convenit*] Sic edd. vett. consensu: sic Ms. Gu. H. et alii: quod et sententia requirit, ut Phil. III, 6. ubi id cum Faërno, Grævio &c. pro *evenit* reposuimus. At hic, quia in libris iis, quos illi viri habebant, *evenit* erat, id h. l. in textum recepere. Adeo sibi viri doctissimi interdum non constant, cum nimium tribuunt libris suis. Mox *populo R.* iidem addunt *reip.* quæ est varietas lectionis in libris: nam *p. R.* et *R. p.* centies permutantur.

cissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicæ salute [12] defigeret, consulem non putarem.
6 Quamquam nos ab ineunte illius ætate usus, consuetudo,
b. studiorum etiam honestissimorum societas, similitudoque devinxit: ejusdemque cura incredibilis in asperrimis belli civilis periculis perspecta, docuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meæ fuisse fautorem: tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, [13] negare esse consulem auderem. idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea præstantissimum atque optimum consulem, [14] non, quia pari virtute et voluntate alii fuerint, sed tantam causam non habuerunt, in qua et virtutem et voluntatem suam
7 declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, sapientiæ, tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, cum gubernat rempublicam, si non optabili, at necessario tempore. magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus umquam fuit.

3 Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, præsertim civilis, quamquam omnibus bonis, [15] tamen in primis fuit optabilis. omne enim curriculum industriæ nostræ, in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus.
8 Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscumque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certe non fuissem (periculose dico: quemadmodum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo: sed pro mea perpetua cupiditate vestræ dignitatis retinendæ, et augendæ, quæso, oroque vos, [16] [patres conscripti,] ut primo, [17] si erit vel acerbum auditu, vel incredibile, a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero: neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudietis,) ego ille, dicam sæpius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio
p. 211. esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem,
a. patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio

12 *configeret*] Recte editum est e Vat. *defigeret*, quod est verbum proprium in hac re. *configeret* nuspiam sic dicitur.

13 *negare esse cons. auderem*] Malim *esse* abesset: facit enim orationem duriorem. Sic supra: *consulem non putarem*. Sæpe, ut ante monuimus, glossatores addendo hoc verbo interpolarunt libros.

14 *non quia non*] Vat. *non quin*: recte. nisi forte Cicero dedit *non quo non*. Interim Vat. secuti sumus.

15 *mihi tamen*] Delevi *mihi* cum Grævio e Vat. refertur ad *cuique*. *mihi* est a glossatore.

16 *patres conscr.*] Delendum hoc puto, quia paullo ante jam est.

17 *si erit* &c.] Grævius edidit *etsi*, e Vat. Mox post *incredibile, a M. Cic. esse dictum*, durius est, mihique a glossatore esse videtur. et commode absit.

sum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis est, 9
quia periculosa, quia esse non potest. quæ tria dum expli-
co, peto a vobis, patres conscripti, ut eadem benignitate,
qua soletis, verba mea audiatis.

Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, cum singulis
hominibus, tum vero [18] universo senatui, turpius? quid
porro inconstantius, quam, quem modo hostem non verbo,
sed re, multis decretis, [19] judicaritis, cum hoc subito pace
velle conjungi? [20] Nisi vero, cum C. Cæsari meritos illi 10
quidem honores et debitos, sed tamen singulares et immor-
tales decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Anto-
nium exercitum comparavisset, non hostem Antonium ju-
dicastis: nec tum hostis est a vobis judicatus Antonius,
cum laudati auctoritate vestra veterani milites, qui Cæsa-
rem secuti essent: [21] [nec tum hostem Antonium judica-
vistis,] cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul
appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pe-
cunias, agros spopondistis. Quid? cum Brutum, omine 4
quodam illius generis et nominis, natum ad rempublicam 11
liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Ro-
mani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fide-
lissimam atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis af-
fecistis, tum non hostem judicastis Antonium? Quid? cum
decrevistis, ut consules, alter, ambove ad bellum proficis-
cerentur: quod erat bellum, si hostis Antonius non erat?
[22] Quo igitur profectus est vir fortissimus, meus collega et 12
familiaris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate? qua
macie? sed animi vires corporis infirmitas non retardavit.
æquum, credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis re-
tinuisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere. b.
Quid? cum delectus haberi tota Italia jussistis, cum vacatio- 13
nes omnes sustulistis, tum ille hostis non est judicatus? Ar-
morum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis sequun-
tur consulem: præsidio sunt, specie, consuli; re et veritate,
nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum stu-
dio nomina dant: parent auctoritati vestræ. non est judica-
tus hostis Antonius? At legatos misimus. Heu, me mise- 14

18 *univ. senatui*] Ms. Huyd. habet *u. senatu.*

19 *judicaritis*] Bene Grævius. Vulgo *judicavistis.*

20 *Quasi vero*] Huic lectioni bene infra in vulgata lectione respondet *judicaveritis:* at non quod statim sequitur, *nec tum hostis est a vobis judicatus:* debebatque esse, *nec tum h. a. v. sit judicatus.* Ms. Gu. habet *judicastis,* sed hoc *τῷ quasi vero* non consentit. Itaque prætuli lectionem alteram Vat. *Nisi vero—judicastis.*

21 *nec tum h. A. judicavistis*] Hæc repetitio durior et frigidior est. melius absit: estque sine dubio a glossatore orta, aut per errorem librariorum facta.

22 *Quo igitur prof.*] Sic edd. vett. omnes et Mss. præter Vat. qui habet: *Quid igitur pr. Quo* accipi potest eodem sensu: sed est tamen ambiguum. Itaque *Quid* cum Grævio prætulerim.

rum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? quid? vos censetis, patres conscripti, legatorum missionem [23] populo Romano probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cui cum pridie frequentes essetis assensi, postridie [24] ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro est, [25] legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? quamquam illa legatio non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. missos enim legatos omnes vident: [26] decreti vestri non omnes verba noverunt. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. repetenda est vetus illa severitas: siquidem auctoritas senatus, decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat: quibus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen justa: nunc nulla est. Liberati tum regio dominatu videbamur: multo postea gravius urgebamur armis domesticis. ea ipsa depulimus nos quidem; [27] sed extorquenda sunt. quod si non possumus facere, (dicam, quod dignum est et senatore, et Romano homine,) moria-
15 mur. Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cujus ut omittam innumerabilia
p. 212. scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam ma-
a. ximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit aut exclusit senatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnaret, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit; hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipsas causas hostis judicatus sit, quam fœdum flagitiosumque sit?

23 *populo Romano probavisse*] Sic legendum erat compendium Mss. et edd. pr. *P. R.* non *populum Rom.* ut post editum est. Non profecto dixisset *vos censetis P. R.* &c. sed *populum R. censetis P. C.* Bene igitur ita Grævius, at male addidit *vos*. nam id est jam supra: *vos censetis* &c. Ms. H. tamen habet *populum ro.*

24 *ad spem—pacis devoluti*] An scripsit *revoluti?* nam et ante speraverant pacem. verba hæc permutantur sæpe.

25 *legiones ad sen. legatos mittere*] Manutius intelligit legiones Antonii, quæ ad senatum, Cotylam sc. miserint. Ferratius epp. p. 299. legiones, quæ ab Antonio defecerant et se ad Octavii partes vel reip. contulerant: quod melius videtur.

26 *decreti vestri*] Grævius *nostri* edidit, (in quo consentiunt Mss. L. H.), male; nam profecto ipse in societatem istius decreti non venit, ut *decreti nostri* dixerit, nec magis ei convenit statim post: *retinenda est nobis*, pro vulgato *vobis*: nam ipse quidem retinuerat.

27 *sed extorquenda sunt*] Videtur excidisse *et*: *sed et extorquenda sunt.* Sæpe *et* post *sed* excidit. Ms. Gu. hic est vitiosus: sed habet hic *vi extorquenda sunt*, sine *sed*.

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut pro- 16
posui, de periculo: quod etsi minus est fugiendum, quam
turpitudo: tamen offendit animos majoris partis hominum
magis. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in 6
civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? nisi forte contemnitis Lucium. ego ne Caium quidem. sed, ut video, dominabitur Lucius. est enim patronus XXXV tribuum, quarum, sua lege, qua cum C. Cæsare magistratus partitus est, suffragium sustulit: patronus [28] centuriarum equitum, quas item sine suffragio esse voluit: [29] patronus eorum, qui
tribuni militares fuerunt; patronus Jani medii. O dii! quis 17
hujus potentiam poterit sustinere? præsertim cum eosdem in agros etiam deduxerit. quis umquam omnes tribus? quis equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuisse arbitramini, quam hujus gladiatoris futura sit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et latine loquuntur. Mirmillo in
Asia depugnavit. cum ornasset Threcidicis comitem et fa- b.
miliarem suum, illum miserum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix.
Qui familiarem jugularit, quid hic, occasione data, faciet 18
inimico? et qui illud animi causa fecerit, hunc prædæ causa quid facturum putatis? non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quæret [30] expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, [31] nisi illi, qui una sunt, et hi, qui hic ei nunc aperte favent: parumne erunt multi? præsertim [32] cum bonorum præsidia cesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis
multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo: sed pa- 19
cis nomine bellum [33] involutum reformido. Quare si pace

28 *centuriarum equ. Rom.*] *Rom.* in Gu. est inter versus: abestque a Leid. Huyd. et edd. pr. Quia Cicero et alibi *centurias equitum* sine *Rom.* dicit, itemque alii scriptores, id delevi. Post *item* pro *idem* cum Grævio e Vat. dedi.

29 *patronus eorum*] Mss. plerique in his Guelf. L. H. et edd. vett. *patronus fori.* quod merito postpositum est lectioni hodie vulgatæ, quam primus dedit P. Manut. a. 1540. nam sequentia hoc postulant.

30 *expulsos*] E vestigiis Vat. additum est *urbe;* præter necessitatem. Centies *expulsi* pro exsulibus dicuntur. Mox *omni motu* forte addendum *in.*

31 *nisi illi—et hi*] Sic cum Grævio edidi pro *nisi ii—et ii.* Sic quoque habet Guelf.

32 *c. bonorum præsidia cesserint*] Sic edd. vett. In scr. nonnullis, ut et in Gu. H. est *præsidiis.* unde Ferrarius fecit *boni jam præsidiis cesserint:* eleganter. Sed tamen vulgata bona est. *Cedere* est locum relinquere.

33 *involutum*] Sic Mss. Guelf. L. H. at Lamb. dedit *obvolutum* e vestigiis librorum, qui habebant *ovolutum,* quod non spernerem, si plures libri assentirentur. nam in illo sensu *obvolutum* est proprium et usitatum: ut *os obvolutum* et similia.

frui volumus: bellum gerendum est. si bellum [34] omitte-
7 mus: pace numquam fruemur. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia, et tamquam in specula, collocati sumus, ut vacuum metu populum Romanum nostra vigilia et prospicientia redderemus. Turpe est, summo consilio orbis terræ, præsertim in re tam perspicua, [35] consilium in-
20 telligi defuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, cum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero: monebo, [36] prædicam, denuntiabo, testabor semper deos hominesque, quid sentiam: nec solum fidem meam: quod fortasse [37] videatur satis esse, sed in principe civi non est satis: curam, consilium, vigilantiamque præstabo.

21 Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem posse pacem. de tribus enim, quæ proposui, hoc extremum est.
8 Quæ potest esse pax M. Antonio primum cum senatu? quo
p. 213. ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intu-
a. eri? quis vestrûm illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos ille solum, et vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminent, amici umquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas judiciumque de M. Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in concionem
22 vocaverunt. Hi Antonium diligent? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro, bis me una mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Itaque, quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ est igitur spes, qui Mutinam circumsedent, imperatorem populi Romani exercitumque
23 oppugnant, iis pacem cum populo Romano esse posse? An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis polli-

34 *omittemus*] Ms. V. *omittimus.* quod secutus est Grævius: qui et ex eodem dedit *omni metu.* Eundem secutus edidi *et* ante *tanquam*; nam et *custodia* tropicum est. consentit H.

35 *consilium intelligendi def.*] E Ms. Vat. dedere *intelligi:* quod est melius: sed et ipsum mihi non placet, nec in hac re recte dicitur. Utrumque puto falsum atque delendum. Interim *intelligi* recepi, quod tamen latinum est.

36 *prædicabo*] Grævius cum Mureto: *prædicam.* recte. hoc verbo Cicero semper in hac sententia utitur, idque cum *moneo* conjungit, et sic Ms. Leid. Mox cum iisdem *et* ante *testabor* delevi.

37 *videatur*] Recte sic Vat. et inde Faërnus et Græv. pro vulgato *videtur.* item Leid.

cendis, ut in singulis oppidis [38] curiam populus Romanus
non desideret? Laudandi sunt ex hujus ordinis sententia
Firmani, qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt: re-
spondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominia no-
tandos censuerunt eos, qui militiam subterfugissent. Hæc
jam tota Italia fiunt. Magna pax Antonio [39] cum iis, his
item cum illo. Quæ potest major esse discordia? in dis-
cordia autem pax civilis ullo pacto esse potest? Ut omit- 24
tam multitudinem: [40] L. Visidio, equiti Romano, homini
in primis ornato atque honesto, civique semper egregio,
cujus ego excubias et custodias mei capitis cognovi in con- b.
sulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut
milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit: huic,
inquam, tali viro, quem nos senatusconsulto [41] collaudari-
mus, poteritne esse pacatus Antonius? quid? C. Cæsari? qui
illum urbe; quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit? Jam vero 25
ipse se placabit, et leniet provinciæ Galliæ, a qua exclusus et
repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi pro-
spicitis, plena odiorum, plena discordiarum: ex quibus ori-
untur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non
potest: et cavete, per deos immortales! patres conscripti,
ne spe præsentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorsum hæc omnis spectat oratio? quid enim legati 26
egerint, nondum scimus. At vero [42] excitati, erecti, parati,
armati animis jam esse debemus, ne blanda, aut supplici
oratione, aut æquitatis simulatione fallamur. Omnia fe-
cerit oportet, quæ interdicta et denuntiata sunt, priusquam
aliquid postulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare,
urbes et agros provinciæ Galliæ populari destiterit: ad Bru-
tum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra
flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia pas-
suum ducenta admoverit: fuerit in senatus populique Ro-
mani potestate. Hæc si fecerit: erit integra potestas no-
bis deliberandi. si senatui non paruerit: non illi senatus,
sed ille populo Romano bellum indixerit. Sed vos moneo, 27
patres conscripti, libertas agitur populi Romani, quæ est
commendata vobis: vita et fortunæ optimi cujusque, quo

38 *curiam populus Rom.*] Sic compendium Mss. et edd. pr. accipiendum, non *populi R.* ut recentiores ante Grævium habent. Sic glossator Ms. Gu. inter versus expressit. *curia populi Rom.* non dicitur. *populi R.* primus dedit Aldus. Hinc et *desideret* pro *desideretis*.

39 *cum iis, his item* &c.] Sic bene Vat. Vulg. *cum eisdem, his cum illo. Eisdem* hic alienum. Mox Grævius *nullo pacto*. Vulgatum efficacius puto.

40 *L. Visidio*] Sic et Ms. Guelf. Edd. pr. L. *Nasidio*, quod nomen in Ep. ad Att. occurrit. v. Clav.

41 *collaudarimus*] Sic edd. pr. quo alludunt Mss. Gu. H. *collaudaremus*. Post factum temere *collaudavimus*. Alii cum Vat. *collaudare debemus:* quod non placet. debebat esse *debebamus*.

42 *excitati, erecti*] Sic cum Grævio dedi e Vat. pro vulgato *erecti, citati*, quod et Gu. H. habent. Nam *citati* quidem nihil est.

cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc [43] retinueritis: tætram et pestiferam belluam, ne inclusam et constrictam dimittatis, cavete. Te
p. 214. ipsum, moneo, Pansa, (quamquam non eges consilio, quo
a. vales plurimum: tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent:) hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. Hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu et periculo liberare. Quibus de rebus refers; P. Servilio adsentior.

43 *retinueritis*] Græv. e Vat. *tenueritis*.

---

b.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM PHILIPPICA OCTAVA.

ORATIO QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Mortuo Ser. Sulpicio in legatione ad Antonium, L. Piso et L. Philippus intolerabilia postulata ab Antonio ad senatum retulerunt. Tum bellum senatus indixit Antonio, sed in SCto tumultum nonnullorum suasu appellare maluit quam bellum. Id reprehendit Cicero, tamquam leniore senatu, quam in eum esse oporteat, qui ei non pareat, Mutinamque nihilo segnius post auditam legationem, quam antea, oppugnet. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, et pacis commoda commemorante, Massiliensiumque commoda oppugnante, acerbe conqueritur; et simul eos accusat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos censuerant. Pisonem et Philippum increpat, qui mandata Antonii, tamquam ejus legati, non tamquam a senatu missi, retulissent. Reprehendit senatores Antonio faventes: decernendum censet, ut iis, qui cum Antonio sint, potestas detur ad sanitatem redeundi ante Idus Martias primas: bene merentibus gratiæ referantur: proficiscendi ad Antonium, excepto ejus legato Q. Vario Cotyla, nemini facultas concedatur.

1 CONFUSIUS hesterno die est acta res, C. Pansa, quam
1 postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cum se-

natus ea virtus fuisset, quæ solet; et cum re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit [1] L. Cæsaris, amplissimi viri, qui verbi atrocitate demta, oratione fuit, quam sententia, lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat, me consule, in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio, ut et luctu sororis moveretur, et saluti reipublicæ provideret.
Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, pa- 2
tres conscripti, ne sibi assentiremini, cum ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se ac republica dignam, nisi propinquitate impediretur. [2] Ergo ille avunculus. num etiam vos avunculi, qui illi estis assensi?

At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, sed etiam verborum. potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello
non potest. [3] Quid est enim tumultus, nisi perturbatio 3
tanta, ut major timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri, tumultum Italicum, quod erat domesticus; tumultum Gallicum, quod erat Ita-
liæ finitimus, præterea [4] nullum nominabant. Gravius au- p. 215.
tem tumultum esse, quam bellum, hinc intelligi licet, quod a.
bello vacationes valent, tumultu non valent. ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus
sine bello esse non possit. Etenim cum inter bellum et pa- 4
cem medium nihil sit: necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse. quo quid absurdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum
deteriorem solere. [5] Nolumus hoc bellum videri. Quam 2
igitur municipiis et coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine mulcta, studio et voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli [6] nomen tollitur, munici-

1 *L. Cæsaris, amp. viri*] Sic Mss. meliores, et edd. vett. Altera lectio, postea vulgata *L. Cæsar a. vir*, et ipsa tamen in Mss. est, ut Guelf.

2 *Ergo ille avunculus*] Hoc non satis placet. Intellige, sic censuit: erit durius. Sensus est: ille ita censuit, quia est avunculus. Forte excidit *quia* post *ille*.

3 *Quid est enim aliud tum.*] Edd. vett. non habent *aliud*. eleganter. Delevi, etsi est et in libro Guelf. Sed abest ab Huyd.

4 *nullum tumultum*] Bene *tumultum* omittit Vat. et eum auctorem secuti Faërnus et alii.

5 *Nolumus h. b. v.*] E Vat. Grævius *Nolimus*, i. fac, nos nolle. Vulgatum magis placet.

6 *nomen tollitur*] Grævius, qui supra VII, 6. *omittemus* mutabat in *omittimus*, hic futura præfert, auctore Ms. Vat.

piorum studia tolluntur: consensus populi Romani, qui jam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur
5 necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur. non est bellum? Mutina obsidetur. ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud vero quis potest bellum esse [7] dicere? Consulem, fortissimum virum, cum exercitu misimus? qui cum esset infirmus ex gravi diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad reipublicæ præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non exspectavit [8] nostra decreta, præsertim cum esset illud ætatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. decernendi enim tempus [9] nondum erat: belli autem gerendi tempus si prætermisisset; videbat, republica
6 oppressa, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, et eorum
b. exercitus in pace versantur. non est hostis is, cujus præsidium Claterna dejecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obsistit: designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paullo ante ex collegæ litteris Pansa recitavit: *Dejeci præsidium: Claterna potitus sum: fugati equites: prælium commissum: occisi aliquot.* Quæ pax potest esse major? Delectus tota Italia decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum præsidio [10] descensurum dixit.

7 [11] Utrum hoc bellum non est? an etiam tantum bellum, quantum numquam fuit? Ceteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem, reipublicæ causa faciebat. Sulla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni. et ut clarissimorum hominum crudelissimam [12] puniretur necem. Horum omnium bellorum causæ ex reipubli-

7 *dicere? Consulem* &c.] Sic cum Grævio et aliis ante eum e Ms. Vat. dedi, quod et ipsi Grutero placebat, si e Codice scripto esset. Vulg. *dicere quo fortiss. v.* In Huyd. est etiam *bellum non esse.* librarius, sive corrector non vidit, ironice hoc dici; ut sequentia. Etiam *esse* non satis placet. Consul intelligendus Hirtius.

8 *nostra decreta*] Ms. Gu. *vestra*, ut alii ap. Ferrarium. Mox *cum esset illud ætatis*, rectius quam *illius ætatis*, Vatic. L. quod cum Grævio recepi.

9 *nondum erat*] Vulgo *venerat* edd. pr. *noverat*, ut et scr. quidam. illud melius videtur, estque e Vat.

10 *descensurum esse dixit*] Abest *esse* Ms. Gu. ut ab edd. vett. idque delevi. Offendit me ante, quam a libris vett. abesse videram. Etiam mox illud *esse* inculcatum in verbis: *per vim latas Sulla dicebat.* De verbo *descendere* h. l. v. Clav.

11 *Utrum—an etiam*] Faërnus delevit *an*, sublata interrogatione. quod secutus est Grævius. Scio, *utrum* etiam sine *an* sequente apud Ciceronem esse. v. Clavem. Et est sane efficacior oratio, si *an* abest. Sed tamen, quia non evidens necessitas est, nolui delere. Si quid corrigendum sit, malim pro *an* scribere *non.* quod profecto efficacius sit.

12 *puniretur*] Mss. Gu. L. *puniret.* edd. vett. inde ab Aldo *ulcisceretur.* edd. pr. R. Ven. Vic. Br. Med. *meditaretur:* quod sine dubio vitiosum erat. *Puniri* pro *punire* est etiam in Miloniana.

cæ contentione natæ sunt. de proximo bello civili non libet
dicere: ignoro causam: detestor exitum. Hoc bellum 3
quintum civile geritur: (atque omnia in nostram ætatem 8
inciderunt,) primum [13] non modo non in dissensione et dis-
cordia civium, sed in maxima consensione, incredibilique
concordia. omnes idem volunt, idem defendunt, idem sen-
tiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate
dignos putat. Quæ est igitur in medio, belli causa posita?
nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domici-
lia, sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra
majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos,
patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id
pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipubli-
cæ causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet,
partim dispertiat parricidis.

In hac tam dispari ratione belli, miserrimum illud est, 9
quod ille latronibus suis pollicetur, primum domos: urbem p. 216.
enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quo a.
velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxæ, cete-
ræque pestes, quæ sequuntur Antonium, ædes sibi optimas,
hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homi-
nes agrestes, [14] si homines illi, ac non pecudes potius, inani
spe ad aquas usque et Puteolos provehuntur. Ergo habet
Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? numquid tale
habemus? Dii meliora. id enim ipsum agimus, ne quis
posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico,
sed dicendum est. Hasta Cæsaris, patres conscripti, multis
improbis et spem affert, et audaciam. Viderunt enim, ex
mendicis fieri repente divites: itaque hastam [15] semper vi-
dere cupiunt ii, qui nostris bonis imminent: quibus omnia
pollicetur Antonius. Quid nos? nostris exercitibus quid 10
pollicemur? multo meliora atque majora. Scelerum enim
promissio, et iis, qui exspectant, perniciosa est; et iis, qui
promittunt. Nos nostris militibus libertatem, jura, leges,
judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium
pollicemur. Antonii igitur promissa, cruenta, tætra, scele-
rata, diis hominibusque invisa, nec diuturna, nec salutaria:
nostra contra, honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ,
plena pietatis.

Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus, ami- 4
11

13 *non modo non*] Addidi cum Mureto et Grævio alterum *non* e Vat. Scio, *non* illud interdum omitti, ubi non sequitur *ne quidem*. v. Clav. Sed hic durius est, nec ea forma obtrudenda, cum boni libri contra sunt.

14 *si h. illi, ac non*] Ms. Leid. *si homines sunt illi.* Huyd. *si homines illi potius quam pecudes.*

15 *semper cupiunt*] Græv. *cupient.* mihi vulgatum magis placet. sicut ante est: *hasta spem affert,* sic hic apte *hastam videre cupiunt.* De præsenti loquitur.

cus meus, pacis commoda commemorat. quasi vero, si lau-
danda pax esset, ego id æque commode facere non possem.
semel enim pacem defendi? non semper otio studui? quod
cum omnibus bonis utile est, tum præcipue mihi. Quem
enim cursum industria mea tenere potuisset, sine forensibus
causis, sine legibus, sine judiciis? quæ esse non possunt,
12 civili pace sublata. [16] Sed quæso, Calene, quid? tu servitu-
b. tem, pacem vocas? Majores quidem nostri non modo, ut
liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant: [17] tu
arma abjicienda censes, ut serviamus. Quæ causa justior
est belli gerendi, quam servitutis depulsio? in qua etiamsi
non sit molestus dominus: tamen est miserrimum, posse,
si velit. Immo aliæ causæ justæ, hæc necessaria est. nisi
forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore
speras dominationis Antonii. [18] In quo bis laberis: pri-
mum, quod tuas rationes communibus anteponis: deinde,
quod quidquam stabile in regno, aut jucundum putas. non,
13 si tibi antea profuit, semper proderit. Quinetiam, memi-
ni, [19] de illo, homine, queri solebas: quid te facturum de
bellua putas? [20] Atqui ais, eum te esse, qui semper pacem
optaris, semper omnes cives salvos volueris. Honesta ora-
tio: sed ita, si bonos et utiles reipublicæ cives: sin eos,
qui natura cives sunt, voluntate hostes, salvos velis: [21] quid
tandem interest inter te et illos? Pater quidem tuus, quo
utebar sene adolescens, homo severus et prudens, primas
omnium civium P. Nasicæ, qui Ti. Gracchum interfecit,
dare solebat. ejus enim virtute, consilio, magnitudine ani-
14 mi, liberatam rempublicam arbitrabatur. Quid? nos a pa-
tribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si tempori-
bus illis fuisses, non probaretur, quia non omnes salvos esse
voluisset. *Quod L. Opimius consul verba fecit de republi-
ca, de ea re ita censuerunt,* UTI OPIMIUS CONSUL REM-
PUBLICAM DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius
armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem,
aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor

16 *Sed quæso, Calene, quid?*] Hæc forma mihi non placet. nam post *Sed quæso*, non aptum est illud *quid?* nec ejus formæ exemplum memini me reperire.

17 *at tu arma*] *At* abest Ms. Leid. bene. et hoc totum interrogantis erit: quod superiori melius respondet.

18 *In quo bis falleris*] In Vat. erat *laberis*. item est in Leid. Ejus glossa est *falleris*. Itaque cum Faërno et Grævio recepi.

19 *de illo, homine*] De Antonio, cum adhuc humano et tolerabili aliquo modo peccaret. ante *memini* abest Huyd.

20 *Atqui is es*] Edd. pr. *Atqui* vel *atque es*, ut est in Gu. L. H. et aliis scr. E Vat. Faërnus dedit *Atqui ais, eum te esse:* alii correxere *atqui is es*, quæ vulgata lectio facta est. Muretus volebat: *Atqui vis, eum te esse.* Faërni lectio mihi maxime placet: eamque recepi. ei maxime convenit illud, quod sequitur: *Honesta oratio.*

21 *quid interest*] Vat. et inde ortæ edd. *quid intersit?* illud melius.

filii consulares? P. Lentulum, [22] principem senatus, com-
plures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule
armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in
prœlio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Grac-
chus, et M. Fulvius consularis, ejusque duo adolescentuli p. 217.
filii. Illi igitur viri vituperandi. non enim cives omnes a.
salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, 5
L. Valerio, consulibus, senatus rempublicam defendendam 15
dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia prætor, est
interfectus. omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli,
Scævolæ, Crassi, arma sumserunt. num aut consules illos,
aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam
perire volui. num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam sal-
vum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sen-
tentiam, et tuam: [23] ego nolo quemquam civem commit-
tere, ut morte multandus sit: tu, etiamsi commiserit, con-
servandum putas. In corpore si quid ejusmodi est, quod
reliquo corpori noceat, uri [24] secarique patimur; ut mem-
brorum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in
reipublicæ corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pesti-
ferum, amputetur. Dura vox. multo illa durior: Salvi sint 16
improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti,
boni, tota respublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te
vidisse plus, quam me. Ego P. Clodium arbitrabar perni-
ciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem,
facinorosum: tu contra sanctum, temperantem, innocen-
tem, modestum, retinendum civem, et optandum. in hoc uno
te plurimum vidisse, multum me errasse concedo. [25] Nam
quod me tecum iracunde agere dixisti solere: non est ita.
vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino irasci
amicis non temere soleo; ne si merentur quidem. Itaque 17
sine verborum contumelia a te dissentire possum, sine animi
summo dolore non possum. parva est enim mihi tecum, aut b.
parva de re dissensio? ego huic videlicet faveo, tu illi?
Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego [26] con-
servari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari stu-
des. An hoc negare potes: qui omnes moras interponis, 6
quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quousque

22 *principem senatus*] Recte sic Vat. *principem senatorem*, quod est in aliis Mss. et edd. non dicunt Latini.

23 *ego nolo quemquam c. c.*] Ms. Huyd. *quicquam*, non bene. Latini bene *committere* simpliciter dicunt.

24 *secarique patimur*] Mss. Leid. H. interponunt, *ne noceat*, alii *quod noceat*. est a glossatore.

25 *Nam quod me*] *Quod* addidi auctore Vatic. quod latinitas et sententia postulat.

26 *conservari—expugnari*] Sic etiam sine libris locus corrigi debebat. Sic erat in Vat. In Gu. est *expugnari*, sed *conservare*. Verbum *studes* videtur fecisse, ut putarent *expugnare* scribendum esse. Mox et *dices* edidi pro *dicis*.

enim dices, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ sunt: pugnatur acerrime: qui intercurrerent, misimus tres principes civitatis. hos contemsit, rejecit, repudiavit Antonius. tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii.
18 Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: [27] cum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se. Vide, quanta caritas sit patriæ. cum homini sit iratus, tamen reipublicæ causa defendit Antonium. Ego te, cum in Massilienses tam sis acerbus, Fufi, non animo æquo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? Ne triumphus quidem finem fecit belli? [28] per quem lata est urbs ea, sine qua numquam ex Transalpinis gentibus majores nostri triumpharunt. Quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim proprios dolores suarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fidelissimæ miserias, nemo erat civis, qui a se alienas arbitrare-
19 tur. Cæsar ipse, qui illis fuerat iratissimus: tamen, propter singularem ejus civitatis gravitatem et fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus me jam irasci fortasse dices. Ego autem sine iracundia dico, ut omnia, nec tamen sine dolore: Neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus sit huic [29] civitati. Excogitare, quæ tua ratio sit, Calene, non possum. antea deterrere te, ne popularis
p. 218. esses, non poteramus: [30] nunc exorare, ut sis popularis,
a. non possumus. Satis multa cum Fufio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui [31] generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici.

7 Venio nunc ad reliquos consulares, quorum est nemo,
20 (jure hoc meo dico,) qui non mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ; alii maximam, alii mediocrem; nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret inducias?

27 *cum suo magno esset beneficio*] Sic bene e Vat. editum. consentit Ms. Hittorp. ap. Gruter. et Guelf. Miror Gruterum hic repugnasse. Post vitiose Gu. L. H. *venisse reum contra se.*

28 *per quem lata est urbs*] *Lata* e Vat. necessario reponendum fuit. neque enim eo triumpho *sublata* est Massilia: quæ et post mansit, sed imminuta potentia pristina et libertate. Urbis simulacrum in triumpho Cæsaris Gallico per urbem Romam latum est.

29 *civitati*] Hoc verbum mihi valde suspectum est, putoque delendum.

30 *ut nunc sis popularis, exor. n. p.*] *Nunc* præponi debet, sive ut est in Gu. L. H. *nunc, ut sis pop.* &c. vel, ut esse in Vat. tradunt: *nunc exorare, ut.* Deligat lector. Sane hæc ratio accuratius respondet antecedenti. Sed id non erat necessarium. Interea, quia Vat. major est auctoritas, atque ejus ordo melius superiori respondet *antea deterrere te*, eum secutus sum cum aliis.

31 *generi querelam*] Intelligendus Pansa, qui filiam Fufii Caleni in matrimonio habebat, eamque ob causam cum præcipuo loco, pietatis causa, sententiam rogarat. v. X, 1.

[32]ante consulem, oculosque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis? Equidem cum antea legatos de- 21
cerni non censuissem: hoc me tamen consolabar, quod cum illi ab Antonio contemti et rejecti revertissent, dixissentque senatui, [33] non modo illum e Gallia discessisse, uti censuissemus, sed ne a Mutina quidem recessisse, [34] potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse: [35] putabam fore, ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto subveniremus. nos etiam languidiores facti sumus, postquam Antonii non solum audaciam et scelus, sed etiam insolentiam superbiamque perspeximus. Utinam L. 22
Cæsar valeret, Servius Sulpicius viveret! multo melius hæc causa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. dolenter hoc dicam potius, quam contumeliose. deserti, deserti, inquam, sumus, patres conscripti, a principibus. Sed, ut sæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt consulares. animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: [36] quamquam mihi qui- b.
dem nullum: quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene 8
existiment: a quo etiam mandata acceperunt. Proh, dii im- 23
mortales! ubi est ille mos virtusque majorum? C. Popillius, apud majores nostros, cum ad Antiochum regem legatus missus esset, et verbis senatus denuntiasset, ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat: cum tempus ille differret, virgula stantem circumscripsit: dixitque, [37] se renun-

32 *ante consulis oc. legatorum*] Hæc est lectio Ferrarii, de conjectura interpretantis compendium Cos. in scr. et edd. pr. ex quo alii *consules* fecere, ut Aldus, alii *consulem*, ut Langius, Faërnus *os*, cum esset in Vat. *hos*. Miror Gruterum Ferrario obedisse, qui in aliis melioribus nec ipsi nec Faërno obediret. nullo modo verum esse potest. quo modo enim copula in *oculosque* locum habere potest, si *consulis* legas? In Ms. Guelf. explanate scriptum est *consulem*, qui est intelligendus Hirtius. Sic et erat in Franc. Id edidi, dum in libro scripto melius reperiatur. nam est sane dubitatio in eo, quod Hirtius non una cum legatis prope Mutinam erat: sed tamen in propinquo erat.

33 *non modo i. e G. non disc.*] Delevi alterum *non* ex latinitatis lege, quia sequitur *ne quidem*, et abfuit a Vat. unde jam ab aliis deletum est.

34 *potestatem sibi—non fuisse*] Quia superiora verba *discessisse*, *recessisse*, actionem Antonii exprimunt, puto corrigendum esse *non fecisse*.

35 *putabam fore*] *Putabam* nullus liber scr. habet. Addidit Aldus. Post rursus deletum a Lamb. Grutero, in repetitione Gruterianæ Gronoviana additum est tacite, forte a correctore. Esse intelligendum e *consolabar*, monuit Lambinus: quod est tamen durum. nam *quod* post *consolabar* necessario, ut opinor, requirit verbum ejusmodi. Itaque reliqui in textu, dum melius in libris reperiatur.

36 *quamquam m. q. n. unquam timorem*] Verba *unquam timorem* sunt a glossa: absuntque a libris melioribus. fortasse totum est a glossatore. nam profecto est durius, tam brevi intervallo esse *quamquam*, *quamvis*.

37 *se non ante renuntiaturum senatui*] *Non ante* delevi cum Faërno et

tiaturum senatui, nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illa circumscriptione excederet. Præclare: senatus enim faciem secum attulerat, auctoritatem populi Romani: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda
24 sunt, sed ipse est totus repudiandus. An ego ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani senatu prohibente, obsideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo stupore? quo spiritu? Cur autem ea legatis nostris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum [38] atque arcem amicorum suorum, hominem ædilicium? si vero tum fuit ædilis, cum eum jussu Antonii in
25 convivio servi publici loris ceciderunt. At quam modesta mandata! ferrei sumus, patres conscripti, qui quidquam huic negemus. *Utramque provinciam,* inquit, *remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso.* Hæc sunt enim verba. redire ad se videtur. *omnia obliviscor, in gratiam redeo.* Sed quid adjungit? *si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti prætoriæ* [39] *prædam agrumque dederitis.* His etiam præmia postulat, quibus ut ignoscatur, si postulet, impudentissimus judicetur. Addit præterea, [40] *quos ipse*
26 *cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati sint.* Hic est Campanus ager, et Leontinus, quæ duo majores nostri
9 annonæ perfugia ducebant. [41] Cavet mimis, aleatoribus, le-
p. 219. nonibus: Caphoni etiam, et Saxæ cavet: quos centuriones
a. pugnaces et lacertosos, inter mimorum et mimarum greges collocavit. Postulat præterea, *ut chirographorum et commentariorum sua collegæque sui decreta maneant.* Quid laborat, ut habeat, quod quisque mercatus est, [42] si, quod acce-

aliis, quod ortum est, quia referebant ad *nisi prius.* Abest et Ms. Leid. Sensus est, se statim abiturum et renunciaturum senatui, Antiochum parere nolle. Mox pro *excederet* Ms. Gu. *excessit,* per compendium pro *excessisset,* quod est in Leid. Sed *excederet* melius. item post pro *reip.* Grævius cum Faërno edidit *pop. R.* An e libro scr. sit nescio: sed tamen sequentia, *cui qui non paret,* id desiderant: estque in Leid. itaque et ipse sic dedi. Porro *totus* est etiam in Ms. Gu. L. H. et in edd. pr. *Potius* primus dedit Aldus: et id habent libri quidam antiqui, etiam Vat.

38 *atque arcem*] Hæsere quidam in hoc verbo. frustra. *arx* h. l. est princeps: quo sensu arcem dici, vel Lexica doceant.

39 *prædam agrumque*] Quomodo *prædam* et quam prædam? An *præmia?* ut genus et species jungantur: quamquam et pecuniaria præmia esse possunt. Mox *præmia postulat:* recte. sic et edd. pr. *postulet?* primus induxit Aldus. Ms. Gu. *postulabat:* male. Verum restituere Muretus, Lamb. Gruterus.

40 *ut quos*] *Ut* additum est a Faërno et aliis, etiam Grævio tacite, nescio unde. Non puto necessarium. Intelligi potest ex superiori postulatorum parte *si.* Sed *sint* cum iis pro *sunt* dedi.

41 *Cavet mimis, al.*] In ed. Græv. est *nimis aleat.* sed errore operarum, ut opinor.

42 *si, quid accepit, habeat qui vendidit*] Correxi cum aliis *quod* et *habet.* Sensus est: si, qui vendidit, i. e. Antonius, habet, quod accepit, i. e. pecuniam. Mox, ut supra, delevi *sestertium* ante *septies millies.* aberat a Vat. et L. De pecunia illa dixit in Phil. II. quam ex ærario abstulerat Antonius.

pit, habet qui vendidit? *et ne tangantur rationes ad Opis*: id est, ne septies millies recuperetur: *ne fraudi sit septemviris, quod egissent.* Nucula hoc, credo, admonuit. verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult *iis, qui secum sunt, quidquid contra leges* [43] *commiserint.* Mustelæ et Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid 27
enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, *ne* [44] *sua judiciaria lex abrogetur.* quo impetrato, quid est quod metuat? an ne suorum aliquis a Cyda, Lysiade, Curio condemnetur? Neque tamen nos urget mandatis pluribus; remittit aliquantum, et relaxat. [45] *Galliam,* inquit, *togatam remitto, comatam postulo.* Otiosus videlicet esse mavult. *cum sex legionibus,* inquit, *iisque suppletis ex D. Bruti exercitu,* non modo ex delectu suo: *tamdiuque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, prove coss. provincias obtinebunt.* [46] hujus comitiis C. frater (ejus est enim jam annus) jam repulsam tulit. *Ipse autem ut quinquennium,* in- 28
quit, *obtineam.* At istud vetat lex Cæsaris. [47] et tu acta
Cæsaris defendis? Hæc tu mandata, L. Piso, et tu, L. Phi- 10
lippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat qui- b.
dam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuistis. et tamen, nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego [48] non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato Antonii Cotylæ concessimus? cui portas hujus urbis patere [49] jus non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos, et omnia verba referebat: huic se etiam summis honoribus usi contra dignitatem suam, venditabant. O dii immortales: quam 29

43 *commiserunt*] Recte correctum *commiserint*, et latinitate postulante, et libris antiquis. Sic et Ms. Gu. L. H. edd. pr. *Commiserunt* ab Aldo inductum est.

44 *sua judiciaria lex*] Quam cum Cæsare tulerat. v. Clav. in *LL. Antoniis.*

45 *Galliam togatam remitto*] Edd. pr. habent simpliciter *G. remitto.* Mss. quidam *totam*, ut Gu. quod recte correctum *togatam* primum in ed. Hervag.

46 *hujus comitiis* &c.] Hunc locum non intelligo. Varie tentatur a viris doctis: nil extricatur, quod placeat, et contextui satis aptum sit. Ms. Gu. habet: *hujus comitiis C. frater ejus, est enim annus jam, repulsam tulit.*

47 *et tua, et tu acta*] *Et tua* recte deletum est, natum e seqq. *et tu acta* &c. Sed hæc ultima absunt a plerisque libris, ut Guelf. et edd. pr. Addita sunt bene e Vatic.

48 *non possem*] Sic pro *non possum* cum Faërno et Grævio edidi. Sic et Gu. L. H.

49 *jus non erat*] Recte pro *fuit* sic edidere Faërnus et alii, Grævius. Sic et Leid.

magnum est, personam in republica tueri principis! quæ non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere, hominis est, nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? nam si maximum [50] in discrimen venitur, aut libertas parata est victori, aut mors exposita victo. quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga
30 mortis, omni est morte pejor. Nam illud quidem, non adducor, ut credam, esse quosdam, qui invideant alicujus constantiæ, [51] qui labori, qui, ejus perpetuam in republica adjuvanda voluntatem et a senatu et a populo Romano probari, moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modo apud majores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, [52] vigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut facere, aut dicere.
31 Ego Q. Scævolam augurem memoria teneo, bello Marsico, cum esset summa senectute, et perdita valitudine, quotidie, simul atque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem: neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: se-
p. 220. nexque et debilis, primus veniebat in curiam. Hujus in-
a. dustriam [53] maxime quidem vellem, ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.
11 rent. Etenim, patres conscripti, cum in spem libertatis
32 [54] sexennio post simus ingressi, diutiusque servitutem perpessi, [55] quam captivi frugi et diligentes solent: quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causa recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi, togati esse solent, cum est in sagis civitas, statui tamen, a vobis, ceterisque civibus, in tanta atrocitate temporis, tantaque [56] perturbatione reipu-

50 *in d. venietur*] Mirum est hanc lectionem retinuisse Gruterum. *venitur* recte a Faërno e Vat. editum est. item mox *est victori*, quod et in Gu. est. *mors proposita* pro *exposita*, quod et ipsum recepit Faërnus cum Grævio, non necessarium est: nam sapit correctionem, cum et alibi sit *expositum* pro *propositum*. v. Clav. In principio *maxime* legendum recte judicat Faërnus.

51 *qui labori*] Sic pro *laboribus* Vat. et Gu. *Qui*, quod et ipsum a Vat. abest, non puto recte omissum, nec cum Grævio delevi.

52 *vigilare, cogitare, adesse—aut facere aut dicere*] Elegans est correctio Faërni, qui in primo delet *cogitare*, et in altero ponit aut *facere, aut cogitare aut dicere*. quam et recepit Grævius.

53 *maxime equidem*] Edidi *quidem* cum Grævio. sic L. II. litera prima adhæsit e præcedente. v. et Clav. in *equidem*.

54 *sexennio post*] *Post* cum Faërno et Grævio addidi e Vat. sine eo nullus sensus est hujus loci. *sexennio post* int. libertatem sublatam a Cæsare. rationes constant.

55 *quam captivi frugi et dil.*] Ms. Vat. *q. captivi servi fr. et dil.* idque edidit Faërnus. quod non imitati sunt, qui eum alias sequuntur. Sane illa epitheta *frugi et diligens* non sunt captivi, sed servi. Itaque ego *captivi* potius deleverim, quam *servi*, et hoc pro *captivi* rescripserim.

56 *perturbatione reip.*] Sic pro vulgato *pop. Rom.* edidi post Grævium

blicæ non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut æquo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia: cum partim e nobis ita timidi sint, ut [57] omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita a republica aversi, ut huic se hosti favere præ se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, et irrisos facile patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. [58] hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, et in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam revertatur. ceteris autem, si errorem suum deposuerint, et cum republica in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

Quas ob res ita censeo: Eorum, qui cum M. Antonio 33
sunt, qui ab armis discesserint, et aut ad [59] A. Pansam, aut ad C. Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Cæsarem pro prætore, ante Idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, quod honore præmiove dignum esse videatur; uti C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, b.
ambove, si eis videbitur, de ejus honore, præmiove, primo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc senatusconsultum ad Antonium profectus fuerit, præter L. Varium, senatum existimaturum eum contra rempublicam fecisse.

cum Faërno e Ms. Vat. nunquam *perturbatio pop. R.* dicitur, semper *reipublicæ*. Sic habent et Codd. Guelf. Leid.

57 *omnem ii p.*] Delevi *ii* post Grævium, quod nimis friget: abest Leid. ut post *huic*, quod et delevit ex ed. Faërni Grævius. non male.

58 *huic enim reditum*] Vel tironi in mentem veniat, corrigendum esse *hunc e. reditu*; ut correxit Faërnus e Vat. *In eodem excipiendo*, i. e. tractando, cum Romam venisset, ut alios legatos &c.

59 *A. Pansam—C. Hirtium*] Prænomina addidi e Mss. etiam Gu. Sic et Grævius. In talibus decretis, literis publicis, prænomina non omissa sunt. Sic et post est. Post *Idus Martias primas* etiam Gu. L. Intelligit Manutius diem, qui primus Iduum nomine appelletur, qui esset VIII. Id. Mart. Sed id est falsum. Omnes termini temporum more Romano sunt vel Kalendis, vel Nonis, vel Idibus. et ultimi fere termini sunt Idus, ut in solutionibus. et ita dies intelligendus est hic, qui proprie *Idus* dicitur. Ergo *Idus Martiæ primæ* sunt proximæ; quodsi est additum a Cicerone, nam edd. pr. et Codd. quidam non habent, additum est calumniæ excludendæ causa, ut et nostri in definiendis diebus mensibusque faciunt.

p. 221. a.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA NONA.

ORATIO PRIMA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Referente Pansa consule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Pisone et Philippo missus, prope castra quidem pervenerat, sed antequam senatus mandata exponeret, obierat: P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publice sepulcrum censuit, statuam non censuit: quod statuæ decerni solerent iis, qui in ipsa legatione essent interfecti, non, quibus mortem casus attulisset. Post eum Cicero rogatus, honorem sepulcri Sulpicio non ademit, sed eum omnino statua ornandum esse censuit, ea potissimum ratione usus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non ei casus, verum ipsa legatio mortem attulisse videatur: atque in hanc sententiam graviter, ornate, copiose disputat. S. C. in ejus sententiam factum esse, ex eo perspicitur, quia Pomponius de origine juris, exstare pro rostris Augusti statuam illam auctor est.

1 VELLEM, dii immortales fecissent, Patres conscripti, ut
1 vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, [1] quam honores mortuo quæreremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus ejus et nobis gratus fuerit, et reipublicæ salutaris futurus: non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere: sed cum Ser. Sulpicius [2] ætate illos anteiret, sapientia omnis, subito [3] ereptus e causa, to-
2 tam legationem orbam et debilitatam reliquit. Quodsi cuiquam justus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum,

1 *quam honores mortuo*] Concinnior hic ordo Vat. est, et usitatior Ciceroni quam librorum aliorum vulgatus *mortuo honores.*

2 *ætate illos anteiret*] Sic Vat. quod et Grævius post alios recepit; repudiavit Gruterus. Sic et habent Mss. Guelf. Leid. qui tamen in altero membro habent *omnibus*: pro quo Vat. *omni*: idque pariter secutus est Grævius. at id locum habere non potest. Immo fuit *omnis,* antiqua scriptura. ultima litera absorpta est prima sequentis verbi. Atque sic edidi. Sic Sall. Jug. 6. init. *omnis anteire* et sæpe alii. v. ibi Cort. Et est illa forma constructionis usitatior in personis.

3 *ereptus e causa*] *E causa* primus addidit Gruterus, sed ante notarat Ferrarius: est id et in Guelf. L. H. i. e. ereptus morte causam reliquit ac destituit, quam susceperat.

sine ullo mortis metu profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valitudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret: non recusavit, quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicæ ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cumque jam ad congressum colloquiumque ejus pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura et meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, præclare, quod nos [4] ad 3
honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es, et ipse multa co-
piose de illius laude dixisti. quibus a te dictis, nihil præter
sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum puta- b.
rem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit,
nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem,
patres conscripti, sic interpretor sensisse majores nostros,
ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum.
Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum
exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines
legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum
quærenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla
nata sunt, explicandum. [5] Lar Tolumnius, rex Veientium, 2
quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum 4
statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam.
Justus honos. iis enim majores nostri, qui ob rempublicam
mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam red-
diderunt. Cn. Octavii, clari et magni viri; qui primus in
eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit
consulatum, statuam videmus in Rostris. nemo tum novitati
invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit lega-
tio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam,

4 *ad honorandum*] Sic e Vat. editum est ante, cui consentit Guelf. Leid. et alii Grævio memorati. Id et ipse prætuli vulgato *ornandum*. nam id etiam de sola laude orationis dicitur, quæ ipsa hic non excluditur. Hic sermo erat de *honore statuæ*, ut ipse Cicero appellat, et similibus honoribus habendis mortuo. Itaque *honorandum* hic proprium est verbum: quo et in eadem re usus est Cic. infra c. 3. *mortem monumentis honorare:* ubi tamen Ms. Gu. habet *ornandam*. supra autem V, 17. in Cæsare jungit *ornare* et *honorare*, quorum illud ad laudem, hoc ad honores pertinet. Quod autem post e Vat. interponunt *ei: nisi ei, qui*, id displicet ipso sono. *ei* est a glossatore, idque ab aliis libris, etiam Gu. H. abest.

5 *Lar Tolumn.*] Sic Vatic. Leid. et alii, unde jam Faërnus et alii edidere pro vulgato *Lartes*. Alii Mss. habent *Lars*, ut Guelf. quomodo et in Livio editum est in edd. optimis Gron. Drak. nec consentiunt viri docti, utrum omnino sit rectius. *Lartes* quidem vitiosum est. Significat autem hoc prænomen *Dominum*, *Principem*, fuitque commune omnibus Regibus, ut in Oriente nomen Baalis s. Beli: quod origini Hetruscorum consentit.

cum esset missus a senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in gym-
5 nasio a quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum a majoribus statua pro vita, quæ multos per annos progeniem ejus honestaret; [6] nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restat. Atqui et huic, et [7] Tullo Cluvio, et L. Roscio, et [8] Sp. Antio, et C. Fulcinio, qui a Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed
3 ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit. Itaque, pa-
p. 222. tres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, do-
a. lerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem vero ejus non [9] monumentis, sed luctu publico honorandam putarem. nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii, fidelissimæ conjugis di-
6 ligentia, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui; [10] si paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum, [11] vitæ finem allaturum: maluit in maximo reipublicæ discrimine mori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi se, et curandi potestas fuit. aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, et eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum, et vitæ suæ consulendum. At ille properans, [12] festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, per-
7 severavit. Cujus cum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quæ sibi jussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant, et sententia Ser. Sulpicii constituta: declaravit, quam odisset senatum, cum auctorem senatus exstinctum, læte atque insolenter tulit. Non igitur magis

6 *nunc — sola restaret*] *Restaret* factum est sine dubio a librariis, dum id priori *honestaret* conformandum putarent; legendumque *restat*. res ita est manifesta e verbis *nunc sola*, ut sic edere non dubitaverim.

7 *Tullo Cluvio*] Valde fluctuant libri in hoc nomine. nec solum in hoc loco Ciceronis, sed etiam in aliis, ut Livii, Plinii. *Tullo Cluvio* hic habent Vat. Guelf. Leid. quod nos cum Grutero, Grævio et aliis secuti sumus. Edd. pr. habent *Tullo Clivio*. non est tanti. v. Clav. in *Tullus Cl.*

8 *Sp. Antio*] Consentiunt libri in hac lectione. Sed v. Clav.

9 *monimentis*] Vat. *monimento*, quod secuti sunt alii: et sic H. Sed et pluralis hic locum habet, faciliusque ille in singularem hic mutatus est, quam hic in illum. Itaque servavi. Mox auctore Ms. H. delevi *esse* post *publico*.

10 *si paruisset*] Grævius cum aliis *sin*. Sed id hoc loco alienum: est enim duplex antecedens, in quo id locum non habet.

11 *vitæ finem allaturum*] Edd e Vat. ductæ *finem fore*. item mox *emori*.

12 *festinansque*] Delevi *que* cum iisdem edd. Copula hic est aliena, et ipsa structura et re. Item mox *vestro* dedi pro *nostro* ex iisdem, quod et Guelf. habet et L.

Octavium Leptines, nec Veientium rex, eos, quos modo no-
minavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim
profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca
ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare,
quod fuerit de hoc bello judicium senatus. erit enim statua
ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus, ho-
noris memoriam consecutus sit. Quodsi excusationem Ser. 4
Sulpicii, patres conscripti, legationis obeundæ recordari vo- 8
lueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, b.
quam vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres
conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen,) vos, in-
quam, Ser. Sulpicium vita privastis: quem cum videretis
[13] re magis morbum, quam oratione, excusantem, non vos
quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem
convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius
auctoritate et sapientia effici posset, vehementius excusati-
oni obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum
gravissimum judicavisset, de sententia dejecistis. Ut vero 9
Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser.
Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium, meque
seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ
suæ se diceret anteferre. cujus nos virtutem admirati, non
ausi sumus ejus adversari voluntati. movebatur singulari
pietate filius: non multum ejus perturbationi meus dolor
concedebat: sed uterque nostrûm cedere cogebatur magni-
tudini animi, orationisque gravitati: cum quidem ille, ma-
xima laude et gratulatione omnium vestrûm, pollicitus est,
se, quod velletis, esse facturum, neque ejus sententiæ pericu-
lum vitaturum, [14] cujus ipse auctor fuisset: quem exsequi
mandata vestra properantem, mane postridie prosecuti su-
mus. qui quidem discedens, mecum ita locutus est, ut ejus
oratio omen fati videretur. Reddite igitur, patres conscri- 5
pti, ei vitam, cui ademistis. vita enim mortuorum in memo- 10
ria vivorum est posita. perficite, ut is, quem vos [15] ad mor-
tem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. cui si
statuam in Rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus lega-

13 *se magis morbo quam oratione*] Sic edd. vett. et Mss. quod et Gruterus secutus est, sed ea commodum sensum non habent. Itaque recepi et ipse post Grævium lectionem Vat. *re magis morbum q. o. Re* et *oratione* accurate opponuntur, et *morbum excusare* bene latinum est, pro morbum ut caussam rei declinandæ adferre. nam *se morbo exc.* certe parum elegans est.

14 *cujus—quem—qui*] Durior est hæc frequentatio relativi: sed nil differunt libri: suntque et alia exempla apud Ciceronem.

15 *ad mortem inscii misistis*] Mallem abesse *inscii.* quod glossam sapit. nam concinnitatem minuit: et commode abfuerit. nam excusatio, quæ in eo verbo inest, ante proposita est. Sicut supra dixit præcise, *vos vita privastis*, ita hic potuit dicere *vos ad mortem misistis.* Atque et fluctuant libri. Ms. quidem Huyd. habet, *quem ad mortem non inscii misistis.*

tionem posteritatis [16] inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. semper illius gravitatem,
p. 223. constantiam, fidem, præstantem in republica tuenda curam
a. atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quædam, et incredibilis, ac pæne divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio [17] non sint comparandi. Neque enim
11 ille magis juris consultus, quam justitiæ fuit. [18] Itaque quæ proficiscebantur a legibus, et a jure civili, semper ad facilitatem æquitatemque referebat; neque [19] instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuæ monumento non eget: [20] habet illa majora. hæc enim statua, mortis honestæ testis erit: illa, memoria vitæ gloriosæ: ut hoc magis monumentum grati senatus, quam
12 clari viri, futurum sit. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui, quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, [21] ut si ille adesset. est autem ita affectus, ut nemo umquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse. quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere [22] potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium: cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest.

6
13 Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii multos in nostra fa-

16 *inobscurabit*] Suspectum verbum, quia est sine exemplo. Itaque e Vat. receptum a Grævio post alios *obscurabit*: quod et Huyd. habet. quia tamen est ad exemplum analogiæ Græcæ ἐπισκοτίω factum, et inde post factum *inobscurabilis* apud Tertull. de Anima c. 5. servavi.

17 *non sint comp.*] Sic, non *sunt*, habebat Vat. unde recte editum est. In Gu. est in textu *st*. sed eadem manu supra scriptum *sint*. Etiam sine libris sic edidissem.

18 *Itaque quæ*] Non sane valde bene sonat. E Vat. Grævius post alios: *Ita ea quæ*: non suavius sane. Puto *que* natum e repetitione, delendumque: ita et elegantior oratio fit. nec *alia* sequuntur post hæc.

19 *constituere l. actiones*] E Vat. Grævius *instituere*. Id quia est proprium de actionibus verbum, recepi et ipse. Sic est Mur. c. 9.

20 *habet alia majora*] Hoc, non intelligo, quomodo hic dicatur et cum ceteris coëat. At nemo in eo hæsit. An legendum: *habet illa majora? illa*, quæ ante memorata sunt de Sulpicio, sunt majora honore statuæ; nam et post prosequitur sententias has duas: *hæc statua* &c. *illa memoria vitæ gloriosæ* &c. Res est ita evidens, ut sic corrigere non dubitarim. Et alibi hæc duo verba confusa vidimus.

21 *ut ille si adesset*] Non male: melius tamen Vat. Gu. et inde edd. quædam, *ut si ille ad.* item mox *pertinere* pro vulg. *attinere*.

22 *potuerit*] Vitiosum semper putavi, legendumque *potuit* vel *potuisset*: quia *potuit* deinde in Mss. reperit Ferrarius, itemque ipse in Guelf. et H. recepi.

miliaritate sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus
in morte, ænea statua futura, et ea pedestris, quam inaurata
equestris: [23] qualis est L. Sullæ prima statua. mirifice enim
Ser. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus se- b.
culi insolentiam vituperabat. [24] Ut igitur, si ipsum consu-
lam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tamquam ex
ejus auctoritate et voluntate decerno: quæ quidem magnum
civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et
leniet. Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. 14
Servilii sententia probari necesse est: qui sepulcrum pu-
blice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non cen-
suit. Nam si mors legati sine cæde atque ferro nullum ho-
norem desiderat: cur decernit honorem sepulturæ: qui ma-
ximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio,
quod non est datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum est,
huic dandum esse non censet? Majores quidem nostri sta-
tuas multis decreverunt: sepulcra paucis. sed statuæ inter-
eunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum [25] autem san-
ctitas in ipso solo est: quod nulla vi moveri, neque deleri
potest, atque, ut cetera exstinguuntur, sic sepulcra fiunt san-
ctiora vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, 15
cui nullus honor tribui non debitus potest. grati simus in
ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre
possumus. notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum ge-
rentis, scelerata audacia. his enim honoribus habitis Ser.
Sulpicio, repudiatæ rejectæque legationis ab Antonio mane-
bit testificatio sempiterna.

Quas ob res ita censeo: Cum Ser. Sulpicius, Q. F. Le- 7
monia, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi pericu-
losoque morbo affectus, auctoritatem senatus, salutemque
reipublicæ vitæ suæ præposuerit, contraque vim gravita-
temque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo sena-
tus eum miserat, perveniret: isque, cum jam prope castra
venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo rei-
publicæ munere: ejusque mors consentanea vitæ fuerit, san- P. 224.
ctissime honestissimeque actæ, in qua sæpe magno usui rei- a.
publicæ Ser. Sulpicius, et privatus, et in magistratibus,
fuerit: Cum talis vir, ob rempublicam in legatione mortem 16
obierit: Senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem
æneam in Rostris ex hujus ordinis sententia statui, circum-

23 *qualis est L. Sullæ prima statua*] Grævius conjecit: *qualis L. Sullæ primum statuta est:* quod sequentibus bene consentit.

24 *Ut igitur, si* &c.] Inest in principio aliquid duri. Grævius itaque corrigere tentavit, sed locum effecit duriorem. Tentavi aliquando: *Igitur, ut si ipsum consulam* &c. *sic*. Sed et sic manet species tautologiæ; nam idem fere esse videtur in verbis: *tanquam ex ejus auctoritate.* nec tamen est vera tautologia.

25 *autem*] Abest Ms. H. non male.

que eam statuam locum [26] gladiatoribus [ludisque] liberos posterosque ejus quoquo versus pedes quinque habere, [27] [quod is ob rempublicam mortem obierit,] [28] eamque causam in basi inscribi: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, [29] si eis videatur, quæstoribus urbanis imperent, ut eam basim statuamque faciendam et in Rostris statuendam locent: quantique locaverint, tantam pecuniam redemtori attribuendam solvendamque curent: cumque antea senatus [30] auctoritatem suam in virorum fortium funeribus ornamentisque ostenderit; placere, eum quam amplissi-
17 me supremo die suo efferri. Et, cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, ita de republica meritus sit, ut his ornamentis decorari debeat: Senatum censere, atque e republica existimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, [31] funeri remittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, [32] seu quo alio in loco videatur, pedes triginta quoquo versus adsignet, quo Ser. Sulpicius inferatur. quod sepulcrum, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit, uti quod optimo jure sepulcrum publice datum est.

26 *gladiatoribus ludisque*] Verbum *ludisque* mihi semper suspectum fuit. Quos enim ludos in isto loco spectarent liberi ejus ac posteri? *Ludi* simpliciter dicti sunt scenici: at ii in foro et de tali loco non spectantur: fiunt enim in theatro. Sed gladiatores dantur in foro. Saltem uncis inclusi. Puto ad *gladiatoribus* aliquem in margine scripsisse pro glossa *ludis gladiatoriis*, vel *ludis*, inde id verbum in textum venisse. Mox *quaque versum* debet esse *quaqua*, ut est in H. aut, ut Grævius edidit e Vat. *quoquo versus*, quod et secutus sum. Infra est iterum *quoquo*. pro quo in Ms. Gu. iterum *quoq.*, sed supra scriptum *o*.

27 *quod is ob remp.* &c.] Manutius hæc verba spuria esse suspicabatur. Scaliger ad Euseb. p. 158. b. defendit, sed legi vult *quodque—eam causam*. frustra. manifestum est glossema. nam eadem verba paullo ante sunt.

28 *eamque causam in basi inscribi*] Hæc statua adhuc extabat tempore Pomponii JCti, ut ipse testatur de Orig. Jur. II, 43. Inscriptionem ipsam habes apud Reinesium Inscr. p. 504. e Boldoni Epigraph. L. V. p. 533.

29 *si eis videatur*] Sic semper est in SCtis. id quia et in Vat. repertum, reposui post alios pro *videbitur*, quod est supra Or. VIII. in fine. (vitiose est in Ms. H.) itemque *quæstoribus urbanis* pro *urbis*.

30 *auctoritatem suam*] Non potest hic abesse *suam*. Itaque et ipse e Vat. et Huyd. recepi.

31 *funeri remittere*] Hæc est Vatic. lectio, quam cum aliis secutus sum pro vulgato *mittere*, quod hic locum non habet: non quo non dici possit, *edictum mittere*, pro non exigere severe &c. sed quod id cum dativo *funeri* non coit. Edictum de funeribus fuit de sumtus in funere faciendi modo, quo edicto solvi volebat funus Sulpicii.

32 *seu quo alio in loco videtur*] Hæc est lectio edd. vett. Dein e Vat. editum est *seu quo in loco videbitur*. de *videbitur* tamen etiam hæsitavi; maluique *videatur* corrigere, ut supra. Sed hæsitavi et in *alio* delendo ex ejusdem libri auctoritate, quocum consentit Guelf. et Huyd. Recepi etiam paullo post ex utroque libro *adsignet* pro *designet*, at non *posterorumque ejus esset* ex uno Vat. Tota consecutio verborum exigit *p. e. sit.* ut est in vulgg.

M. TULLII CICERONIS b.

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA DECIMA.

ORATIO SECUNDA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Agit gratias Pansæ, quia litteris M. Bruti acceptis senatum statim vocavit. Queritur cum Caleno, quod utrumque Brutum æque non probare videatur, qui rempublicam defendant; Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maxime: Commemorat ea, quæ M. Brutus in Græcia gesserat; et ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicæ timendum esse confirmat. Suadet, ut, quæ M. Brutus egerit privato consilio, publica auctoritate, ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto et C. Cæsari, comprobentur. Censet etiam, Q. Hortensio, Macedoniæ proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adjuverat, confirmandam esse provinciæ administrationem, quoad ei ex SCto successum esset.

MAXIMAS tibi, Pansa, gratias, omnes et habere et 1
agere debemus: qui, cum hodierno die senatum te habitu- 1
rum non arbitraremur; ut M. Bruti, præstantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum maximo gaudio et gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, qua, recitatis litteris, usus es. declarasti enim, verum esse id, quod ego [1] semper sensi, neminem alterius, qui suæ confideret, virtuti invidere. Ita- 2
que mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto, et maxima familiaritate conjunctus, minus multa de illo dicenda sunt. quas enim mihi ipse partes sumseram, eas [2] præcepit oratio tua. Sed mihi, patres conscripti, necessitatem attulit paullo plura dicendi, sententia ejus, qui rogatus est ante me: a quo ita sæpe dissentio, ut jam verear, ne, id quod minime fieri debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio.

1 *semper sensi*] *Semper* a Mss. fere abest, etiam Guelf. sed salva sententia abesse non potest.

2 *præcepit or. tua*] Hanc lectionem Vat. recepi post Grævium, non modo auctoritate codicis, sed etiam quia nemo librarius *præoccupavit*, quæ est vulgata lectio, in *præcepit* mutet. Manifeste in *præoccupavit* est glossa verbi exquisitioris.

3 Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui
numquam post Kalendas Jan. idem senseris, quod is, qui
te sententiam [3] primum rogat? [4] cur numquam tam fre-
quens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus
sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cum te et vita
et fortuna tua ad otium et ad dignitatem invitet, ea probas,
ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica et otio communi
2 et dignitati tuæ? Nam, ut superiora omittam, hoc certe,
p. 225. quod [5] mihi maximam admirationem movet, non tacebo.
a. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos [6] omnes
4 pæne venerari debemus, solus oppugnas? alterum circum-
sederi non moleste fers, alterum tua sententia spolias iis
copiis, quas ipse suo labore et periculo ad reipublicæ, non
ad suum præsidium, per se, nullo adjuvante, confecit?
Quis est iste tuus sensus, quæ cogitatio? [7] Brutos tu non
probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent,
tu oderis? quos acerbissime omnes oderunt, tu constantis-
sime diligas? Amplissimæ tibi fortunæ sunt, summus ho-
noris gradus, filius, ut et audio et spero, natus ad laudem:
5 cui cum reipublicæ causa faveo, tum etiam tua. Quæro
igitur, eum Brutine similem malis, an Antonii? Ac per-
mitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii me-
liora, inquies. Cur igitur non eis faves, [8] quos laudas, quo-
rum similem filium tuum esse vis? simul enim reipublicæ
consules, et propones illi exempla ad imitandum. [9] Hoc

3 *primum rogat*] Sic Vat. cui consentit Gu. eaque est vera lectio. nempe ut jam oratione superiori didicimus, Pansa consul Calenum, socerum, primum semper sententiam rogavit, honoris causa, cum consules designati non adessent. Male Grævius recepit *primus* e Mss. quibusdam, quod factum ex lectione edd. pr. *prius*, quæ et in Codd. scr. quibusdam est.

4 *cur—senatus fuit, ut unus aliquis*] Hic locus, ut est in vulgatis, sine dubio vitiosus est. nam sententia inepta est manifeste. Grævius e Ms. suo dedit, *cum nunquam—senatus fuerit, cum unus* &c. et sic plane habet Guelf. sed ne sic quidem sensus et oratio constat. Ego puto locum sic esse constituendum: *cum nunquam, cum tam frequens senatus fuerit, unus aliquis t. s. secutus sit.* Excidit alterum *cum* propter vicinitatem primi, migravitque in locum alienum.

5 *mihi maximam admirationem movet*] Etiam Guelf. et H. habent, quo Gruterus inclinabat: *quod me maxima admiratione movet.* Mihi non placet: saltem deberet esse *maxime.*

6 *omnes pæne venerari d.*] *Venerari* i. e. deorum modo colere. v. Clav. Ms. H. habet: *quos nos o.* quod sane placeret, si et in sequente esset, *tu solus oppugnas.* Sed ab eodem libro abest *pæne.*

7 *Brutos ut non probes*] Non commodum sensum facit *ut.* Non dubito Ciceronem scripsisse: *Brutos tu non probes?* Sequentia ita scribi jubent, in quibus semper est eadem forma. Itaque sic ausus sum rescribere. Mox pro *omnes oderunt*, libri quidam, etiam Gu. *ceteri*, quod et Grævius recepit. non sum imitatus.

8 *cur non eos laudas*] Mss. quidam, in his Gu. nude *eos laudas*, pro quo malint viri docti *quos laudas.* bene. et sic edidi.

9 *Hoc vero Q. F. cupio—queri*] Edidi hunc locum cum Grævio, ut e Vat. editus est. Vulgata lectio sensum nullum commodum habet: *Hoc vero Q. F. copiosius—tecum—quæro. Copiosius tecum quæro*, quis dicit et quid est? Sequentia sunt in parenthesi, quam signavi. Nam *Hoc* refertur ad illa: *literas Bruti* &c.

vero, Q. Fufi, cupio, sine offensione nostræ amicitiæ, sic
tecum, ut a te dissentiens senator, queri : (ita enim dixisti,
et quidem de scripto. nam te inopia verbi lapsum puta-
rem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem :) litteras
Bruti recte et ordine scriptas videri. [10] quid est aliud, li-
brarium Bruti laudare, non Brutum ? Usum in republica, 6
Calene, magnum jam habere et debes et potes. quando
ita decerni vidisti ? aut [11] quo senatusconsulto hujus generis
(sunt enim innumerabilia) bene scriptas litteras decretum
a senatu ? quod verbum tibi non [12] excidit, ut sæpe fit,
fortuitu : scriptum, meditatum, cogitatum attulisti. Hanc 3
tibi consuetudinem plerisque in rebus [13] bonis obtrectandi
si quis detraxerit : quid tibi, quod sibi quisque velit, non
relinquetur ? Quamobrem collige te, placaque animum b.
istum aliquando et mitiga : audi viros bonos, quibus [14] ute-
ris multum : loquere cum sapientissimo homine, genero tuo,
sæpius, quam ipse tecum : tum denique [15] amplissimi ho-
noris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in
quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) [16] ef-
ferri hoc foras, et ad populi Romani aures pervenire, ei, qui
primus sententiam dixerit, neminem assensum ? quod etiam
hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. quas ? nempe eas, quas ille
[17] ab Antonii scelere avertit, et ad rempublicam sua au-
ctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque
solum a republica relegatum videri. Vos autem, patres 7

10 *quid est aliud, quam libr.*] *Quam* recte deletum est Ms. Vat. auctore. Locum haberet, si esset : *hoc quid est aliud. hoc* omisso, nequaquam. Sed id passim in hac forma additum est, et supra aliquoties correctum.

11 *quo SCto*] Recte Vat. pro vulgato *quod.* nam alias constructio non constat.

12 *excidit—fortuitu*] Sic recte editum. frustra Grævius mutavit in *fortuito :* quod et Gu. H. habent. v. quos laudavi in Clave.

13 *bonis obtrectandi*] Mss. *bonos*, ut et Gu. H. *Bonis* est a Ferrario, sed sic et Vat. Reperiuntur et alia exempla illius constructionis in verbo *detrectare.* v. Drakenb. ab Livium 38, 49. Et potuit Cicero hac forma uti, ut ambiguitas caveretur, nec *bonis* cum *rebus* jungeretur.

14 *uteris multum*] Faërnus dedit *multis.* si e Vat. bene. sed non dicit clare. et vulgatum quoque bonum sensum habet.

15 *amplissimi honoris nomen*] i. e. viri consularis, consulatus gesti a. U. DCCVII.

16 *e. hoc foras*] Sic Vat. bene, non *hæc.* Sic et Guelf. H. Ante pro *equidem* Vat. *quidem.* illud mihi melius h. l. videtur.

17 *ab Ant. scelere*] De conjectura Faërni correctum est *a C. Antonii,* quod is sc. illas legiones e Græcia abducere tentavit. Atque infra c. 4. prænomen hoc additur. Sed id norant omnes tum, etsi prænomen hominis omittebatur. Et quid impedit, quo minus M. intelligatur ? nam C. erat tantum minister M. ab eo igitur avertit proprie eas copias Brutus. Sed intelligatur *Caius.* Mox venustius foret : *et ad reipublicæ auctoritatem :* ut responderet verbis *ab Antonii scelere,* more Ciceronis : præsertim cum *Antonii scelus* haud dubie pro Antonio dictum sit : in cujusmodi periphrasi semper apud Ciceronem talis concinnitas e similitudine formæ verborum spectatur. sed nil juvant libri.

conscripti, si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem
tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis? nisi forte
eos, qui diadema imposuerint, conservandos; eos, [18] qui
regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac
quidem divina atque immortali laude M. Bruti silebo: quæ
gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum pu-
blica auctoritate testata est. [19] Tantamne patientiam, dii
boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquilli-
tatem et modestiam? qui cum prætor urbanus esset, urbe
caruit, jus non dixit, cum omne jus populi Romani recu-
perasset: cumque concursu quotidiano bonorum omnium,
qui admirabilis ad eum fieri solebat, præsidioque Italiæ
cunctæ septus posset esse, absens judicio bonorum defensus
esse maluit, quam præsens manu: qui ne Apollinares qui-
dem ludos, pro sua populique Romani dignitate apparatos,
præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum
4 hominum audaciæ. Quamquam, qui umquam aut ludi, aut
8 dies, lætiores fuerunt, quam cum in singulis versibus po-
pulus Romanus maximo clamore et plausu Bruti memo-
p. 226. riam prosequebatur? corpus aberat liberatoris, libertatis
a. memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At
hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi
adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et
concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliæ,
cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis causa propter
se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis
ipsis et litoribus luctuosum! cedere e patria servatorem
ejus, manere in patria perditores! Cassii classis paucis post
diebus consequebatur: ut me puderet, patres conscripti, in
eam urbem redire, [20] ex qua illi abirent. Sed, quo con-
9 silio redierim, initio audistis, post estis experti. Exspe-
ctatum igitur tempus a Bruto est. nam quoad vos omnia
pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. posteaquam
vos ad libertatem sensit erectos; præsidia vestræ libertati
paravit.

At cui pesti, quantæque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi ejus sceleri virtus M. Bruti obstitisset,) Macedoniam, Illyricum, Græciam perdidissemus: esset, vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ, Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dexte-

18 *qui regni nomen*] Sic pro *regis* Vat. et Nonius in *sustulit*: unde bene receptum.

19 *Tantamne patientiam* &c.] int. esse, extitisse, in homine aliquo fuisse.

20 *ex qua illi abirent*] Scribendum videtur *abissent*.

ram Italiæ, suumque ei præsidium pollicetur. [21] Quod, qui ab illo abducit exercitum, et respectum pulcherrimum, et præsidium firmissimum adimit reipublicæ. Equidem cu- 10
pio, hæc quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum obsideri. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos, Transpadanos: Italia omnis infesta est: exteræ nationes a prima ora Græciæ usque ad Ægyptum, optimorum et fortissimorum civium imperiis et præsidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: [22] qui, tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam, et non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. Quæ tempestas, dii 11
immortales! quæ flamma, quæ vastitas, quæ pestis Græciæ fuisset, [23] nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset? Quæ celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est: quem nisi in via [24] caducæ hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad negotium publicum ire cum cupimus, vix solemus extrudere: hunc [25] retinentes extrusimus. At quid ei cum Apollonia? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, [26] certus, si modo erat ullus, exercitus: cum Illyrico vero, et cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At, 12
ne Bruto quidem. id enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique sunt, populi Romani sunt. neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potius, quam [27] reipublicæ fuisse dicentur. Omne enim exercitus et imperii jus amittit is, qui

21 *Quod, qui*] *Quod*, libri veteres, pro *quare*. v. et Clav. in h. v.

22 *qui, tanquam* &c.] *qui* abest Ms. Gu. et est durior iteratio pronominis. Sed etiam omisso, non bene cohærere videtur oratio.

23 *nisi—virtus furentis h. conatum —repressisset*] Quisque primum legens attente, hic nomen viri post *virtus* requirat. *quædam* intelligere possis, sed *incredibilis* adversatur, quod tantum de virtute hominis certi dici potest. Itaque quidam libri habent *Cæsaris;* quod tamen est ab interpolatore. *Bruti* esse deberet: quod et Lambinus addidit. Sed sine libris nil addam.

24 *caducæ hered.*] Ironice dictum: hereditates pro caducis sibi arrogavit. Perstringuntur rapinæ hominis in ipso illo itinere. cf. c. 6. init.

25 *retinentes extrusimus*] Dicit *extrusimus*, quia vis illa, qua utebantur in retinendo, valuit apud ipsum ad exeundum. Lectio hæc est e Vat. alii scr. et edd. *exclusimus*, quod nihili est.

26 *certus, si modo erat ullus, exercitus*] Sic e Vat. bene editum est a Faërno et aliis. Eodem fere modo conjectura correxerat ante vulgatam lectionem Victorius Var. L. XII, 15. Vulg. *certus etiam erat illius exercitus*.

27 *reip. f. dicuntur*] Grævius *dicentur* post Faërnum et alios e Vat. bene.

6 eo imperio et exercitu rempublicam oppugnat. Quodsi ipsa
respublica judicaret, aut si omne jus decretis ejus statueretur:
Antonione, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret?
Alter advolarat subito ad direptionem pestemque
sociorum, ut, quacumque iret, omnia vastaret, diriperet,
auferret: exercitu populi Romani contra ipsum populum
Romanum uteretur. alter eam sibi legem statuerat, ut, quo-
p. 227. cumque venisset, lux venisse quædam, et spes salutis vide-
a. retur. denique alter ad evertendam rempublicam præsidia
quærebat, alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis
videbamus, quam ipsi milites; a quibus tanta in judi-
13 cando prudentia non erat postulanda. Cum VII. cohortibus
[28] isse Apolloniam scribit Antonium, qui jam aut captus
est (quod dii dent!) aut certe homo verecundus in
Macedoniam non accedit, ne contra senatus consultum fecisse
videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo
Q. Hortensii studio et industria: cujus animum egregium,
dignumque et ipso et majoribus ejus, ex Bruti litteris
perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus
Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus, qui in
Syriam ducebatur bipertito, alter [29] eum, a quo ducebatur,
reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit: alterum
in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute
et constantia ab legato Syriaco abduxit. P. autem
Vatinius, qui et antea jure laudatus a nobis, et hoc tempore
merito laudandus est, aperuit Dyrrachii portas Bruto,
14 et exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam,
tenet Illyricum, [30] tuetur Græciam: nostræ sunt
legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque
noster est Brutus, semperque noster, cum sua excellentissima
virtute reipublicæ natus, tum fato quodam
7 paterni maternique generis et nominis. Ab hoc igitur quisquam
bellum timet, qui, antequam nos id coacti suscepimus,
in pace jacere, quam in bello vigere maluit? quamquam
ille quidem numquam jacuit, nec hoc cadere verbum
in tantam virtutis præstantiam potest. Erat enim in deside-
b. rio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem
aberat a bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet,
defuerit civium studiis potius, quam eos in armorum discrimen
adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem

28 *isse Apolloniam*] E Vat. Faërnus profert *esse Apolloniæ*. ipse dicit nil interesse. mox, *ne contra senatum fec.* Ms. Huyd.

29 *eum, a quo d.*] E Vat. addidere *Quæstorem*. quod mihi a glossatore videtur natum. Si *quastorem* esset a Cicerone, certe *eum* non addidisset. quod si quis delere malit, admittam *Quæstorem*, quia in altera parte Legatus memoratur.

30 *tuetur*] Hic quoque *tenet* est in Ms. Huyd.

Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem patientiamque mirantur.

Sed jam video, quid loquantur, neque enim id occulte 15
faciunt. timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansæ, D. Bruti, C. Cæsaris, et hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt: quid est, cur hic M. Bruti exercitus non [31] in eadem causa ponatur? At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. etsi est enim Brutorum commune factum, et laudis societas æqua: D. tamen Bruto [32] iratiores sunt hi, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt. Si ipse viveret C. 8
Cæsar, acrius, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissi- 16
mus defendit Hirtius: aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit se a morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quam ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Cæsaris actorum patroni, pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. de libertate enim p. 222.
populi Romani, non de suis commodis, armis decernen- a.
dum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omni- 17
bus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An vero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? quis aut sapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, studiumque vidistis. præcepit oratione sua, quid decernere nos de Bruto, quid sentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculosum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reipublicæ præsidium et gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (hebeti enim ingenio est) aut negligit.

31 *in e. causa ponatur*] Sic recte Vat. Vulg. *reponatur*. non jungunt Latini sic cum *in causa*, *in numero*.

32 *iratiores sunt hi*] *Sunt* addidi ex edd. pr. Ms. Vat. habet *erant:* sed de præsenti tempore sermo est. *hi* pro *ii* dedi e Gu. Mox et ex eodem *ab eo* pro *ab illo:* causa in promtu est: item *debuisse* pro *decuisse*. Ceterum ne sic quidem locum satis bonum puto.

[33] quæ enim Cæsar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis et sanciendis legem comitiis centuriatis ex au-
9 ctoritate nostra laturus est. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare, se timere, se prospicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; ne illorum
18 simulatio, horum obsit ignavia. Quæ (malum!) est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiamsi amplecterer virtutem, ut facio: tamen, si essent arrogantes, non possem ferre fastidium. An nos conantes servitutis vincula rumpere, impediet, si quis veteranos id nolle dixerit? non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant. nemo est præter veteranos milites, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare respublica, freta veteranis, sine magno subsidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: servitutis auctores se-
19 qui non debetis. Postremo (erumpat enim aliquando vera
b. et me digna vox) si veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernabuntur, omniaque ad eorum voluntatem [34] nostra dicta, facta referentur: optanda mors est, quæ civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quædam necessaria: [35] ecquodnam principium putatis libertatis capessendæ? an, cum [36] illum necessarium et fatalem pæne casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati
10 sumus. Magna nos quidem spe, et prope explorata, liber-
20 tatis causam suscepimus. Sed, ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem: tamen [37] pro libertate

33 *quæ enim Cæsar*] De Octaviano intellige.

34 *nostra dicta facta*] Sic Vat. Gu. Vulg. *dicta, factaque nostra*, nempe *omniaque, factaque* nimis vicina. Ceterum *gubernabuntur* et *referentur* dedi, ut est in Mss. pluribus, etiam Guelf. nam etiam sententia ita postulat. non enim dicit, id fieri, sed si id fieri debeat, ut nonnulli videantur velle: id vero est *si gubernabuntur—referentur*. Primum per compendium natum est *gubernantur*, eique accommodatum est alterum.

35 *ecquodnam—capessendæ*] Torquent se in hoc loco Faërnus et Grævius, qui etiam pro *putatis* dedit *fuerit*, quod in ejus libro temere e præcedentibus repetitum et deletum erat. Ego nihil hic difficultatis video: nec videbat P. Manutius. Quando tandem putatis initium fieri debere repetendæ libertatis?

36 *illum—casum*] Cladem a Pompeio acceptam et inde natam servitutem, ut opinor.

37 *pro libertate decertandum est*] Edd. pr. *decernendum*, quod et Muretus servavit, placetque Grævio, qui *decertandum* putat esse glossam. *Decernere* exquisite dicitur de prœliis, quod exitum afferunt bello, &c. non autem cum universe de bello totis viribus gerendo, alicujus mali avertendi aut boni consequendi causa, sermo est, ut hic. de Or. II, 64. Cicero quidem dicit *se pro fama* &c. *decernere*: sed id est, in illa actione positam esse famam suam; quo sensu eleganter dicitur: sed ille sensus est ab h. l. alienus.

vitæ periculo decertandum est. non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest: nec ullam aliam ob causam, nisi quod illæ laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant. omnia perpeti possunt, nos ita a majoribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad virtutem [38] et ad dignitatem referamus. Ita præclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quodsi immortalitas consequeretur præsentis periculi fugam: tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. cum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstent: non est viri, minimeque Romani, dubitare, eum spiritum, [39] quem naturæ
debeat, patriæ reddere. Concurritur undique ad commune 21
incendium restinguendum. Veterani primi Cæsaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit: quarta afflixit. Sic a suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit. hunc A. Hirtii,
C. Cæsaris exercitus insecuti sunt: post Pansæ delectus ur- p. 229.
bem, totamque Italiam erexit. Unus omnium est hostis. a.
quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem: cujus desiderium civitas ferre diutius non
potest. Quid illa tætrius bellua? quid immanius? qui ob 22
eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est una Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam restituti esse videantur. sollicitant homines imperitos Saxæ et Caphones, ipsi rustici atque agrestes, qui hanc rempublicam nec viderunt umquam, nec videre constitutam volunt: qui non Cæsaris, sed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio: cujus eos [40] non pudere miror,
cum videant, se mimos et mimas habere vicinos. Ad has 11
pestes opprimendas, [41] quid est cur moleste feramus, quod 23
M. Bruti accessit exercitus? immoderati, credo, hominis et turbulenti: [42] vide, ne nimium pæne patientis. etsi in illius viri consiliis atque factis nihil nec nimium, nec parum

38 *et ad dignitatem*] Addidi *ad* e Vat. qui etiam invertit verba, et *dignitatem* primo loco ponit.

39 *quem naturæ quis debeat*] Delevi *quis* e Vat. cum Faërno et Grævio. *debeat* refertur ad virum et Romanum. item mox *veterani* dedi pro vulgato *veteranique*, cum Mureto, Lambino et Grævio.

40 *non pudere miror*] Vat. *demiror.* quod Faërnus, Grævius recepere.

41 *quid est, cur moleste feramus*] *quid est* delent iidem. Ms. Guelf. *est, cur moleste feramus?* quod prætulerim.

42 *vide, ne n. p.*] Faërnus correxit *videte ne:* quod et alii secuti sunt. quod non necesse erat. nam *vide ne* usu valuit pro *immo:* etiam cum sermo esset apud plures.

fuit umquam. Omnis voluntas M. Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatus libertatem populi Romani intuetur: hæc habet proposita, hæc tueri vult. tentavit, quid patientia [43] proficere posset. nihil cum proficeret, vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kalend. Jan. D. Bruto et C. Cæsari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de republica consilium et factum auctoritate vestra est comprobatum atque
24 laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo
b. insperatum et repentinum reipublicæ præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ et firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendusque est Q. Hortensius, qui, cum [44] Macedoniam obtineret, adjutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidelissimum et constantissimum præbuit. nam de M. Apuleio separatim censeo referendum: cui testis est per litteras Brutus, eum principem fuisse ad conatum exer-
25 citus comparandi. Quæ cum ita sint: quod C. Pansa, consul, verba fecit de litteris, quæ a Q. Cæpione Bruto, proconsule allatæ, et [45] huic ordini recitatæ sunt, de ea re ita censeo: Cum Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, opera, consilio, industria, virtute, difficillimo reipublicæ tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in consulum, senatus populique Romani potestate sint: id Q. Cæpionem Brutum, proconsulem, bene, et e republica, et sua majorumque suorum dignitate, consuetudineque reipublicæ bene gerendæ fecisse, eamque
26 rem senatui populoque Romano gratam esse et fore: utique Q. Cæpio Brutus, proconsul, provinciam Macedoniam, Illyricum, totamque Græciam tueatur, defendat, custodiat, incolumemque conservet, eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præsit, pecuniaque ad rem militarem, si qua opus sit, quæ publica sit, et exigi possit, utatur, exigat, pecuniasque, a quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat, frumentum imperet, operamque det, ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit: cumque ex litteris Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis, opera et virtute vehementer rempublicam adjutam, omniaque ejus consilia cum consiliis Q. Cæ-

43 *proficere posset*] Sic edd. pr. quod male in *perficere* mutatum est e libris quibusdam scriptis, quibus et Guelf. consentit. Illud firmant et sequentia. Sic et Ms. Huyd.

44 *M. obtineret*] Ita legendum esse pro vulgato *obtineat*, ipsa latinitas docet. pendet enim a *præbuit*. Sed ita habent etiam Mss. quidam, in his Guelf. recte recepit Grævius post Faërnum. Mox *fidissimum* e Vat. edidere iidem. consentit Guelf. Puto e compendio natum esse.

45 *huic ordini recitatæ s.*] Vat. *in hoc ordine*, quod Faërnus et alii secuti sunt. nil refert. paullo post *pro suo* &c. pro *et sua* &c.

pionis Bruti, proconsulis, conjuncta fuisse, eamque rem ma- p. 230.
gno usui reipublicæ fuisse: Q. Hortensium proconsulem a.
recte, et ordine, exque republica fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium, proconsulem, cum quæstoribus, prove quæstoribus, et legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatusconsulto successum sit.

M. TULLII CICERONIS b.

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA UNDECIMA.

ORATIO TERTIA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Obtinente Asiam provinciam C. Trebonio, decretam a senatu post Cæsaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii sibi lege traditam, proficiscens, cum Trebonio familiarissime collocutus, eumque summæ benevolentiæ simulatione complexus, incautum Smyrnæ oppressit atque interfecit, et Asiam universam occupavit. Hoc nuntio Romam perlato, senatus hostem Dolabellam judicavit, belloque persequendum censuit: sed cum ejus belli cura, non satis constaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter sentirent, Cicero, deplorata prius Trebonii morte, imperatorem omnino C. Cassium, qui Dolabellam terra marique persequeretur, esse deligendum censuit. In quam sententiam ut S. C. esse factum existimemus, his Velleii verbis adduci possumus: Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine S. C. occupaverant, decretæ.

MAGNO in dolore sum, patres conscripti, vel mœ- 1
rore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. 1
Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus; inest tamen aliquid, quod reipublicæ profuturum putem. perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inesset immanitas. nam duo hæc capita nata sunt post homines natos tæterrima et spurcissima, Dolabella, et Antonius: quorum alter effecit, quod optabat: de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est. quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere 2

par, [1] invisitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quondam inter ipsos odium bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu et amore devinxit impurissimæ naturæ et turpissimæ vitæ similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius, sed ille [2] cum procul abesset a consulibus exercitibusque nostris, [3] neque dum, senatum cum populo Romano [4] conspirasse, sensisset, fretus Antonii copiis, ea scelera suscepit, quæ Romæ jam suscepta
3 arbitrabatur a socio furoris sui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? omnes, qui libere de republica sensimus, qui dignas
p. 231. nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum
a. esse voluimus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes: majora tamen in nos, quam in hostem, supplicia meditatur: mortem [5] naturæ pœnam putat esse, iracundiæ, tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore si cruciatus absit, mors in beneficii parte
2 numeretur? Quamobrem, patres conscripti, quamquam hortatore non egetis, (ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem,) tamen eo majore animo studioque libertatem defendite, quo majora proposita victis
4 supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam: alteri se Brutus objecit, impetumque furentis, atque omnia divexare et diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligavit, progressu arcuit, a reditu refrenavit: [6] obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. [7] Alter in Asiam

1 *inusitatum, inauditum*] Imitatus sum Grævium, qui sine libris edidit *invisitatum*. nam id *inauditum* requirit: et *inusitatus* non dicitur de hominibus. Ea duo verba sæpe in libris confusa esse, hodie notissimum est, ex eaque observatione plura veterum loca correcta sunt. Sed in eo Grævium non imitatus sum, quod mox e Vat. duce Faërno, recepit *quoddam* pro vulgato *quondam*: clare respondet τῷ *postea*, quod sublato *quondam* delendum esset.

2 *cum procul abesset a Coss.*] Vat. *esset*. Guelf. *a consule*, male.

3 *necdum*] Vat. Gu. *neque dum*. In hoc supra scriptum: i. *necdum*. unde vulgati origo patet.

4 *conspirasse*] An *conspirare?* Id et latinitate rectum et sono melius.

5 *naturæ pœnam*] Faërnus *pœnam* delendam putabat: probabant Man. Lamb. Sane, si hic *pœnam* dixit mortem, non potuit post dicere, mortem in beneficii parte numerari. Pro *iracundiæ* Gu. habet *iracundiam*: et in fine glossa est: sc. *nobis destinat*. Sic et H. qui et *tormentum*.

6 *o. s. p. ex utraque parte c. A.*] Nempe quod, cum ipsum obsideret Antonius, neque progredi longius poterat, ne a tergo hostem Brutum haberet, nec regredi et alibi sævire. quod ita Gallia omittenda esset.

7 *Alter in As. irrupit* &c.] Locus varie scriptus in libris, sed in omnibus vitiose. nec certa est correctio. Faërnus e vestigiis Vat. *cur? si ut in Syriam? patebat* &c. quod Manutius, Lamb. et Grævius secuti sunt, qui tamen malebat: *cursus patebat in Asiam, via certa neque longa*. quod non placet. Syriæ quidem mentio necessaria: nam eo proprie iter erat Dolabellæ, ut in provinciam suam: nec opus erat istis ambagibus. In hac ambiguitate vulgatum servavi, dum quid certius in libris reperiatur.

irrupit cursim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa.
quid opus fuit cum legione? præmisso Marso nescio quo
Octavio, scelerato latrone atque egente, qui popularetur
agros, vexaret urbes, non ad spem constituendæ rei fami-
liaris, quam tenere eum posse, negant qui norunt: (mihi
enim hic senator ignotus est:) sed ad præsentem pastum
mendicitatis suæ. Consecutus est Dolabella, nulla suspi- 5
cione belli. quis enim id putaret? secutæ collocutiones fa-
miliarissimæ cum Trebonio: complexusque [7] summæ be-
nivolentiæ, falsi indices exstiterunt in amore simulato: dex-
træ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt et scelere
violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium
urbem; quæ est fidelissimorum antiquissimorumque socio-
rum: oppressus Trebonius: si ut ab eo, qui aperte hostis
esset, incautus: si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem b.
haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere
fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consu-
larem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obti-
nentem, [8] Samiario exsuli tradidit: interficere captum sta-
tim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur.
cum verborum contumeliis optimum virum incesto ore la-
cerasset, tum verberibus ac tormentis quæstionem habuit
pecuniæ publicæ, idque per biduum. post [9] a cervicibus ca-
put abscidit, idque fixum gestari jussit in pilo: reliquum
corpus tractum atque laniatum abjecit in mare. Cum hoc 6
bellandum hoste est; a cujus tæterrima crudelitate omnis
barbaria superata est. Quid loquar de cæde civium Roma-
norum? de direptione fanorum? quis est, qui pro rerum
atrocitate deplorare tantas calamitates queat? et nunc tota
Asia vagatur, volitat ut rex, nos alio bello distineri putat.
quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc
jugum impiorum nefarium. Imaginem M. Antonii cru- 3
delitatis in Dolabella cernitis: [10] ex hoc illa efficta est:

7 *s. b. falsi indices*] *Falsi* delendum putabat Faërnus, valde speciose. nam alias hoc non bene respondet alteri de dextris: *quæ fidei testes esse solebant*. Itaque et Lambinus delevit. Sed et sic alterum *extiterunt in amore simulato*, non commode dicitur. Mihi interpungendum videtur post *benevolentiæ*: ut est in Guelf. *Complexus s. b.* sunt frequentes et arctissimi, quales esse solent in summa benevolentia: atque sic interpunxi. In altera parte Faërnus corrigebat *dextræque fidei testes*, deletis *esse solebant*. eleganter. Lenius tamen sit, corrigere *esse solent*.

8 *Samiario exsuli*] Sic et Guelf. *ne nimis liberalis v.* qui sc. statim beneficium mortis, ut supra dixit, tribueret.

9 *a cervicibus c. a.*] Sic voluit edere e Palat. sec. Gruterus pro vulgato *cervicibus c. a.* sed operæ præpositionem omisere. Sic et Ms. Gu. habet. Faërnus e Vat. dedit *post cervicibus fractis*, quod secutus est Grævius. nempe ante strangulatum putabat. *a cervicibus abscindere* et alii dixere. nec bene *affixum* dedere pro *fixum*. Latini non sic dicunt. *præfixum* reperi, non *affixum*, hastæ aut pilo. Mox præpositionem *a* et Gu. habet.

10 *ex h. i. efficta est*] Sic recte e Vat. editum est a Faërno, Man. Lamb. Grævio. male Gruterus *effecta* retinuit. Alterum *illa* delevit Grævius tacite.

ab hoc illa Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia, neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem ha-
7 beat, [11] ullam partem esse relicturus. Ponite igitur ante oculos, patres conscripti, miseram illam quidem et flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam, quæ res esset, audisset:
p. 232. furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram, atque os
a. illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem tortoremque Samiarium. quæ tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus, meoque judicio omnium maxima. est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id præmeditari ferendum modice esse, [12][si evenerit]. majoris omnino est consilii, providere, ne quid tale acci-
8 dat: sed animi non minoris, fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, [13] quamquam ejus numquam particeps fuit, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo: [14] atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cum ani-
4 mum satiare non posset, oculos paverit suos. O multo miserior Dolabella, quam ille, quem tu miserrimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi gravitate majores: quos tamen non miseros, sed laboriosos dicere solemus. Longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum sæpe multorum. nec vero graviora sunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morbo-
9 rum. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines et amentissimi, multo miseriora. nam, quo major vis est animi, quam corporis, hoc sunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quam illa, quæ corpore. Miserior igitur, qui susci-

11 *ullam partem est relicturus*] Gu. *ullam est partem rel.* melius. sed *est* vitiosum esse indicant illa, *si potestatem habeat.* melius Vat. *esse*: pendet enim a *videtur* constructio. Forte et *est* et *esse* est a glossatore.

12 *si evenerit*] Sic Vat. cum aliis, sic etiam Guelf. II. Vulg. *advenerit*, quod et Gruterus servavit. Ceterum mihi totum valde suspectum est, videturque ex seqq. huc tractum. Enimvero antecedentia hujus partis hoc non desiderant: at in altero necessarium erat per oppositionis legem. Uncis inclusi. Mox *omnino* non habet sensum latinitatis antiquæ: estque suspectum pariter.

13 *quamquam—fuerit*] Sine dubio legendum *fuit.* nam nihil hic est in contextu, quod conjunctivum postulet qui per se cum *quamquam* est in vitio. Sic habet H. itaque recepi.

14 *ac in ejus c. l.*] *ac* est e conjectura Ferrarii, pro *at*, quod Mss. et edd. pr. habent. Sed veteres *ac* sequente vocali non dicere, hodie constat inter omnes. Faërnus e Vat. dedit *atque*, quod et Grævius secutus est. id et nos fecimus. sed putamus a Cicerone esse *et*, inde *at* factum. *atque* nimis vicinum habet aliud *atque*.

pit in se scelus, quam is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est a Dolabella Trebonius: [15] et quidem et a Karthaginiensibus Regulus. [16] In qua re cum crudelissimi Pœni judicati sint in hoste: quid in cive Dolabella judicandus est? An vero hoc conferendum est? aut dubitandum, uter miserior? isne, cujus mortem senatus populusque Romanus [17] ulciscitur; an is, qui cunctis senatus sententiis hostis est judicatus? nam ceteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii [18] cum Dolabellæ? alterius consi- 9.
lium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat? alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc [19] sit semper lætatus, quod ea faceret, quæ sibi objici, ne ab inimico quidem, possent verecundo. Et hic, dii 10
immortales! aliquando [20] fuit meus. occulta enim erant vitia non inquirenti. neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi. nisi diis penatibus, nisi aris et focis omnium nostrûm, nisi denique naturæ et humanitati inventus esset inimicus. a quo admoniti, diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos [21] et 5
insignes latrones. at videtis, quos et quam multos habeat Antonius. primum L. fratrem. quam facem, dii immortales! quod facinus! quod scelus! quem gurgitem! quam voraginem! quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus sanguinem non bibere censetis? in cujus possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe et mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo præ- 11
torem esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit. quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profitetur. atque hoc quidem detestabile omen avertat Jupiter! Quam absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum

15 *et quidem a Karth.*] *Et quidem* eleganter, ut Græcis καὶ δὴ καὶ, et habet vim augendi. Sed addidi *et* e Ms. Huyd.

16 *In qua re—judicandus est*] Non bene cum Faërno delent *In*, quod est idem cum tritissimo *In quo:* et pro *in cive Dolabella judicandus* edunt *in cive de Dolab. judicandum est.* Concinnitas in vulgato major est. Sed mox pro *an dub.* recte editum *aut.*

17 *ulciscitur*] Altera lectio *ulcisci cupit* sapit glossam. at pro *cuncti senatus sententia* recte e Vat. datum *cunctis senatus sententiis:* nam sic semper Cicero aliique.

18 *cum Dolabellæ*] Ita Ms. Vat. et H. recte. alii, ut edd. *Dolabella.*

19 *sit semper lætatus*] Addunt e scr. quibusdam, quibus consentit H. auctore Ferrario, *ipse.* quod hic sane languet.

20 *fuit meus*] Quidam addunt *amicus*, quod est a glossa. nam et in Gu. glossæ loco supra adscriptum. non modo refertur ad amicitiam, sed etiam propiorem ex affinitate conjunctionem, cum Ciceronis gener esset.

21 *ac insignes*] Male, ut supra, paullo ante. Vat. *aut*, Gu. iterum *at.* Dedi *et. aut* alienum est: copula requiritur: *noti et insignes* sunt fere idem: gradu paullum differre possunt.

petere consulatum? nisi forte damnationem pro prætura putat. Alter [22] Cæsar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summa potentia, [23] qui ex ædilitate consulatum petit, solvatur legibus: quamquam leges eum non tenent, propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinquies absolutus est. sexta palma urbana, etiam in gladia-
p. 233. tore difficilis. Sed hæc judicum culpa, non mea est. ego
a. defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum et præstantissimum senatorem in civitate retinere. qui tamen nunc nihil aliud agere videtur: nisi ut intelligamus, illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene et e republica
12 judicavisse. Neque hoc in hoc uno est. sunt alii in eisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore? Accedit Saxa, nescio quis, quem nobis Cæsar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis: a qua cum sit alienus, [24] suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum: quibus utinam contenti essent! ferremus: etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc tæterrimum bellum non
6 haberemus. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina,
13 nonne ante oculos proponitis? primum duos [25] collegas Antonii et Dolabellæ, Nuculam et Lentonem, Italiæ divisores lege ea, quam senatus per vim latam judicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modo proscripta vidimus: [26] tanta procuratorum est negligentia. At hic nu-

22 *Cæsar Vopiscus*] *Cæsar* ex civitate a Cæsare accepta. de quo v. Clav.

23 *qui ex ædilit.—dignitatem*] Edidi, quod Grævius post Faërnum et alios ut e Vat. edidit, Gruterusque et in Ms. Pal. reperit: quia saltem intelligi potest: vulgatum, ut in ed. Grut. nullo modo: *qui ex ædilitate ad consulatum. solvatur legibus.—credo dignitate. Qui ex ædilitate consulatum petit,* habent edd. vett. Ego nihil hic extricare potui. *qui* delendum puto; aut sic legendum: *qui—petit, solvitur legibus* (*quamquam eum leges non tenent*) *propter eximiam, credo, dignitatem.*

24 *suo capiti, s. n. ominetur*] Olim erat *dominetur*, quod bene e Ms. correxit Ferrarius. Libri hic, ut Guelf. H. valde vitiosi sunt: nec est aliquid satis certi. Utinam autem lectionem hanc interpretati essent. nam Ferrarius quidem non satisfacit. nam formulæ modo avertendi ominis in alium exempla adfert: in quo hic omen sit, quod in caput Vopisci, ab urbe alienissimi, recidat, quum se metatorem urbis fore sperarit, nemo dixit, nec ego assequor satis. Videtur ei ominari prædiorum ab Antonio acceptorum amissionem.

25 *collegas Antonii*] Sic erat in libris Ferrarii, et duobus Gruteri, sic et Guelf. H. quod prætuli vulgato *Antoniorum*, placebatque sic Grutero.

26 *tanta procuratorum est negligentia*] Hoc per ironiam dictum est. quasi procuratores rerum forensium non satis cavissent, ne res eo veniret.

per sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua. [27] Videte etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri: qui majorum suorum exempla persequens, pro
alieno se ære devovit. emtor tamen in ea auctione inventus b.
est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno
[28] putet posse, cum vendat aliena. Nam quid ego [29] de Tre- 14
bellio dicam? quem ultæ videntur furiæ creditorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem præstantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, et quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitus pæne præterii, [30] C. Annium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum [31] [Græco verbo] quoniam omnia jura dissolvit: nisi forte jure Germanum Cimber occidit. Cum hanc, et hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet; cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu et copia?
Quapropter, ut invitus sæpe dissensi a Q. Fufio, ita sum 15
ejus sententiæ libenter assensus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine solere, sed cum causa dissidere. Itaque non assentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fufio. dixit enim severam, gravem, republica dignam sententiam: judicavit hostem Dolabellam: bona ejus censuit publice possidenda. quo cum addi nihil posset (quid enim atrocius potuit, quid severius [32] decernere?) dixit tamen, si quis

27 *Videte etiam*] Non consentit rei et contexto, *Videte*. Grævius edidit *Vidi*, quod bene respondeat superiori *vidimus*: ubi Grævius pariter dedit *vidi*. Favet Gu. qui habet *vide*. malim et hic *vidimus*, aut *vidistis*. Mox *suorum* delet Grævius, quod in hoc contextu non placet. alludit ad devotiones Deciorum, acerba ironia.

28 *putet posse cum vendat*] Ms. Huyd. *venderet*. An fuit, *putaret posse, cum venderet aliena*. nam præsens tempus non satis aptum est rei præteritæ.

29 *de Trebellio*] Defenderat legem de novis tabulis, itaque per tabulas auctionarias bonorum ejus, ait, punitam esse injuriam debitoribus in ea factam. Hic sensus debet esse. *vindex tabb.* novarum est ultrix. Enim vero Cicero nullo modo potuit gaudere ultione debitorum causa exactam: cum et ipse novis tabulis et voluntati debitorum restitisset. Itaque semper credidi pro *debitorum* legendum esse *creditorum*. Ita nulla difficultas reliqua: cum vulgata impedierit interpretes, Manutium et alios. Lambinus verum sensum vidit: sed is vulgatæ non consentit. Res est ita evidens, ut sic corrigere, et *creditorum* recipere in textum non dubitarim.

30 *C. Annium*] Sic correxit olim Ant. Augustinus ex aliis scriptoribus latinis: repertum deinde est in Ms. Adstipulatur Huyd. qui habet *C. Anninium*. In edd. pr. est *Caninius*; post ex aliis scr. editum *T. Annius*, ut est et in Gu. Sed hæ duæ literæ, præsertim in minori scriptura, sæpe confusæ, ut ante monuimus.

31 *Græco verbo*] Non temere hoc P. Manutio suspectum fuit. e nota ortum est. Ceterum historiam, ad quam hic alluditur, ignoro. Cædis in Germano factæ reus videtur fuisse et male absolutus. *Lysidicum ipsum* est: qui ipse vere Lysidicus fuit.

32 *decernere*] Vat. habuit *de genere*; unde conjectura facta *de genero*, ingeniosa sane et valde speciosa, quod Dolabella Fufii gener fuit.

eorum, qui post se rogati essent, graviorem sententiam dixisset, in eam se iturum. quam severitatem quis potest non laudare?

7 Nunc quoniam hostis est judicatus Dolabella, bello est
16 persequendus. neque enim [33] quiescet: habet legionem, habet fugitivos, habet sceleratam impiorum manum: est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam [34] cum Dolabella [hesterno die hoste
p. 234. decreto] bellum gerendum est, imperator est deligendus.
a. Duæ dictæ sunt sententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbi-
17 tror: alteram, quia alienam his temporibus existimo. Nam, [35] extraordinarium imperium populare atque ventosum est, minime nostræ gravitatis, minime hujus ordinis. [36] Bello Antiochi magno et gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obvenisset Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam ejus, [37] C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: surrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, et illam [38] ignominiam a familia deprecatus est: dixitque, et in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium, neque se ei legatum, id ætatis, iisque rebus gestis, defuturum. quod cum ab eo esset dictum; nihil est de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæsitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quæ a consulibus, aut a dictatoribus gesta et confecta sunt: [39] aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam Punico tertio: ad quod populus Romanus ita sibi ipse delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum

33 *quiescet*] Faërnus dedit *quiescit*, e Vat. opinor, libro, itaque id et alii secuti sunt. Est et in Guelf. Sed vulgatum, quod et Huyd. habet, præfero, idque sensus, et in tali sensu loquendi consuetudo, postulat.

34 *cum Dolab. hesterno die hoste decreto*] Duriora hæc sunt. Et quia totum illud est plane supervacuum, et meo sensu inepte ταυτολογεῖ, nam paullo ante idem dictum: id a nota glossatoris ortum delendumque puto. Series rationis Ciceronianæ est: hostis est judicatus D. ergo bellum gerendum est: quia bellum gerendum, imperator deligendus est. quorsum in primi consequentis repetitione, repetatur antecedens ipsum primum? Puto me verum vidisse.

35 *extraordinarium semper imp.*] Recte *semper* Faërnus delevit. prædicata *populare et ventosum*, item *minime gravitatis nostræ*, hoc adverbium non desiderant. Si esset *periculosum*, probarem. Itaque delevi.

36 *Bello Antiochi*] E vestigiis Vat. Faërnus *Antiochino* edidit, quod et alii secuti sunt. non necessarium puto.

37 *C. Lælium hujus Sap. p.*] *Sapiens* dictus est Lælius is, qui cum Africano minori amicitiam intimam habuit, ut pater cum majore. Sed quomodo dicit *hujus*, quod præsentem et vivum indicat? Hæsit jam Pighius ad a. DLXIII. correxitque *Lælii*. Propius ad vestigia vulgatæ lectionis *hujus* correxerim *illius Sapientis patrem*. ita Ciceronem scripsisse non dubito.

38 *ign. a familia depr. est*] Sic Vat. unde merito receptum a quibusdam. alii scr. et edd. *ignominiam familiæ*, quod longe differt ab illius elegantia.

39 *aut quam*] Puto *aut* delendum. nam alias non locum habet *quam*.

gerere consulem vellet. Cum Aristonico bellum gerendum 8
fuit, L. Valerio, P. Licinio consulibus. [40] rogatus est popu- 18
lus, quem id bellum gerere placeret: Crassus consul, et pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, si a sacris discessisset. quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere jussit. sed ne tum quidem populus ad privatum detulit bellum: quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat: qui b.
cum longe omnes belli gloria et virtute superaret, [41] duas tantum tribus tulit. ita populus Romanus consuli potius Crasso, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeii imperiis, summi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant: cum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro
consule. Quæ igitur hæc comitia? aut [42] quam ambitionem 19
constantissimus et gravissimus civis, L. Cæsar in senatum introduxit? clarissimo viro atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. [43] assensero: ambitionem induxero in curiam. negaro: videbor suffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amicissimo denegasse. Quodsi comitia placet in senatu habere: petamus, ambiamus. tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis Cæsar, ut aut præstantissimus vir, si tibi non sit assensum, repulsam tulisse videatur: aut unusquisque nostrûm præteritus, si, cum
pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur. At 20
enim (nam [44] id exaudio) C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat. cum dico mihi, senatui dico, populoque Romano. A quo respublica præsidium, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ est enim ratio, aut quî potest fieri, ut sine imperio teneatur ex-

40 *rogatus est populus*] Exciderat *est* ex edd. et scr. Redditum est e Vat. habet et Gu. Mox Vat. *populus ad pr.* pro *pop. Rom.* quod et ipsum post Grævium secutus sum.

41 *duas tantum tribus tulit*] Muretus e Vat. edidit *duas tamen tribus solas*, quod et Grævius recepit. mihi vero ea lectio non arridet. Intellige autem *duas* illas tribus *suas:* e quo forte *solas* factum: nisi forte et *duas* e *suas* factum. quippe cum duplicis familiæ esset, in duabus tribubus erat: quæ eum gratiæ et honoris causa creaverant. v. Sueton. Aug. c. 40. 56. et ibi Casaub. ubi et Augustus in duabus tribubus suis suffragium tulisse dicitur.

42 *quam ambitionem*] intell. h. l. studium gratiæ ineundæ, ut mox, de qua verbi vi Clavis videnda.

43 *assensero*] Vat. *assensus ero.* nil interest. *negaro* melius quam vulg. *negavero.* item *denegasse* in fine quam *denegavisse.* et sic Vat.

44 *id exaudio*] Nempe dicebant quidam submisse, sed ut Cicero audiret: hoc est *exaudio.* Pro *id* forte melius *ita* legatur.

ercitus? Non igitur, quod ereptum non est, [45] est id existi-
mandum datum. eripuissetis C. Cæsari, patres conscripti,
imperium, nisi dedissetis. milites veterani, qui illius auctori-
p. 235. tatem, imperium, nomen secuti, pro republica arma cepe-
a. rant, volebant sibi ab illo imperari: legio Martia, et quarta,
[46] ita se contulerant ad auctoritatem senatus, populique Ro-
mani dignitatem, [47] ut eum deposcerent imperatorem et du-
cem. Cæsari bellum necessitas, fasces senatus dedit. otioso
vero, nihil agenti privato, obsecro te, L. Cæsar, (cum peri-
tissimo homine mihi res est,) quando imperium senatus de-
9 dit? Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini ami-
cissimo, ac de me optime merito, videar. Etsi quis potest
21 refragari non modo non petenti, verum etiam recusanti? Illa
vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena
temporum gravitate sententia est, ut consules, Dolabellæ
persequendi causa, Asiam et Syriam sortiantur. Dicam,
cur inutile reipublicæ: sed prius, quam turpe consulibus
sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, [48] in eoque
liberando salus sit posita reipublicæ: cumque a populo Ro-
mano pestiferi cives, parricidæque desciverint: cumque id
bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita
decernamus: et, si in potestatem quis Antonii venerit, pro-
posita sint tormenta atque cruciatus: cumque harum rerum
omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commis-
sa et commendata sit: Asiæ et Syriæ mentio fiet, ut aut
suspicioni crimen, aut invidiæ materiam dedisse videamur?
22 At vero ita decernunt, *ut liberato Bruto:* id enim restabat:
ut relicto, deserto, prodito. Ego vero mentionem omnino
provinciarum factam dico alienissimo tempore. quamvis
enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad vi-
rum fortissimum et omnium clarissimum liberandum:
tamen [49] rerum natura cogit [te necessario] referre ani-

45 *est id existimandum datum*] Alii ut Grævius e Vat. *id existimandum est datum.* illud melius. itaque servavi. *Esse*, quod olim ante *datum* erat, patiar tolli: ordo quidem verborum elegantior et efficacior est: ejusque plura exempla memini me reperire.

46 *ita se contulerat*] Grammatica ratio hoc fert: sed quia sequitur statim *deposcerent*, prætuli *contulerant* e Vat.

47 *ut eum deposcerent i. et d.*] *Eum* non est in Gu. in fine adscripsit glossator sc. *illum.* Itaque placet scriptura Vat. *ut dep. imp. et ducem C. Cæsarem;* absorpsit nomen ejus repetitio. Sed alterum non placet ejusdem libri, pariter receptum ab ejus libri fautoribus: *Imperium C. Cæsari belli necessitas d.* Immo *bellum* Cæsar necessario gessit, *imperium* senatus dedit. nam *fasces* et *imperium* unum idemque sunt.

48 *in eoque*] Grævius delevit hic *que*, ut volebat Faërnus, silens de Codicis lectione. Sed idem volebat et post in *cumque* deleri. reliqui copulas: nam sentio, Ciceronem copula sæpius repetenda movere voluisse sensum multitudinis causarum, cujus generis et alia in tali tempore exempla sunt, inprimis in formulis SCtorum.

49 *rerum natura cogit te necess. r. a.*] Hic non agnosco Ciceronis manum: quæ huic formæ, *rerum naturæ cogit*, tantum infinitivum adjungit, ut h. l. *referre animum.* Itaque dele-

mum aliquando ad Dolabellam persequendum, et partem b.
aliquam in Asiam et Syriam derivare curæ et cogitationis tuæ. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. quod quoniam fieri non potest, istoc animo, quem habes præstantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare.
Facis tu id quidem, et eo maxime incumbis: duas tamen 23
res, magnas præsertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare et inflammare tuum istud præstantissimum studium, non ad
aliam ulla ex parte curam transferre debemus. Adde istuc 10
sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriæ, [50] omissa omni cogitatione, restinguerem. nemo erit, præter unum me, quicum profecto, si quid interesse tua putasses, pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat, te invito, provinciam tibi esse decretam. Hanc, quæso, pro tua singulari sapientia, reprime famam: atque effice, ne id,
quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehe- 24
mentius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. nihil horum scit, nihil suspicatur. bellum gerit: in acie stat: de sanguine et de spiritu decertat: ante provinciam sibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui non delectus necessitate, sed voluntariis studiis se ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud a nobis, nisi de instanti bello cogitatum putabunt. Quodsi provinciæ consulibus expetendæ videntur, sicut sæpe multis clarissimis viris expetitæ sunt:
reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis: qui p. 236,
ita conservandus est, [51] ut id signum, quod de cælo delap- a.
sum, Vestæ custodiis continetur: quo salvo, salvi sumus futuri. tunc vel in cælum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus. nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certe servituti anteponenda est.
Quid, si etiam affert tarditatem ista sententia ad Dolabellam 25
persequendum? quando enim veniet consul? [52] an id exspectamus, quo ne vestigium quidem Asiæ civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paullo ante clarissimo viro pri-

verim *te necessario.* Ms. H. non habet *te.*

50 *omissa o. c.*] Ms. H. delet *omissa.* In vulgato int. *alia.*

51 *ut id signum, quod*] Malim *illud signum*, vel omnino pronomen deleri, quod sæpe a glossatoribus additum est.

52 *an id exspectamus*] int. *tempus.* e *quando.*

vato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num [53] P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne a senatu quidem; id ego unius judicio delatum
26 comprobem? Expedito nobis homine et parato, patres conscripti, opus est, et eo, qui imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in republica liberanda.

11 [54] Quis igitur is est? aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Decernerem plane, [55] sicut multa, consulem alterum, ambove, [56] ni Brutum colligassemus in Græcia, et ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluissemus: [57] non ut ex ea acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Præterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: instat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohortes, habet equitatum.
b. hinc, si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illa ora Italiæ providendum. quamquam miror tamdiu morari Antonium. solet enim accipere ipse manicas, nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, et intellexerit, plus se reipublicæ profuturum, si Dolabellam persequatur, quam si in Græcia maneat: aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum.
27 Nam et Brutus et Cassius multis jam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim, [58] in tanta conversione et

53 *P. Servilio d.*] Qui istis in locis jam est.

54 *Quis is igitur est* &c.] Hunc locum sine spe medelæ corruptum esse, ni melior liber scriptus reperiatur: nam Vaticanus hic deficit: omnes fatentur. Ergo non multum in eo laborabimus, vel commemorandis aliorum conjecturis, vel variis lectionibus scr. et edd. Guelf. quidem plane consentit vulgatæ s. Gruterianæ lectioni, item Huyd.

55 *sicut multa*] i. in multis rebus vel ipse decrevi, vel alii sæpe decrevere. non opus corrigi *multi*. *C. alterum, ambove,* int. ducem mittendum esse.

56 *ni B. colligassemus in Græcia*] SCto, quod paullo ante factum, X. extr. quo ei Græcia mandata est defendenda contra Antonium, ut inde deduci non possit. Ms. H. *in Græcium.*

57 *non ut ex ea acie r. h.*] Hic est nodus ille Gordius. Ferrarius conjecit *non ut eo ex acie*, quamquam improbant Faërnus et alii: non ut, si quid in Italia exercitibus nostris accidisset, perfugium sciremus iis esse ad Brutum; sed ut, si in Italia res ad prœlium deduceretur, exercitus noster subsidium, copias adjutrices, si necesse esset, etiam e transmarinis petere posset, i. e. non ut perfugium eo nobis esset, sed firmamentum inde exercitus nostris paratum esset. Hic certe sensus loci est.

58 *in tanta conv. et p. r.*] Sic Ferrarius correxit; etiam e libro scripto Maffæi. In scr. et edd. est *in tanta concursatione*, vel ut in Guelf. *concursione, perturbationem, rerum. Concursio* mihi non displicet: nam et *concursus* pro multitudine est alibi ap. Ciceronem in tali sentententia: et *conversio* hic lenius est quam pro re. al-

perturbatione rerum, temporibus potius parere, [59] quam moribus. nec enim nunc primum aut Brutus, aut Cassius salutem libertatemque patriæ, legem sanctissimam, et morem optimum judicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri: quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, cum 12
studia nosset. neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quæ vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellæ, atque eum nondum [60] tanto parricidio oblitum, hostem sua sententia judicavit. nam ni ita esset, quo jure equitatum a consule abduceret? Quid? C. Cassius, pari magnitudine 28
animi et consilii præditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipse sanxit, ut omnia, quæ reipublicæ salutaria essent, legitima et justa haberentur. Est enim p. 227.
lex nihil aliud, nisi recta, et a numine deorum tracta ratio, a.
imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, [61] si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam, lege naturæ. [62] Sed ut ea vestra quoque 29
auctoritate firmetur, censeo: Cum P. Dolabella, quique ejus crudelissimi et tæterrimi facinoris ministri, socii, adjutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu judicati sint; cumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque jura novo, inaudito, inexpiabili scelere polluerit, nefarioque patriæ se parricidio obstrinxerit, pœnas diis hominibusque meritas debitasque persolvat: Senatui placere, C. Cassium, pro- 30
consulem, provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque a Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio Murco, proconsule, A. Allieno legato, exercitus accipere, [63] eosque ei tradere: cumque his copiis, et si quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi: ejus belli gerendi causa, quibus ei vide-

terum forte corrigendum *perturbatarum rerum:* sed non satis placet.

59 *quam moribus*] Secundum quos, nemo exire provincia injussu Senatus debet.

60 *tanto parricidio oblitum*] Lenius videatur *oblitum*, quam pro atrocitate parricidii: sed et alibi sensu graviori dixit, v. Clav. alias corrigi posset *obstrictum*, ut est infra. Ms. Huyd. delet *tanto:* quod placet.

61 *si homines l. scr. uter.*] *Homines* intell. Antonianos. *si scr. legg. uterentur* est, si iis parerent, non, ut alias dicitur, si scriptas leges haberent. nam habebant utique.

62 *Sed ut ea v. q. a.*] Sic bene Ferrarius, quem et Grævius secutus est. Vulg. *ut ex v.*

63 *eosque ei tr.*] Malim *hosque*: ne nimis durum sit, *eumque — eosque ei.*

ätur, naves, nautas, pecuniam, cetera, quæ [64] ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi causa advenerit, ibi majus imperium C. Cassii, proconsulis, sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius, proconsul, in
31 eam provinciam venerit: Regem Deiotarum patrem, et regem Deiotarum filium, si, ut multis bellis sæpenumero imperium populi Romani juverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis, opibusque juvissent, senatui populoque Romano gratum esse facturos: itemque si ceteri reges, tetrarchæ, dynastæque fecissent, senatum populumque Ro-
b. manum eorum officii non immemorem futurum: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, [65] si eis videbitur, republica recuperata, de provinciis consularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. in-
13 terea provinciæ ab iis, a quibus obtinentur, obtineantur,
32 quoad cuique ex senatusconsulto successum sit. Hoc senatusconsulto ardentem inflammabitis, et armatum armabitis Cassium. [66] nec enim animum ejus potestis ignorare, nec copias. animus is est, [67] quem videtis: copiæ, quas audistis, fortis et constantis viri, qui, ne vivo quidem Trebonio, Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare sivisset. Allienus, familiaris et necessarius meus, post interitum Trebonii [68] profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellæ volet. Est [69] Q. Cæcilii Bassi, privati illius quidem, sed for-
33 tis et præclari viri, robustus et victor exercitus. Deiotari regis, et patris et filii, et magnus et nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre dicam? cujus benivolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati: qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sulla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter sæpe in senatu prædicave-
34 runt? Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benivolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus im-

64 *ad id bellum*] *id* addit et Gu. ut alii.

65 *si eis videretur*] Correximus *videbitur* e Ms. Huyd. nam sic alibi in his SCtorum formulis est, ut supra jam notatum est.

66 *nec enim a.*] Malim *etenim nec animum.* aut post *aut copias.*

67 *quem videtis*] Ferrarius, Faërnus malebant *vidistis.* bene quidem sensu, sed, ut opinor, non necessario. nam *videtis* referri ad res præsentes, quas gerebat, potest. Sed *vidistis* tamen lenius: nam ad illam rationem debebat et dicere *auditis:* nisi vero et hoc probandum: quod non displicet.

68 *profectus*] Ex Italia ad Trebonium, ut ei legatus esset.

69 *Q. Cæcilii Bassi*] v. Clav.

peratores, ego et M. Bibulus, in propinquis finitimisque
provinciis. ab eodem rege adjuti sumus et equitatu et pe-
destribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum et cala-
mitosissimum civile bellum. in quo, quid faciendum Deio-
taro, quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse:
præsertim, cum contra, ac Deiotarus sensit, victoria belli p. 238.
judicarit. quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum se- a.
natu: sin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda
est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus acce-
dent. Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faci- 35
unt, tanti ejus in Syria nomen atque Phœnice est. Paratum 14
habet imperatorem, C. Cassium, patres conscripti, respubli-
ca contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum atque
fortem. magnas ille res gessit ante Bibuli, summi viri, adven-
tum, cum Pacori nobilissimos duces maximasque copias fu-
dit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maxi-
mam ejus et singularem laudem prætermitto. cujus enim præ-
dicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriæ potius,
quam vocis testimonio conservemus. Animadverti, patres 36
conscripti, dici jam a quibusdam, exornari etiam nimium
a me Brutum, nimium Cassium ornari: Cassio vero sen-
tentia mea dominatum et principatum dari. Quos ego or-
no? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipublicæ. Quid?
D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi?
[70] num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem,
non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra
atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem,
in pace sectorem? an [71] cetera ex eodem latrocinio nau-
fragia colligam? Ego vero istos, otii, concordiæ, legum,
judiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut
effici non possit, quin eos tam oderim, quam rempublicam
diligo. Vide, inquit, ne veteranos offendas. hoc enim vel 37
maxime exaudio. [72] Ego vero veteranos tueri debeo; sed
hos, quibus sanitas est: certe timere non debeo. eos vete-
ranos, qui pro republica arma ceperunt, secutique sunt C.
Cæsarem, [73] auctoritate beneficiorum paternorum, hodie-
que rempublicam defendunt cum magno periculo, non tu- b.
eri solum, sed etiam commodis augere debeo. qui autem
quiescunt, ut sexta et octava legio, in magna gloria et
laude ponendos puto. comites vero Antonii, qui, postquam

70 *num i. reprehenditis*] Malim *reprehendistis*. pertinet enim ad præteritum. Ms. Huyd. *reprehendes*. Idem omittit *an*.

71 *cetera—naufragia c.*] i. homines commemorem, qui naufragium bonorum fecere, et inde latrones, sectores facti sunt.

72 *Ego autem*] Bene Faërnus e libro scr. *Ego vero*. quod et Grævius secutus est. Nam hæc forma est assentientis et concedentis, non illa.

73 *auctoritate benef. patern.*] Eleganter pro *memoria b. p.* quæ ipsis esset quasi auctor ejus rei.

beneficia Cæsaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur, Saxæ se et Caphoni tradiderunt, ad facinus prædamque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conservare debemus: aut impii, quorum contra furorem, et bellum, et justa [74] arma suscepimus. Quorum igitur veteranorum animos ne offenda-
38 mus, veremur? eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui utrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui otio delectantur: tertio vero generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quam acerbissimum dolorem inurere. Quamquam, patres conscripti, quousque dicemus sententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum fastidium est, quæ tanta arrogantia, [75] ut ad arbi-
39 trium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio,) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, [76] ad liberandam patriam paratissimæ, quid cuncta Italia [77] de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: ætas succedit ætati: diu legiones Cæsaris viguerunt: nunc vigent Pansæ, vigent Hirtii, vigent Cæsaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. itaque his præmia promissa sunt: illis per-
p. 239. soluta. fruantur his illi, persolvantur his, quæ spopondi-
a. mus. id enim deos immortales spero æquissimum judicare.

40 Quæ cum ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, patres conscripti, censeo comprobandam.

74 *arma suscepimus*] Refertur ad *bellum*. alii *cepimus*, quod est et in Guelf. II. et aliis apud Grævium. Verba non semper ad proximum substantivum referuntur, sed etiam ad remotius: faciliusque librarii *suscepimus* in *cepimus* mutarint, ut proximo verbo accommodarent, quam hoc in *suscepimus*.

75 *ut ad a. illorum—imperatorem* &c.] Pro *illorum* videtur scribendum *ipsorum*: Ms. H. habet *eorum*: non melius quam *illorum*. Deinde cum Ferrario, Faërno, Lamb. Grævio *imperatores* dedi. Sic habet Ms. Huyd. E compendio male lecto ortum est vulgatum.

76 *ad liberandam patriam* &c.] Quia sic Mss. etiam Gu. II. habent, sic cum aliis et Grævio edidi: ceterum lectio edd. vett. et Grut. *liberandum patriam*, non est per se vitiosa, suntque hujus generis exempla plura, in quibus etiam defendi solet illa forma.

77 *de vestra gravitate*] Eleganter pro de vobis, an satis constantes sitis. Mox *auctoritas exercituum* est in bona opinione, quæ de eorum consilio, animo in remp. erat.

M. TULLII CICERONIS b.

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA DUODECIMA.

ORATIO QUARTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum retulisset Pansa consul, de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis, ab iis, qui primi rogati erant sententiam, legati decreti erant duo consulares, P. Servilius et Cicero. Ipse ergo Cicero rogatus sententiam, legationem non modo supervacaneam esse, cum ab Antonio pacem sperare non liceret, sed inutilem etiam, et turpem perniciosamque, multis argumentis docuit. Quodsi autem habendæ pacis ratio sit, suam tamen personam ad istam legationem minime fuisse deligendam, propterea quod semper legatos mittendos negaverit, quod crudelissimus sibi uni hostis sit Antonius, nec sine vitæ maximo periculo legationem suscipere possit: id autem periculum eo magis fugiendum esse, ut vita sua, quoad vel dignitas vel natura patiatur, patriæ reservetur.

ETSI minime decere videtur, patres conscripti, falli, de- 1
cipi, errare eum, cui vos maximis sæpe de rebus assen- 1
tiamini: consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter, et una cum sapientissimo consule erravi. nam cum [1] duo consulares spem honestæ pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici; nosse aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur. apud alterum uxor, liberi: alter, quotidie litteras mittere, accipere, aperte favere Antonio. Hi subito hortari ad pacem, quod 2
jamdiu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. at qui consul? si prudentiam quærimus, qui minime falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio [2] cedente atque victo: si magnitudinem animi, qui præferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, [3] quam spe allata dedi-

1 *duo consulares*] Q. Fufius Calenus et Piso, quos in fine hujus cap. nominat. *apud alterum* intellige Calenum, *alter* Pisonem.

2 *cedente atque victo*] An *aut v.*

3 *quam spe allata*] Hæc est lectio ed. Vict. quam Faërnus, Manutius, Grævius secuti sunt. Ea est in edd. primis: nisi quod post *appellarent* additur *C. Halieni*, unde *alieni* factum postea. Velim tamen vel *Antonii* addi, ut Faërno placebat, vel *Caleni*, quod

tionis, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non
de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam
quidem spem, credo item vestram, quod domum Antonii
afflictam mœstitia audiebam, [4]lamentari uxorem. hic et-
iam fautores Antonii, quorum in vultu [5]habitant oculi mei,
3 tristiores videbam. Quodsi non ita est, cur a Pisone et a
Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improviso,
p. 240. cur tam repente pacis est facta mentio? [6] Negat Piso scire
a. se, negat audisse quidquam: negat Calenus, rem ullam no-
vam allatam esse. atque id nunc negant, posteaquam nos
pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus
2 est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? Decepti,
decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta
causa ab amicis ejus, non publica. quod videbam equidem,
sed quasi per caliginem [7]præstrinxerat aciem animi D.
Bruti salus. Quodsi in bello dari vicarii solerent: libenter
4 me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. At-
qui hac voce Q. Fufii capti sumus: *ne si a Mutina quidem
recesserit*, [8] *audiemus Antonium? ne si in senatus quidem pot-
estatem futurum se dixerit?* durum videbatur. itaque fracti
sumus: cessimus. Recedit igitur a Mutina? *Nescio.* Paret
senatui? *Credo*, inquit Calenus: *sed ita, ut teneat digni-
tatem.* Valde hercule vobis laborandum est, patres con-
scripti, ut vestram dignitatem amittatis, quæ maxima est:
Antonii, quæ neque est ulla, neque esse potest, retineatis:
ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens
vobiscum [9]aliquid ageret, audirem fortasse: [10]quamquam
(sed hoc malo dicere) audirem. [11]stanti resistendum est, aut

est in H. Ed. Gruteri habet: *quam spe allata* (*deditionem quam amici, pacem appellarent alieni*) *de imponendis* &c. In fine et putem melius *appellare malint*, ut Muretus *mallent*.

4 *lamentari uxorem*] Suspicor, hic aliquid excidisse, quod sit ex eodem genere. nimis abruptum est hoc. infra quidem *liberi* commemorantur. Post dedi pro *hinc* cum Grævio *hic*, sc. in senatu. Sic et Guelf. H.

5 *habitant*] Ms. H. *habitabunt.* bene.

6 *Negat Piso scire se*] Sic e Ms. Lang. Ferrarius, sic Guelf. H. Vulgo *N. P. se scire:* Grævius e suo *Negat se sc. Piso.* et sic edd. pr.

7 *restrinxerat aciem*] Sic Gruterus cum aliis recentioribus. Mss. et edd. vett. *perstrinxerat.* unus repertus est a Ferrario, qui haberet *præstrinxerat:* quod cum Grævio recepimus. habet et Ms. H. Id verbum in libris prope semper mutatum est in *perstringere.* sunt tamen viri doctissimi, qui pro eo legendum ubique putent *præstinguere:* ex quo hic esse deberet *præstinxerat;* i. e. obscurarat.

8 *audiemus Ant.*] Semper judicavi ex ipsa forma loquendi: quoniam sunt Caleni interrogantis, non Ciceronis affirmantis, verba: sic legendum pro vulgato *audiamus.* Reperi deinde et in codd. H. Guelf. et edd. pr. itaque recepi. *potestatem* est in eodem libro, recte, pro *potestate.*

9 *aliquid*] Abest Ms. Huyd. non male.

10 *quamquam (sed h. m. d.) audirem*] Nempe corrigit se, dubitatione ex *fortasse* sublata.

11 *stanti* &c.] *Stanti* habet et Guelf. id primus edidit Ferr. priores *instanti:* primæ *statim*, quod e *stanti* factum vitiose. *stanti* opponitur *jacenti*, qui est ante. *Concedenda* in deterius dicitur, aliorum potestati permittenda, immo amittenda est. v. Clav.

concedenda una cum dignitate libertas. At non est inte- 5
grum. constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, [12]quod restitui potest? cujusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. posteriores enim cogitationes (ut aiunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paullo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paullo ante, præstantissimi viri quæ esset oratio. Mœstam, inquit, domum offendi, conjugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod
spe pacis legationem suscepissem. nec mirum, P. Servili. b.
tuis enim verissimis gravissimisque sententiis omni est non
dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. Ad 6
eum ire te legatum, quis non [13]miraretur? de me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio, quam reprehendatur. nos reprehendimur soli? Quid? vir fortissimus Pansa sine causa [14]tamen accurate paullo ante locutus est tamdiu? quid egit, nisi uti falsam proditionis a se suspicionem depelleret? unde autem est ista suspicio? ex pacis patrocinio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos.

Quodsi est erratum, patres conscripti, spe falsa atque 7.
fallaci: redeamus in viam. optimus est portus pœnitenti,
mutatio consilii. Quid enim, per deos immortales! potest 3
reipublicæ prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si jam nocuit? an vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos pœniteat professos esse, et præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos et animis, et corporibus, in salutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios cives judicavit, ejecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti, e manibus est ereptus Antonius. Quid? 8
legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus?

12 *q. restitui potest?*] An *possit?* ita mihi videtur.

13 *miraretur*] scr. *miretur.*

14 *tam—tamdiu*] *Tam accurate* et *tamdiu* non commode in unum conjiciuntur. Credidi esse scr. *et tamdiu,* ut absorpta copula esset a præcedente verbo. Sed edd. pr. habent; *sine causa tamen accurate* &c. quod nescio quare mutatum sit. Est breviter dictum pro etsi nullam causam habebat, tamen tamdiu accurate dixit: cujus generis et alia exempla sunt. non dubitavi sic edere. Mox verbum *proditionis,* cum diu ab edd. abfuisset (nam in primis quidem fuerat) recte a Grutero restitutum e Mss. habent etiam Guelf. et Huyd.

quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus,
spe pacis oblata? ipsa illa Martia, cælestis et divina legio,
hoc nuntio languescet et mollietur, atque illud pulcherri-
mum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent ar-
p. 241. ma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se
a. graviori odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pu-
det hujus legionis, pudet quartæ, quæ pari virtute nostram
auctoritatem probans, non ut consulem et imperatorem
suum, sed ut hostem et oppugnatorem patriæ, reliquit An-
tonium: pudet optimi exercitus, qui conjunctus est ex duo-
bus: qui jam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui
si pacis, id est, timoris nostri, nomen audiverit, ut non re-
ferat pedem, insistet certe. [15] quid enim, revocante et rece-
4 ptui canente senatu, properet dimicare? Quid autem hoc
9 injustius, quam nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de
pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis?
An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarem,
deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas,
spem victoriæ declarantes, in manu teneo, pacem velle cen-
setis? vincere illi expetunt: pacisque dulcissimum et pul-
cherrimum nomen non pactione, sed victoria concupierunt.
Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram
putatis? illa enim hujus belli propulsandi, administrandi,
sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ip-
sum, ne dicam imperium, secuta, armis, viris, pecunia,
belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum
totum corpus objecit: exhauritur, vastatur, uritur. omnes
æquo animo belli patitur injurias, dummodo repellat peri-
10 culum servitutis. Et, ut omittam reliquas partes Galliæ,
(nam sunt omnes pares,) Patavini alios excluserunt, alios
ejecerunt, missos ab Antonio: pecunia, militibus, et, quod
b. maxime deerat, armis, nostros duces adjuverunt. fecerunt
idem reliqui, qui quondam in eadem causa erant, et pro-
pter multorum annorum injurias alienati a senatu puta-
bantur. quos minime mirum est, [16] communicata cum his
republica, fideles esse, qui etiam expertes ejus, fidem
5 suam semper præstiterunt. His igitur omnibus victoriam
sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem
victoriæ?

11 Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? quæ enim est
conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil con-

15 *quid enim*] Refertur in hac lectione ad exercitum. Ea est a Grutero e Codd. scr. quibus et Ga. consentit. Ante edebatur *Quis*, quod refertur ad totum genus antecedens: idque restituit Grævius. Mihi illud magis placet. illud quidem *receptui canere*, exercitui convenit tantum ad dimicandum profecto.

16 *comm. cum his rep.*] int. civitatis Rom. jure accepto per Cæsarem.

vedi potest? Multis rebus [17] a nobis ad pacem invitatus Antonius bellum tamen maluit. missi legati, repugnante me: sed tamen missi. delata mandata: non paruit. denuntiatum est, ne Brutum obsideret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? verecundioremne coram putamus in postulando fore, quam fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris [18] tam gravissimis, tamque multis judiciis ignominiisque concisus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo possumus; nisi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatusconsulta falsa delata ab eo judicavi- 12
mus. num ea vera possumus judicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas, iisque nec populum nec plebem teneri. num eas restitui posse censetis? [19] [Sestertium] septies millies avertisse Antonium pecuniæ publicæ judicavistis. num fraude poterit carere peculatus? [20] Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt. num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis? Quodsi ea, quæ decrevimus, [21] obruere, num etiam memo- 6
riam rerum delere possumus? quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere in hac vestitus fœditate fuerimus? p. 242.
Ut centurionum legionis Martiæ Brundisii profusus sanguis a.
eluatur: num elui prædicatio crudelitatis [22] poterit? ut media prætereant, quæ vetustas tollet, operum circa Mutinam tætra monumenta, sceleris indicia, latrociniique vestigia? Huic igitur importuno atque impuro parricidæ, quid habe- 13
mus, per deos immortales! [23] quod remittamus? An Gal-

17 *a nobis ad pacem invitatus A.*] Nescio quare *est* addiderit Grævius, aut ante ipsum alius, etsi in Cod. scr. inventum. Longe elegantius abest: nec insequentium membrorum tali additum est.

18 *tam gravissimis*] Hæsit Muretus hic; Lambinus edidit *gravibus*. Sed et alia exempla τῷ *tam* cum superlativo sunt apud Ciceronem. v. Clav. in *tam*. nempe cum superlativus pro positivo ponitur, quod hic non satis efficax videtur, ut hoc loco, ubi jungitur cum *multis*. *gravissimus* est h. l. valde gravis.

19 *Sestertium s. m. pecuniæ p.*] Hic quoque verbum *Sestertium* ab interpolatore esse videtur, propter adjunctum *pecuniæ publicæ*. Mox *fraude* pro noxa, crimine.

20 *Immunitates ab eo civitatibus &c.*] Sic e Vat. Faërnus et alii. bene. v. Phil. II, 36. Altera vulgatior lectio *civitates* non potest defendi. *civitatem* Rom. venditam esse ab Antonio etiam universis civitatibus, eodem loco tradit Cicero: sed de jure ipso pluralis non dicitur.—*Sacerdotia* intell. in provinciis, ut Verres fecit.

21 *obruere volumus*] Vatic. non habebat *volumus*. recte. nam quid posset fieri quærebatur, non quid vellent facere. Pendet *obruere* a *possumus* in fine. Delevimus ergo post alios, in his Grævium. Ceterum mallem legere *obruere possumus*, et in fine tantum *delere*: id esset, ut mihi videor sentire, mollius: nam illud *num* postulat in antecedente plenam sententiam.

22 *poterit*] Ferrarius in Mss. reperit *potest*, ut est et in Gu. nil refert. Certe statim post est futurum: *quæ vetustas tollet. media* est et in Gu.

23 *quod remittamus*] Pro concedamus. mox c. 7. junguntur: *si quid remissum aut concessum sit*. v. Clav. in h. v.

liam ultimam, et exercitum? quid est aliud, non pacem facere, sed differre bellum? nec solum [24] propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacumque conditione in hanc urbem [25] cum suis armis venerit? Nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditi cives, nefarium secuti ducem. tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. quid censetis, cum tot uno tempore irruperint? nos arma [26] posuerimus, illi non? nonne nos no-
14 stris consiliis victos in perpetuum fore? Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adjungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numisios, et Mustellas, Saxasve contemnere. cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, præclara vox, a te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in concione jure laudata est. Excessurum se ex Italia, dixit, deos penates et sedes patrias relicturum, si (quod dii omen [27] averterint!) rempublicam oppressisset
7 Antonius. Quæro igitur a te, Piso, nonne oppressam rempu-
15 blicam putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? quos nondum tantis parricidiis contaminatos
b. vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos, tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patria cadendum. Ubi sunt, C. Pansa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus. non solum audivit, sed etiam didicit, nihil
16 esse homini Romano fœdius servitute? Idcircone saga sumsimus, arma cepimus, juventutem omnem [28] ex tota Italia excivimus, ut, exercitu florentissimo et maximo, legati ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si ac-

Mox delevi cum aliis, ex auctoritate Vat. *quam*, ut aliis supra locis feci. nam in hac formula semper librarii germanizantes hæsere, et lapsi sunt.

24 *propagare bellum*] Sic et Cod. Guelf. male Gruterus servavit *prorogare*, quod est differre. v. Clav.

25 *cum suis armis venerit*] Transtulimus huc *armis*, quod in vulgg. ed. Grut. fere est post *venerit*. Sequutus sum Cod. Vat. et ex eo ducta exempla, cui Guelf. consentit. immo sic edd. pr.

26 *posuerimus, illi non?*] Alii scr. ut H. Gu. et edd. addunt *deposuerint*, alii *posuerint*. utrumque est a glossa. illud rectius.

27 *averterint*] Ms. Huyd. *avertant*, usitatius.

28 *ex tota Italia excivimus*] Sic habent omnes scr. etiam Guelf. H. præter Vatic. in quo est *excussimus*: quod in hoc loco esse etiam tradit Nonius Marcell. p. m. 145. a. quibus auctoritatibus vix resisti potest, etsi verbum *excire*, *excitus* sæpe de hac re dicitur apud optimos scriptores. In *excussimus* tamen est prope major vis, quam huic rei conveniat: dicunturque *excuti suis sedibus*, qui per vim ejiciuntur, et sedibus suis privantur; quod est ab h. l. alienum. In hac ambiguitate *excivimus* prætuli, ut facilius et pluribus libris fultum.

cipiendam, cur non rogamur? In hac ego legatione sim,
aut ad id consilium admiscear, in quo, ne si dissensero qui-
dem a ceteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut,
si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo
peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa
videatur.

Quodsi habenda cum Antonii latrocinio pacis ratio fuit, 17
mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime
fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui:
ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam
si afferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, [29] re-
pudiandam: ego princeps sagorum: ego semper illum ho-
stem appellavi, cum alii adversarium: semper hoc bellum,
cum alii tumultum. nec hæc in senatu solum: eadem ad
populum semper egi: nec solum in ipsum, [30] sed in ejus so-
cios facinorum et ministros, et præsentes, et eos, qui una
sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper in-
vectus. Itaque, ut alacres et læti, spe pacis oblata, inter se 18
impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: [31] sic me ini-
quum ejurabant: de me querebantur. diffidebant etiam Ser-
vilio. meminerant, ejus sententiis confixum Antonium: p. 243.
L. Cæsarem, fortem quidem illum, et constantem senatorem a.
avunculum tamen: Calenum, procuratorem: Pisonem, fa-
miliarem: te ipsum, Pansa, vehementissimum et fortissi-
mum consulem, factum jam putant leniorem: non quo
ita sit, aut esse possit; sed mentio a te facta pacis, suspici-
onem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has perso-
nas me interjectum amici Antonii moleste ferunt: quibus
gerendus mos est, quoniam semel liberales esse cœpimus.
Proficiscantur legati optimis ominibus: sed ii proficiscan- 8
tur, in quibus non offendatur Antonius. Quodsi de Antonio 19
non laboratis, mihi certe, patres conscripti, consulere de-
betis. parcite oculis saltem meis, et aliquam veniam justo
dolori date. Quo enim adspectu videre potero, (mitto ho-
stem patriæ, ex quo mihi odium in illum commune vobis-
cum est,) sed [32] quomodo adspiciam mihi uni crudelissimum
hostem, ut declarant ejus de me acerbissimæ conciones?

29 *reip. repudiandam*] *reip.* primus addidit e Mss. suis Gruterus. est et in Guelf. in aliis *R. P.* Non secutus est Gruteri exemplum Grævius: qui temere e primis literis verbi sequentis ortum putat. Si esset *a republica*, non displiceret: *repudiare a rep.* eleganter est *repellere a rep.* v. Clav. Ut nunc est, et ipse delendum puto: atque ita feci.

30 *sed in ejus socios fac. et ministros*] Edd. pr. Grut. et alii omittunt copulam, ut libri scr. fere. male.

31 *sic me iniq. ejurabant*] Guelf. *inimicum.* item H. qui et *evitabant* habet. sensu idem est: sed *iniquum* est proprium in hac formula. Grævius e Vat. cum Faërno *ejerabant*, ad formam *pejerare.*

32 *quomodo adsp.*] Faërnus, opinor e Vat. addidit *sed:* quod est post parenthesin solenne verbum, in vulgate debet intelligi.

Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adspicere possim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui ei de parricidis audacissimi videbantur, mea bona donare se dixit Petissio Urbinati, qui ex naufragio luculenti
20 patrimonii [33] ad hæc Antoniana saxa projectus est. An L. Antonium adspicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi me mœnibus, et portis, et studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis et Nuculæ, cum [34] Aquilæ primipili numos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. [35] Non ferent, non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos prætores, non tri-
b. bunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. non possum animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id
21 fit fastidio meo, sed caritate reipublicæ. Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem justissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ [36] censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minime cara est, præsertim cum Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen, et populo Romano vilis esse spiritus meus non debet. is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, [37] ut non obstarem reipublicæ: ne quid arrogan-
22 tius videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de pe-
9 riculo meo cogitandum putatis? Hic cum essem in urbe ac domi, tamen multa sæpe tentata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universæ civitatis oculi custodiunt. quid censetis, cum iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt

33 *ad h. A. s. projectus est*] *Proj.* pro *ejectus*, quod est alias proprium in ea re verbum. Sensus est: servatus est et ad meliorem conditionem venit, quod se ad Antonium applicasset.

34 *Aquilæ*] v. Clav. male vulgo *aquilæ*, ut signum legionis esset. stulte glossator Guelf. adscripsit, *aquilam ferente*. Lusus, qui est mox in *aquila* de signo, fraudem fecit librariis atque interpretibus.

35 *Non ferent, non ferent inquam*] Addidi alterum *non ferent* e Ms. Huyd. quod *inquam* postulat.

36 *censetisne*] Pro *nonne censetis*: cujus generis et aliud exemplum in Cicerone notavi. v. Clav.

37 *ut non obstarent*] Nulla est commoda interpretatio hujus verbi. nam ad *sententias* solas referre, ut fecit glossator Guelf. libri, ineptum sit. Lambinus verum vidit, qui *obstarem* legendum judicavit, idque etiam edidit. nec dubitavi imitari. Etiam Ms. H. bis ante tertiam pro prima habet vitiose, *est, perfecerit*. Sensus est: ne impedirem commoda reip. et salutem. Hoc modeste dixit. gravius i. e. arroganter dixisset, sive invidiose: *ut remp. servarem:* quod jure suo poterat dicere. *obstare alicui* s. *commodis alicujus*, sæpe occurrit. Ceteram varietatem lectionis memorare, inutile sit.

ad Mutinam, quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani D. Brutum, adspicere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cum omnes actiones [38] horum mensium, omnes sententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: a supero mari, Flaminia: ab infero, Aurelia: media, Cassia. Nunc, quæso, 23
attendite, [39] num aberret a conjectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Cæsennii septemviralis auctoritas? nobiscum nec animo certe est, nec corpore. si au- p. 244.
tem aut domi est, aut non longe a domo, certe in Etruria a.
est, id est, in via. Quis igitur mihi præstat, Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi præterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, antequam ille reipublicæ bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. quid, si Anconam ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. hic quidem etiam præsidia habebo. possessiones enim sunt P. Clodii. tota familia occurret: hospitio invitabit; propter familiaritatem notissimam. Hisce 10
ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in subur- 24
bium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? domesticis me parietibus vix tueor, sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo. si licebit, manebo. hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. teneant alii castra, regna, res bellicas: [40] oderint hostem: nos, ut dicimus, semperque fecimus, urbem et res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quamquam populum Romanum video pro me recusare. nemo me minus timidus, nemo cautior. res declarat. vigesimus annus est, cum omnes scelerati me unum petunt. itaque ipsi, ne dicam mihi, reipublicæ pœnas dederunt: me salvum adhuc respublica conservavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim

38 *horum mensium*] Grævius cum Mureto edidit *mensum*, quæ forma et alibi reperitur in libris Ciceronis. Insolentia hujus formæ turbavit librarios, ut hic Guelf. plane verbum omisit, H. habet *bonorum*.

39 *num aberret a conjectura suspicio p. m.*] Quid est: *suspicio aberrat a conjectura?* nemo nec dixit, nec dixerit. Et suspicio ipsa est conjectura. Quomodo corrigendus sit locus, difficilis est conjectura. Mihi venit in mentem: *num aberret a conjectura vestra suspicio periculi mei*, i. e. an nostræ conjecturæ in idem incidant atque inter se consentiant: unde probabilitas aliqua existit. *vestra* absorberi potuit per compendium scribendi *conjectura ura*.

40 *oderint hostem*] Hoc nullo modo verum est: nam sensum aptum nullum habet. Hostem qui oderunt, domi manent. nec conjecturæ prolatæ aliorum, *odierint*, *fuderint* placent. Mox *nos, ut dicimus*, malim *diximus*, paullo ante sc. nam et sequitur, *semperque fecimus*. nisi quis malit, *nos ut facimus:* nam tum maxime res urbanas tuebatur et curabat. Utrumque certe melius quam Gruterianum *didicimus* in suspicionum libro.

quidvis homini accidere posse: verumtamen semel [41] cir-
cumseptus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi
25 sciens, ut honestissime possem exsurgere. Possumne igitur
satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam in-
festo, tamque periculoso commisero? Gloriam in morte de-
bent ii, qui in republica versantur, non culpæ reprehensio-
nem, et stultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus
non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis
et civis et viri? At sunt, qui dicant: dure illi quidem, sed
tamen dicunt: minus dolendum, quod ab homine impuro
nefarioque non caverit. etenim qui multorum custodem se
profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custo-
dem esse oportere. Cum septus sis legibus, et judiciorum
metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias
præsidia quærenda. quis enim audeat luci, quis in militari
26 via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? Hæc ne-
que hoc tempore, neque in me valent. non modo enim pœ-
nam non extimescet, qui mihi vim attulerit: sed etiam glo-
11 riam sperabit a latronum gregibus et præmia. Hæc ego in
urbe prævideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo
progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. num
idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, et-
iamsi non erunt insidiæ, quæ facillime esse poterunt, animus
tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis at-
tendere. Sed effugi insidias: perrupi Apenninum. nempe
in Antonii congressum colloquiumque veniendum est. Qui-
nam locus capietur? si extra castra: ceteri viderint. ego
mortem actutum futuram puto. novi hominis furorem, novi
effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immani-
tasque naturæ, ne vino quidem permista temperari solet:
hic ira dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, tæ-
terrima bellua, numquam profecto a me sacrilegas manus
atque impias abstinebit. Memini colloquia et cum acerri-
mis hostibus, et cum gravissime [42] dissentientibus civibus.
Cn. Pompeius, Sexti filius, consul, me præsente, cum essem
p. 245. tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marso-
a. rum, inter bina castra collocutus est. [43] quo quidem memini
Sex. Pompeium, fratrem consulis, ad colloquium ipsum

41 *circumsessus—viribus, cecidi*] Verissimam puto Faërni conjecturam *circumseptus*, nude ab illo propositam. nempe *circumsessus* plane est alienum: quippe semper in deteriorem partem dicitur, de insidiis, de castris et oppidis inclusis hostium copiis &c. Mox est etiam *septus*. Itaque nec dubitavi recipere in textum sine libris. Porro *cecidi sciens* pertinet ad voluntarium exsilium, ut gloriose revocaretur.

42 *dissentientibus*] Ms. H. *dissidentibus*. forte melius.

43 *quo q. memini*] Edd. pr. habent *quod*, unde factum in Aldina *quo*. neutrum placet. nam *quod* nimis distat a *colloquium*, et *quo* jam est in *ad colloquium*. Videtur *tempore* excidisse: *quo quidem tempore*.

Roma venire, doctum virum atque sapientem: quem cum
Scato salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, volun-
tate hospitem: necessitate hostem. Erat in illo colloquio
æquitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre
etiam odium. non enim, ut eriperent nobis socii civitatem,
sed ut in eam reciperentur, petebant. Sulla cum Scipione
inter Cales et Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter
belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis
populi, et de jure civitatis, [44] leges inter se, conditionesque,
contulerunt. non tenuit omnino colloquium illud fidem: a
vi tamen periculoque abfuit. Possumusne igitur in Antonii 12
latrocinio [45] æque esse tuti? non possumus: aut, si ceteri
possunt, me posse diffido. Quodsi non extra castra con- 28
grediemur: quæ ad colloquium castra sumentur? in nostra
ille numquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum
est, ut et accipiantur et remittantur postulata per litteras.
Ergo erimus in castris. mea ad omnia postulata una senten-
tia: quam cum hic, vobis audientibus, dixero, isse et redis-
se me putatote: legationem confecero. Omnia ad senatum
mea sententia rejiciam, [46] quæcumque postulabit Antonius.
neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc
ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet
more majorum: neque ulla omnino a senatu mandata accepi-
mus. Quæ cum agam in consilio, nonnullis, ut arbitror,
repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum
multitudo per me pacem distineri putet? Facite, hoc meum 29
consilium legiones novas non improbare. nam Martiam, et
quartam, nihil cogitetis, præter dignitatem et decus, compro-
baturas esse: certe scio. Quid? veteranos non veremur? b.
nam timeri se, ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo
accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audi-
erunt: multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda,
ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate,
oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis,
credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter
memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Romani liber-
tate, et salute reipublicæ, nimis feroces, et [47] ad suam vim
omnia nostra consilia revocantes. [48] Horum ego cogitatio- 30

44 *leges inter se, conditionesque contulerunt*] Secutus sum Ferrarium et Lamb. qui, etsi de conjectura, sic dedere. nam hæc est ipsa forma orationis Ciceronianæ: hic numerus Ciceronis. ab aliis omnibus copula abest: unde quidam alterutrum verbum deletum voluere.

45 *æque esse tuti*] Libri scr. et edd. vett. inde ab Aldo *ut hi:* edd. Rom. Ven. Med. *at si:* Vic. *et si*, ut ad seq. referatur. *Tuti* est e conjectura certissima Ubaldini.

46 *quæcumque postulabit*] Ms. Huyd. *postulavit*. an fuit *postularit?*

47 *ad suam vim o. n. c. revocantes*] Eleganter: omnia volunt fieri e suo sensu, et ad suas rationes accommodate, propter timorem virium suarum.

48 *Horum e. cogitationem*] Est a

nem non vereor: impetum pertimesco. Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? Cum enim et vestra auctoritate, et meo me more defendero, et meam fidem reipublicæ constantiamque præstitero; tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria. Hæc cum ita sint, etsi hanc legationem respublica, ut levissime dicam, non desiderat; tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, patres conscripti, totum hujusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipublicæ metiar. de qua mihi quoniam liberum est spatium, multum, etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicæ judicavero.

---

p. 246. a.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM

PHILIPPICA TERTIADECIMA.

ORATIO QUINTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Sententia de mittendis iterum legatis jam abjecta, pacem laudat, sed eam cum Antonio negat ullam esse posse. Recitat et interpretatur Antonii litteras ad Hirtium Cæsaremque missas. Servilii sententiam probat de mandatis litterisque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompeium, quod suam eorumque, quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, vel eo S. C. quod in Servilii sententiam de Lepidi litteris fieret, vel proprio laudandum esse censet. Et hæc absente Pansa consule, qui ad collegam Hirtium et Cæsarem cum iis copiis, quas ipse ex delectu compararat, profectus erat.

1 A PRINCIPIO hujus belli, patres conscripti, quod cum
1 impiis civibus, [1] consceleratisque, suscepimus, timui, ne

Ferrario e Mss. inductum pro *cogitationes*, quod ante edebatur. Idem habent Guelf. Huyd.

1 *consceleratisque*] Recepi hoc cum Grævio pro *sceler*, quod est in vulgg. sed sine dubio addendum *hominibus*, quod et collocatio Ciceroniana verborum et consuetudo in hoc genere docuit. Dixisset *imp. conscel. civibus*: deinde cives hominesque solet conjungere in tali re. Sic mox: *nihil hoc cive, nihil hoc homine tetrius*. Sic

conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia re-
stingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis: res vero
ipsa cum jucunda, tum salutaris. nam nec privatos focos,
nec [2] publicas leges, nec libertatis jura, [3] cara habere potest,
quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile
delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex fini-
bus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque sive
Sulla, sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna,
sive iterum Sulla, sive alter Marius, et Carbo, sive quis
alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipubli-
cæ natum judico. Nam quid ego [4] de proximo dicam, cujus 2
acta defendimus, cum ipsum jure cæsum fateamur? Nihil
igitur hoc cive, nihil hoc homine tætrius: si aut civis, aut
homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc
primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne
pax esse possit, [5] an sit aliquod bellum inexpiabile: in quo
pactio pacis, lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla
sive faciebat, sive simulabat; non erat desperandum, [6] si
convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cin-
na si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, homi-
num in republica sanitas remanere potuisset. Proximo
bello [7] si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum
de cupiditate Cæsar remisisset: et pacem stabilem, et ali- b.
quam rempublicam nobis habere licuisset. Hoc vero quid 2
est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Venti-
dio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa?

sæpe. item sæpe in laudando *civem* et *virum* conjungit. Mox addidi cum Grævio *etiam* post *dulce enim*.

2 *publicas leges*] Omnes leges sunt publicæ, nec id epitheton solet addi. h. l. additum est æquandorum membrorum caussa, in quo Cicero diligens admodum est.

3 *cara habere potest*] E Vat. receptum est etiam a Grævio: *nec publicas leges videtur, nec l. j. c. habere.* Collocatio est plane Ciceroniana: sed *videtur* mollius quam pro re, multoque gravius est vulgatum. Ceterum *potest* numerosius collocetur eo in loco.

4 *de proximo*] Qui primum hoc legit, de bello capiat. itaque Glossa Guelf. addit *sc. Cæsaris.* libri autem scr. quidam mox, ut et Gu. *cum auctorem* vel *c. a. ipsum* &c. Sed *de proximo*, necessario est de Cæsare intelligendum: ut et cepit Manutius. nam et ante personæ sunt, belli civ. auctores, et *cujus acta def.* non potest de bello intelligi, sed de Cæsare. Dixit *de proximo*, nolens Cæsarem nominare, gratia Octaviani, propter grave illud *detest. civ.* &c. Itaque nec *auctorem* addidi, quod Muretus e Vat. addidit, ut et Grævius.

5 *an sit aliquod b. inexp.*] In Ms. Guelf. est *expiabile*, et sic habent edd. vett. Pro *lex servitutis* Grut. in Pal. sec. reperit *aër serv.* quod ei male placebat. *aura* dicitur pro spe, non *aër*, nec is sensus h. l. aptus.

6 *si convenisset*] Sic et res postulat, pro *convenissent*, quod miror servasse Gruterum, cum et sine libris *convenisset* corrigendum esset, et libri scr. in his Guelf.

7 *si aliquid de s. g.—multum de cupid.*] *Aliquid* et *multum* suspecta mihi sunt. *aliquid* non offenderet, nam et alibi *si aliquid* est. v. Clav. sed *multum* vix est Ciceronis, nec opus est *aliquid*, cum dicat *de summa gravitate.* Pro *dimisisset*, quod in edd. vett. et Grut. est, recte datum a Grævio post Faërnum et alios *remisisset.* Et alibi *dimittere* in libris est pro *remittere*, nempe e latinitate ecclesiastica, orta ex versione lat. librorum sacrorum *dimitte nobis debita nostra.*

exempli causa paucos nominavi: genus infinitum, immani-
3 tatemque ipsi [8] cernitis reliquorum. Addite [9] illa naufra-
gia Cæsaris amicorum, Barbas Cassios, Barbatos, Pol-
liones: addite Antonii collusores et sodales, Eutrapelum,
Melam, Cœlium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustelam,
Petissium: comitatum relinquo: duces nomino. [10] huc ac-
cedunt Alaudæ, ceterique veterani, seminarium judicum
tertiæ decuriæ, qui, suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsa-
4 ris devoratis, fortunas nostras concupierunt. O fidam dex-
teram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! o ratum
religiosumque fœdus, quod [11] cum Antoniis fecerimus! hoc
si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelere
revocabit. illis locus si in hac urbe fuerit, urbi ipsi locus non
erit. Ora vobis eorum ponite, patres conscripti, ante oculos,
[12] et maxime Antoniorum, incessum, adspectum, vultum,
spiritum: latera tegentes alios, sequentes alios, alios prægre-
dientes amicos. [13] quam vim anhelitus, quas contumelias fore
censetis, minasque verborum? nisi forte eos pax ipsa leniet,
maximeque, cum in hunc ordinem venerint, salutabunt be-
3 nigne, comiter appellabunt unumquemque nostrûm. Non
5 recordamini, per deos immortales! quas in eos sententias
dixeritis? Acta Antonii rescidistis: leges refixistis: per
vim et contra auspicia latas decrevistis: [14] totius Italiæ

8 *cernitis reliquorum. Addite*] Guelf. habet, ut Pall. ap. Gruterum *cernitis belli. quorum numero addite* &c. quod Gruterus præferendum putabat. quod miror. *genus infinitum* requirit *reliquos*, non *bellum*.

9 *illa naufraugia C. a.*] De personis *naufragia* et alibi reperimus. deinde *Barbas Cassios* pro uno est, ut ad Att. XIII. ult. ubi est *Barba Cassius*, et *Barbatos* pro *Barbatios*. Antonii quæstor intelligendus *Barbatus;* cujus alibi mentio. Ita habet et Ms. Huyd.

10 *huc accedunt*] *Huc* vitiosum et delendum puto. de rebus dicitur *huc*, non de personis.

11 *cum Antoniis*] Edd. vett. Guelf. *cum his:* non bene. Man. et Lamb. *cum Antonio*. quia mox M. et L. memorantur, *Antoniis* prætuli. Mox *illis* refer ad eos, quos supra nominavit, sectatores Antoniorum: nisi *his* legendum, ut ad Antonios pertineat.

12 *et maxime Ant.*] *et* delendum puto: languet nimis. recte post *Antoniorum* interpungitur. Forte totum est a nota glossatoris. nam *eorum* manifeste tantum ad Antonios pertinet. sequentia omnia sunt de solis Antoniis: et cetera *latera tegentes* &c. pertinent ad comitatum terribilem eorum exprimendum, quocum ante oculos vult poni Antonios. in fine recte *prægredientes* edd. vett. et Faërnus, Muretus &c. idque voluit dare Gruterus, sed operæ non paruerunt.

13 *quam vim anhelitus*] Libri quidam scr. *quem vini anhelitum*, quod valde placuit Ferrario et aliis, item Grævio, qui et in textum recepit. non bene. Decepit viros doctos, quod et alibi, in Sen. p. R. 7. illud exprobratur Gabinio. Sed ibi ille, ut unguentorum odor, fœditatis caussa commemoratur et ad irridendum, non ad terrendum, ut h. l. esse deberet. nam ille odor vini et unguenti non terret. Itaque vulgatum *quam vim anhelitus*, necessario servandum est. Poterat dicere *quos anhelitus*, nempe indices iræ et minandi ulciscendique cupiditatis: pro eo dixit *quam vim anhel.* In seqq. interpunctio vulgo vitiosa est, faciens colon post *venerint*. Sed cohærent ista, *maximeque salutabunt benigne* &c.

14 *t. I. delectus excitastis*] Guelf. *delectum*. Durum est hoc: nec credo Ciceronem sic dixisse. *delectum excitare* profecto nihili est. Vitium est in verbo *delectus*. Supra habuimus *juventutem excivimus:* non *delectum*,

delectus excitastis: collegam et socium scelerum omnium,
hostem judicavistis. Cum hoc quæ pax potest esse? Si
esset externus hostis, tamen id ipsum vix, talibus factis,
posset aliquo modo. maria, montes, regionum magnitudi-
nes interessent: odissetis eum, quem non videretis. hi in p. 247.
oculis hærebunt, et, cum licebit, in faucibus; quibus enim a.
septis tam immanes belluas continebimus? At incertus ex-
itus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse
debetis, [15] virtutem præstare: tantum enim possunt: fortu-
næ culpam non extimescere. Sed quoniam ab hoc ordine 6
non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulatur:
(quamquam vix videntur hæc posse sejungi, sejungamus
tamen:) fortitudo dimicare jubet, justum odium incendit,
ad confligendum impellit, vocat ad periculum: quid sapien-
tia? cautioribus utitur consiliis, in posterum providet, est
[16] omni ratione protectior. Quid igitur censet? parendum est
enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissi-
me constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita existimem
antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne dis-
crimen: quæram ex ea, [17] etiamne, si erit, cum id fecero,
serviendum. si annuerit; næ ego sapientiam istam, quam-
vis sit erudita, non audiam. sin responderit, tu vero ita vi-
tam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut
posteriora libertate ducas, itaque his uti velis, [18] si libera
republica possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate
hæc projicias, [19] tamquam pignora injuriæ: tum sapientiæ
vocem audire videar, eique, uti deo, paream. Itaque si, 7
receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacem-
que patiamur: [20] sin jus, incolumibus his, nullum esse pot-
est: lætemur decertandi oblatam esse fortunam. aut enim,
victis his, fruemur victrice republica, aut oppressi, (quod
omen avertat Jupiter!) si non spiritu, at virtutis laude vi-
vemus.

qui non *excitatur,* sed fit e juventute excitata.

15 *virtute præstare tantum, ut possint* &c.] Sensus hujus lectionis utcunque ferri potest: sed latinitas tamen non satis placet: *virtute præstare* bene dicitur, absolute, pro excellere, sed non pro efficere, cum *tantum, ut possint* &c. Itaque prætuli lectionem alteram codicis Vat. quam et Grævius secutus est, *virtutem præstare* &c. ea est etiam in Guelf. præterquam quod *virtute* ibi est, omissa supra *e* virgula.

16 *omni ratione protectior*] Durum videtur *protectior*. Putavi *tectior* legendum. Video, sic et Faërno placere: nescio an Cod. Vat. auctore.

17 *etiamne, si erit* &c.] Sic edidi cum Faërno, Mur. aliis, Grævio, pro *etiamne fuerit* &c. e Vat.

18 *si libera rep. possis*] Recte sic iidem. male vulgg. *si liberare remp. p.* mox iidem *nec vero:* quod non secutus sum.

19 *tamquam pignora injuriæ*] int. documenta: sicut *pignus* proprie est documentum debiti.

20 *sin jus, inc. h. nullum*] *Sin jus* in libris scr. plerisque repertum est. sic et Guelf. at edd. pr. *sin liber, vivis his incolumibusque, nullus potest.* Gruterus libros scr. illos secutus est, Grævius Vatic. *sin otium inc.* Ego Gruterum secutus sum. nam *jus* habet conjunctionem cum libertate, estque ejus fundamentum.

4 At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex
maximus, optime proximo civili bello de republica meri-
b. tus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres con-
scripti, auctoritas major est, quam M. Lepidi, vel propter
ipsius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. [21] accedunt
eodem multa privata, magna ejus in me merita, ac mea
quædam in illum. maximum vero ejus beneficium numero,
quod hoc animo in rempublicam est: quæ mihi vita mea
8 semper fuit carior. Nam cum Magnum Pompeium, claris-
simum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate
adduxit ad pacem, remque publicam sine armis maximo
civilis belli periculo liberavit: tum me ejus beneficio plus
quam pro virili parte obligatum puto. Itaque ei et hono-
res decrevi, [22] quos potui amplissimos, in quibus vos mihi
estis assensi: nec umquam de illo et sperare optime et lo-
qui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum res-
publica illigatum tenet. summa nobilitas est hominis, sum-
mi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis or-
namenta, ipsius, fratris, majorumque monumenta: proba-
tissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla,
tum casta a cruore civili. nemo ab eo civis violatus, [23] mul-
ti ejus beneficio et misericordia liberati. Talis igitur vir
et civis, opinione labi potest, voluntate a republica disside-
9 re nullo pacto potest. Pacem vult M. Lepidus. Præcla-
re: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: [24] qua
pace Cn. Pompeii filium respublica adspiciet, suoque sinu
complexuque recipiet: neque solum illum, sed cum illo
seipsam sibi restitutam putabit. Hæc causa fuit, cur de-
cerneretis statuam in Rostris cum inscriptione præclara:
cur absenti triumphum. quamquam enim magnas res bel-
licas gesserat, et triumpho dignas, non erat tamen ei tri-
p. 248. buendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni,
a. nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompeio, qui ma-
jora bella gesserunt: sed, quod silentio civile bellum con-

21 *acc. eodem multa privata*] Refero hoc ad sequentia, nec majori interpunctione sejungam. in *privata* est genus, nempe *merita*, deinde partes, *magna ejus in me, quædam mea in illum*. In ultimo *officia* addidere Muretus, Faërnus, Grævius ex edd. pr. omissum a Ferrario. Sane humanius hoc est, quam intelligi *merita*. Sed non est id verbum in libris scr. ut Guelf. Huyd. nec ægre tulerit Lepidus Ciceronem meritorum verbo usum esse. Lector deligat ipse. Faërnus ceterique etiam *ac* cum Vat. delent: quod sane placet. In principio non satis placet *eodem*.

22 *quam potui ampl.*] Sic edd. vett. at a Faërno inde plures etiam Græv. *quos p.* Sic et Guelf. et Huyd. habent: idque et ipse recepi. *quam* adverbiis jungitur in hac forma, non adjectivis, quod repererim.

23 *multi ejus beneficio*] Addidi *ejus* ex ed. Grævii, qui tamen non indicat, unde sumserit. Certe abesse non potest.

24 *qua pace Cn. P.—adspiciet*] Nempe *Sext. Pompeius*, etsi ab armis discesserat, auctore Lepido, Phil. V, 15. nondum redierat Romam.

fecerat, [25] ut primum licuit, honores in eum maximos contulistis. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompe- 5
ium respublica habitura sit civem, [26] tales futuros in repu- 10
blica Antonios? in altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (et cum hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem,) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrûm non videt, quod [27] Fortuna ipsa, quæ dicitur cæca, vidit? salvis enim actis Cæsaris, quæ concordiæ causa defendimus, [28] Pompeio sua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet; redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed hæc satis diu multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in prædæ dissipatione [29] inimicus victor redegisset. Sed 11
hanc mihi dispensationem, pro paterna necessitudine et conjunctione, deposco. redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ possidet Antonius. nam argentum, vestem, [30] supellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo dissipavit. Albanum, Firmanum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum. hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno [31] Anseres de-

25 *primum ut licuit*] Grævius post Faërnum &c. dedit *cum primum:* ego inverti *ut primum.* In Guelf. ut aliis est tantum *primum:* ultima in *confecerat* absorpsit *ut.*

26 *tales futuros in rep. A.*] *In rep.* salvo sensu abfuerit: abestque a Ms. Huyd. sed quia in Vat. fuit, et facit ad concinnitatem, pariter recepi. Post restitui *animo,* quod est in edd. vett. et scriptis omnibus, etiam Guelf. *Omnino* e conjectura inani Ferrarii est: nam quomodo dicere potest, se non præterire, quos non appellet? sed si *animo* additur, sensus rectus est. illis appellandis intelligit et cogitat omnes ceteros.

27 *Fortuna ipsa—vidit*] Guelf. et Huyd. *videt.*

28 *Pompeio sua domus patebit*] In hoc loco hæreo. Quid in hoc mali est, si Pompeio sua domus patebit? si eam redimet pecunia publica? propter quod non sit pax suadenda cum Antoniis, et mali tam perspicui, ut id omnes videant. Ego nec ipse video, nec quisquam explicavit. Suspicor excidisse *non.* Salvis actis Cæsaris, in quibus est et hoc, quod bona Pompeii vendita sunt et addicta Antonio, Pompeius non potest ingredi domum patris, quæ erat hereditatis jura ipsius, nisi eam redemerit ab Antonio; in quo intelligi potest indignitas; quamquam ei rei provisum erat decreto senatus, ut redimeretur pecunia publica. Clarum est, indignum id Ciceroni visum: *redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam* &c. Sed si Antonii non redibant, patebat Pompeio domus, et erat ipsius sine redemtione. Sed quomodo hoc Fortuna vidit? opinor, quia ita accidit, ut pecunia publice decerneretur Pompeio ad redimendam domum. cf. infra in fine cap. h.

29 *inimicus victor redegisset*] int. Cæsar, qui vendiderat. quod dicit *redegisset,* id non proprie accipiendum: nam proprie non redegit, quia Antonius pecuniam non dedit, ut Phil. II. docuit: sed quia tamen illa pecunia in tabulis scripta fuerat.

30 *supell. vinum*] conf. Phil. II, 27. ubi eadem memorantur. Vetus lectio edd. fuit *universam,* quæ et in Ms. Huyd. est, non illa absurda, absque illo loco si esset.

31 *Anseres depellantur*] Alludit ad cognomen hominis, qui illud prædium acceperat, *Antonii Anseris* poëtæ, qui cum Antonio erat in castris ad Mutinam. Ceterum legendum *depellentur,* ut ante *redimet—recuperabit* &c.

pellentur. Sunt alii plures fortasse: sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones, quanti emerint, filio reddi-
12 turos. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. retinere vero quis poterit, clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeii ser-
b. vus, libertus Cæsaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque [32] illud septies millies, quod adolescenti, patres conscripti, spopondistis, ita describetur, ut videatur a vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Hæc senatus. reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus [33] libentius sanciet, Pompeium an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut, actis Cæsaris firmis ac ratis, Cn. Pompeii filius posset et digni-
6 tatem et fortunas patrias recuperare. Ac ne illud quidem
13 silentio, patres conscripti, prætereundum puto, quod clarissimi viri [34] legati, L. Paullus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque constantem, nuntiant, se Pompeii conveniendi causa devertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero ejus patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis et animum ei præsto fuisse, nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, [35] quam ejus mores ferunt,
14 facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum, senatus populique Romani atque uni-

32 *illud septies millies—ita describetur*] Recepi hoc cum Grævio, pro *describite:* nam id et res postulat, cum hic omnia sic enuncientur, et libri scr. in his et Guelf. ita habeant. ad hoc *describetur* P. Manutius refert *spopondistis*, non ad *septies millies:* nempe, ne totum illud septies millies Pompeio destinatum videatur, summa immanis. *Septies millies* idem intelligit de pecuniæ summa ea, quam ex ærario ad Opis ædem abstulerat Antonius Phil. II, 37. Sed illud septies millies nuspiam erat. nam abstulerat et prodegerat Antonius. Fateor me rem non intelligere satis.

33 *libentius sanciet*] i. e. probabit cooptatum in collegium augurum: ne quis cum P. Manutio legem populi intelligat: qualis Domitia ante fuerat, tum sublata. v. Clav. in L. Domitia.

34 *legati*, &c.] Legatos senatus, missos ad Pompeium, intelligit Manutius, nempe ad cognoscendam ejus voluntatem. At hi legati tantum *devertisse* dicuntur Massiliam, Pompeii conveniendi caussa. Ergo alio iter proprie habebant.

35 *quam ejus mores ferunt*] An *ferant?* ita sane latinitas elegantior postulat. Ms. Huyd. *fuerunt.*

versæ reipublicæ esse, non suum. At uti potest pro suo.
Quid tum? omniane viris bonis, quæ facere possunt, fa-
cienda sunt? etiamne, si turpia, si perniciosa erunt? si fa-
cere omnino non licebit? quid autem turpius aut fœdius, p. 249.
aut [36] quid minus deceat, quam contra senatum, contra a.
cives, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis
vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet au-
tem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem li-
cere dicimus, quod legibus, quod more majorum institutis-
que conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei
licet: nec, si non obstatur, propterea etiam permittitur.
Tibi enim exercitum, Lepide, tamquam majoribus tuis, pa-
tria pro se dedit. hoc tu arcebis hostem, fines imperii pro-
pagabis: senatui populoque Romano parebis, si quam ad
aliam rem te forte traduxerit. Hæc si cogitas, es, M. Le- 7
pide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi pro- 15
nepos. sin hominibus tantum licere judicas, [37] quantum pos-
sunt: vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quam
et antiquis et domesticis malle videare. Quodsi auctorita-
tem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide,
ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta
in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo: ta-
men [38] senatus se ipse non contemnit: nec vero fuit um-
quam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur
ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate
tantus senatus populique Romani [39] ardor exstingui: odi-
mus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non
possunt: receptui signum, aut revocationem a bello audire
non possumus: speramus optima: pati vel difficillima ma-
lumus, quam servire. Cæsar confecit invictum exercitum: 16
duo fortissimi consules adsunt cum copiis: L. Planci, con-
sulis designati, [40] varia et magna auxilia non desunt: de D.
Bruti salute certatur. unus furiosus gladiator cum tæterri-
morum latronum manu, contra patriam, contra deos pena-
tes, contra aras et focos, [41] contra quatuor consules gerit b.

36 *quid m. deceat*] Sic Ms. Guelf. et edd. pr. et sic etiam sine libris corrigenda erat vulgata *quod.* confunduntur sæpe in libris hæc duo, culpa compendiariæ scripturæ. Ante etiam malim *turpius ac fœdius.*

37 *quantum possunt*] In Ms. compendium est *posst*, forte et in aliis: id legatur rectius *possint*, idque latinitas postulat.

38 *s. se ipse non contemnit*] Faërnus putabat numerosius esse, *ipse se*, quod in Ms. A. Augustini fuit. Itaque recepit Grævius. frustra. Cicero ita collocare solet *se ipse.* Sensus est: senatus suam auctoritatem non minorem putat auctoritate magistratuum, nec eam minui sinet.

39 *ardor exstingui*] Ursinus malebat *restingui:* quod est sane proprium in hac re verbum.

40 *varia et m. auxilia*] Quænam sunt *auxilia varia?* in bonam quidem partem. nam e pluribus generibus populorum mixta non sunt in laude.

41 *contra quatuor consules*] Nempe duos hujus anni, Hirtium et Pansam, duos designatos, D. Brutum, et Plancum.

bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus?

8 At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, [42] nisi nobis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit, adjuvat deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam. sed in iis, qui fortunati
17 sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem sanior? vidit ejus mœstitiam atque lacrimas populus Romanus Lupercalibus: vidit, [43] quam abjectus, quam confectus esset, cum Cæsari diadema imponens Antonius, servum se illius, quam collegam esse malebat. qui si reliquis flagitiis et sceleribus [44] se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum, dignum illum omni pœna putarem. nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et, si ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem
18 eum [45] in nos esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit. Qua enim in barbaria quisquam tam tæter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare dominante veniebamus in senatum, si non libere, attamen tuto. hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc subsellia ab Ityreis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde, agmine quadrato, ad urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii, in sinu, non modo avarissimæ, sed etiam crudelissimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. inde se quo furore, quo ardore, ad
p. 250. urbem, id est, ad cædem optimi cujusque, rapiebat! Quo
a. tempore dii immortales ipsi præsidium improvisum nec
9 opinantibus nobis obtulerunt. Cæsaris enim incredibilis ac
19 divina virtus, latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, [46] quæcumque falso diceret in sanctissimum adolescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus urbem est, quo comitatu, vel potius agmine! cum

42 *nisi bonis salvis*] Est a Ferrario e Cod. Lang. ceteri omnes scr. et edd. *nobis*, nisi quod Guelf. *vobis*. restitui *nobis*: refertur enim ad *opprimamur*. Et sententia ex illa lectione inepta est. nam fortunæ sunt ipsa bona.

43 *quam abjectus*] v. Clav. Ms. Huyd. *esset* habet post *abjectus*, non post *confectus*; quod placet magis.

44 *se abstinere*] Additum e Mss. *se* a Faërno, Mur. Græv. etiam Guelf. habet.

45 *in nos—in ceteros*] Qui sunt *ceteri?* nempe, qui sunt extra urbem: ut id pertineat ad exempla interfectorum civium Rom. Suessæ, Brundisii.

46 *quæcumque falso is diceret*] Delevi *is*, quod e sola conjectura Ferrarii est: ut mirum sit, a Grutero servatum esse.

dextra, sinistra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites; ibi pestifera illa Tiburi concio. inde ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ consedisse sciebat) affertur ei de quarta nuntius. quo perculsus, abjecit consilium referendi ad senatum de Cæsare. egressus est non viis, sed tramitibus, paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatusconsulta fecit: quæ quidem omnia [47] citius delata, quam scripta sunt. Ex eo non iter, sed cursus et fuga in Galliam. 20
Cæsarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen [48] præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti, D. se Brutus objecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exsultanti, tamquam frenos furoris injecit. [49] quam cum operibus munitionibusque sepsisset, nec eum florentissimæ coloniæ dignitas, neque consulis designati majestas a parricidio deterreret: tum, me (testor et vos, et populum Romanum, et omnes deos, b.
qui huic urbi præsident,) invito et repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem. Quis tam barbarus umquam? tam immanis? tam 21
ferus? non audivit: non respondit: neque eos solum præsentes, sed multo magis nos, a quibus illi erant missi, sprevit, et pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumsedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis tæterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur. Cum hoc, M. 10
Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus.

Quodsi quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas 22
huic ordini populoque Romano cum illa importunissima bellua possit esse: [50] desinet profecto dubitare, his cognitis litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter dis-

47 *citius delata*] Sic plane Guelf. ut et in Lang. fuit, unde receptum a Ferrario et aliis, etiam Grævio. Gruterus hic tacet, servato vetere *lecta*. nempe et alibi est de delatis falsis SCtis. v. Clav. Sed quomodo possunt esse ante delata, quam scripta? scilicet *scripta* non est vulgari sensu accipiendum; quo ante scribi debuerunt, quam deferri possent ad ærarium: sed de scriptura in senatu, quæ fit a scribis publicis, rebus decretis a senatu.

48 *præ metu*] Mihi interdum de glossa suspectum fuit: nam metus inest in *non ferre*.

49 *quam cum operibus*] In his verbis desinit Codex Guelf.

50 *desinat prof. d.*] Legendum est *desinet*, post *potuit* scilicet: rectum esset *desinat*, si præcederet *dubitet*. Mox *velim* additum est e conjectura a Faërno: alii conjecere *peto*. Similiter in seqq. *Neque se imp.* &c. *dicit* excidisse videtur.

puto, velim, patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attente audiatis. *Antonius Hirtio et Cæsari.* Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro prætore Cæsarem. satis hoc quidem scite. deponere alienum nomen ipse maluit, quam illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam dolui.* Videte, quid se gavisum, quid doluisse dicat: facilius de pace deliberabitis. *dedisse pœnas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, et apparuisse numen deorum intra finem anni vertentis,* [51] *aut jam soluto supplicio parricidii, aut impendente, lætandum est.* O Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter
p. 251. nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: lætandum
a. esse, ausus es scribere, Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te Idibus Martiis a
23 debita tibi peste seduxit? Age, hoc lætaris: videamus, quid moleste feras. *Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam,* [52] *eo, quod sicarium occiderit, et videri cariorem populo Romano filium scurræ, quam C. Cæsarem, patriæ parentem, ingemiscendum est.* Quid ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumtis, hostem judicatum? quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam judicatum a senatu! quem tu ordinem omnino esse nullum putas: sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus, Trebonii pater. Is autem humilitatem despicere audet cujusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos?
11 *Acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis*
24 *Cæsaris, et talem ab eo relictum, qualem ipse miraris.* Equidem negare non possum, a Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta, in virtute et industria posita, lucent. tu vero, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, quid
b. esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne consumsisses, ut faciebas, cum in gre-

51 *aut jam soluto s. parricidæ* &c.] E conjectura Ferrarii editum est a nonnullis, etiam Grævio, *parricidii:* quod et ipse secutus sum, quia *parricidæ* nullum sensum commodum facit. possis etiam corrigere *parricidarum.* Impendens supplicium pertinet ad ceteros, qui Cæsaris interficiendi socii fuissent. Ceterum totum hoc *aut s.—impendente*, non satis convenit sententiæ: quæ tantum *supplicio parr. soluto* desiderat: et de supplicio impendente, ceteris sc. nil addidisse Ciceronem in subjecta reprehensione, mirum sit. Est fortasse totum hoc a nota glossatoris, quales multæ in Cod. Guelf. sunt.

52 *eo quod sicarium occiderit—filium scurræ*] Trebonium, quem sicarium augendo vocat: cum manum Cæsari ipse non intulerit, sed conjurationis adversus ipsum particeps fuerit. Mox *ex Fadia* factum a Ferrario e vulgata *ex ea die.* de Fadia libertina supra dixit.

miis mimarum, mentum mentemque deponeres. *Et te, o puer.* puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam fortissimum virum sensit et sentiet. Est istuc quidem nomen ætatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero huic præbet ad gloriam. *Qui omnia ejus nomini* 25
debes. debet vero, solvitque præclare. si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas: (ego, quid sentiam, videro:) cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facinorosissimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus sit Dolabella?* Turpem vero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! *et ut venefica hæc liberetur obsidione?* Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. recesseris: undique omnes insequentur. manseris: hærebis. nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi præsentem pestem vides comparatam. *Ut quam po-* 26
tentissimus sit Cassius atque Brutus? Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse, non modo optimos et nobilissimos viros, sed tecum etiam in reipublicæ defensione conjunctos? p. 252.
nimirum eodem modo hæc adspicitis, ut priora. quæ tandem? a.
castra Pompeii senatum appellatis. An vero tua castra po- 12
tius [53] senatum appellaremus? in quibus tu videlicet consularis, cujus totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus: [54] duo prætores sine causa diffisi, se aliquid habituros: nos enim Cæsaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, et innocens Gallius: ædilicii, [55] Coricus laterum et vocis meæ Bestia, et fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, et homo diruptus dirutusque, Q. Cœlius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quos Antonius deliciarum causa loris in convivio cædi jubebat a servis publicis: Septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciæ atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, [56] qui suo jure in porta nomen inscripsit: qui cum prodere imperatorem suum non posset, reliquit. [57] alter est designa-

53 *senatum appellaremus*] Scribendum est *appellemus*. Si pro *potius* esset *rectius*, vera esset vulgata lectio. mox post *tu* Ms. Huyd. addit *es*.

54 *duo prætores*] intell. Ventidium et Censorium paullo ante commemoratos.

55 *Coricus laterum et vocis meæ Bestia* &c.] Hæc ego sana non puto: nec commode explicari possunt. nec, quia historiam ignoramus, emendare possumus. mox *homo diruptus dirutusque* v. Clav.

56 *qui suo jure—inscripsit*] In porta sc. Hostilia. quo id autem pertineat, nemo dixerit. *Imperatorem suum:* incertum utrum, Cæsarem an Brutum &c.

57 *alter est designatus*] Puto, per glossam additum esse, *est designatus*. supra in *Tullus H.* intelligitur *primus*. In nomine valde variant libri, unde et

tus, Viseius nescio qui, fortis (ut aiunt) latro: quem ta-
27 men temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. quo scelere damnatus, in eam urbem rediit armis, e qua excesserat legibus. sed hoc ei commune [58] cum plurimis dissimillimis. [59] illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet: perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. fracta sunt, et vivit. hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ fertur
13 acceptum. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. itaque Cæsaris munere, Deciorum quidem, multo intervallo, per hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium præterire qui possum, homi-
b. nem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum ple-
28 bis videremus, quem civem numquam videramus? Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum prænominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater, quæstor, prætermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. apertam curiam vidit post Cæsaris mortem: [60] mutavit calceos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos præteriisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu, Pompeianum senatum despicit; in quo decem fuimus consulares: qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fu-
29 isset: auctoritati cessisset audacia. Sed quantum præsidii fuerit in ceteris, hinc intelligi potest, quod ego unus relictus e multis, contudi et fregi, adjuvantibus vobis, exsul-
14 tantis prædonis audaciam. Quodsi fortuna nobis modo non eripuisset Ser. Sulpicium, ejusque collegam ante, M. Marcellum: quos cives? quos viros? si duos consules, amicissimos patriæ, simul ex Italia ejectos; si L. Afranium, summum ducem; si P. Lentulum, civem cum in ceteris rebus, tum in salute mea singularem; si Bibulum, cujus est in rempublicam merito semper laudata constantia; si L. Domitium, præstantissimum civem; si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate præditum; si P. Scipionem, clarissimum virum, majorumque suorum simillimum, respu-

conjecturæ variæ. nil est certi; nec est tanti.

58 *cum pl. dissimillimis*] Pighius corrigit ad a. DCCII. *cum pl. sibi simillimis.* bene.

59 *illud tamen verum*] An non et illud verum? Puto scr. *illud proprium:* nam opponi videtur *τῷ commune.* etiam *tamen* suspectum est.

60 *mutavit calceos*] Senatorios cum vulgaribus.

blica tenere potuisset: certe, his consularibus, non esset
Pompeianus despiciendus senatus. Utrum igitur æquius, 30
utrum melius reipublicæ fuit, Cn. Pompeium, an sectorem
Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui vero prætorii? quorum p. 253.
princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute prin- a.
ceps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? nostis
omnes. magis vereor, ne longum me in enumerando, quam
ne ingratum in prætereundo putetis. qui ædilicii? qui tri-
bunicii? qui quæstorii? Quid multa? talis senatorum et
dignitas et multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis
sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua atten- 15
dite. *Victum Ciceronem ducem habuistis.* Eo libentius *du-
cem* audio, quod certe ille dicit invitus: nam de victo nihil
laboro. fatum enim meum est, sine republica nec vinci
posse, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et
quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus.
Africam commisistis [61] *Varo bis capto.* Hic cum C. fratre
putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur
sentis, huic causæ orbem terræ parere: te, extra munitio-
nes tuas, vestigium ubi imprimas, non habere? *Cascam tri-
bunatum gerere passi estis.* Quid ergo? ut Marullum, ut 31
Cæsetium a republica removeremus, [62] eum, per quem, ut
neque idem hoc posthac, neque multa hujusmodi accidere
possent, consecuti sumus? [63] *vectigalia Juliana Lupercis
ademistis.* Lupercorum mentionem [64] facere audet? neque
illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus
vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Roma-
num ad servitutem cohortari? *veteranorum colonias, dedu-* b.
ctas lege et senatusconsulto, sustulistis. Nos sustulimus, an
contra lege comitiis centuriatis lata, sanximus? vide ne tu
veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris, [65] in
eumque locum deduxeris, ex quo, ipsi jam sentiunt, se
numquam exituros. *Massiliensibus jure belli ademta reddi-* 32
turos vos, pollicemini. Nihil disputo de jure belli. magis fa-
cilis disputatio est, quam necessaria. [66] illud tamen adver-

61 *Varo bis capto*] i. a Cæsare, Corfinii primum, v. Cæs. de bell. civ. I, 23. et iterum, ut videtur, in Africano bello. Quare dicat post hanc epistolæ particulam: *hic cum C. fratre se putat litigare*, non intelligo.

62 *eum, per quem* &c.] Pertinet ad Cascam, qui Cæsaris inter percussores fuit: is ergo ea cæde fecit, ut ne quid tale fieri posset, quale in tribunis illis Marullo et Cæsetio factum erat a Cæsare, ob detractam statuæ Cæsaris fasciam, ut tribunatu moverentur. v. Sueton. Cæs. c. 79.

63 *vectigalia Juliana*] A Julio Cæsare Lupercis attributa, ut discitur e fragm. epist. Ciceronis ad Cæsarem Octavianum ap. Nonium, quod in fragm. epistolarum videndum.

64 *facere audet* &c.] Non est necessarium, ubique eandem formam orationis esse: hic tamen mihi verisimile videtur, Ciceronem, ut ante, secunda persona usum esse: *audes—perhorrescis—ausus es.*

65 *i. e. locum deduxeris*] In castra sua ad Mutinam.

66 *i. tamen advertite*] Ferrarius edi-

tite, patres conscripti, quam sit huic reipublicæ natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit
16 huic reipublicæ semper fuisse amicissimam. *Neminem Pompeianum, qui vivat,* [67] *tenere lege Hirtia dignitates?* Quisquam jam [68] legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, pœnitere? Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est: et, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. [69] *Apuleiana pecunia Brutum subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum respublica armasset? quem tandem bonum pœniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum ca-
33 pere potuisset. *Securi percussos* [70] *Pætum et Menedemum, civitate donatos, et hospites Cæsaris, laudastis.* [71] Non laudavimus, quod ne audivimus quidem. valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicæ de duobus nequissimis Græ-
p. 254. culis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsum a*
a. *Trebonio, confugere Alexandriam* [72] *neglexistis.* Magnum crimen senatus. de Theopompo, summo homine, neglezimus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? *Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo et constantissimo cive: coram aderit. præsens tibi et ipse, et ille, quem insimulas, pugio respondebit. *milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tamquam ad exitium eorum, qui Cæsarem occiderant. et eosdem nec opinantes ad quæstoris sui, aut imperatoris, aut commilitonum suorum pericula impulistis.* Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nec sciebant veterani, quid ageretur. non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Cæsaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet
17 salvum, beatum, florentem esse cupiebant. O miser cum
34 re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! Sed maximum crimen audite. *denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat?* quis? credo enim,

dit e libris scr. *animadvertite,* quem et Grævius secutus est.

67 *tenere dignitates*] Quia *tenere* non habet, unde pendeat, Ferrarius conjecit excidisse, *an nescitis;* quod placet Grævio. certe verbum aliquod excidit. Porro legendum puto *dignitatem:* pluralis sapit librarium.

68 *legis Hirtiæ*] v. Clav. in hac lege.

69 *Apuleiana pec.*] Quam M. Apuleius suppeditaverat M. Bruto ad conatum Macedoniæ occupandæ. de M. Apuleio v. Clav.

70 *Petrum et Menedemum*] Restitui cum Grævio *Pætum* ex edd. vett. etsi Mss. fere *Petrum*, unde defendit Gruterus: quod est librariorum christianorum.

71 *Non laudamus*] Leg. *laudavimus,* quod *laudastis* et *cogitandum fuit* postulat. Res est ita evidens, ut sic correxerim.

72 *neglexistis*] i. e. non eo retracto ulti estis, aut impedivistis.

afferet aliquod scelerati hominis exemplum! *Cn. Pompeius ipse?* O nos turpes, si quidem Cn. Pompeium [73] imitati sumus! *aut filius ejus,* [74] *si domi possit?* poterit, mihi crede. b.
nam paucis diebus et in domum et in hortos paternos immigrabit. *postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero.* [75] Alii istuc negant? ego vero, ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt.* nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, [76] quem tanto studio consensuque offenderint. *quoniam vos* [77] *assen-* 35
tationibus et venenatis muneribus venistis. [78] Depravati ac corrupti sunt, quibus persuasum est, fœdissimum hostem justissimo bello persequi? *at militibus inclusis opem fertis. nihil moror eos salvos esse, et ire quo jubetis:* [79] *si tamen patiuntur perire eum, qui meruit.* Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, et se ad hostem metu perterriti contulerunt: [80] per quos si stetisset, non Dolabella prius imperatori suo, quam Antonius etiam collegæ parentasset. *Concordiæ factam esse men-* 36
tionem scribitis in senatu, et legatos esse consulares quinque. difficile est credere, eos, qui me præcipitem egerint, æquissimas conditiones ferentem, et tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare, aliquid moderate aut humane esse facturos. p. 255.
vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob a.
rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus. Parumne videtur omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam ju-

73 *imitaturi sumus*] Sic edd. omnes. Correxi *imitati sumus*. est enim sermo de præteritis, *probavistis, fecistis*. Et sic e Cod. vet. notatum reperi in Var. lect. Græviianis.

74 *si domi possit*] Excidit, opinor, *esse*: quod sequentia desiderant: *in domum immigrabit*.

75 *Alii istuc negant?*] Hoc nullum sensum commodum habet. Cicero scripsit: *Alii istuc negent*.

76 *quem t. st. c. offenderint*] Fluctuant libri inter *offenderint* et *defenderint*. Illud verum est. Verba *tanto studio consensuque* deceperunt librarios, ut *defenderint* scriberent pro *offenderint*. Non intelligebant esse dictum παρὰ προσδοκίαν. Debebat dicere *reliquerunt*, ut post dicit, sc. imp. Antonium: dixit pro eo *offenderint*.

77 *a. et v. m. venistis*] Pertinet hoc ad laudes, honores et præmia, quibus ipsi et ceteri a senatu affecti erant, de quibus Or. V. X.

78 *Depravati, an corr.*] Sic Gruterus, Grævio probante. Lectio vetus est *aut corr.* Sed nec hoc verum. *depr.* et *corr.* synonyma sunt, itaque nec *aut* nec *an* verum esse potest, legendumque *ac*.

79 *si tamen*] In Mss. quibusdam est *tantummodo*, quod placuit Ferrario, recepit et Grævius. nil differt. Sed *tamen* est elegantius, *eum, qui meruit*, int. D. Brutum, qui post imperator dicitur.

80 *per quos si non stetisset*] Quid hoc est? Immo *non* delendum. Mox imperatorem Dolabellæ et collegam Antonii intellige Cæsarem. *parentasset*, Dolabella cæde Trebonii, Antonius D. Bruti.

dicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur An-
18 tonio,) sibi parcere, idem sentienti. Quid huic facias, qui
37 hæc litteris memoriæque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, eademque inhiberet supplicia nobis? conservandus civis cum tam pio justoque fœdere. Is etiam queritur conditiones suas repudiatas, æquas quidem et verecundas: ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum instruendumque provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id est, ut perfugium scelerum esset [81] cum turpissimis reipublicæ sordibus: ut acta sua rata essent, cujus nullum remanet consulatus vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati et publici decempedator, Nucula et Lentone
38 collega. *Quamobrem vos potius animadvertite, utrum sit ele-*
b. *gantius, et partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Cæsaris: et utrum sit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompeianorum causa, toties jugulata, an consentire, ne ludibrio simus inimicis.* Si esset jugulata, numquam exsurgeret: quod tibi tuisque contingat! *Utrum,* inquit, *elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *et parti-*
39 *bus utilius.* Partes, furiose, dicuntur in foro, in curia. bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas Mutinam: circumsedes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro prætore Cæsar: cuncta contra te Italia armata est. istas tu partes potius, quam a populo Romano defectionem vocas? [82] *Potius Trebonii mortem, an Cæsaris persequamur?* Trebonii satis persecuti sumus, hoste judicato Dolabella: Cæsaris mors facillime defenditur oblivione et silentio. Sed videte, quid moliatur. cum mortem Cæsaris ulciscendam putat, mortem proponit
19 non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, [83] si
40 qui non moleste tulerunt. *Quibus utri nostrûm ceciderint, lucro futurum est. quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis decepe-*
p. 256. *rit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est.* Pergit in mea
a. maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint:

81 *cum turpissimis r. sord.*] Cum summa ignominia reipublicæ. Sic intelligit Manutius. Sed sic Cicero non solet hoc exprimere. quid si *sordes* sunt homines fœdi, ut *labes reip.* et similia?

82 *Potius Tr. m. quam C. persequamur?*] Sic edd. et scr. Ferrarius conjiciebat *p. Tr. mortem an Cæsaris persequi,* probabatque Grævius. recte. nam verba Antonii hic repeti debent: et in vulgata non est sententia Antonii, quam refellit. Itaque sic edidi.

83 *si qui non mol. t.*] Abest a libris nonnullis scr. *si.* quod cum Faërno, Man. delevit Grævius. Vulgatum est elegantius. nam et alia sunt hujus formæ exempla apud optimos scriptores, et apud ipsum nostrum Ciceronem.

quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam
hominum memoriæ sempiternæ. Ego *lanista*? et quidem
non insipiens. deteriores enim jugulari cupio, meliores vin-
cere. *Utri ceciderint,* scribit lucro nobis futurum. O præ- 41
clarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant!)
beata mors eorum futura sit, qui e vita excesserint sine tor-
mentis. A me deceptos ait eisdem *ornamentis,* Hirtium et
Cæsarem. Quod, quæso, adhuc a me est tributum Hirtio
ornamentum? nam Cæsari plura et majora debentur. De-
ceptum autem patrem a me Cæsarem dicere audes? Tu, tu,
inquam, illum occidisti Lupercalibus: cujus, homo ingra-
tissime, flaminium cur reliquisti? Sed jam videte magni
et clari viri admirabilem gravitatem atque constantiam.
[84] *Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum* 42
*ferre: nec deserere partes, quas Pompeius odivit, nec vetera-
nos sedibus suis moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi,
nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ.* Omitto alia: *fidem
Dolabellæ,* sanctissimi viri, deserere homo pius non potest.
quam fidem? an optimi cujusque cædis, urbis et Italiæ par-
titionis: suis dandarum, diripiendarumque provinciarum?
nam quid erat aliud, quod inter Antonium et Dolabellam,
impurissimos parricidas, fœdere ac fide sanciretur? *Nec
Lepidi societatem violare, piissimi hominis.* Tibi cum Lepido 43
societas, aut cum ullo, non dicam bono civi, sicut ille est, b.
sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium aut
insanum existimari velis. nihil agis. quamquam affirmare
de altero difficile est, de Lepido præsertim, quem ego me-
tuam numquam, bene sperabo, dum licebit. Revocare te
a furore Lepidus voluit, non adjutor esse dementiæ. tu
porro [85] ne pios quidem, sed piissimos quæris: et, quod
verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter
tuam divinam pietatem, novum inducis. *Nec Plancum pro-* 44
dere, participem consiliorum. Plancum participem? cujus
memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ: (nisi
forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis le-
gionibus, magno [86] equitatu peditatuque Gallorum:) [87] qui-
que, nisi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, hu-

84 *Mihi quidem constat*] An *stat*? nam *mihi constat* sic dici, non reperi quidem. *con* videtur adhæsisse e præcedente paullo ante verbo *constantiæ*.

85 *ne pios quidem, sed piissimos*] Nullus in illo *ne pios quidem* sensus. Legendum *non pios quidem*. Si vulgatum verum esset, deberet sequi *nedum piissimos q.* quod olim primum hæc legenti in mentem venit. sed id sequentibus non convenit. Ceterum notandum, quod Cicero de verbo *piissimus* dicit.

86 *equitatu, peditatu G.*] Edd. vett. *peditatuque* recte.

87 *quique, nisi—dederis, ille* &c.] Quorsum *ille* pertinet? ad Plancum? ad eum pertinet *quique,* quod conjungitur cum *cujus*. Ergo *ille* delendum. Ceterum antecedentia sunt in parenthesi. nam cohærent sic: *cujus m. virtus—quique* &c.

jus belli feret principatum. Quamquam enim prima præsidia, utiliora reipublicæ sunt, tamen extrema sunt gratiora.
20 Sed jam se colligit, et ad extremum incipit philosophari.
45 *Si me rectis sensibus euntem dii immortales, ut spero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si victi Pompeiani tam insolentes sunt: victores quales futuri sint, vos potius experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa republica bellum est.
p. 257. omnes te dii, homines, summi, medii, infimi; cives, pere-
a. grini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. sensimus hoc nuper falso nuntio: vero propediem sentiemus. quæ si tecum ipse recolis: æquiore animo et majore consolatione
46 moriere. *Denique summa judicii mei spectat huc, ut meorum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Cæsaris mortem.* Hac Antonii sententia cognita, dubitaturosne A. Hirtium, C. Pansam, consules, putatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? [88] Quid de Pansa et Hirtio loquor? Cæsar, singulari pietate adolescens, poterit se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Itaque fecerunt, uti, his litteris lectis, ad munitiones propius accederent. Quo major adolescens Cæsar, majoreque deorum immortalium beneficio, reipublicæ natus est, [89] qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus umquam est. Intelligit, maximam pietatem conserva-
47 tione patriæ contineri. Quodsi partium certamen esset, quarum omnino nomen exstinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partes Cæsaris defenderent, quam primum Cæsar, adolescens summa pietate et memoria parentis sui? deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Cæsaris, tum, cum illæ vere partes vocabantur? Hæ vero quæ sunt partes, cum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ salus proposita sit: alteris cædes
21 bonorum, urbis, Italiæque partitio? Veniamus aliquando
b. ad clausulam. *Legatos venire non credo.* Bene me novit. *bellum quo veniat:* proposito præsertim exemplo Dolabellæ. [90] sanctiore erunt, credo, jure legati, quam duo consules, contra quos arma fert: quam Cæsar, cujus patris flamen

88 *Quid de P. et H. loquar*] Legendum putavi *loquor*. id et Faernus in libro scr. Ant. Augustini reperisse se tradit et probat. Sic edidi. Sic et Lambinus. Mox *poterit* cum aliis prætuli vulgato *poteritne*: quamquam nil interest.

89 *qui nulla specie p. n.*] Forte excidit *nec*: *nulla nec specie p. n. nec pietate.*

90 *sanctiores erunt, cr. jure leg.*] Edd. pr. *sanctiores erunt cr. majoreque jure legati*, quod melius est vulgato. Sed edidimus cum Grævio *sanctiore erunt cr. jure*, e Ms. Colon. Si quis malit *jure* deleri, non repugnem.

est: quam consul designatus, quem oppugnat: quam Mu-
tina, quam obsidet: quam patria, [91] cui ignem ferrumque
minitatur. *Cum venerint, quæ postulent, cognoscam.* Quin 48
tu abis in malam pestem, malumque cruciatum? Ad te
quisquam veniat, nisi Ventidii similis? oriens incendium
qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti: nunc
in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cum
locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad dedi-
tionem quidem feceris?

Hanc ego epistolam, patres conscripti, non quo illum di-
gnum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia
patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. 49
Lepidus, vir ornatissimus omnibus virtutis et fortunæ bonis,
si hæc videret denique, aut vellet, aut fieri posse arbitrare-
tur? [92] "*Prius undis flamma*," ut ait poëta, nescio quis, pri-
us denique omnia, quam aut cum Antoniis respublica, aut
cum republica Antonii redeant in gratiam. Monstra quæ-
dam sunt ista, et portenta, et prodigia reipublicæ. Moveri
sedibus suis huic urbi melius est, [93] atque alias, si fieri pos-
sit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec no-
men audiat, quam illos, Cæsaris virtute ejectos, Bruti reten-
tos, intra hæc mœnia videre. Optatissimum est vincere:
secundum est, nullum casum pro dignitate et libertate pa-
triæ non ferendum putare. quod reliquum est, non est ter-
tium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem sus-
cipere vitæ cupiditate. Quæ cum ita sint, de mandatis litte- 50
risque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: et hoc p. 258.
amplius censeo, Magnum Pompeium, Cnæi filium, pro pa- a.
tris majorumque suorum animo studioque in rempublicam,
suaque pristina virtute, industria, voluntate, fecisse, quod
suam, eorumque, quos secum haberet, operam senatui po-
puloque Romano pollicitus esset, eamque rem senatui po-
puloque Romano gratam acceptamque esse, eique honori
dignitatique eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc se-
natus consulto licet, vel sejungi potest, separatimque per-
scribi, ut proprio senatus consulto Pompeius collaudatus
esse videatur.

91 *cui igni ferroque minitatur*] *ignem ferrumque* edidere Faërnus, Muretus, Man. Lamb. Grævius, qui sic et in codice suo veterrimo repperit. hæc forma est ap. Cic. Catil. II, 1. Imitatus sum ejus exemplum.

92 *Prius undis flamma*] i. miscebitur. Sic pro vulgato *undas flammamque* edidi cum Faërno, Mureto &c. Poëtam, unde hoc, non magis Cicerone novi. Similia tamen sunt apud Virgilium et alios.

93 *atque alias—terras demigrare*] *In* addunt ante *terras* edd. vett. restituitque Grævius. male. Imitatus est Cicero poëtam, unde totum hoc sumtum est, quem et Virgilius imitatur Æn. 3, 601: *quascunque abducite terras* &c.

b.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. ANTONIUM PHILIPPICA QUARTADECIMA.

ORATIO SEXTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Allatis de prœlio ad Mutinam commisso, Antonioque victo litteris consulum et Cæsaris, M. Cornutus, prætor urbanus, qui consulare munus, absentibus consulibus, more majorum sustinebat, cum senatum vocasset, easque litteras recitasset, sententias rogavit. Quid alii censuerint, qui ante Ciceronem rogati sunt, obscurum est: unus tamen ex iis, redeundum, sagis depositis, ad togas, idemque fortasse, decernendam consulibus et Cæsari supplicationem, censuit. Sententia vero Ciceronis hæc fuit: non esse mutandum vestitum, nisi D. Bruto, cujus causa saga sumta essent, liberato: Antonium, quique una essent, hostes judicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierint, monumento quam amplissimo cohonestandos, quæque iis præmia senatus promiserat, ea parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eorum persolvenda.

1 SI, ut ex litteris, quæ recitatæ sunt, patres conscripti, sce-
1 leratissimorum hostium exercitum cæsum fusumque cognovi; sic id, quod et omnes maxime optamus, et ex ea victoria, quæ parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum jam Mutina esse cognovissem: propter cujus periculum ad saga issemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Ante vero, quam ea res, quam avidissime civitas exspectat, allata sit, lætitiæ usus satis est maximæ præclarissimæque pugnæ: reditum ad vestitum confectæ victoriæ reservate.
2 confectio autem hujus belli est, D. Bruti salus. Quæ autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero cum semel ad eum, quem cupimus optamusque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. nam hoc quidem cum turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum,
[1] ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumen-

1 *ab eorum aris*] Sic bene e Mss. editum a Ferrario, Grævio, pro *eorundem*. nisi quod ea lectio possit suspicioni locum dare, scriptum a Cicerone fuisse *ab iisdem aris:* quod sane melius foret.

da discedere. Atque animadverto, patres conscripti, quos- 3
dam huic favere sententiæ: quorum ea mens, idque consi-
lium est, ut, cum videant, gloriosissimum illum D. Bruto fu-
turum diem, quo die propter ejus salutem [2] redierimus ad
vestitum, hunc tantum ei fructum eripere cupiant, ne me-
moriæ posteritatique prodatur, propter unius civis pericu-
lum populum Romanum ad saga ivisse, propter ejusdem
salutem redisse ad togas. tollite hanc, nullam tam pravæ p. 259. a.
sententiæ causam reperietis. Vos vero, patres conscripti,
conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, [3] te-
nete vestra memoria, quod sæpe ostendistis, hujus totius
belli in unius viri fortissimi et maximi vita positum esse
discrimen. Ad D. Brutum liberandum legati missi, prin- 2
cipes civitatis, qui illi hosti ac parricidæ denuntiarent, ut a 4
Mutina discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratia
consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbe-
cillitatem valitudinis, animi virtus, et spes victoriæ confir-
mavit: Cæsar, cum, exercitu per se comparato, [4] a primis
pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris ori-
retur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicit-
que dolorem aliquem domesticum patriæ caritate. Quid 5
C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis compa-
randis, senatusconsultis faciendis gravissimis in Antonium,
nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis
vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Ro-
manus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit,
ut eam [5] non solum commodis suis, sed etiam necessitati
victus anteferret. quod sperare nos quidem debemus, pa-
tres conscripti, aut inibi esse, aut jam esse confectum: sed
spei fructum rei convenit et eventui reservari, ne aut deo-
rum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut
vim fortunæ stultitia contemsisse videamur.

Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac 6
de re sentiatis: ad litteras veniam, quæ sunt a consulibus
et a proprætore missæ, si pauca ante, quæ ad ipsas litteras
pertineant, dixero. Imbuti sanguine gladii, patres con- 3

2 *redierimus ad vestitum*] Malunt quidam e Ms. uno *ad togam*, ut et Grævius. mihi *togam* glossa videtur. post statim e Ms. Huydecop. et edd. pr. addidi *tantum*. Item mox pro *iisse* iidem libri *ivisse*. Puto scr. *isse*. quod et alibi in *ivisse* vel *iisse* mutatum est. interim *ivisse*, ut mollius, prætuli.

3 *tenete vestra memoria*] *Vestra* mihi displicet, nec est usitatum sic dicere. Ms. H. habet *tenete, tenete:* quod non displicet: quamquam in superioribus membris nulla est talis repetitio. Ceterum *vestra* forte ad *sententia* pertinet, ut ante dixerat *auctoritatem vestram*.

4 *a primis pestibus*] Ut reditu Antonii a Brundisio ad urbem. mox *dolor domesticus* est ex eo, quod D. Brutus patrem Cæsarem interfecisset. Sed *aliquem* mihi languet, nec a Cicerone videtur.

5 *non s. commodis suis, sed e. necessitati victus*] Nempe clausis tabernis, indicto tumultu, et ab labore abstinendo, quo victus quæreretur.

scripti, legionum exercituumque nostrorum, vel madefacti
potius duobus consulum, tertio Cæsaris prœlio. Si hosti-
b. um fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium sce-
lus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes sce-
lere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones et-
iam nostrorum militum tremere vultis, et dubitare, utrum
7 in cive, an in hoste figantur. Supplicationem decernitis:
hostem non appellatis. Gratæ vero nostræ diis immortali-
bus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta sit
civium multitudo. *De improbis*, inquit, *et audacibus.* nam
sic eos appellat [6] clarissimus vir: quæ sunt urbanarum ma-
ledicta litium, [7] non inustæ belli internecini notæ. Testa-
menta, credo, subjiciunt, aut ejiciunt vicinos, aut adole-
scentulos circumscribunt: his enim vitiis affectos et tali-
8 bus, malos et audaces appellare consuetudo solet: bellum
inexpiabile infert quatuor consulibus unus omnium latro-
num tæterrimus; gerit idem bellum cum senatu populoque
Romano. omnibus (quamquam ruit ipse suis cladibus)
pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat; Do-
labellæ ferum et immane facinus, quod nulla barbaria [8] pos-
set agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quæque
esset facturus in hac urbe, nisi eum hic ipse Jupiter [9] ab
hoc templo atque his mœnibus repulisset, declaravit in Par-
mensium calamitate, quos, optimos viros, honestissimosque
homines, maxime cum auctoritate hujus ordinis, populique
Romani dignitate conjunctos, crudelissimis exemplis inter-
emit [10] propudium illud et portentum, L. Antonius, in-
signe odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint
9 quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, patres
conscripti, [11] eaque dicere reformidat, [12] quæ L. Antonius in
Parmensium liberis et conjugibus effecerit. quas enim tur-
pitudines Antonii libenter subierunt, easdem, per vim lætan-
tur aliis se intulisse. sed vis calamitosa est, quam illis intu-

6 *clarissimus vir*] Intelligendum P. Servilium, cujus post mentio, puto.

7 *non inustæ b. i. notæ. testamenta &c.*] Sic locum restituit Ferrarius, in quo mire turbant libri scr. et edd. Cujacius Obs. I, 3. corrigit *non justæ belli notæ: internecina testamenta, credo, subjiciunt:* credo raritate formæ, *internecina testamenta* i. e. propter quæ testator necatus est, e Festo. Sed sensus non est commodus satis.

8 *posset agnoscere*] Cod. Huydec. *ignoscere:* vulgatum exquisitius. sustineret suum dicere, a se perpetratum vellet videri.

9 *ab h. t. atque his mœnibus*] Addidi *his* e cod. Huydec. Sed *hinc* sine dubio vitiosum est. Ferrarius corrigebat *hic i. J.* bene. nam ante oculos erat Jovis simulacrum in æde Jovis Capitol. Non dubitavi sic edere.

10 *propudium illud*] Recepi hoc pro *proludium*, quod nihili est, e corr. Ferrarii, quam Muretus, Lamb. Grævius secuti sunt.

11 *eaque dicere reformidat*] *eaque* non placet. puto legendum *atque*. Simile est Virgil. Æn. II, 12. *animus meminisse horret, luctuque refugit.*

12 *quæ L. Antonius — effecerit*] Immo *fecerit*. illud sic vulgo non dicitur. simile tamen exemplum in Clave notavimus. Mox pro *subierunt* Cod. Huyd. *subierint*. Vulgatum verum esse e seqq. patet.

lerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. p. 260.
Est igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat, quo- a.
rum scelere [13] crudelitatem Karthaginiensium victam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta, 4
quam [14] in Parma surrepta Antonius? nisi forte hujus coloniæ, et ceterarum, in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. Si vero coloniarum et munici- 10
piorum sine ulla dubitatione hostis est: quid tandem hujus censetis urbis, quam ille [15] ad expiandas egestates latrocinii sui concupivit? quam [16] jam peritus metator et callidus, decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales! patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? [17] Jam aut fœdissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc a quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leviore non utar.

Itaque cum supplicationes justissimas ex iis litteris, quæ 11
recitatæ sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni, [18] sed tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis servitutis atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut mi-

13 *crud. Karth.* &c.] Edd. pr. Cod. Huydec. *crudelitatem constat K. victam esse.* Deberet saltem esse *constet.* Sed quod nunc editur, melius est.

14 *in Parma surrepta*] v. Clav. in *surreptus.* mox in *non est hostis Ant. putandus* Cod. Huyd. et edd. pr. delent *Antonius,* bene. nisi numeri caussa repetitum est hoc nomen.

15 *ad expiandas egestates latrocinii sui*] Sic libri omnes. Correxere *explendas:* quod et ipse verum puto. In Or. de Prov. Consul. 1. *expiare cupiditates* tulerim: v. Clav. sed de egestate nullo modo dici potest. Pro *latrocinii sui* Grævius volebat *latrociniis suis:* sed urbi captæ non bene conveniunt latrocinia. *Egestates latrocinii* sunt, in quibus, quamvis perpetuum latrocinium faciens, tamen permansit: in quo etiam acuminis aliquid est, ut opinor.

16 *jam peritus m. et callidus*] Lambinum male edidisse *jam pridem metator,* Gruterus ait. Grævius negat, in Lambinianis esse: sed non habuit editionem secundam, Lugd. 1578. quæ post mortem ejus prodiit. ab ipso L. an ab alio hæc lectio sit, non dixerim: in notis quidem nihil de hac correctione. Saltem *et* debebat deleri in hac lectione, quæ alias non displicet. Vulgo parum accurati sunt viri docti in ed. Lambinianæ exemplis. v. præf. nostram ad Tomum I. de edd. operum Cic.

17 *Jam aut*] *Jam* Ferrarius non reperit in libris scr. nec Græv. in Col. unde delevit. quod ego non imitatus sum. Habet Cod. Huydec. et sententia melior est.

18 *sed tribus ducibus*] Grævius cum Faërno, Mureto &c. e Ms. uno addit *communiter.* quia ante est simpliciter *non uni.* etiam hic *sed tribus ducibus* aptius videtur.

nimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut
b. supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit: aut
usitatus honos, pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam
5 novi et singulares debentur. At si quis Hispanorum, aut
12 Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non
eum hac consuetudine, quæ increbruit, imperatorem appellaret senatus? tot legionibus cæsis, tanta multitudine interfecta, hostium dico; ita inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores, cum hesterno die, propter eorum res gestas me ovantem, et prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium
13 domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum est, mea quidem sententia, justus triumphus ac verus, cum bene de republica meritis testimonium a consensu civitatis datur. nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: [19] sive gratias agebant, eo majus: sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem invitus: sed injuriæ dolor fecit me, præter consuetudinem, gloriosum. Nonne satis est, ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublicæ salute defigunt, crimen in-
14 vidiaque quæretur? Scitis enim per hos dies [20] celeberrimum fuisse sermonem, me [21] per Idus Quintiles, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam esse consultum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. an ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse existerem repente Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? qua-
p. 261. a. tenus haberem? cui traderem? Quemquamne fuisse tam

19 *sive uni gr. a.*] *Uni*, quod deleverat Ferrarius, restituit Gruterus: non bene. nam et in sequente membro non est: et intelligi e primo potest. nec est in edd. pr. Item paullo post cum Grævio delevi *in pejus* ante *crimen invidiaque*. In edd. pr. non sunt hæc: *in pejus crimen invidiaque quæretur*. Primus addidit Aldus jun. e P. Manutii correctione, ed. a. 1553. quem Faërnus et alii secuti sunt.

20 *celeberrimum f. serm.*] Sic edidi pro *creberrimum* e Cod. Huydec. sæpe hæc verba in libris confusa, ut sciunt omnes.

21 *per Idus Quintiles*] Hoc quidem vitiosum esse, omnes judicant, ostenditque temporum ratio. Nam certo constat, eam rem pertinere ad mensem Aprilem: unde Pantagathus corrigebat *per Id. Apriles*. Sed *per Idus* non recte dici h. l. pro *Idibus*, recte monuit Grævius: qui probat conjecturam Ferrarii, a Mureto et Lambino receptam, *pridie Vinalia* quod constat diem intelligi medium inter *Palilia et Vinalia*. Muretus vestigia hujus lectionis repererat in Cod. vet. *prid. Quin.*

sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet?
Unde igitur ista suspicio, vel potius unde iste sermo? Cum, 6
ut scitis, hoc triduo, vel quatriduo, tristis a Mutina fama 15
manaret; inflati lætitia atque insolentia impii cives, unum
se in locum, ad [22] illam curiam, viribus potius suis, quam
reipublicæ infelicem, congregabant. ibi cum consilium ini-
rent de cæde nostra, partirenturque inter se, qui Capito-
lium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent: ad me con-
cursum futurum civitatis putabant. quod ut cum invidia
mea fieret, et cum vitæ etiam periculo, famam istam fa-
scium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt.
quod cum esset quasi mea voluntate factum, tum in me
impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, para-
batur: ex quo cædes esset vestrûm omnium consecuta.
[23] Quæ res patescit, patres conscripti: sed suo tempore to-
tius hujus sceleris fons aperietur. Itaque P. Apuleius, tri- 16
bunus plebis, meorum omnium consiliorum periculorum-
que, jam inde a consulatu meo, testis, conscius, adjutor,
dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit
maximam, populo Romano unum atque idem sentiente.
In qua concione cum me, pro summa nostra conjunctione
et familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, una voce
cuncta concio declaravit, nihil esse a me umquam de repu-
blica, nisi optime cogitatum. Post hanc habitam concio-
nem, duabus, tribusve horis, optatissimi nuntii et litteræ ve-
nerunt: ut idem dies non modo me iniquissima invidia li-
berarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione
auxerit.

Hæc interposui, patres conscripti, non tam ut pro me 17
dicerem, (male enim mecum ageretur, si parum vobis essem b.
sine defensione purgatus,) quam ut quosdam nimis jejuno
animo et angusto monerem, id quod semper ipse fecissem,
uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non
invidia putarent. Magnus est in republica campus, ut sa-
pienter dicere Crassus solebat: multis apertus cursus ad
laudem. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post 7
meum consulatum, cum iis ipse cederem, principem non in-
viti videbant! hoc vero tempore in tanta inopia constan-
tium et fortium consularium, quo me dolore affici creditis,
cum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam,
alios parum constanter in suscepta causa permanere, sen-

22 *illam curiam, viribus potius s.*] *Curiam* intelligit Pompeiam, in qua Cæsar interfectus. *Viribus suis* nihili est, nam sensum nullum bonum efficit: nec idoneam correctionem aut apud alios reperi, aut ipse hactenus excogitavi.

23 *Quæ res patescit*] Excidisse videtur particula, cui *suo tempore* respondeat: opinor *jam*. Edd. pr. *patefecit*. Sic infra c. 8. *quod tum non licuit, id hoc tempore non solum licet* &c.

tentiamque suam non semper utilitate reipublicæ, sed cum
18 spe, tum timore moderari? Quodsi quis de contentione prin-
cipatus laborat, quæ nulla esse debet: stultissime facit, si
vitiis cum virtute contendit. ut enim cursu cursus, sic in
viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de repu-
blica optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties?
aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te im-
probos invitabis? [24] nolim, primum reipublicæ causa: dein-
de etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem
numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? ego
enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan pos-
19 sum, et libenter. Hæc populum Romanum videre, animad-
vertere, judicare, quidam moleste ferunt. Poteratne fieri,
ut non perinde [25] homines de quoque, ut quisque merere-
tur, judicarent? Ut enim de universo senatu populus Ro-
manus verissime judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc
ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse: sic de unoquo-
que nostrûm, et maxime, qui hoc loco sententias dicimus,
sciscitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit. ita
p. 262. de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existi-
a. mant. Memoria tenent, me ante diem XIII Kalendas Ja-
nuarias principem revocandæ libertatis fuisse: me ex Ka-
lendis Januariis ad hanc horam invigilasse reipublicæ.
20 meam domum, measque aures, dies, noctes, omnium præ-
ceptis, monitisque patuisse: meis litteris, meis nuntiis, meis
cohortationibus omnes, qui ubique essent, ad patriæ præsi-
dium excitatos: meis sententiis a Kalendis Januariis num-
quam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper
hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor
21 fuissem, huic essem nomini pestiferæ pacis inimicus. Idem
Ventidium, cum alii tribunum plebis voluissent; non ego
semper hostem? Has in sententias meas si consules desi-
gnati discessionem facere voluissent, omnibus istis latroni-
bus auctoritate ipsa senatus jam pridem de manibus arma
8 cecidissent. Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id
hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos,
qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes ju-
22 dicari. Antea cum hostem aut bellum nominassem: semel
et sæpius [26] sententiam meam de numero sententiarum su-

24 *nollem*] Putavi, Ciceronem dixisse *nolim*: nam præcedentia ita postulant. Quia in Ms. Huydec. sic esse reperi, etiam edidi. quod autem idem in fine addit *fieri*, id est a glossatore.

25 *homines quoque, ut qu. mer.*] Grævius auctoribus Faërno, Mureto &c. edidit Ferrarii conjecturam *de quoque*. Sane ita postulant sequentia, in quibus bis eadem forma est. Itaque sic et ipse edidi.

26 *sententiam meam de n. s. sustulerunt*] Int. Consules, non repetenda sententia ejus et super ea discessionis faciendæ potestate data, in quo illa repetitio s. pronunciatio necessaria erat. Locus classicus de ea re est apud Cæs.

stulerunt: quod in hac causa jam fieri non potest. Ex lit-
teris enim C. Pansæ, A. Hirtii consulum, C. Cæsaris pro-
prætoris, de honore diis immortalibus habendo sententias
diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem impru-
dens hostes judicavit. numquam enim in civili bello suppli-
catio decreta est. decretam dico? ne victoris quidem litte-
ris postulata est. Civile bellum consul Sulla gessit: legio- 23
nibus in urbem adductis, quos voluit, expulit: quos po-
tuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum
Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla vi-
ctoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sulla: nulla
supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum, P. Servili, num b.
misit ullas collega litteras de illa calamitosa pugna Phar-
saliæ? num te de supplicatione voluit referre? profecto
noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Phar-
salicæ vero pugnæ ne triumphum quidem egit. eos enim
cives pugna illa sustulerat, [27] quibus non modo vivis, sed
etiam victoribus, et incolumis, et florens civitas esse pos-
set. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. 24
Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumtis, non
ob cædem hostium, sed ob conservationem civium, novo
et inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut suppli-
catio ob rempublicam pulcherrime gestam postulantibus
[28] vestris imperatoribus publice deneganda est, quod præ-
ter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decer-
nenda, hostes eos, de quibus decernitis, judicetis necesse
est. [29] Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cum impe- 9
ratores eos appello: hoc ipso nomine et eos, qui jam devi-
cti sunt, et eos, qui supersunt, hostes judico, [30] [cum victo-
res appello imperatores.] Quomodo enim potius Pansam 25
appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. [31] quo-

de Bell. Civ. I, 2. Paullo ante Ms. Huydec. addit *cum: Antea cum hostem, aut cum bellum n.* non male.

27 *quibus non modo vivis, sed etiam victoribus*] Hunc ordinem ex antiquis codicibus restitutum secutus sum, quem gradatio sententiæ postulat. Vulgo *q. n. m. victoribus sed e. vivis.*

28 *v. imperatoribus den. est*] Libri variant inter *nostris* et *vestris.* varietatem illam a glossatoribus ortam putem: nam neutrum necessarium est. Tum edd. pr. item Mss. plures, ut et Huydec. addunt *publice den.* i. e. decreto senatus, idque non bene delectum a P. Manutio. nam profecto frigidum est vulgatum et male convenit sequentibus, *quod præter Gabin. c. n.* An enim soli Gabinio supplicatio negata est? Profecto non. Sed ei negata est decreto senatus, et contumeliose: quod eum dicerent mentitum esse, ejusque literas mendaces esse. v. supra in Pis. et ad Fr. II. 8. ubi est: *Procilius adjurat, hoc nemini accidisse*: non *contigisse,* ut h. l. cujus tamen et alia exempla sunt. v. Clav. Denique Ms. Huydec. *est deneganda,* numerosius.

29 *Quod e. ille*] Servilius, ut supra, qui supplicationem decernendam censuerat.

30 *cum victores app. imperatores*] Recte Ferrarius hoc pro glossemate habet: nam est inanis repetitio superioris, *cum impp. eos appello.* Itaque uncis inclusi.

31 *quomodo Hirtium?*] Sic pro *quo,*

modo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis atque victoriæ. Quid? Cæsarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem et fœdam crudelitatem, [32] non solum a jugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus avertit. Unius autem diei quot et quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt!
26 Princeps enim omnium Pansa prœlii faciendi, et cum Antonio confligendi fuit: dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. cujus si acerrimum impetum cohi-
p. 263. bere [33] Pansa potuisset, uno prœlio confecta res esset. Sed
a. eum libertatis avida legio effrenatius in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e prœlio, reipublicæ vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem judico: qui, cum aut morte aut victoria se satisfacturum reipublicæ spopondisset, alte-
10 rum fecit, alterius dii immortales omen avertant! Quid di-
27 cam de Hirtio? qui, re audita, e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, se olim cum Martia legione conjunxit, et septimam, quæ constituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, [34] qui Cæsaris beneficia servassent, senatus populique Romani carum nomen esse. his viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius [35] ipse aquilam quartæ legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque conflixit, hostesque nefarios, huic Jovi maximo, ceterisque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ sanguinique imminentes, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui, antequam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Anto-
28 nium! An vero quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? ætas ejus certe ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit ætatem. Ac mihi semper eo majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quo

ut volebat Ursinus, edidi. nam e *quomodo*, quod est adverbialiter dictum, *modo* repeti commode non potest.

32 *n. s. a jugulis n. s. e. a membris ac visceribus*] i. e. non modo ut ne nos interficeret, sed etiam ne cruciatibus sævis necaret.

33 *Pansa*] Delet e Codd. quibusdam Ferrarius, sequente Grævio. non placet.

34 *qui Cæsaris benef. servassent*] Non per luxuriam absumsissent, adeoque boni et honesti homines essent.

35 *ipse aqu.—inferret, qua* &c.] Idem Octavius in illo prœlio dicitur fecisse. *qua* recepi cum Grævio. Vulgatæ lectiones *quia*, quod edd. pr. omnes habent, et *quam ullius* &c. quod Aldus primus edidit, sensum commodum non habent.

minus erant ab ætate illa postulanda: [36] cui cum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem nominis ejus deferebamus; quod, cum est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maxi- b.
mi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum [37] populi Romani virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata. Decerno igitur eorum trium nomine quin- 11
quaginta dierum supplicationes: [38] quas, ut honorificentis- 29
simis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia.

Est autem fidei pietatisque nostræ, declarare fortissimis militibus, quam memores simus, quamque grati. Quamobrem promissa nostra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spopondimus, hodierno senatusconsulto renovanda censeo. æquum est enim, [39] militum, talium præsertim, honorem conjungi. Atque utinam, pa- 30
tres conscripti, civibus omnibus solvere nobis præmia liceret! quamquam [40] nos ea, quæ promisimus, studiose cumulata reddemus. sed id quidem restat, ut spero, victoribus, [41] quibus senatus fides præstatur: quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore secuti sint, [42] eos numquam oportebit consilii sui pœnitere. Sed facile est [43] bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur. [44] il-

36 *cui cum imperium dabamus*] *Dabamus* abest aliquot Codd. delevitque Grævius. quod mihi non placet. malim mox *suis* deleri in *rebus gestis suis*.

37 *pop. Rom.*] Aliquot Codd. aberat, teste Ferrario et Cod. Grævii, qui et delevit.

38 *quas, ut h. v. consequi potero*] Sane durum est *supplicationes complectar sententia*. Potest latius intelligi fortasse de omnibus iis, quæ in decernendo dici solent: sed est tamen durum. Grævius e Cod. suo, qui habebat *causis*, legit *causas*. sed eæ jam dictæ erant. Forte Cicero scripsit: *quæ*: ut non modo ad supplicationes, sed etiam ad superiora referatur. Si verbum *consequi* non esset exquisitius quam pro glossatoris ingenio, id spurium putarem. Nam Cicero in hac forma id verbum non addit. *ipsa sententia* abundare putabat Faërnus. male. sic et infra est c. 14. init.

39 *militum—honorem conjungi*] int. cum imperatorum honore. nisi quidem id excidit. nam alibi sic Cicero dicit. Interea acceperim *conjungi* pro *adjungi*.

40 *ea nos—studiose cumulata*] Mss. omnes *quamquam multa*: et sic edd. pr. R. Br. Ven. 1474. Ald. &c. At edd. Vicent. Mediol. *studiose cumulata*. Lamb. eleganter: *studiose cumulateque*, qui *studiose cumulata* e conjectura esse dicit. Si ita est, Maturantius auctor est, a quo Vicentina est. Sed in notis nulla correctionis mentio fit.

41 *quibus senatus fides præstatur*] i. qui, quod senatus promisit, id exsolvendum curare debent. Infra in eadem re c. 13. *senatus fides*, de monumento occisorum. nam Manutii interpretatio, quibus senatus ea, quæ promisit, persolvit SCto, non consentit rei et sequentibus. Mox dedi: *cum—secuti sint* pro *secuti sunt*, quod latinitas non fert.

42 *eos—pœnitere*] i. post etiam debent facere, quæ senatui placent.

43 *bene agere cum iis* &c.] i. bene facere iis, qui vivunt, et nos ipso adspectu suo monebunt promissorum. pro *videmur* Ms. Huydec. *videbamur*. An verum est *videbimur*, aut *flagitabimur*?

44 *illud admirabilius et majus*] Quid

lud admirabilius et majus, maximeque proprium senatus
sapientis est, grata eorum virtutem memoria prosequi, qui
31 pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam
mihi plura in mentem venirent! duo certe non præteribo,
quæ maxime occurrunt: quorum alterum pertinet ad viro-
rum fortissimorum gloriam sempiternam; alterum ad le-
12 niendum mœrorem et luctum proximorum. Placet igitur
mihi, patres conscripti, legionis Martiæ militibus, et eis,
qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam
amplissimum. magna atque incredibilia sunt in rempubli-
p. 264. cam hujus merita legionis. hæc se prima latrocinio abrupit
a. Antonii: hæc tenuit Albam: hæc se ad Cæsarem contulit:
hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta
est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia non-
nulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors, quæ
32 naturæ debita, pro patria est potissimum reddita! Vos vero
patriæ natos judico; quorum etiam nomen a Marte est: ut
idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse
videatur. In fuga fœda mors est: in victoria gloriosa.
etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari
solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos
pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum
in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum conse-
cuti. Brevis a natura nobis vita data est: at memoria bene
redditæ vitæ sempiterna. quæ si non esset longior, quam
hæc vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus
et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?
33 Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis,
nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec
oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia postero-
rum [45] insepulta esse poterit, cum vobis immortale monu-
mentum suis pæne manibus senatus populusque Romanus
exstruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis
bellis, clari et magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus
honoris tributum est. Atque utinam majora possemus,
quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe
furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repu-

in eo est admirabile, si grata memoria prosequimur mortuos? Vereor ne hoc vitiosum sit.

45 *insepulta esse poterit*] Ferrarius vidit bene sensum loci. Gruterus male *insepulta* pro *sepulta* dici disputat in Suspicion. ab *insepelire* ducendo, quod sit plus quam sepelire. *Sepelire* non dicitur nostro more, pro terra abdere cadaver: sed de monumento mortui. nam Latini dicunt *sepelire* de iis omnibus, quæ mortui causa fiunt, ut Græci θάπτειν. v. Cuper. Obs. I, 7. unde et *sepulcrum* dicitur de monumentis mortuorum causa structis. Cic. Sen. 7. *sepulcra legere*, i. quæ in monumentis mortuorum scripta sunt. Horat. Epp. I, 9. 26. *cui super Carthaginem virtus sepulcrum condidit*. Serm. II, 3. 84. *sepulcro incidere*. ibid. 104. *sepulcrum exstrue* &c. adde et quæ Cicero cap. seq. dixit.

listis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico, incisæque litteræ, divinæ virtutis testes sempiternæ: numquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. ita pro mortali b.
conditione vitæ immortalitatem estis consecuti.

Sed quoniam, patres conscripti, gloriæ munus optimis et 13
fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur 34
eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus, quod tanta reipublicæ præsidia genuerunt: liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis: conjugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit: fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possemus, vel aliqua talis his [46] adhiberi publice posset oratio, qua deponerent mœrorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, [47] quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse, nec desertos: (quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur:) nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contectos publicis operibus atque muneribus, eaque exstructione, quæ sit, ad memoriam æternitatis, [48] ara virtutis. Quamobrem maxi- 35
mum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari et virtutem suorum, et pietatem, et senatus fidem, et crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quæ præmia militibus promisimus nos, republica recuperata, tributuros, ea vivis, victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus, eadem tribuenda censeo. Sed, 14
ut aliquando sententia complectar, ita censeo. 36

Cum C. Pansa, consul, imperator, initium cum hostibus confligendi fecerit, quo prœlio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi Romani defenderit, p. 265.
a.

46 *adhiberi publice posset oratio*] Primum *publice* non est in Ms. Huydec. non bene. *publice* exprimit idem fere, quod antea dixerat *sententiis nostris*, estque a republica, per senatum: nec id librarius addiderit potius, quam omiserit. P. Burmannus secundus V. C. conjecit *consolatio* pro *oratio*, ut initio est capitis: *optima hæc est consolatio*. Sed *adhibere alicui orationem* etiam de consolatione eleganter dicitur, ut *alloquium* pro eadem apud poëtas.

47 *quod esset pulch.*] Libri quidam *est*, ut et Huydec. et sic edd. pr. recte *esset* prætulit Ferrarius. Librarii germanizantes dedere *est*, ut sæpe, non adsueti germanæ latinitati in usu temporum.

48 *ara virtutis*] i. e. monumentum editum honorandæ virtutis. nam *ara* hoc sensu passim apud Latinos Suet. Aug. 1. *ara Octavio consecrata* &c.

quod idem legiones tironum fecerint: ipseque C. Pansa, consul, imperator, cum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, consul, imperator, [49] prœlio audito, re cognita, fortissimo præstantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium, exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occisione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne
37 unum quidem militem desideraverit: cumque C. Cæsar, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quæ ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare et judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate, populum Romanum fœdissima crudelissimaque servitute liberatum: cumque rempublicam, urbem, templa deorum immortalium, bona fortunasque omnium, liberosque conservarint dimicatione, et periculo vitæ suæ, uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius, consules,
b. imperatores, alter, ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad
38 omnia pulvinaria constituat. Cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio, republica recuperata, persoluturum: cumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos: cumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint: cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint: senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter, ambove, si eis videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque populi Romani, pro urbe, templisque deorum immortalium profudissent, monumentum quam amplissimum locandum, faciundum curent: quæstores urbis ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere jubeant, ut exstet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium, militumque divinam virtutem: utque, quæ præmia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus: [50] eaque fratribus tribuantur, quæ mili-

49 *prœlio audito, re cognita*] Sic Mss. antiquissimi, item Græv. et Huydecop. *Prœlium auditum* est per strepitus clamoresque pugnantium. *res cognita* missis, qui cognoscerent, vel nunciis acceptis a Pansa. Edd. ante Græv. *pr. audito et cognito.* In Græv. irrepsit *et e* vetere lectione.

50 *eaque fratribus tribuantur*] Libri scripti plerique, etiam Huyd. *eaque tribuantur.* alii *iisque fratribus tr.* vulgatum verum puto, idque pertinere ad honores, qui personales sunt, h. e. quæ tantum militibus, ut militibus, tribui

tibus ipsis tribui oporteret, [51] si illi vixissent, qui morte vicerunt.

possunt: idque intelligitur e pronomine militibus hic addito, *militibus ipsis.*

51 *si illi vixissent*] Edd. vett. omnes *vicissent.* Prima Cratandrina in margine habet *vixissent,* quod in textum recepit P. Victorius. Si ea lectio vera est, debet intelligi, vitam retinuissent. nam in ordinaria verbi significatione deberet esse *viverent.* Sed mihi prisca lectio vera videtur. ortus est scrupulus in ea lectione e verbo *illi.* Sed id existimo vitiosum, et legendum *si vivi vicissent, qui morte vicerunt.* puto evidentem esse correctionem, quæ sententiam acutam efficit.

C. SALLUSTII CRISPI b.

IN

M. T. CICERONEM

ORATIO:

NISI

POTIUS INCERTI AUCTORIS DECLAMATIO EST.

GRAVITER et iniquo animo maledicta tua paterer, M. 1
Tulli, si te scirem judicio magis, quam morbo animi petu- 1
lantia ista uti. sed cum in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: ut, si quam voluptatem male dicendo cepisti, eam male audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, patres conscripti? diripi rempublicam atque audacissimo cuique esse perfidiæ? apud populum Romanum, qui ita largitionibus corruptus est, ut se ipse, ac fortunas suas venales habeat? an apud vos, patres conscripti? quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo ludibrio est: ubi M. Tullius leges, judicia populi Romani defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non reperticius, ascitus, et paullo ante insitus huic urbi civis. An vero, M. Tulli, facta ac dicta tua ob- 2
scura sunt? an non ita a pueritia vixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? An scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem, non pudicitiæ jactura perdidisti? Itaque minime mirandum est, si eam flagitiose venditas, quam turpissime parasti. Ve- 2
rum, ut opinor, splendor domesticus tibi animos tollit. uxor sacrilega, ac perjuriis debilitata: filia matris pellex tibi jucundior, atque obsequentior, quam parenti par est.

domum ipsam tuam vi, et rapinis, funestam tibi, ac tuis, comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quam conversa res sit publica, cum in ea domo habitares, homo fla-
3 gitiosissime, quæ P. Crassi, viri clarissimi, fuit. Atque cum
p. 271. hæc ita sint, tamen se Cicero dicit in concilio deorum im-
a. mortalium fuisse, inde missum huic urbi, civibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi vero non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, et idcirco respublica disjecta eo tempore, quod te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia uxore de republica consuluisti, cum legis Plautiæ judicia domi faciebatis: ex conjuratis alios morte, alios pecunia condemnabas; cum tibi alius Tusculanum, alius Pompeianam villam exædificabat, alius domum emebat: qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fe-
4 cerat: denique de eo tibi compertum erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris, Tusculanum et Pompeianum infinito sumtu ædificaveris: aut, si retices, cui potest esse dubium, quin opulentiam istam ex sanguine et miseriis civium paraveris?
3 Verum, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Crassi familia, ejus virtutem imitatur, contemnit simultatem hominum nobilium, rempublicam caram habet, neque terrore,
5 neque gratia commovetur. Aliud vero amicitia tantum, ac virtus est amici. Immo vero homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, levissimus senator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis a turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces: quæ honeste nominari non possunt, inhonestissima. Atque
b. is cum ejusmodi sit, tamen audet dicere: "*O fortunatam natam me consule Romam!*" Te consule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, et miseram, quæ crudelissimam proscriptionem civium perpessa est, cum tu, perturbata republica, metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cum omnia judicia, omnes leges in tua libidine erant: cum tu sublata lege Porcia, erepta libertate, nostrûm omnium vitæ necisque potestatem ad te unum revocaveras.
6 Atque parum est, quod impune fecisti, verum etiam commemorando exprobras, neque licet oblivisci his servitutis suæ. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiamne aures nostras onerabis tuo odio? etiamne molestissimis verbis insectabere? "*Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.*" Quasi vero togatus, et

non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris: atque inter te,
Sullamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam
interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia comme- 4
morem? quem Minerva omnes artes edocuit, Jupiter opti- 7
mus maximus in concilium deorum admisit, Italia exsulem
humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui
egregia tua virtute omnes Paullos, Scipiones, Fabios supe-
rasti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ
tibi partes reipublicæ placent? quem amicum, quem inimi-
cum habes? cui insidias in civitate fecisti, ancillaris? quo
jure, cum de exsilio tuo Dyrrhachio rediisti, eum sequeris?
quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui
tibi ante optimates videbantur, eosdem nunc dementes ac
furiosos vocas? Vatinii causam agis? de Sextio male exi-
stimas? Bibulum petulantissimis verbis lædis? laudas Cæ-
sarem? quem maxime odisti, ei maxime obsequeris? aliud
stans, aliud sedens de republica sentis? his maledicis, illos
odisti, levissime transfuga, neque in hac, neque illa parte
fidem habes.

M. TULLII CICERONIS, p. 272. a.

UT

FALSO INSCRIBITUR,

IN

C. SALLUSTIUM CRISPUM RESPONSIO.

EA demum magna voluptas est, C. Sallusti, æqualem ac 1
parem verbis vitam agere: neque quidquam tam obscænum 1
dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris
ætas tua respondeat: ut omnis oratio moribus consonet.
neque enim qui ita vivit, ut tu, aliter, ac tu, loqui potest:
neque qui tam illoto sermone utitur, vita honestior est.
Quo me vertam, patres conscripti? unde initium sumam?
majus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est
uterque nostrûm. quod aut, si de mea vita atque actibus
huic conviciatori respondero, invidiam gloria consequatur:
aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in
idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id
vos, si forte offendimini, justius huic, quam mihi, succen-
sere debetis, qui initium introduxit. Ego dabo operam, ut 2
et pro me minimo cum fastidio respondeam, et in hunc mi-

nime mentitus esse videar. Scio me, patres conscripti, in respondendo non habere magnam exspectationem, quod nullum vos sciatis novum crimen in Sallustium audituros: sed omnia vetera recognituros, queis et meæ, et vestræ jam, et ipsius aures callent. verum eo magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentum: sed ita ingressus est, ut neque ab alio vinci
3 possit, neque ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus, cum quovis volutari. longe vero fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur: sed est quædam calumnia, quam unusquisque nostrûm testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis objectat. quodsi vita istius memoriam vicerit: illam, patres conscripti, non ex oratione, sed suis ex moribus spectare debetis. Jam dabo operam, quam maxime potero, ut breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, patres conscripti. Plerumque enim respublica privatis crescit inimicitiis: ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere.

2 Primum igitur, quoniam omnium majores C. Sallustius
4 ad unum exemplum et regulam quærit, velim mihi respon-
b. deat, numquid hi, quos protulit, Scipiones, et Metellos, vel Fabios, ante fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quam eos res gestæ suæ, et vita innocentissime acta commendavit. quodsi hoc fuit illis initium nominis et dignitatis: cur non æque de nobis existimetur, cujus et res gestæ illustres, et vita integerrime acta? quasi vero tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus. quod si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret.
5 Ego meis majoribus virtute mea præluxi, ut, si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriæ suæ. tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: ut, etiamsi fuerint egregii cives, certe venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quam majorum opinione niti: et ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, patres conscripti, qui jam decesserunt, omnique odio carent, et invidia: sed cum eis, qui mecum una in republica ver-
6 sati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis am-
p. 273. bitiosus, (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me
a. principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit,) aut in gerendis magistratibus, aut in vindicandis maleficiis tam severus, aut in tuenda republica tam vigilans, quam tu proscriptionem vocas: credo quod non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent: at quanto meliore loco respublica staret, si tu par, ac similis scelestorum civium, una cum illis adnumera-

tus esses? An ego tunc falso scripsi, *Cedant arma togæ*, qui 7
togatus armatos, et pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Fortunatam natam me consule Romam*, qui tantum intestinum bellum, ac domesticum urbis incendium exstinxi? Neque te tui piget, homo levissime, cum ea culpas, 3
quæ in historiis gloriæ mihi ducis? An turpius est, patres conscripti, scribentem mentiri, quam illum palam hoc ordine dicentem? Nam quod ætatem increpuisti: tantum me abesse puto ab impudicitia, quantum tu abes a pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe 8
duces, qui mihi ausus sis eloquentiam, ut vitium, objicere? cujus semper nocens eguisti patrocinio. An ullum existimas posse fieri civem egregium, qui non his artibus et disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas esse rudimenta et incunabula virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime mirum est, patres conscripti, si homo, qui desidiæ ac luxuriæ plenus sit, hæc, ut nova atque inusitata, miratur. Nam quod ista inusitata rabie petulanter in 9
uxorem et in filiam meam invasisti, quæ facilius se mulieres a viris abstinuerunt, quam tu vir a viris: satis docte ac perite fecisti. Non enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, ut vicissim tuos compellarem. Unus enim satis b.
es materiæ habens: neque quidquam domi tuæ turpius est, quam tu. Multum vero te opinio fallit, qui mihi parare putasti invidiam ex mea re familiari, quæ mihi multo minor est, quam habere dignus sim. atque utinam ne tanta quidem esset, quanta est! ut potius amici mei viverent, quam ego testamentis eorum locupletior essem. Ego fugax, 10
Crispe Sallusti? furori tribuni plebis cessi. utilius duxi, quamvis fortunam unus experiri, quam universo populo Romano civilis esse dissensionis causa. qui posteaquam ille suum annum in republica perbacchatus est, omniaque, quæ commoverat, pace et otio resederunt: hoc ordine revocante, atque ipsa republica manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, si cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo superet: cum universi vos, populusque Romanus frequens adventu meo gratulatus est. tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æstimaverunt. Neque hercule 4
mirum est, si ego semper justas omnium amicitias existi- 11
mavi. Non enim uni privatim ancillatus sum, neque me addixi: sed, quantum quisque reipublicæ studuit, mihi tantum fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quam pacem. Multi privatorum audacias metuerunt: ego nihil timui, nisi leges. Multi arma sua timeri voluerunt: ego numquam volui quidquam posse, nisi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos suis viribus abusi sunt, Itaque non est mirum, si nullius amicitia usus sum, qui non

12 perpetuo reipublicæ amicus fuit. Neque enim me pœnitet,
si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus sum, aut
Sextii insolentiam, repressi, aut Bibuli patientiam culpavi
aut virtutibus Cæsaris favi. hæ laudes egregii civis, et uni-
p. 274. cæ sunt. Quæ si tu mihi, ut vitia, objicis, temeritas tua re-
a. prehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si
apud alios mihi esset dicendum, patres conscripti, non apud
vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores.
Sed ubi rerum testimonia adsunt, quid opus est verbis?
5 Nunc, ut ad te revertar, Sallusti; patremque tuum præ-
13 teream: qui si numquam in vita sua peccavit, tamen majo-
rem injuriam reipublicæ facere non potuit, quam quod te
talem filium genuit, neque tu si qua in pueritia peccasti, ex-
sequar, ne parentem tuum accusare videar, qui eo tempore
summam tui potestatem habuit: sed qualem adolescentiam
egeris. hac enim demonstrata, facile intelligetur, quam pe-
tulanti pueritia, tam impudicus et procax adoleveris. Post-
eaquam immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus
sufficere non potuit, et ætas tua jam ad ea patienda, quæ
alteri facere collibuisset, exoleverat, cupiditatibus infinitis
efferebaris: ut, quæ ipse corpori tuo turpia non duxisses, in
14 aliis experireris. Ita non est facile exputare, patres conscri-
pti, utrum in honestioribus corporis partibus rem quæsierit,
an amiserit. Domum paternam vivo patre turpissime vena-
lem habuit, vendidit. Et cuiquam dubium potest esse, quin
mori coëgerit eum, quo hic nondum mortuo, pro herede
gesserit omnia? Neque pudet eum a me quærere, quis in
P. Crassi domo habitet, cum ipse respondere non queat,
quis in ipsius habitet paterna domo. At hercule lapsus æ-
tatis tirocinio, postea se correxit. Non ita est, sed abiit in
sodalitium sacrilegi Nigidiani: bis ad judicum subsellia at-
tractus, extrema fortuna stetit: et ita discessit, ut non hic
15 innocens esse, sed judices pejerasse existimarentur. Pri-
mum honorem in quæstura adeptus, secutus est hunc locum,
b. et hunc ordinem despectus, cujus aditus sibi quoque, sor-
didissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora
sua clam vos essent, cum omnibus matrum familiarum viris
opprobrio esset, confessus est, vobis audientibus, adulterium,
6 neque erubuit ora vestra. Vixeris ut libet, Sallusti: egeris
quæ volueris: satis sit, unum te tuorum scelerum conscium
esse. noli nobis languorem, et soporem nimium exprobrare.
Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum nostrarum,
16 sed ita experrecti non sumus, ut a te cavere possimus. Au-
dacia tua vincit studia nostra. Et quod hunc movere pos-
sit, patres conscripti, factum, aut dictum turpe, quem non
puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri?
Quodsi tibi nihil per me respondere voluissem, sed illud

censorium elogium Appii Claudii et L. Pisonis, integerri-
morum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege pa-
lam universis recitarem: nonne tibi viderer æternas inu-
rere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Ne-
que post illum delectum senatus umquam te vidimus: nisi
forte in ea te castra conjecisti, quo omnis sentina reipubli-
cæ confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne sena- 17
tor quidem manserat: posteaquam respublica armis op-
pressa est, et idem victores, qui exules reduxit: in senatum
post quæsturam est reductus. quem honorem ita gessit, ut
nihil in eo non venale habuerit, cujus aliquis emtor fuerit.
Ita igitur egit, ut nihil non æquum ac verum duxerit, quod
ipsi facere collibuisset: neque aliter vexavit, ac debuit, si
quis prædæ loco magistratum accepisset. Peracta quæ- 18
stura, posteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus
similitudine vitæ se conjunxerat, unus jam ex illo grege
videbatur. Ejus enim partis erat exemplar Sallustius, quo, p. 275.
tamquam in imam voraginem, cœtus omnium vitiorum ex- a.
cesserat. quidquid impudicorum, cyllonum, parricidarum,
sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis,
Italia tota, sicut in fretis subsederant, nominis perditi
ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitio-
rum, et cupiditate rerum novarum. At posteaquam prætor 7
est factus, modeste se gessit, et abstinenter. Nonne ita 19
provinciam vastavit, ut nihil neque passi sint, neque exspe-
ctarint gravius in bello socii nostri, quam experti sunt in
pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic
exhausit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in
naves contrudi. tantum, inquam, patres conscripti, ex-
hausit, quantum voluit. Ne causam diceret, sestertio duo-
decies cum Cæsare paciscitur. Quodsi quidpiam eorum fal-
sum est, his palam refelle, unde tu, qui modo ne paternam
quidem domum redimere potueris, repente tamquam som-
nio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti, C. Cæsa-
ris reliquas possessiones paraveris. Neque piguit quære- 20
re, cur ego P. Crassi domum emissem, cum tu veteris villæ
dominus sis, cujus paullo ante fuerat Cæsar. modo, inquam,
patrimonio non comeso, sed devorato, quibus rationibus re-
pente factus es tam affluens, et tam beatus? nam quis te
faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis hone-
stum quisquam sibi ducit, nisi similis ac par tui? At her- 8
cule egregia facta majorum tuorum te extollunt. quorum
sive tu similis es, sive illi tui, nihil ad omnium scelus ac ne-
quitiam addi potest. Verum, ut opinor, honores tui te fa- 21
ciunt insolentem. Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse, bis
senatorem et bis quæstorem fieri, quanti bis consularem et bis
triumphalem? Carere debet omni vitio, qui in alterum pa-

b. ratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in prima ætate pellex, et idem postea adulter, omnis ordinis turpitudo es, et civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quam quod te incolumem
22 in hoc ordine videmus? Desine bonos petulantissima consectari lingua: desine morbo procacitatis isto uti: desine unumquemque moribus tuis æstimare. his moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, patres conscripti, faciam. sæpe enim gravius vidi offendere animos auditorum, eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quam eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honeste effari possum.

AD POPULUM
ET
EQUITES ROM.
ANTEQUAM IRET IN EXILIUM.

Hæc oratio est inelegans, inconcinna, insulsa, atque inepta, denique vix Latina. Itaque qui eam Ciceroni adscribunt, eadem opera regi alicui opulento vestem aliquam crasso filo tritam ac laceram circumdent.

1 SI quando inimicorum impetum propulsare ac propellere
1 cupistis, defendite nunc universi unum, qui, ne omnes concideretis, ardoreque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam quem virtutis gloria cum summa laude ad cælum extulit, eundem inimicorum invidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberûm conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreatio-
2 nem sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. illic enim animi voluntas propensa comprobatur: hic memoria collaudatur. Itaque, si omnibus grave servitutis jugum esse debet in libertate educatis: sit is vestris animis acceptissimus, qui a vestro corpore ju-
3 gum acerbissimum repulit servitutis. Et, si majores vestri eos imperatores, qui militum virtute hostium fregerunt furorem, jucundissimo fructu libertatis reconciliato, non so-

lum statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphi lau-
de decorarunt: tum vos eum consulem, qui non militum
præsenti fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilem
civium mentem senatus auctoritate vindicavit, existimate
vobis retinendum in civitate esse. Si, quæ beneficia sin- 2
gulis civibus, privatimque dantur, ea solent iis esse fructuo- 4
sa, a quibus sunt profecta: jure et merito possum ego vos
ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conservavi uni-
versos. Nam neque majus est defendere unum, quam po-
pulum: neque verius a singulis, quam ab omnibus repetere
officii præmium et fructum: propterea quod in unius peri-
culo sæpe contentio parva est, ut levis sit labor defensori
sustinendus: in reipublicæ insidiis, quo firmius est quod
oppugnatur, eo paratiores sunt inimici, ut iis sine magna
sollicitudine, industria, virtute non queat resisti. Et singu- 5
lorum opes sæpe sunt tenues, et infirmæ ad gratiam refe-
rendam, ut opitulari benemerentibus non queant, si maxi-
me cupiant: universorum auxilium eo plurimum prodest,
quod firmioribus opibus est nixum. Jure igitur, quoniam
et major impensa in patriam officii est, quam in privata fit
defensione, et plus a vobis præsidii, quam a ceteris opis ad
salutem potest afferri: vos obtestor, quos mihi et debere et
posse intelligo opitulari. Non convenit enim, cum ego ad 6
promerendum officium tam fuerim expeditus, vos ad refe-
rendam gratiam esse tardiores: ne, cujus amplitudinem ac
gloriam laude atque honoribus amplificare debeatis, ejus in-
columitatem et salutem deserendam existimetis. Etenim 3
errat si quis arbitratur, M. Tullium idcirco in capitis pe-
riculum vocari, quod deliquerit aliquid, quod patriam læse-
rit, quod improbe vixerit. non citatur reus audaciæ: virtutis
reus citatur. non accusatur, quod rempublicam vi oppugna-
rit, sed quod homo novus perniciosum nobilium restinxerit
furorem. Non obest mihi turpis et nocens, sed honestissime
laudatissimeque acta vita. non odio bonorum, sed invidia
premor malorum. Intelligunt homines, tot, et tam præ- 7
claris testimoniis, monumentisque virtutis comparatis, M.
Tullio, dum sit incolumis, fore voluptati. idcirco vitam eri-
pere cupiunt, ut cum spiritu sensum quoque adimant ju-
cunditatis. Nonne igitur indignum est, eos præmiis meis
invidere, qui virtute certare noluerunt? eos in contentio-
nem honoris venire, qui officiis se superari æquissimo ani-
mo tulerunt? Si dulcis est gloria, consequere virtutem:
noli abjicere labores, petere honorem: honorem dico? im-
mo vero famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus,
ipsum denique sanguinem, et animam. Cedo invitus de re-
publica. cedo oppressus de fortuna, de dignitate: discedo a
republica victus audacia malorum. Liceat manere, si non 8

illum M. Tullium, custodem urbis, defensorem omnium,
patrem patriæ: at certe reliquias Tullii: liceat in conspe-
ctu civium, in hac urbe, quam ex parricidarum faucibus
eripuit, remanere, tecta omnium, fana deorum, universam
videre periculo liberatam suo civitatem: liceat ex hac flam-
ma evolare, præsertim qui illud impium incendium perdi-
torum hominum lacrymis potius meis, quam sanguine ve-
stro restingui malui. Neque enim peto, ut mihi detis vi-
tam: sed datam repeto, ut reddatis. Si meministis quod
dedi, vos non debetis oblivisci, sed retribuere, quod debe-
4 tis. Vos, vos obtestor, dii immortales, qui meæ menti lu-
9 mina prætulistis, cum consensum exstinxi conjurationis,
arcemque urbis ab incendio ac flamma liberavi, liberosque
vestros e gremio et complexu matrum ad cædem et cruo-
rem non sum passus abstrahi. Num igitur potest fieri a
clientibus ut recipiar, cum a quibus debeam retineri, rejice-
re instituant? Socii quo fugiant, cum aditus custodi patriæ
præclusus sit? Quomodo spes salutis reliquis residebit,
cum civibus præclusa sit exspectatio incolumitatis? Pax et
concordia extraneis gignetur, cum jam domesticis non in-
10 sideat, sed publice providenti eripiatur? Nam quid ego im-
proborum facta renovem oratione, ut redindegratione illius
conjurationis animos vulnerem vestros? Auxilium ab alie-
nis efflagitabo, cum cives vestros deseratis? Sociorum in-
vocem subsidium, cum a civibus interclusum sit præsidi-
um? Quam colere gentem nunc instituam? utrum ut cu-
stos accipiar, an ut proditor excludar? si ut conservator: ve-
stra erit ignominia. sin ut oppugnator: præcisa erunt omnia.
11 Itaque quod putavi fore gaudium, id exstitit exitium. Si,
Quirites, eundem in ceterorum periculis haberemus animum,
quem in nostris difficultatibus, et pro innocentissimo quo-
que propugnare, et nocentissimum quemque oppugnare no-
bis utilissimum esse arbitraremur, et si cum optimi cujus-
que rebus adversis nostram salutem, cum deterrimorum ho-
minum secundis, nostra pericula putaremus conjuncta: fre-
quentes profecto talibus conatibus obviam ire niteremur:
neque partim innocentia freti, partim nobilitate nixi, par-
tim potentia ac multitudine amicorum fulti, cum perfacile
existimaremus adversariorum vim ac factionem a nobis re-
pelli posse, subito ipsi simili periculo circumventi, in no-
stro eventu aliorum reminiscentes casus, jure id nobis acci-
5 dere nequicquam quereremur. Quis enim est, Quirites, qui
12 nunc, cum inimicorum nostrorum vim atque violentiam
perspiciat, quique nostrûm ipsum periculosissimum casum
recognoscat, qui non sibi ac suis diffidat fortunis? Quo
enim se satis tutum arbitrabitur præsidio? virtutis et glo-
riæ? At ea nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudine

amicorum? Aperuerunt non fortes esse se amicos, si in eo-
rum potestate nostra sita salus non est. Paucitate inimi-
corum? At id non in ipsius, sed in aliorum voluntate po-
situm est. nam non satis est, ne cui injuriam facias, provi-
dere, si tamen sunt voluntarii inimici, qui tuis præmiis te
oppugnent. Atque cum hæc omnia omnibus sint gravia 13
atque acerba, tum vero nobis misera atque intoleranda, quo-
rum et officia in rempublicam recentissima, et incommoda
ob rempublicam frequentissima in familia versantur. Nunc
si eadem conditio disceptationis proponetur, æqui audito-
res adhibebuntur, aures non obtusæ criminatione, sed va-
cuæ præbebuntur: qui sunt assecuti summum gradum ho-
noris, non dispoliabuntur honore: qui sperant, facilius et
proclivius ad laudem nobilitatis pervenient. Quamobrem
nolo me duce supplicii vos ad fraudem deduci, ut ego ad
pristinum statum recidam casus. Nunc igitur, si lingua est
concertandum: innocentiæ virtute fretus supero. si facta
compensanda sunt: conferamus æquitatem. si violentiæ
impetu opprimimur: cedam pro omnibus unus tribunicio
furori, quoniam laborem pro cunctis ferre consuevi. Si 6
igitur aliquo tempore iis hominibus consuluistis, quorum 14
animus est religionis pietate defunctus: debetis mihi
quoque prospicere, qui numini deorum consecratum sar-
tum tectum ab omni piaculo conservavi, et vos ut tutam
tranquillamque fortunam traheretis, mea perfeci vigilan-
tia. Nam me, quem paullo ante fortuna erexerat ad glo-
riam, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem:
eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamita-
tem. Et quoniam animadvertistis illam conspirationem
conflatam, ita esse restinctam, ut nulla scintilla compareat
incendii, vos quoque tribuniciam sedate temeritatem, (qui
nunc se mihi inimicum ostendit, se prius esse vestrum pro-
fessus est inimicum,) ne rei crudelitas experta in me, in vos
convalescat, et calamitas remorata longius serpat atque
progrediatur, præcavete. Nunc vel solus delectus ad cala- 15
mitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, omnium
animos jure debeo commovere. Omnia sunt immutata. ma-
nus ad demonstrandam religantur injuriam: lingua incidi-
tur ad deplorandam calamitatem: animus præcluditur ad
exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis obji-
ciunt nobis, qui novam rationem suscitant, veteres majo-
rum obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut
in me maledictis, aut in vos scelerate loquar factis? quo-
rum cognita improbitas, me tacente, coarguitur turpitu-
dine vitæ, ut de iis non sit necesse inimicos prædi-
care, de quorum scelere ne amici quidem, aut ipsi pos-
sunt negare. Vos ego appello, quorum de me maxima 16

est potestas. apud vos loquor de mea calamitate, quos
7 habui semper innocentiæ et virtutis meæ testes. Igi-
tur ex civitate benemeritus de republica civis exturbatur?
innocens expellitur? consularis homo? non facultatibus
usus quondam minimis, amicorum multorum præsidio mu-
nitus, nunc partim ab invidis, partim ab inimicis circum-
ventus eget indigne? huic si opem non tuleritis in pericu-
lo capitis, vos, credo, retinebitis vestram libertatem? qui
neque tanta valetis auctoritate, neque tantorum officiorum
impensam egistis in patriam. mihi credite, hoc in uno in-
commodum confirmatum, multorum infirmabit incolumita-
tem: et si initio non erit refutatum, impune ad omnium
perniciem convalescet. Proinde aut in meo periculo salu-
tem integram præstate communem, aut in vestris hoc idem
17 incommodum exspectate fortunis. Nemo tam perdita au-
ctoritate, tam facinorosa inventus est vita, qui cum de sce-
lere fateretur, non tamen sententiis prius judicum convin-
ceretur, quam supplicio addiceretur. Ego repente vi tri-
bunicia correptus, non modo loquendi libere in judicio, sed
ne consistendi quidem in civitate habeo potestatem. Eji-
cior non solum sine teste, sine indice, sine crimine, sed sine
18 accusatore, sine etiam scelere. Hostibus in bello, qui dis-
sident voluntate, dimicant armis, vitam quotidie oppu-
gnant, in ipsa acie cum prœliantur, licet loqui, licet dis-
putare: mihi in pace, civi, qui perditorum hominum fregi
furorem, pro fortunis meis apud vos loqui non licebit? ser-
vi, qui ad supplicium cæsi verberibus trahuntur, apud eos
sæpe disputant, quos necare voluerunt: ego consularis
apud vos non loquar, quos conservavi? Tacebo, si ne-
cesse est: tacebo, inquam, animo æquo, quoniam virtus
8 mea, me tacente, agit causam meam. Itaque ut ego in
19 concione mea nihil ponam de rebus meis gestis, tamen in
animis et memoria vestra largiter relinquam. Isti modo
videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre pos-
sint. Etenim si a me, ut isti existimant, Lentuli mortui
sordes, si Catilinæ notissimus furor, si amentia Cethegi, si
luxuries ac stupra Cassii pœnas repetunt: profecto istis
hora nulla, ejecto Tullio, vacua periculo, aut periculi ex-
spectatione relinquetur. Itaque illi in dies non meis insi-
diis, quæ nullæ a me parantur, sed suorum scelerum con-
scientia cruciati, mihi absenti, et populo Romano pœnas
20 dabunt. Quas ob res ego inimicorum amentiæ, cupiditati-
que paucorum, omnium salutis causa, decedam: neque eo
deducam, aut progredi patiar, ut opera mea manus inter
vos conseratis, cædesque civium inter se fiat: multoque
potius ipse patria liberisque meis carebo, quam, propter
unum me, vos de fortunis vestris reique publicæ dimice-

tis. Sic enim ab initio fui animatus, ut non magis me mea causa putarem esse natum, quam reipublicæ procreatum.
Sed illud queror, (quod non jam ad unius perniciem, sed 21
ad universorum instruitur calamitatem,) conqueri, commiserari, dicere, expurgare, suspicionem dimovere, crimen diluere non licere: ore oppresso cervices esse præbendas: quæ tamen omnia jam non sunt tam calamitosa, quod mihi sunt subeunda, quam perniciosa, quod in rempublicam
sunt introducta. Quamobrem statutum est, atque decre- 9
tum, in his temporibus civitatis omnia perpeti, quæ volet furor libidinosus. Vim volunt afferre? præsto sum. ejicere volunt? exeo indicta causa. nolunt audire? causam non dico. aliud quippiam conantur? agant. nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod rempublicam tutabitur. Non enim
illis victus cedo, sed incolumibus vobis me condono. Ne- 22
que enim mors miseranda est, quæ ob rempublicam capitur: neque exsilium turpe, quod virtute suscipitur: cum præsertim nonnullam hæ pœnæ habeant in se consolationem. Nam vitam si eripiunt, non adiment gloriam immortalem. si exsilio multabunt corpus, non animum a republica removebunt. Nam, ubicumque ero, hoc cogitabo, hæc semper cura mea erit: meque vobis ereptum, non a vobis repudia-
tum existimabo. Illud ab universis postulo, petoque, si, 23
dum in civitate manere licitum est, nemini injuste periculum creavi, nemini innocenti fui calamitati, si omnibus auxilio præsidioque esse consuevi, plurimosque in hac civitate sum tutatus: uti vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eosque defendatis, neve inimicos meos in familiam nostram longius progredi patiamini: utique, sive hinc abiero, sive ero hic oppressus, ea maneat opinio, et existima-
tio, quæ virtute parta, non quæ infelicitate illata est. Nunc 10
ego te, Jupiter Optime Maxime, cujus nutu ac ditione sola 24
terrarum gubernantur, teque particeps connubii, socia regni, regina Juno, teque Tritonia, armipotens Gorgophora Pallas Minerva, ceterique dii, deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis sedem Capitolii in saxo incolitis constitutam, ut non solum cunctam intueri, sed etiam tueri possitis civitatem: a quorum ego quondam altaribus impiam manum civium removi: a quorum templis meo periculo, funestam facem repuli, ne illustrissimum orbis terrarum monumentum cum principe omnium terrarum occideret civitate: teque, Jupiter Stator, quem vere hujus imperii statorem majores nostri nominaverunt: cujus in templo hostilem impetum Catilinæ repuli a muris: cujus templum a Romulo victis Sabinis in Palatii radice cum Victoria est collocatum: oro atque obsecro, ferte opem pariter reipublicæ, cunctæque civitati, meisque fortunis: resistite tribu-

nicio furori: favete innocentiæ, subvenite solitudini, mi-
seremini senectutis: nolite eum supplicem a vobis abster-
rere et excludere, qui in suo magistratu funestam facem a
25 vestris repulit templis. Si C. Mario auxilio fuistis, quod in
clivo Capitolino improborum civium cædem fecerat; si P.
Scipioni, quod Hannibalis furibundam mentem a vestris re-
pulit templis; si denique Cn. Pompeio, quod terra marique
hostes reddidit pacatos: sic nunc in meis calamitatibus ali-
quam ferte opem divinam, ut sæpe multorum in periculis
fecistis; sic nunc in meis miseriis divinum aliquod auxili-
11 um et numen ostendite. Deinde vos, quorum potestas pro-
26 xime ad deorum immortalium numen accedit, oro atque ob-
secro, quibus singillatim sæpe supplex ad pedes jacui, ut
eum, quem singuli stratum atque abjectum sublevastis,
nunc universi conservatum velitis. Si neminem unquam
vestrûm læsi, si nemini innocenti obfui, si etiam e contra-
rio, ut quisque auxilium meum desideravit, opem ferre non
dubitavi: si denique, quæcumque administravi, ex vestra
auctoritate, et patrum conscriptorum voluntate feci: si ma-
lui inimicorum cupiditati, quam reipublicæ, et legitimæ au-
ctoritati pœnas sufferre: ut existimetis ex illo crudelissimo
inimicorum impetu ereptum, in antiquum statum dignitatis
27 restitui convenire. Sed quoniam neque mihi libere loquen-
di, neque vobis clementer audiendi, neque omnino judican-
di, paucorum furore et audacia, facta est potestas: sed op-
pressa est respublica armis, metu debilitata servili, uti libe-
rum spiritum ducendi nullam habeat potestatem: cedam iner-
mis armatis, innocens nocentibus, privatus furibundo magi-
stratui. Neque enim Q. Metellus quidquam de virtute sua
detraxit, quod cessit L. Saturnino furenti: neque C. Cotta,
quod Q. Vario tribuno plebis, inferiore genere orto, ceden-
dum putavit: neque C. Marius: qui, quantas res gesserit,
vestra vobis libertas judicio esse poterit: neque vero M.
Tullius suum animum vestra abalienavit potestate, cum
præcipuum vobis obsidem sui animi vestram reliquerit li-
28 bertatem. Quamobrem testor deos, deasque omnes immor-
tales, vestrasque maxime mentes, me non vitæ turpitudine,
non pro magnitudine scelerum, non propter reliquæ ætatis
infamiam, pœnas jure et lege persolvere: sed propter vir-
tutis invidiam, propter jucundissimam ingenii laudem, pro-
pter magnitudinem rerum gestarum, crudelissime civitate
privari. Quodsi idem accidit Q. Cæpioni, si Mancino, si
Rutilio; mihi quoque hoc accidisse non magnopere erit
mirandum, cum præsertim non generis antiquitate sed vir-
12 tutis ornamentis summam laudem sim consecutus. Nunc
29 ego vos, equites Romani, obtestor, quorum virtute nomen
Romanum victoriam cum laude possidet conjunctam, quo-

rum factis gloriantur cives, lætantur socii, gemunt hostes: ut, si erga vos omni tempore optime fui animatus, si mea pericula neglexi, dum timorem a patria propulsarem: si æque liberis vestris prospexi, ac vos parentibus consuestis: ut nunc me velitis vestris opibus defensum, incolumem in hac civitate retinere: quæ cum a scelerata conjuratione esset incensa, meo ductu ac labore restincta est: nec patiamini me a liberis meis abstractum, a conjuge abreptum, ab aris focisque innocentem projectum vitam degere in exsilio, miserrimi mortalis casum subire. Projicitur Tullius in exsilium. At a quo? nimirum innocens ab inimico, religiosus a scelerato, benivolus huic civitati ab hoste. O misera vitæ ratio, quæ tamdiu resides in voluptate, quamdiu fortunæ poscit libido! egone inimicus huic civitati? quamobrem? quia inimicos necavi. egone hostis? quid ita? quia hostes interfeci. En conditionem hujus temporis! antea gloria et laude dignissimi ducebantur, qui hæc perfecerunt: nunc scelerati et parricidæ esse dicuntur, qui hæc administrarunt. Sint sane scelerati: superet istorum victoria, si modo victoria appellanda est, in qua civitatis inest luctus: habeant hanc palmam ex innocentis cruore. Tantum a vobis illud, equites Romani, peto et rogo, ut, quem sæpenumero vestra laude cohonestastis, eundem in dubiis vitæ periculis vestra virtute conservetis.